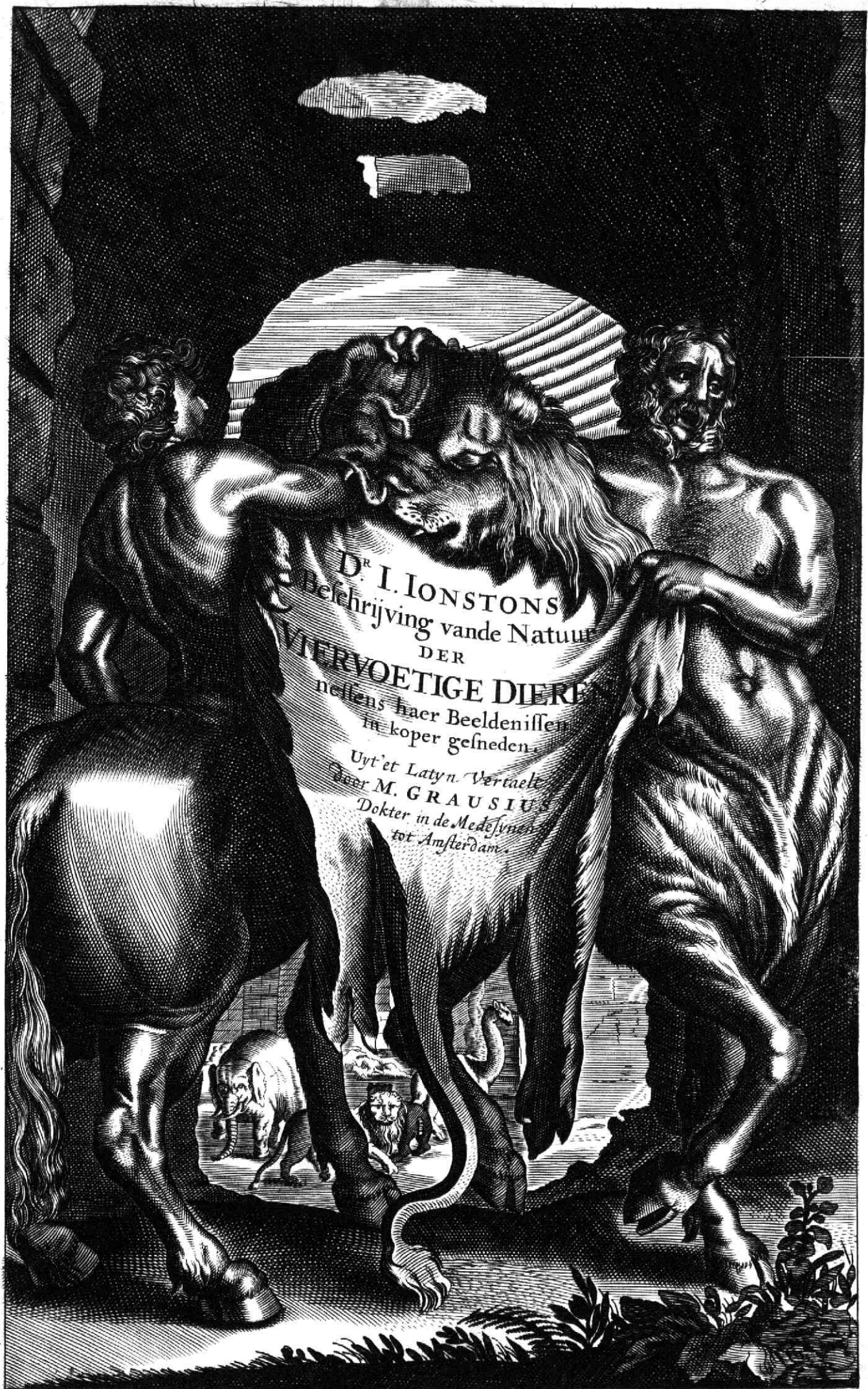

Beschrijving van de natuur der vier-voetige dieren

<https://hdl.handle.net/1874/21170>

T'AMSTERDAM,
Bij I. I. SCHIPPER, op de Keyfers gracht. 1660.

Met Privilege voor 15 Iaren.

BIBLIOTHEEK DER
RIJKSUNIVERSITEIT
UTRECHT.

21299
BIBLIOTHECA
UNIVERSITATIS
LEIDEN
I J O N S T O N S

Naaukeurige

BESCHRYVING

Van de Natuur der

VIER-VOETIGE DIEREN,

V I S S E N

En

Bloedlooze W A T E R - D I E R E N ,

V O G E L E N ,

K R O N K E L - D I E R E N ,

S L A N G E N en D R A K E N .

BIBLIOTHECA
UNIVERSITATIS
LEIDEN

E X T R A C T

Uyt de Privilegie.

DE Staten van Hollandt en West-Vrieslandt, hebben aen Jan Jacobsz Schipper Geoctroyeert en toegestaen, gelijk zy Octroyeeren en toestaen, dat hy alleen in onse Provintie sal mogen Drucken, en doen Drucken in de Nederduytsche, Francoische en Engelse Tale, Dr. JOHANNES JONSTONS seer naeukeurige Beschryvingh van de Natuur der Vier-voetige Dieren, Visschen, Bloedeloofse Water-dieren, Vogelen, Gekerfde of Kronkel-dieren, Slangen en Draken, vervaet in verscheyde Boecken in Folio, voor detijdt van vijftien Jaren: Verbiedende alle en een yegelijck Ingesetene deser Landen, de selve in de driegemelte Talen over te Setten, of een ander Vertalingh in Nederduyts onder glimp van Verbeteringh, Vermeerderingh, of Verrijking van Platen, in 't geheel of ten deele, in 't groot of in 't kleyn, te Drucken, Verkoopen of uyt te geven, of elders Gedruckt in dese Landen te brengen, in te voeren, te Verkoopen oft uyt te geven, directelijk oft indirectelijk sonder consent van den Suppliant, op de verbeurte van alle de na-gedruckte Exemplaren, en daer en boven de somme van vijf-hondert Gulden, te Appliceeren als nader in de Originale Brieven daer af te sien is, gegeven onder ons Groot Zegel den 22 Meert 1660.

V^r. J. C A T S.

Ter Ordonnantie van de selve

H E R B^t. van B E A U M O N T.

V O O R - R E D E N ,

Op het Boek van de

V I E R V O E T I G E D I E R E N .

G U N S T I G E L E Z E R ,

Het dunkt ons goed iets in 't algemeen , van de vier-voetige Dieren , voor af te handelen, en ik meen u te voldoen indien ik van den naam, de deelen, plaats, voedsel, angroey, teeling , 't leven, de dierlijke bedryvingen, 't gebruik, en 't onderscheid voorzende. Onder den naam van dese behooren die dieren, die van een middelbare natuur, tusschen de lochtachtige, en waterige, met hayr oft schulpen bedekt zijn, en op vier voeten gaan. Die by de Grieken Tetrapoda, Tetrakola, Tetrascele, en Tetrabamona genoemd werden. In alle de overige komt ons een veelvoudige en onbegrijpelijke verscheidenheid voor, die u, zoghy haar wel overweegt, zullen doen verwonderen. De Paarden zijn milt in haar Manen, de Leeuwen in Lokken. De Ruigh-poten an de Kaken en Voeten. Niet weinig vlokachtigh is den Haas. In alle worden de Hayren metten ouderdom dikker. In de Paarden alleen grijs. De Zwijnen en Stekel-varkens hebben haar Borstels, de Schapen Wol. De Geiten haar Baarden om de Kin. Het Rivier-paard een huid zo dik datter de Spiessen op af-stuiten: De Elefanten, en de Rinoceros by na een ondoorboorlijke. Nergens is de Natuur dertelders als in de Hoorns. Deze heeftze in takken verdeelt, als in de Herten. In andere enkel gemaakt. In zommige breed en als gevingert gelijk in de Plat-hoornige. An de Geiten heeftze takachtige maar kleine gegeven. Omgekrolde an de Bokken. An de Steen-bokken Ruige, en in de Dam-herten, voorwaarts gekromde. Rechte en gespitsste an den Spitshoorn by de Afrikanen Addax genoemd, en beweeglijke als oiren. An die van de Throgldyten Hoornen na daarde gebogen, waarom zy ook met een slimmen hals haar voedsel plukken. An zommige maar een, en die in 't voorhoofd oft op den neus. In eenige zijn zy sterk totten anloop, in andere om te stooten, in zommige krom in andere niet, en alle spits ge-eindigt. Oiren hebben alleen die een Dier voort-teelen, en die beweeglijk; in zommige groot, in andere klein. In de Herten gescheiden: In de Ratten hayrig. In de Paarden en alle Last-dragende Dieren geven zy een teken van 't gemoed. In de vermoeide zijn zy verslenst. In de vreesachtige trillend. In de rasende opgerecht. In de zieke hangend. De mond is wijd in den Leeuw en Hond, en die op den roof leven. Middelbaar in de Zwijnen. De snuit is alleen eighen an den Elefant. In de Last-dragende zijn de Kaak-beenders lang, in de Apen rond. Den hals bestaat in den Leeuw, Wolf en Hyena maar uit een stuk beens. Van de Mammen is dat van Plinius aangemerkt. Die heel voeten hebben en niet boven twee jongen krijgen, hebben alle twee Mammen, en nergens als tussen de beenen. De Hoornige en Twee klauwige ook op de zelve plaats. De Koe-beesten hebben vier Speenen. De Schapen en Geiten twee. Die veel jongen krijgen, en klauwen an de voeten hebben veel over den geheelen buik, en met een dobblery als de Varkens: De beste twaalf, de gemeene twee minder: gelijk ook de Honden. Andere vier an den Middel-buik als de Panther: zommige twee als de Leeuwin. Den Elefant alleen twee, niet an de Borst maar ter zijden onder d'Oxels verborgen. Die klauwen an de voeten hebben tussen de benen geen. Die by den roof leven hebben an de voorste voeten vijf klauwen an d'andere vier, gelijk de Leeuwen, Wolven, Honden, en weinig andere. An de achterste ook vijf nagels, van welk d'een omtrent de geleding van 't been afhangt. D'overige kleinder hebben vijf klauwen en al die klauwen hebben ook nagels. Maar de Apen gebogen, de roofachtige kromme, d'ander

Naam.

Plin. l. 11.
c. 37.

Vierlijke
deelen.

Plin. l. 11.
c. 42.

Plin. l. 11.
c. 45.

d'ander rechte, als in den Hond, behalven die gemeenlijk van 't been afhangt. Die zonder hoorns zijn hebben heel voeten. Maar de Hoornige zijn twee-klauwig. Men zegt dat de Varkens op zommige plaatzen in Illyrie, heel voeten hebben. En die groeien alleenlijk in 't Paarden geslacht weder an. Zy hebben alle een start, behalven de Apen, en Eyerbarende. In de Borstelachtige als de Zwijnen kaal, in de vlokachtige als de Beeren klein. In de Paarden hart-hayrig en lang. In de Haag-diffen groeien de afgekapte weder an. In de Koe-beesten is zy lang en onder hayrig. In de Ezels ook langer als in de Paarden, maar in deze met hayren. In de Leeuw is hy anders als in de Koe-beesten en Ratten. In de Panthers niet: In de Vossen en Wolven vlokachtig gelijk in de Schapen, die hem langer hebben. Niet minder is het onderscheid van de inwendige deelen. De Tanden zijn in 't wilde Zwijn uitstekend: In den Hond en Leeuw zaags-wijs. In de Paarden en Koeyen verknocht, de voorste scherp, de binnenste plat. De Hoorn-beesten hebben d'een rye niet. In geen zijnze uitstekend daarze zaags-wijs zijn. In geen uitstekend oft zaags-wijs die hoorns hebben: Maar in dees alle hol, in de overige hecht. In den Aap, in de Mensch, in de herkauwende, Honden en Leeuwen worden zy verwisselt. In de Varkens vallen zy nooit uit. De Tong is in de Krokodil geheel vast. In de Leeuwen en Katten is hy ruw als een vijl. In den Elefant voornamentlijk breed. In de Varkens zijn thien Ribben. In de Hoorn-beesten derthien. Het hart hebbenze alle midden in de borst. In dat van de Paarden, Koe-beesten en Herten worden beenders gevonden. Na even bedeeing is het in de Muizen, Hazen, Konijnen, Herten, Hyenen, en in alle vreesachtige heel groot. De long is in de Schild-padt zonder bloed. In de Chameleon na bedeeing heel groot, en niet als van binnen: de maag is in de heel-voeten ruw en hard: in zommige Land-dieren tandachtig ruw: in andere traly-wijs scherp. Van de maag der herkauwende hebben wy in 't tweede Boek gesproken. In de Twee-klauwige Hoorn-beesten is de milt rond: In de Veel-klauwige lang-werpig: in de heel-voeten heel lang: Alder-kleinst in 't dier in Azia Scepzis genoemd. Nieren hebben zy alle die een levend dier baren. Van de Eyerbarende alleen de Schild-padt. Geen Eyerbarende hebben een blaas behalven de Schild-padt. Ook geen als die een bloedige long hebben: Ook geen die zonder ten zijn. Van 't vet en smeer is an-gemerkt, dat de Hoorn-beesten, die maar an d'een zijd getand zijn, en koten in de voeten hebben, door smeer vet werden. De Twee-klauwige, en die de voeten gespleeten hebben en zonder hoorns zijn door vet. Dit is 't zaam-geronnen en als het koud is breukzaam: en altijd in 't einde van 't vleesch. Zommige worden niet vet, en alle vette zijn onvruchtbaarder. Het merg is in de jonge roodachtig, in de oude witachtig. Dit is niet als in hoke beenders, en niet in de schenkels van de Honden en last-dragende dieren. Het is vet in de vetachtige, smerig in de Hoorn-beesten, in de beenen is geen, weinig in de voor en achter-bouten, en zo veel van de deelen. Haar plaats hebben veel van de natuur op de aarde verkregen: Weinige, als de Krokodil, het Rivier-paard; de Beeren, en Zee Schild-padt in 't water. Uit dees en die hebben zommige schuilhoeken, andere houden haar op de bomen. Eenige in koude, andere in warme Lantstreken. In Cilicia (andere lezen Lycia) lopen de Bokken niet over de Bergen, die na Syrie strekken. De Woud-Efels niet over den Berg die Cappadocia van Cilicie afscheit. In de Helles-pont lopen de Herten niet na andere Landt-palen: en omtrent Arginussa niet over den verheven Berg. In 't Eyland Pordoselene lopen de Wesels niet over de weg. De Mollen in Lebaida van Beotie overgebragt, schuwen de aarde, die nochtans omtrent Orchomenus heele Akkers omwroeten. De Hasen, in Ithaka overgebragt, sterven, en dat op de uiterste stranden: In Ebusus zijn geen Konijnen. By de Cyrenen zijn de Kink-vorssen stom geweest. Maer de Roepers van 't vaste Land derwaarts overgebragt duren als noch. Op den Olympus van Macedonie zijn geen Wolven, nocht ook in Kreta. Wonderlijker is het datter in 't zelve Eylant, behalven in 't Lantschap van de Cydoniaden, geen herten zijn. In Afrika zijn nocht Herten nocht wilde Zwijnen nocht Geiten. Te vergeefs zult gy ook een eenvormig-

heit

Inwendige
deelen.

Plin. li. xi.
c. 37.

heit in haar spijs vinden. Kruiden en Vruchten eten de Koe-beesten, Herten, Paarden en Varkens. Kort Gras de Schapen; langer, takken en spruiten de Geiten. Vlees de Wolven, Leeuwen en Honden. Visch de Bevers en Katten. De Chameleon Vliegen. Zommige herkauwen haar Spijs andere niet. De Apen en Meerkatten kond gy onder de Al-eeters stellen. De Beer meent men dat in de winter Maanden, met het vocht leeft, dat hy uit zijn gezwollen voortste pooten zuigt. Van de Teeling hebt gy dit. Dat zommige zonder versameling ontfangen, gelijk de Muizen in Egipten nae het aflopen van de Myl. Dat de versamelende veel in de Lente en Herfst telen. De Stieren en Beeren met woeden, de Honden zonder dat. Het meestendeel brengt levende jongen voort. De Krokodil, Haagdis en Schild-pad Eyren. Dat de Merryen in Portugaal een Vlees-klomp van de wint ontfangen, leer ik uit Rezendus. Dat de Koeyen alleenlijk in de rechter groef van de lijf-moer dragen, ook wanneer zy 'er twee jongen in hebben, leer ik van elders. Haar drach-tijt is wonderlijk verscheiden. De Wolf wordt een Maant of ten hoogsten xl dagen gedragen: de Hondt negen weken: het Varken vier maanden: de Geit vijf: het Schaep omtrent ses: de Koe-beesten thien: het Paard elf; versta het zelve van 't getal der jongen. De Muil-Esel baart, zoo men meent nimmer: de Wolf maar eens: de Wolf baart ook over: Van haar aangroey zy dit genoeg. De heel-klauwen, en twee-klauwige zijn grooter als de veel-klauwige, uitgenomen de Rhinoceros, de Kemel, het Rivier-paart &c. Zy verscheiden ook die van een selve gedaante zijn, na de verscheidenheit van plaats in groote. In 't Lantschap Kamadu wijken de Rammen voor de Esels niet. Omtrent Taprobane wegen zommige Schild-padden een pont. In Ethiopie zijn de Krokodillen acht ellebogen lang. Zommige leven lang ander kort. De Hazen en Katten maer zeven jaer: den Ram en Bok zelden tien: het Varken tot twintig, de Hont dikmaal ook, en by Plinius tot vijf en tseventig. Dat een Muil tot tachtig jaren geleefd heeft, hebben wy uitte gedekkenen van Athene. De Harten leven hondert jaar. Tot haar dierlijke bedryvingen behooren de in en uitterlijke zinnen, haar begeerte, en plaats-bewegent vermoegen. De Bokken en Lynx overtreffen in gesicht. De Hyenen en Katten zien by nacht. De Mollen weinig oft niet. De Hazen hooren scherp. De Kemels, Herten, en Lybise Merryen hebben vermaak in zang. Dat de Honden sneeg ruiken is ider bekend. De Varkens zo weinigh dat se door de stinkende modder niet beweegt werden. De Aap overwint ons in smaak: zo wy haar innerlijke sinnen aenmerken, zommige zijn heel dom als de Buffels, die als zijn hoofd verborgen is, meent geheel bedekt te zijn: andere zijn heel sneeg. De Apen bootsen alles na. De Vossen leggen eerst haar oir op 't Yseer zy daer overloopen om de dikte t'ondersoeken. De Honden onthouden heel lange wegen, en geen dier heeft grooter geheugenis behalven de Menschen. De Herten, als zy het 't geblaf van de Honden hooren, loopen voor de windt door, om dat met een ook den reuk zou af wijken. Bezieet het overige in de Hooft-stukken van de Paarden, Geiten en VVolfen. Het is heel wonderlijk dat zo veel viervoetige dieren weten wat tegen haar ziekten goet is. De Panther soekt de Menschen drek. De Schild-pad versterkt zijn krachten tegen de Slangen met het eten van de Quendel. De VVesel eet rute in 't vangen van de Muizen. De Koe-beesten in Cyprus eten Menschen drek tegen de buik-krimping: in haar begeerlijkheid komen voornamentlijk haar min en geilheid voort. De liefde van de Apen tot haar jongen is zo groot dat ze die tegen de borst te pletter drukken. De Stieren zijn zo geil, dat te Syrakusen een kope Koe van een wilde Stier, die van zijn kudde afgedwaalt was, besprongen, en met zaat bestort is. Daer tegen schuwt de Kemel de versameling in 't openbaar. Dat een Hengst ondekt zijnde, en ziende dat hy met zijn meer versamelt had, is wech gelopen en gestorven, verhaalt Plinius. VVat aangaat haar plaats bewegend vermoegen. VVy weten dat zommige snel andere traagh zijn. Dat geen dier den Haas in 't loopen gelijk is, heeft Xenophon geloof. Als Horatius een geswinde zorg wilde uitbeelden, seide hy snelder als de Herten. De Eland leid op een dagh zo veel wechs af als een Paard in dry. Ik zal niet van de Arabise Esels spreken; want die gemene zijn traag als de Tyger, zo ons Bontius leerraart. VVy hadden by na haar stem

Spijs.
Teling.
Rez. end. Antiqu. Lusitan. l. v.
Leven.
Plin. l. 8. c. 42. & 44. Dierlijke bedryvingen.
Cicero de natur. deor. l. 2.
Liv. l. 41. Plin. l. 8. c. 42.
Xenoph. l. de Venat.

vergeten. Die nochtans in dit geslacht van dieren veelerlei is. Want het Paard heit, den Os locit, den Ezel huilt, den Ram kakert, het Schaap blaas, het Zwijn knort, de Leeuw brult, den Hond blaft, het wilde Zwijn grijnst, de Kat maauwt, de Muis piept, de Vos schatert, de Haas krijt, &c. Maar laat ons tot het gebruik komen, datze van Godt ten goede van ons geschapen zijn zal niemand ontkennen. Hier van hebben wy voedsel, genees-middelen, kleederen en diergelijke. Want die met hayr gedekt zijn geven ons melk, daar wy boter en kaas af maken. De groote geven ons vlees, gelijk mede die in de wildernissen leven als Herten, Zwijnen, Dam-Herten, Elands en andere. Daar is ook niet alleenlijk totte noodzaaklijkheid voorzien, maar de natuur heeft ook het vermaak niet vergeten. Het Hazen vlees noemt Martialis Prima Mattya. Ook kan het tamme Verken vlees op vijftigderlei-wijs bereid werden, dat het wilde Zwijnen vlees gelijk is. Eenige hebben ons ook de genees-middelen geleert. Dat de Quendel en Rute tegen 't vergif goed is, hebben ons de Wezel en Schildpaddt geleert. Het Rivier-Paard de Aderlating. Door de Herten weten wy dat de Diktamnum de pijlen uit de leden trekt. Van de genees-middelen tegen ziekten kan de beschrijving ingezien werden. Wat angaat de kleding, daar toe zijn de vellen van de Beesten in groot gebruik. De bescherming van ons lichaam zijn wy daar an schuldig. De rijkste van 't Kaspise meer maakten klederen van Kemels-hayr. Uitte Wol worden die gemaakt welke Cæzar Subcoacta, Hermolaus, Presbyter, Feltra en Filtra oft Viltten genoemd heeft. De Grieken noemen se Pileta en Pilota. Uit deze, oft uit Leer maakten de Soldaten haar Rokken en Kolders om de Pijlen af te schutten. De doode verschaffen ons de Huiden. De eerste Rokken die God maakte waren uit deze. Herkules, kleeden zich met een Leeuws-huid. Uitte Schaaps-vachten maakten de Hoogduitsen Pels-rokken. Uit het Leer rouwe Boere Schoenen. De Edele uit Zeem-leer. Ten lesten de Friesen gebruikten na 't gebod van Drusus de Ossen-huid tot Krijgs gebruik. Van 't overige gebruik zal ik alleenlijk dit zeggen: Dat de Honden tot wachters dienen: De Katten de spijs voor de Muizen bewaren. Dat het Paard, den Ezel, de Muil en Kemel lasten dragen. Uitte zenuwen maakten men snaren. Met het teel-lid van de Kemels worden de Bogen gespannen, de Pezen, daar de armen van de Bogen mede gebonden werden, zijn uitte zenuwen gedraait: Te Rome dreven eenige de gemeene Slaven met het geluid van een Koe-hoorn na de vergaderingen: Ambrosius heeft gezeit dat de Wijn door de hoorns in de keel van de Menschen vloeit. Voorwaar de Noordse woeste volkeren dronken uitte hoorns van de Auweros. De Offer Zuil van Apollo in Delos van hoorn gemaakt, word onder de zeven wonderen van de Wereldt gerekent. De Stiere gal heeft groot vermogen ook in 't koper, en om vellen geel te verwen. Wat zal ik van den drek zeggen, van welkers onderscheid Plinius aldus spreekt: hier toe word voornamentlijk de Menschelijke lekkerny beroepen: Andere verheffen meer den drank van de Menschen, zommige prijzen de vuilgheit van de Zwijnen: Kolumella alleen verwerpt se. Varro werpt se by zijn bevelen, en meent dat de Akkers met Paardendrek, om dat se de lichtste is, behoren gemaekt te worden: Maar de weiden met zwaarder, en 't geen uit Garst voortkomt, en veel kruid voort-brenghet. Andere verheffen die van de last-dragende dieren, boven de Koeyen drek, en de Schapen drek boven die van de Geiten. Maar boven alle andere den Ezels drek, om dat hy de tayste is. Van het onderscheid kon onendelijk gehandelt werden. Doch hoe wy het geheele geslacht van de Vier-voeten op haar orde gestelt hebben, zal de beschrijving leerraren, eerst komen ons de heel voeten voor: Daarna de twee-klauwige, zo de herkauwende die oft gehoornt, oft niet zijn, als de niet herkauwende: Ten lesten de veel-klauwige, zo de levendbarende, die weder oft land, oft water dieren zijn, als de Eyerbarende die oft met een schulp oft zonder schulp zijn. Maar ik wil hier niet breder van spreken. Neem, Gunstige Lezer, mijn arbeid ten goede, en verwacht metten eersten de beschrijving van de Slangen en gekerfde dieren. Daar de beschrijving van de verhevelingen, de onder-aardse stoffen en van de Menschen, met Godshulp, op volgen zal.

BLAD-WYZER.

Over de Beschryving vande

VIERVOETIGE DIEREN.

A	Ap. Ameiva. Americima. Auwer Os. Auwer Os met Manen. Lybise Auwer Os. Aykuraba.				
B	Ber. Bever. Bifon. Met Manen. Groote. Schotse Bifon. Bok. Bonafus. Bubalus van de Ouden. Bubalis. Buffel.	B.			
C	C. Aperia van Plin. Capra Strepciceros. Chameleon. Cynokephalus.	C.			
D	Dantes.	D.			
E	E. Gel. Egiptise Muis. Eek-hoorn. Ejulator oft Huilebalk. Eland. Elefant. Ezel. Muil-Ezel. Wout-Ezel.	E.			
G	G. Eit. Wilde Geit in 't algemeen. in 't byzonder. Klip-Geit. Bezoar Geit. Muskus Geit. Geit met hangende Oiren. Genetta. Graffa. Gulo oft veel vraat.	G.			
H	H. Aagdis. Groene Haagdis. Kooperverwige Haagdis. Haas. Half wilde veel klauwige Dieren. Herkauwende Hoorn-Beeften. In 't algemeen. In 't Byzonder. Herkauwende zonder Hoorns. Herten. Burgundise. Indise. Honden.	H.			
I	I. Becx. Ichneumon. Iguana. Indise Haagdiffen.				
Fol. 114					
164	K Abim.	K.			178
163	Kameel.				80
	Kamelopardalis.				82
43	Kaoch.				180
	Kappa.				179
164	Kat.				152
	Kink-vorsch.				156
103	Kloof-voetige Dieren.				30
122	Koe-Beeften.				31
	Tamme.				31
	Wilde.				39
44	Schitise.				40
	Kordylus oft Slinger-ftart.				167
55	Koro popeba.				164
44	Konijn.				133
45	Karygueja.				112
65	Krokodil.				169
45					
65	L Ecu.	L.			98
65	Luipart.				120
167	Lynx.				93
119	M Aripet.	M.			178
	Meerkat.				116
179	Mol.				142
143	Monoceros oft Hoorn-Ezel.				27
125	Muifen.				136
134	Bosch-Muifen.				
180					
77	Niet herkauwende vier-voetige Dieren.	N.			83
21		O.			
15	O Ryx.				68
19	Otter.				124
18					
55	P Aarden.	P.			1
61	Ethiopis.				10
63	Hungers.				10
63	Friefch.				12
63	Indifch.				12
67	Pardel.				97
66	Padde.				115
68	Pazuarticus.				67
29	Peva.				180
180	Pygargus.				65
109	R Angifel oft Rhe.	R.			76
160	Rinoceros.				79
161	Rat.				135
161	Rivier Paard.				91
130					
110	S Almander.	S.			164
	Schaap.				
30	Arabis.				
31	Kretis.				46
80	Moskovis.				
	Peruaans.				
69	Schild-padden in 't algemeen. in 't byzonder.				172 173
147	Landt Schild-pad.				173
	Rivier Schild-pad.				175
64	Slijk Schild-pad.				175
125	Zee Schild-pad.				176
162	Scinkus.				166
162	Schild-varken.				145
					Steen-

B L A D - W Y Z E R.

Steen-Bok.
Stekel-Varken.
Starn Haagdis.
Stink-bonfling.
Stinkert.
Subak de Schijten.
Su.

T Aman Ju Guacu.
Tamanduai.

Tam-Rund.
Tamme Geit.

Taraguayra.

Tatou.

Taybi.

Taxus.

Tejuguacu.

Tyger.

Tiraguycu.

Tejunanha.

Tlakaxotl.

Twee-klauwige Water Dieren.

T

64
144
165
164
180
68
180
113
113
31
55
163
145
112
121
163
100
164
164
178
91

V.
V Arken. 83
Veel-klauwige Levend-barende Dieren. 93
Veel-klauwige Eyerbarende Dieren. 156
Vorschen. 160
Groene. 160
Weinig tijds levende. 160
Vos in 't algemeen. 110
Indise Vos. 111
Upalim. 119
W.
W Ezel in 't algemeen. 126
Bosch Wezel. 127
Wolf in 't algemeen. 108
in 't byzonder. 109
Z.
Z Ainus. 70
Zebra Indica. 18
Zibellina. 127
Zivet Kat. 159

B L A D - W Y Z E R

Van de Hooft-stukken der beschryvingh

Van de Wel-ruikende Hyena.

I. Hooft-stuk.		V. Waar de Hyenen voort-komen.	187
Onderzoek oft I. Hooft-stuk van de Wel-rui-		VI. Van de Zivet-Beurs.	188
kende Hyena, gemeenlijk Zivet-Kat ge-		VII. Van de Bever-Geil.	189
noemt.	181	VIII. Wat de Zivet is.	190
II. Of die Zivet-Kat de Pardel van de ouden	182	IX. Van de verzameling en verkiezing van de	191
is?		Zivet.	191
III. Of het de Hyena van de ouden is?	183	X. Van de krachten en 't gebruik van de Zivet.	192
IV. Onder wat geslacht van Dieren die Zivet-Kat	186	XI. Van de Beenders van de Zivet-Kat.	194
moet gestelt werden.			

B L A D - W Y Z E R,

Waar yder Plaat moet ingevoeght werden.

Plaat.	Blat.	Plaat.	Blat.	Plaat.	Blat.
I.		XXIX.	65	LV.	103
II.		XXX.	77	LVI.	
III.		XXXI.	64	LVII.	106
IV.		XXXII.	67	LVIII.	
V.	21	XXXIII.	76	LIX.	113
VI.	14	XXXIV.	67	LX.	
VII.		XXXV.	77	LXI.	119
VIII.	21	XXXVI.	79	LXII.	121
IX.		XXXVII.	82	LXIII.	126
X.	43	XXXVIII.	82	LXIV.	129
XI.	19	XXXIX.		LXV.	136
XII.		XL.		LXVI.	124
XIII.	30	XLI.		LXVII.	123
XIV.		XLII.		LXVIII.	
XV.		XLIII.		LXIX.	147
XVI.	45	XLIV.		LXX.	
XVII.		XLV.		LXXI.	130
XVIII.		XLVI.		LXXII.	168
XIX.		XLVII.		LXXIII.	116
XX.	46	XLVIII.		LXXIV.	156
XXI.		XLIX.		LXXV.	160
XXII.	47	L.		LXXVI.	163
XXIII.	65	LI.		LXXVII.	167
XXIV.		LII.	100	LXXVIII.	169
XXV.		LIII.	97	LXXIX.	172
XXVI.	63	LIV.	99	LXXX.	
XXVII.					
XXVIII.					

Beschryvingh

Van de

N A T U U R

DER

V I E R V O E T I G E

D I E R E N.

Het Eerste Boeck,
Van de Vier-voetige, oft heel-voetige Dieren.

I. HOOF-STUCK.

Van het Paard.

Aldrov. de
 Solidiped.
 cap. 1.

E natuur heeft

an zommige onredelyke Dieren die bloed hebben twe, an andere vier voeten gegeven, die vier voeten hebben worden by de Latinen Quadrupes,

by de Grieken Tetrapoda, oft vier-voetige, en by *Aristoteles* Pezaghenoomt, en onder dry hoogste geslagten begrepen. Het een is Achides oft Mononychos, en by *Euripides* Monochelos, dat is: ghelyk als eenklauw oft heel-voet genoemt. Het ander is, welkers voeten over en weder, dat is achter en voor in twee geklooft zijn, waar van haar de Latinen Bifulca, de Grieken Dichela, oft kloof-voeten noemden, welke *Aristoteles* zeit, ghelyk als scharen oft tanden voor nagels oft klauwen te hebben. Het derde is Polychides en Polydaktylos, dat is veelklauwigh ghenoemt, 't welk de voeten in veel klauwen, als de vinghers van onze handen, verdeelt heeft. Haar zijn alle voeten om te gaan gegeven, maar die ande voorste geklooft zijn, trachten die daar-en-boven in plaats van handen te ghebruiken, 't welk de heel-voeten mette achterste doen, zo *Aristoteles* heeft anghemerkt. Onder de heel-voeten zijn het Paard, den Ezel, de Woud-Ezel, de Muil-Ezel, de Monoceros oft Een-

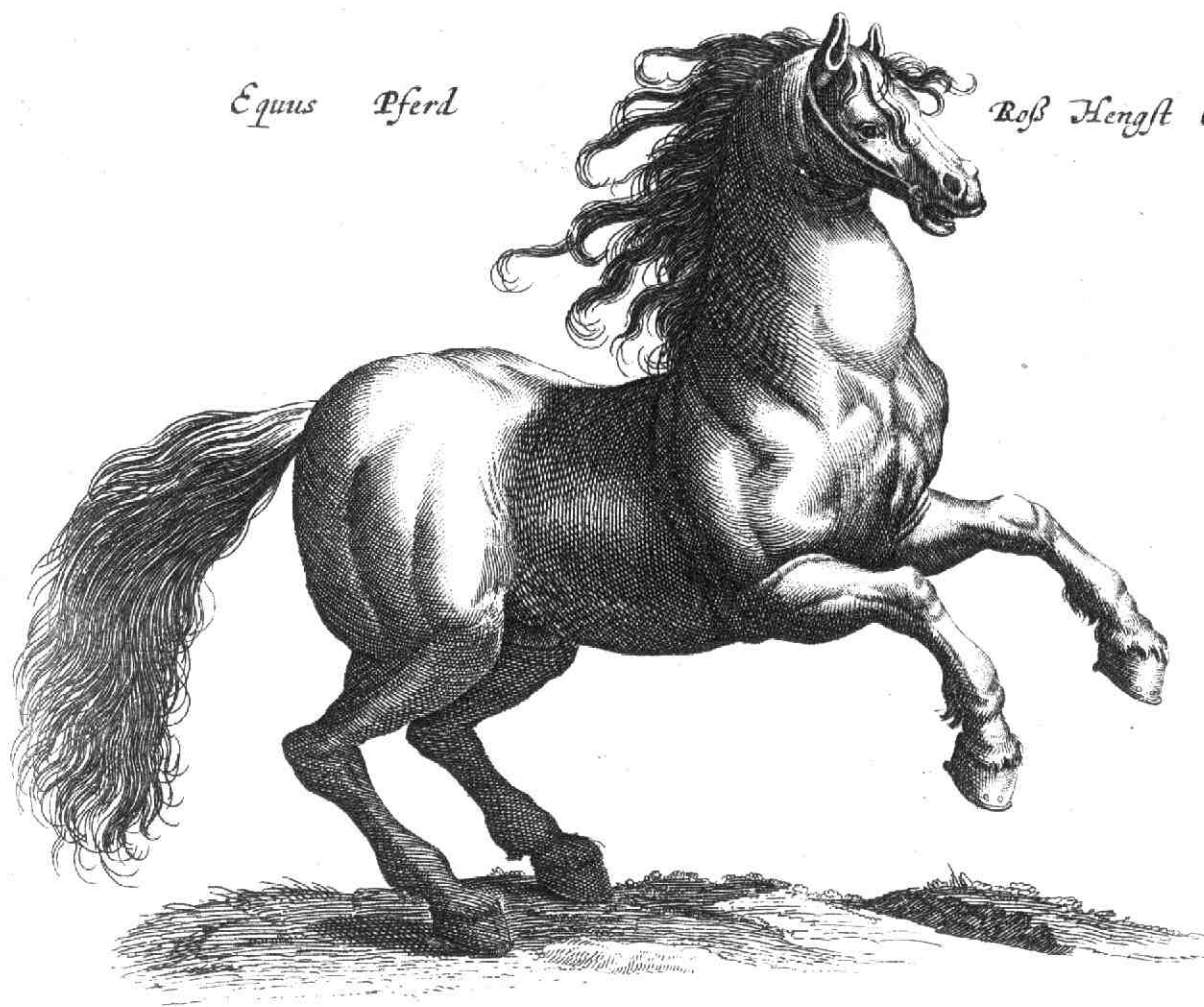
hoorn, en den Olyfant. Van welke wy op orde in dit eerste boek zullen handelen. Wy beginnen van het Paard, om dat zijn waar- digheid, onder de jumenta ofte last-dragende Dieren, die *à juvando*, dat is van helpen by de Latinen haar naam bekomen hebben, zonderling is. *Demosthenes* heeftze onder de sterkten der Steden gestelt. De Romeinen hebben om die te kopen thien duizend guldens uit het gemeen betaalt, 'twelk zy den genen, die totten oorlog onbequaam waren, ontrokken. Een Paard heerlijk gheetoemt wierd tot cieraad van een Borghermeester oft Keyzer ghebruikt, gelijk wy by *Halykarnassus* lezen. In veel landschappen is door de Wet gheboden geen Paarden uit te voeren. De Sirkassli, willen den gemenen man geen Paarden toe-laten. *M. Antonius* heeft verboden binnen de Steden te paard te sitten, *Atheas* de Koningh der Schijten plaght eertijds zelf zijn Paard mette Roskam te zuiveren, gelijk *Plutarchus* gedenkt. *Andromache* de huisvrouw van *Hektor*, heeft haar mans paarden, met eighen handen Haver en Hoy uit-ghedeelt, om dat zy wist dat hy daar vermaak in hadde. *Theophilaktus*, de Zoon van den Keizer *Lakapenus*, Patriarch oft Aartsvader van Konstantinopelen heeft over de twee duizend Paarden gehad, en was om die wel te voeden zoo bekommert, dat hy haar Pistachien, Pijn-karlen, Dadels, Rozijnen, gedroogde Vijghen, en die vande beste, met wel-riekende Wijn, Zaffraan, Kaneel, en andere kostelyke droegen vermengt, voor-zette, in deze overdaad

Dionysi
 Halykarn.
 l. 10. Antiq
 Roman.

Aristotel.
 H. A.
 l. 2, c. 1.

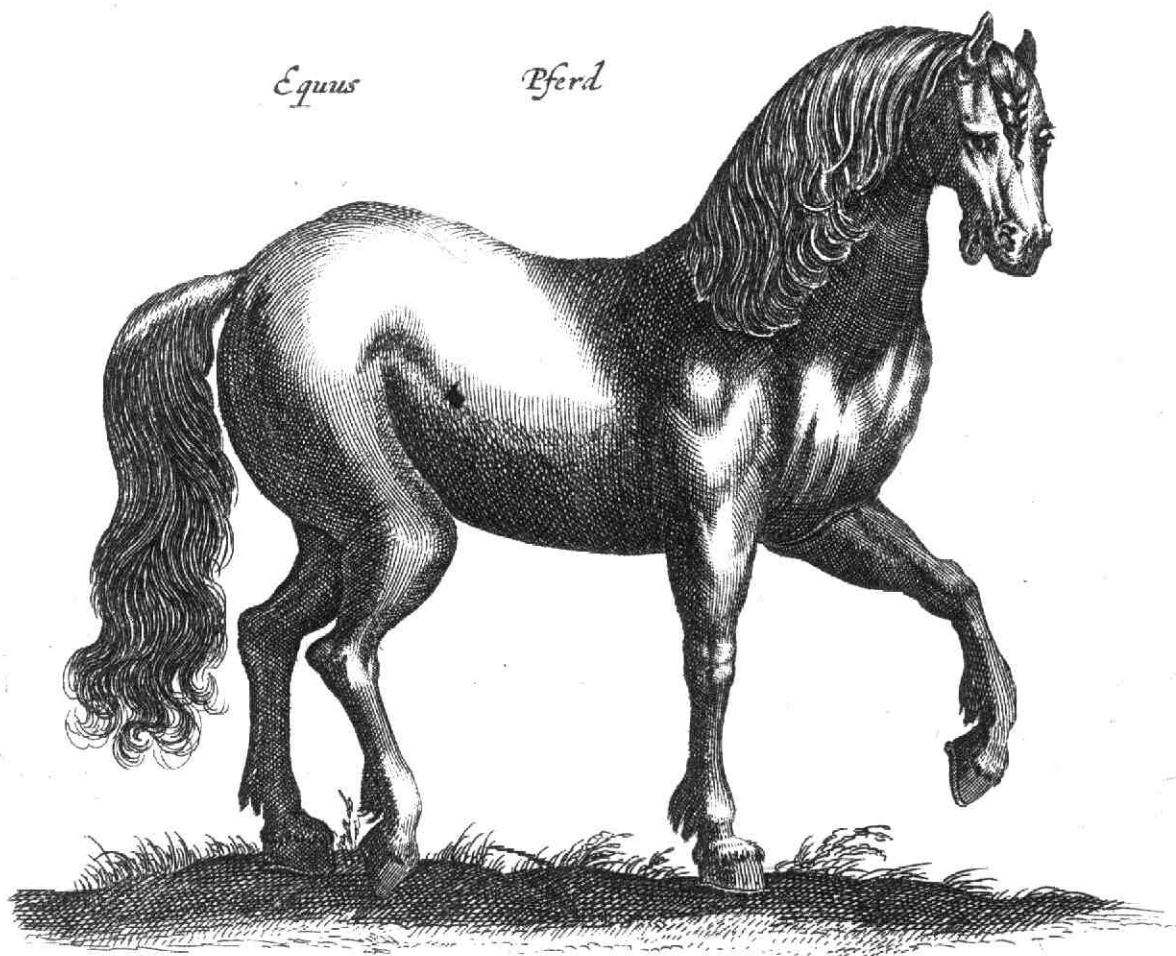
Equus *Pferd*

Roß *Hengst* *Gaul*

Equus

Pferd

den Keizer Verus te boven gaande, die, als Kapitolinus zeit, zijn Paard, dat hy het gheswinde oft de Vogel noemde, Rozijnen en Noten, in plaats van garst inde Kribbe voorwierp. De Moxy, volkeren van Tartarie, plagten op een zekeren ghestelden dach, na enige voorgaande dienst-pleging, een Paard de huid af te stropen en het vleesch op-ghegeten hebbende, die huid met kaf te vullen, en daar na op een offer-zuil geleit zijnde als een vredigen God an te bidden, en de kostelijste vellen op te offeren, ghelyk *Iosephus Barbarus* in zijn Reisboek heeft naghelaten. Ten tijde van Petrarcha leefde imand in Italie, die zijn zieke Paard, dat hy heel lief had, een gulden oirkussen en een Sijden buldzak onderleide, en als hy self onder tuffen van het voet-evel beknelt, en na de wet der geneesmeesters als onbeweeghlyk gehouden wierd, bezocht hy niettemin oft op de handen van zijn dienaars ghedragen, oft ter nauwer nood op een ander Paard geholpen, en zijn geneesmeesters met zich leidende, zijn zieke twe oft drymaal daags, daar hy al zugtende met bekommring by zat en hem mette hand strelende, hem met zachte woorden poogde te troosten. Ook verhaalt *Ludovikus Romanus*, datmen ghehoofde dat het Paard des magtigste Konings van Narfinga van zoo groten waarde was, om de ongelooflyke grote menigte van parlen, daar het mede verziert was, als een van onze steden. In zulken groot-achting is by veel volkeren het Paard, ghelyk *Aldervandus* overvloedig anwijft. Maar op dat wy totten naam zelf komen, dien heeft hy by de Latinen en Grieken verscheiden bekomen. By de Grieken word hy Hippius, en Polus ghe-noemt, welken naam eigentlijk het Veulen toe-komt, by die van Kares word hy Alla ghe-noemt, waar van 'er een Allabando ghe-noemt is, en by *Herichius* en *Varinus* Kalpis, welken naam eigentlijk een Pafganger toekomt, by die van Ligurie Damnus, en by den Etymologicus, Ikkus Kaballus, en Kaballis apo Kapesalis Estichion, om dat hy overvloedigh uitte kribbe eet, met welken naam nochtans, de last-dragende beest ghe-noemt werden, ghelyk dat by de Latinen een betekening van verachteljkheid heeft. Hy word ook Innus oft Hinnus genoemt, van welke het eerste een Paard betekent, dat uit een Paard, en een Ezelinne is, en 'tander dat uit een Ezelinne, en een Muil-ezel geteelt is: Nochtans word het ook by *Aristoteles* voor een klein Paard, als mede van *Zuidas* ghenomen. Keles is enkelijk geen Paard, maar dat van een bezitter voort-ghe-dreven werd, by *Varinus* Azeuktos en *Azyx* genoemt. De uitlegghe van *Aristoteles* verstaat daar door een moedigh Paard, andere leggen dat uit, een gezadelt, en oock een onge-zadelt Paard, zommige, maar qua-lyk, een Paard daarmen van een ander op-springt. Chrysampix is meer een bywoord,

als een een-namigh woord: want daar word gezeit na 't ghetuigenis van *Eustathius*, dat ampyx een gulde snoer oft keten is, met welke de lok oft kuif op 't voorhoofd vande Paarden ghestrengelt werd. By de Latinen word het Paard Equus ghe-noemt, 't zy *ab æqualitate*, dat is van gelijkheid, om datter by de oude altijd twe ghelyk by malkander gevoeght wierden, oft om dat wanneer de wagens ingespannen wierden, Paarden van ghelyke vorm, en tred t' saam-ghevoeght wierden, ghelyk *Izidorus* meent. Hy word by *Firmikus*, ghelyk *Scaliger* antekent, Eniochus, oock Kanterius, ghelyk als Karenterius genoemt, om dat hy gelubt, *et semine lareat*, dat is zonder Zaat is, ghelyk het Varro behaagt, oft om dat hem ghelyk als een lauterium oft brand-yzer in-gebrand is. Van andere nochtans word dat van een slegt Paard verstaan. Veredus is een reispaard dat nocht Kar, nocht Slede, nocht Waghen trekt, en nochtans daar voor gebruikt werd, ghelyk *Turnekus* wil. Nochtans wil *Izidorus* en *Festus* dat het voor een Kar oft sleep-paard moet genomen werden, en *Prokopius* voor een gemeen loop-paard. Mannus word by *Akionius* voor een klein Paard ghehouden, als oock van *Porphyrius*, by *Horatius* voor een dat *mansuetudine mævum ductus*, dat is: 't welk door 't strelen van de hand tam ghe-maakt sijnde, gewillig volgt. De losse noemt *Seneka* Tollutares, oft Tellen. Zy worden oock Burdones Burichi, Burburidi, en by *Vegetius* Burici, moghelijk van haar last die zy dragen, genoemt, ghelyk *Gesnerus* na-gelaten heeft. *Strabo* noemtze Gygenios. Zy konnen mogelijk oock Musimones genoemt werden, om datze uitte zelve plaatzen ghehaalt werden. Zo veel van de namen. Het Paard te beschrijven, schijnt onnodigh, wijl het een Dier alle man bekend is. Derhalven zullen wy alleenlijk van de delen handelen, en de woorden die by de schrijvers voor-komen uit-legghen. De Hoeven sijn by de Latinen Ungulu, by de Grieken Oplæ, ghelyk als Aplæ genoemt, om datse nocht in twe, nocht in veel klauwen verdeelt zijn. Chelidon oft Hirundo, 't welk een Swalu beduit, is het holle deel van de hoef, om dat het een Swaluw nest ghelyk is. Batrachus oft Rana, 't welk een Kinkvorsch beduit, is dat deel, 't welk dikmaal van de spykers der Hoef-yfers, qualijk ingeslagen sijnde, ghequetst werd, oft het teerdste van de Beenders, 't welk de gedaante van een hoef heeft dien het oock voed, en welkers wortels het in sich bevat, en dat de wantalighe Tuellus noemen, en de Hoogduitsen einen Kern. Indien de hoeven dik en vleefig sijn, noemt haar *Xenophon*, na 't getuighen van *Celius* Chamelas, oft laghe hoeven. De t'zamen-voeging van de hoef mette voet, oft het begin van de hoef noemen de Grieken Stephane, dat is een kroon. *Hippocrates* noemt het to Onychos armoniam, oft een over-een-

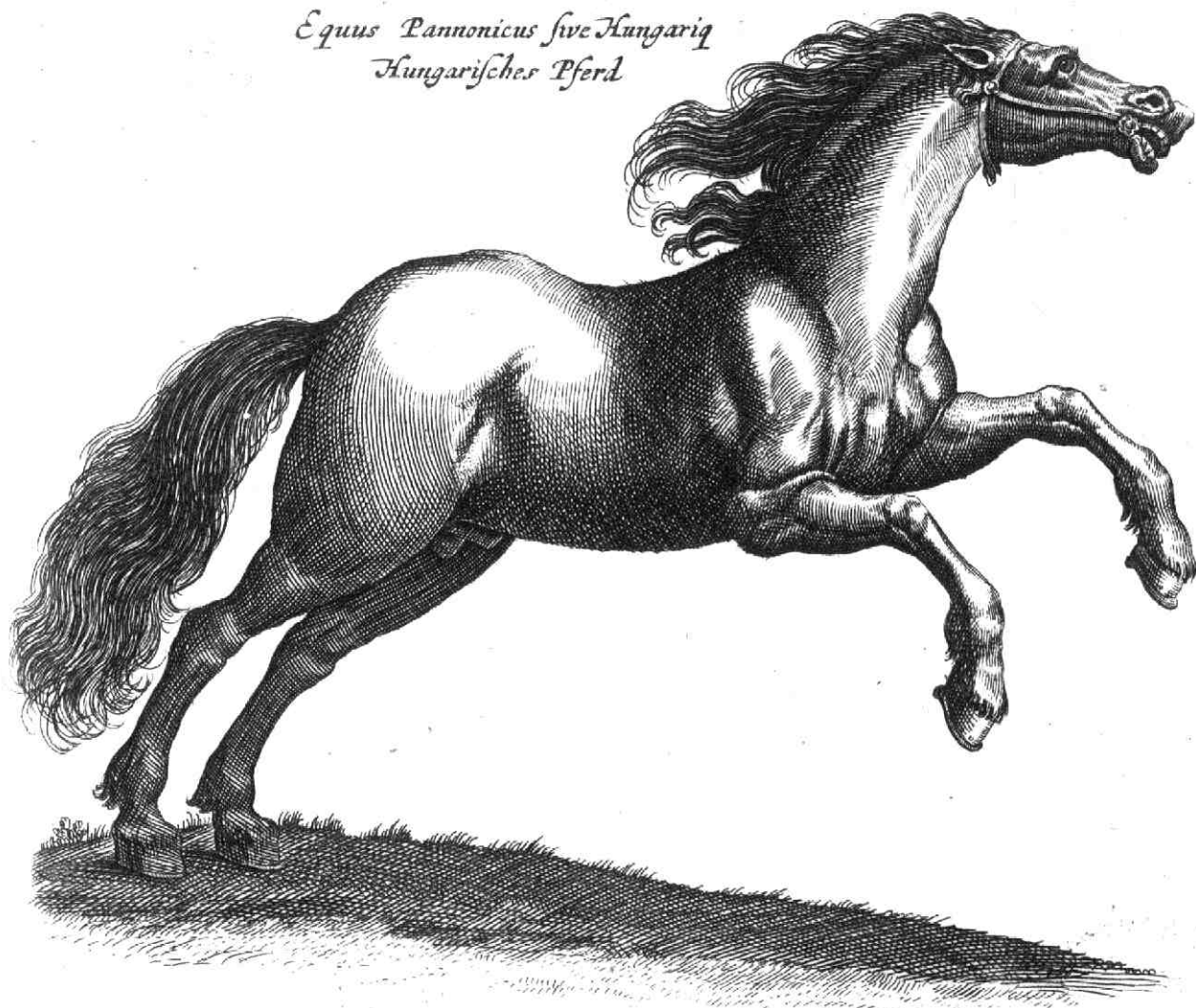
Izid. orig.
l. 12. c. 43.

Lid. 4. 12.
vigat. c. 11

Equus Frisicus Frisch Pferd

*Equus Pannonicus sive Hungaricus
Hungarisches Pferd*

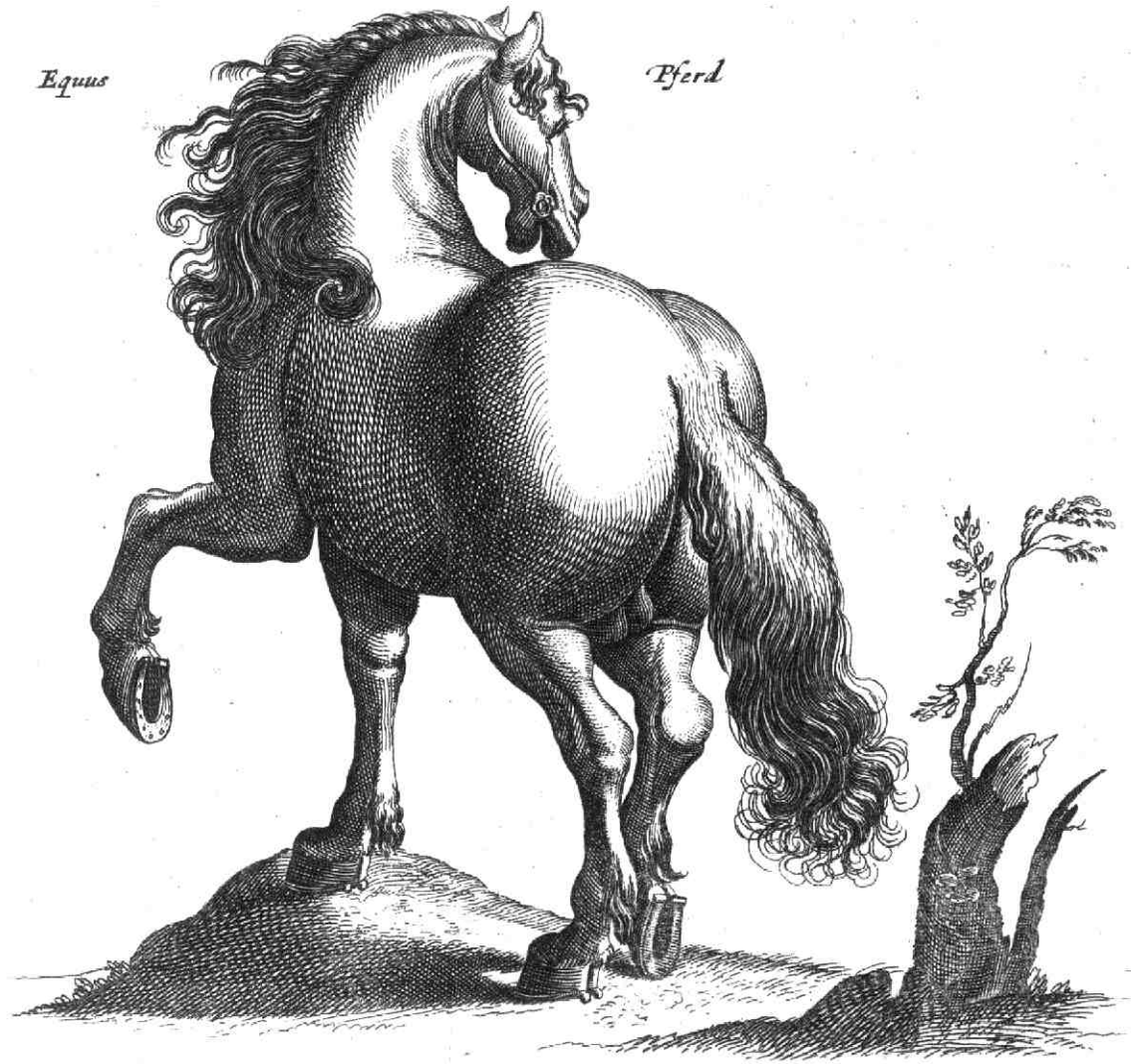

een-stemmingh van de hoof. Knyes sijn by *Hezychus* en *Varinus* een deel van de hoeven. Eenighe willen dat het een deel daar naast by zy, en daarom Knyoplos genoemd werd. *Gesnerus* meent dattet by *Ruffus* falx oft zeyzen genoemd werd: want hy zeit dat het een tedere zenuachtighe plaats, en weinig vleefgh is, 't welk ook mogelijk Mezkuyos genoemd werd. *Aristoteles* zeit dat alle heelvoeten sonder koten sijn. Uitghenomen de Indiaanse Ezel. Suffrago is dat gene in 't achterste van de benen der viervoetige Dieren, 't welk inde voorste de knie is, oft het is een Knoop oft geleding onder het dybeen, waar uit de ombuiging van de voet bestaat; en waar door de voet zoo an de schenkel gehecht werd, datze kan omgeboghen werden. De wantalighe noemen dat Garrektus. De Sabis oft grond zijn by *Vegetius* enighe beenders onder het scheenbeen. Hy verstaat moghelijk de hiel-beenders. Porone is het scheen-been, 't welk ook Radius genoemd is. De Cirri oft krullen vande Manen zijn het vergiersel van de Paarden. *Vegetius* noemt de dy-benen van de Paarden Gambas, als of men zeide Kampas dat een buigingh betekent. De Griekze Paarde-meesters noemen haar Brachionas en Chele, 't welk armen betekent, *Vegetius* heeftze ook in 't Latijn Brachiola oft armtjes genoemd. De heupen heeft hy heel groot en kloek, daar hy ook groote kragt in heeft, En daarom gebeurt het zo *Ambrosius Nolanus* meent, dat hy gaarn zijn opzitter, en zadel omtrent de schouders heeft rechtstrijdigh als de Ezels en Muil-ezels. Edra is by *Xenophon* dat deel van den rug daarmen op zit. De Paarde-meesters noemen dat deel 't welk tusschen de schouders oft schouderbladers is Kokkyga. *Absyrtus* noemt het Kokkon. Hier van komt *Ætogenes equi*, welke een zeker angheboren merk, en tois omois kai to Kokko, dat is tusschen de schouders hebben. Maar by *Gesnerus* is Kokkyx een deel in 't midden van den rug, dat omtrent den rug-graad uit-puilt. Armus is het zelve als humerus oft schouder. Den rug oft Dorsum, noemen de wantalighe Garrefus. In dit geslagt hebben zo wel de Hengsten als Merryen haar Mammen. En alle de Merryen twe, en onder de Hengsten alleenlijk die, welke de Moer gelijk zijn, zoo *Aristoteles* getuigt. Hy heeft een start recht anders als de Koestart, namentlijk teer en kort, welken *Plinius* Causes noemt, en lange hayren, dien heeft *Vegetius* Muscerium, van de gelijkheid van een vlieg wayer oft vlieg-lap genoemd, deze, namentlijk de hayren noemt *Plinius* Setas oft Borstels, en Longiones, dat is iet daarmen de vlieghe mede afkeert. De Grieken noemen haar Sobas; Zy zijn harder inde Hengsten als in de Merryen, om dat de start van deze, door de pis vervoghtight, zwakker borstels heeft. 't Geen van *Sertorius*, die belaste de bor-

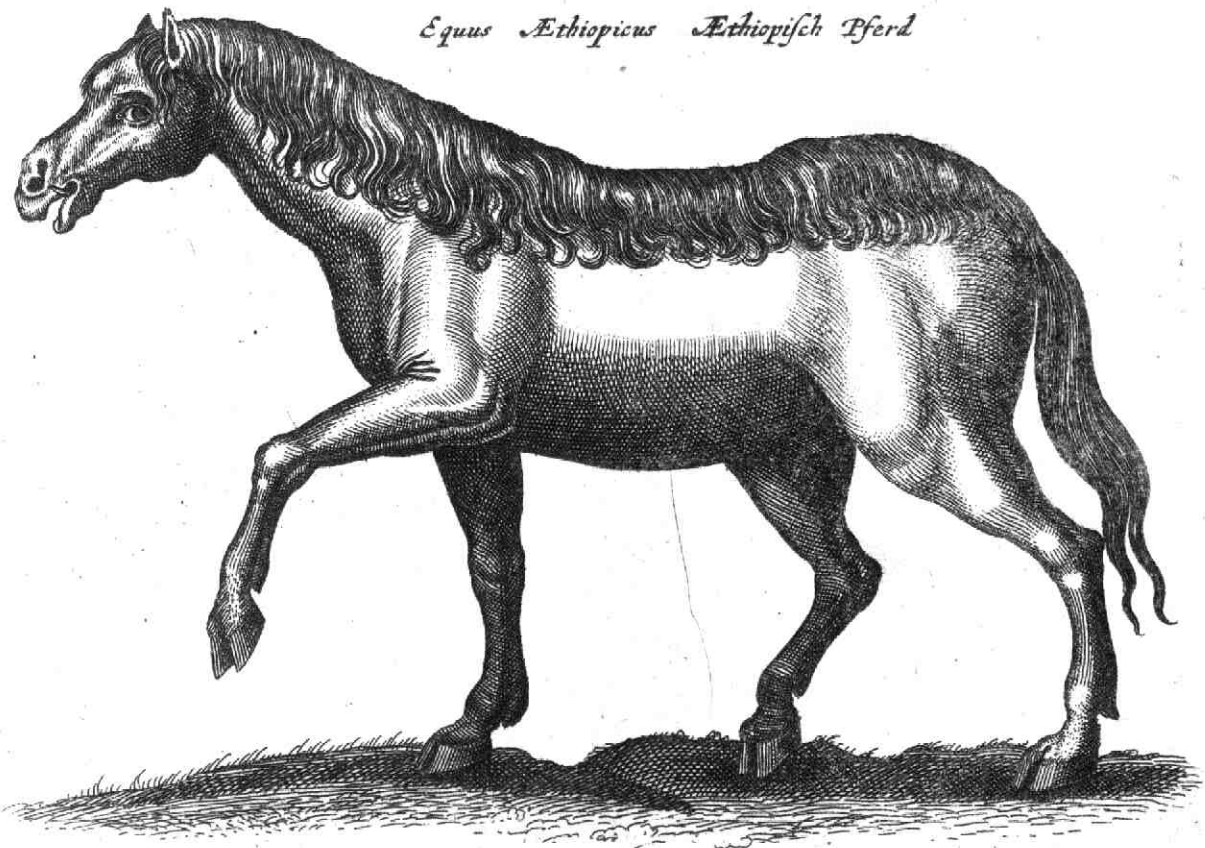
stels uit te trekken, ghezeit werd, bezie dat by *Plutarchus*; De Manen die van den hals af hanghen worden by de Latinen Juba: by *Xenophon* Chaite, by *Aristoteles* Lophia, oft Crista, dat is kuif gheenoemt. Die hayren welke van den hoofd-top langs de oghen, en de hoofd-slapen af hanghen, noemen de Latinen Kapronas. *Vegetius* Procomium, en *Xenophon* Procomium oft voor-maan: het onderste oogschel is sonder hayren, en daarom is de Schilder berispt ('t zy het *Apelles* van *Ephesen*, oft *Nikon*, *Mikon*, oft *Polygnostus* gheweest is) om dat hy 'er die by ghevoegt hadde. Dat het Paard alleen behalven de mensch grijs werd, heeft behalven *Aristoteles*, *Plinius* ook verhaalt, en dat hy het Hersen-bekken na even-bedeling dunder heeft als de andere beenders, maar valsche-lijk; want de Honden werden ook grijs: op de lid-tekenen onder de Zadel worden zy ook wit, 't zy oft om dat dat deel zwak is, en het voedzel, ghelijk als te voren niet wel verdouwt, maar enighzins bedorven werd, gelijk *Aristoteles* meent, oft om een ander oorzaak. Nochtans worden zy eenverwig, indien'er gerooste garst ghepoeyert in-ghestroit werd, welk een kragt heeft om te ontdoen en te zuiveren. Van de verwen zullen wy in 't onderscheid handelen. Dat zy in beide delen van de mond doorgaans tanden hebben verhaalt *Plinius*, en *Aristoteles* re- kent die onder de Ancpallakta, maar hy heeft ook behalven de angeboorne tanden, die wilde en wolfs-tanden by andere ghe- noemt werden, en an 't naaste deel van 't Kaakfbeen, inzonderheid in de Veulens groeijen, veertig andere buiten die angheboorne. De kleine tanden die zo groot als een boon zijn geven voor andere een belet- zel in 't ghenieten van voedzel, waar door het dier mager werd. *Aristoteles* heeft an- getekent dat 'er de Henghsten meer als de Merryen hebben, welke het Paard na den ouderdom verwisselt, gelijk ook de andere Dieren van 't Paarde gheslagt. De voorste die eerst uitvallen, noemen de Grieken Emprostios, en Tomeis, ghelijk of men zeide sny-tanden. De Latinen noemenze Medios oft middel-tanden, *Vegetius* Lac- tentes, oft melk-tanden. *Plinius* noemtze Pullinos oft Veulen-tanden. Zy zijn twaalf in ghetal, namentlijk zes in het boven, en zes in het onder kaakfbeen. *Xenophon*, ge- gelijk ook andere Grieken noemenze Gno- mones, oft teken-tanden en kenders, die den ouderdom anwijzen. Want een Paard van dertig maanden, verliest eerst zijn mid- del-tanden: namentlijk twe onder, en even zo veel boven. Met het begin van het vier- de jaar verwerpen zy 'er noch even zoo veel, die naast an die ghene staan welke zy verwisselt hebben, en dan beginnen die te wassen, welke Kolumellares oft Pylaar- tanden genoemd werden. Op haar vijfde jaar verwisselen zy op de zelve wijs noch

Equus

Pferd

Equus Ethiopicus *Ethiopisch Pferd*

twe, die honds-tanden gheenoemt werden. Op haar zeste jaar beginnen zy weder te her-groeyen en te vervullen. Op haar zevende jaar hebben zy die alle weder en vervult, ghelyk *Varro* dat uit-leit. Van de vervullingh zeit *Abzyrtus*, in de dry volgende jaren brijszelen de tanden en worden rond, en eindigen in een drykante gestalte, op welke tijd de zinkingen meest in de monden van de Paarden druipen. Zomtijds worden zy op het zevende jaar prominuli oft uitstekende, welke *Abzyrtus* *Propeptokotas*, en *Varro* *Brochos* noemt. *Kolumella* en *Palladius* zeggen ook dat de tanden op haar zeven jaar weder ghelykelijk vervult werden, en datze op dat jaar hol zijn, en dat men na die tijd niet zien kan hoe oud datze zijn: Maar dat nochtans op het thiende jaar haar hooft-flapen hol, haar wink-brauwen grijs werden, en de tanden voor uit steken. *Vegetius* doeter by, dat op het twaalfde jaar de tanden in 't midden zwart schijnen; maar *Aristoteles* en *Varro* schrijven datte tanden in haar ouderdom heel zuiver blinkend werden. *Plinius* heeft, datze rood werden. Uit de verscheidenheid der tanden zijn 'er ook enige by-namen der Paarden. By *Hezychius*, en *Varrus* word een Paard, dat gheen kenteken van ouderdom meer op de tanden heeft *Lithognomus* genoemd, ook *probato gnomus* en *agnomus*, gelijk als of men weet-niet oft bot-kop zeide. *Abolus*, en *Abolutor* is een Paard, 't welk die tanden niet verloren heeft. *Deuterobolus*, dat voor de tweede maal zijn tanden verwerpt, en *Protobolus*, dat de eerste maal zijn tanden verwisselt. *Petrus Krescentienzis* zeit datze behalven die teken-tanden, ook maal-tanden hebben, en dat het gheschieden kan, dat zommighe meer tanden hebben, en dat dan de tanden dobbel zijn. Maar zy behouden haar tanden tot dien ouderdom toe vast, hoe wel zy heel harde kost eten, om datze haar van warme spijs onthouden, zoomen *Kardanus* gheloven magh. *Gnathos* betekent ook in de menschen een kaaksbeen, maar word nochtans eigenlijk van het Paard verstaan. Het zelve kaaksbeen, oft zijn naaste deel noemen de Paarde-meesters *Psalion*. Zy hebben heel grote kaaksbenen, en worden ook van heel grote Spieren beweeght, om datze voor over bukkende haar spijs ghenieten. Datter zomtijds een been in 't hart gevonden werd, heeft behalven *Aristoteles*, *Plinius* ook verhaald. Zommighe zeggen datze gal hebben; De boven gedaagde schrijvers, en *Abzyrtus* ontkennen dat. Deze moet nochtans verstaan werden van de Gal-blaas an de Lever, dien hy hem zeit niet te hebben: Doch datter een losse zenuw inhangt, in 't welk dit gheslaght van vogtigheid indringt. Maar *Ruinus*, die de Snykonst der Paarden uit-gegeven heeft,

zeit datter an de rechte zijd van de Lever zodanigen ontfangher inde holligheid is, welk met veel takjes door de zelfstandigheid van dat deel verspreit werd, en de Lever lichtlijk van al zijn gal ontloft, en die inden twaalf vingher darm afleit, hy doeter noch by dat de natuur in dit Dier de gal in geen blaas als inde mensch en andere Dieren heeft willen besluiten, wyl dit Dier geduirigh mette neus inde kribbe bezigh is, en gheen maat van eten houd, en dien volghens den buik meermaals moet ontlasten, als andere, en daarom de gal tot een anprikkeling moet gereed hebben.

In de ghestalte zeit *Aristoteles* dat dit moet anghemerkt werden, dat de jonghe wat lagher als de oude zijn, en datze volwassen zijnde het hooft niet konnen bereiken, dat de nieuwligen lichtlijk doen. Men meent datter in haar een zeker liefd vergif in 't voor-hooft groeit, *Hippomanes* genoemd, zoo groot als een vijgh, en zwart van verw, 't gheen de Moer terstond na de gheboorte inflokt, oft haar vrucht an de mam niet toelaat. Dat zult ghy by *Aristoteles*, *Plinius*, de uitlegghe van *Theokritus* en andere vinden. Daar is noch een ander dat uitte teel-leden van de Merry voort-komt, van 't welke *Aristoteles* ook gewaagt, als hy van de onmatige geilheid der Merryen handelt. *Plinius* die dit vergif der merryen na de verzameling noemt, zeit dat het in 't vergiftighen zoo groten kragt heeft, dat het op de vermengelingh van 't Koper gegoten de Hengsten als dol om te springen teghen het afbeeldzel van de Olympize merry heeft angedreven, dat gy ook by *Pauzanius*, en *Ælianus* vinden zult. *Ælianus* verwart met het vergif *Hippomanes*, ook de *Pulium* oft *Pulium*, 't welk by *Aristoteles* *Polium*, en by *Plinius*, na 't zegghen van *Hermolaus* *Barbarus* *Polca* gheenoemt werd, en het is niet anders als de vuiligheid die de merry eer dan haar Veulen lost. *Plinius* verstaat elders door 't zelve den drek van een Ezellinne-veulen, welk hy alder-eerst gheloft heeft. Indien gy haar plaats beziet dit Dier word by na overal gevonden. Het bemint veel de Broek-landen, waterige en vlakke plaatzen, ook veracht het de Bergen niet, indien zy maar met water verzien zijn. *Kolumella* zeit, voor de Paarden moetmen ruime waterige Landen, en ook de Bergen tot weiden verkiezen, die vogtigh en niet droog zijn, en meer de ledighe vlakten, en die niet met Bomen oft Heesters bezet zijn, en die meer van zacht als langh kruid en gras overvloeyen. De plaats die tot weiden der Paarden bequaam is, word gemeenlik *Hippophorbium* genoemd. Het Pracht en oorloghs-paard word op de stal gehouden, welken zommighe *Equile* noemen, *Varro* noemt een stal in 't Latijn *Equarium*, *Grapaldus* zeit *Præsepe*, 't welk eigent-

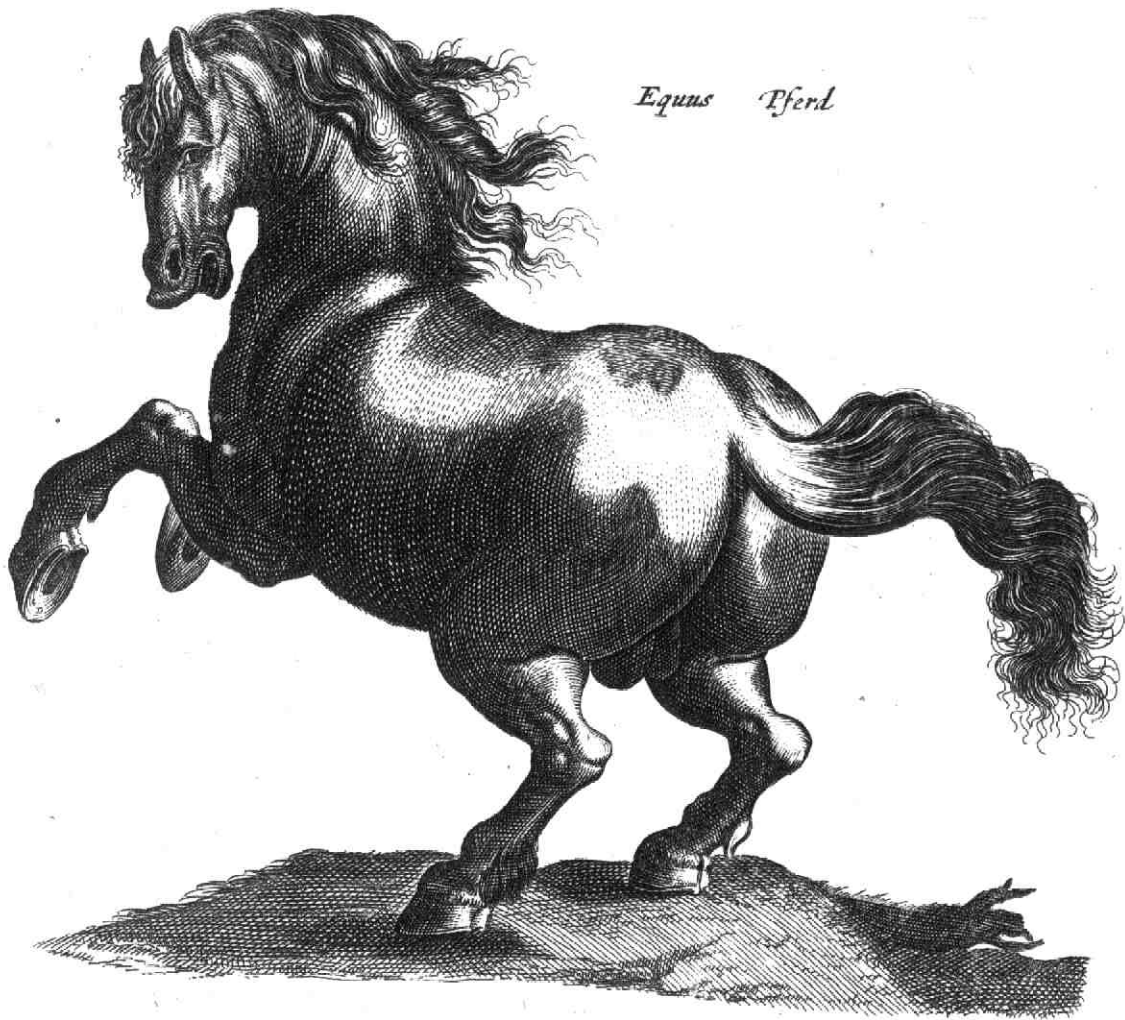
Theophr.
de Animal
invident.

Pli. H.N.
lib. 8. c. 42.
li. 24. c. 13.
Arist. H. A.
li. 6. c. 15.

Ælianus
H. A.
li. 3. c. 17
li. 14. c. 18

Pli. H. N.
l. 8. c. 42.
Arist. H. A.
l. 2. c. 15.
Pli. H. N.
l. 11. c. 37.

Equus Pferd

Cantherins

Wallach

twe, die honds-tanden gheenoemt werden. Op haar zeste jaar beginnen zy weder te her-groeyen en te vervullen. Op haar zevende jaar hebben zy die alle weder en vervult, ghelyk *Varro* dat uit-leit. Van de vervullinghzeit *Abzyrtus*, in de dry volgende jaren brijfzelen de tanden en worden rond, en eindigen in een drykante gestalte, op welke tijd de zinkingen meest in de monden van de Paarden druipen. Zomtijds worden zy op het zevende jaar prominuli oft uitstekende, welke *Abzyrtus* *Propeptokotas*, en *Varro* *Brochos* noemt. *Kolumella* en *Palladius* zeggen ook dat de tanden op haar zeven jaar weder ghelykelijk vervult werden, en datze op dat jaar hol zijn, en dat men na die tijd niet zien kan hoe oud datze zijn: Maar dat nochtans op het thiende jaar haar hooft-flapen hol, haar wink-brauwen grijs werden, en de tanden voor uit steken. *Vegetius* doeter by, dat op het twaalfde jaar de tanden in 't midden zwart schijnen; maar *Aristoteles* en *Varro* schrijven datte tanden in haar ouderdom heel zuiver blinkend werden. *Plinius* heeft, datze rood werden. Uit de verscheidenheid der tanden zijn 'er ook enige by-namen der Paarden. By *Hezychius*, en *Varrus* word een Paard, dat gheen kenteken van ouderdom meer op de tanden heeft *Lithognomus* genoemd, ook *probato gnomus* en *agnomus*, gelijk als of men weet-niet oft bot-kop zeide. *Abolus*, en *Abolutor* is een Paard, 't welk die tanden niet verloren heeft. *Deuterobolus*, dat voor de tweede maal zijn tanden verwerpt, en *Protobolus*, dat de eerste maal zijn tanden verwisselt. *Petrus Krescentienzis* zegt datze behalven die teken-tanden, ook maal-tanden hebben, en dat het gheschieden kan, dat zommighe meer tanden hebben, en dat dan de tanden dobbel zijn. Maar zy behouden haar tanden tot dien ouderdom toe vast, hoe wel zy heel harde kost eten, om datze haar van warme spijs onthouden, zoo men *Kardanus* gheloven magh. *Gnathos* betekent ook in de menschen een kaakbeen, maar word nochtans eigentlijk van het Paard verstaan. Het zelve kaakbeen, oft zijn naaste deel noemen de Paarde-meesters *Psalion*. Zy hebben heel grote kaakbenen, en worden ook van heel grote Spieren beweeght, om datze voor over bukkende haar spijs ghenieten. Datter zomtijds een been in 't hart gevonden werd, heeft behalven *Aristoteles*, *Plinius* ook verhaald. Zommighe zeggen datze gal hebben; De boven gedaagde schrijvers, en *Abzyrtus* ontkennen dat. Deze moet nochtans verstaan werden van de Gal-blaas an de Lever, dien hy hem zegt niet te hebben: Doch datter een losse zenuw inhangt, in 't welk dit gheslaght van vogtigheid indringt. Maar *Ruinus*, die de *Snykonst* der Paarden uitgegeven heeft,

zeigt datter an de rechte zijd van de Lever zodanigen ontfangher inde holligheid is, welk met veel takjes door de zelfstandigheid van dat deel verspreit werd, en de Lever lichtlijk van al zijn gal ontloft, en die inden twaalf vingher darm afleit, hy doeter noch by dat de natuur in dit Dier de gal in geen blaas als inde mensch en andere Dieren heeft willen besluiten, wijl dit Dier geduirigh mette neus inde kribbe bezigh is, en gheen maat van eten houdt, en dien volghens den buik meermaals moet ontlasten, als andere, en daarom de gal tot een anprikkeling moet gereed hebben.

In de ghestalte zegt *Aristoteles* dat dit moet anghemerkt werden, dat de jonghe wat lagher als de oude zijn, en datze volwassen zijnde het hooft niet kunnen bereiken, dat de nieuwlingen lichtlijk doen. Men meent datter in haar een zeker liefd vergif in 't voor-hooft groeit, *Hippomanes* genoemd, zoo groot als een vijgh, en zwart van verw, 't gheende Moer terstond na de gheboorte inslokt, oft haar vrucht an de mam niet toe laat. Dat zult ghy by *Aristoteles*, *Plinius*, de uitlegghe van *Theokritus* en andere vinden. Daar is noch een ander dat uitte teel-leden van de Merry voort-komt, van 't welke *Aristoteles* ook gewaagt, als hy van de onmatige geilheid der Merryen handelt. *Plinius* die dit vergif der merryen na de verzameling noemt, zegt dat het in 't vergiftighen zoo groten kragt heeft, dat het op de vermengelingh van 't Koper gegoten de Hengsten als dol om te springen teghen het afbeeldzel van de Olympize merry heeft angedreven, dat gy ook by *Pauzanias*, en *Ælianus* vinden zult. *Ælianus* verwacht met het vergif *Hippomanes*, ook de *Pulium* oft *Pulium*, 't welk by *Aristoteles* *Polium*, en by *Plinius*, na 't zegghen van *Hermolaus Barbarus* *Polea* gheenoemt werd, en het is niet anders als de vuiligheid die de merry eer dan haar Veulen lost. *Plinius* verstaat elders door 't zelve den drek van een Ezellinne-veulen, welk hy alder-eerst gheloft heeft. Indien gy haar plaats beziet dit Dier word by na overal gevonden. Het bemint veel de Broek-landen, waterige en vlakke plaatzen, ook veracht het de Bergen niet, indien zy maar met water verzien zijn. *Kolumella* zegt, voor de Paarden moetmen ruime waterige Landen, en ook de Bergen tot weiden verkiezen, die vogtigh en niet droog zijn, en meer de ledighe vlakten, en die niet met Bomen oft Heesters bezet zijn, en die meer van zacht als langh kruid en gras overvloeyen. De plaats die tot weiden der Paarden bequaam is, word gemeenlik *Hippophorbium* genoemd. Het Pracht en oorlogh-paard word op de stal gehouden, welken zommighe *Equile* noemen, *Varro* noemt een stal in 't Latijn *Equarium*, *Grapaldus* zegt *Præsepe*, 't welk eigent-

Theophr.
de Animal
invident.

Pli. H.N.
lib. 8. c. 42.
li. 24. c. 13.
Arist. H.A.
li. 6. c. 15.

Ælianus
H. A.
li. 3. c. 17
li. 14. c. 18

Pli. H. N.
l. 8. c. 42.
Arist. H. A.
l. 2. c. 15.
Pli. H. N.
l. 11. c. 37.

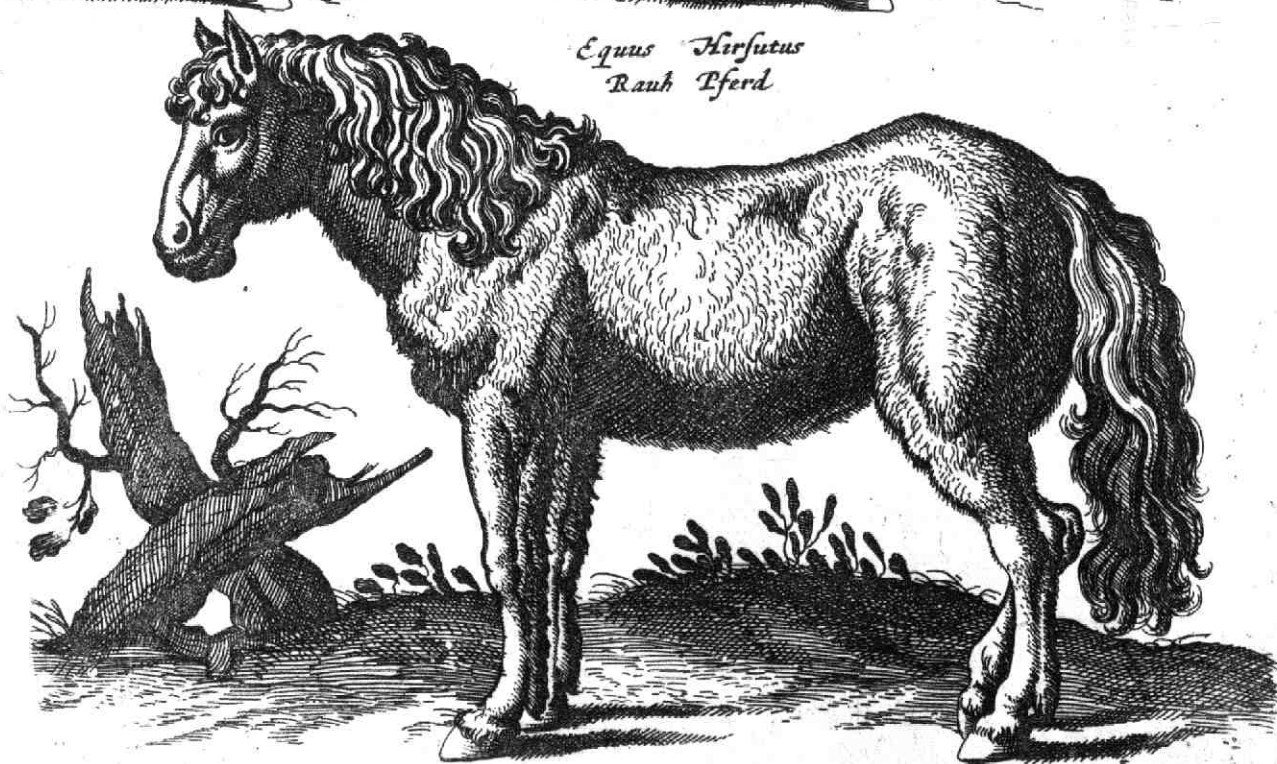
Zebra Indica
Indianisch Maulthier

Equus Indicus
Indianisch Pferd

Equus Hirsutus
Rauh Pferd

Arist. de
Generat.
animalib.
ca. 5. lib. 4.

vermengt zijn, drijven de Hengsten de vremde Merryen met bijten van haar, en weiden ider mette zijne. Datze vol zijnde, ook de verzamelingh toe-laten, lezen wy by *Aristoteles*. *Abzyrtus* ontkent dat. Of zy geilder als de mensch zijn trekt *Gryllus* by *Plutarchus* in twyfel, om dat zich de mannen met de Geiten, Swynen, en Merryen vermengt, en de Vrouwen met een doller drift na de Beesten geblaakt hebben, maar niemand is van een beest tot verzameling geport. Nochtans isfer te Athene een plaats gheweest welke na een Paard en Maagt genoemd wierd, om dat een van de nakomelingen van *Kodrus* genoemd *Hippomanes*, die de laatste geregeert heeft, zijn dochter in zeker plaats met een geilen hengst heeft op-ghesloten, om datze haar maagdom heimelijk had laten roven, welke hengst haar ook verkracht heeft. Vanden ouderdom die tot verzamelingh bequaam is word verscheiden gesproken. *Aristoteles* heeft verhaalt dat een twejarig Paard, zoo Merry als Hengst bequaam totte sprongh is, doch dat zulcx in weinighe gebeurt, en de Veulens van die zwak zijn, maar dat zy meestendeel op haar dry jaar, of dertigh maanden beginnen, en zoo metter tijd tot beter telingh voort-gaan tot haar twintigste jaar: Doch datze bequamelijk telen kunnen, als zy met het wisselen van haar tanden ophouden, maar dat de bequaamste tijd van de jonghe zomtjids voor valt door overvloed van goed voedsel, als zy een jaar en zes maanden vervult hebben. *Plinius* zegt datter ghemeent werd, dat de Merryen na haar dry jaren, oft een jaar na haar geboorte bequamelijk toe-gelaten, en de onwillige daar toe gedwongen werden: maar dat de getamde 't zestig dagen springen, eer zy genoemd werden van de kudde te zijn. In Spanjola, indien wy *Petrus Martyr* gheloven, ontfanghen zy op de thiende maand van haar geboorte, en dikmaal twee Veulens ghelijk. By *Kolumella* kan een Merry van twe jaar, bequamelijk ontfanghen, maar een Hengst moet niet minder als dry jaar zijn. De Merry is na thien jaar onnut, om datter zwakke jongen van komen, en dat duurt zotot twintigh jaren. *Anatolius* wil dat een *Admissarius* (zo word hy in 't Latijn ghenoemt, oft spring-hengst, by de Grieken *Oscheion*, *Oscheutes*, *Anabates*, en by de Paarde-meesters in 't Griekx *Kelon*, het werk zelf *Oscheia*, en die hem laat springen *Proriga* genoemd,) vijf jaar Jaren oud zy, en dat hy met het begin van zijn veerthien jaren behoort te rusten: Gy zult weten datze beginnen hitzig te werden, als gy ziet datze haar in malkander krimpen, veel mette start quispelen, en enig teelzaat uitschieten oft dikmaal pissen. De Hengst voltoyt zijn werk dikmaal op een dach, zomtjids in twe, oft dry, oft ook wel in meerder da-

Ari. H. A.
l. 5. ca. 14.
& l. 6. c. 21

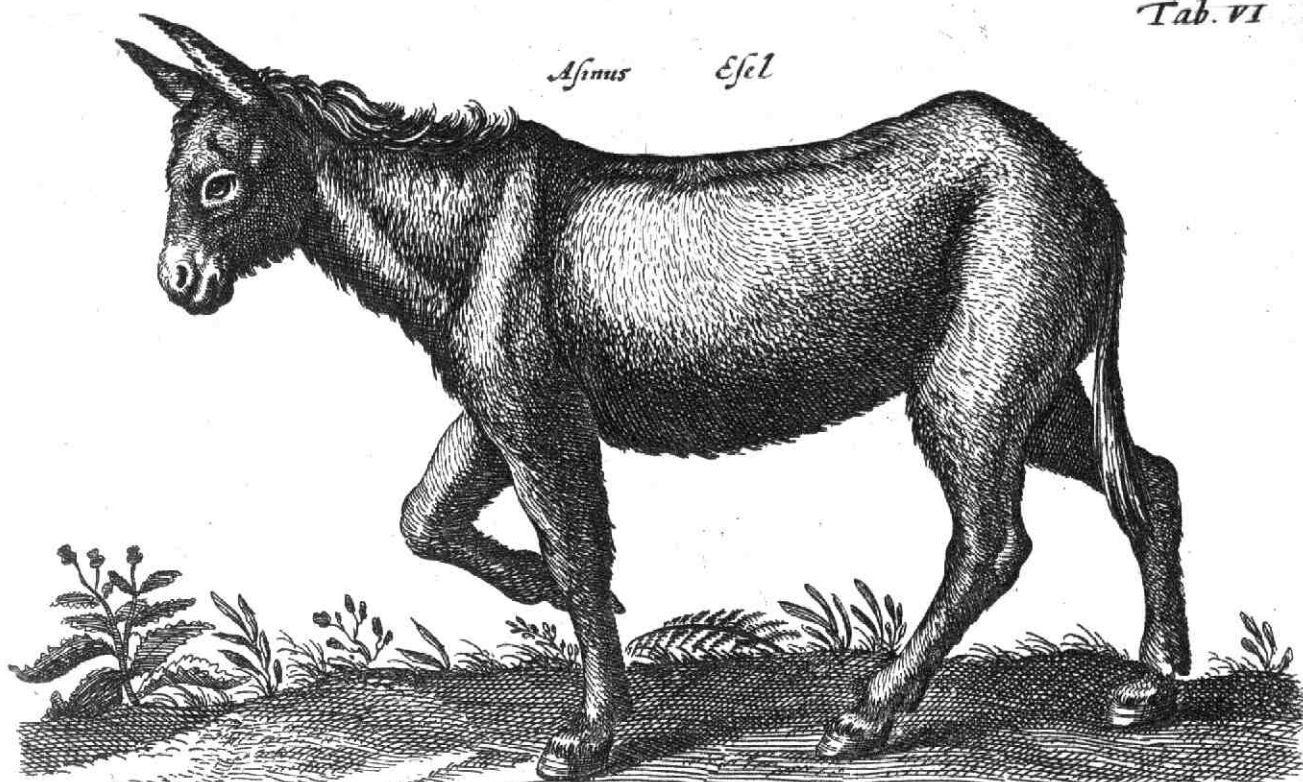
Kolumel-
la R. R.
li. 6. c. 28.

gen. De Merry heeft haar tuffen tijden en teelt best om haar vierde oft vijfde jaar. Ja indien 'er niet meer toe-gegeven werd, zo is het nochtans noodzaaklijk een jaar tuffen beide te stellen, en dan vrugt te telen. Het begin der teling duurt van het evenaren der Zon inde Lente des Somers Zonstand. In hete Landen in April, in koude, in May. Alzoo zal zy, om datze op haar twaalf maanden werpt, omtrent de groenste en gematigste tijd van 't jaar Jaar-veulen baren. De Elei lieten haar Merryen buiten haar landpalen bespringhen om dat zy uit veel ondervindinghen kennisse hadden datter zoo een wonderghelukkighe vrugt van voort quam. De Hengsten tragten na den uchtent-stand, de Merryen worden best na de middach gestreelt. Daar worden ook anprikkelingen van geilheid ghevonden. *Abzyrtus* gebied de start van een hert te branden, en met wijn te stampen, en daar mede het teel-lid te bestryken. Andere geven cicers in, zommige steken brandnetels in de mond, en geven het poeyer van paardskloten in, en houden een spongy daar de natuurlyke delen van de Merry mede afgeveegt zijn voor de neus. Met zajuyn in water tot de dikte van Honig gekookt smeeren zy de natuur van de Merryen; en als zy haar stonden hebben wrijven zy het natuurlijk deel met brandnetels. Andere bestryken die delen met hanendrek onder Terpentijn gemengt. De merryen van Lybie en Myzia worden door fluiten opgehitst en zwangher, gelijk wy by *Ælianus* lezen, en dat gheslaght van fluiten noemt *Pollux* *Hippophorbium*, welkers stof een Laurier tak zonder schors is. Nochtans ontfangen zy niet alle, en die al ontfanghen hebben, werpen niet altijd. Waar van zy zeggen een teken te zijn, dat de vrugt omtrent de Nieren iet anders in gedaante als Nieren heeft, zoo dat hy opghesneden zijnde schijnt vier Nieren te hebben. Indien gy vraaght hoe veel Merryen voor een Hengst genoeg zijn. *Kolumella* zegt dat een Hengst niet minder als vijftien, en niet meer als twintig behoort te bespringhen. *Aristoteles* eighent enen hengst, dertig oft weinigh meer merryen toe. *Palladius* raad na de kragten van den hengst hem meer oft minder merryen t'onderwerpen. Een jongen hengst, die sterk van kragten en gestalte is schrijft hy twaalf oft vyftien merryen toe. Datze ontfanghen hebben zult ghy bevinden volghens *Aristoteles*, als haar Stonden ophouden, volgens *Abzyrtus* als zy den hengst niet willen toelaten, volgens *Plinius* als zy haar verw met een roder, oft vol verwiger hayr verwisselen. Men zegt dat zy een hengsten Veulen werpen zal, indien zy dry daghen voor de volle maan, maar een merry-veulen indien zy dry dagen na bespronghen werd. Datter een hengste-veulen geteelt is

Ælianus
H. A.
l. 12. c. 44.

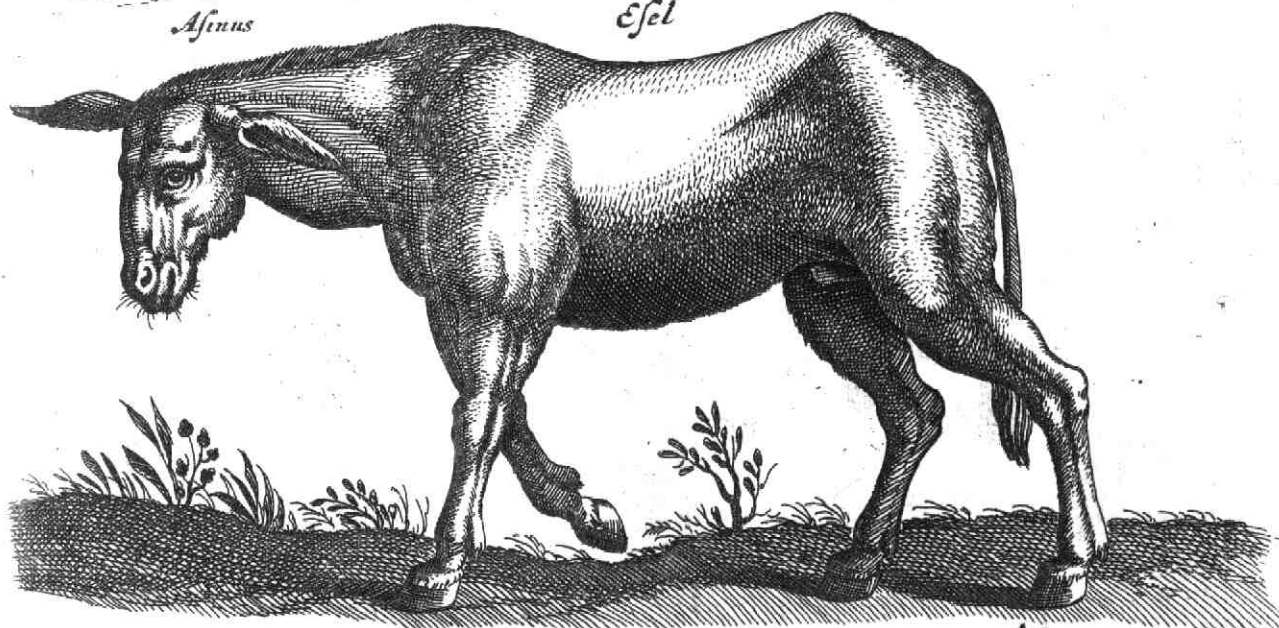
Kol. R. R.
l. 6. ca. 27.

Asinus *Efel*

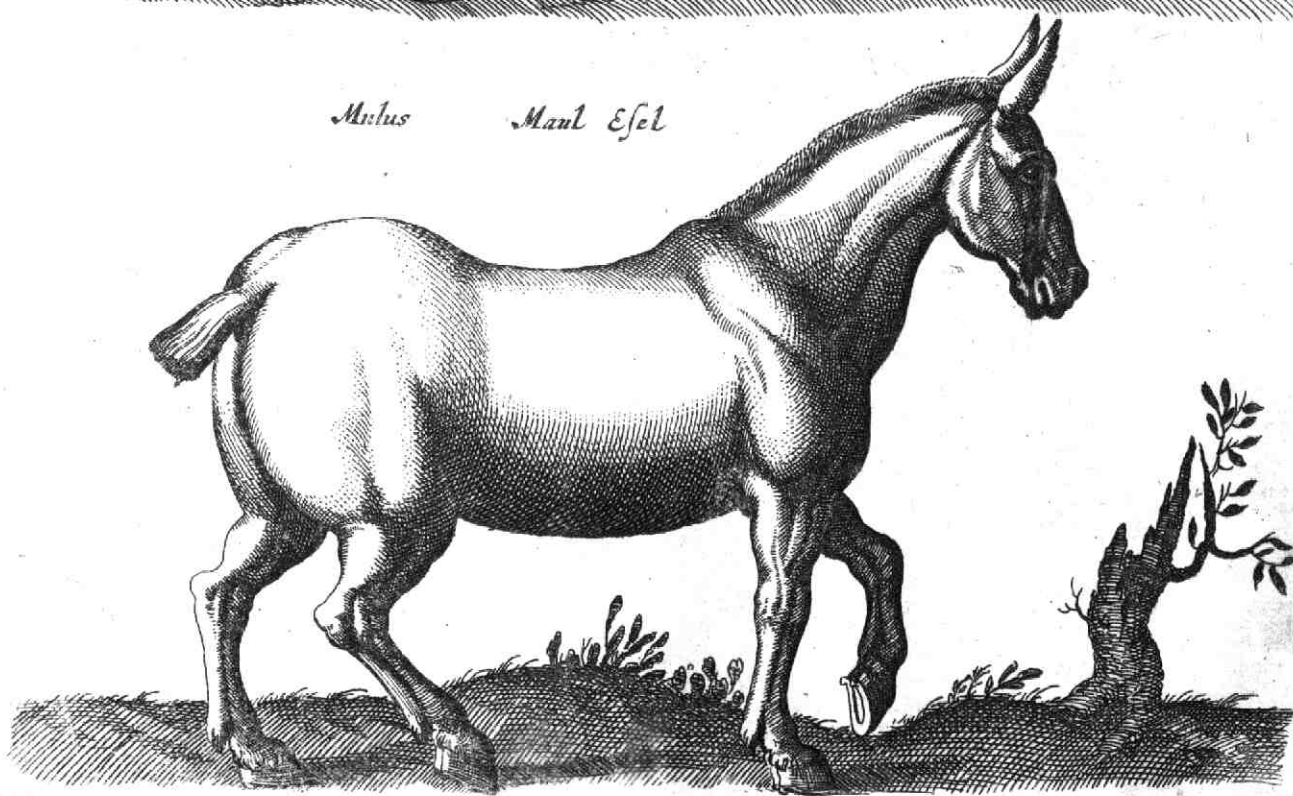
Asinus

Efel

Mulus

Maul Efel

Kolum.
l. c.
Varr. R.R.
lib. 2.
Plin. lib. 8.
cap. 42.
Solin. Po-
lyhist. c. 36
August. de
civit. Dei
lib. 21. c. 5.

Kard. de
rerum va-
riat. l. 7.
cap. 33.

is, oordelen zommighe, indien de springhengst ter rechter zijd, maar een merry indien hy ter linker afvalt. In Pharzalie wierd dat een rechtvaardighe merry ghe-noemt, die altijd een veulen voortbraght dat de springhengst geleeck: Datze in Portu-gaal van de wind ontfangen, hebben *Kolumella*, *Plinius*, *Solinus*, *Albertus*, en *Avicenna* gemeent: Dat het selve in Kappado-cia gheschiet, verhaalt *Augustinus*: maar *Iustinus* telt dat onder de beuzelinghen. *Aristoteles* oordeelt dat onmogelijk. Wat omtrent de zwangere merry te doen valt, zullen u de stalkneghts leren. Zy krijghen een misdracht, indien zy den rook van een kaars ruiken, oft dat de Ezels de zwangere besprongen hebben. Zy dragen na't ghe-voel van velen een Jaar, volghens *Abzyrtus* elf maanden en thien dagen. Waar van de hardigheid van de Lijfmoer oorzaak is, indien wy *Aristoteles* volgen. Zy werpen alderligst van alle viervoetighe Dieren, en dat recht op staande. *Eumelus* schrijft datze als zy haar veulen langhzaam voortzetten, terstond werpen zullen, indien ghy haar de neusgaten zachtjes nypt. Zy werpen meest een, en zomtijds twee veulens. Zy hebben weinig afzuiveringh in 't werpen, en losen heel weinig bloed ten aanzien van haar groot lijf. Zo haast zy geworpen heeft flokt zy de na gheboorte in, en ook dat liefd-vergif Hippomanes, dat an 't voorhoofd valt gegroeit is. Men heeft ook gezien datze half en half slaggh tussen merry en hengst gheworpen hebben. Nero ver-toonde zodanighe Merryen uit het land van Trier voor zijn wagen gespannen, ge-lijk of het een zaak waardigh om te zien was, dat den Vorst der werelt op ghedrog-ten reed. Van de merry-hengst van den Borg-graaf Princival schrijft *Kardanus* al-dus: Hy had maar een kloot op zijn rechte plaats, met uitpuilende mammen als de merryen, en een lyfmoer op zijn behoor-lyke plaats, daar een hengstten teel-lid uitstak, en niet groter als een hand breed was als hy dat uitrekte. Als de Grieken de stem der paarden willen uitdrukken, zeg-gen zy *Chremetizein* en *Epichremetizein*, *Phrumatetestai*, oft *Phryatetestai*, gelijk *Ammonius* vermaant: de Latinen zegghen *fromere*, en *hinnire*, wy zeggen Neyen. De stem zelf word *Chremetismos*, *Batrachalos*, en *Memigmos* en van ons 't geney ge-noemt. Van zijn verandering spreek *Aris-toteles* aldus: Dat de stem der paarden ver-scheelt is openbaar. Want de merryen zoo haast zy gheworpen zijn maken een klein en zwak geluid. De jonge hensten ook wel klein maar een grover en kloeker, dat daaglykx anwaft. Als hy twee jaar oud is, en begint te springhen, geeft hy een groot en zwaar geluid. De Merry ook een groter als te voor, maar helderder, en dat mee-stendeel tot haar twintig jaren: En van die

tijd afan zwakker, soo wel de hengst als Merry. Die nimmermeer onder den hoop van andere paarden. Neyen noemt *Mizaldus* stomme. Als zy voort-gaan, slaan zy mette voeten op de aarde; waar van zy by de Latinen *Sonipedes* oft klatervoeten ghe-noemt werden, en by *Homerus* *Hypsc-chees*, als of men hoogluidige zeide. Die de Haassen onder de knie niet al te wel buigen kunnen, worden in 't opklimmen meerder vermoeyt, en vallende storten met groter ghewelt ter neder. In 't afklimmen stutten zy, om datze vier voeten heb-ben, meerder tegen haar last an. Haar ghe-swindheid getuigen de bynamen en voor-beelden die by de schrijvers voor-vallen. Zy worden by *Homerus* *Ocypodes*, *Aer-sipodes*, *Aellopodes*, *Tachypodes*, en *Elaphropodes*, 't welk alle licht-voet en snel-voet betekent, genoemd. *Oppianus* schrijft dat de Spaanze zoo geswind zijn, dat met haar alleen de Arenden, oft kringh-havik-ken kunnen vergeleken werden. Het paart *Pegasus* van *Perseus* word verziert gevleu-gelt te zijn. Imand verhaalt datte *Sarmaten*, als zy een verre reys doen zouden, twee hondert vijftigh uren opgezeten hebben, zonder haar paarden voer te geven. In Arabie, zo wy *Vartomannus* geloven, lopen zy een nacht en dach met volle loop zon-der rusten. Men zeit datter inden *Alaniz* oorlogh een paard van de Keizar *Probus* gevanghen is, dat op een dach hondert uren afliep, oft thien dagen zonder rusten. Maar daar word onderzocht of de hengst-ten gheswinder als de merryen, oft recht-strydig de merryen snelder als de hengsten zijn; *Homerus* geeft de overwinningh an de merryen van *Pheræ*. De merry van *Menelaus* *Ætha* genoemd, was heel gheswind. *Horatius* heeft ook liever zegghen willen dat den hengst bequamer totte wagen als de merry is. Dat de merryen onder 't lo-pen pissen, heeft *Plinius* verhaalt. De mer-ry van *Krauxida* heeft in de achtste *Olym-piade* alle de andere paarden overwonnen. Wy bevinden dat de swangere merry van *Hekratitis* de *Thesalier* (*Plinius* noemt hem *Echekratides*) overwonnen heeft. Maar *Oppianus* zeit datte hengstten be-quamer totte Jacht; en de merryen min-der gheswind zijn om langh door de Bos-schen te lopen. Wat dat *equus admissus* by *Cicero* beduit, kond ghy by *Aldro-vandus* zien. Haar snelheid vermindert, ja vergaat gheheel, indien het Paard, op Stal door ledigheid vertraaght. Waar-om *Antigonus* met zijn ruytery beleght zijnde, als hy zijn paarden om de enghte der plaats niet konde oefenen, haar hoof-den zoo hoogh op ghebonden heeft, dat-ze mette voorste voeten geen aarde raak-ten, en dwongh haar dan also op de achter voeten te springen, en de hielen achter uit te slaan, welke bewegingh haar niet min-der

Beweging

Kardan de
rerum va-
riet. l. 3. c. 3

Horat. l. 2.
Carm. od.
16.

Plin. H.N.
l. 15. c. 21.

Aldrov.
p. 40.

Elephas

Elephant

der't zweet afdreef, dan of zy een groot stuk wegs afgelopen hadden. Dat uit het mergh van de verrotte paarden de welpen voort-komen is genoegh bekend. Indien ghy haar aart bezie, zy drinken al slurpende, en steken den muil diep in 't water dat haar moedigheid toe-geschreven werd Zy hebben 't hart en de muil ghestadigh in de kribbe, en verdraghen beter dorst als honger. De merryn pissen meer, en worden alle maanden ghezuivert, en werpen meer droghe als vogte vuiligheid uit, om datze meest droge kost eten. Zy schuimen als zy vermoeit van lopen zijn, welkers oorzaak *Galenus* naukeurighlyk beschreven heeft. Zy dromen van dat gene daar zy toe ghewent zijn: zy slapen veeltyds staande, en meest de ghelubde Ruinen welke slapigher zijn. Als zy gram zijn onbloten zy naar tanden en bijten als de honden. Zy worden met strelen wederom ter neer ghezet, en zy beminnen heel zeer haar Veulen. Hierom is het ghebeurt dat *Darius*, op een Merry springende, die t' huys een Veulen had, uitten slag by *Iffus*, die hem teghen viel, ontsnapte, en dat de *Tartars* als zy op den roof lopen na zeker landschap, daar de meeste tijd van 't jaar de zon zich niet vertoont, de Veulens op de uiterste landpalen laten: Want op die wijs de merryn in de nacht reis beter op den wegh lettende, lopen zy inde weder-komst recht op haar veulens an. De dulheid der paarden is ongemeen, maar nochtans bekend. Gelyk op verlieven, wanneer zy eten en drinken vergeten, en door liefde uit teren. Die dwaling word haar benomen, indien ghy haar met afgheschoren manen weder na 't water leid, want zy dan die lelykheid beschouwende, schiet haar de oude beelden uit de zin. *Alanus* schrijft dat de paarden van *Lykospadis* veel moeiten doen om an haar voerluy schoon te schijnen. Tot de innerlyke zinnen, behoren haar verstand, leerzaamheid, gheheugenis, liefde, de trouw teghen haar meester, en haar schaamte en grootmoedigheid. Tot haar verstand behoort, datze de vianden van haar Vaderland kennen, zoo datze in den oorlog de vyanden byten. Datze haar Meester dien zy lief hadden, verloren hebbende haar zelve uit-hongeren. Datze mette oiren te kennen geven 't geen zy ghehoort hebben, en dat zy weten wie bequaam om haer te beryden is. Het paard *Bucephalus* oft Ofsenkop van *Alexander*, wilde niemand als het de Koninglyke zadelpop had, behalven zijn meester dragen, en inden slag swaarlyk ghewond zijnde is het niet eer neder ghevallen voor dat het zijn meester buiten gevaar ghebragt had. Dat het Paard van *Julius Cæsar* niemand als zijn meester den rug leende, verhalen *Solinus* en *Suetonius*. Een ander van een zeker Ongers geneesmeester, verwachten

hem ongebonden een gehelen dach voor de deur, tot dat hy van zieken weder keerde, en als hy in quam liep het paard hem als groetende te gemoet; Dat men haar kan leren dansen is door 't voorbeeld van de *Zybariten* openbaar, die zo ver vervallen waren datze over maaltijd haar paarden na de fluit leerden dansen. Van dat paard 't welk *Scaliger* ghezien heeft spreekt de zelve aldus. Een zeker landloper voerde een klein lelyk paard met zich, 't welk op zijn bevel zomtijds alles dede, het wandelde, het liep, het draafde en het sprongh op vier, oft op zijn twee voeten. Wy hebben ghezien dat het wijn dronk, en dat het op zijn billen neer zittende de voorste voeten na den beker strekte, en een bekken mette benen vast hiel, als of hy van een baardscheerder zou ghewassen werden, gelyk men een ghekapten *Ezel* gheschildert ziet, dat het zich op de aarde neer strekte, en uitgestrekt bleeflegghen, dat het met het toe-drukken van zijn winkbrauwen gelyk als toe-knikte: dat het zijn hoofd op 't bevel van zijn meester op lichte, zich op den rug keerde, en in die vorm vertoonde, als een vrouw die haar man inde schoot omhelst. Dat het paard zijn Stal kent, en van zelfs t' huis loopt is openbaar. Daarom ghebood *Galba*, als z'er van den eighendom van een paard verschil was, dat geblind na de Rivier te leiden, en als het gedronken had te ontdekken, om zijn rechte stal te kiezen. Het paard van *Deuxippus* was zo onderwezen, dattet zonder toom geswind voortliep, maar als hy langhzaam voortgingh, heel vreedzaam stil stond. Dat de Paarden, van de Swarten oft Moren, haar Heeren niet anders als de honden navolgen, beschrijft *Strabo*. Datze vande *Iarci* gheleert zijn op den buik te slapen, lezen wy by *Herodotus*. Een paard in *Parthen* bad den Keizar *Nerva* an. Een ander te *Parys* groete de Koningin en huifvrouw van *Ludowik de XII* met gebogen knie. Datze door houte hoepen, als de honden ghesprongen zijn, en haar al springhede met een grote snelheid omdrayden hebben wy te *Venetien* in 't Jaar 1636 gezien. Datze een gheheugenis hebben, geeft het gheluid der Trompet voornamentlyk te kennen, 't welk horende, steken zy de oiren op, snuiven mette neusgaten, neyen, zy kauwen op den toom, trantelen mette voeten, en staan niet stil. Een zeker brokvolger by *Tzetzes* te paard rydende wierd van zijn middaghmaal verzet, om dat het Paard omtrent een pylaar komende, welk een landpaal was, meende dat daar een rykringh was, daar het totten avond toe met alle geswindheid omliiep. Ik zwijg 't geen *Tholozanus* van een paard van zeker *Bischof* beschrijft, 't welk zijn broeder zoo ghewent had, dattet zoo dikmaal als het de woorden, God heb acht tot mijn hulpe, hoorde

Scaliger
exercit.
209. f. 1.

Zuidas.

Galenus
Aphorism
45. f. 2.

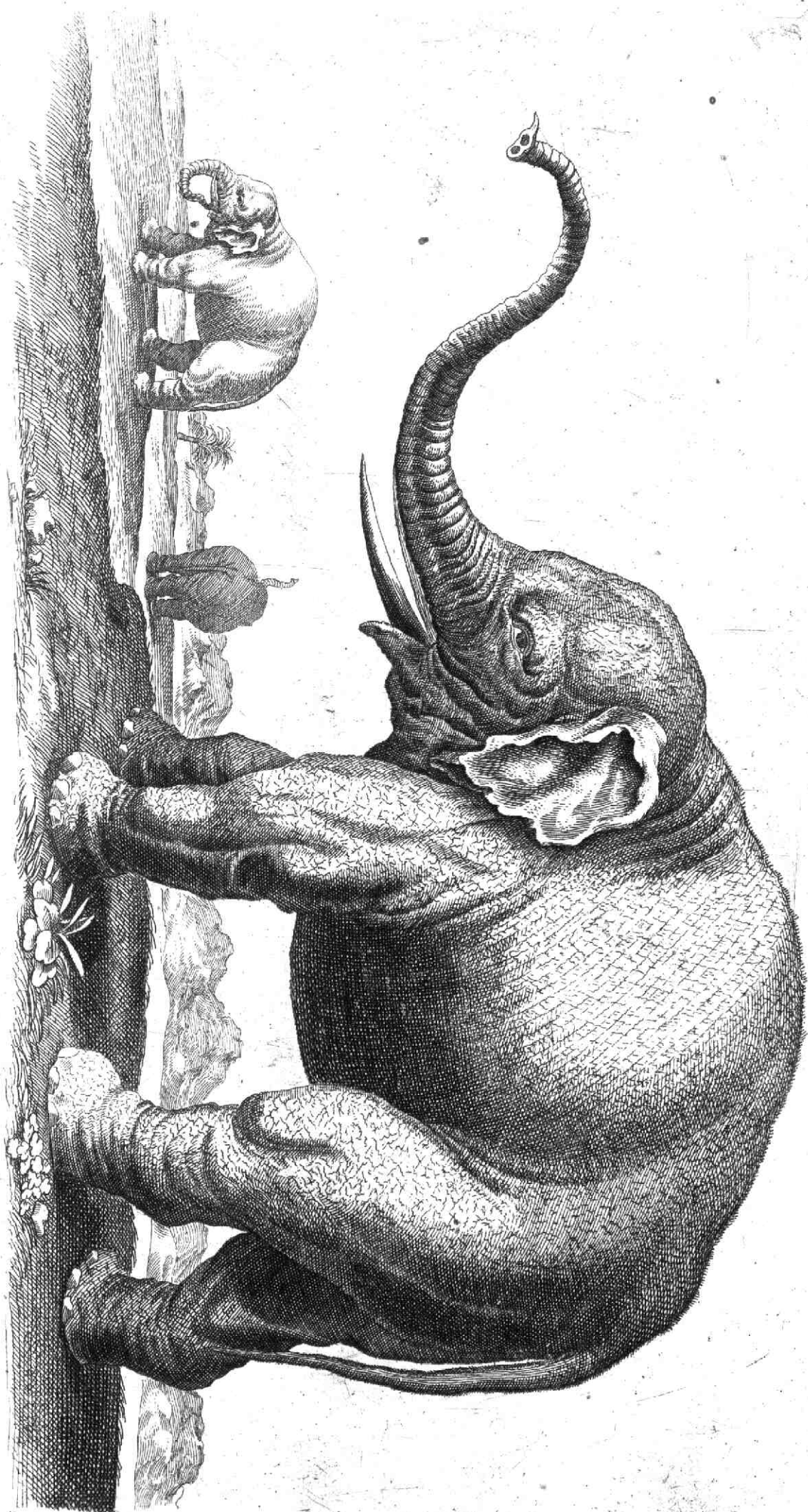
Paul. Ve-
net. l. 9.
c. 47.

Innerlyke
zinnen.

Sueton. in
Cæfare.

Elephas

Elephant

hóorde, zich met veel spronghen verhefte. Van de liefde, dankbaarheid, en trouw jegens haar meester, zijn veel voorbeelden. Het paard van Antiochus heeft zich zelve, als zijn Heer inde slag ghedoot was, en zijn opzitter Centeretrius Gallus, van boven neder ghestort. Een ander van de Koning der Scythen, heeft zijn vyand, die als overwinnaar hem beroven wilde, met slaan en byten omgebragt. Dat van Dionyzius, van hem inde modder verlaten, gheleijk wy by *Plinius* uit *Philistus* lezen, is zijn Meester, zo haast het zich gered had, na gevolgt, hoewel hem een gehele swerm Bijen op den rug hing. *Homerus* zegt dat de Paarden van Patroklos gheweent hebben. *Virgilius* dat van Pallantes. *Suetonius* het paard van Cæsar. En *Kardanus* zegt zulx van zijn Asturko. *Plinius* verhaalt ook dat veel paarden zo tot haar meesters genegen zijn, datze die betreuren, en met tranen bewenen. Als de Koning Nikomedes ghedoot was, heeft zijn paard zich uit-gehongert. 't Zelve word van 't paard van de jonge Atheenze Sokles verhaalt, als hy dat verkocht had. Van haar schaamte zult ghy by *Ælianus*, *Varro*, en andere vinden. *Plinius* schrijft heel kort aldus. Hy zegt dat een ander paard, als hem de blinden vande ogen ghedaan wierden, en bekende dat hy met zijn eigen Moer verzamelt had, na de hoge ontoegankelyke klippen ghelopen en aldaar ghestorven is. Wy bevinden ook dat een Merry om eenzelve oorzaak, in 't Land van Reatino haar meester verscheurt heeft. Want daar is ook een kennis van verwantschap onder haar. Derhalven is een merry liever met haar zuster van het voorgaande jaar, als mette moer zelf ingespannen. Bezie *Aldrovandus* vande yverzucht van zeker Veulen, 't welk uit een onbehoorlyke verzameling van zijn meester gheboren was. Van haar grootmoedigheid handelt de zelve heel breed. 't Zal genoeg zijn te zegghen 't geen *Plinius* heeft, namentlijk, dat men ghebied de manen der merrien af te scherpen, op datze de nederigheid in 't verzamelen metten Ezel zouden verdragen, en datze anders op haar manen te trots zijn. Daar zijn 'er ook ghevonden die zonder Ruiter een slag ghewonnen hebben. Inde kring, zegt *Plinius*, an de Wagen gevoegt zijnde, vertonen zy zonder twyfel een verstand van anmaning, en lofte hebben. Dat twe witte Paarden in de hondert-jarige kring spelen vande Keizer Klaudius, haar voerman af-gheworpen hebbende, de prijs ghewonnen hadden, alles onder de voet werpende wat haar tegenstond. Hoewel zich een dapper voerman daar teghen weerde; wyl het schande was dat de konst der menschen van de paarden overwonnen werd, en dat zy ten lesten haar wettelyke loop volbraght hebbende bleven stil staan. Hy voegter ter-

Plin. lib. 8.
cap 42.

stond by. Daar is noch een groter voerspraak by de oude, datter inde kringhspeelen een voerman is afgeworpen die op zijn voeten staan bleef, en dat de Paarden in 't Kapitoel ghelopen, de zitstoel drymaal om-liepen. Maar het meest van al was, datze daar van de Veja mette kronen en overwinning gekomen waren, en Ratumena, die aldaar de overwinning verkregen had, afgeworpen hadden, waar van daar na den naam ande poort ghegeven is. De merry van Phidotus Corinthier, welke Aura gheenoemt was, heeft zoo *Pausanias* zegt, haar voerman in 't alder eerst afgevalen zijnde, haar oude loop, als of zy haar Ruiter op gehad had, ghehouden, en omtrent het eind der loopbaan zich om-gewend: maar het gheluid der trompet hoorrende, is zy veel heviger an ghedreven, en als zy weder tot de Oversten van 't spel gekeerd was, en verstond datze nu de overwinningh verkregen hadde, bleef zy stil staan. Indien ghy haar toeneigingh en afkeer anmerkt. Het Paard heeft een zonderlinge vrindschap mette hoenderen, en den otis een geslaghte van den Nacht-uil: mette Kameel, den Olyfant, de Wolf, den Beer, de Leeu, het Varken, de Schapen, den Ezel, de Slanghen, mette Visch Trachurus oft bastaart - Makareel; De Appelen, Vigen, enige Garst, 't kruyt gentiana, de swarte verw, en doode lichamen staan haar teghen. Als Cyrus zijn Kamelen het paarde-volk van Krezus teghenworpen hadde, hebben zy de paarden op de vlugt gedreven. Xerxes heeft de Arabier, die Kamelen ghebruikten, in 't achterste van zijn Leger gheplaatst, om dat de Paarden niet zouden verschrikt werden. Inde Tarentinze oorlog, zijn de paarden, zo door de grootte en mismaaktheid, en die nieuwe verw, en 't wonderlyk ghekrys van de Olyfanten verschrikt, wyl zy vermoeden dat die onbekende Beesten meer vermochten als zy inder daad konnen, en ghevlugt, dat een groote verwoesting maakte. Als Cæsar in Brittannie een groote Rivier zoude doorwaden klom hy op een Olyfant, waar mede hy de Paarden van de Brittanniërs op de vlucht dreef. Datze geen trommels verdragen konnen die uit een Olyfants, Kameels, oft Wolfs huid gemaakt zijn, beschrijft à *Porta*. Men zegt datze barsten die onder haren Ruiter de voetstappen van de wolven volghen: indien zy de hiel van het paard dat een wagen trekt, mette voet stoten, staat hy stok stil, als of hy mette wagen vast gevrozen was, gelijk wy by *Ælianus* lezen. Dat de paarden niet zullen overtreden daar de darmen vande wolven begraven zijn, verhaalt *Pierius Valerianus*. *Plinius* schrijft datter ghezeit werd, dat de grootste wolftanden an de paarden gehanghen, haar onvermoeit doen lopen. Van de paarden van

Toe-neig-
gingh, en
af-keer.

Herodot.
Histo.
l. 1. p. 15.

Plinius
li. 28. c. 19.

Elephas

Elephant

Lykospades, en Lykophores zullen wy in't onderscheid handelen. Dat de Beren in't Wout met een Trommel van een Paardshuid verschrikt werden, hebben wy ook by Porta.

De ghelubde oft Ruinen zullen noit den Leeuw naderen, maar de onghelubde oft Hengsten wel. De Schapen die mette paarden, Ezels, en Muilezels in ene stal staan, worden lichtlijk schorft. De loeyende Ezels hebben ook de paarden van Darius inde Veldtocht teghen de Scythen beroert. Van de slangen schrijft *Zilius Italikus*. De start van de bastaart tMakarcel an den buik van de merryn gehangen, doet haar misvallen, indien wy *Ælianus* geloven. Het ghezicht van de zee-hond konnen zy niet verdragen. Zy bezwijmen indien zy oft appelen oft vijgen op den rugh dragen, en bezwijmt zijnde, worden zy met brood weder op-geholpen. Zy onthouden haar van die garst, welke in zeker plaats omtrent het Landschap der Schyten en Meden in Thracie wast. Zy werden dul zo ghy haar neusgaten met Lazer of't zap van Lazerpitium bestrijkt. Dat het kruid gentia de merryn misvallen veroorzaakt, heeft *Gesnerus* uit een oud man verstaan. Indien zy op het kruid Sicuridaca treden, verwerpen sy haar hoefyzers. Als de paarden uit de Rivier Sybaris drinken raken zy an't niesfen: Indien uit de Rivier Kossinieres van Thracie, welk in't land van Abdera vloeit, worden zy dul. 't Zelve word van de Put niet ver van Potnix een stad van *Boetia* gezeit. Dat het paard van Kato weigerde teghen een zwarten Moor met heel zwarte wapenen bekleet, hoewel mette spoorghedreven, antegaan, verhaalt *Zilius Italikus*. Datze van de doode lichamen schrikken hebben wy by *Homerus*. Het gebruik der paarden is groot, inde spyse, in de geneeskunst, in den oorlogh, op de jacht, op de reys, in overwinning en zegepralen, en andere meer. Wy zullen alleen bezien, waar zy inde spyse, en geneeskunst ghebruikt werden. Dat haar vleesch niet alleenlijk van de belegerde ghegeten is, 't welk in de belegering van Verona onder Maximilian de I. Van Novaria onder Ludovikus Aurelianus: van Rochelle onder Ludovikus de XIII. Koning van Vrankrijk gheschiedt is, op dat ik van andere zwyge, hebben wy by de Schryvers. De naam van de Nomades, Schyten, Sarmaten, en de huidendaagze Tartars is bekend. Deze hebben vermaak om de Paarden te doden en haar rauwe vleesch te eten, en die daaghs te voren, oft van zelfs, oft door ziekte ghestorven zijn, als zy de plaats van't gezwel, oft ziekte uitgesneden hebben, in te slokken: Als haar Koninghen leef-tocht uitdelen, geven zy an veertigh menschen een paard: maar zy plaghten ook by de Persen op de gheboort-malen gebraden voor-gezet te wer-

den. Van de Hoogduitzen zijn zo de tamme als wilde Paarden zo lang gegeten, tot datze van Gregorius de derde afgheschaft zijn. Dat de Veulens van de Alpize volkeren gegeten werden, zeit *Bruyerus* behoort te hebben. Ook is haar bloed zeer angenaam geweest: want *Plinius* verhaalt dat de Zauromaten met een papuit Milie, oft meel met het rauwe bloed uitte aderen van de dy-benen getapt, en vermengt, haar onderhouden; maar *Miechovius* en *Paulus Venetus* zeggen, indien zy te paard reizende hongerig oft dorstig werden, datze een ader openen, en met het bloed der Paarden haar honger, en dorst verdryven. Dat de Gavisi zich daar ook mede vrolijk maakten, die na't ghevoelen van zommighe by *Virgilius*, *Bisaltæ*, en volgens *Akrones*, en *Porphyrius*, volkeren van Spanje zijn, hebben wy by *Horatius*. An de melk word niet ghetwyfelt: want de Schyten geven die haar kinderen, zoo haast zy gheboren zijn, waar van zy Paarde-melkers, en melk-eters genoemd werden. Zy zetten de zelve ook inde zon, op dat het dikste deel onderzakke, en makenze daar na heet. Dan wordze zodanigh, gelijk men zeit, datze witte wijn gelijk is. De Moskoviters, eertijds slaven van de Tartars, plaghten haar, voor een jaarlykze tol, door haar overste op den wegh een dronk Paarde-melk voor te dienen. Wat de Hippace oft Kaas van merryn-melk is, staat by de Schrijvers in twyfel. *Hippokrates*, *Dioskorides*, en *Plinius* zeggen dat het Kaas is, welken die zeld een quaad-aartigheid te hebben, en na evenbedelingh mette Koeye Kaas over een te komen. Andere menen dat het stremfel van merrye-melk is. *Theopompus* zeit dat ter een Schytze spijs van Paarde-melk gemaakt werd. Het zy zo het zy, wy lezen by *Theophrastus* dat zy hier mede en met zoet-hout elf oft twaalf daghen leven konnen. Datze den meesten tijd Paarde Kaas gebrukten getuigt *Hippokrates*. En dat is ook niet te verwonderen, wijl men zeit dat *Zoroastres* zomtijds zes maanden langh met melk alleen leefde, 't welk *Athenens* noch van een ander verhaalt. Wat angaat de geneeskunst, daar hebben ook plaats, de melk, de wey, het bloed, het smeer, het stremfel, de tanden, de tong, het beentje van't hart, de lever, de kloten, de haren, de klauwen oft hoeven, het zweet, het schuim, het quijl, de pis en drek. De melk zuivert gelijk *Dioskorides* zeit, door stoelgang. De wey is goed tegen de zweringh der Nieren, indien wy *Ætius* gheloven, te weten, dat 't welk door't koken van de melk gescheiden werd. *Rhazes* schrijft dat een onvrugtbare vrouw, indien zy onwetende Paarde-melk drinkt, en terstond mette man verzamelt, zal ontfanghen. Ik vind ook by *Plinius*, dat de schamelheid der vrouwen daar mede gewassen, geholpen

Kolumel.
R. R.
l. 6. c. 30.

Ælia. H. A.
l. 13. c. 27.
Plutarch.
Sympof.
l. 16. q. 8.

Volk in
Scythen
nu Tartars

Bruyer,
l. 13. c. 40.

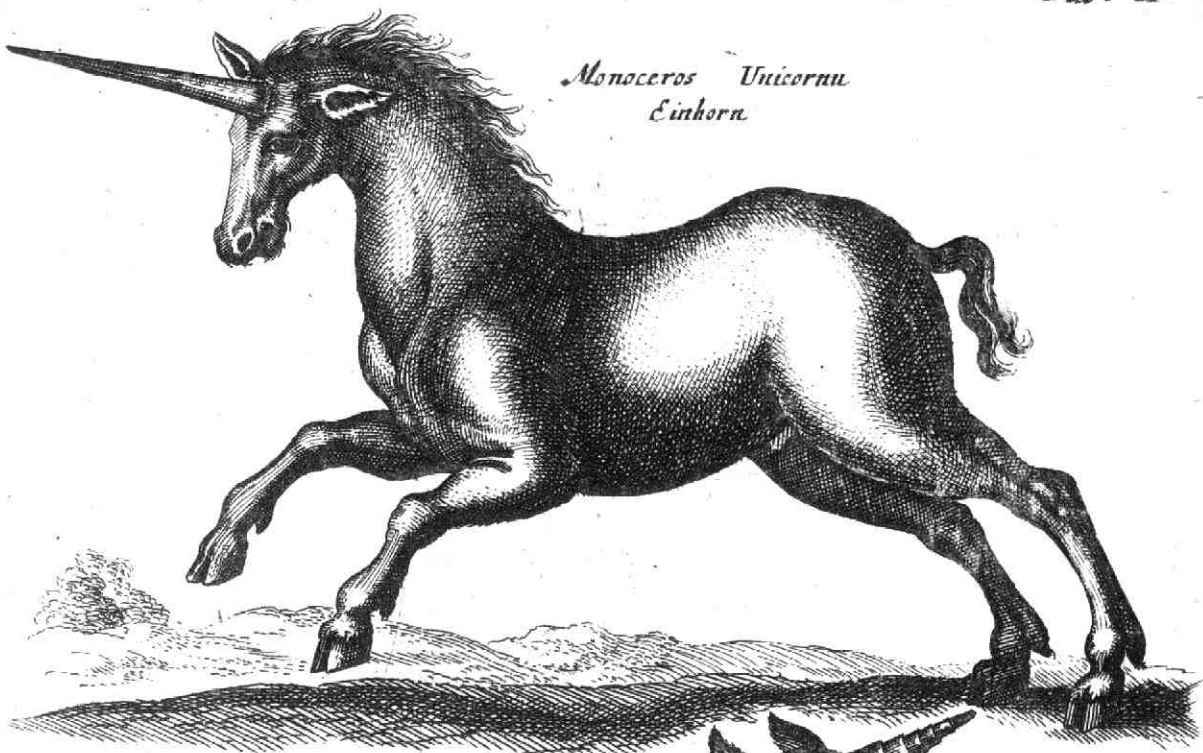
Horat. l. 3.
carm.

Kromer.
Histor.
Pol. l. 29.

Hippokr.
L. 4 de
Morb.
Plin. H. N.
L. 28. c. 9.

Teoph. H.
Plant. l. 9.
cap. 13.

Ghebruik
inde Ghe-
nees-
kunst.

Monoceros Unicornu
Einhorn

Capricornus Marinus
Meer Steinbock

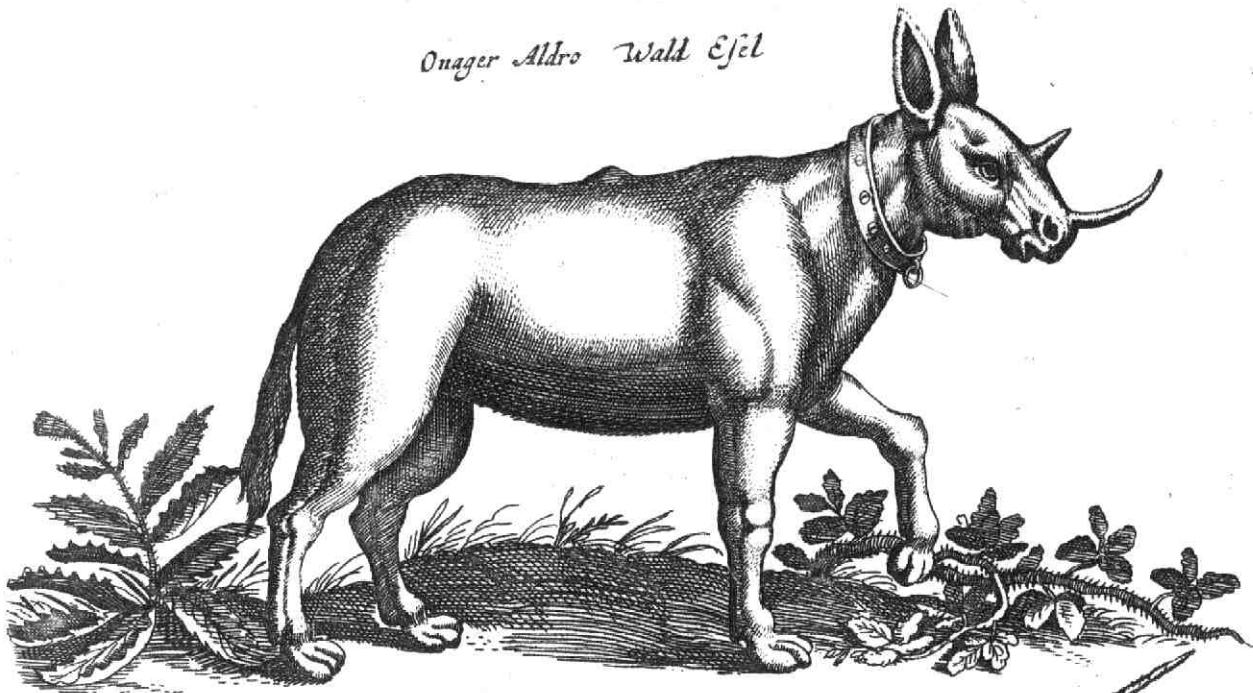

Monoceros Unicornu
Einhorn

pen werd; het bloed is rot-makende, maar of het dat van de Merryen, die besprongen zijn, is, oft van de spring-hengsten: 't welk *Hermolaus Barbarus* behaagt, oft van paarden van beider kunne, ghelyk *Plinius* meent, kan de ondervindingh scheiden. *Plinius* zegt dat het zelve bloed goed teghen de geel-zucht is, en de Paarde-meesters gebruiken dat tegen verscheide ziekten. Een vogtigheid uitte lijfmoer ghenomen, en met oly en wijn lauw gemaakt, geneest het heel geslagt der lastdragende dieren, indien men haar daar mede teghen de hayren opwaarts bestrijkt. De gal is quadaartig, zo wy *Plinius* geloven, die zegt datze alleenlijk voor vergif geoordeelt werd, en dat het daarom een gheheilicht Priester niet geoorloft was die te handelen. Het vet, indien wy *Sextus* geloven, drijft daar mede gerookt zijnde, de dode vrugt af, en de na-geboort volgt daar op. Het mergh word mette zalven tegen de kramp der zenuwen vermengt. Dat het stremfel, onder de geneesmiddelen van de rode en grauwe loop gerekent werd, schryven *Dioskorides*, *Galenus*, *Avicenna*, en *Halij*. Het poeyer der tanden, op de teel-leden gestroit, gheeneft haar gebreken. Die eerst van de paarden uit-vallen, om den hals de jonghe kinderen ghebonden, verlichten de Kinder-tand-pijn, en dat noch krachtigher zoo zy geen aarde geraakt hebben, ghelyk *Plinius* beschrijft. *Sextus* schrijft zo zy de pynelyke tanden anraken datze die verlichten: want, doet hy daar by, indien een jongh kind, de muil van een paard ghekust heeft, voelt het geen pijn, en't Paard bijt ook het kind niet. De verouderde tong word met wijn tegen de milt-zugt als een gereed geneesmiddel ingegeven, indien wy *Cacilius Bion*, van *Plinius* gedaagt, geloofgeven. Het beentje van't hart is de hondstanden zeer ghelyk. Dat de pijn hier mede gheschorst, en door een tand van een dood paard, an de schouder van de pijn-lydende gehangen, de pijn verligt, schrijft *Plinius*. De lever in een lederen koker besloten, en daar na met wijn van Chio, en water ghemengt, maakt dat de lever niet verder in eet. De Milt met zoet water gedronken, drijft by *Plinius* de dode vrugt af. De ghedroogde en gepoeyerde kloten gedronken verwekken de geilheid. De vlekken op de wangen worden mette wratten, die op de hoeven, en inde buigingh van deze delen groeyen, genezen. Gestoren en met Azijn ghedronken genezen zy de vallende ziekte, gelijk *Dioskorides*, *Galenus*, en *Plinius* schryven. De hayren an de deuren van't huis gebonden, beletten datter geen muggen, binnen vliegen. Dat hebben *Rhazes* en *Albertus* ons na-gelaten. In de zweringen van de lieffchen zijn dry paardshayren met even zo veel knopen op de zweringh gebonden, haar geneesmiddel. De afch van

de hooft en dybeen-hayren stoppen het bloed. De wratten worden met een paardshayr afgebonden, om dat zy't zaam-getrokken van haar voedsel berooft werden. De afch van de hoeven met oly en water gemengt, geneest de gezwollen in alle delen van't lyf, als ook de krop-zweren indien'er warme pis by gedaan werd. Met water en wijn ghedronken is die goed teghen de steen. Den rook drijft de vrugt af. Dat haar schrapfel de Paarden in de Neus gegoten haar doot-water maken, schrijft *Hierokles*. Het zweet met Pis in een bad ghedronken drijft inde menschen de wormen en slangen af; indien men op de beloften van zommighe staan mach. Met Wijn gemengt, en van een zwangere vrouw gedronken, baardt misvallen. Indien een heet mes oft zwaard daar mede doordronken werd, wordenze zodanig besmet, zoo *Albertus* zegt, dat de plaats daar mede gewond zijnde, niet voor de dood van bloeden ophoud. Het versche schuym met rozen oly gemengt, geneest de grootste pijn der oiren. Met het zelve gebied *Marcellus*, de lieffchen die van't rijden beschadigt zijn, en de blik-aarzen, als met een gereed geneesmiddel, te bestryken. *Gesnerus* pryft een Geneesmiddel uit het quyl, teghen de ontfeking van de keel, welke zomtijds in de Zomer, en in Pest-tijden voornamentlijk onder de Krijgsluy in zwang gaat. Met het quyl zegt hy van een Paard met Haver oft Garst ghevoed, moet de mond van de zieken wel ghespoelt werden, daar na zult ghy de vogtigheid uit levende Kreeften drukken, en daar met wederom wassen, welke indien ghy haar niet levendig kond bekomen, zo stroiter poeyer van gedroogde in, die in een oven ghebrand zijn: Na dat ghy met quyl van de paarden zult ghewassen hebben. In de Teringachtighe, die nu buiten hoop zijn, zult ghy quyl oft schuim met warm water dry dagen na mal-kander in geven, en de zieke zal zonder vertoeven genezen, maar het Paard zal sterven. Dat word van *Plinius*, *Marcellus*, en *Sextus* verhaalt. Van de Pis en drek zal dit genoegh zijn. Dat die met Smitswater gemengt werd teghen de vallende ziekte, en dees in wijn ghekookt werd teghen de kronkel darm-pijn, en tegen de steken der Scorpionen, en den buikloop, met water by *Dioskorides*, *Plinius*, en *Sextus* word ingegeven. De versche drek voor den neus gehouden, stopt het bloeden, voornamentlijk met krijt, en scherpen azijn gestampt. Gebrand en met Eyer-schalen tot poeyer gebragt, belet het onmatig bloeden vande wonden. Dat zijn asem voor de pest behoed is het verzierfel van zommighe. Het Geslagt en onderscheid der paarden is verlerley. Het voornaamste word van de plaats, de delen, en enige toevallen genomen. Van de plaats zijn zommighe van

Onager Albro Wald Esel

Monoceros seu Unicornu Tubatus
Einhorn mit mahnen

Monoceros seu Unicornu aliud
Einhorn mit mahnen ein andr art

Akarnanie, die ghezeit worden heel groot te zijn geweest, waarom zy tot een spreekwoord van grote dingen geworden zijn. De Ethiopize, welk ik mene woest te zijn, en die men vermelt gevleugelt, en met hoorns verziert, en om de hitte voor quaad ghehouden worden. De Agrigentize die eertijds ten strijd van Griekenland gezonden wierden, en overwinnaars weder-keerden. De Alanize die gezwind en sterk zijn. Het paard van Probus word gezeit zoo snel geweest te zijn, dat het op een dach hondert uren af-liep, oft thien daghen zonder rusten, gelijk wy boven gezeit hebben. De Enghele, van welke 't meeste deel niet en schokken, ghelijc *Polydorus*, en *Virgilius* verhaalt. De Apamezers in Syria daar over de dertig duizend Merryen, en dry hondert Hengsten gevoed wierden. De Apulise, die *Varro* prys, en *Volterrannus* de bequaamste totten Oorlogh maakt. De Arabise zijn, voornamentlyk de Merryen, zoo gezwind datze in een nacht en dach hondert uren af-legghen, indien men *Vartomannus* geloven mach. De Arkadise waar van Arkadia Hippobatos, na de Paarden genoemt is. Het was door zijn spring-henghten en springhezels tot voort-telingh van Muylen over al beroemt. De Armenise, die haar geslagt van de Parthysen hebben, behalven datze wat groot-achtigh van hooft, en daarom by *Abzyrtus* Baruke Phaloi oft zwaar-hoofden genoemt zijn. De Astures oft Asturkones, die klein van ghestalte en van een zachten tred zijn, waren eertijds hoogh in waarde, maar niet bequaam ten oorlog. De Atheense welke by Sophokles heel treflijk zijn. De Barbarise, uit het rijk van Tunis, en Numidie, zijn heel snel. De Bengalse die zoo hard van hoeven zijn, datze schoon zy over keyen en rotzen lopen geen yzers van node hebben. Zy worden in Bishnagar voor vier, en vyf hondert goude kronen verkocht, en dikmaal voor acht hondert, om datze elders vervoert werden. De Britanise, die kort van dybenen en oiren zijn. De Burgondise, die groot ongemak verdragen konnen. De Kalabrische die bequaamst om te reisen zijn. De Kappadokse die by na de beste van al zijn. De Inwoonders pleghen Jaarlykx vijftien hondert an de Persen te leveren. De Karanise die van de Koopluiden na Indie ghevoert werden, en welken de Inwoonders twe oft dry wervels uit het staart-been trekken, op datze haar voerman niet slaan zouden. De Keltiberise Hypophavi oft witachtige, veranderen haar verw, als zy op 't uiterste van Spanje gevoert zijn. Die van Cilicia van welke an Darius dry hondert tzeftig witte betaalt wierden. Die van Korsika, die heel kort maar moedigh zijn. *Prokopius* zeit datze wat hegher, als een Schaaap zijn. Andere doen 'er by datze niet als geblind bereden werden. De moedige die hoogmoediger zijn, en haar natylen laten naderen. De

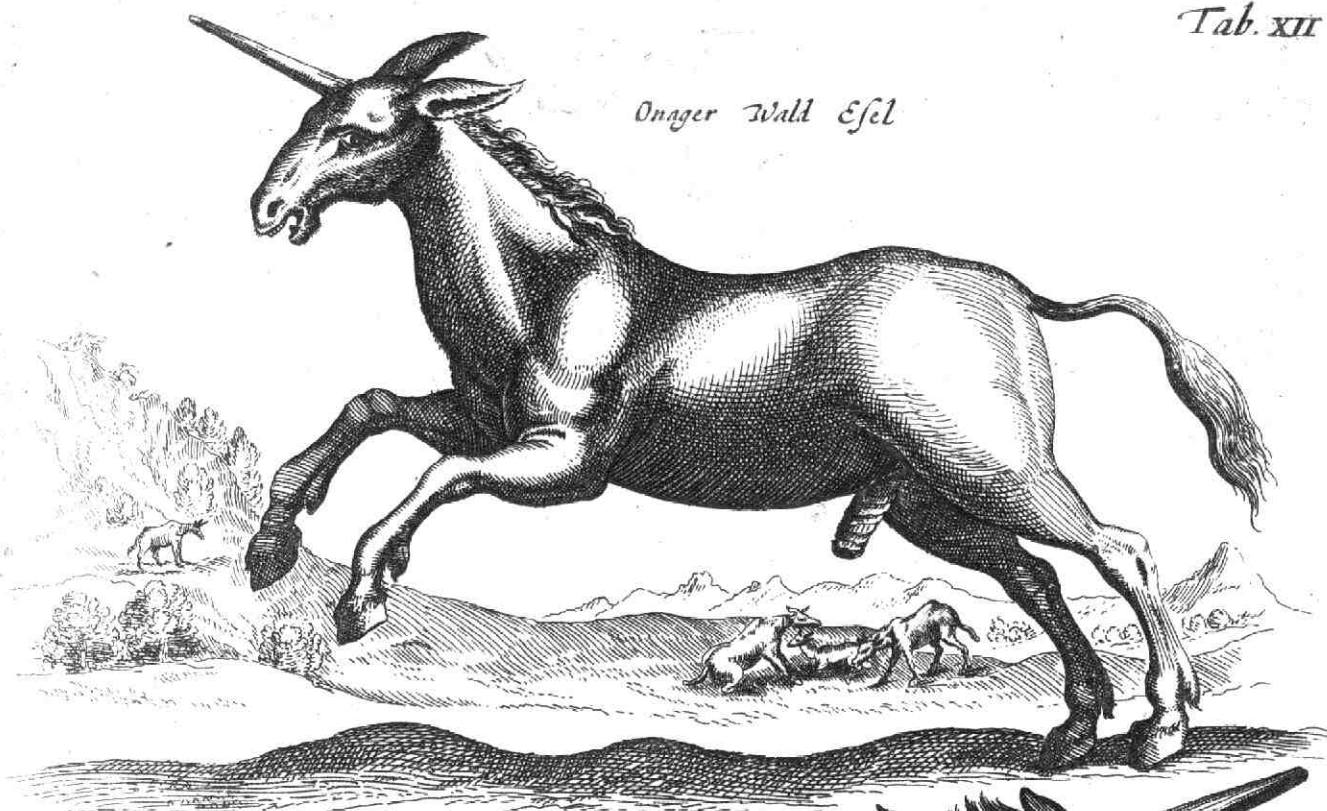
Cyrenise met smalle dunne benen, maar goede voeten, met een langen asem in 't lopen, en grof zijn. Die van Dacia zijn heel snel die de Manen van den hals op d' aarde hangen, met een langhen start, en een klein hooft. De Deense zijn schoon, en sterk. De Oelandse uit een eyland van de Gothse zee, zijn de kleinste van de gehele wereld, maar heel leerzaam. De Eleise die om haar snelheid geprezen werden. De Inwoonders lieten haar Merryen op het uitterste van haar landpalen springhen, om datter bevonden was dat daar een wonder gelukkige vrucht van afquam. De Epirotize, die bijtachtig en boofaartigh zijn, wonnen by die van Elide den prys. Nu worden zy Albaanse ghenocmt. De Frigisse die *Vegetius* niet minder om haar snelheid, als langdurighe loop onverwinnelyk noemt. De Duidse, dat gemeenlyk schokkers en dravers zijn. De Transylvanise die van andere in leerzaamheid overwonnen werden: maar in gedurige loop geen andere wyken. De Grækanise welke *Abzyrtus* zeit met goede voeten, een klokke lyf, een schone kop, met trotse ghestalte van voren, en een gheschikt lyf, maar van onbequame schik van billen, die met het overighe niet ghelijc is verzien te zijn, maar snel en moedig. De Hetrussen, zijn aartig van kop, en dik van Manen. De Spaanse die na 't zeggen van *Abzyrtus*, groot, gheschikt en verheven van lyf zijn, met een schone Kop, en een wel gescheiden lyf maar met smalle billen, bequaam en klokke over wegh, met een lyf niet al te vet oft te magher, maar bequaam ter loop, en die geen spooren nodig hebben. En van 't begin tot haar volkomen ouderdom onderdanigh en gheschikt zijn, en daar na boos en bytachtigh worden. Haar getrouheid, zeit *Roderikus Pantus*, is zoo groot, datze als zy haar ghewond voelen, haar voerman onbeschadigt buiten ghevaar stellen. Men noemtse gemeenlyk Jannetten. De Hollandse voornamentlyk de Zuid-hollandse zijn klokke. In Friesland zynze moedig, vleeszigh en bequaam om gewapent te werden. De Hunnise hebben, volgens *Vegetius*, een groot en kromachtig hooft, uitpuilende ogen, enge neusgaten, brede kaak benen, een kloeken barfzen nek, Manen die haar over de knie hanghen, grote ribben, een krommen rugh graad, een hayrighe start, klokke schenkels klein, en uit-ghebreide hoeven, holle heupen, en 't gehele lyf bogtigh, met maghere billen zonder ronde spieren, en zyn meer inde lengte, als inde hoogte uit-gerekt, met een hangende buik, grote beenders, en een angename magerheid, en dien de mismaaktheid zelf een schoonheid geeft. Zy zijn matig en voorzigtig, en lijdszaam in wonden, men noemtse Hunnen: het zijn mogelyk Ungerse, oft Pannonise, welke *Kamerarius* onkent de tanden te verwisselen. De Iberise zyn by *Oppianus* gezwind,

Polydor.
H. Angl.
Strabo
Geogra.
lib. 16.

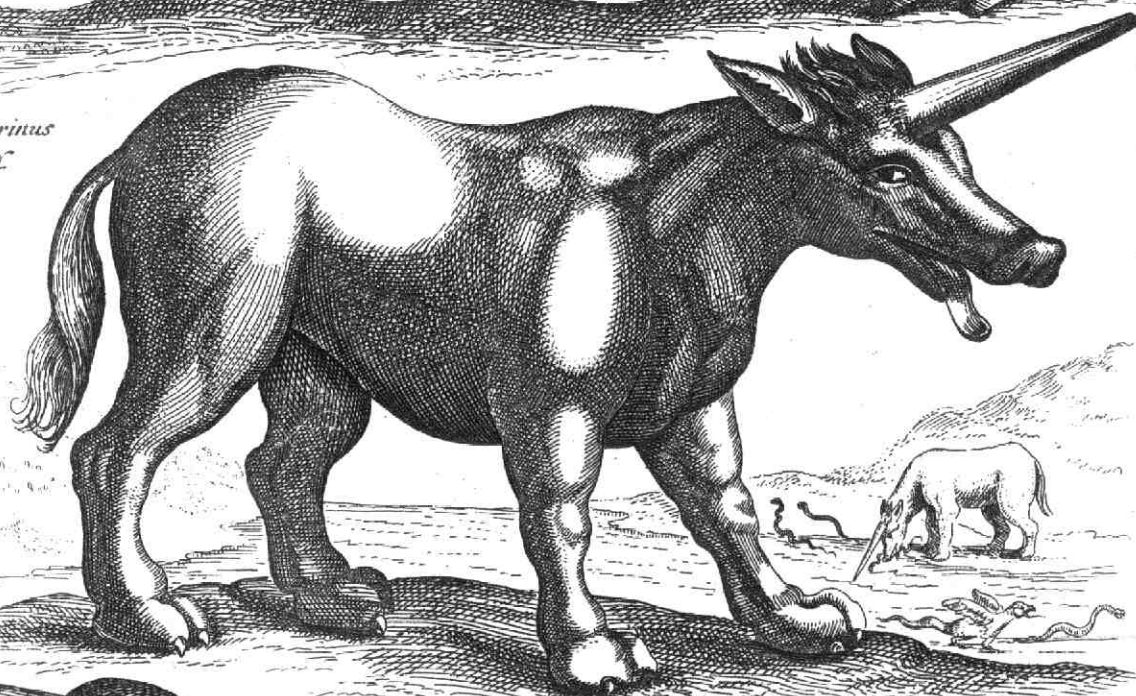
Sant. Hist.
Hisp. p. 1.
cap. 2.

Oppian.
Cyneg. l. 1.

Onager Wald Esel

Lupus Marinus
Meer Wolff

Capra Sylvestris wild Geiß art

Ælian.
H. A.
l. 13. c. 9.

ghezwind, maar haar snelheid duurt niet lang, met een snoggerig lyf, maar zacht van hoef. Zy zijn moghelyk van de Spaansche verscheiden, en uit Iberie tusschen Armenie en Kolchis geleghen. Maar *Oppianus* maaktse een en de zelve. Van de Indise zeit *Ælianus* datze zwaarlijk in haar loop gestut werden, behalven van die, welke van jonghs afinde Rykonst onderwezen zijn. Deze weten heel wel een Wagen in't ronde om te voeren. De Juzubrise zijn boven andere sterk van Nek, met flonkerende ogen. Die van Istria zijn hoogh, met een onverdeelde holle rug-graad. De Lybise langwerpig van lyf met dikke ribben en zyden, en een brede voor uit-stekende borst. Zy verdragen licht den hitte van de middaghs zon. De Massilise, zijn klein en snel, en worden alleen met een spitsroey beheerscht, dat van de Moorse ook ghezeit werd. De Menapy oft Gelderse, zyn van de Hoogduitse paarden alleen srydbaar, en daarom in waarde. Men wil dat de zelve ook Sikambrise gheuoemt werden. De Moskovitise zyn zonder Hoef-yzers gelyk *Herberstein* verhaalt. De Murciby willen metten harden bek naulyk na den toom luisteren. De Napelse zyn moedig, schoon, en sterk. By de Swarten zyn 'er om de hitte by-na geen. 't Zelve is ook oorzaak dat haar de liefchen zo op-zwellen datze niet Stallen kunnen. Voor Hoy gebruikenze geraspte bonen in de Zonghedroogt, en in plaats van Haver Milie, oft Turkskoorn. Voor een Paard met zaal en toom verzien, geven zy neghen, en ten hoogsten veerthien slaven. De Nisæise, die *Oppianus* de schoonste van al maakt, zyn zacht van tred en vaardig op den toom, met een klein hooft, veel en langhe Manen weer-zyds neer-hangende, en geelachtigh. Datter Geneefmeesters gheweest zyn, die ook Nefæi genoemt wierden, getuigt *Stephanus*, *Ammianus*, en *Marcellinus*. Datter twintig duizend Jaarlykx totten Koning van Persen pleghen ghezonden te werden, omtrent die tijd als de hoogtyd van Mithra geviert wierde, beschryft *Strabo*. Norwegen geeft middelbaar grote, maar van wonderlyke sterkte, en snelheid op de ridfighe plaatsfen. De Numidise eten, nocht Tarw, nocht Garst, en houden haar alleenlyk met Gras en Hoy te vreden. De Parthyse volgens *Abzyrtus* zyn groot en breed van lyf, en by *Oppianus* Bathuplekamon genoemt, dat is die Manen dragen met dichte krullen t'zaam gevlogten. Van de Persise spreekt *Vegetius* aldus. De Persise verschelen in gestalte, en stel niet veel van andere geslagten van Paarden. Haar tred is kort en ras, die den opzitter vermaakt en verheft, nocht door konst geleert, maar door recht van de natuur volbracht werd: want haar gangh is tussfen beide van een Tel oft Klepper, en wyl zy geen van beide ghelyk zijn, meentmen datze iet van beide ghemeen hebben.

Op een korten wegh hebben zy meer vermaakx, en op een lange hardnekkiger ghedult. Zy zyn trots van moed, en ten zy door arbeid ghetemt zynde, altyd tegen haar beryder halfstarrig, voorzigtig en opgeblazen, en dat wonder is in zodanighen hittigheid, voorzigtige betrachters van heufheid. Haar Nek is als een boog gekromt, datze schynt op de borst te hangen. *Aristoteles* bevestigt datter onder de Pharfalife een Merry gheweest is, justa oft rechtveerdige gheuoemt, die altijd Veulens wierp die de Springhengst geleken. Waar van zy mogelyk die naam had. De Poolse, zo *Kromerus* schryft, worden ten deel om haar snelheid, en verdraagzaamheid in onghemak, ten deel om haar gemakkelijke gang van de ver af-gelegene volkeren gezocht. Datze by de Phylliers niet groter als de Bokken zyn, beuzelt *Ælianus*. Welke de Sapharenise zyn, van welke *Vegetius* mette Armenise ghewagh maakt, na dat hy de Persische gheprezen had, word by niemand gevonden. Ik meen datze van Saphara, een Stad van gelukkigh Arabie midden in't Land gelegen, waar van *Plinius* ghewaaght, en die by *Ptolomeus* Saphara genoemt werd, haar naam hebben. De Sardynse zijn zeer te pryzen, met een lange brede start, korte Manen, Ezels-hoeven, een klok lyf, en opgerechte oiren, indien hem *Stradanus* wel uit-gedrukt heeft. De Sarmatise zijn, volgens *Abzyrtus*, geen onhebb'lyk geslagt van paarden, en heel geschikt, bequaam tot lopen, eenvoudig, groot van gestalte, met een kloek hooft, en frayen hals. Zy worden ghelubt, om dat zy door 't gezigt der Merryen niet zouden beweegt werden, oft door haar dikmaals Neyen haar beryder niet zouden ontdekken. *Plinius* zeit dat deze volkeren, als zy een grote reis zullen anvangen, haar Paarden een dach te voeren met hongher-lyden daar toe bereiden, en haar alleenlyk een weinigh te drinken geven, en datzer zoo hondert en vyftig uren met een ghedurigen loop op-zitten. De Scenitise, na 't zegghen van *Evagrius*, zijn zo snel, datze om haar geswindheid niet konnen overwonnen werden. Zweden en Gothland brenghen grote voort, die totte geharnaste Ruitery bequaam zyn, en die na 't zegghen van *Olaus Magnus*, door 's Konings bevel verboden werden uit het rijk te voeren. De Tartarise zijn meest wit. *Venetius* verhaalt dat de grote Cham een getal van X M onderhoud. Zy zijn by *Miechovius* van zoo groten snelheid, datze op een dach xx grote Duitse uren af-lopen. Zy zijn laag van hals, en zoeken haar voedsel en water mette voeten onder de sneeu. De Moskoviters bevestighen datze by de Tartars snelder als by enighe andere zijn. De Theffalife plagtmen met het merk van een Ofsen-kop te branden. *Abzyrtus* schrijft dat de Thracise leyk en mismaakt waren, bars van lijf, met grote schoften, een krom-

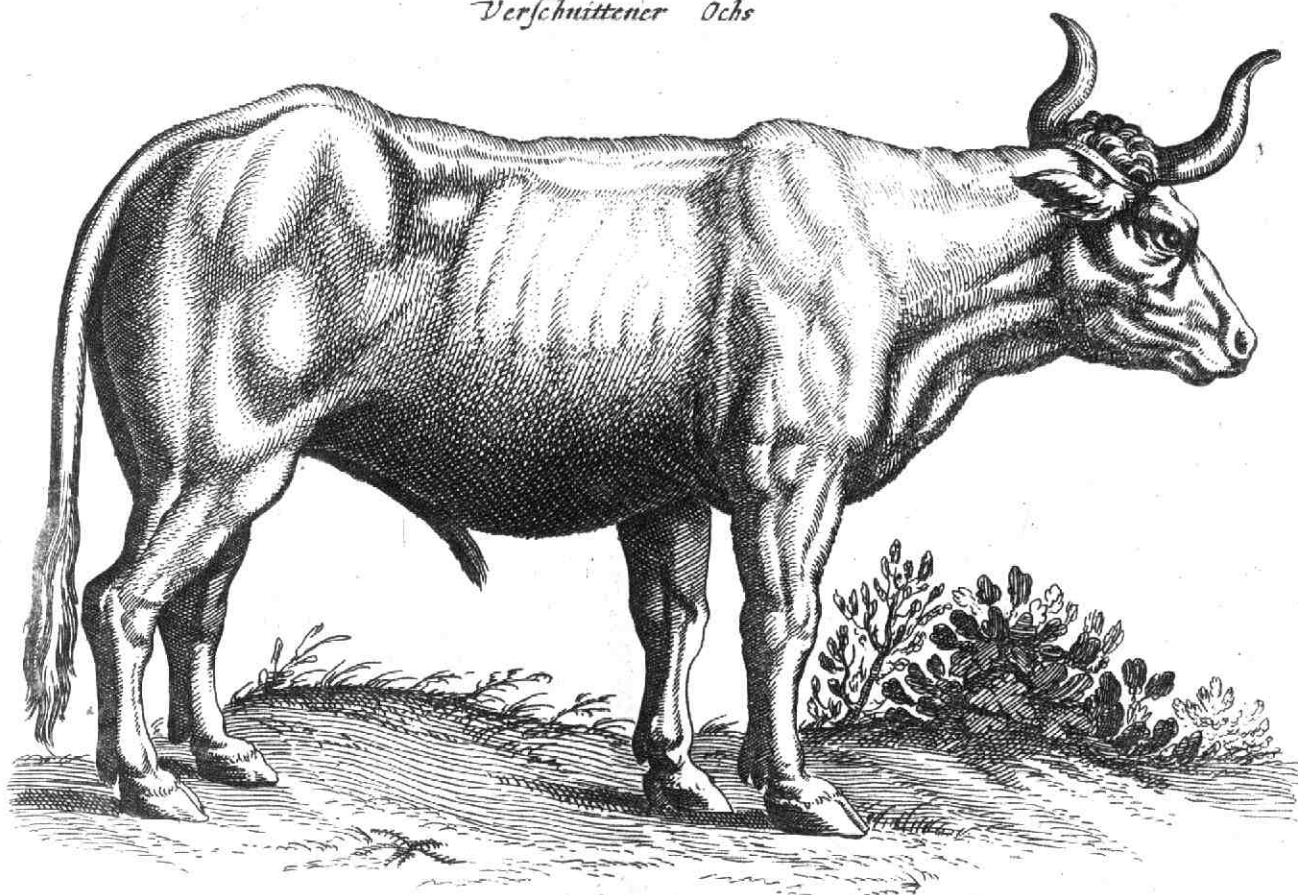
Arist. H. A.
li. 7. ca. 3.

Ælian.
H. A. l. 16.
cap. 37.

Vegetius
in Veteri-
naria.

Paul. Ve-
net. l. 1. ca.
65.
Miechov.
lib. 1. ca. 6.

Taurus Castratus Bos
Verschüttener Ochs

Kuh und Kalb

men rugh-graad, en scheef van benen, en daarom zwak op de gangh en loop. Nochtans pryft haar de God-Ipraak van Delphos, en Virgilius. *Vegetius* pryft ook de Toringers, en steltse naaft de Ongerfle. Die van de Eylanden der Tyrrhenife zee, inzonderheid, die van Korfika en Sardinie, noemt *Valaterramus* heel kort, moedigh en trantelende van gang. En dus veel van de geflagten van de plaatfen genomen. Van de ghefteltenis der delen, komt ook niet weinigh onderscheiden voor. De voornaamfte zyn de Elaphopodes, oft ongeacht, van haar Raven voet, die de beenders niet wel t' faamgevoegt hebben, en daarom niet wel op de gangh zyn, en haar beryder niet weinigh fchokken. De Cynobatae die op de zelve plaatfen korte en laghe benen hebben, en daarom de hoeven na't binnen-deel van de Hiel anhalen, en de Benen trekkens-wys voort-zetten en hinken.

De Eterofcheleis en Eteropodas, oft ongelijk voeten, zyn by *Abzyrtus* die gene welke an d'een oft d'ander zyde hellen. De Ypfauche, en Eriauche is by *Homerus*, die, welk den Nek verheven draagt. Eterognathos, die onghelyke Kaakbeenders, de een hard, en d'ander zacht heeft. Uit de toevallen geeft ons de verw ook enig onderscheit, het ander gaan wy voor-by. Ten aanzien van verw, zynze gevlekt, getrapt, eenverwigh, wit, zwart, bruin-rood, blauw, klein, en ongelijk van ogen. En Alphorynochi oft witmuilen. De ghevlekte, die voornamentlyk met grote zwarte plekken en strepen, over de dy-benen, oft over den rugh, oft an den hals onderscheiden zyn, worden voor de edelfte ghehouden, en daar om gheloofd de beste te zyn, om dat de natuur in die enige gefchiktheid fchijnt voor-genomen te hebben, 'tzy oft in ghetal, oft gelijkheid, oft plaats, oft rechte. Na deze volghen die rode oft roffche plekken hebben. Tot die behoren de fchildvormighe, met lange strepen verciert. De Guttati oft gheappelde zyn die met ronde plekken, als de Panthers gevlekt zyn: en de bonte, by zommighe Exter-bonte, en by andere, uitten zwart en witte ghevekt. De ghetrapte zyn, die beide rechter, oft linker voeten wit hebben, en worden voor de flimfte ghehouden, de over-ghetrapte, die de voeten over en weder wit hebben, en de flimfte zyn. De oorzaak is, dat beyder voeten in de Moer zyn t' faam gevoeght gheweest, en daarom hebben zy beide die vlek angetrokken. De een-verwige wil *Palladius* tot spring-hengften verkoren hebben. De witte zyn by *Klaudianus* finel, by *Plato* ook zeer prijwaardig. Zy hebben blauwe ogen, om dat, als deze op dryerlei wijs onderscheiden werden, uit zwart, grau, en blau, de verw van'toogh ook de verw van't ghehele lyf volgt. De zwarte worden zeer gheprezen, inzonderheid zo zy an't voorhoofd een kol,

oft een witte streep, oft an d' een oft d' ander voet yet wits hebben. De Aithonas van *Homerus* leggen zommighe uit zwarte te zyn, en als met vuur geblaakt, zodanige *Oppiamis* totte jagt van de wilde fwijnen pryft. De bruin-rode zyn van een bloedige glans, zommighe noemen haar *Palmatos*, als of men zeide ghepalmde, *Varro* noemtse *Badios*, dat is donker-rood, andere *Kastanje* bruin. De blauwe noemt *Bekanus* finel, *Hezychius* en *Varinus* Paroas to chrooma *Pyrrous*, als oft men zeide brandigh, rofch, oft geelachtig. De *Heterophthalmi*, oft ongelijk ogen, hebben de ogen, oft niet even groot, oft het een hoger als het ander. *Lakunano* noemtse qualyk een-oghen. Die prezen mogelyk de Parthers, om datze vreesachtig en bequaam tot vlugten waren; De *Aetogenes*, meent *Abzyrtus* dat alzooghenoemt werden, van een ongeboren plek, die zy op de fchoften hebben. De Sarmaten nemen die voor goet an: maar die een Arends-teken achter omtrent de heupen en ftart hebben verwerpen zy, het zyn de zelve mette voor-gaande: want *Aetos* betekent een Arend. De *Alphorynchi*, oft witmuilen worden gezeit langfamer te verouden.

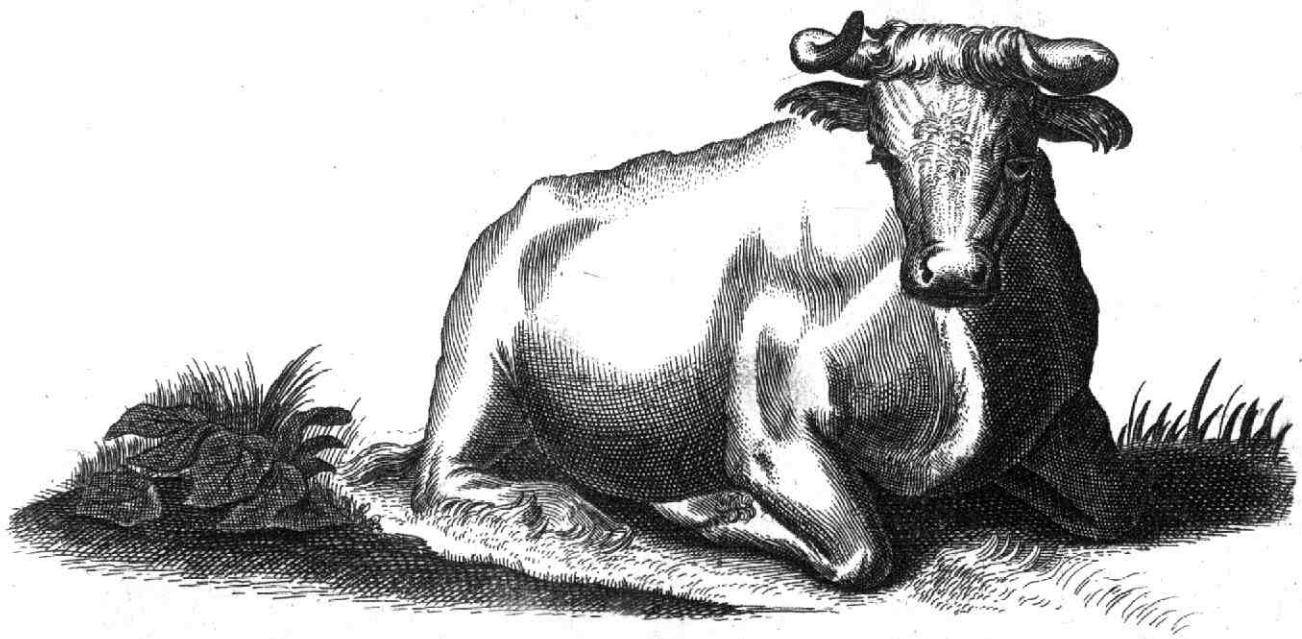
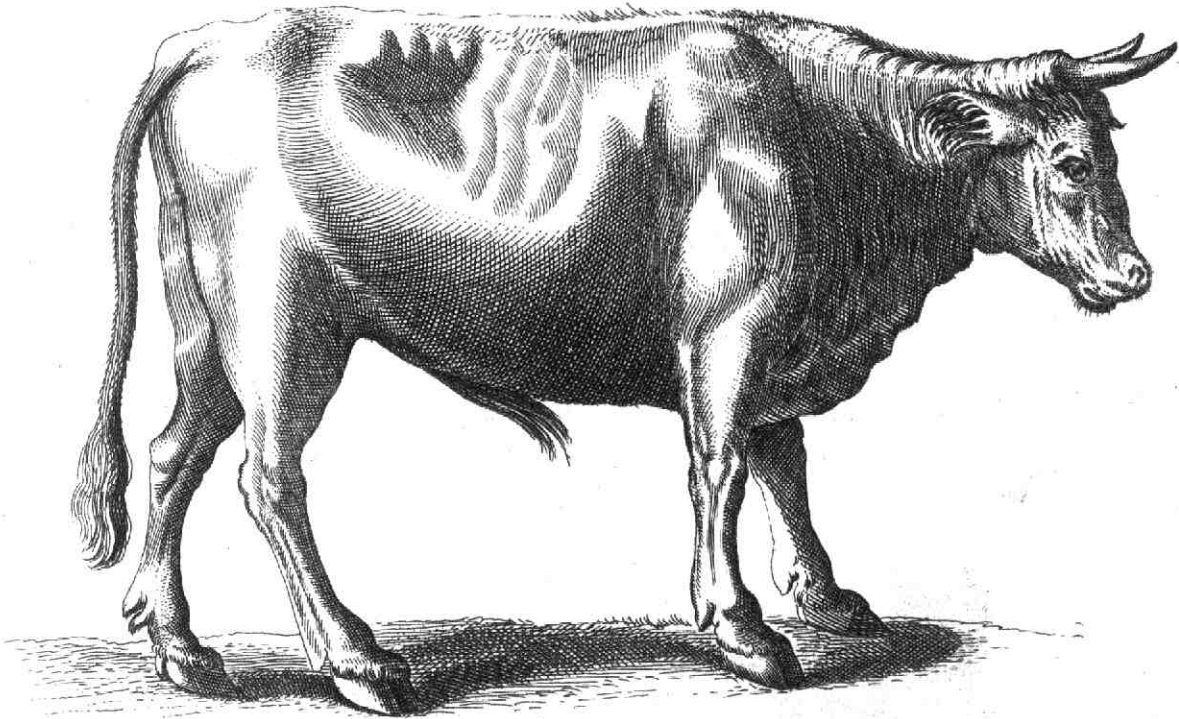
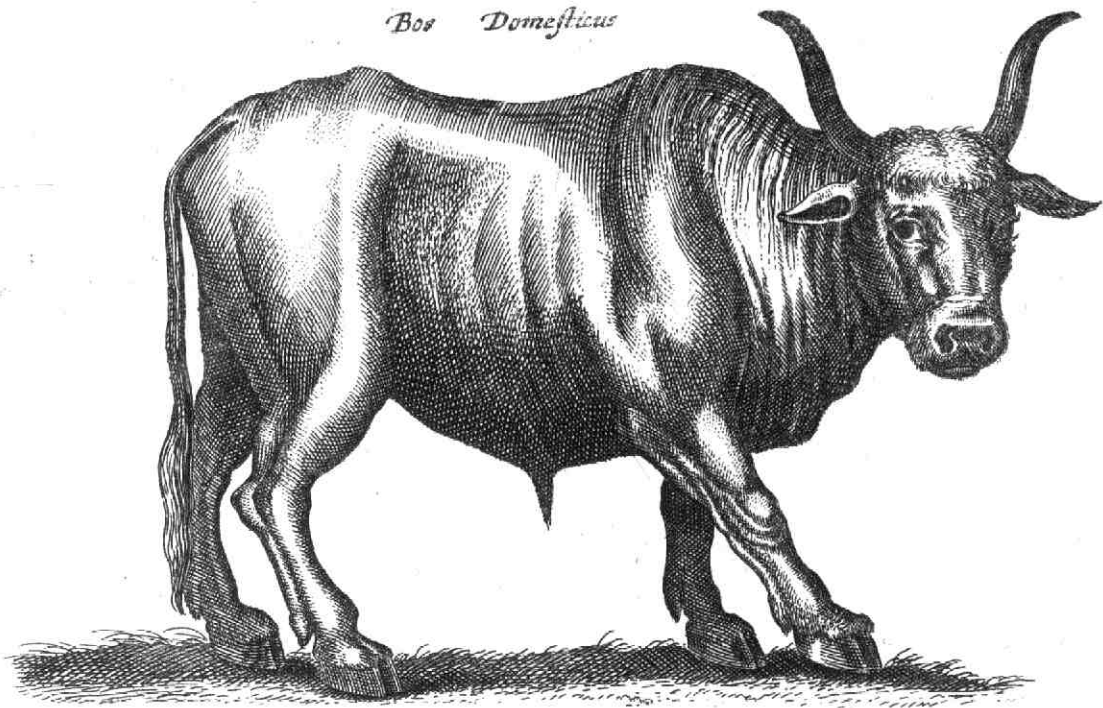
II. HOOF-STUCK.

Van den Ezel, oft *Azinus*.

NA het Paard volgt nu den Ezel, wel een veracht, maar niet minder nut Dier: Want men verhaalt datze haar Meesters ongelooflyke winft toe-gebragt hebben. Men zeit dattet bevonden is, datter een Ezeling geweest is, die de inkomft van alle vafte Goederen overtrefte: want men heeft in Celtiberie ghezien, dat yder Ezelin vier hondert duizend gulden op-ghebragt heeft, gelijk wy by *Plinius* lezen. Het is dan geen wonder datter een Ezel, voor vier hondert gulden vanden Raadsheer *Q. Axius* gekocht is; en dat *Heliogabalus*, die, als een heerlyke gift, an't Roomse volk uitdeelde. Hy heeft zyn naam in't Latyn niet van A en finos, gelijk als of hy een uitzinnig Dier was, gelijk *Bartholomeus Engelsman* beuzelt, maar van sedendo, dat is van zitten, gelijk *Izidorus* fchryft, als of men hem *Affedus* noemden, oft liever van't Hebreufe woord *Afon*, dat den Ezel zelf betekent. By de Grieken word hy *Onos* genoemd, om dat hy ons in't werken behulpzaam is. Indien hy anders van zyn blauachtige verw alsof niet genoemd is: waar van ook gemeent werd dat de vifch *Asellus* oft de Kabeljau haar naam heeft. Hy word by de Cyreners *Brikos* van zyn onbeschofteheid gheenoemt; by *Aristophanes* *Bupalos*, als of hy zoo bot als een Koe was: by *Nikander* word hy *Bromées*, oft Loeyer, en van zyn onbeschofte ftem *Megannycos* gheenoemt; By *Eustachius*, en *Zuidas* Komtoor van zyn laft, en ook *Kantelios*: by *Hezychius*

Plinius
Hist. N.
l. 8. c. 43.

Bos Domesticus

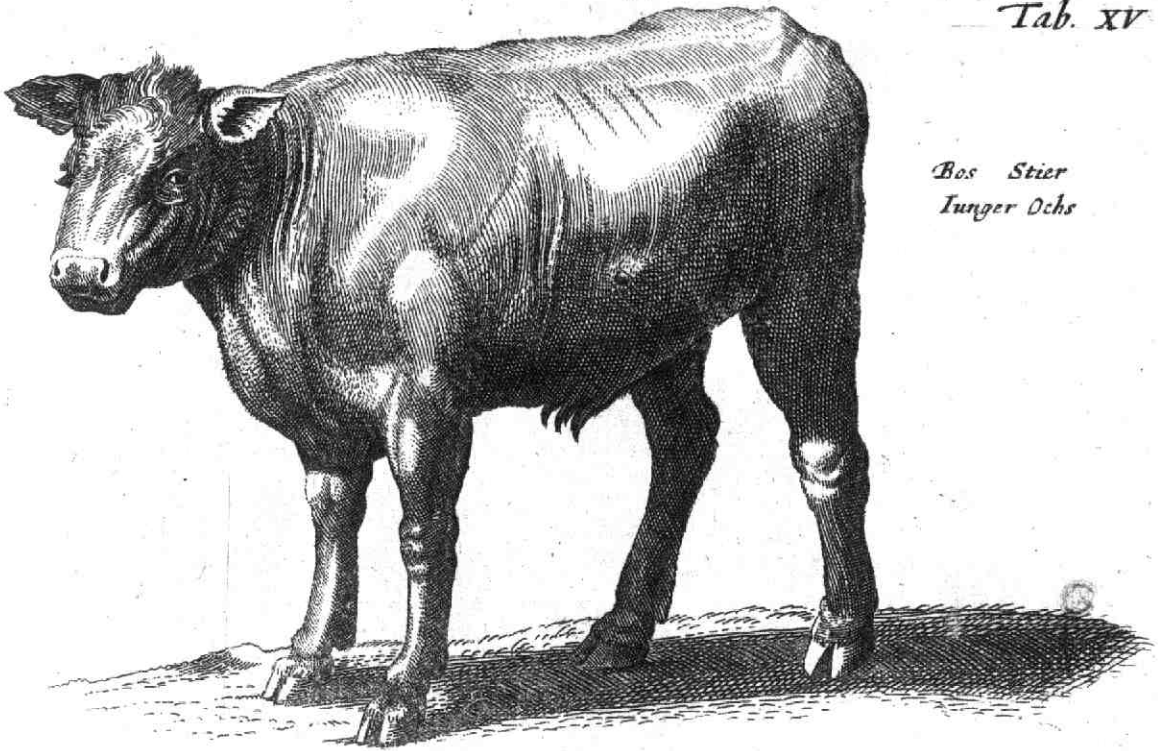
chius Killos, hoedanig hem ook die van Doris noemen. By andere Kotylos Lepargas, om dat zijn heupen witachtig zijn: by *Cyrillus* Memmemnon, en Monios en Muchlos. Hy word ook Okribas, oft boersoch, en van zijn geloece Onkistes genoemt.

Indien ghy zijn beschryving bezieet. Zijn oiren zyn ten aanzien van 't gehele lyf heel langh en breed: De lippen dik: het hoofd is groot: an den hals en de voeten heeft hy enige zwarte strepen, welke *Hezychius* Myklas, oft Mochlous noemt. Op 't begin van den rugh draagt hy een ghedaante van een kruis, op welke plaats hy ook zijn last bezwaarlyker, als omtrent de Nieren draagt, om dat de beenders daar zwakker zyn. Het hayr van zyn lyf is hardachtig, en tot wolwerk onbequaam. Zijn heupen sijn wit, zijn teel-lid is boven andere viervoetighe Dieren heel groot. *Nikander* noemt het Korone, 't welk eigentlich een rys oft roede is. De eerste tanden verliest zo wel den Ezel als Ezelin, op de dertigste maand. De tweede op de zesendertigste maand, en indien zy voor 't uitvallen van de lesten niet ghebaart heeft, houdmen haar onvrugtbaarheid zeker. De huid is heel hard en stijf zoo datze nauylk de stek-flagen gevoelen. Het hart is na even bedeling, gelijk in alle vreesachtighe Dieren, oft uit schrik gelijk de boosdoenders, als *Plinius* zeit, heel groot. Het bloed heel grof, vet, en zwart.

Haar spys is heel slegt: want hy kan ook op dat land, 't welk zonder voer is onderhouden werden, wyl hy met weinigh en allerlei voedsel te vreden is, en met bladeren van bomen, distels, en wilge takken, oft een bosch wijngaard ranken, gevoed werd: met kaf, daar byna alle landen mede verzien sijn, word hy vet. Daarom als Tzetzes den ondergangh van een groote Stad wilde voorzegghen, zeid hy heel aartigh dat hy vreesde datze de Ezel wel mocht op-snappen. Hy voed zich ook met Birkwortel, die voor andere Dieren vergif is. Hy eet ook Vygen, die eens gegeten hebbende, en zeker jongen zulx ziende, zeide datmen hem ook Wijn zouw geven, is Polemon, oft Chryzippus tot zulken lach uit-gebarsten, dat hy 'er van ghestorven is; Daar is an de Ezels van *Christianus* Bisschop van Ments, zo groten onkosten ghedaan, alfer tot de huishouding van een Grootvorst nodig is: gelijk *Krantzius* verhaalt. Men zeit ook datze van water vet werden, en hoe sy meer drinken, hoe zy meer van haar spijs ghevoed werden. Zy zijn heel geil, 't welk ook de kopere Ezel van de Ambraciotæ anwijst en zy te Delphos, als zy in een nacht ghevegt de overwinning van de Molossen verkregen hadden, op-offerden. Datze nochtans vadzig, en om de grootte van haar teel-lid onvrugtbaar zyn, word voorzeker ghehouden.

Daarom zeit *Ælianus* datze by de Æ-

giptenaars hatelijk zijn. Van haar teelingh, spreekt *Plinius* aldus. Zy werpen schielijk op haar dertigste maand. Maar op haar dry jaren is de vrugt behoorlijk en best. Zy baren op de zelve wijs en in twaalf maanden als de Merryen, en merendeels maar een jong: Want dat is haaraart datze maar een jong werpen, doch oock wel Twelingen, maar heelzelden. Op den zevensten dach na haar baren werd zy by den Ezel gevoegt, en op den zelve dach besprongen zijnde, laat zy dat heel willig toe, maar lijd ook zulx daar na. Indien zy niet gebaart heeft eer zy haar teken tanden verliest zal zy daarna nooit ontfangen, maar indien zy van te voren gebaart heeft, kan zy ook den gehelen tijd van haar leven baren. Hy teelt ook al sijn leven langh, 't welk duurt tot dertig jaren. Men verlicht de zwangere van haar last. Want de buik maakt door den arbeid, de geboorte beswaarlijk. Den Ezel word niet verlicht, om dat hy door rusten arger word. d'Ezelinnen worden voor den langsten dag besprongen, om datze op die tijd alle jaren werpen zouden: want op de twaalfde maand geven zy haar ontfangen vrugt weder. Tot hier toe *Plinius*. De mammen worden haar door 't zuigen pynlijk, daarom weren zy haar jongh op de zeste maand, daar nochtans de Merrye by na een geheel jaar laat zuigen. Als zy zwanger sijn hebben zy zich op de thiende maand, of gelijk, *Plinius* zeit, vol zijnde geven zy gedurig melk. Het is de jongen doodlijk twee dagen na haar geboorte, haer Moers melk te zuigen, als zy in een vette wey lopen. Dat geslagt van ziekte word Colostratio oft Klontering genoemt. Hanade Schoon-Vader van Ezau, heeft alder-eerst de Ezels mette Paarden t' saam gevoeght. En die dragen haar zodanigh, dat de Ezellen, die de Hengsten besprongen hebben, haar zaat verwerpen, indien de Ezels met haar gevoecht werden, dat ongetwijfelt om de koude geschied. De oorsaak datze licht swanger maken, is, zo *Kardanus* meent, de lengte van haar teel-lid, waar door hy tot in 't binneste van de lijf-moer door dringht. Het is merkens-waardigh 't geen *Plinius* verhaalt, dat tot voortbrenging van Muil-Ezelinnen, de hayren vande ooren en oogh-schellen veel toe-brengen. Want hoewel zy een-hayrigh over 't gehele lijf sijn, datze nochtans veulens van zoo veelley verwals die hayren sijn voort telen. Zy voeren vyandschap onder de vogels met de Distel-vink, Sys en Meeze, onder de planten met het pyp-kruid. Als hy sich om de doorn-haghen wrijft, verwoest hy het nest van de Doorn-vink, welke dat zoo zeer vrees, dat hy op 't geluit van den Loeyenden Ezel, zijn eygen verwerpt, en de jongen van schrik ter aarde vallen: Derhalven na hem toe-vliegende,

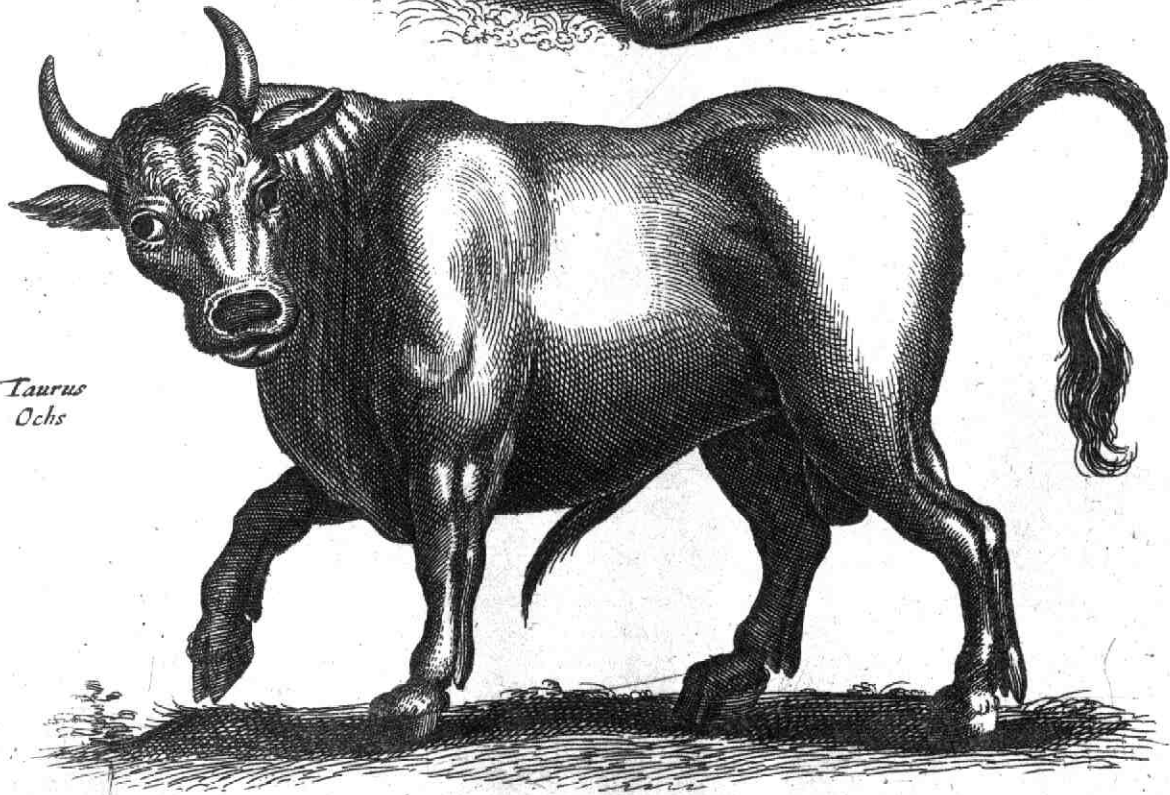

Bos Stier
Junger Ochs

Vitulus

Kalb

Taurus
Ochs

gende, holt hy hem de sweren metten bek uit. De Spinus oft Sys haat den Ezel, om dat deze de bloemen van de doorn-hagen opeet, daar die zich in op-houd. Als zy in Hetrurie Scherlingheten, vervallen zy in zo diepen slaapzugt, datze gheheel doot schijnen. *Scaliger* getuigt datter veel, door 't eeten van dat kruid al geeuwende, en daarnain veel kringhen omdrayende ter neder ghevallen zyn. 't Geen van de Raaf, Wolf, Rat, en 't Paard gezeit werd, heeft sijn opentlyke reden. Maar hy houd vrindschap mette Scorpioen, en de wijnrank. Van die schrijft *Mezula* aldus. Indien ymand, van een scorpioen gesteken zynde, recht op een Ezel na de start toe zit: Zal den Ezel voor hem de pyn ghevoelen, en tot een zeker teken, al vyftende sterven. Oft indien imand, die van een Scorpioen ghesteken is, den Ezel in 't oir luistert, my heeft een Scorpioen ghesteken, zal hy niet langer de pyn ghevoelen, vermits deze in den Ezel overgaat. Daar is bevonden, dat, als den Ezel de ranken vande wijngaard af geknaagt had, de vrugt te overvloedigher voort quam. En de menschen dit met grote naarstigheit navolghende, hebben zich jaarlykx een vrugtbaarder Oegst gemaakt. Dat het water van de Rivier Styx niet als in een Ezelsklauw behouden werd, en dat *Empedokles* mette zakken vande huid van den Ezel ghemaakt, de harde stormen van de Etesia oft Jaar-tijd winden belet heeft, weet ik niet of onder de voorbeelden van toeneigingh kan getelt werden. Zy leven tot haar dertigh jaren, ten waar zy met arbeid uit gemergelt wierden. De Ezelin is tayer van leven als den Ezel. Haar stem noemen de Latinen *ruditus*, en *oncatio*, gelijk *Scaliger* wil, wy zegghen loeyen, maar gy zult ook bevinden dat het woord Bromomai en Mycaomai van de Grieken by gebragt werd. Zy worden alleen onder de hayrige Dieren niet alleenlyk van de Luizen, maar ook van de platluyzen gelooft vry te zyn. Zy zyn ook zinkkingh, en de Bulimia oft hondshonger onderhavigh, en dit meest als zy droge Vygen en Appelen gedragen hebben: haar ander ziekte word Malida genoemd, welk ghebrek in 't hooft groeit, en veel roffe slym uitte neusgaten doet loopen, welke na de longen zakken-de, zeitmen datze sterven. *Ælianus* zeit dat de Ezels van Maurisia, als zy eerst op den wegh komen met een onghelooflyke snelheid voort-schieten, zoo datze meer schynen te vliegghen, als te loopen, dat zy daar na haast vermoeidt zijnde, in geeft en leven beswijken, door traagheid als gebonden voortgaan, en heel bedroefde tranen uitstorten. Besie het genees-middel van haar kreupelheid by *Aldrovandus*. Datze haar van 't water hoeden, gelijk *Plinius* zeit, ja zo zeer datze vresen dat mette voeten te raken, datze wonderlyk

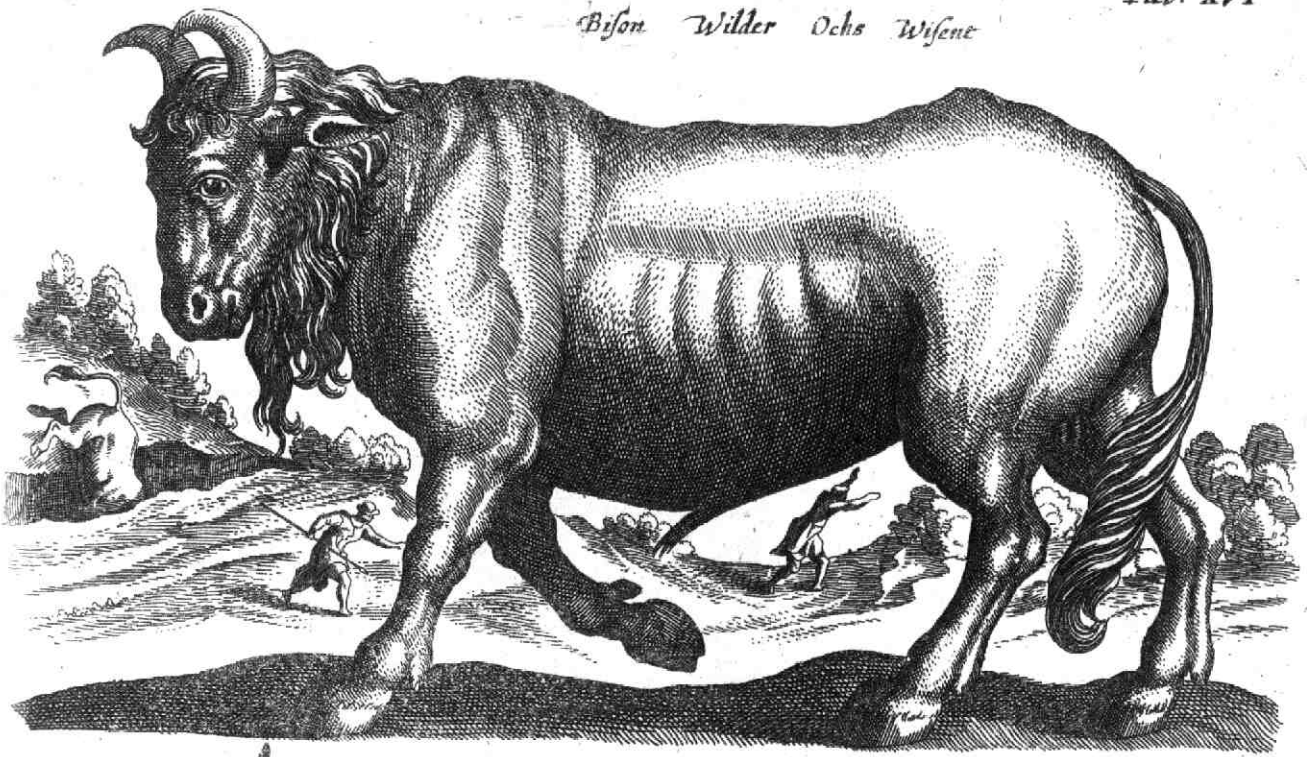
dorftigh zyn, en als haar water verandert werd, moeten ghedwonghen, oft onlast werden: datze met het opspalken van haar lippen, en 't ontbloten van haar tanden ons schynen uit te lacchen. Datze pissen als andere eerst ghepist hebben, oft op de Misch pissen: datze maandlyk minder gezuivert werden als na bedeling van haar lijf. Datse, wanneerze drinken, de muil weinigh in 't water steken, ongetwyfelt om de schaduw van haar oiren: Ten lesten datze zo scherp van ghehoor zyn, datze, behalven de muizen, alle andere Dieren daar in te boven gaan, behoort tot haar natuur. Datze, om haar zonderlinghe botheid veracht zyn, is yder bekend. Zo dat de menschen met die gebrek ghequelt, ook dien naam bekomen hebben, waar van *Aldrovandus* in 't breed handelt. Datze nochtans konnen gheleert werden, bewysen enige voorbeelden: want *Kardanus* schryft uit *Leo Afrikanus*, dat de Ezels op de fluit danssen, en door een woord in 't oir ghelustert van zelfs achter over vallen. Datze met geslote ogen opgeblazen werden, als of zy vergif ghedronken hadden, en ondertusschen nocht door dreigen, nocht smeken, nocht slagen konnen beweegt werden om op te slaan: maar datze ten laetsten door strelen en stroken, en meest door de voor ghestelde hoop van een schone Juffer te zullen voeren schierlyk, met een wakkerheid, op springhen, maar als zy hooren datter oude wyven te draghen zyn, datze haar met hangende oiren kreupel veinzen: datze ook onder-vraagt zijnde of zy zin in een schone jonge Juffer hebben, met het hooft toe-knikken. Ten lesten datze ook de schoonste van alle de omstaanders beminnen. Diergelijk by na verhaalt *Gesnerus* alseen oog getuighe, van den Ezelin van Johannes a Grua den omloper. Die Ezelin zeit hy veranderde eerst drymaal haar dans na de verscheidenheid van 't geluid: en zy danssen mette voorste voeten opwaarts verheven, en dat met ongemene wakkerheid: daar na haar blijdschap, als in grote droefheid verandert zijnde, storten zy ter aarde en bleef als dood legghen, en konde met het schoppen vande voeten niet beweeght werden om haar te roeren: daar na geboden zynde de anschouwers te groeten, drayde zy haar hooft en ogen op een menschelyke wijs na een ider toe, en groete met haar voorste knien ghebogen: en dat meest te verwonderen was, zy sprongh op het winken van haar meester, tot verwonderingh van alle die 't fagen, door een hoep even als de honden: en ten lesten, haalde zy op de wys van een water-hond, een weg geworpen handschoen oft neusdoeck, en bragt die by haar meester. Daar is in die zelve zo groten liefde tot haar jongen, datze ook door 't vuur na haar toe lopen: ook zo groten liefde tot haar geslagt, datze beswijken als zy ymand

Verstand.

Joha. Leo
in descri-
ptione
Afrikan.Scal. exer-
cit. 152.Vrind-
schap.Ælianus
H. A.
l. 14. c. 10.

Natuur.

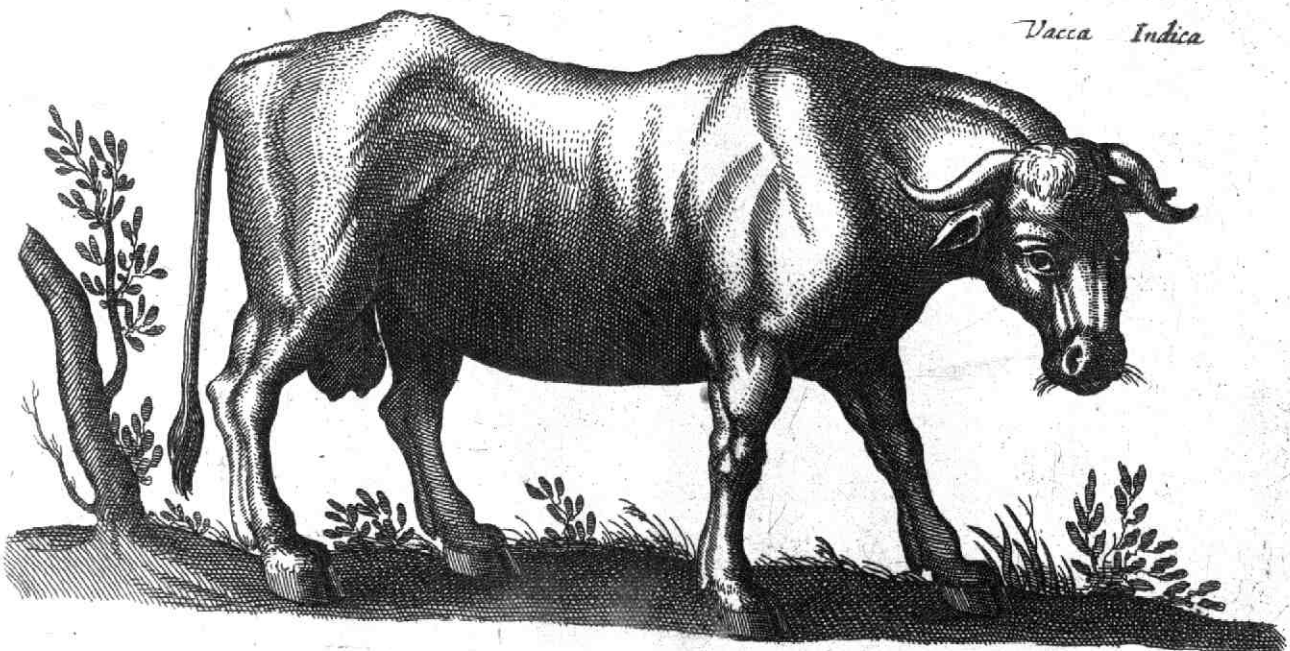
Bison Wilder Ochs Wisent

Bubalus Indicus

Vacca Indica

van 't selve sien sterven. En daar is ange-
merkt dat de Ezelin met ernst haar zal
hoeden in 't licht oft 't gezicht van de men-
schen te baren. Dat hy niet magtigh is sijn
last te dragen, wijst hy an door sijn hangen-
gende ooren. Dat het Ezels-Vlees in de
spijs gebruikt is, getuigt *Galenus*. Gelijk
ook de geschiedenis van Karel de V. dat
het eertijts van de Spanjaerts gegeten is.
Wylezen ook dat het in de belegering van
Verona, in 't Jaar MDXVI. als zy nau-
lijkerweren en bonen meer over hadden,
voor heel lekker gehouden wierd. By de
Persen wierd eertijds een gehelen op de
geboorts-dagen gebraden, 't welk voor een
Koninghlijke maaltijd ghehouden wierd,
Maar Mecenas heeft alder-eerst, na 't zeg-
gen van *Plinius*, het eten van jonge Ezels
ingestelt, die doen meer als de Woud-
Ezels geacht waren, doch na hem is d'ach-
ting van die lekkere spys vergaan. Datze
heel quaad van smaak, zwaar om verteren
zijn, en de maag beschadigen, kunnen die
getuigen, die daar van gegeten hebben.
De Genees-Meefters hebben de melk, het
bloed, het vlees, de lever, de nieren, de
milt, het teel-lid, de ballen, de klauwen,
de pisen drek tot haar gebruik getrokken.
Haar melk is, na 't zeggen van *Galenus*, heel
dun, indien zy by de melk van die dieren,
die by ons gemolken werden, vergeleken
werd: Maar dik, zooghy haar by de Ka-
meels oft Paarde-melk vergelijkt. En ten
zy ghy dat onderscheid maakt, kan hy ge-
zeit werden zich zelf tegen te spreken,
wyl ook *Plinius* zeit, dat de Kamelen de
dunste Melk hebben, daar na de Paarden,
en de Ezels de dikste, zoo datze in plaats
van stremzel ghebruikt werd. Maar zy is
best, als de Ezelin gezond, wel gevoed,
jong, en ver van haar baring is. Zy werd
de Teeringh-achtige ziekten zoodanigh
van de Genees-Meefters voor geschreven,
datze die zelf moeten zuigen, op dat zy
niets van haar lautheid verliest, *Galenus*
heeftze an een jonghman, die by na uit ge-
teert was, met honigh vermengt, terstond
na 't gebruik van het bad ingegeven. Zy
verquikt ook, gedronken zijnde, de zwe-
rende maag, en werd tegen den hoeft, de
tering, en 't bloed spouwen gepresen. De
pynlijke borsten worden ook door den
dronk van de zelve melk verzacht, gelijk
Plinius verhaalt, maar met honig gemengt
helpt zy de vloed van de vrouwen. Noch-
tans is zy niet goed voor een zwak en suis-
zelend hoeft, zonderlingh is zy goed te-
gen ingenomen Gyps, Cervis, Zwavel,
en Quik-Zilver: zy werd ook nuttelyk te-
gen een quade keel gegorgelt. Daar zijn
voorbeelden van die gene, welke door 't
drinken van Ezelinne-melk, van het hand
en voet-evel verlost zijn. Andere zijn ook
door de wey van die melk, zoodanige pijnen
ontkomen. Men meent ook datze wat

vermagh om de huid der Vrouwen wit en
zacht te maken.

Poppea, de Huisvrouw van Domitius Ne-
ro, over al vijf hondert Ezelinnen met haar
slepande, wiesch haar in een bad met zoo-
danige melk, gelovende dat haar zulke de
huid glat hiel. Daar zijner die zeggen, dat
met het bloed, het bloeden uitte Herfe-
nen gestopt werd. Daar is een geslagt van
koorts, *Amphemerina* genoemd, dat een
oprechte vierden-daagse koorts is, die by
Plinius gezeit werd genezen te worden, in-
dien de zieke, dry druppen bloed uit een
ader van een Ezels-oor getrokken, met
dry oncen waters in drinkt. *Hartmannus*
prijst zeer het zelve achter de oiren uitge-
trokken, in de dulheid *Mania* genoemd.
In dit bloed word een nieuwen doek, die
nergens toe ghebruikt is, ghedopt en ge-
droogt. Daar van word dan een gedeelte
in een dronk bron-water geweekt, en dat
water gedronken. 't Zelve getuigt *Elia-
nus* van het vlees. Want hy verhaalt dat
Bathylis de Kretenzer, een door dulheid
in gevaar van leven zijnde, door 't gebruik
van Ezels-Vlees, van dit groote quaad
verlost heeft. Dat het ook de teringh-ach-
tige geneest, verhaalt *Plinius*, en dat met
dit geslagt, dit quaad in Achaja meest ge-
nezen werd; 't welk by *Avicenna* ook ge-
lesen werd. Die ook schrijft dat 'et tegen 't
vallend evel, te drinken gegeven werd.
De lever is ook die de vallende ziekte heb-
ben nut, maar moet nuchter gegeten wer-
den. Andere leren datze met een weinigh
Panace vermengt, in de mond moet gego-
ten werden. De milt word met zoo gro-
ten voordeel tegen de gebreken der milt
gegeven, dat men binnen dry dagen ver-
lichting voelt. De zelve gestoten, en met
water opgeleit trekt zich in de Vrouwen
Borsten, indien wy *Sextus* geloven. Hy
geneest de verouderde ghebreken van de
lijf-moergelyk *Plinius* meent. De nieren
gestoten en met zuivere Wijn gedronken,
zijn goed voor de blaas, en beletten het
opstoppen van 't water. Mette asch van
zijn teel-lid meent men dat de hayren dik
worden, zoo *Plinius* zeit, en van grijsheid
bevrijd werden, indien zy afgeschraapt daar
mede bestreken worden, als de asch met
gestampt loot onder oly vermengt is. De
rechter-kloot gepoeyert, in wijn gedron-
ken, oft om den arm gebonden verwekt
de geilheid, beide zijn zy goed tegen be-
tovering. De over gedekte huid belet het
schrikken van de kinderen. Een ringh uit
een Ezels-klauw, daar niet zwarts an is,
van de gene die het vallend evel hebben
gedragen, belet het neder vallen. De asch
veel dagen gedronken, helpt de zelve, en
met oly vermengt, verdrijftze de krop-
zweren. *Tarentinus* gebruikt haar tot een
aafsch, om veel visch te vangen. De milt
gebranden gepoeyert, en met ouden oly
opgeleit,

Gebruik
inde Spijs.
Galen. 3.
de Ali-
ment. fa-
cult.

Gebruik
inde Ge-
nees-
konst.

Galen. l. 6.
de tuend.
Sanit.

Plin. H.
l. 23. c. 5.
l. 28. c. 12.

Plin. H.
N. l. 11.
c. 41.

Plin. H.
N. l. 28.
c. 16.

Hartman.
in Proxi.
Chimiatr.

Plin. l. c.

Plin. H.
N. l. 10.
c. 19.

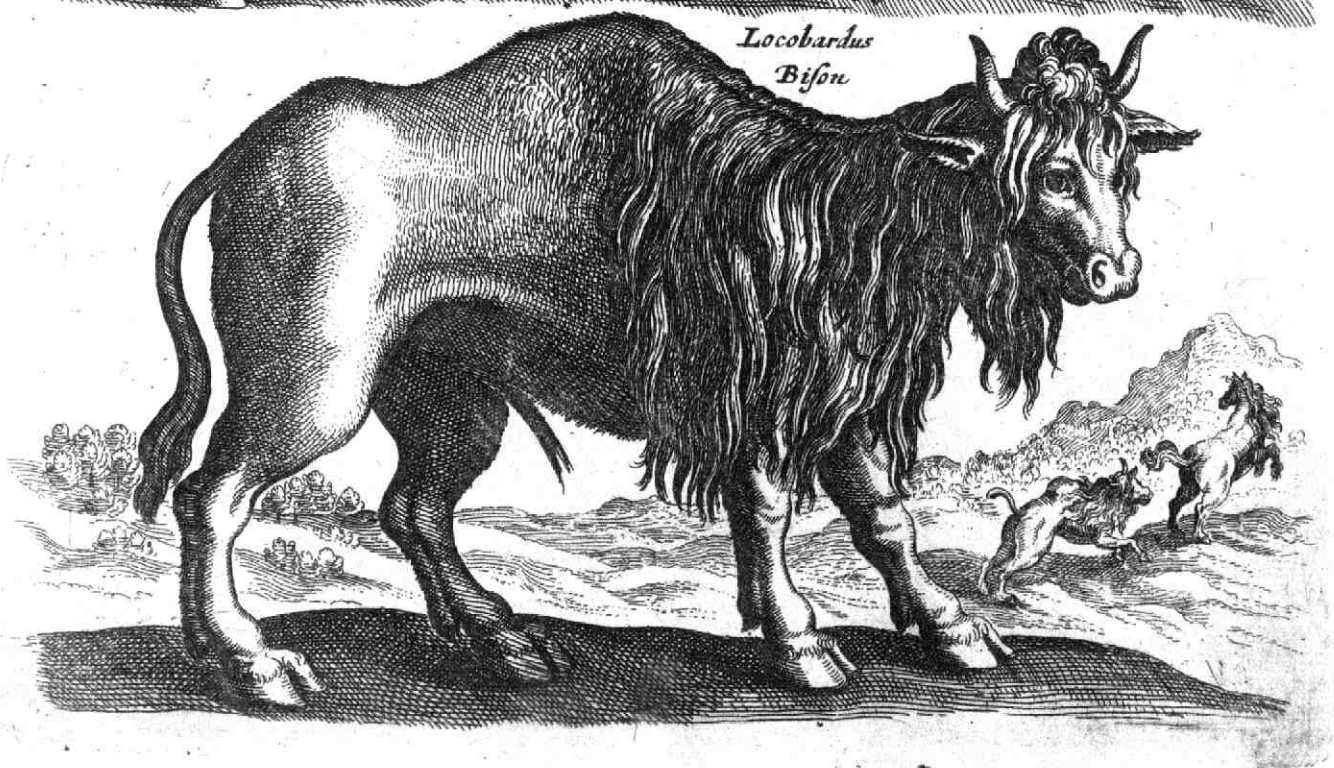
Bifons Magnus

Bifon Lubatus

*Locobardus
Bifon*

opgeleit, is zo kragtigh om 't hayr te doen groeyen, dat indien ghy de Vrouwen de kin daar mede bestrijkt, haar den baard uitloopt. Met Azijn gemengt, wektze de slaap-zuchtighe op. De pis met haar slijm opgestreken, gheneest de lyk-doorns en wratten, gelijk *Marcellus* verhaalt. *Savanorala* zeit, datze voor de stank der neusgaten goed is. *Dioskorides*, datze de gravelige, gedronken zijnde, nut zy. Daarom hebben zich de oude, daar niet van onthouden. Van den drek spreekt *Plinius* aldus. Den drek van een Ezels-Veulen, dien hy eerst na zijn gheboorte uitwerpt, noemt men Golea, dien geven de Syriërs in met honigh azijn tegen de ghebreken van de milt. De zelve is ook goed voor de rode en grauwe loop: met gezoden wijn gedronken, is zy goed tegen de kronkel-darm-pijn. De grootte van een boon met wijn in gedronken, geneest zy de geel-zugt binnen dry dagen. De zelve kragt is ook in de drek van de Paards-veulens. Zy word ook tegen 't bloeden der neus ghebruikt. *Terentius* gebruiktze met zap van korian-der-zaat geweekt, en met roggen-deegh tot koekjes gemaakt, om de brand-brasem en bastard makarcel te vangen. Van haar gebruik om lasten te dragen, inde Molens, den Oorlog, en totte Ploeg, enz. zwijg ik. Dit kan'er by gedaan werden, datter fluiten uitte Ezels-beenen gemaakt werden, die aartiger als andere zijn, datter uitte huid met krijt, papier ghemaakt werd, 't welk beschreven zijnde, weder uit gewreven word, en uit het hayr, laken by de Arabiers. Zy hebben ook haar geslagten en onderscheid. Daar zijn Myziërs van haar landschap alzo gheenoemt, die heel zelden rechte benen hebben. Daar zijn veel verwige. Zoodanige de Turkze Keizer an Ferdinandus, Koningh van Napels, zond, gelijk Pontanus beschrijft. Hy was wonderlyk van hayr, gestreept van lyf, met verscheide verwen en gelyke strepen. Zy zyn klein, zoodanig *Illyrie*, *Thracie*, en *Epirus* voort brengen. Groot, zo Antron een stad in Theffalie voortbrengt. Snel, als omtrent de Euphrates ghevonden zijn, zoo *Xenophon* verhaalt, die de Paarden in snelheid licht te boven gingen. *Scaliger* schryft dat de lydszaamheid en gezwindheid van deze Ezels zoodanig is datze XL. M. treden op een dagh af lopen zonder eenige hinder.

III. HOOFD-STUCK.

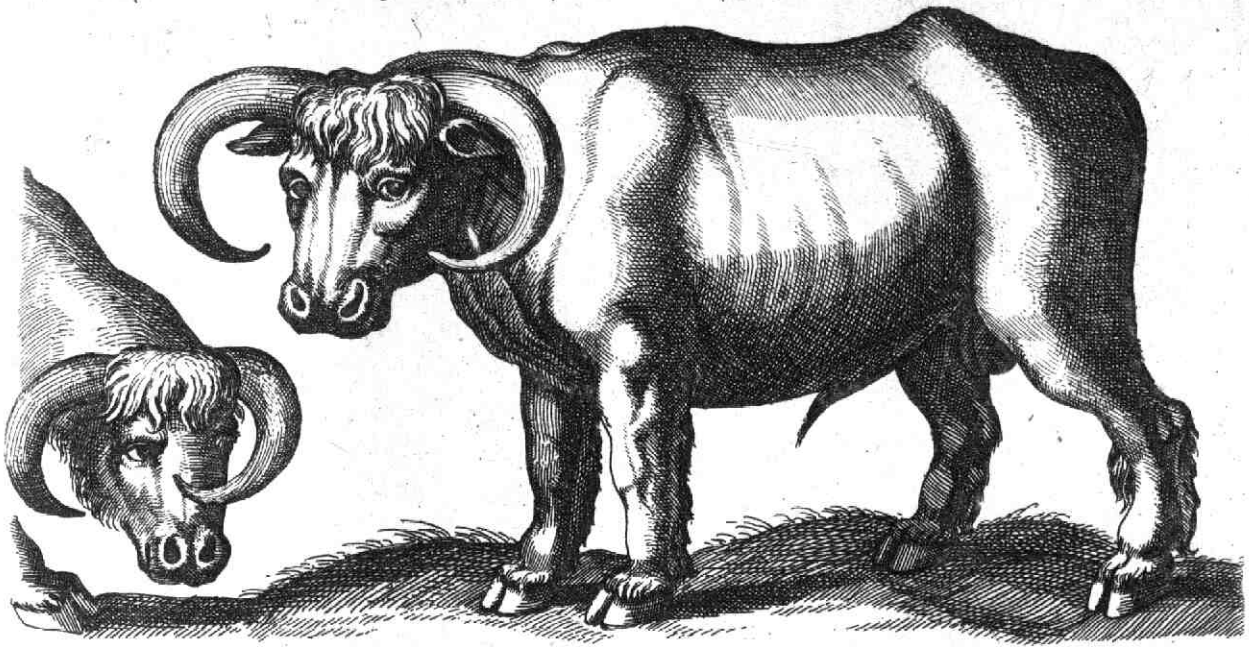
Van de Onager, oft Woud-Ezel.

Onager is de naam van een Woud oft Bosch-Ezel. De Grieken noemen hem Onagron, als of men zeit, Ononagru oft Agrion, en Veld-Ezel. *Nicephorus Kalistus* van Indie handelende, schijnt hem te beschryven, als

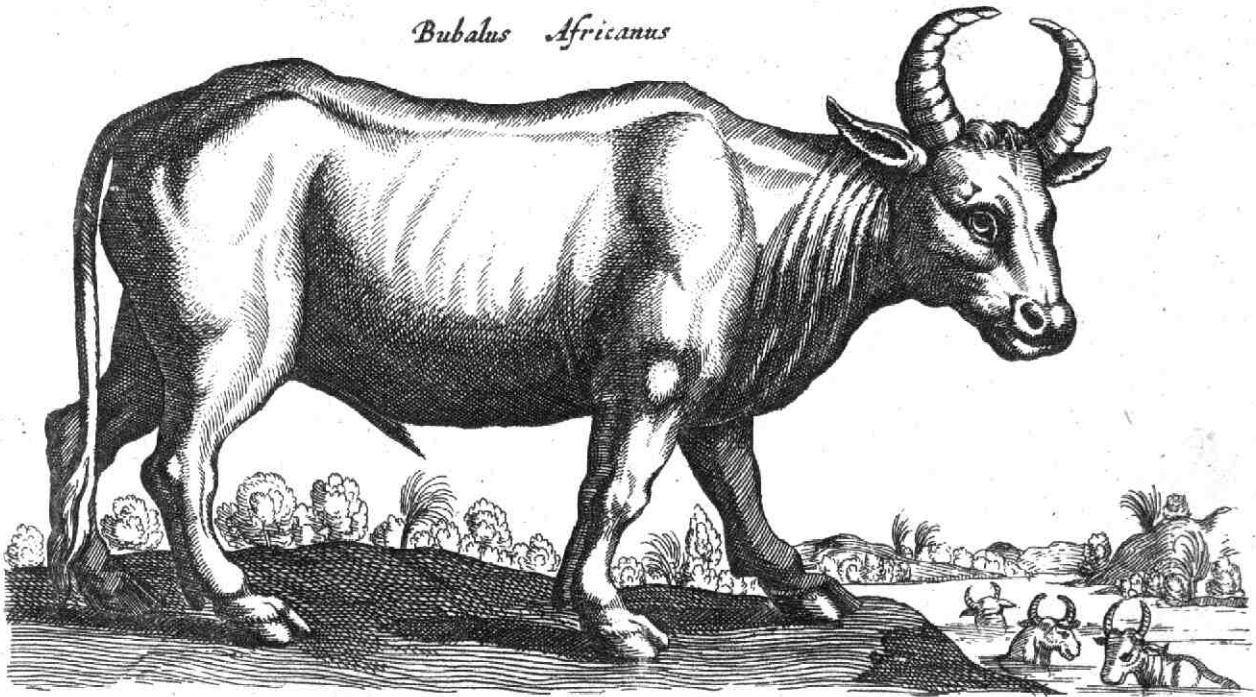
hy zeit: dit zelve Landschap draaght heel grote wilde Ezels, die wonderlyk verscheiden geverwt van huid zijn, namentlyk met wit, swart, wonderlyk onderscheiden. En de strepen, die van den boven-rug na de zyden en den buik zakken, en aldaar verdeckt en met draijingen door malkander gemengt zijn, maken een nieuwe en wonderlyke verscheidenheid. *Oppianus* schryft hem silver-witte verw toe, 't welk *Gesnerus* van een blinkend asgrauwe verstaat. Dat hy niet geheel wit is, blykt daar uit, datter *Oppianus* by doet, datter een zwarte streep over 't midden van den rugh loopt, hier en daar met witte ringen schoon verciert. Haar huiden worden, na 't zeggen van *Zuidas*, Azoi genoemt. Zy leven inde wildernissen, voornamentlyk, in hoghe en klipachtige plaatsen, van Afrika, Lykaonia, en Narlinga. Men zeit datze in Lycia niet over den berg gaan, die Kappadocia daar van afscheid. De Garamantes vangen haar heel veel, zoo wy *Lucianus* geloven. In Psara, een Eyland van de Aegeise Zee, is een gellagte, die elders over-gevoert, niet in 't leven blyft. Zommige willen datze by de Schyten niet ghevonden werden. Maar *Strabo* heeft nagelaten datter by de Inwoonders van de Poel Meotis jacht op gemaakt werd. Zy worden onderhouden met kruiden, voornamentlyk groene, en daar in komende, loeyen zy van blydschap, en konnen, schoon zy zien datze belaagt werden, daar niet van afgetrokken werden, waarom zy mogelyk by *Strazza* leujaerts genoemt werden. Datze smaak in Moeskruiden hebben, bewyft het wonderwerk van *Hieronymus*, in 't leven van Hilarion. Wat angaat haar aart en wijs van leven. *Izidorus* en *Bartholomeus Engelfman* schryven, datze met het evenaren van dach en nacht in de loute op yder uur van nacht en dagh eens loeyen, en dat daar uit de tijd bekent werd: dat nochtans meer de Cynocephalus toe-komt. *Scaliger* verhaalt, datze, als zy een mensch zien stil staan blyven: daar na mette achterste voeten, de voorste onbeweeglyk blyvende, beginnen achter uit te slaan. Maar als de Jager zoo na by komt, dat hy haar mette hand zou vatten konnen, nemen zy de vlugt. Van haar yver-zugt spreken *Plinius* en *Polinus* aldus. In dit gellagt heerschter een over een kudde van de Woud-ezelinnen. Zy vrezen die, welke yver-fugtigh van haar geilheid zijn. Daarom ist datze de swangere Ezelinnen bewaren, om an de Mannetjes Veulens, zo 't mogelyk is, de hoop van 't voort-telen met een beet af te knotten: 't welk de Ezelinnen verhoedende, verberghen zy haar vrugt in de afwegen, en werpen graag in 't heimlyk. Datze ongeduldigh in dorst zijn, bespeuren wy uit de H. Schrift. Zommighe kiezen voor de teling der Muil-ezels liever de Tamme woud-ezels. Dit dier word heel licht tam, en getamt, en keert noit weder tot

Bonafus Munster wild Ochsen geschlecht

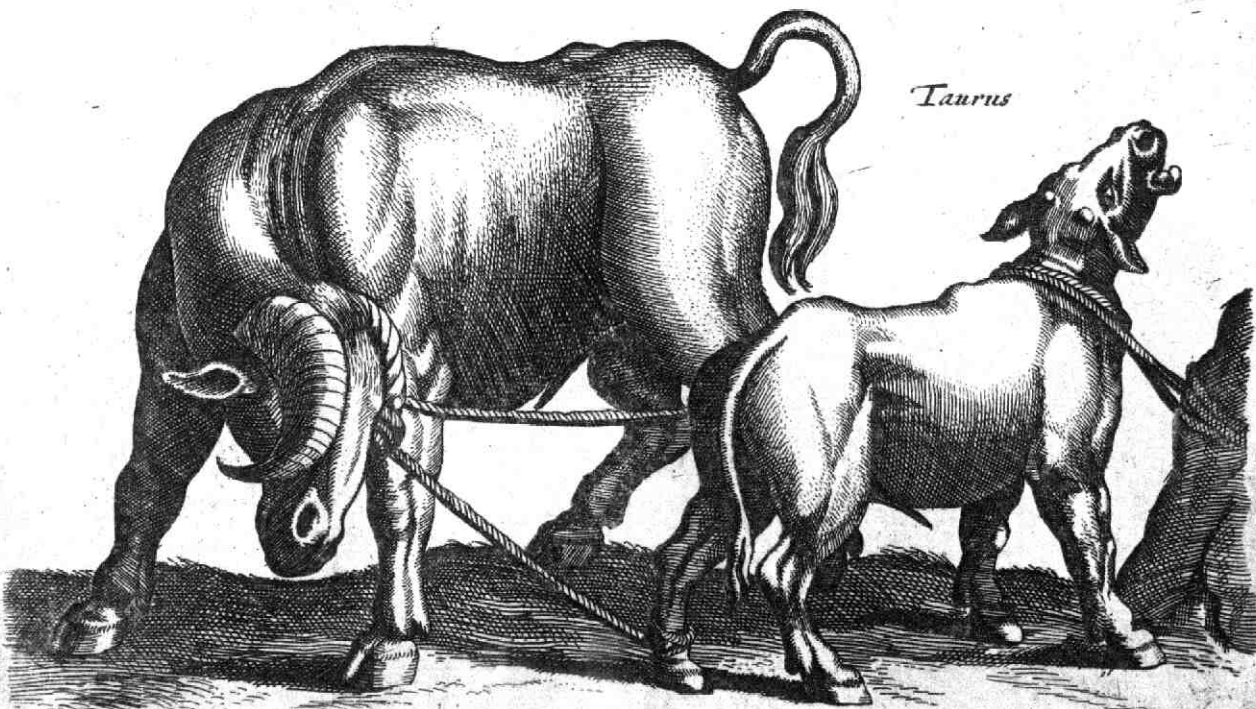
Tab. XVIII

Bubalus Africanus

Taurus

tot zyn oude Wildernis. *Ælianus* wil dat het Vlees van de Woud-Ezel bitter is: *Galenus* dat het wel ghevoed en jongh sijnde naaft an het Hert en Ossen-Vlees is. *Scaliger*, dat het warm zijnde stinkt, maar koud nocht ruikt, nocht wel smaakt. *Plinius* schryft dat *Mecenas* in-geftelt heeft de jonge Veulens te eten, en datze op die tijd ver boven de Woud-efels gheacht waren, maar dat na hem de waardigheid van die smaak vergaan is. De Geneefmeesters ftryken het op de lidtekens van de gefwellen, en mengen het onder de Plaasters tegen het springend Vuur, indien wy *Avicenna* geloven. Het vet met Oly van *Kollus* gemengt, word tegen de winderighe pyn van de lenden, en Nieren geprefen. Het Vlees van den rugh word nuttelyk met Oly op de pijnlyke gewrigten gestreken. De Pis, na't zeggen van *Avicenna*, breekt de steen van de Blaas. Het mergh geneest het voet-evel en verdriift de pijn. De drek met een doyer van een Ey gemengt en an't voorhoofd gheftreken, stopt het bloed. De zelve met een Ofsse-gal gemengt, doet het hayr krullen. *Scaliger* schijnt ons twee gellagten te beschryven als hy zeit: Op den Berg die 't rijk van Narfinga van Malabar scheid, houden haar veel wilde Dieren. De zelve voed ook Woud-Ezels, van kop als een Paard, asgrau van verw, en zo gezwind datze naulyk kunnen gevangen werden. Die zelve roem hebben de Afrikanen, datze in't loopen maar een Dier wyken, 't welk Lant genoemd is.

IV. HOOF-STUCK.

Van de Muil-Ezel, en Indise Zebra.

DE Naam Mulus is vier Dieren gemeen: want de Muil-ezel word niet alleen uit een Merry en Ezel, maar uit een Hengst en Ezelin, als ook uit een Woud-Ezel en Merry-paard, na't zeggen van *Kolumella*, voort gheeteelt. Die te Havre de grace in Vrankrijk uit een Ezelin en Stier voort-komen, worden Jumar genoemd. De Mannetjes Veulens, die van een Hengst en Ezelin komen, noemden de oude, volgens *Plinius*, Hinnulus oft Hinnus, en in teghendeel Mullen, welke de Ezels en Merry-paarden voort-telen. *Varro* nochtans meent dat, die uit een Merry-paard en Muil voort-komen, zodanig ghe-noemt werden, indien wy *Nonius* geloven. Het zijn mogelijk de Pumily van *Martialis*: Want de Hinnus ('t zyn de woorden van *Varro*) oft Veulen in een Hengst en Ezelin is kleinder van lyf als de Muil-ezel, veeltijts roder, met oiren als een Paard, en heeft de Manen en start van een Ezel; maar *Izidorus* meent dat de naam van Mulus uit het Griekx getrokken is, namentlyk daar van, datze onder 't juk van de Bakkers ghebragt zijnde, de traghe roschmolens in't ronde

omvoeren. Gy zult de naam beter van *Molos*, dat is arbeid, oft vant Hebreuse woord Maalen, 't welk overtredingh betekent, afleiden: want het is een arbeidzaam Dier, en dat door een overtredingh van de orde der natuur, 't welk de Grieken Moluyen noemen, geboren werd. By de Grieken heeft hy veel namen bekomen: want hy word Emiones, dat half Ezel betekent, genoemd, om dat hy uit een Ezel en Merry voortkomt. *Astraby* van de sterkte van zijn lijf; *Agonomochtos* van zijn onvrugbaarheid; *Eterogenon*, Zoon oft anderslagtig Dier, om dat hy uit verscheide Zaat geteelt wert; *Thres*, *Zougos*, *Emionithes* en *Olkas*, 't welk nochtans de muil-ezelin alleen toekomt, gelijk *Oreus* den muil-ezel; *Acidas*, om dat hy en Orefin, dat is meer arbeiden kan, als andere last-draghende Dieren; *Otreas* en ten lesten *Sinos* en *Siros*, waar van de woord-beschryvers kunnen na ghezien werden. Wyl hy een Merry tot Moer, en een Ezel tot Vaar heeft, is hy ten deel de Moer, en ten deel de Vaar gelijk, maar de Vaar meer als de Moer, welkers stem hy ook navolgt. In de Hinnus heeft zich alles strijdigh. Zijn oiren zijn als van den Ezel lang, en heeft die als een voor-tuit, om zyn ogen te beschermen, gelijk *Xenophon* zeyd, bekomen. Hy heeft een kruis op den rugh, kleine voeten, en een mager lyf, het overige als een Paard, behalven dat den hals niet verheven is. Beide hebben zy zes-en-dertigh, *Kaitas Prophyas*, oft anheboorne en angehechte tanden, gelyk *Ruellius* dat ver-taalt. Datze verwisselen is uit *Arsfoteles* bekend. Datter in't hart van zommighe een been gevonden is, verhaalt *Hierokles*. Hy is zonder gal, gelijk alle heel-voetige: zoghy zijn plaats besiet. Men zeit dat heet en donker hem deert, en enighsins uitzinnigh maakt; maar dat hy graagh onder den blauen hemel staat, en dat het ghenoech is als zyn hooft bedekt is, en de rest van de locht niet beschadigt werd. In gelukkig Arabia, Engeland, Schotland, Polen en anpalende Landen zyn 'er geen. Datse in't Land van *Eleagrus* door sekere vervloeking niet konden gheeteelt werden, verhaalt *Herodotus*. Ook hadden de Oost-Indianen die niet, gelijk *Franciskus Lopez* verhaalt. In Schytia kunnen zy ook het begin vande winter niet uitstaan. By *Diodorus Siculus* voed zeker Eyland wel enighe, maar die van een groot geluid zijn. Themisita, na't zegghen van *Strabo*, heeftze overvloedigh. De Kappadokken betaalden jaarlykx an de Perfen twe duisend. Dat Perfie, Mesopotanie, en Babylonie van haar vol is, blykt daar uit, dat *Alexander de Grote*, Sufa ingenomen hebbende, dry duisend heeft doen vervoeren, dat koppel Ezels en rug-dragers waren.

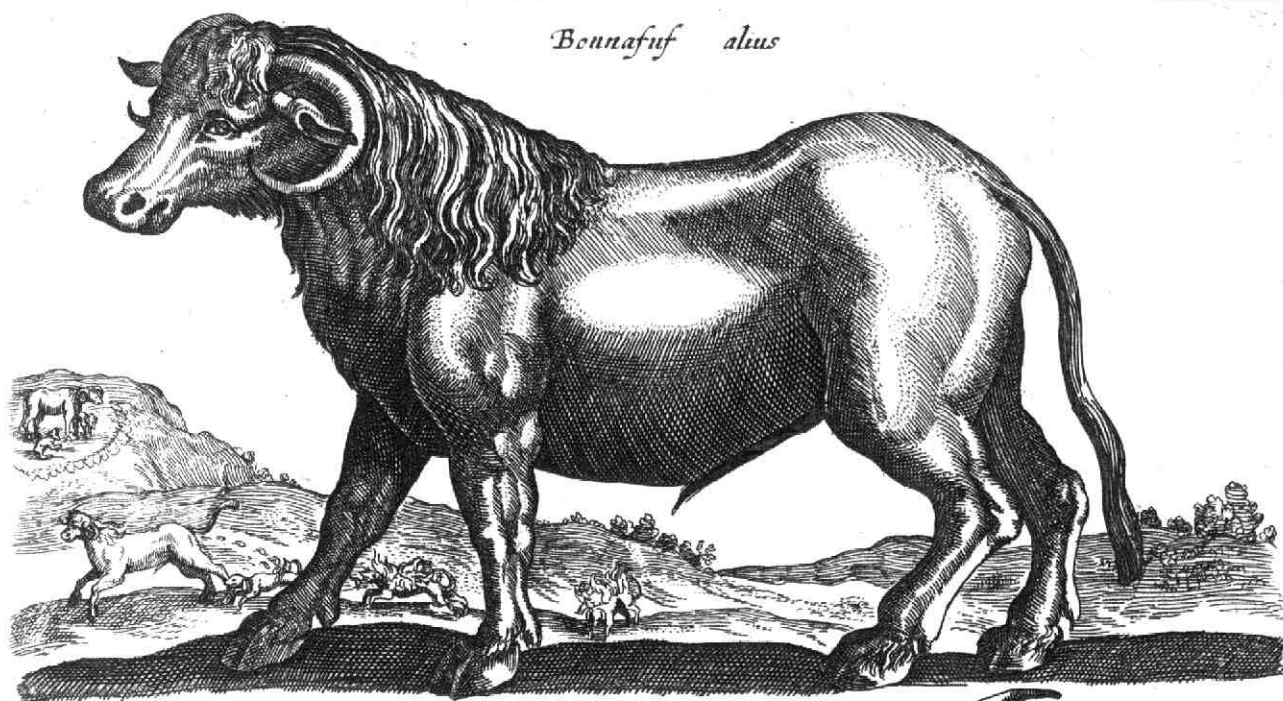
Zy eten vrugten en kruid: om haar magerheid te verdryven is niet beter als het kruid *Medica*: Uit overvloedigh gebruik

Beschryving.

Spijs.

Kol. R. R.
L. 6. c. 36.Plinius
H. N.
L. 8. c. 44.Varr. R. R.
L. 2. c. 8.

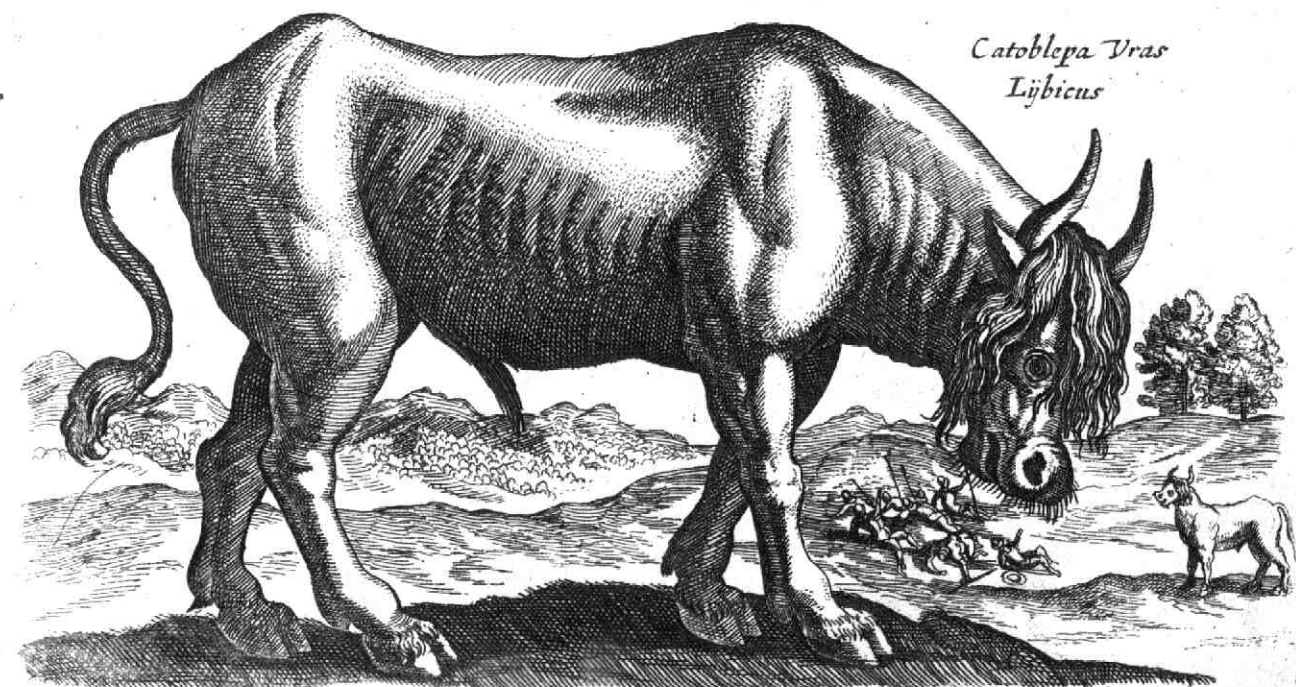
Bennafuf alius

Urus Iubatus Gewohnter Auer Ochs

*Catoblepa Uras
Libicus*

van Garst Neyen zy. Zy bloeyen met het voortkomen van haar tanden, en leven veel Jaren. Zommige verhalen, datter een tachtig jaren geleefd heeft, als de Kerk te Athene gebouwt wierd. Of zy onvrugtbaar sijn, word onder de Schryvers betwist. *Aristoteles* spreekt van de Muil aldus. De Muilezel teelt eerst, zomen zeit, als hy seven Jaar oud is: De Muil-ezelin is geheel onvrugtbaar: om datze 't geen zy ontfanghen heeft niet ten einde brengen kan. Maar de Muil-ezel kan somtyds telen, om dat hy heter van aart als de muilezelin is, en niets van sijn lichaam in 't versamelen totte telingh by-brenght; Maar 't geen hy teelt is een Ginnus, 't welk een kleine oft swakke Muil is, gelijk de Machærus onder de Varkens. 't Zelve zult ghy van de Muil-ezelin by *Juvenalis* vinden. Nochtans enige Schryvers, die niet te verwerpen zyn, als *Varro*, en voor hem *Dionysius Mago*, verhalen dat de vrugt van de Muil-ezelinnen in de landen van Afrika zoo wonderbaarlyk niet zy, om datze by die Inwoonders zoo ghemeen is, als by ons de merry-paarden. De oorzaak van haar onvrugtbaarheid zullen wy inde Boeken van de Natuur uit-legghen. Datse in Reuk uitmunten, en dat de verlatene daar door weder op den rechten weg komen, is van sommige verhaalt. Hierom is het, datze lichter de verrottende kracht van de Lucht ontfangen, en mette pest besmet werden, ghelyk ook de honden. Bezie van haar siekten by *Aldrovandus*. Zy hebben een sonderlinge toe-neiging mette swemmende vogels, 't sijn Ganzen oft Enden, en men zeit datze door haar aanzien genezen werden. In tegendeel sijn haar de bloemen van Wilde Lauwier, en de bladeren, die den menschaldergesondst zyn, vergif. Maar ik weet niet watter doodlykx voor de Muizen in de Muil-ezel is: Want indien het huis met de linker klauw van de muilezel gerookt wert, werden zy verjaagt. Zy sijn altyd Tam: Dat de Muilezelinnen langer leven als de Muilezels, en trager verouden, is bevonden: De muil-ezelinnen worden door een vloet van haar water gesuivert, de muil-ezels worden door dien reuk eerder oud. Zy hebben vermaak in 't wentelen, om haar vermoeijtheit te verversen. Vande Vaar hebben zy gedult in 't werken, vande Moer haar snelheid geerft. Van hem hebben zy ook haar stoutheid ontleent. Ik weet, zeit *Varro*, als 'er een kudde muil-ezels weide daar een Wolf by quam, datter de muil-ezels rondom liepen, en hem met achter uit-slaan doden. Nochtans schrikken zy zo voor 't gezicht van ongewone dingen, datze haar zelve in gevaar brengen. Zy slaan hardnekkig achter uit. Daar is 'er een gezien, die, uitgenomen sijn meester, niemant gedoogde; zy sijn van grote halfstarrigheid. Ik heb 'er een gezien, als ik van Napels na Rome trok, die geenzins kon gedwonghen werden, om voor te gaan.

Van andere verlaten zijnde viel hy neder, en dat niet zonder lagchen van ons alle, en cuvel-neming vande opzittende Paap. Van haar sneegheid hebt ghy een voorbeeld inden muil-ezel van Thales by *Plutarchus*: van haar geheugnis, over genoten weldaad by *Plinius*: Datter een muil-ezel, zeit hy tachtig Jaar geleefd heeft, is door de gedenktekenen van de *Atheniensers* openbaar. Want zy verblijft zijnde, als zy de Kerk op de Burgt timmerden, dat hy, door ouderdom verlaten, de vallende last-draghende dieren, met sijn geselschap en poging tot arbeiden vermaande, kondigden een gebod af, daar door gheboden werd, dat geen Koorn-koopers hem van haar graenzakken dryven mochten. Datze niet achter uit slaan als zy Wijn ghedronken hebben, is van zommighe geschreven. Van de waarheid van die zaak zullen wy elders handelen.

Zy hebben groote kracht tegen 't vergif. Imand die met vergif besmet zynde in een varsch gedode muil-ezel genayt werd, wort gezond, indien hy 'er zo langh in blijft dat de warmte van 't Dier gheheel vergaan is. Dat de zieke zo veel te veiliger zal gezond werden, indien hy 'er veel gebruikt, en datter Vorsten gheweest zyn, die mette onkosten van dertig oft veertig, haar leven geloft hebben, schryft *Maranta*, dat het stof, daar zich een muil-ezelin in gewentelt heeft, op 't lyf gestroyt, de geilheid vermindert, is van sommige by *Plinius* verhaalt. Het hart, de Ballen, de Nieren, het Vlees, het Oirfmeer worden geseyt onvruchtbaarheid te verwekken. Zy worden, zeit *Plinius*, tegen haar wil ghedwonghen te ontfanghen, zoo in de versameling de hayren, in malkander geknoopt sijnde, uit de start van de Muil-ezelin getrokken werden. *Hippokrates* gebied inde vloet van de Lyfmoer haar drek gebrand, gestoten, gesift, en met Wijn ghemengt in te drinken. Wat angaat haar geslagt. *Aristoteles* heeft twederley gekent. Namentlyk een onvrugtbaar van welk wy nu gehandelt hebben, en een vrugtbaar van welk hy aldus spreekt. Daar sijn in Syrie genoemde muilen, een gheslacht verscheiden van dat, 't welk door versamelingh van een Merry en Ezel geteelt werd, maar ingedaante ghelyk de Wilde Ezels, die door een ghelykheid, de naam van Tamme, bekomen hebben. En dese Muil-ezels overtreffen gelyk de wilde Ezels, alle andere in snelheid; Zoodanige muil-ezelinnen telen ook in haar geslagt voort, waar van die een bewys zyn, die ten tyde van Pharnaces, vader van Pharnabazus, in 't land van Phrygie, quamen, die noch tegenwoordig daar sijn. Op dees tyd wordter noch dry van negen, hoe veel men zeit datter eertijds gheweest sijn, ghevonden. *Theophrastus* zeit datse in Kappadocia in 't ghemeen baren, maar dat het een Dier van sijn geslagt is. De Zebra is den muil-ezelin alles gelijk, behalven dat hy

Plutarch. l.
ult. animal
Plin. H. N.
l. 8. c. 44.
Arist. Hist.
A. l. b. c. 24

Ghebruik

Plin. H. N.
l. 8. c. 45.

Geslagt
Arist. H. A.
l. 6 c. 35.

Aldrov.
Hist. Quad.
rup. lib. 1.
cap. 8.

Teling.
Aristot. de
generat.
l. 2. c. ult.

Varro l. c.

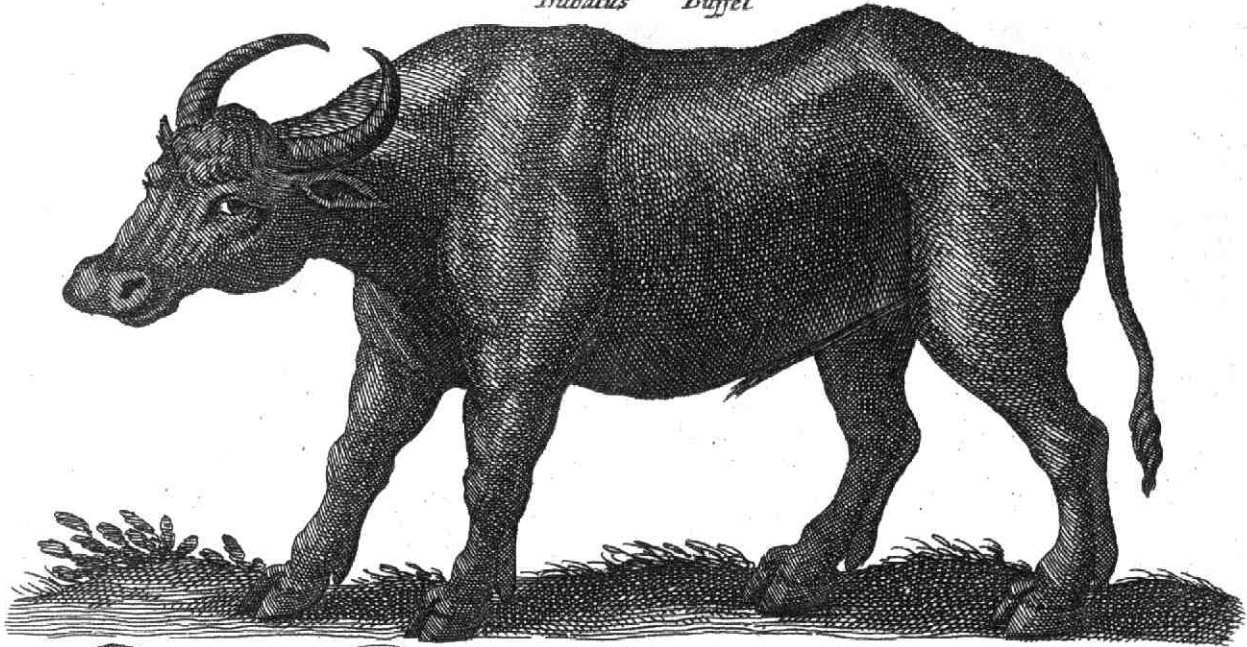
Reuk.

Toe-ney-
ging en af
keer.

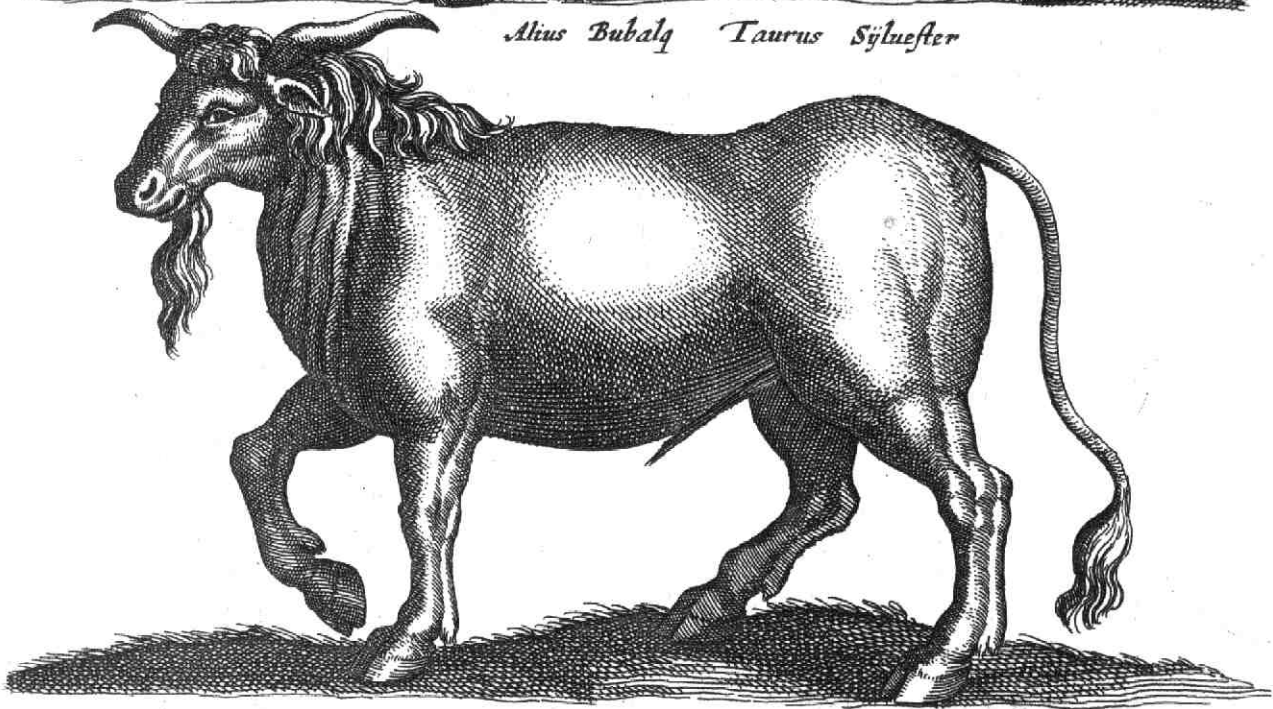
Varr. R. R.
l. 2. cap. 8.

Bubalus Buffel

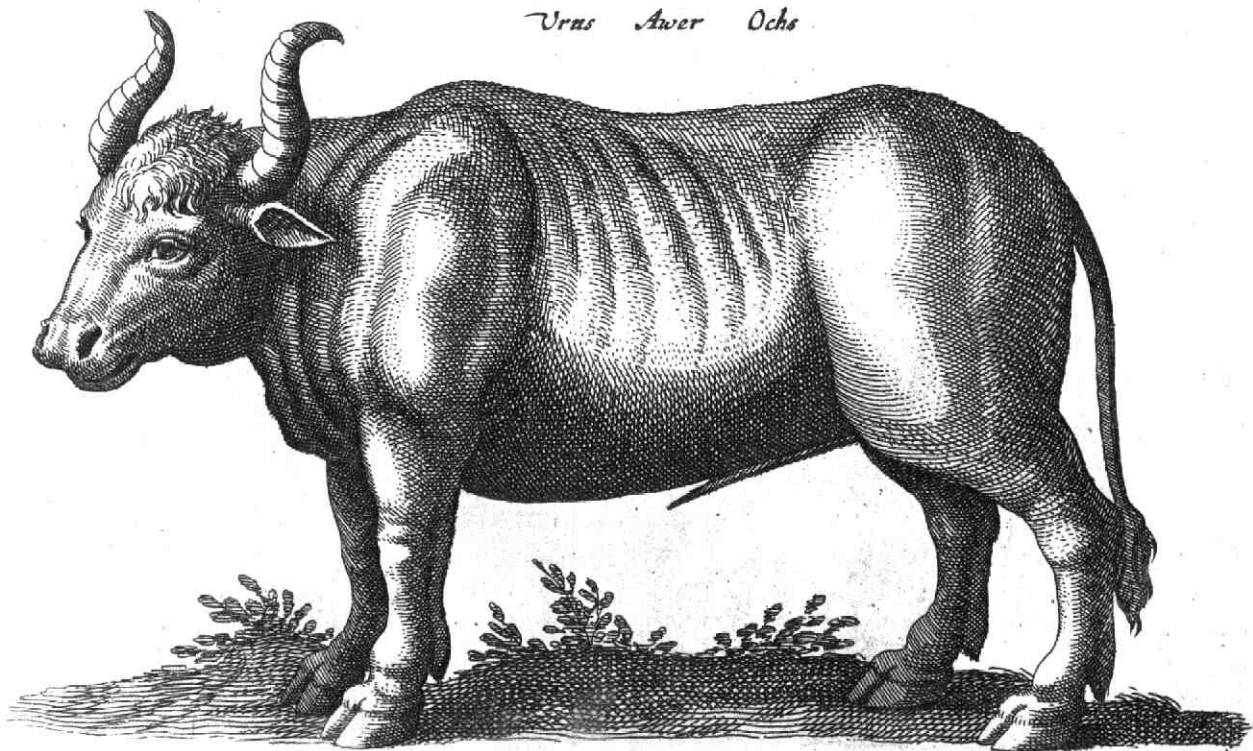
Tab. XX

Alus Bubalq Taurus Syluester

Urus Auer Ochs

Purchaf.
Navigat.
l. 7. c. 13.
f. 7.

Pigateta
in de-
script. reg.
Kongo.

hy vruchtbaar is: maar hy is in gekartelde, en ghestrepte hayren wonderlijk van aanzien. Want hy heeft, van den ruch-graat totten buik toe, strepen, van drierley verw, namentlik, zwarte, witte, en blinkend gele, welkers gekartelde kanten na rechte evenbedeling geschikt, en omtrent dry vingers breed zijn. Het is een Woud-dier, dat met kudde weid, en door zijn gezwinde loop beroemt is: en kon, ghetamt zijnde, in plaats van een paard gestelt werden: Men meent dat het de vruchtbare Muil-Ezelin van Aristoteles is. *Pigateta* spreekt'er aldus van. Daar is ook in deze streek van Kongo, gelijk in andere plaatzen van Barbarie, een ander dier Zebra gheenoemt: welk, schoon het de Muil-Ezelin in vorm en ghestalte ghelijk is, nochtans gheen Muil-eselin is, want het brengt vrugt voort, en in verw verscheelt het niet alleenlijk vande Muil-Ezelin, maar ook van alle andere dieren. Het is met dryerlei verw, zwart, wit, en bruin-rood, die met strepen dry vingers breed het lijf vanden rugh totten buik, op de wijs van een halvekringh om lopen, over 't gehele lijf onderscheiden, en heeft een rood-blinkende start. De voet en klauwen zijn als die van de Muil-Ezelin, maar, in licht en wakkere gangh, de Paarden ghelijk, die hy in snelheid van lopen ver overtreft: zoo dat hy oorzaak an het spreekwoord der Portugezen gegeven heeft, die, als zy ymand snel noemen willen, zeggen dat hy gezwinder als de Zebra is. Zy werpt jaarlijk een jong, van waar haar overvloed voortkomt, maar is de inwoonders, die haar niet weten te gebruiken, onnut: want zy kunnen haar in Vrede, en Oorlog, in plaats van Paarden dienen, wijl de natuur haar an dit rijk, in plaats van Paarden, die daar niet zijn, gegeven heeft. Maar de onwetende inwoonders, wijl zy geen Paarden hebben, en de Runder-Beesten onder 't juk niet weten te brenghen, en daar en boven de Zebra niet kunnen tammen en tomen, en andere verscheide dieren niet kunnen gebruiken, moeten zy tot alle deze dinghen, de hulp der menschen gebruiken. Engelijk alzo alles op de schouders der menschen geleit werd, zo werden zy zelf in haar draagstoelen, die voor de Son overdekt zijn, omgedragen, waartoe zy altijd haar slaven oft andere ghehuurde menschen gereed hebben. En indiener haastigh een groote reys af te leggen is, nemen zy veel zoodanighe mensch-dragers met haar, om voor de vermoeide, andere in plaats te stellen, die alzo met beurten verandert, zo gezwind zijn, datze de loop-paarden overtreffen. Zo veel *Pigateta*.

V. HOOF-STUCK.

Van den Elefant.

DE Elephas oft Elefant, word ook onder de heel-voetige dieren geplaatst. Want hoewel zijn klauw schijnt als tot tonen gevormt te zijn, wijl deze nochtans niet ghescheiden zijn, weet ik niet hoe zy vande heel-voetige konnen uit gesloten werden. Hy heeft zijn naam bekomen, niet zo zeer van zijn grote, om dat hy een bergh gelijk is, gelijk het *Isidorus*, by *Vincentius Bellunensis* behaaght, als wel van 't Hebreuse woord *Alaph*, 't welk leren betekent; om dat hy in 't leren alle andere dieren te boven gaat, oft van *Elephbos*, om dat hy een groot dier is, en bu is een woord van vermeerdering: oft gelijk als *Elebas* van *Elos*, dat een poel beduit, en *Baino*, om dat hy daar in, door zijn zwaarte modder maakt, oft van *Elephairo*, dat is, ik quets, oft van *Elisso*, inwikkelen, om dat hy een omgekrulde snuit heeft, oft ten lesten van *Alphos*, dat is wit, om dat het yvoir de overwinningh van alle verwen draaght. By *Hezichius* en *Varinus* word hy *Pirissas* gheenoemt. Andere noemen hem enkelijk *Theria*, dat by *Plinius* een groot dier beduit. De Romeinen, die alder-eerst de Elefanten in den Oorlogh, mette Koningh *Pyrrhus* zagen, noemden haar *Lukas Ossen*, 't zy oft van *Lukania*, daar zy eerst gezien zyn; oft a *Luce*, dat is van 't licht, om datze van verre mette Koninglyke vergulde schilden, daar haar Torens mede verziert waren, glinsterden. Dat hy by de Indianen, van haar stem *Barrus* gheenoemt is, schryft *Isidorus*: andere nochtans willen dat hy inde *Sabynse* taal zo gheenoemt is: Van waar *Servius* meent dat het word *Ebur*, oft *Y* voor ghetrokken is. De grootte der Elefanten is verscheiden, gelyk wy in 't onderscheid zullen verklaren. *Gillius* heeft te *Konstantinopelen* een gemeten, die van de ogen tot het tuitste van den rugh elf voeten, en van de ogen tot het einde van de snuit acht voeten lang was. In hoogte ryzen zommige tot twaalf, andere tot derthien, enige tot vyfthien-maal negen duim. *Aloyzius Kadamustus* schryft een ghezien te hebben, die meer Vlees had als vyf van onze Stieren. Zy zijn alle zwart, behalven de *Ethiopische*: Dat nochtans de Koning van *Narlinga* een witte ghehad heeft, getuigen de Schryvers van de Oost-Indise Scheepsvaart. Zy hebben een gherecte oft gekerfde huid, oft gelijk *Kasiodorus* spreekt met Vooren doorploegt: en die van zo vasten hardigheid, datze beenachtigh schijnt. Daarom ghebruiken de Moren die voor schilden, en de *Peguanen* in plaats van wapenen. Zy is nochtans harder op den rugh als an de buik, gelijk *Solinus* zeit. De huid is op den rug heel hard, en de buik week. Of

Aldrov.
H. Quadr.
l. 4. c. 9.

Naam.

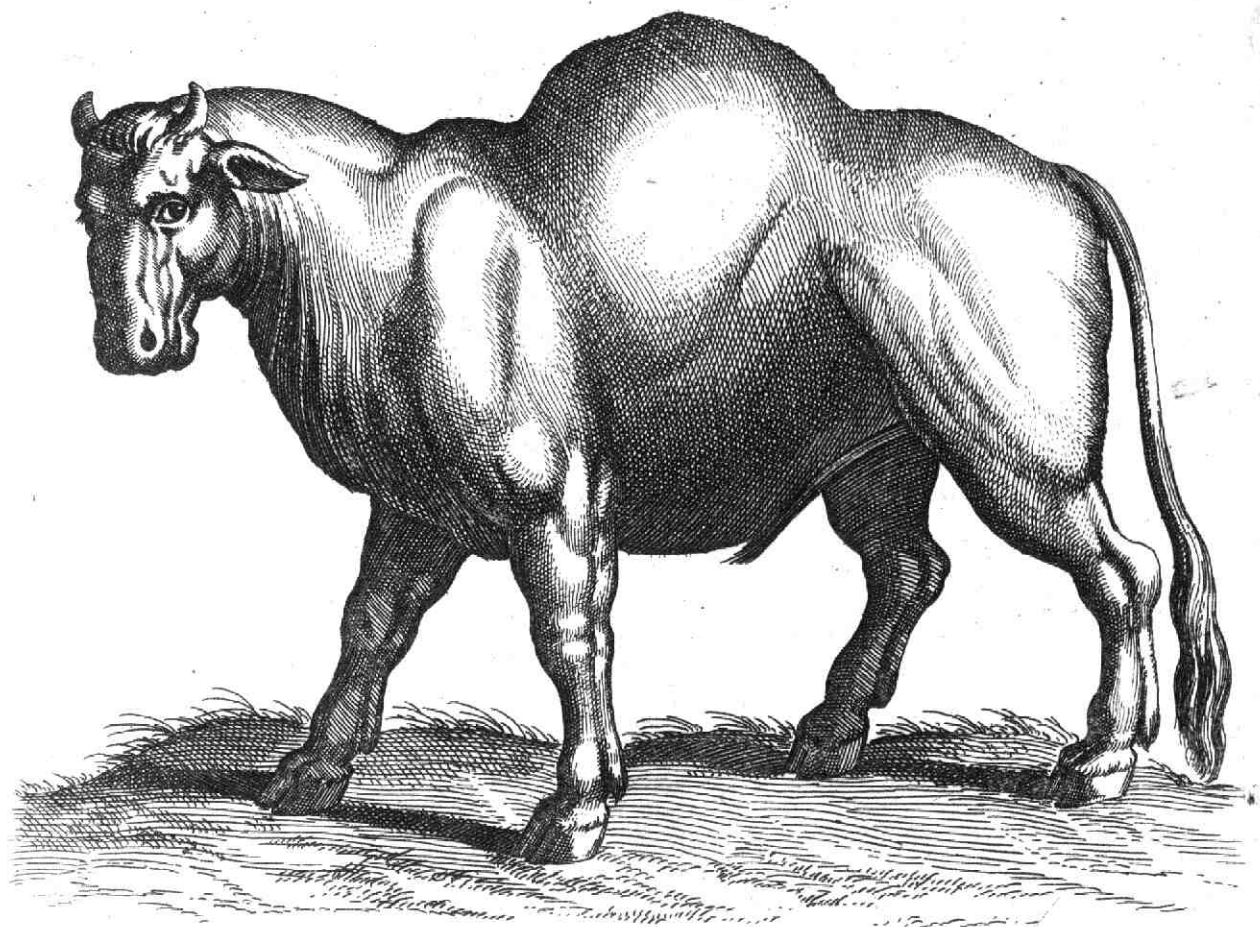
Martin, in
Lexic.

Beschry-
ving.

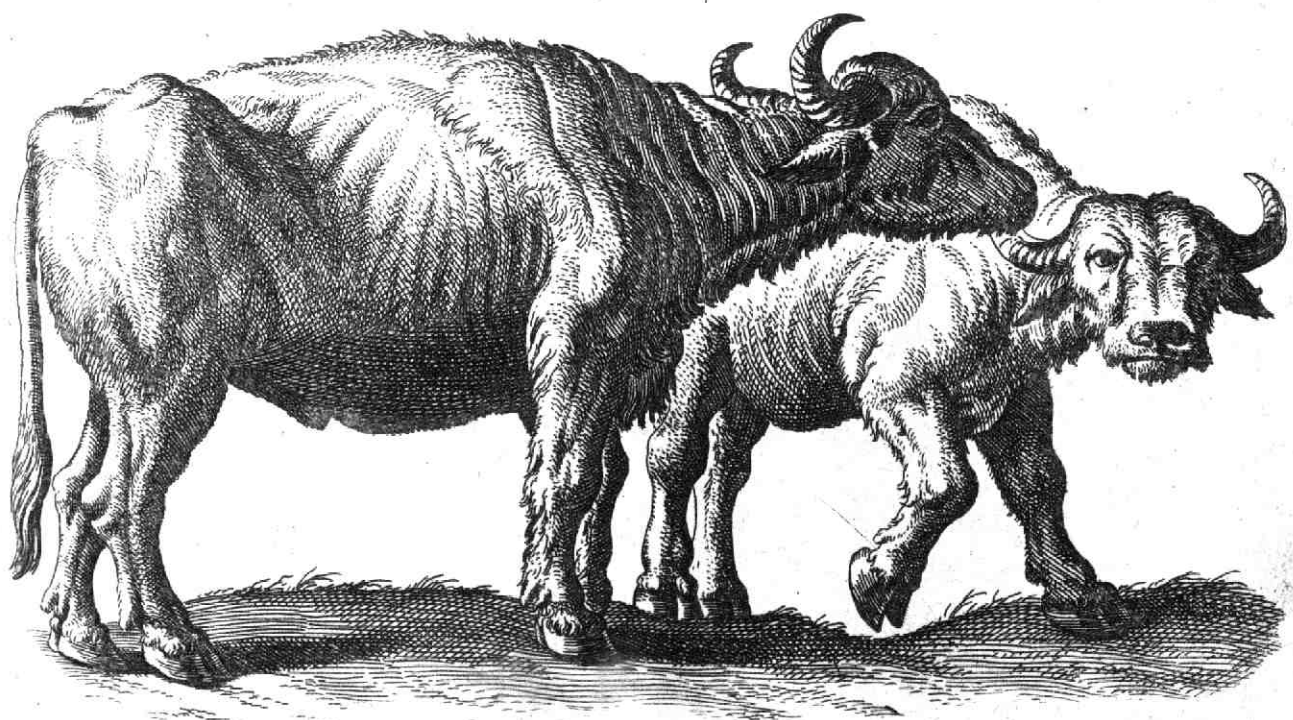
Plin. H.
N. l. 8. c. 9.

Bos Scythicus

Tab. XXI

Bubali Iuvenci Junge Buffel

Plin. L. II.
cap. 39.

hy hayrigh, oft glat is, is an *Plinius* zelf niet bekend: Want hy zeit ergens, hy heeft geen hayrigh deksel, nocht zelf inde start geen voorraad om de plaagh der vlieghe af te weeren: Elders zeit hy dat de lichamen der Elefanten ondoorboorlyke hayren oft borstels hebben, ten sy men moghelyk cetras, ofte korte schilden, in plaats van fetas oft borstels, lezen moet.

Kardamus zeit ook niet alleenlyk dat hy naakt is, maar geeft ook reden waarom hy zodanig zijn moet. Maar *Kadamustus* getuigt, dat hy 'er zwarte hayren, omtrent twee handen breed langh uit-getrokken heeft. *Gillius* schryft ook datze tot twe handen breed gegroeyt zijn. *Virtomannus* verhaalt ten lesten, dat hy een start heeft als een Os, omtrent drymaal negen duim in de lengte met weinig hayren in 't einde van de zelve: en daar word in de beschryvingh van Guinea gevonden, dat de Vrouwen met zodanige starten, de vliegen van de afgoden keren. Ten alderlesten *Plinius* zelf, als zich vergetende, schryft aldus. De Indianen houden wonderlyk veel van groote Smaragden, en zegghen dat zy alleen edele steenen zyn, en willen liever Goud missen, en daarom rygen zy die, doorboort zynde, an de borstels van de Elefanten.

Zy hebben ook een mismaakt hoofd: omtrent de hoofd-slapen enigh tocht-gat, door 't welk het mannetje ten tyde van de versameling enigh vet uit-schiet, en 't welk alsdan in 't wyfje ook open is, indien wy *Strabo* geloven. De oiren zyn ten aanzien van 't lyf, volghens *Oppianus*, klein, over al dobbel en een hand breed langh, en onder die is een plaats, daar zy van een spyker met een Hamer daar in gellagen, gedoot werden. *Livius* meent dat het de vond van *Hafdrubal* is: datse by de *Sambri*, volkeren van *Ethiopie*, geen oiren hebben, is uit *Plinius* en *Polinus* te zien; haar ogen zyn groot, maar ten aanzien van zo groten lyf klein, die haar zwaarlyk bewegen. De mond staat in de borst, gelyk *Kadamustus* verhaalt, en daar mede zuighen zy, en niet mette snuit, na 't zeggen van *Ælianus*, en *Aristoteles*; die ook seyt datze een heel kleine tong hebben, en meer binnewaarts gelegen, als in andere Dieren, zoo dat gy haar nauylk zien kond. Om te kauwen hebben zy binnen vier tanden, behalven die voor uit steken, in de Mannetjes krom gebogen, en in de Wyfjes recht neerwaarts. Zy hebben se zo haast zy gheboren werden: maar die grote niet zoo openbaar. Met deze kauwen zy de spijs en malen die tot Meel. Zy staan in 't bovenste Kaakbeen, en dikmaal van wonderlyke grootte. *Vartomannus* heeft in *Sumatra* twe gezien die dry hondert zes-en-dertigh pond woegen.

Kadamustus heeft ook een doden gesien, welkers tanden meer als dry handen breed waren, en twe hand breed uit-staken. Van

haar grootte spreekt *Plinius* aldus. De grootte van haar tanden wort voornamentlyk in de Kerken gesien; maar datze in 't uitterste van Afrika, daar het an *Ethiopie* paalt, voor stijlen in de deuren staan, en datze daar voor staken, en in de stallen van de Beesten voor palen dienen, verhaalt *Polybius*, na 't schryven van den Onder-koning *Gulussa*. *Gillius* schryft datze dikmaal totte lengte van thien voeten uit-wassen. Maar men zeit dat een Venetiaans Koopman een voor zes-en-dertig gonde kronen gekocht heeft, die veerthien-maal neghen duim lang, vier-maal negen duim dik, en zo zwaar was dat hy door een man niet van de aarde kon gerilt werden. Wy hebben ook *Sabellikus* tot een schryver, dat te *Firmus* twe Elefants tanden gheweest zyn van zoo wanschikkelyke grootte, dat *Aurelianus*, de overwinnaar van *Firmus*, die voor een wonder stuk na Rome dede voeren. Men zeit dat deze twee voet langh waren. Deze Tanden noemen sommighe Hoorns; maar of met recht, verklaren *Aldrovandus*, en *Kardamus*; wy zullen 'er elders van spreken, dit dunkt ons alleenlyk goed hier by te voegen, dat het onder-kaak-been in 't kauwen alleen beweegt wert en het bovenste altijd rust. Op die plaats, daar andere dieren de neus staat, hebben de Elefanten een langh, smal, hangend deel dat totte aarde reikt, en in 't einde doorgaat, schorachtigh, buigzaam, slobberig, en op de wys der slangen krulbaar is. Het word by de Latijnen *Probofois*, *Tuba*, oft *Trompet*, en manus oft hand genoemt, 't welk gy by *Plinius* en *Cicero* vinden zult, ook manus nasuta oft geneufde hand, dat ghy by *Kassiodorus*, en *Pronniscis*, oft *Snuit*, dat ghy by *Vitruvius* lezen zult. De Grieken noemen dat *Probofeida*. Het heeft het zelve gebruik van de hand: want zy vergaderen daar mede zoo wel droge als vochtige spijs, en brengen die daar mede na de mond. Door het zelve deel afemen, ruiken, en drinken zy. *Lukretius* heeft haar daarom *Anguimanos* genoemt; zy hebben onder an de achterste Benen koten, volgens *Aristoteles*: maar van de buiging der benen, spreken de Schryvers verscheidentlyk. Want enige zeggen datze de Benen sonder knopen oft geleden, en over al hechte beenders hebben, en die daarom niet buigen, en als zy vallen niet op-staan kunnen, zommige als *Plinius*, datze in de achterste benen korte geleden hebben, en de Haassen op de wijs van de menschen binnewaarts buigen, 't welk de ondervinding ook leerraart. De voeten sijn van de selve rondte met die van de Paarden, maar breeder, zoo dat de voet-zool over al by-na twee-maal neghen duym is. *Vartomannus* vergelijkt haar rondte met een tafel-berd. Zy bestaan uit een heel zwart en breed celt, de wanschikkelijke tenen van de voeten zyn vijfingetal, maar onge-

Cicer. L. 2
de natur.
Deor.
Kassiodori
L. 10. Vario-
riori,

Arist. H. A.
1. 2. cap. 1.

Plin. H. N.
1. 8 c. 1.
ad 12.

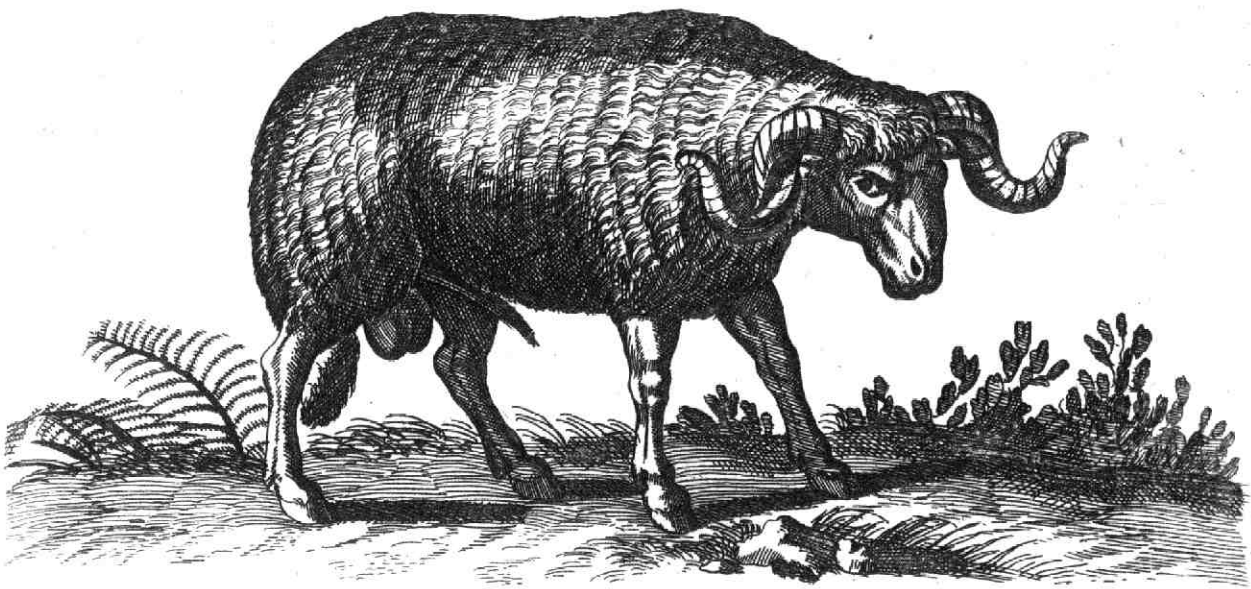
Plin. H. N.
1. 35. c. 5.

Strabo
Geogr.
lib. 15.
Oppian.
Cyneget.
V. 519.
Solin. Pol.
c. 43.
Plin. 1. 6.
cap. 30.

Arist. H. A.
L. 2. c. 5.

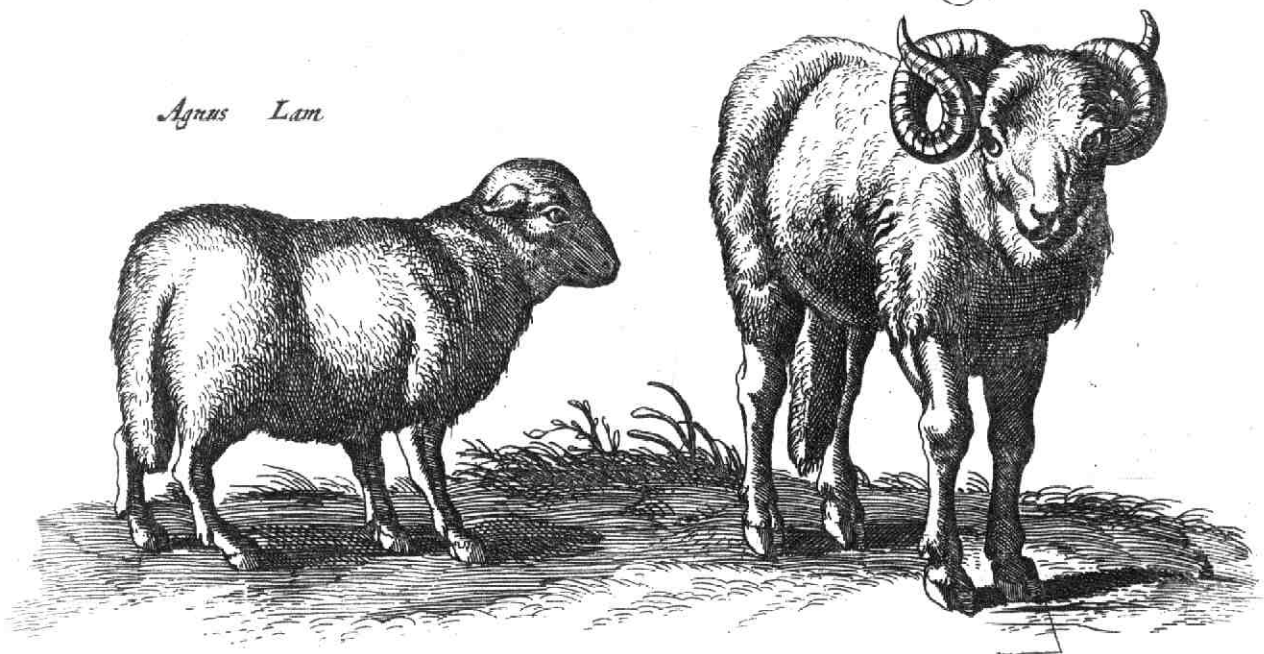
Aries

Wieder

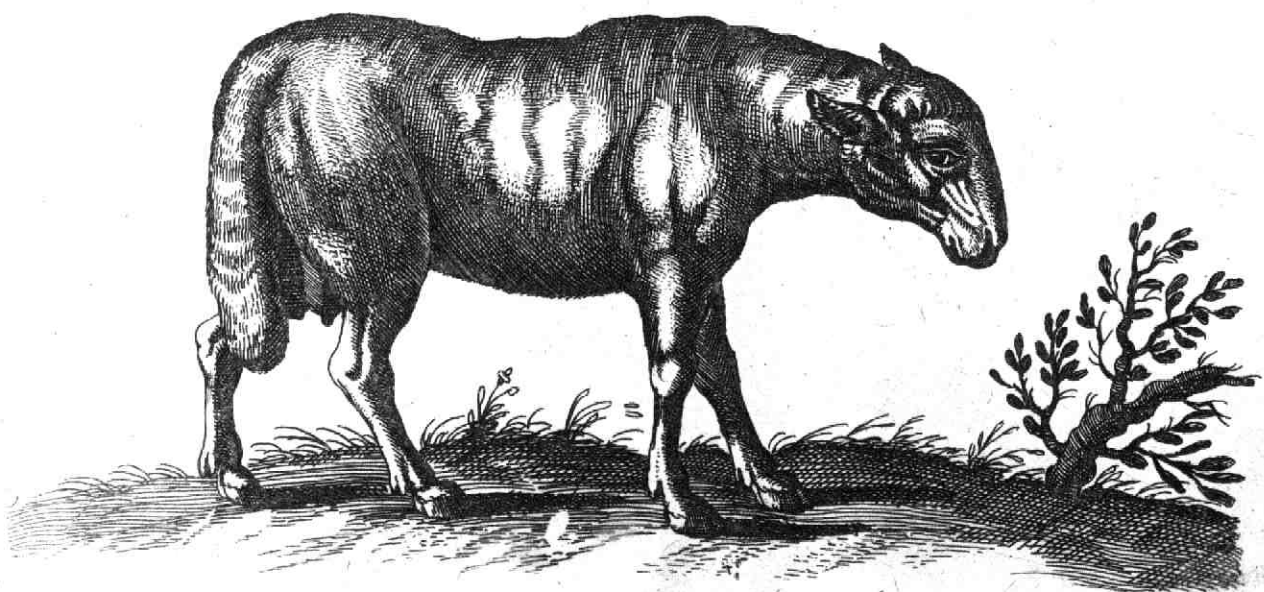

Vervex Hamel

Agnus Lan

Ovis Peregrina

ongescheiden, en weinigh geklooft, en meer hoeven als naghels ghelijk. Onder heeft hy twee mammen, doch niet inde borst: maar achterwaarts verborghen. Het teel-lid dat van de Paarden ghelijk, maar klein, ten ansien van 't lijf. *Plinius* zegt datze achterwaarts verzamelen. De ballen zijn niet uitterlijk zichtbaar: maar binnen omtrent de Nieren verborghen, waarom zy te eer verzamelen. *Ctezius* beuzelt, dat haar zaat verdrogende, zo hard werd, dat het de brand-steen gelijkt. *Plinius* geeft hem vier maghen: Maar *Aristoteles* zoo bogtigen darm, dat hy schijnt vier magen te hebben, en zegt dat hier in ook de spijs gevonden werd. *Galenus* noemt den zelve darm ook ruim, en die van de Paarden ghelijk; en het ingewand naast an de Varkens. De lever is viermaal grooter, als die van een Os. Het overige is na even-bedingh, uitgenomen de milt: want deze is na evendeling klein. *Plinius* maakt de long viermaal groter als van een Os. *Aristoteles* ontkenet datter een gal blaas an de lever is, maar datter, de plaats daar zy gemeenlijk hanght, door gesneden zijnde, nochtans eenigegallige voghtigheid uitvloeit. *Galenus* bevesticht ook, dat hy een galblaas heeft. De zelve heeft ook uit het hart van een opgesnedenene, een groot been genomen, en angemerkt, dat het maar twee, en niet dry hollen heeft, gelijk by *Aristoteles* ghelezen werd. Van 't zelve spreekt *Ælianus* aldus. Men zegt dat de Elephant een dobbel hart, en sin heeft; dat hy door het een tot gramschap gedreven, en door het ander verzacht, en neder gezet werd, is inde mond van de Morengemeen. Besie de beschryvingh van twee Elefanten, by *Aldrovandus*. Sy worden in Afrika, Azia, en de anleggende eylanden gevonden. In Afrika voornamentlijk in 't bosch achter de Syrtes, en in de wildernissen omtrent de Stad Sala, in Mauritania oft Morenland, in Lybia, Getulia, en de wildernissen an den Berg Atlas gelegen, enz. De Symbari tusschen de Arabise Bergen, en den Nijl gelegen, leven van de jacht der Elefanten. Daar zijn ook in Athiopie jachten van de slange-vreters, by den Koning Ptolomeus Philadelphus ingestelt. Wat angaat Azia, de Koning van Parthen, na 't zeggen van *Plinius* heeft DCC gevoed, die van Audata M. Die van Pulimbrotā IX M. De Crysei, Paransangæ, en Asangæ hebben'er CCC gewapent. In Taprobane, na 't zeggen van *Onezicritus*, de Veld-Overste van Alexander de Groot, zijnze grooter en kloekmoediger ten Oorlogh, als in Indie. Datze huidendaegs in Zeilan alder-grootst en gauwst van verstand zijn, verhaalt *Iohannes Metellus*. Daar word gezet dat'er de Koning van Siam XII M. heeft, uit welke altijd vier duizend tegen een onverwachten overval gewapent zijn. Onder

de heersching des groten Mogols zijner L M. In 't eyland Mozambique heeft *Vertomannis Hari* gehele kudden ghevonden, en *Iohannes de Baros* in Benomatopa. Datter, op 't Eyland Zanzibar veel kooplieden om Yvoir te kopen gekomen zijn verhaalt *M. Paulus Venetus*. Zy houden haar meest in vogtige en broekige Landen, en beminnen de Rivieren, voornamentlijk in de heetste Landschappen, en zijn heel ongeduldigh in koude. Wat angaat haar leef-tocht, zy eten kruiden van de poelen, bladeren van bomen, takken, en vruchten van de Musa, en de wortels van de Indise Vijg-boom. Zy verflinden ook somtijds aarde en stenen. Maar de aarde (zei *Plinius*) is haar schadelijk, ten waar zy die eerst kauwden. Tam zijnde, etenze garst, en daar van somtijds wel negen Macedonise maten op een dach. Die te Antwerpen getoont is, at vier maten appelen op eenen dag. De Portugezen schryven datze graag Meloenen eten. Haar drank is water, en dat niet als beroert, wijn uit rijs, en andere vruchten gemaakt, en ook onse wijn. Die van Antwerpen dronk op eenmaal meer als zestiën pinten, en dat hervatte hy zo dikmaal, dat hy de maat, van *Aristoteles* voor gestelt, scheen te konnen voldoen. Zy zijn nochtans lijdzaam in dorst, leven wel acht dagen zonder drank. Van de tijd, en wijs van haar verzameling, word by de schryvers verscheiden ghesproken. *Plinius* zegt, dat het Mannetje op zijn vijf, en 't Wijfje op haar tien jaren begint te verzamelen, volgens *Aristoteles*. Maar *Aristoteles* eigent nu beide twintig, dan het Wijfje twaalf jaren toe, als zy heel haastig, en vijfthien, als zy heel traag beginnen te verzamelen. Datze achterwaarts verzamelen, zult gy by *Solinus* uit *Plinius* vinden, dien *Horatius* van *Kanida* toeltemt, dat de Wijfjes in 't verzamelen neer-huiken, en het Mannetje dan daar over komt, zeit *Albert de Groot*, of gelijk *Aristoteles*, datze mette billen neer-huikende, op de voeten blijft staan, en het Mannetje haar op die wijs onderdrukt.

Zy zoeken voornamentlijk in 't water te verzamelen. En dat meentmen zoo voor het Wijfje als Mannetje ghemakkelijk te zijn, wijl hy in 't beginnen door 't water lichter opgeheven werd, en na het werk bequamer afzakt. Zy verzamelen noit als in 't verborghen, en het Mannetje hervat de verzameling noit als in 't verborghen, en het Mannetje hervat de verzameling alle dry jaren eens, en daar-en-boven gebruikt hy noit het zelve Wijfje. Datze op haar twee jaar vijf daghen, en niet meermaals in 't jaar verzamelen, schrijft *Solinus* uit *Plinius*: en datze niet eer na de kudde weder keren, voor datze haar met vloeyend water gewassen hebben. Ten einde van haar verzameling zijnze heel woedend, en werpen

Plin. H.
N. l. 11.
c. 46. A-
rist. l. c.

Plin. l. 11.
c. 37. Arist.
H. A. l. 2.
c. 17.

Ælian H.
A. l. 4. c. 31.

Plaet

Plin. H.
N. l. 6.
c. 30.

Plin. H.
N. l. 6.
c. 10.

Spijs en
drank.

Plin. H.
N. l. 8.
c. 10.

Arist. H.
A. l. 8. c. 8.

Plin. l. c.

Arist. H.
A. l. 5.
c. 14.

Arist. l. 5.
c. 2.

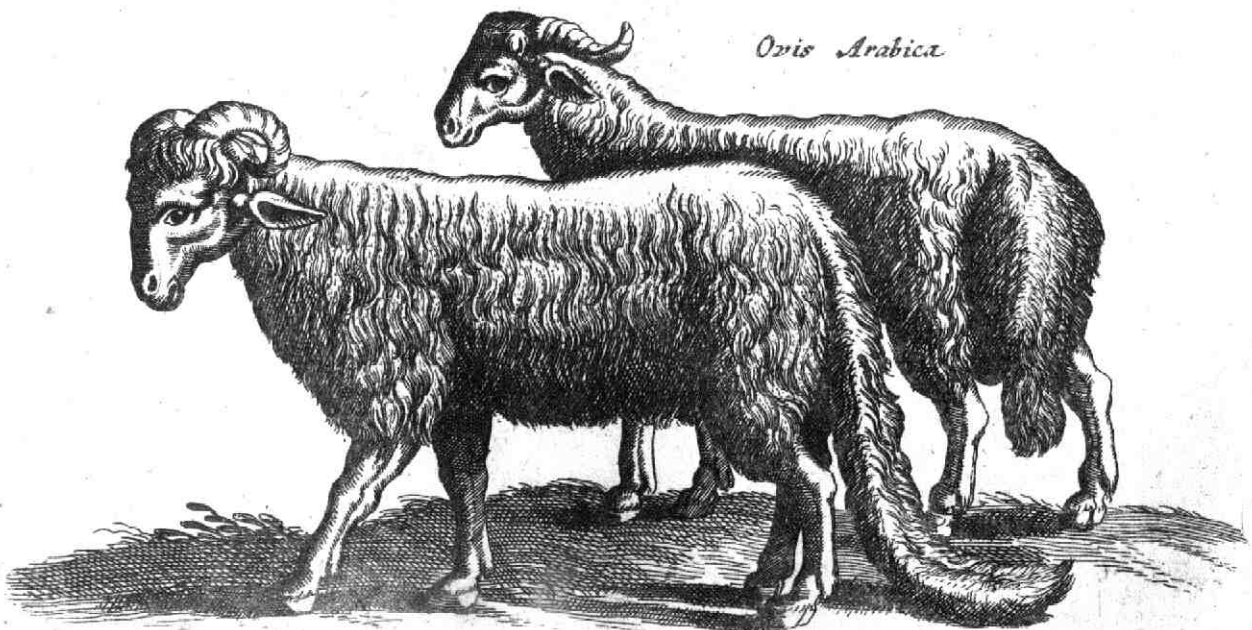
Vervex aliud

Vervex alius Peregrinus

Ovis Arabica

pen de stallen der Indianen onder de voet.

Hoelangh zy zwanger gaan, is ook in twijfel. Eenige stellen een jaar en zes maanden, andere dry jaren, zommige thien.

Arist. H. A. 1.6.
c. 27.
Strabo l. c.

Aristoteles eigent haar twee jaren toe, *Strabo* ten minsten zestien maanden, ten hoogsten achtien, dien *Diodorus Siculus* en *Ælianus* toestemmen. Daar zijn'er die zeggen datze op haar acht jaren werpen. Zy baren al persfende met pijn, en op haar achterste benen huikende. De vrucht vol-

Ælian. H. lib. 4. c. 3.

gens *Ælianus*, komt eerst met het hoofd voort. Datze maar een jong voortbrengen, lezen wy by *Aristoteles*, en *Diodorus Siculus*: datz'er vier voortbrengen, by *Kadamastus* en *Scaliger*. De grootte vande vrugt

Scal. exercit. 204.

is omtrent als een volwassen Varken, volghens *Ælianus*, als een Kalf, van dry maanden, volgens *Plinius*. Soo haast het jong geboren is, ziet en gaat het, en zuigt mette mond, niet mette snuit, en dat tot acht jaren toe. Zy hebben viandschap met-

Afkeer.

te *Rhinoceros*, Leeuwen, Tygers, Rammen, Varkens, Slangen en Draken, met zommige Verwen, en met het Vuur. Van de *Rhinoceros* spreekt *Plinius* aldus. In de spelen van den grooten Pompeius, is een *Rhinoceros* gezien, een geboren vyand

Plin. H. N. 18. c. 20.

Ælian. lib. 16. c. 44

van den Elefant. Hy bereid zich met zijn hoorn tegen de klippen gheslepen, ten strijd, en tracht in 't vechten meest na den buik, dien hy weet inden Elefant alderzachtst te zijn. Hy is in lengte hem gelijk, maar lager van beenen. By de Hesperise Moren vallen de Leeuwen op de jonge Elefanten, en als zy die ghewond hebben, vlugten zy voor de ankomen de Moeders. Dat de Tiger den Elefant na 't Hoof springht, en hem lichtlijk om brenghet beschrijft *Arrianus*. Als hy heel zeer woed, word hy terstond zachtmoedig, zo haast hy een Ram ziet. Dat hy voor 't knorren van de Varkens schrikt, zult gy by *Ælianus*, *Strabo*, en *Seneka* vinden. Van 't gevecht der Elefanten mette Draken, spreekt *Plinius* aldus. Indie heeft Elefanten, en met haar geduurigh strijdende Draken, van zo kloeken grootte, datze de Elefanten licht omwinden en doot drukken. De Draak blijft ook zelf in dat ghevecht, want de overwonne Elefant neerstortende, doot hy den omgewonden Draak, door zijn zwaarte. De sneegheid is by yder dier voor zich zelf heel wonderlijk, namentlijk de

Ælian. H. A. 1. 16. c. 36.

Plin. H. N. c. 8. c. 11. & 12.

beswaarlijkheid voor die Draken, om zoo hoogh opte klimmen. Derhalven als de Draak hem ziet weiden, klimt hy op een boom. De Elefant wetende dat hy onbequaam is om tegen zijn verstrikingh te worstelen, zoekt zich tegen een boom oft klip te wrijven. Dat verhoeden de Draken, en slingeren haar daarom mette start om de benen. De andere ontknopen weder die strikken mette snuit, maar de Draken steken haar kop in de snuit, quetzen

die sagte delen, en stoppen hem den asem. De zelve opden wech verrast zijnde, rechte haar om hoogh, en trachten de oogen te beschadigen, en daar door gebeurt het dat d' ander dikmaal blind zijnde, door honger endroefheid vergaat. Onder de verwen vrezen zy meest voor de rode en witte, welkers oorzaak wy elders zullen verklaren. Datze voor 't vuur schrikken heeft *Livius* door het voorbeeld der Elefanten van Hannibal geleert, die in de belegeringh van Kapua, met vuur verjaaght zijn. En zy worden daar door zoo ontfelt datze geenzins kunnen bewogen werden om stand te houden. Van den Ouderdom word ook verscheidentlijk geschreven: want eenige zeggen datze dry, andere twe

Ouderdom.

hondert jaren, en zommige hondert en twintigh jaren leven. *Onesikritus* verhaalt by *Strabo*, datze dry-hondert, zelden vijf-hondert jaren leven: maar datze omtrent de twee-hondert jaren alder-kloekst zijn. *Philoftrates* schrijft, datter een van die, welke tegen Alexander de Grote gevochten hadden, dry-hondert vijftigh jaren na Alexander geleest had, op dat ik van de Elefanten van Juba, *Ptolomeus Philadelphus*, en *Seleukus Nikanor* zwijge. Dat haar bloei-jeught van haar 't zestig jaren begint, hebben wy by *Plinius* uit *Aristoteles*: dat uitte

Philofst. l. 2. c. 6.

hoeveelheid van haar tanden haar toekomende ouderdom gekent werd, by *Kadamustus*. Zy zijn onlijdzzaam van koude, dat is haar grootste quaad, met opblasingh van den buik, en buik-loopgequelt: maar andersgeen ziekten onderhavigh. Dit quaad word met een dronk van warm water, en spijsuyt hoy met honigh vermengt te gemoet gegaan. *Ælianus* nochtans gewaagt van eenige ziekten der ogen. De wonden vande gevangene worden eerst met lau water afgewassen, daar na zo zy diep zyn met boter bestreken, en ten lesten de ontfeking met het opleggen van versc verkens-vlees dat noch bloedig is, verzacht. Ik bevind ook datze jaarlykx dul werden, en dan niemand, die haar voor-komt, sparen. Het teken van die anstaande dulheid, is een Olyachtige vochtigheit die uit 'er ooren vloeit. De genezing geschied door bestraffing. En haar beheerschers bewyzen haar met redenen, dat het een teken van een veracht en flauhartig gemoed is, door liefde zoo verwoed te zijn. Datze met zinkking gequelt zyn, en dat die somtijds tot een steen verandert, welkers afbeeldfel wy ook vertonen, is van sommige beschreven. Zy gaan staps-voets voort om de zwaarte van haar lyf. Nochtans zeitmen datter niemand zo snel is, dien zy niet met haar gang in-halen. Hy buigt zijn haassen inwaarts gelijk de Mensch, zo *Plinius* verhaalt, en om dat hy de geleden der benen niet zoo verheven heeft als andere Dieren, daarom verwekt hy den genen, die ongewoon zyn haar te beryden,

Ziekte.

Capra Strephiceros

Eale

Alicorn

beryden, een walging. 't Welk nochtans van de heel grote te verstaan is. Want, na 't getuigenis van *Vartomannus* en *Gillius*, word de beryder door de zachte gang van de jonge zo verfrist, als of hy op een gemakelyke Muilezel gedragen wierd. Haar zonderlinge verstant en aart getuigen veel dingen, zoo dat het geen wonder is dat *Plinius* geseyt heeft, dat de voornaamste sneegheid des gemoeds van alle andere Dieren haar toe-geeygent is. Datze haar voor 't water hoeden is boven gezeyt, daarom zynze bezwaarlyk van Hannibal, na 't zeggen van *Polybius* en *Livius*, daar door over-gevoert: En datze te Pussolo door vrese van 't zelve achterwaarts uitte Schepen gingen, lezen wy by *Plinius*. Nochtans heeft haar L. Cælius Metellus, by gebrek van Schepen over t' saam gevoegde tonnen door de Sicilische Zee gevoert: En zy swommen ook somtijds by daach over de Rivieren. Het Wyfje is veel kloeker als het Mannetje, en *Vartomannus* getuigt, dat zy in dit geslagt heel mannelyke kragten hebben. Nochtans zeit *Aristoteles* datze schrikachtiger zyn. Datze met haar tanden, Beuke, Olyf en Palm-bomen om-werpen, schryft *Oppianus*. Datze de Huisen om-werpen *Aristoteles*. Datter van een, een Stam van een Boom omgeworpen is, die zookloek was dat hy van geen vier-en-twintig mannen kon op-geltit werden, verhaalt *Vartomannus*: en doet 'er by, datter van dry een heel groot jacht op 't Strand gehaalt is. Zy vechten onder malkander heel heftig met haar tanden, zo *Aristoteles* verhaalt. De overwonnene vlugt voor de stem van den verwinnaar, dien hy Aard en Yfer Kruid voor dient. Dat de overwonnene verwinnaar Kruid voordient, blykt uit het gemene spreekwoord, 't welk ik nochtans naulyk met *Vosfius* kan toe-staan. Datze haar ontfangen ongelijk wreken, hebt gy by *Akosta*. Een met een note-schelp van een Soldaat an 't voorhoofd geworpen zynde, heeft hy de zelve bewaart, en op den Soldaat, over straat gaande, wederom geworpen. Zy beminnen met zonderlinge liefde haar Meesters, en gedenken ook het ongelijk dat die aangedaan werd, gelyk *Seneka* heel wel geschreven heeft, dat de woestheid der Elefanten, met haar slaafse onderdanigheid de kost verdienen. Dat van zommige de voer-luiden, die haar bereden hadden, en inden slag waren afgevallen, uitten strijd gehaalt, en andere van andere bewaart zyn, getuigt *Strabo*. Maar *Kassiodorus* beschryft, dat hy, als hy meent dat zyn Meesters voedsel hem te kort schiet, met het bewegen van zyn lyf, van verscheiden andere eyscht om hem wat te geven. En indien ymand, zeit hy, zyn verzoek af-slaat, zeiten men, dat hy zyn blaas open doende, zo groten stroom Waters uit-geeft, datter een gehele Rivier in zyn lyf schijnt ingeslopen te zyn, en zich

met die stank op den versmader tracht te wreken. Een Elefant van Kochini, heeft een Soldaat, die voor zyn Meester op de wech niet wycken wilde, verscheide malen inde Rivier geworpen, indien wy, *Akosta* geloven. Ten lesten, verhaalt *Plutarchus*, dat de Elefant van Porus, Koning van Indie, door wonden afgemat zynde, hem zachtjes, en allengsjes mette Snuit, veel Pijlen uit het lyf trok, en zelf zwaarlyk gewond zijnde, nochtans niet eer neder gevallen is, voor dat hy voelde dat zyn Koning bloed loos, bezweek, en dat hy zich, op dat de ander niet zoude van boven neder storten, allengsjes neder-leide, op dat de Koning te gemakkelijker zou konnen af-zygen. Dat hy uitter aart den mensch vrees, schryft *Plinius*. Als de Elefant, zeit *Plinius*, de voetstappen van den mensch eer gewaar werd als den mensch zelf, schrikt hy door vrees van kinder-lagen, blijft stil staan, en snuffelt metten reuk rondsom, blaast sijn gramschap uit, en treed daar niet in, maar geeft zulks den naastvolgende te kennen, die weder een ander, en zo voort tot den lesten toe, en dan keert sich de kudde om, en stelt haar in orde om te sryden. *Cicero* geeft te kennen datze vrienden van de mensch zyn, als hy zeit, dat men meent, dat dit grote Dier enige Maatschappy mette mensch heeft. 't Zelve geeft ook *Philostratus* te kennen, als hy schryft, dat hy, als hy eenmaal an den mensch gewent is, van hem alles lyd, en zyn wijs van leven aanneemt, niet anders als de kleine Honden haar vermaken om de spys uit een Menschen hand te nemen; datze de Mensch tot hem nakende, met de snuyt om-vatten, en toe-laten dat de Mensch zyn hoofd zoo lang in zyn Keel steekt, als de Mensch zelve wil. 't Geen van de Liefde van een Elefant tegen een Kind gezeit werd, bezie dat by *Athenens*, en *Ælianus*. Men zeit ook dat een Olyfant een Meysje in Egipten beminde dat kroontjes verkocht; en op dat men niet mene dat hy die in 't wild uitkoos, was hy na 't seggen van den beroemde *Athenens* wonderlyk aartig, en in de Letterkonst ervaren. Dat hy van zonderlinge leerzaamheid is, daar van sijn veel bewys-redenen: Want *Plinius* schryft datze wapenen in de Locht werpen, die de winden niet verdryven, datze met malkander schermen, en op de wijs van een Wapen-dans met malkander dertelyk spelen. Daar, in, zeit hy voornamentlyk te verwonderen is, datze achterwaarts op Touwen gaan, en op neer-hellende weder keren. Dat zich de zaak zodanig heeft, geven behalven *Plinius*, *Seneka*, en *Suetonius*, op dat ik van *Ziphilinus* zwyge, te kennen. Een te Rome, die geleert was, enige naulykx losbare knopen te maken, van zyn Meester bestraft zijnde, vondmen dat hy sich in de Maan daar in zelf oeffende. Die, welken Emanuel, Koning van Portu-

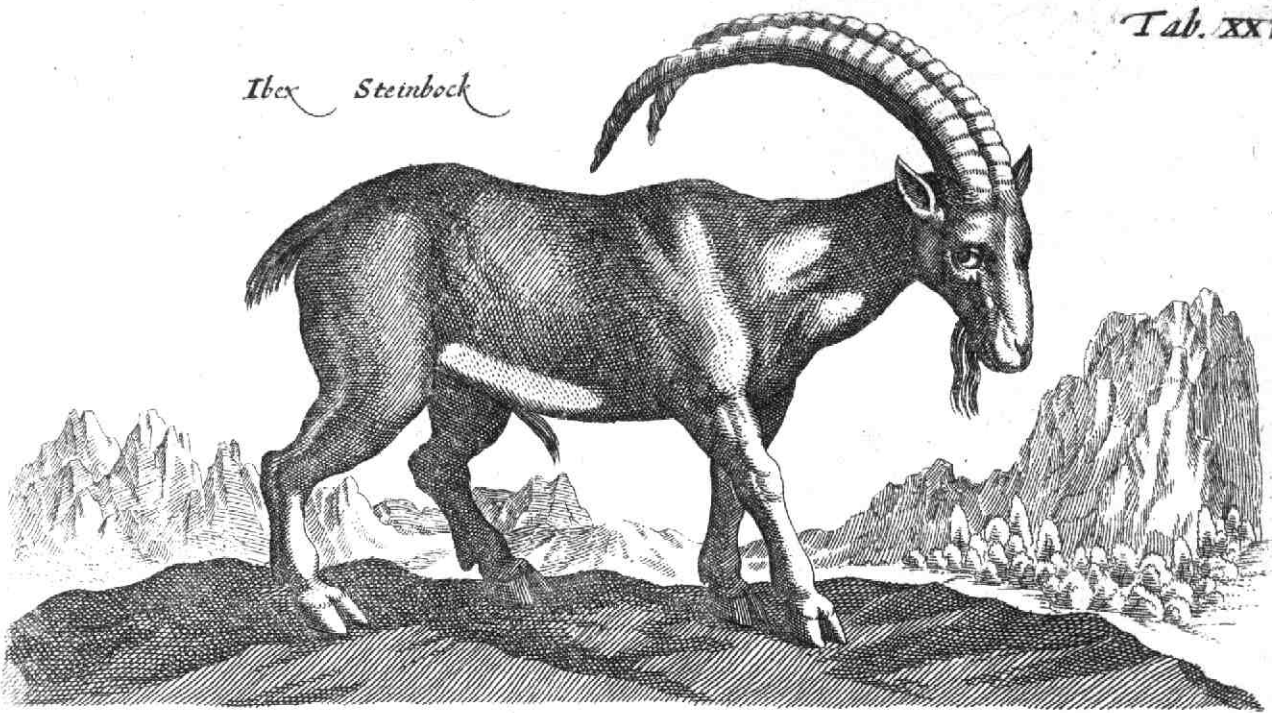
Plutarch.
de folert.
animal.

Plin. H.
N. 18.
C. 10.

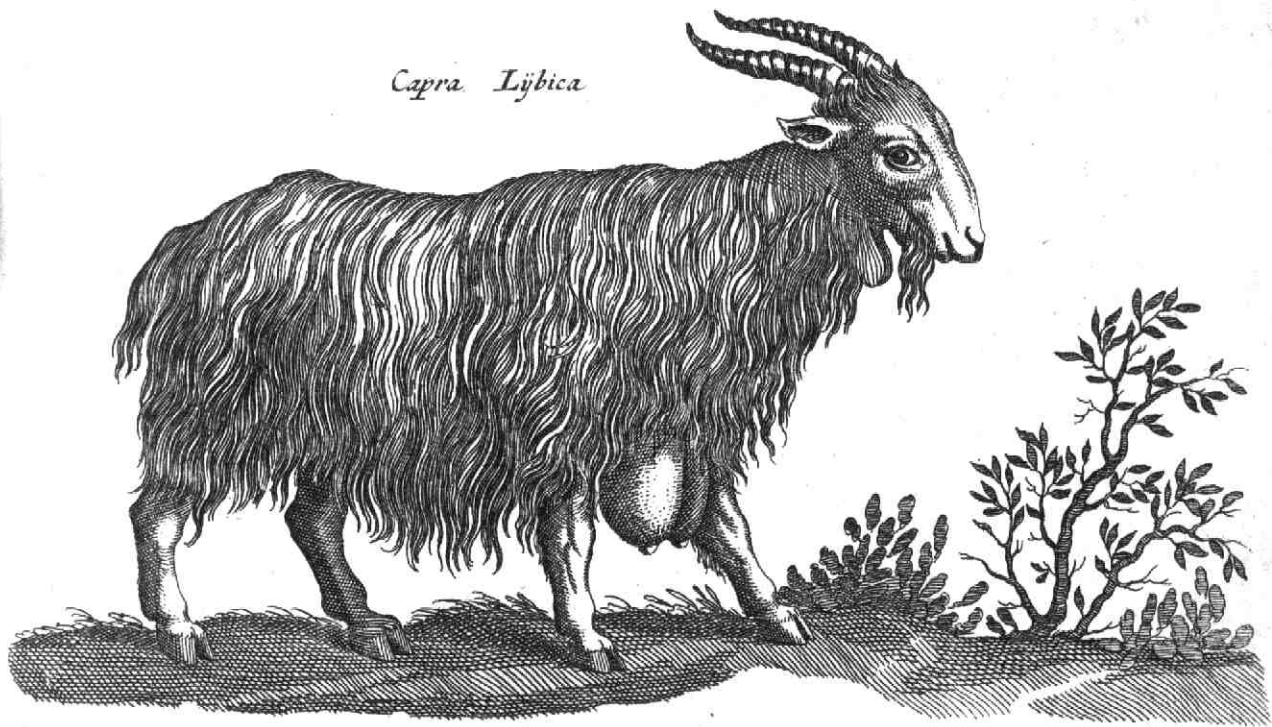
Cicero de
nat. Deor.
lib. 3.

Plin. 18.
cap. 3.

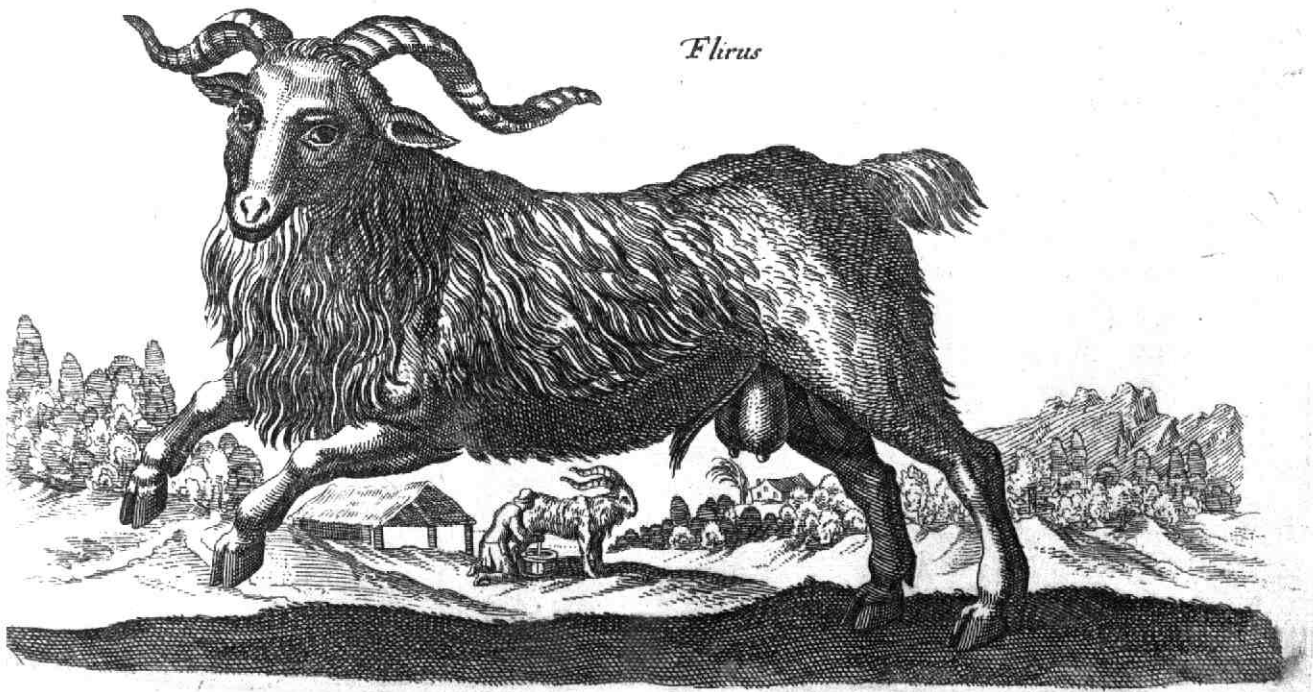
Ibex Steinbock

Capra Lybica

Flirus

galanden Paus Leo, de X. zond, heeft den zelve voor 't Venster ziende, drymaal met gebogen knyen, en een nederige gestalte, ootmoedig gegroet, gelijk *Ozonus* verhaalt. *Augerius Busbekius*, schrijft van gelyken in zyn Turkse Brieven gezien te hebben, dat een jonge Elefant, op het zingen van een ander, als dansfende, d' een, en d' ander voet beurtig beweegde, dat de selve ook met den Bal speelde, en de Snuit voor een Kolf gebruikte. Datze in Zeilan de Talen verstaan, hebben wy by *Metellus*, dat een de streken van de Griekse Letters geleert heeft, en met de woorden van die spraak, gewent was voor te schryven, Ik zelf heb dit geschreven, en den Keltisen roef op-geoffert, lezen wy by *Plinius*. Datze eertijds op de wijs der Menschen gegeten hebben, zult gy by *Ælianus* vinden: En van die gene isler niet een gezien, die vratig was, oft een groter deel nalichaam: Als 'er te drinken was, wierd yder den Beker toe-gereikt, en deze met de Snuit dien anvallende, dronken zy maar matelyk: en ten lesten besproeiden zy de omstaanders zachtjes, en op een genuchlyke wijs.

Plin. l. 8.
cap. 5.

Ælian.
H. A. l. 8.
cap. 32.

Ælian.
lib. 8. c. 10.

J. Akofta
cap. 7.

Ælianus
lib. 8. c. 17.

Gebruik.

Plin H.
N. l. 8.
c. 8.

Ælianus
H. A.
l. 10. c. 12.

Datze het ampt van een Koorde-danser bedienen, en andere die springen en dansen, voor-zingen, roemt *Arrianus* gesien te hebben. Onder andere bewys-redenen van haar sneegheid, is ook dit, dat, als zy heel diep, en swaarlyk in te door-waden, Waters over willen, een van de grootste in 't midden staande, als een Brug de andere over-laet: En de andere met het in werpen van Takke-bossen hem te baat komen. Datze de hoe veelheid van haar gewone spijs weten, verhaalt *Plutarchus*, en het vermengde Meel daar van konden af-scheiden *Ælianus*. Maar 't geen *Akofta* schrijft, van een die de Ketel beproefde met Water te scheppen, of zy ook dicht was, is wonderlyk. Datze de Zon en Maan eeren, de dwalende Menschen den wech anwyzen; de doodslagen en overspel der Menschen waar nemen en ontdekken, haar Vaderlandse spraak verstaan, enige reden spreken en schryven, stel ik onder de beufelingen. Van 't gebruik der Elefanten in den Oorlog, Schoufpelen, Zege-pralingen andere, zal elders gesproken werden. Datze by zommige inde Spys gebruikt zyn is zeker, van waar de naam van Elefants-eters komt; welke omtrent Draba, in 't Azacheische gebergte, tegen over Meroe wonen. De Schryvers noemen haar Adjabaren, oft Magabaren. Ook schryft *Plinius*, dat de Troglodyten haar alleenlyk met de Jacht der Elefanten onderhouden. Haar Vlees is, by *Rhazes*, swaar, koud, en walgachtig. *Ælianus* zegt, datter behalven de Snuit, de Lip, en 't merg van de Hoorns niets eetbaar is. De Æthiopiërs, na 't zeggen van *Gillius*, haken na de Achter-bouten. Maar de Nieren zyn lekker en 's Konings kost, indien

Vartomannus de waarheid verhaalt. Wat de Genees-konst angaat, *Ælianus* heeft na-gelaten dat haar vet tegen alle geslagten van Wilde Dierengood is, en beuzelt dat die daar mede bestreken is, onbeschadigt ook onder de alder-schadelykste Dieren mach verkeren. Door het anraken van de Snuit word de Hooft-pijn gestilt, en veel krachtiger, indien hy nieft. Het rechter deel van de zelve, met Aarde van Lemnos an 't Lyf gedragen, verwekt de geilheid. De Lever is goed tegen 't vallend evel. De drek angestreken, verdrijft de Luizen. Metten naam van yvoir verwaardigt *Plinius* alleenlyk dat Deel, 't welk omtrent de mond is, en dat elders Elefants, oft Indische tand genoemd, en van zonderlinge kragt en gebruik is. Het wil wel vochtigheid hebben, en word door droogte beschadigt en meelachtig. Dat het kan week gemaakt worden, getuigt *Demokritus*, en dat door een geslagt van vochtigheid, 't welk Zythus, oft Bier genoemd werd, gelijk by *Plutarchus* te sien is. Week zijnde word het gevormt, en tot verscheide dingen gedrayt. Daar worden van gemaakt, Tafels, Bedsteden, Messenhechten, Degens, Scheden, Pyl-kokers, Rycks-staven, Draag-stoelen, en andere dingen, daar gy *Aldrovandus* van kond nazien.

Het word als houd glat gewreven, en voornamentlyk mette huid van de visch *Squatina* oft Meer-egel genoemd, gelijk *Plinius* getuigt: maar die heldere glatteheid word door de stonden der Vrouwen verdonkert. Het heeft kragt om 't saam te trekken, welke nochtans mette smaak niet vernomen werd. Dat het de vrugt bewaart, en goed tegen een vochtige maag is, verhalen de *Genees-Meesters*. Met het schrapzel onder honigh gemenght, worden de vlekken in 't aangezicht verdreven. Met het poeyer word de vijt genezen. Tegen de wormen word het met Herts-Hoorn vermengt. Indien het behoorlyk gebrand is, word het *Spodium* gheenoemt, waar voor nochtans ons ook beenders van andere dieren op-gedrongen werden. 't Gebruik van dit is meer als van dat ongebrande, bezie zyn toe-bereidingh by *Aldrovandus*. Het onderscheid en geslagt der Elefanten, word voornamentlyk van de plaats genomen, 't zy ghy *Philostratus*, *Ælianus*, en *Plinius*, oft de jonge schryvers inziët. Zy zyn zommige Poel, andere Berg-Veld, Bosch, andere Lybise, andere Indise Elefanten. *Solinus* maakt gewach van die van Prasië, en Taxile. De Poel-Elefanten hebben blauwe voose tanden, die beswaarlyk uitgetrokken werden, en op veel plaatfen doorgaat zyn; in andere vertonen zich eenige knobbeltjes als hagel, en zyn niet wel te bewerken. *Philostratus* zegt ook datze licht en uitzinnig zyn. De Berg-Elefanten zyn quaad-aartig, loos, en ten waar zy yet gebrek

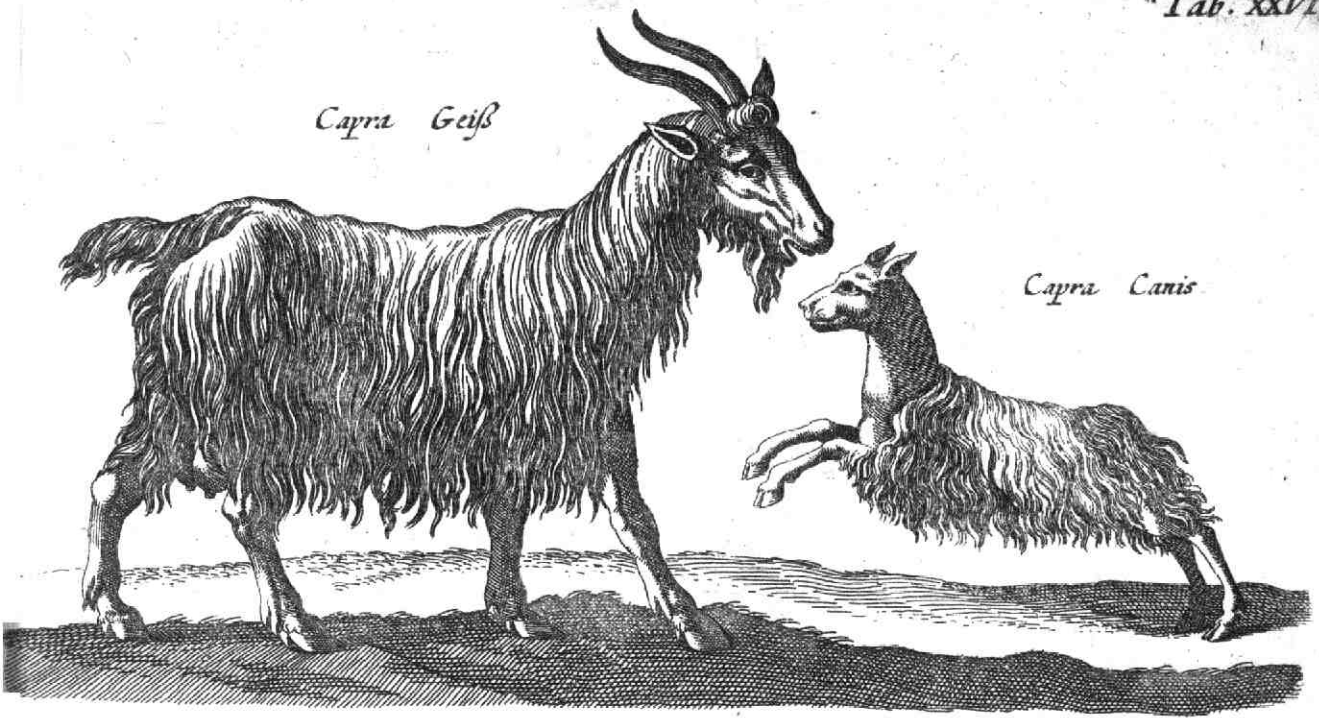
Plutarch.
lian ad In-
felicu. &c.

Aldrov.
Histor.
Quadrupl.
l. 1. c. 10.

Onder-
scheid.

Capra Geiß

Capra Canis

Capra Hispanica

Capra Mambrina

Capra Mambrina

gebrek hebben, den Mensch niet getrouw. Zy hebben kleinder Tanden, tamelyk wit, en daar niet bezwaarlykx an te vinden is. De Veld-Elefanten worden goed-aartig, Tam, en leerzaam gehouden. Zy hebben de grootste Tanden van alle, heel wit, en licht om door te snyden, zoo datze an alle zyden kunnen gedrayt en gebogen werden. De Bosch Elefanten in 't rijk Senega, zult gy voornamentlyk an de Rivier Gambia vinden. Want daar Weyden zy met kudden, gelijk by ons de Wilde Swynen. De Lybische, oft Moorsche, zyn kleinder als de Indische, en kunnen, nocht de stem, nocht 't geluid van deze verdragen, gelijk by *Polybius* blijkt: ja zy dorven die niet aanzien, gelijk by *Solinus* gelezen werd. De Indische zyn wel de grootste, maar niet alle van een zelfde grootte. Daarom noemt *Solinus* twee geslagten van de zelve, en zeit dat de kleine bastaarden genoemd werden. De aldergrootste worden Prazy genoemd, zoodanige nu mogelyk, na 't zeggen van *Scaliger*, Madagaskar voort-brengt. De Taxilen zyn, die de tweede in grootte geacht werden. Die zult gy ook in Sumatra vinden, en in klokheid, en verstand de andere van de binnen-landen ver overtreffende. Daarom wierden zy met grote Schepen vervoert, en an den Koning van Kalinga verkocht, gelijk *Ælianus* beschrijft.

VI. HOOF-STUCK.

Van de Monoceros, oft Eenhoorn, en gehoornde Ezels.

DE Naam Monoceros, 't welk by de Latinen Unicernu, en by ons een Eenhoorn betekent, is veel Dieren eygen, maar eng genomen, alleenlyk dat Dier, dat van den eenen hoorn den naam heeft, en daarom by de Latinen Unicornis, en Unicornum genoemd werd. In de taal van de Brachmannen, oft Indiaanse Wijzen, word hy Kartaroum genoemd. Of dat Dier ergens in de wereld is, oft geweest is, zal elders na *Baccius*, en *Bartholinus*, die grote zoon van dien groten Vader, onderzocht werden: Laat ons nu alleenlyk op 't geloof der Schryvers, die daar van geschreven hebben, van de zelve handelen. Wat derhalven de Beschryving angaat. *Strabo* zeit, uit *Onozikritus*, dat de Eenhoorn met het gehele lijf de Paarden gelijk is. *Philes* schrijft dat hy mette start het Wilde Swijn, met de opspalking van de mond den Leeu gelijkt. *Plinius* maakt hem van Hooft het Hert, met de Voeten den Elefant, in Start het Swijn, en met het overige de Paarden gelijk, en dat hy met een Swarten Hoorn, die twee elle-bogen van 't voor-hoofd uit-steekt, verzien is Na *Plinius*, zeit het zelve *Solinus*. *Izidorus* maakt hem de zelve met den Rhinoceros, en zeit dat zijn Hoorn zoo sterk en

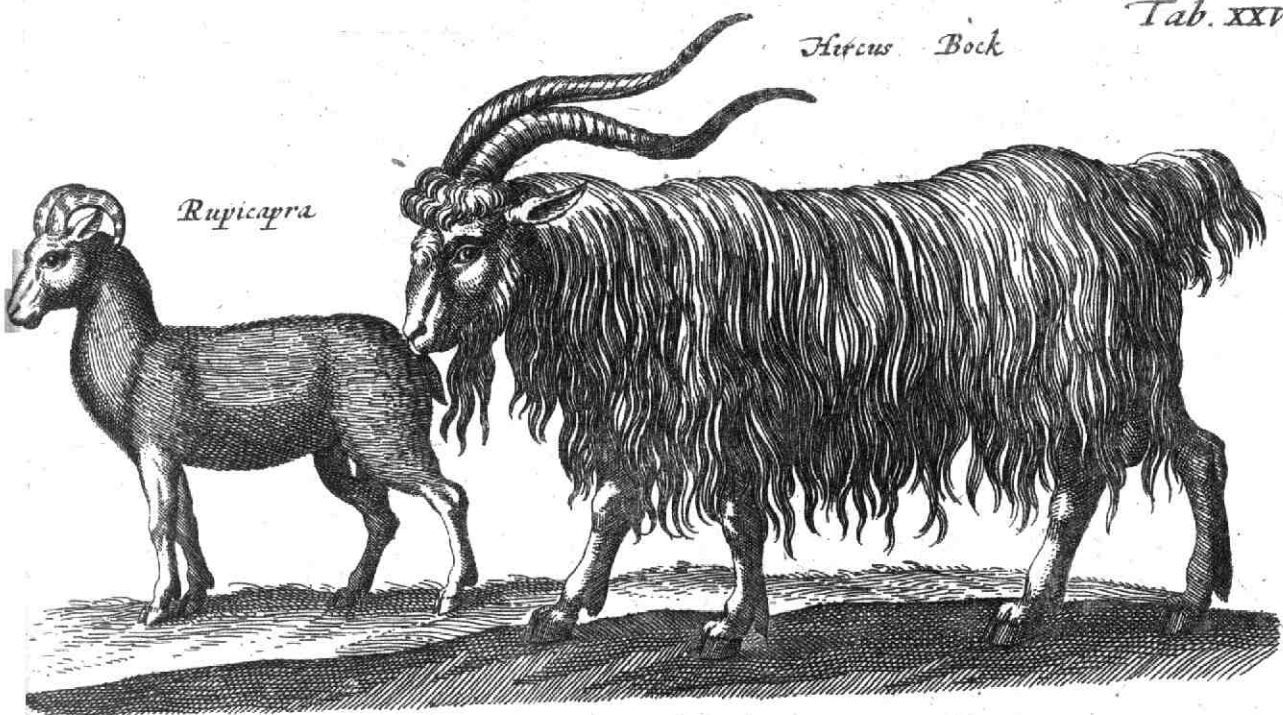
kloek is, dat hy al wat hy raakt, oft breekt, oft door-boort. *M. Paulus Venetus*, zeit, dat 'er by den groten Cham van Tartarie ten dienst gebruikt, en in 't Koninkrijk Lambri gezien werden, die kleinder als den Elefant zyn, en een plat Hooft gelijk een Wild Swijn hebben, met een angelachtige Tong, daar mede zy 't geen haar ontmoet aanvallen, met grote ogen, en in Vorm de Rhinoceros geheel gelijk zyn. *Ludovikus de Barthema* van Bononie, schrijft van de Eenhoorns, die hy gezien heeft, aldus. An d' een zyde van de Kerk van Mekka zyn Stallen, daar twee levende Eenhoorns in besloten, en vertoont werden. Haar vorm was deze. De grootste was als een Veulen van xxx maanden, met een Hoorn in 't voor-hoofd van omtrent dry ellen. De ander was gelijk een paardveulen van een jaar, en had een Hoorn van vier handen breed lang. De verw van 't Dier was donker, als van een gemest Paard, met een Hooft als een Hert, een korten hals, met weinigh hayren an de zelve, en korte Manen, die maar aan d' een zijde afhingen. Hy heeft dunne Beenen, en mager als een Hinde: De Voet was voor een weinigh geklooft, en de Klauw als een Geit, en de rechte zijd van de voet hayrig. Hy toonde een Wilden aart, en dat hy d' eenzaamheid beminde. 't Geen *Garrias ab Horto* schrijft, zal ik hier niet bystellen. Men zeit datze in de Woestynen van Arabie gevonden, en datze aldaar van de Koopluiden gezien zyn, heeft *Thomas Bartholinus* verstaan. *Garzias* schrijft, dat de zyne tusschen 't uit-steekend hooft der goede hoop, en dat, 't welk in 't gemeen de Currentes, oft Lopers, genoemd werd, gevonden werden. *Paulus Venetus* plaatst zyne in 't Rijk van Besma, en Lambri. *Æneas Sylvius*, in de uitterste delen van Azia, in zeker Landschap Macino genoemd, tusschen de Bergen van Indie en Kataja, daar men in 't gemeen gelooft dat de Seres gewoont hebben. *Aloyzius Kadamustus* in de Nieuwe wereld. De Hoorn word op veel plaatsen vertoont. De beroemste zyn die van St. Denys in Vrankrijk, die van Venetie, de Spaanse, de Uitrechtse, de Zwitzertse, de Deense, die van de Venetiaanse Koopluiden, en, die van Dantzik. Die van St. Denys stelt *Baccius* onder de voornaamste, om dat hy ruw, ongewreven, als de Herts-hoorn na 't zwart hellende, en aldernaast den Eenhoorn van de oude gelijk is.

In 't an-tekenen van de lengte zyn de Schryvers verscheiden.

Renoderus zeit dat hy zoo lang als een Man hoog is, op dat geloof, zoo als hy hem vertoont is: *Baccius* en *Marinus* rekken hem tot zes elle-bogen uit: *Golnitz* meet hem tot zes en een halve voet: *Bellonius* de halve voet vol-makende, ver-

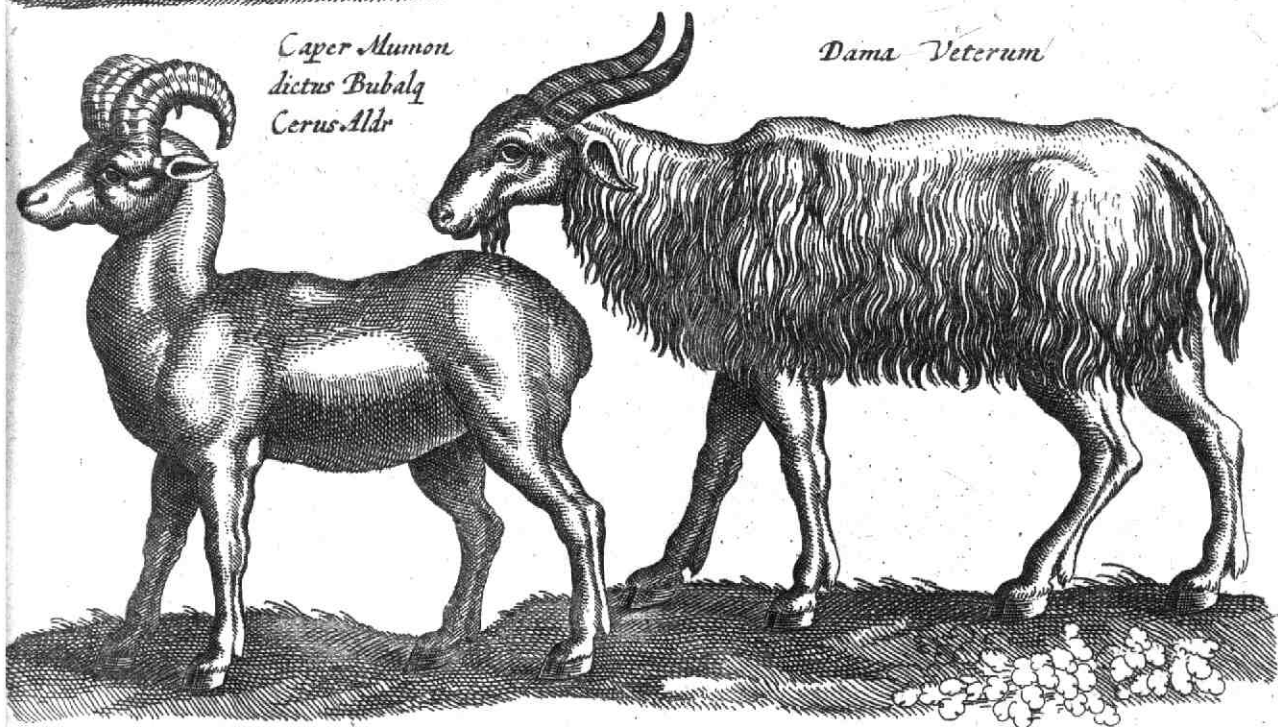
Hircus Bock

Rupicapra

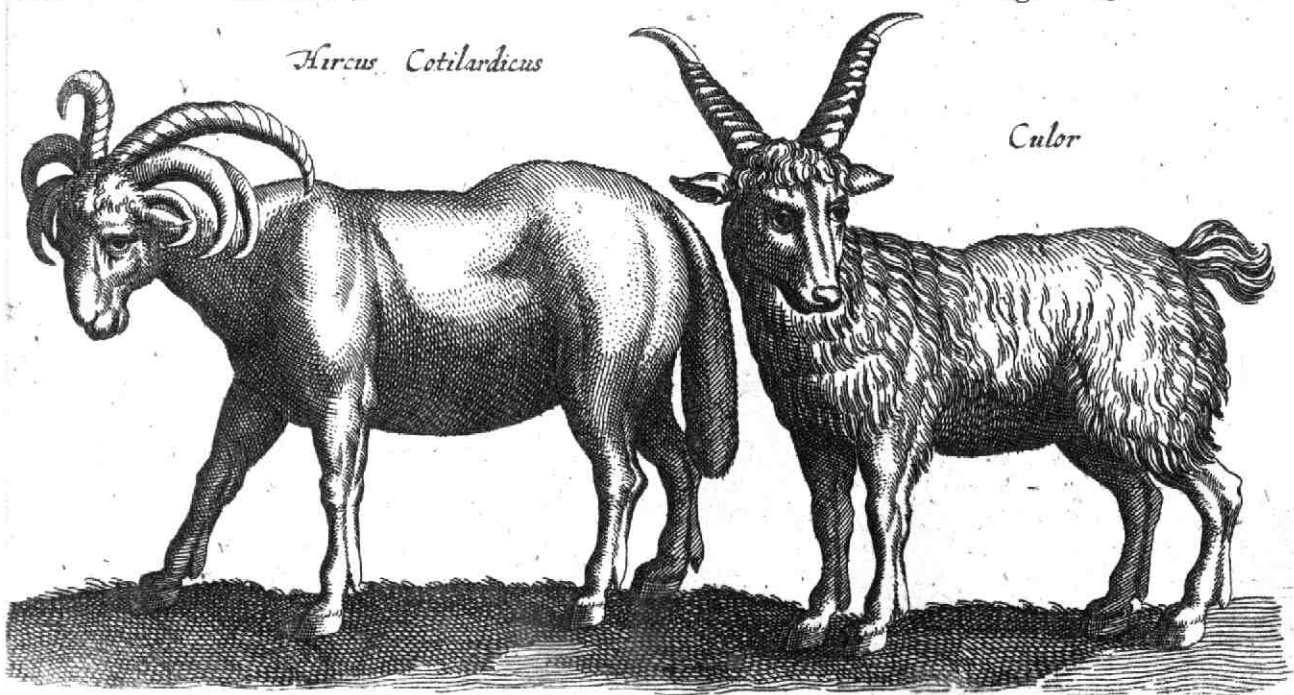
*Caper Almon
dictus Bubalq
Cerus Aldr*

Dama Veterum

Hircus Cotilardicus

Culor

hoogt hem tot zeven. Zy stemmen ook niet over een in 't ghewicht. *Kardanus* meent dat hy zeventhien pond, en een derde weegt. *Golnitz* klimt tot vijfentwintig ponden op. Ik zoud hem met *Belionius* op acht, oft thien pond wikken. De Veneetsche Een-hoorns, telt *Baccius* onder de oprechte. *Andreas Marinus*, onder de verscheiden van de Een-hoorns der ouden, om datze langer als de Een-hoorns van de oude zyn, en die drajingen vanden Een-hoorn van *Ælianus* niet hebben, en zoodun zyn, dat'er geen Bekers van konnen gemaakt werden. Zy zyn van verw als de gewreven Herts-hoorn, en bleek, maar niet zwart. Men zeit datze, als Konstantinopolen ingenomen was, an 't gemeene best van Venetie, over-geschreven zyn, met xii Borst-wapens van des Keizars Lijf-trawanten. De Spaanse, van welke Philips de i v een stuk an de Kardinael François Barberin, een Heer die tegen alle Uirtheemsche Vorsten beleeft is, geschonken heeft, heeft niet zonderlings. De Utrechtsche is die van Parijs in lengte gelijk, en tamelyk breed. De drajingen die tot het einde toe om-lopen, worden recht streckx uit gewischt. De verw van de korst is het asgrauw gelijk, en met een witter merg. Hy word in grote waarde gehouden, en voor de oprechte getoont, zoodat de Stad van Keulen, daar toe veroordeelt zynde, een grote menigte van Goud voor de zelve gheboden heeft. De Zwitserfche, is in 't Jaar M. D. XX. Aenden Oever van de Rivier Arula omtrent Brugia, gevonden. Hy is binnen wit, uitterlyk geel-achtig zonder drajingen, twee elle-bogen lang, maar van reuk als Muskus, insonderheid voor 't vuur gehouden. De Deense word in de Burgt van Frederik Burges bewaart, hy is meer als zeven Roomfche voeten lang, uit-genomen dat stuk 't welk in een Kas besloten is, welkers lengte *Bartholimus* een voet en tweeduim bevonden heeft. Zyn omkring is ten minsten zeven vingers, met een even-gelyke zwier van drajingen an 't einde aflatende. De verw is uitten witte met asgrau vermengt, welke tusschen beide met enige zwarter drajingen, en strepen onderscheiden is. De Een-hoorn van de Veneetsche Koopluiden, is uit Hoogduitschland over gevoert, die in glans en verscheidenheid van verw de gedaante van een oprechte Een-hoorn belooft, en zoo veel te meer, om dat zyn afschrapsel niet als de kruimelen der Tandén, die men wryven kan, af-valt, en de schobben van de zelve tay en lymigheid zyn, gelijk het afschrapsel van alle Hoorns der Dieren. Van die van Dantzik komt niets voor. Een Quakzalver van Konstantinopolen gekomen, schatte die onlangs op een hoge waarde. Van 't overige 't geen hier toe behoort,

spreekt *Ælianus* aldus. Men zeit datze boven alle Dieren een ongerijmt, en in-getropt geluid maken, en met andere Beesten, die haar ontmoeten, als Tam verkeren, maar met die van haar eigen Kudde, stryden. En dat niet alleen de Mannetjes door een natuurlyke oneenigheid van malkander verschillen, maar ook tegen de Wijfjes vechten, en dat de overwinnende haar gevecht tot de dood gestadig verzwaren. Want hy is met het overige lijf heel sterk, en voornamentlyk met een overwinnelyken Hoorn gewapent. Hy zoekt de eenzaamste plaatsen, en loopt ook zelf alleen. Ten tyde van haar verzameling word hy omtrent het Wijfje heel mak, en dan weiden zy t' samen. Als deze tijd voor-by, en 't Wijfje zwanger is, begint hy weder te woeden en dwaalt alleen. Men zeit dat zyn Jongen, als zy noch heel teer zyn, an den Koning van Prazie gebragt werden, en dat de zelve op Hooch-tyden, en Vierdagen tegen malkander gehitst werden om haar kracht te tonen. Want niemand gewaagt datter oit een van volwassen ouderdom gevangen is. Zo veel *Ælianus*. Andere doen'er by dat dit Dier zoo zeer de jonge maagden eert, dat hy, indien zy haar schoot openen, zyn verwoedheid afleggende, zyn Hooft daar in leid, en dat hy alzo als in slaap gewiegt, en ongewapent gevangen werd. Van 't gebruik van den Hoorn is yder bekend, datze zeer tegen 't vergif geprezen werd. Maar datze in de tegenwoordigheid van 't vergif zweet, en in de vogtigheid bortelt, en de oprechte alzo bekend werd, is 't gevoelen van enige. *Alozzius Mundella*, prijstse tegen de beten van de dulle Honden, en andere quadaartige Dieren, als mede tegen de Wormen, en haar toe-vallen. De oude Indische Koningen, tot welkers kennis deze Hoorn alder-eerst gekomen is, lieten daar drinkkopen af maken, om, als zy daar uit dronken, tegen 't vergif, de dronkenschap, de kramp-zugt, het vallend-evel, en andere quadaartige ziekten versterkt te zyn. *Jordanus* verhaalt dat een Jood te Venetie een Kring met die Hoorn op een Tafel maakte, en daar na een Scorpioen, en Spinnekop daar in wierp, die de Kring met die Hoorn gemaakt, noit dorsten over-kruipen, en dat die Hoorn haar daar na een hand breed, waar zy kropen boven haar gehouden zynde, 't zy door de schaduw oft een uit-vloeyende kracht, binnen een viendeel van een uur dode. Het is dan geen wonder dat de Hoogduitsche Koopluiden, na 't zeggen van *Baccius*, voor ene X C M Kronen eifchten, en dat de Paus, een Winkel van Drogen in 't Vatikaan op-gerecht hebbende, een stuk voor XIIM kronen van de Koopluiden van Epidaurus gekocht heeft, welken *Augustinus Ricchus*, doen Pauselyke Lijf-genees-meester, niet eens heel

Æli. H. A.
li. 16. c. 20.

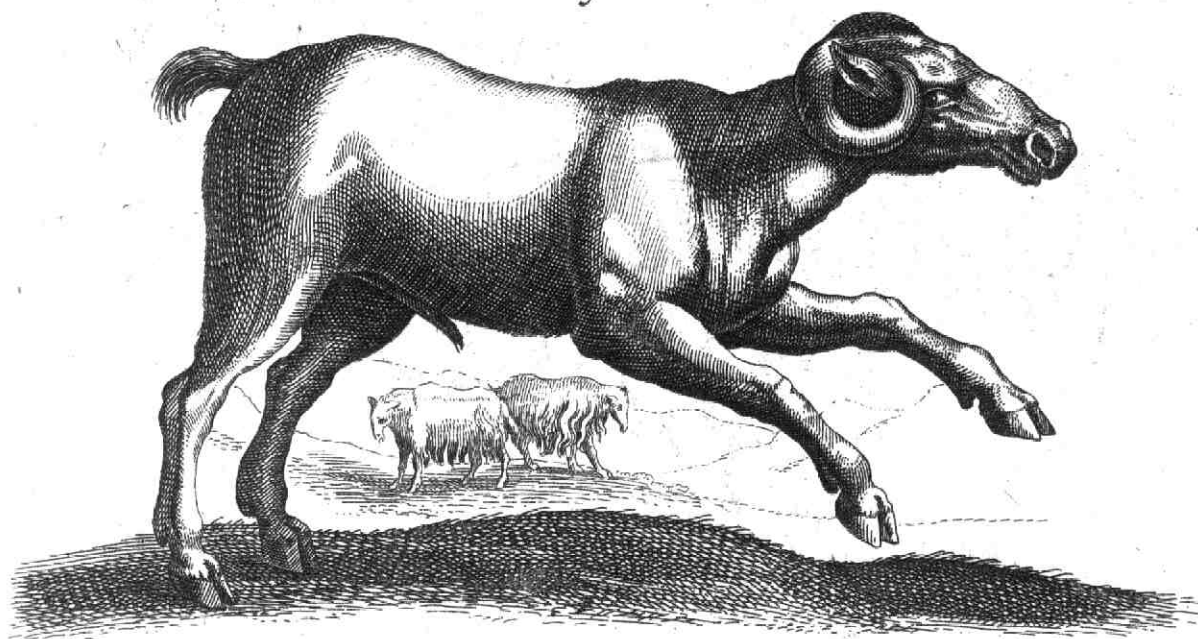
Albert.
H. A.
lib. 22.

Jordanus
de Peste.

Ibex Sylvester Sardinus

Musimona

Trais Vel Ibex

heel gelukkiglyk in gewicht van een Scrupel oft thien Grēn, met Wyn, oft ander hart-sterkend-water, gebruikt heeft. En dit zy nu genoeg van de Een-hoorns, elders zullen wy wijdlopijger handelen.

Wat angaat de Hoorn-Ezels. Ik bevinde datze in dry plaatfen geroemt werden; namentlyk in Indie, Schytie, en Afrika. Van de Afrikaanse hebben wy *Herodotus* tot een Beschryver. Van de Schytise, staat by *Ælianus*, en hy doeter by, dat de Hoorns het Water van de Rivier Styx in zich houden, 't geen alle Vaten, ja ook de Yzere, door-boort, en datze van den groten Alexander na Delphos gezonden zyn, om an Apollo op te offeren. Van de Indische, spreekt de zelve *Ælianus*, aldus: Ik heb verstaan, dat 'er by de Indianen Bosch-ezels voort-komen, niet minder in grote als de Paarden, die over 't gehele lyf wit, maar rood van kop, met blauwe ogen waren. Die een Hoorn in 't voor-hoofd hadden van ander-halve elle-boog lang: Welkers opperste rood, het onderste wit, en middelste geheel zwart is: en dat niet alle de Indianen, maar de magtigste, als zy die Hoorns; gelyk de armen met arm-ringen, met goud verciert hadden, daar uit gewoon waren te drinken. Dat hy, die uit deze Hoorns drinkt, voor alle ongeneslyke ziekten veilig is, en dat hy nocht van de kramp-zugt, nocht het vallend evel, noch enig vergif beschadigt werd. Ja, indien hy van te voor yet vergiftigs gedronken heeft, dat weder uit braakt, en zo weder gezond werd. Maar wyl alle andere Ezels, in wat hoek van de Wereld zy zijn, zoo Tamme als Wilde, gelyk ook alle Heel-voetige Dieren, geen Koten hebben, nocht Gal-blaas an de Lever, (zoo men zeit,) niet-te-min zeit *Ctezias*, dat de Indische Hoorn-Ezels voor eerst met zwarte Koten verzien

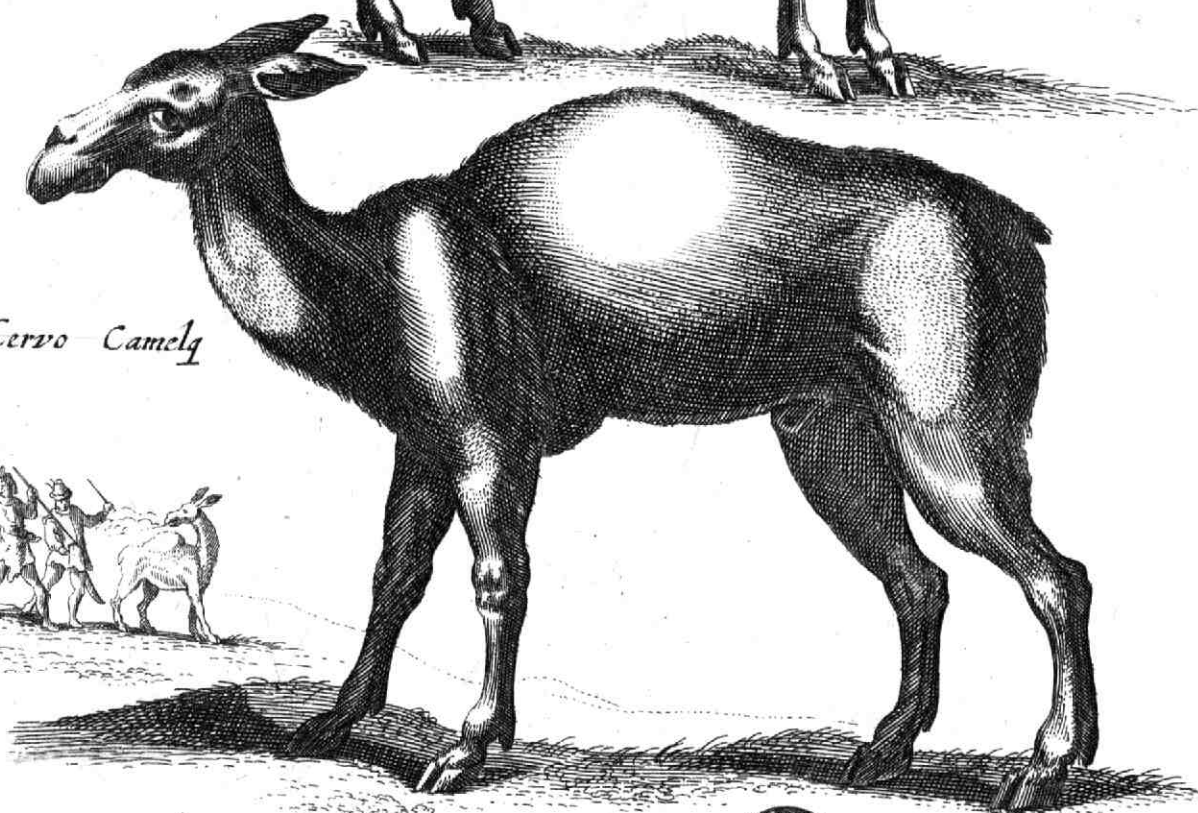
zijn, en zoo ymand die breekt, dat hy die ook binnen zwart zal bevinden: Datze ook niet zonder Gal-blaas zijn; en niet alleenlyk in snelheid de andere Ezels te boven gaan, maar met de zelve gefwindheid, de Paarden en Elefanten ver overtreffen. Maar als zy haar op de wegh begeven, gaan zy eerst langzaam voort, daar na worden zy allengsjes zoo sterk op de gang, dat gy haar niet in-volgen kond. Na dat de Wijfjes gebaart hebben, verkeren de Mannetjes omtrent de Jonge Veulens, met grote opmerking, en houden haar in de enigste plaatzen van geheel Indie. Als zy van de Indische Jagers overvallen werden, laten zy haar zwakke Jongen achter haar weiden, strijden heftig voor de zelve, en dorven met haar Hoorns tegen het Paardenvolk an-zetten. Zy zijn van zoo groten kloekheid, dat haar niet kan tegen staan, of 't moet voor haar wyken, en zoo het niet en wijkt word het gebryzelt, versletert en onnut gemaakt. Zy scheuren ook in 't lopen de Syden der Paarden open, dat 'er de Ingewanden uit-ftorten: waarom de Ruiters haar vresen te genaken, want die nadering kost haar en de Paarden gelykelyk het leven. Zy slaan zeer heftig mette voeten, en haar beet is des te wreder, om datze alles wat zy vatten tot niet verpletteren. Die volwasse Jaren hebben, worden noit levend gevangen; maar met pylen en worp-schichten om gebragt. Haar Vlees is om zyn grote bitterheid niet eetbaar. 't Zelve by-na, schryft ook *Philostratus*. Het af-beeldzel van dit Woeste Dier, 't geen wy hier by voegen is van Lyfen Ooren als een Ezel, met twee Hoorns gewapent, van welke de ene boven de Neulgaten, en d' ander boven de ogen uit steekt; Maar wyl hy nocht Heel-voetig, nocht Een-hoornig is, kan hy de Indische Hoorn-Ezel niet zijn.

Herodot.
lib. 4.
Ælian.
l. 10. c. 40.

Gazella

Cervo Camelq

Capreolus Moschi
Bisem thier

Befchryvingh

VAN DE

NATUUR

DER

VIERVOETIGE DIEREN.

Het Twede Boeck,

Van de Vier-voetige Dieren, met Gekloofde Voeten.

I. O P - S C H R I F T.

Van de Kloof-voetige L A N D - D I E R E N.

I. H O O F T - S T U C K.

Van de her - kauwende Hoorn- Beesten in 't al-gemeen.

Aldrov.
de Bifulc.
l. 1. cap. 1.

Ot hier toe hebben wy de Beschryving van de Heel-voetige Dieren vervolgt: Nu volgen de Kloof-voetige. Datze by de Grieken Dichela, en Dichide genoemd werden, die haar Klauwen in twe verdelen, lezen wy in de Heilige Schrift, 't welk de veel gespleten, hoe-wel zy de Voeten in Klauwen gescheiden hebben, niet gezeyt worden te doen. Ik vind van zodanige twederlei geslagt, namentlyk een Land, en Waterig. Uit de Land-dieren herkauwen zommige, andere niet. Uit die, welke herkauwen sijn zommige Hoorn-dragers, andere niet. Die zullen wy in geslagt, en gedaante aanmerken. Wy noemen die Ruinantia, herkauwende, die het eenmaal in-geslokte voedsel daar na weder na de mond op-borlende hermalen. Waaron *Apulieris* die werking van 't herkauwen Rumigare genoemd. *Quintilianus* en *Plinius* Remandere, en de Grieken Merykazein, Merikan, van Meruein, 't welk wederom wentelen beduit, Zommighe Latynen hebben dat van de plaats, tot welke de spys weder na de mond gedreven werd, dat is van Rumem, 't welk gelijk *Festus* zeit, een plaats in de Maag beduit, daar de spys na toe-zakt, en van waar zy weder op-geworpen werd, af-geleit. Maar *Servius* trekt het van Rumz, 't welk by andere Rumis, en Frumen genoemd,

Festus de
Verbor.
significat.
Varr. L. L.
c. 2.

werd, 't welk hy zeit, dat uit-stekende deel van den Hals te zyn, tot 't welk de neer-gezonden spys van zoodanige Dieren weder op-gehaalt wert.

Mercurialis leit het af van Erumnis, om dat *Arnobius* schrijft, dat Erumnæ, oft de armoede de eerste oorzaak in de Vraten is. Maar dat de herkauwing in deze Beesten noodzaaklyk is, kond gy daar uit speuren, zo om datze hard voedsel eten, als om datze in 't boven Kaak-been geen tanden hebben, en de onderste geenzins zaags-wijs. Daarom heeft de Natuur het gebrek der tanden met de veelheid van de Magen voldaan. Want die zyn in deze Dieren vier in getal, te weten, de Maag, de Houwer, de Pens, en Zouter. De Rop van de Mond beginnende zakt na de Long, en neer-waarts na het Middel-rif. Van hier voegt zy zich an de grote Maag, die van binnen ruw en gescheiden is, en omtrent de 't zamen-voeging van den Rop een an-gevoegde holte, heeft, welk de Houwer genoemd werd: Want hy is uitterlyk de Maag, innerlyk de gebreide Netjes, die de Vrouwen op 't Hooft dragen, gelijk, en veel groter als de Maag. Hier na volgt de Zouter, binnen ruw, getrailyt, korst-achtig, en zo groot als den Houwer is. Hier an is een ander, oft de Pens gevoegt, veel groter als de Zouter, binnen met veel grote en glatte ruiten en korsten verzien, daar na volgt de Darm. In de eerste holligheid van den Buik word de spijs noch ruw gezien, gelijk als Kaf, oft naulykx gebroke stoppelen. In de tweede wordze meer verteert, en noch meer in de derde bearbeid, op dat ten lesten in de vierde de koking volmaakt werde, daar de spijs in een Melk-achtige zelfstandigheid verandert. Maar nochtans her-kauwen,

Arnob. l. 7
contra
gent.

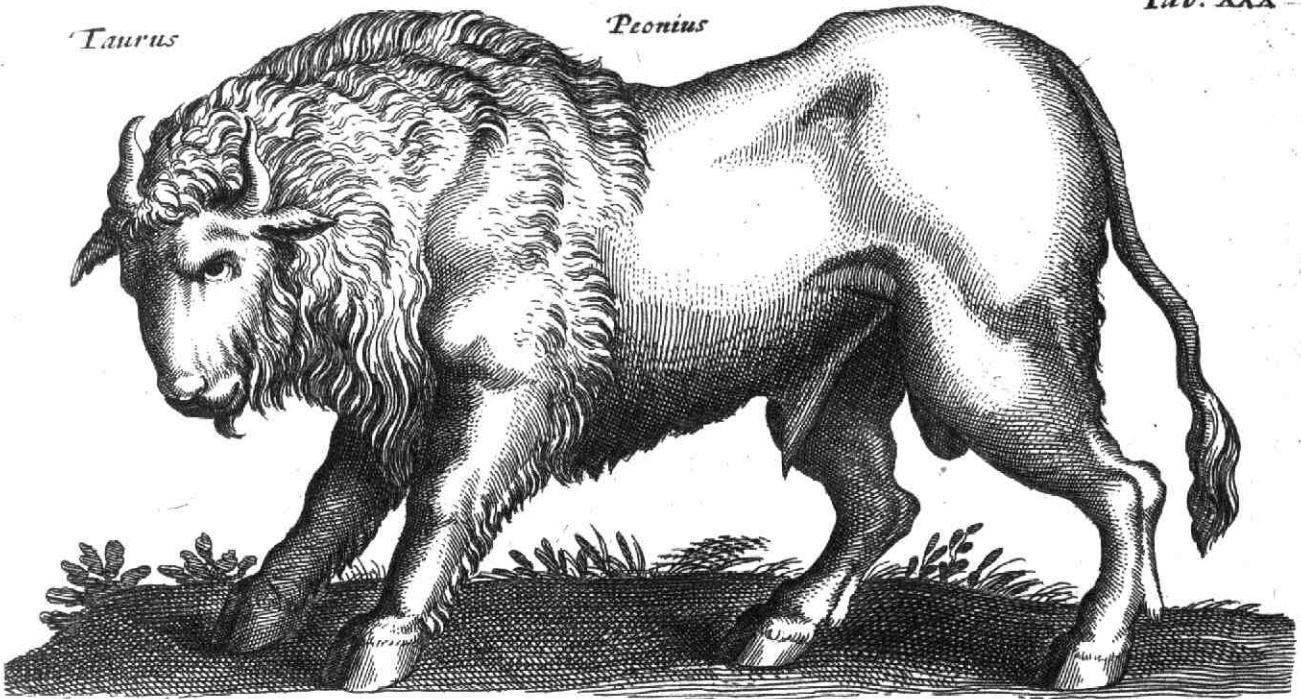
Arist. H. A.
l. 2. c. ult.

Arist. H. A.
l. 9. c. ult.

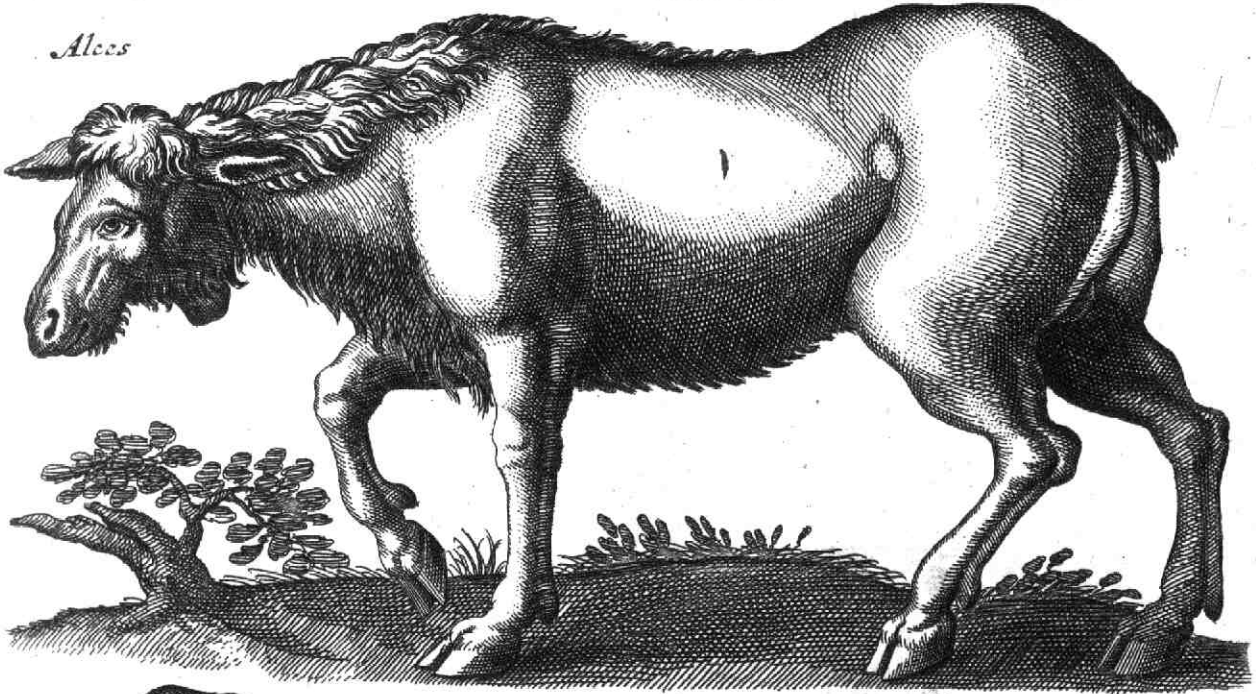
die

Taurus

Peonius

Alces

Alce. Elend geschlecht

die niet alleen die de boven-tanden niet hebben: Want onder de Vissen herkauwt ook de Scarus, oft Meer-brasem, om dat hy stompe Tand en heeft. Onder de andere Dieren, de gemene Muys, de Haas en 't Konijn, gelyk in 't Boek der Priesteren geschreven is, indien gy de wijsen wech van de herkauwing onderzoekt. *Aristoteles* antwoordt, dat de herkauwde spijs van d' een Maag in d' ander gezonden werd, tot datze van de laatste in de darmen valt. *Galenus* zegt, datze eerst uit de Maag, in de Mond weer op-genomen werd, daar na van de Mond in den Houter gezonden werd, van daar in de Zouter, ten lesten in de Pens. Na het zuigen beginnen zy te herkauwen. Die met Kudden Weyden lichter, en minder tijds, om datze buiten lopen. Nochtans meer 's Winters, als op de andere tyden van 't Jaar, en schijnen niet minder vermaak in 't herkauwen, als in 't eten te hebben. Datze dan de rust zoeken, blijkt daaruit, datze gemeenlyk in haar holen leggende, dat werk doen. Dat haar Melk alleen runt, en de run oft stremfel in de Zouter gevonden werd, en dat zy overvloed van Melk hebben, word van *Aristoteles* verhaalt. De oorzaak van dit al, zullen wy elders verklaren.

Alle herkauwende, uit-genomen de Kameel, zijn Hoorns, om haar te weren en te wreken gegeven. Het voedsel dat na de boven-tanden, die zy niet hebben, behoorde te schieten, verandert tot Hoorns, en die zyn veelerley. Nocht de dertele natuur, heeft ergens meer gespeelt als in de wapenen van de Dieren. Zy heeftze, zegt *Plinius* in takken verspreit, als in de Herten: an andere heeftze rechte en enkele gegeven, gelyk in dat zelve geslagt, an de Subulones, daarom alzoogenoemt, an andere heeftze die gelyk als tot Handen en Vingers verdeelt, gelyk in die welke Plathonyge genoemd werden. An de Wilde Geiten heeftze gerakte, maar kleine, en die niet af vallen, gegeven: An de Rammen kromme, op datze de Stieren recht andere uit-delen zoude. En in dit geslagt heeftze die ook an 't vroulyk gegeven, en in vele maar alleenlyk an de Mannetjes. De Steen-bokken hebbense na den rug gekromt; De Das in tegendeel voorwaarts. Maar nochtans heeftze an de Strepicerotes, welken Afrika Andax oft, oft stoute noemt, krom-gedrayde, en tamelyk spitze, gegeven. An die van Phrygia beweeglyke als ooren. Die van de Troglodyten, hebben haar recht na d' aarde gestrekt, waarom zy ook met een schuinse hals eten moeten. An andere heeftze een enkele, en die op 't midden-Hoof oft de Neus, an sommige tot anvalen sterk, an andere om te stoten, an enige krom, enig over end staande. An andere dwarfze, die alle spits eindigen, gegeven. Dit zegt *Plinius*,

die het onderscheid van de Verwen heeft over-geslagen. Maar die is ook heel verscheiden. In sommige is die wit, zwart, asgrau, oft geel-achtig. In andere verscheiden, gelyk in yder gedaante zal an-gewezen werden. De Hoorn-beesten hebben ook enige eygen delen, gelyk als de Koot en 't smeer. Zy hebben ook gemene delen, maar die in stand verschillen, gelyk de Milt, de Lyf-moer, en Uyers: De Milt is in de meeste rond: de Darmen heel wyt. De Mammen, en die twee tusschen de achterste benen. De Lyf-Moer heeft holletjes als zy de vrugt draagt. Vele zyn ook met een Koot verzien, en die leit in de achter-voeten. Maar hier van meer in yder gedaante.

II. HOOF-STUCK.

Van de her-kauwende Hoorn-beesten in gedaante.

EERSTE LID.

Van het Tamme Rund, oft Koe-Beest.

Dus veel van de gekloofde Vier-voetige her-kauwende Hoorn-beesten in 't al-gemeen. Indien gy haar gedaante bezieet, daar onder is zoo het Tamme, als Wilde Rund, het Schaap, de Geit, de Bok, zoo de Tamme, als de Wilde, het Hert, de Tarandus, de Eland en Rhinoceros begrepen. Wy beginnen met recht van het Koe-beest, een Dier, 't welk by na alles, 't geen wy, en andere Dieren tot voedsel behoeven, in zich heeft. Voorwaar alle de Peul en Koorn-vrugten, op dat ik de woorden van *Vegetius* gebruike, komen met recht den Os, en de Ploeg toe. Het gebruik zelf van de Wijngaard zoud vergaan, ten waar de Kar door haar hulp begon te zweten. Wat zullen wy veel van de vergelyking van verscheide ampten spreken: De overige Dieren, en zelf de Mest-vogels leven door den arbeid van deze. Van waar zoud de sneegheid der menschen, de Paarden haar garst, de honden haar brood, en de Varkens haar voeder geven. Indien het Koorn door den Os niet bereid wierd. En om kort te gaan, al wat gevoed werd is zyn voedsel an den Os schuldig. Hoe-wel by sommige een geslagt van Muil-Ezels, by andere van Kamelen, by weinige van Elefanten gebruikt werd: geen volk kan nochtans zonder Ossen zijn. Het is dan geen wonder dat de Ossen eertijts in zulken waarde waren, datze de Hoogduitsen voor een Bruid-schat ten Huwelyk gaven, door welke beginselen de Bruid vermaant wierd, datze quam om een Gesellin van alle arbeid en gevaar te zijn. En dat de Athenienzers in langen tijd geen Dier offerden, welkers arbeid

Aldrov. H.
Quadrupl.
Lib. 2. c. 1.

Veget. in
prolog.
l. 2. Veter.

Tacit. de
morib.
German.
Rhodig.
Antiq. lect.
l. 19. c. 29.

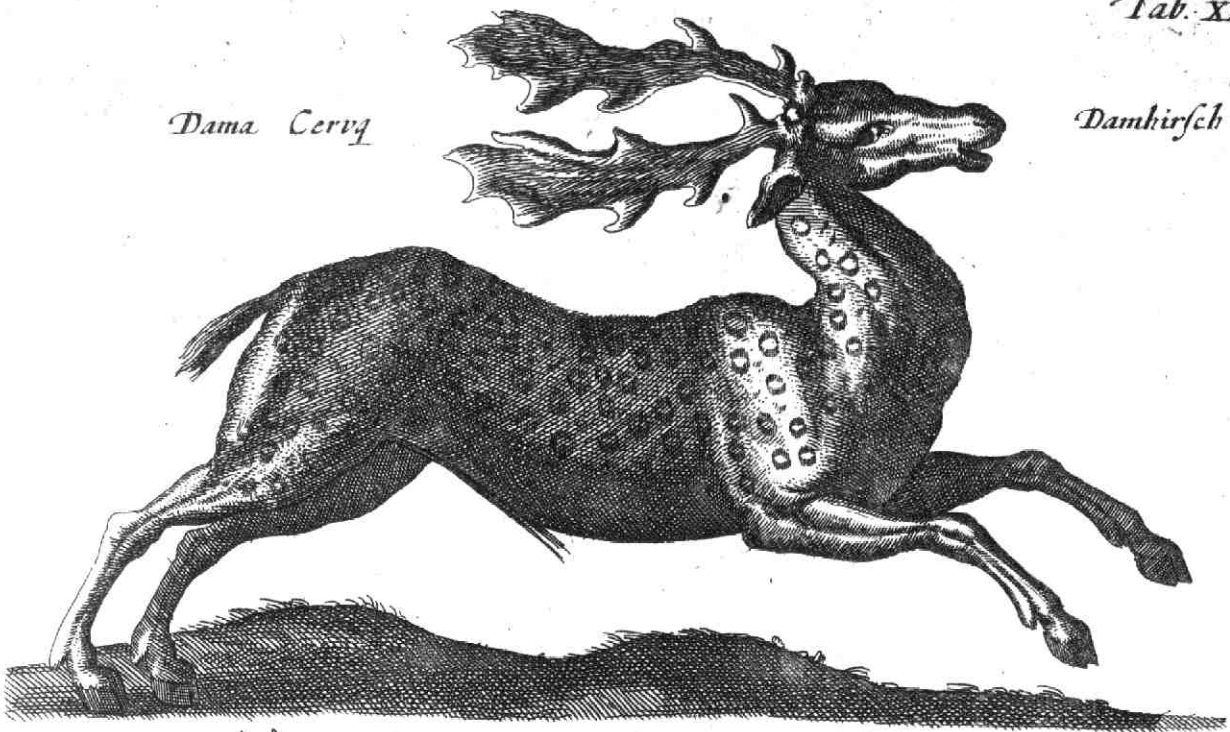
Galen. de
administ.
anat. c. 3.

Plin. H. N.
l. 10. c. 23.

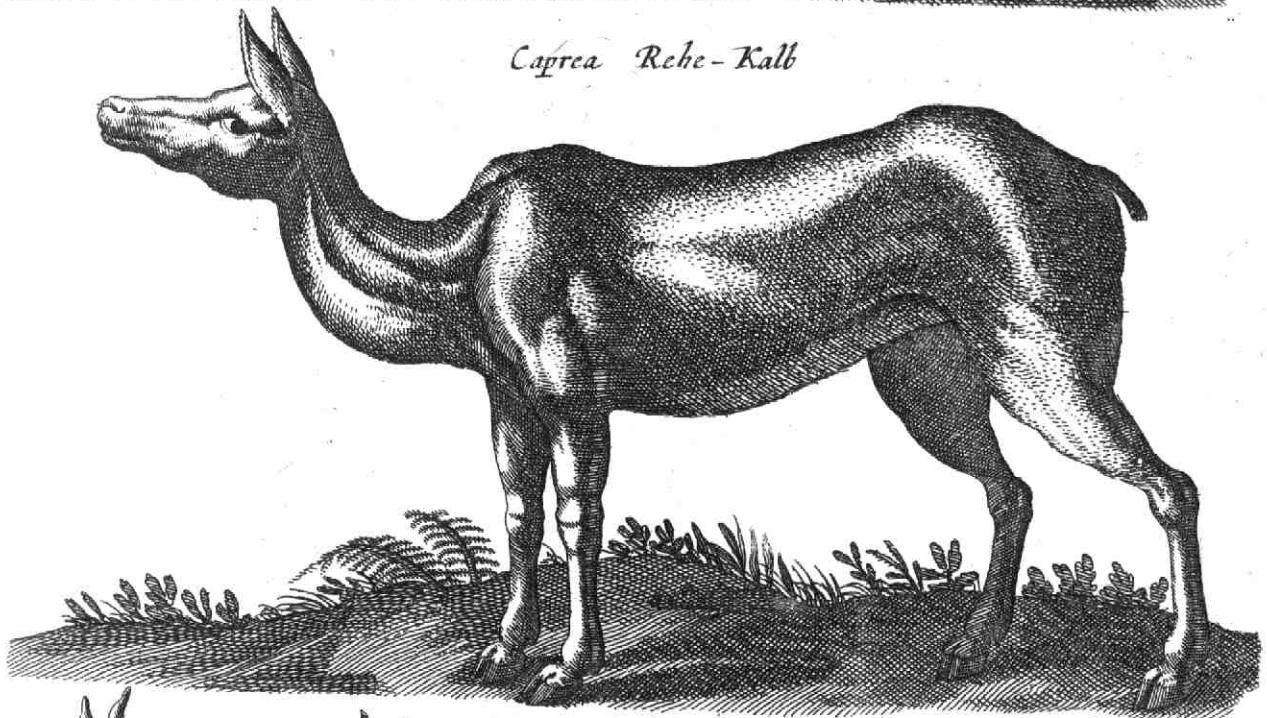
Plin. H. N.
l. 11. c. 37.

Dama Cervus

Damhirsch

Caprea Rehe-Kalb

Alce Mas

arbeid zy tot de Ploeg oft Wagen gebruikten: Dat de Phrygen, die met de dood straffen, die een Ploeg-Os gedoot hadde: Dat de Keizer Valens gebood dat niemand in geheel Oosten Kalf-Vlees zoude eten, en dat Konstantinus verbood de Ploeg-Os, om burgerlyke schuld tot onderpand te nemen. Daar zijn ook Ossen tot een geschenk van vromigheid vereert, en Decius Mus, een Overste der Soldaten, heeft, als hy 't Roomsche Leger, van de Sabynsche vyanden beset, door het omringen van een Berg bewaart hadde, een Goude Kroon, en hondert Ossen ontfangen; Lelius, na 't overwinnen van een Stad, dertig. Ik zwyg noch dat 'er van de Bohemers jaarlykx hondert en dertig voor schatting, an Karel de Grote betaalt wierden: datze, na 't zeggen van *Homerus*, en *Pauzanias*, gestolen zijnde, oorzaak van den Oorlogh hebben geweest; En dat de Hollanders van haar Kaas en Boter, behalven 't geen daar zy dagelykx van leven, welke zy na vreemde plaatsen zenden, thien hondert duizend Karelsguldens uit maken, gelijk *Hadrianus Junius* verhaalt. Het Rund heeft verscheide namen, na zijn ouderdom; De voornaamste zijn de Os, Stier, Koe, Vaars, Hokkeling en Kalf. De naam van Bos, oft Os, is voornamentlyk an de gelubde gegeven, nochtans betekent het ook een Koe en Stier: Gelyk dat ook by de Grieken een geslagt woord is, en na de getuigenis van 't Zetse een Kalf betekent.

Dubrav. in
Histo.
Bohemic.

Fauzan. in
Messen.

Naam.

Den Bos, oft Os, word *Taurus*, oft Stier genoemd, eer hy gelubt is, en is als een Hoofd oft Leider van de Koeyen. Nochtans bevat *Oppianus* met deze naam, als de waardigste, al het Runder-vee. By den *Ethymologus*, oft oorsprongs-beschryver, word hy gelijk als *Tanyurus*, oft lang-start, van zyn lange start, oft gelyk als *Gaurus*, dat is hovaardig, oft van 't Syrische woord, 't welk *Scaliger* goed dunkt, *Tor* en *Taur* genoemd. De Koe oft *Vacca* is het Wyfje van de Stier, en word by de Grieken van het woord *Bos*, oft het Mannetje door een lid onderscheiden. *Florentinus* zet over, *Buthelaia* oft *Damalis*. Welken naam *Photion* an alle jeugdige Dieren geeft, maar andere geven die an de Vare Koe. De naam van *Juvenus*, oft Hokkeling, en *Vitulus*, oft Kalf, onderscheiden de Schryvers niet wel, en *Varro* voldoet ook zich zelf niet. De Rymers noemen de *Juvenus*, en *Juvenca*, oft de jonge Ossen en Koeyen, ook niet anders als *Os* en *Koe*, en ook *Kalf*, oft *Vitulus*, die de Hoorns noch niet uit-komen. Wijl nochtans by *Izidorus* een *Os*, *Juvenus* genoemd wert, die tot het gebruik van de Mensch, om de Aarde te bouwen, begint bequaam te werden, 't welk hy uit *Varro* heeft, zal de naam van *Juvenus* by ons een Rund zijn, dat nu niet meer een Kalf is. *Junix* schijnt

het zelve te zyn, met een jonge Koe, oft Vaars. Daarom heeft *Kornutus* over *Perfius* gheschreven, dat de *Junices* jonge Koeyen zijn, die noch niet tot haar volkomen wasdom zijn gekomen. De naam van *Vitulus*, oft Kalf, komt de heel jonge toe. *Izidorus* leit het woord *Vitulus* af, *à viridi etate*, dat is: groenen ouderdom, andere van *Vitulando*, oft *Lascivendo*, dat is: las-bekken, en zommige van 't woort *vita*, dat is 't leven. Het Kalf heeft by de Grieken verscheide namen bekomen: want hy word, *Petalos*, *Mochos*, *Moriskori*, *Portis*, *Poris*, *Erinas*, *Mogilajos*, en *Preon*, *Kooronnos*, *Roos*, *Pelles*, en *Knodalos* genoemd, welke vyf laatste namen nochtans meer de Stier, oft *Ostoe*-komen. De Kalven worden by *Athenens* *Petaloi* genoemd, van haar brede en kleine Hoorns, gelijk *Celius Rhodigium* dat uit-leit. Het word ook *Mochos* genoemd, dat bey der kunne gemeen is, oft om dat het een geluit als *Moo* geeft, oft *parà tò of mastai te Metri*, dat is: om dat hy zijn Moer ruikt, oft om dat hy met het geluid van *Moo* haar zoekt, oft om de genegentheid die hy tot de Moer heeft.

De Grieken van onze tijd noemen het Kalf, *Moufkori*. *Portis* is, by *Hezychius*, een jong Rund. *Poris* betekent by *Henrikus Stephanus* een Kalf, 't zy *Man* of *Vroulyk*, *para ten Poreiam*, dat is van de wech, oft reys genoemd, zoo dat het, op dat ik de woorden van *Zuidas* gebruik, een *Micra Bos* oft jong Rund is. *Erinas* is by *Hezychius* en *Varinus*, een *Neas-bos*, dat is: Nieuwe Rund, als mede *Mogilajos*. *Enis* noemen de Grieken een jarig Rund. De overige heb ik gezeit, meer de Stier en *Os* toe te behoren: Want *Precy* is by *Varinus* en *Hezychius* een Stier; *Killix* is een Rund oft *Lam*, dat den eenen Hoorn verdraeyt heeft. *Kooronios* is een Rund, dat halfmaans-wyse Hoorns heeft, gelijk by de selve, *Koroonos* een Stier met rechte hoorns betekent. *Roós*, is by 't *Zetse* een geslagt van Schytise Ossen. *Pellis* beduit een swart Rund. *Aeschylus* noemt de Runder-beesten ook *Knoodala*.

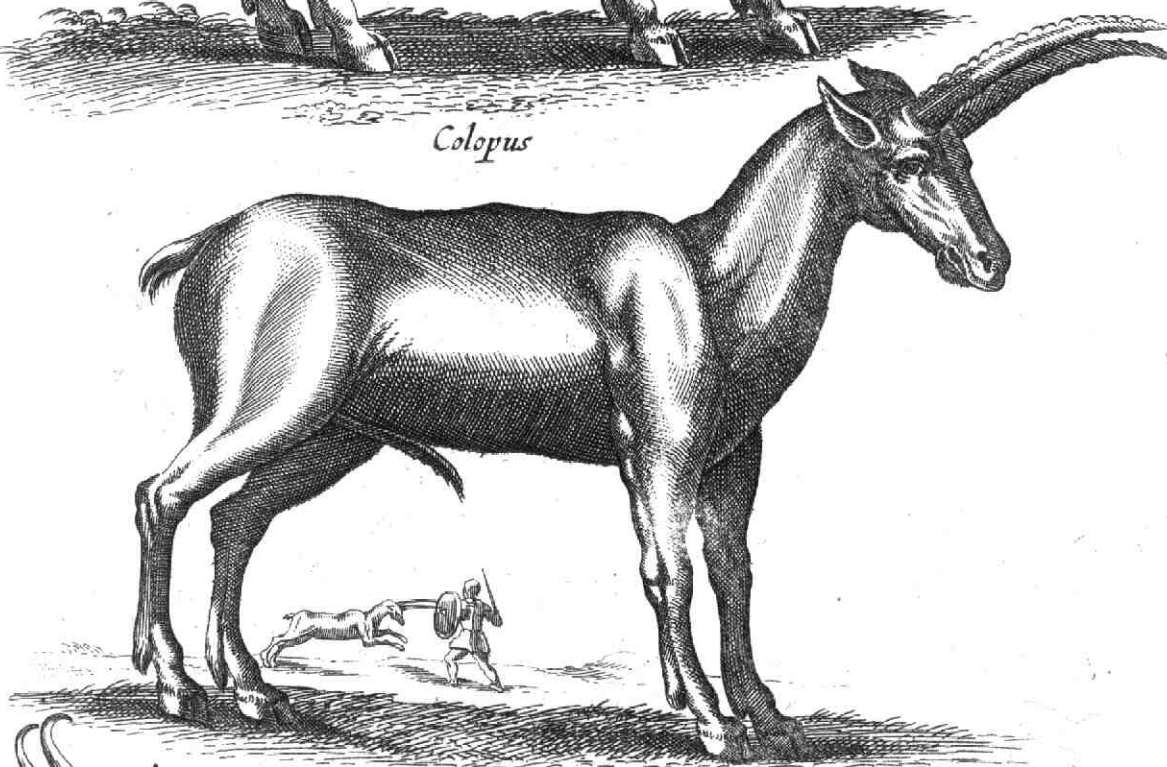
In de Beschryving zal ik de zonderlingheden alleenlyk anwyzen: want het is een wel bekend Dier; Maar van 't onderscheid der Hoorns zullen wy hier na handelen. Dit Dier dan heeft *Hayr*, dat jaarlykx na 't zeggen van *Aristoteles* uit-valt, maar teerder en dichter als de Zwynen: op den Rug nochtans, en *Nek* is het noch dichter, en dat word met een zonderlinge naam, *Kollops* genoemd, om dat uit het zelve heet gemaakt zijnde, è *Kolla*, oft het Lijm gemaakt werd, oft gelijk *Varinus* zeit, om dat daar van *Kollaboi*, dat is, de sleutels, gemaakt werden, met welke de snaren op de *Ohytar* gespannen en geloft werden. De verdubbeling die in den hals gezien werd,

Beschry-
vingh.

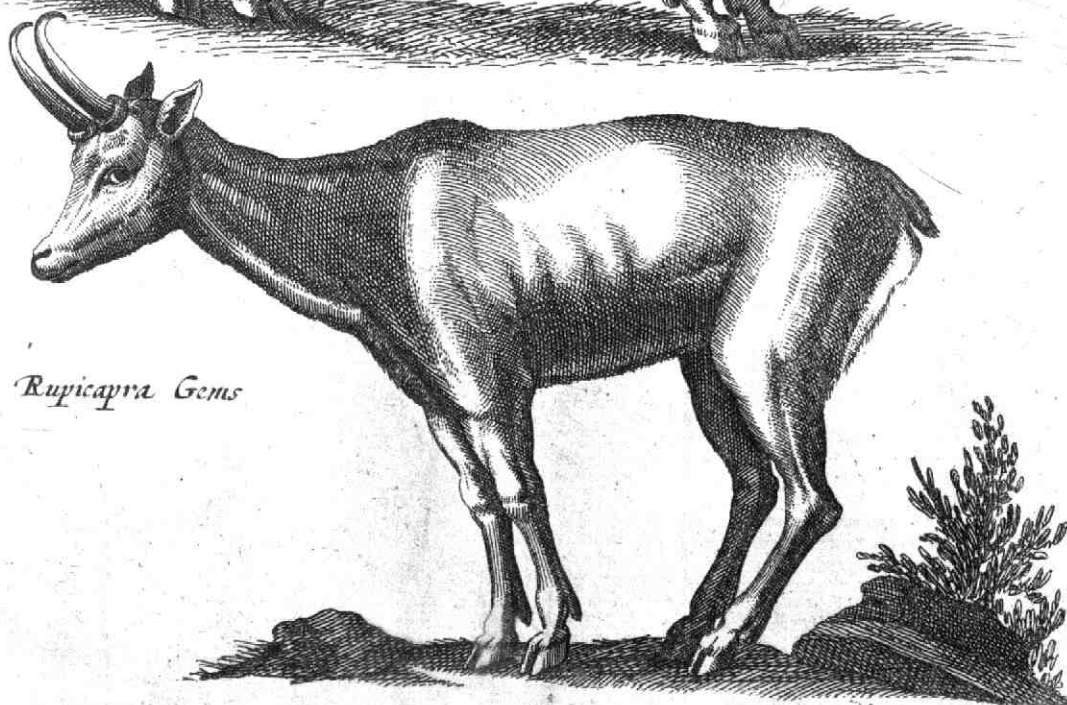
Cerva Hinde

Colopus

Rupicapra Gams

is gelijk de zelve zeit, Myklos genoemd. De uit-puiling van zijn Lippen is dik, het bovenste Kaakbeen ook dik en stomp, en daarom kan hy niet wel kort gras eten. Dat zijn Hoofd in de gedaante van een V gevormt is, heeft *Cælius* an-getekent. *Demokritus*, en *Ælianus*, dat de gelubde breder Kop hebben als de Stieren. Tussen bey de Hoorns is het Been heel hard, dat alle ongeval sterk tegen staaten beswaarlyk wijkt. Dat de uit-gerukte tong zich een gehele dach beweegt, heeft *Kardamus* geschreven, die Lellen, welke an de Strot hangen, worden Palezer, oft Palezeria genoemd, en mogelyk by *Varinus* Lorgalion. De Tandén staan door-gaans by een, en worden tweemaal verwisselt. Twelk, zo *Plinius* zeit, op haar tweede jaar geschied. De boven-tanden hebben zy niet dar is de vier voorste, daar om herkauwen zy, gelijk gezeit is. De spanning van haar teelid is zo vinnig dat hy, indien hy in't verzamelen, de rechte plaats vermist, de Koe beschadigt en wond. De koeyen hebben de Uyers tussen haar achterbenen: twee zo *Aristoteles*, vier so *Plinius* zeit; ijer speet, die hy vier in getal heeft, zelfs na't zeggen van *Aristoteles*, een Uyer zo't blykt toe-eigenende. *Horatius* geeft te kennen dat den aars gaapt. De start is lang, de hayren kort. *Plinius* noemt de start *Caulis*. Het vlees is droog en Swartgallig. De Zenuwen kloek en hard, maar in de Stieren harder. Het bloed is vol vezelen, daar om word het hard, en runt te zamen. De geleding van het Dybeen heeft het Runder-beest lossen als andere dieren: en daarom trekbeent hy meer als andere, voornamentlyk mager en oud zynde. Men zeit datze stenen in't hooft dragen, en die, als zy de dood verwachten, uit spuwen. *Augustinus* zeit datze die ook in de lever, en nieren hebben. Datze een been in't hart dragen schrijft *Plinius* ongetwijfelt uit *Aristoteles*. De Vorm vande milt is lang werpig en veel zwarter als in de zwijnen, inzonderheid oud zynde. De nieren zyn, na't zeggen van *Plinius*, die vande mensch gelijk en als uit veel nieren t' saam gezet.

De koten zyn vande koten der Kamelen onderscheiden, om datze wat groter zyn in de tweede maag, oft houwer van de Varekoeyen, zeit *Plinius*, word een zwarte kloot zo rond als een bal gevonden, die gans geen zwaarte heeft. *Aldrovandus* heeft 'er twe gehad, een roschverwig, de ander swart, om dat die uit een roo, en dees uit een zwarte koe gehaalt was: vermits haar oorspronk uit de hayren ontstaat, die zy onder 'therkauwen, door't likken van haar uitterlyke leden, 't geen dikmaal gebeurt, in flokken en vergaderen, welke met slym vermengt zynde alengsjes tot een ey-ronde vorm gebracht werden. Van de plaats behoeven wy niet veel te spreken. Indien gy haar spys bezeit

zy zyn by na Al-eters: Nochtans eten zy meest gras, de Cytifus, wikken, het kernid medika, de Lotus, de wilgen, de eyken, de olyfboom, riet, de zwarte Elzen, de wijngaerd, garst, de olyza, Arinca, het turkx koorns, de eers, erweten, lupinen, eykels, de korlen van de dadels, en olyfboom.

Van het gras is yder een bekend, daar 's winters hoy voor in de plaats volgt. In't land van Barbonne wast inde bron Or-ges zeker gras, de koe-beesten zo ange-naam, datze de gehele kop in 't water steken om dat te soeken. 't Zelve doen zy in de Rivier de Loir, in de visseryen van de Sebusianen in de groeven, sloten, en staande waters van de zelve landen, wast een gras met heel lange rode bladers op het water dryvende. Daar de koe-beesten ook zoo graag nazyn, datze totten buick in 't water lopen, en't gehele hooft onder steken, om dat op te eten: waer van zy oock heel vet werden, en de koeyen geven 'er meer melks van, die daar ontrent zyn. Van de Cytifus komt ook overvloedig en zoete melk, maar als zy bloeit is zy onbequaam, om datze een weinig brand. De Erweten worden oock geprezen maar niet die in de maart gezait zyn, welke haar brem-ziek maken. *Plinius* zeit niet alleenlyck dat de erweet in de maart gezait de koe-beesten schadelijk is, maar dat die van den Herfst snufachtig is, en datze enige dagen geweekt beter werden. Daarom geeft haar *Demokritus* zodanige, op dat de koe-beesten niet verzwakken zouden, alle maanden te drinken. Voor yder jok offen zyn vyf maten genoeg.

Van het kruid Medica worden alle magere last-dragende Dieren vet, en het is een geneesmiddel voor het zieke vee zo *Theophrastus* verhaalt. Daarom word het wilde in veel plaatsen van Spanje voornamentlyk te Valentia, naastig na't zeggen Dalechâmp gezait. Het moet nochtans zo *Aristoteles* zeit matelyk gegeven werden, wyl het anders de melk op droogt, en het voedsel tot bloed, vlees, en vet gedyt. De Lotus geeft oock veel goed voedsel, om datze zoetachtig, en eens gezait zijnde enige jaren vrugtbaer blyft. De toppen van den olm, inzonderheid die van Attinia, waren eertijds by de Romeinen in waarde. Maar indien gy daer mede de beesten gedurig voet, en haar daar na iet anders geven wilt, sult gy de Koe-beesten doen walgen. Vande wilgen gewaagt *Virgilius*, en *Lubertius* vergeetze niet. Dat de vyg-bladeren oock de Koe-beesten mogen gegeven werden, indien zy overvloedig zyn, schrijft *Kolumel-la*. De zelve houd oock de eyken en olyf-bladeren beter, maar van dit geslacht die geen doorns hebben.

De bladeren van de zwarte Elzeboom geven overvloedig melk. Voor Palea off kaf verstaet daar door de garst, en

Pl.H.N.
l. 18. c. 21.

Dalec-
hamp.
ad l. c.

Pl.H.N.
l. 11. c. 37.

Pl.H.N.
l. 8. c. 45.

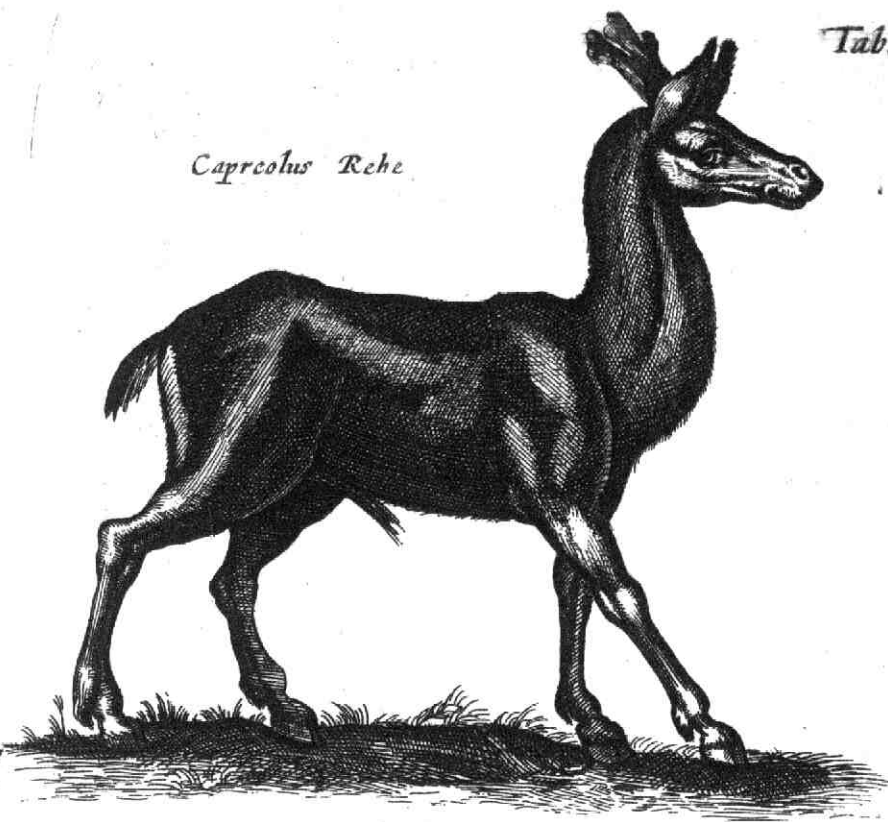
Arist.
H.N.
l. 2. c. 15.

Kolumel.
R. R.
l. 5. c. 6.

Virgil
Georg. 3.
Lucret.
l. 2.

Kolumel.
R. R.
l. 6. c. 3.

Capreolus Rehe

*Capreolus
Marinus*

Capra

Kolumell.
R. R. 1. 2.
c. 11.

de overige koorn-vrugten. Dat nochtans de Geers in Italie goed voer voor de Koe-Beesten is, schrijft *Porta*. In dat deel van Spanje, 't welk Beticagenoemt is, werd de Cicer oft de Wikken, in plaats van erweten ghegeven, welke mette molen ghebroken, en met water gemenght werden, tot datze taay werden. Dat een maat Lupinen een Koe-Beest kan verzadighen en sterk maken lezen wy by *Plinius*.

Dry dagen in Rivier en Zee-Water ge-weekt, worden zy zoet, en alzo gedroogt tot ghebruik bewaart. De Eykels heet *Kato* gewilt datmen na het Koorn vergaderen zoude, en in 't water weeken, om daar van een halve, en inde lente een gheheel maat an de Koe-Beesten te geven.

Van de zelve zegt *Plinius*, het voeght wel de Koe-Beesten omtrent de Winter Eykels voor te werpen, namentlyk voor yder juk 24. maten. Meer is de gezondheid schadelijk, en van die tijd als zy ghegeven werden, indien zy dan minder als dertigh dagen an malkander gegeven werden, zal het lente-schorft haar dat doen berouwen. Dat de korlen van de Dadels by de Babyloniers an de Koe-Beesten, en Schapen te eten gegeven werden, beschrijft *Strabo*: Datze van de maren-takken gevoed en vet werden, zegt *Theophrastus*. By die van *Paoria*, die omtrent de Rivier *Prazis* wonen, worden ze met Visch ghevoed, en zy onthouden haar ook niet van de scherlingh, 't zy dor oft groen, en worden ook niet van de *Romunculus* oft Glifbloem-kruid beschadigt. Van den drank valt niet veel te zeggen, helder water is haar beste drank, nochtans zegt *Vecetius* datze van het vuil geen hinder lyden. Bezie van de wijs om haar te voeden, *Aldrovandus*, en de beschrijvers van de Landbouw. Van den Ouderdom spreekt *Plinius* kortelyk aldus: Het langhste leven der Koeyen is XV. Jaren, van de Stieren oft Ossen XX. Haar grootste sterkte is op haar vijf jaren. Haar ouderdom word bekend zegt *Krescentius*, wanneer zy haar tanden wisselen.

Want zy wisselen de voorste na een jaar en acht oft thien Maanden: daar na verliezen zy allenghsjes de naast bystaande, tot datze die binnen dry jaar alle gewisselt hebben. Op welke tijd zy voor best gehouden werden, en blyven by haar sterkte tot thien oft vyfthien jaren. In de stand van haar Ouderdom hebben zy schoone lange, gelyke tanden: die metten Ouderdom verminderen, zwart worden, en in eeten. *Gesnerus* zegt dat de Switzers uitte krappen van de hoorns, die daar boven an groeyen, van haar Ouderdom oordelen: en dat die op haar vijf jaren dry in getal zyn. Daar na meer. En datter zyn die menen datte koeyen zoo dikmaal als zy gekalft hebben een krap meer krijgen. Omtrent haar te-

lingh komt haar tochtigheid, haar versamelingh en 't kalven voor. Indiengy haar tochtigheid in ziet, zy weiden alleenlyk in de springh-tijd mette Koeyen t'zamen. De meerder-jarige springen twee-maal op een dach, de jongher meer-maal, en dat op de zelve Koe: En de Stieren brengen met zoo grooten ghenegentheid haar teelid binnen, datze zonder beweghen zaat schieten.

Dat een ghelubde een Koe bezwangert heeft, schryft *Aristoteles*. Maar na 't oordeel van *Kolumella* is eene Bul genoeg voor vyfthien Koeyen. Nochtans geeft hem *Varro* meerder, zeggende dat hy zoo veel Stieren hadde als *Atticus*, namentlyk een bejaarde met een jonger voor 't seventigh Koeyen. Hy onthoud zich van de volle Koeyen van zelfs, en van die tyd, als van huwelyk scheidende loopt hy alleen, en gelyk in *Epirus* veel gesien werd, komt veeltijds in dry maanden niet te voorschyn, en weid alleen van 't geselschap der Koeyen afgescheiden. Niet minder is de tochtigheid der Koeyen vermaart. *Aristoteles* zegt datze zoo tochtig werden, dat de koeherders haar nocht grypen nocht houden konnen, en dat tot teken van dien haar achter lijf begint uit te puilen, en datze dikmaal 'er pissen gelyk de Merryen. Datze ook zelf op den Bul springen, die neerstigh navolgen, en by blyven, en dat de kleine tochtiger als de groote zyn. *Alianus* verhaalt datze na de Stier jookende, daarze dertigh stadien oft omtrent een uur ver af zyn, niet te min loeyen.

Haar geilheid vermeerderd door een stuk gezoute Ossen-Vlees, zoo groot als een Okker-Noot, inde mond ghefteken, en door eten van het kruid *Orobanch*, 't welk onder de erweten groeit, en meer andere dingen die *Kolumella* voorschrijft. Haar verzonneling valt haar lastiger als de Hengsten, en voornamentlyk dan, als de Koe haar maandelyke vloed heeft, en de Stier van zelfs toe laat. Men weet datze getrokken hebben als haar vloed de tijd van twee, dry, oft vier Maanden, oft langer ophoud. Zy dragen thien Maanden, en kalven op de thiende Maand zoo *Varro* zegt. Al wat voor die tijd gheworpen werd is niet leefbaar zegt *Plinius*.

Daar zyn schryvers die zeggen datze op den vollen lesten dag van de thiende maand kalven. De stand van 't kalf in de Lyf-moer word hier door een afbeeldsel uit gedrukt, gelyk ook de binnen-rok van de nageboorte der Lyf-moer, daar de vrucht gemeenlyk in besloten is, met haar hollerjes en buitenste vlies.

En hoewel zy maar een 't seffens werpen, en zelden twee: nochtans heeft ten tyde van *Ptolomeus* de Jonge, een Koe na 't schryven van *Diogenianus*, op eenmaal zes kalven geworpen: En de vruchtbaarheid

Arist. H.
A. 1. 5. c. 2.

Varro R.
R. 1. 2. c. 5.

Theophr.
1. 2. de
Caus.
Plaut.

Potus.

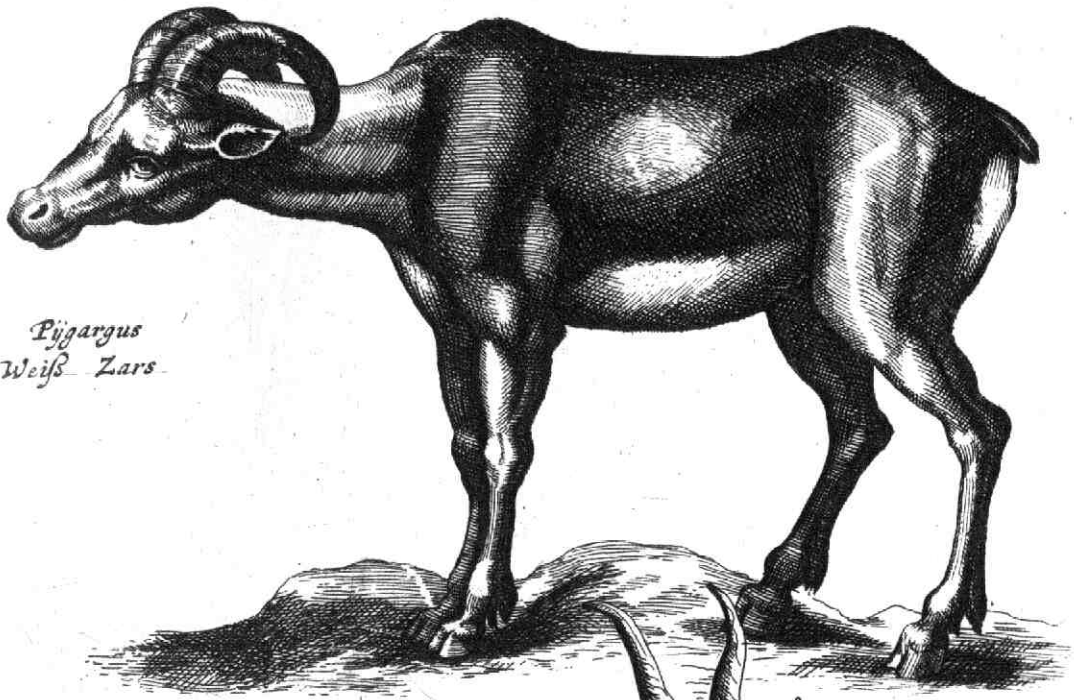
Ouderdom.
Arist. H.
A. 1. 6.
c. 21.

Krescent.
1. 9. c. 64.

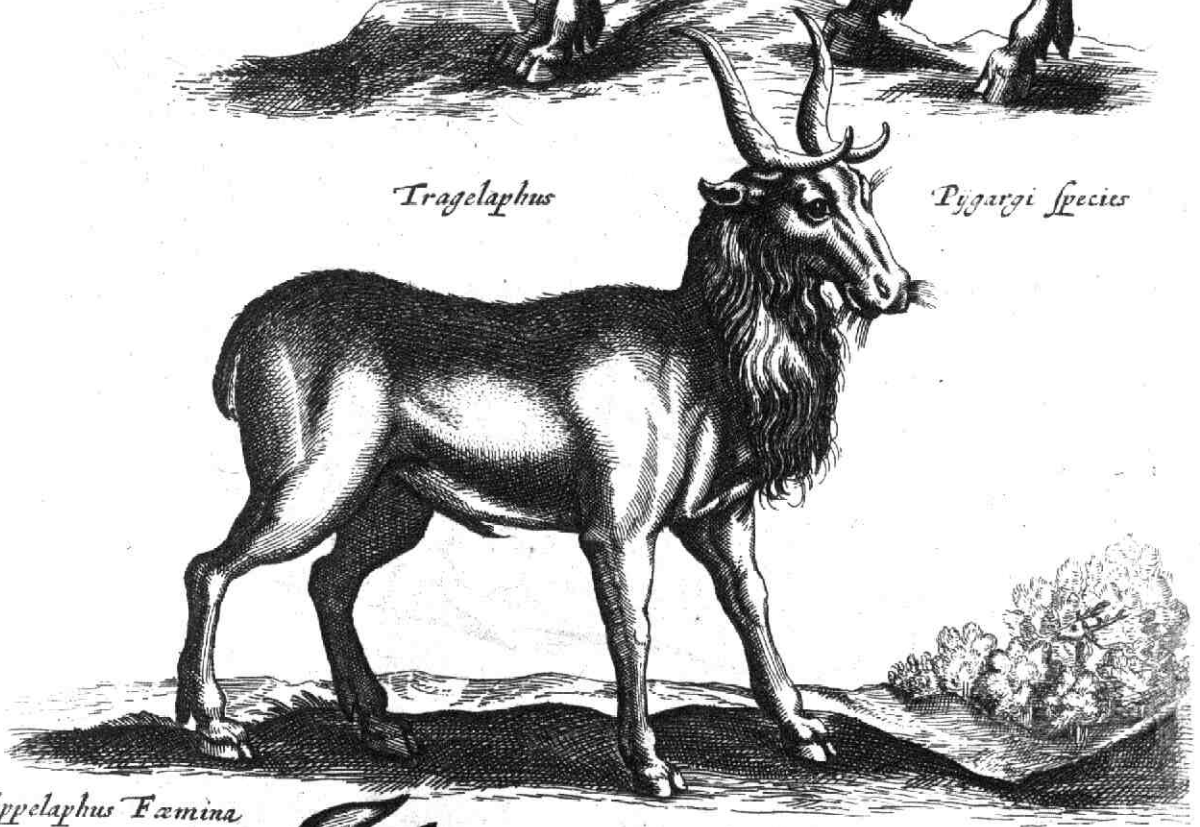
Teling.

Alian.
1. 10. c. 27.

Kolumell.
R. R. 1. 6.
c. 24.

Pigargus
Weiß Zars

Tragelaphus

Pygargi Species

Hippelaphus Famina

baarheid van deze beesten is in Spanje heel wonderlijk. Zy werpen veel tijds twee kalven, en laten op de elfde maand de Bul weer springen. En hoe wel zy twee kalven draegt nochtans zeitmen dat de Koeijen niet als in de rechter zyde alleen dragen. Of zy een bul oft Koe kalf draagt giffen zomige uit het afvallen na het springen van de Stier: Want valt hy ter rechter zyde af zy ramen een Bul-kalf, indien ter linker, een jonge Koe kalf. Zy houden vriendschap met de Byen, vyandschap mette Horzels, met de Tabanus oft Koevlieg, met de Vlieghe, de Rhycinus, de beren, zwynen, de Raaf en enige planten en Verwen. Van de Byen geeft *Plinius* te kennen, als hy zeit, dat het heel nut is de By-korven met koedrek te besmeren. Dat die met haar verwant zynde, alle de beesjes die daar in groeyen om brengt, en de spinne-koppen, kappellen, wormen en de byen zelfs verwekt: en elders: Dat de Byen geheel herstelt werden met versche ossen magen onder den drek begraven.

Virgilius zeit dat het dode lichaam van een jonge Koe, even als dat van de paarden, welspen, kapellen, *Teredines*, en byen voortbrengt. Metten angel van een Horzel gesteken zynde, lopen zy, als mette grootste pijn aangedaan, gelyk dul. De vlieghe quellen haar zo dat ze in Leukade eertijds daarom een koebeest ande vlieghe op-offerden, die met het bloed van dat uit gespannen beest geloofd wierden terstond te verdwynen. Van de *Ricimis* gequelt zynde worden zy minder vet, en vallen traag in 't arbeiden. De beren, die de bullen an de muil, de hoorns, en de voeten blyven hangen maken haar door die swaarte mat. En daaris geen Dier van snediger malligheid in 't quaad doenals dit. De Verkens-drek is de Koe-beesten schadelijk. De Ravens vlieghe haar nae de oghen om die uit pikken. Enige verhalen dat de Stieren, als haar de tong, met Varkens-vet oft enig ander weet ik niet, bestreken werd, liever zulien sterven als eten, ten zy die eerst met zout en asyn afgewassen werd. Wat angaat de planten, indien gy de neusgaten vande Stier met rosen-oly bestrykt word hy duizelachtig. De lafer in de Neus gevreven ontfleekt hem, met zwart neskruud worden zy gedood. Dat de jonge met het zap van 't kruid *Chameleon* als van het keelgezwel verstikken, verhaalt *Plinius*.

De wilde Vygboom maakt haar Vlees heel teer. De bladeren van de Esscheboom zijn de Koe-beesten doodlijk, maar d'ander herkauwende Dieren onschadelijk, indien wy *Plinius* geloven, 't welk van de Ypenboom waarachtig is. Men zeit datter een plaats, omtrent het land-

schap van het Schytise een Medise Thracie is, by na twintig stadien, dat is omtrent twee uren groot, die garst voort brengt, welke de menschen eten, maar daar zich de Paarden en Koe-beesten mette andere dieren van onthouden. *Tragus* beschrijft een zeker kruid onder de gebreken van de vrugten, welkers bladers in 't eerst de geers gelyk zyn, met lange ruwe ayren verzien, welke als de kliffen an de klederen blyven hangen, en veel op de akkers met geers en garst bezait gevonden werden, welk kruid de Koe-beesten schadelijk is, en van haar geschuwt werd. Een gedaante van de blauwe *Aconitum* werd, na 't getuygenis van *Gesnerus*, van de Koe-beesten niet aen-geroert.

Van het goede kruid *Kalscha Alpina*, en de *Personata* zie *Gesnerus*, en *Tragus*, wanneer dit nat bedauwt zynde, van de Koe-beesten gegeten werd, blaast het haar zoo op, dat zy zomtyds barsten, indien zy niet tot lopen gedreven zynde verhitten, en 't zelve weder van achter uit lozen. Uit de Verwen worden zy met de rode en die daar henen hellen an-gehitst. Maar het is wonder, dat de Ossen, die ymand ter Galg gevoert hebben, daar na niet meer zullen ploegen, oft indien zy ploegen dat de aard geen vrugt zal dragen. De Schryvers van de Landbou zeggen dat de zayer wel moet waarnemen, dat het zaat niet op de Hoorns der Koe-beesten valt, want dat de zodanige onhandelbaar en onyrgtbaar werden. *Plinius* zeit, indiener in tijd van brand wat drek uit de stal geworpen werd, datze lichter uit gehaalt werden, nocht dat de Koe-beesten oft schapen daar weder zullen na toe lopen dat zeker geen wonder is. Van haar stem en beweging zal een we-

nig genoeg zyn, Dees is traag op dat ik niet luy zegge, waar van men zeit als een Koe een Haas vangt. De stem is na den ouderdom en kunne onderscheiden. Dat de stem vande kalven als vande volwassenen vande Koeijen als van de Stieren is, bevestigen *Plinius* en *Aristoteles*: Maar datze in tegen-deel verandert in de gelubde. Het geluid van deze Dieren word eigentlyck by de Latinen Boare, en gelyk *Varro* zeit Boare oft als *Pakuvius* Boire genoemd. De gemene stem der Koe-beesten word *Mukima Mukesis*, en *Mukedanos* apo ru *Mukastai*, dat is loeyen genoemd. In de spijs geven ons de Koe-beesten veel, namentlyk het vleesch, het brein, de Tong, het hart, de Lever, de Milt, de nieren, de pens, de darmen, de voeten, het merg, en daarenboven de melk, en daar uit de Boter en Kaas. 't Voornaemste

gebruik

Toen-
ging en
Afkeer.

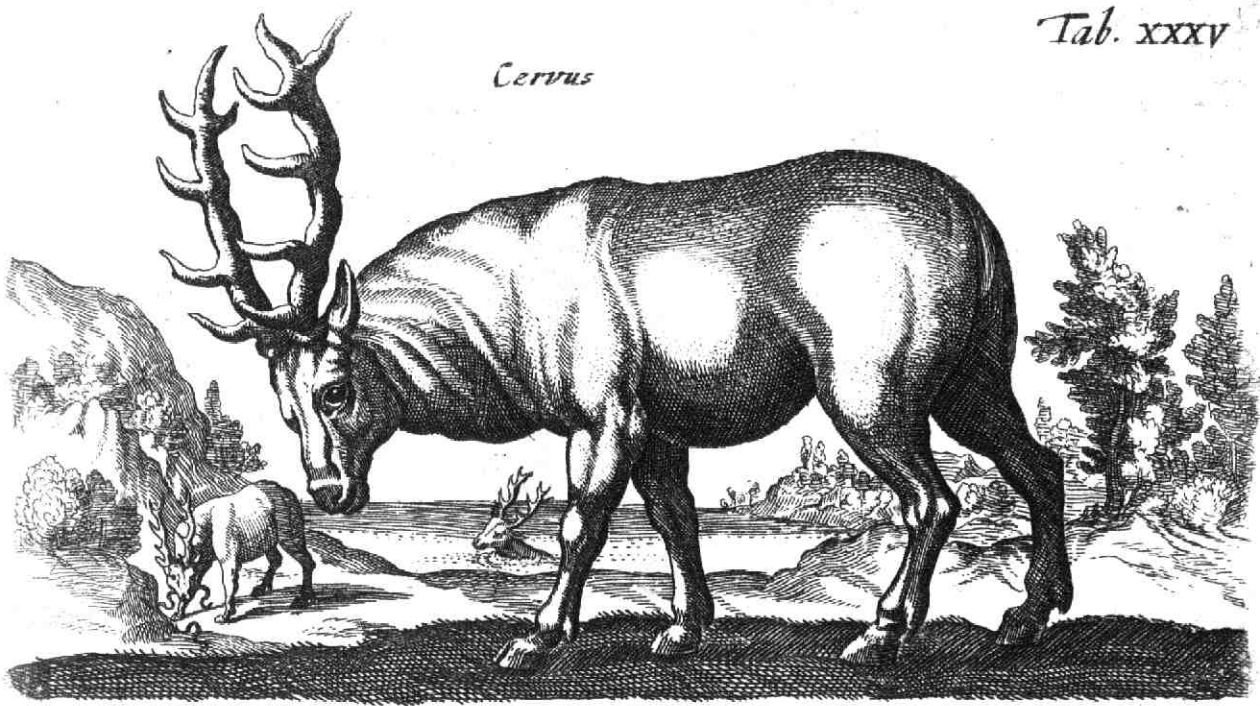
Celius
Rhodig:
Antiq;
lect.
l.23.c.20.

Seneka de
ira

Stem

Gebruik
vande
Spijs.

Cervus

Hippelaphus mas

Rosß Hirsch

*Cervus
Burgundicq*

Athen.
Dipn. l. i.

Plinius
l. 7. c. 36.

Bell. obf.
l. i. cap. 60

Hippokr.
de Vict.
rat. lib. 2.

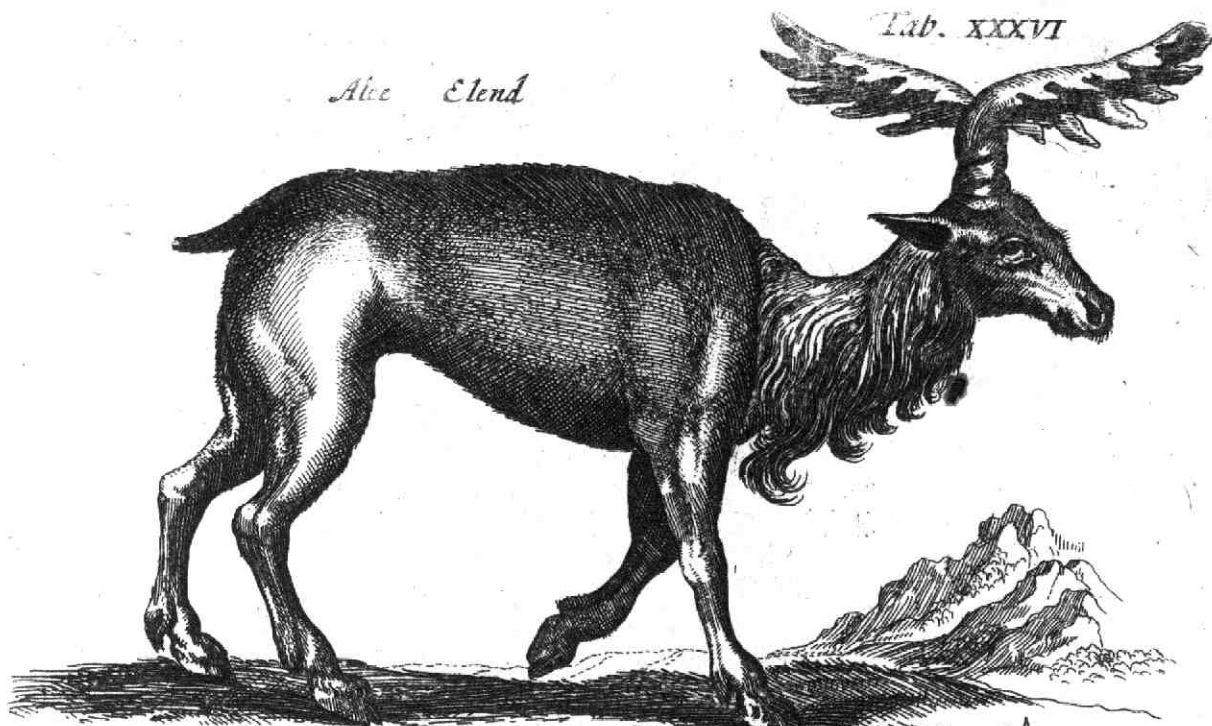
gebruik is van 't Vlees: En hoe-wel de Egyptenaars het Koey-vlees verwierpen, en 't Stieren-vlees aten: nochtans hebben de Romeinen verboden het Stieren-vlees te verkopen. Om dat door 't eeten van 't felve, de Pest over de zwangere vrouwen, onder de heersching van den trotzen Tarquin, gevallen was. Het is by *Homerus* den Vorsten op-gedifcht; het welk *At beneus* ook an-tekent. Als *Lyzander* na Jonie vertrok, is hem een Os en twee Panne-koecken toe-gezonden. In 't Koninkrijk Senega, eten de Inwoonders anders geen vlees. *Prometheus* heeft, na 't zeggen van *Plinius* den eerften Os gedoot. Dat de oude op de grote maaltyden haar geheel gebraden op gedifcht hebben, getuigt *Aristophanes*. De Turken ook in klein Azia, oft Natolia wanneer daar een kind befeden wierd, wiens ouders redelyke middelen hebben, zijn gewent een gehelen Os, daar een gehele Hamelin-gefteken is, die ook een Hin met Eyren gevult in heeft, an een dikken ftaak voor een wakker vuur te braden, welken by de Bloed-vrinden van 't Kind opgekloven word. Indien gy de hoedanigheid van 't Rundvlees in ziet. *Celsus* zeit dat het vlees van de tamme van veel voedsel, en de Maag aangenaam is, en onder dat gene gestelt werd dat niet verderft. *Hippokratès* zeit dat het veel voed, den buik ftopt, en zwaarlyk verteert werd. By *Galenus* is het geenzins vogtig, flymerig, oft tay, nochtans is het fchadelyk om zijn hardigheid, en zwaarheid in 't verteeren, en hoe-wel het veel voedsel an-brenge, dat niet lichtlyk vervliegt, zo geeft het nochtans grof bloed. Indien ymand uitter aart zwart-gallig is, zal hy licht tot zwaar-moedige ziekten vervallen, zo hy daar veel van eet. In zommige is de Milt van dat voedsel niet weinig gezwollen; waar op daar na een quaad-vochtigheid door 't gehele lyf gevolgt is. Zy zijn in 't begin en 't midden van de Lente van arger voedsel, als zy de jonge kruiden eten; Van beter als de kruiden dik werden, en by na haar zaat fchieten. Gezouten en gerookt worden fy veel van de Neerlanders, Engelsche, Schotten, en andere Noordse volkeren gegeten. Het vlees word meest in 't midden van October en November in-gezouten, en opgehangen zijnde, van zommige met angesteken Genever-hout, dat daar na weer uitgebluscht werd, gerookt. Zommige menen ook dat de Verw van 't Vlees pryfelyk is, en dattet roder werd, indien het met droge brand-netels gerookt werd. Maar dat gerookt Vlees moet weinigh gegeten werden, om dat het niet oft weinigh voed, het duurt lang in de Maag, en word fwaarlyk verteert, en verteert zynde geeft het heel quaad voedsel. Dat van middel-baren ouderdom, en van een Os, niet te veel door arbeid afgeflooft is, word voor het best ge-

keurt: maar de oude zyn bequamer om vet te laden, en *Brujerinus* heeftze gezien die uit Auverne gekomen waren, zoo zwaar van vet, datze niet als met een ftede van die haar gekocht hadden konden vervoert worden. De zieke Beeften te flachten is door de Wet in de voornaamste Steden verboden, en die daar op bevonden werden, worden met een grote boete gestraft. Want dat bedorven vlees teelt niet als quade vochtigheden en geesten, en is van zich zelf niet weinigh bezwaarlyk. Het Kalfvlees, dat gelijk als gematigt, van goed zap, aangenaam van smaak, licht om verteeren is, en goet bloed maakt, word van yder geprefen, en vele houden dat beter als bokken-vlees. Maar *Krescentienfis* zeit datze vijfthien dagen oud zijnde, moeten geslagt werden: Andere nemen haar naulyk voor den dertigften dach van de Moer. In veel plaatsen van Vrankrijk, na 't zeggen van *Brujerinus*, worden zy van een maand oft fomtijds ander-half oud, den Beenhakker over-gelevert. Te Rome laatmen haar dikmaal een geheel Jaar zuigen, en haar van kruiden en ander voedsel afhouden. Dat is een lekker beetje, en was by den Koning Françoys, den I. niet weinigh in gebruik. *Donatus Antonius Ferrus*, prijft het Vlees heel zeer, van die dry oft vier maanden oud zijn, oft niet ver over 't jaar. Wat angaat de Juvenci oft Vaarsen, de bequaamste zyn de volwassene, maar minder bequaam als het Kalfvlees. Te Lyon zijn de Vaarsen, van een, twee, oft dry jaren heel aangenaam. *Brujerinus* houd voor de beste die besprongen zijn. Laat ons nu de delen bezien. Dat het Kalfs-hoofd gekookt en warm gegeten werd, is bekend. De Herzene byzonder uit het Hoofd genomen, word matelyk in Water gekookt, daar na van zyn vliessen ontbloed, in wijn gestooft, en met droge kruiden bestrooit. Van het Kaakbeen gewaagt, na 't zeggen van *Athenes*, daar hy van de lekkerste beerjes van de markt handelt, *Kratimus* die om het Offen Kaakbeen plukhayrde. De Tong wort by de Hoogduitsen en Neerlanders in waarde gehouden. Hy wierd eertijds niet in de offerhanden gebruikt, om dat de Priesters die onder schijn van Godsdienst voor haar zelve bewaarden. Zommige hem wel toe-bereidende braden hem an een spit. De Uyers worden gemeenlyk gezoden, en daar na met vet oft boter in de pan gesnerkt, en met droge kruiden bestrooyt op-gedifcht. De Magen zijn onder de spijs eertijds by de ouden beroemt. De Pens is onder de lekkernyen, inzonderheid eertijds by de Romeinen, uit deze woorden van *Plinius* bekend. Dit Dier is by de eerste voor-ouders zo in achtting geweest, datter een, tot een voorbeeld van 't Roomsche volk, veroordeelt is, welke, wijl zijn dertele byzit zeide, noit Pens buiten op

Brujerin.
li. 13 c. 18

Pli. H. N.
l. 8, c. 45

Alce Elend

*Cervus
Mirabilis*

*Oryx Cervi
Species alijs Alce*

op het lant gegeten te hebben, een Os doot floeg, waarom hy gebannen is alseen die zijn land-bouwer om-gebragt had. De Borsjes verçieren de tafels der grote Vorsten, en worden by de oude zeer geroemt. *Toon Chordoon*, oft gelijk *Dalechamp* dat van de Borsjes uit-leit, gelijk *Natalis Kommes*, van de darmen, gedenkt ook *Epicharmus*. Maar de Akrokoolia, oft uitterste leden sijn ook by haar in gebruik. En de voeten worden ook niet verworpen. *Diogenes Equikus* is gestorven, om dat hy een rauwe op gegeten hadde. Wat angaat, haar gebruik in de Geneeskunst. Het Rundvlees geneest de gezwellen, en warm op-geleit ondoet de geswellen Panus genoemt, en de af-scheidingen, indien men *Plinius* geloven mach. Dat het Koe-ye-vlees op het manlyk lid geleit zyn zwerigen, en de lopende ogen, geneest, verhaalt *Marcellus Empirikus*. Het sap van Rundvlees stopt de Gal-achtige buik loop, na't getuigenis van *Simeon Sethi*. Van Koe-ye-vlees genezen de zwerigen en reten van de mond. Zap van Kalfvlees word onder de Geneesmiddelen van de grauwe en rode buikloop getelt. Kalf-vlees versch met Azyn gekookt, en warm op de Oxels geleit, geneest die Bokachtige stank. Met Orstellucie gebraden, en van de vrouwen omtrent haar ontfangen gegeten, doet haar Zonen voort-brengen. Bezie de Sop uit de voeten van den Portugesen Brudus, by *Aldrovandus*. De Lever gebrand en gedronken stopt het bloed, en den buikloop, gelijk *Haly* schrijft. De vochtigheid uit het vlees van een Bulkalf, met even zoo veel Saly klein gestoten, vergadert, is goed tegen de dwarle swelling van den onder-buik boven 't gemacht. De kracht uit de Ossen-milt getrokken, is goed tegen de op-gestopte maand stonden der vrouwen; Het is over-gelovighen tovenaars werk, 'tgeen *Plinius* vorder verhaalt: men meent dat het Penszop het vergif uit het lijf af-dryft, insonderheid het Akonitum, en de Cicuta oft Scherling. Uit de varse en warme in-gewanden van het Kalf heel klein gesneden, wort een vochtigheid, met even zo veel Saly en Konfilie de grein gemengt getrokken, daar de koude, swakke en lamme leden mede bestreken werden. Het teel-lid, oft de Pezerik in Azijn geweekt, en daar mede gestreken, maakt het angezigt klaar, na't zeggen van *Sextus*. De Pezerik van een rode Stier gedroogt, en gepoeyert, en een Fransche kroon swa-ingenomen, verwekt onlust tot by-slapen. De jonge Schryvers bevestigen datze in de mannen de geilheid op-wekt. Het Kalfs merg werd onder de voorname verzachtende geneesmiddelen getelt. Dat het Koe-ye-vlees met bloeme-meel ghemengt, en tot twee-bak gemaakt, en gegeten, wonderlyk de rode loop stopt, schryft

Marcellus Empirikus, voornamentlyk met versche Koe-ye Kaas gegeten. Het Stiere Vlees is droger, en gepoeyert met Wijn gedronken, geneest het de Buik-pijn. Gesmolten en met een vierdendeel rode Myrrhe, en zoo veel Laurier-Oly gemengt, geneest het de gekrompe Zenuwen, als de handen en voeten smorgens en savonds daar mede bestreken werden. *Plinius* zegt dat het Rund-Vlees van het rechter been met roet gestampt, de gebreken van de hayren der oog-schellen en de hoeken van de ogen geneest. Wat angaat haar smeer. *Plinius* spreekt van 't Stierevet aldus: 't Geen van alle vet gezeit wert, al 't zelve vermagh het smeer van de herkauwende Dieren, en is niet minder van kracht. Het word bereid van zyn Aderen afgescheiden zijnde, en met Zee oft Zout water gewassen, daar na in een Vyzel gestampt, en met Zee-water besproeit, ten lesten dikmaal gekookt, tot dat alle den reuk verdwijnt, en word zoo door 't gedurig Zouten volkomen wit. Maar het Nieren vet is alderbest; en zo het verouderde moet gebruikt werden, moet men dat eerst smelten, daar na dikmaal met koud water wasschen, en ten lesten met wel ruykende Wijn smelten, en het moet zo dikmaal gekookt werden, tot dat de quaad-aartigheid verdwijnt. Hoe het met wel-ruykende dingen moet bereid werden, heeft *Dioskrides* geleert. Het is veel heteren droger als de Varkens Reuzel, gematigder als het leeuwen vet, en tot harde geswellen en ontfekingen bequaam. Met Harsen Loot-wit vermengt, ondoet het alle hardigheid. *Aeskulapius* gebied dat met Wasch te gebruiken, en dat mogelyk veel beter, wijl dat na het Tetracharmum, oft het Geneesmiddel uit vier dingen bestaande, helt. Het verdryft de vlekken van 't angezicht met zaadt van Quendel en poeyer van Hertshoorn in de Hondsdagen, gebrand, vermengt. Met Hars, en Honigh geneest het de geswellen Panus, en diergelyke. Met Beeren vet en Wasch van elkx even veel gemengt, geneest het wonderlyk de hete oor geswellen, de sproeten met Ruite vermengt, en ook de Wratten, Krop-sweren, en diergelyke. Het Kalfsvet van de voorste Bouten met twee Pinten Water gekookt, en voor een slurping gebruikt, is goet tegen de gyl-loop, met zout gestampt verdryft de Luizen, en geneest de zweren van 't hoofd: met een weinig Salpeter gemengt, en op de ballen gestreken, geneest het alle pyn en geswellen. Dat het zelve tegen alle vergif, 't geen door verzwerigh doof is, bequaam zy, heeft *Plinius* elders geschreven. Van 't zelve spreekt *Marcellus* aldus. Kalfs-vet met Ganse-smout opgestreken, geneest de kloven van de Lippen. De styvigheid van den Nek word heel wel met Rundervet bestreken, want de styvig-

Ghebruik
in de Ge-
neeskunst

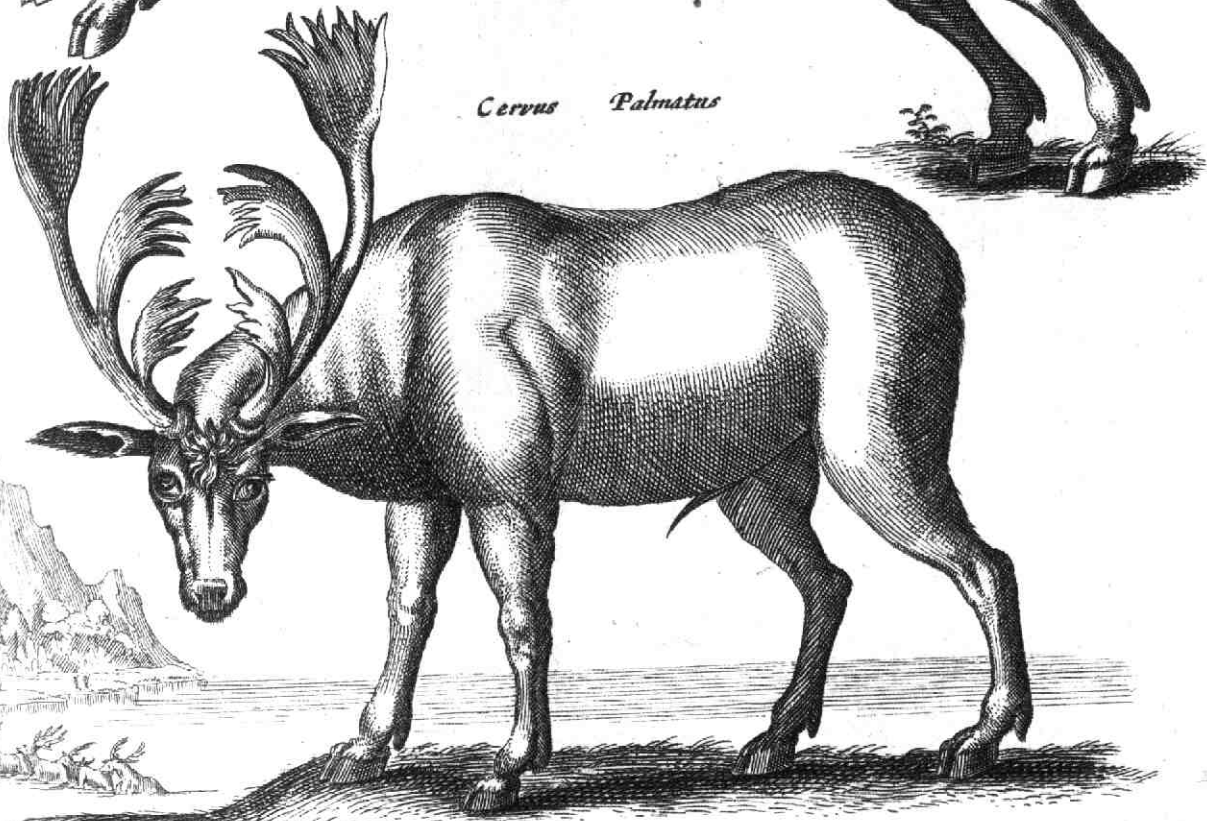
Hartman
in Chim.

Pli. H. N.
l. 28. c. 13.

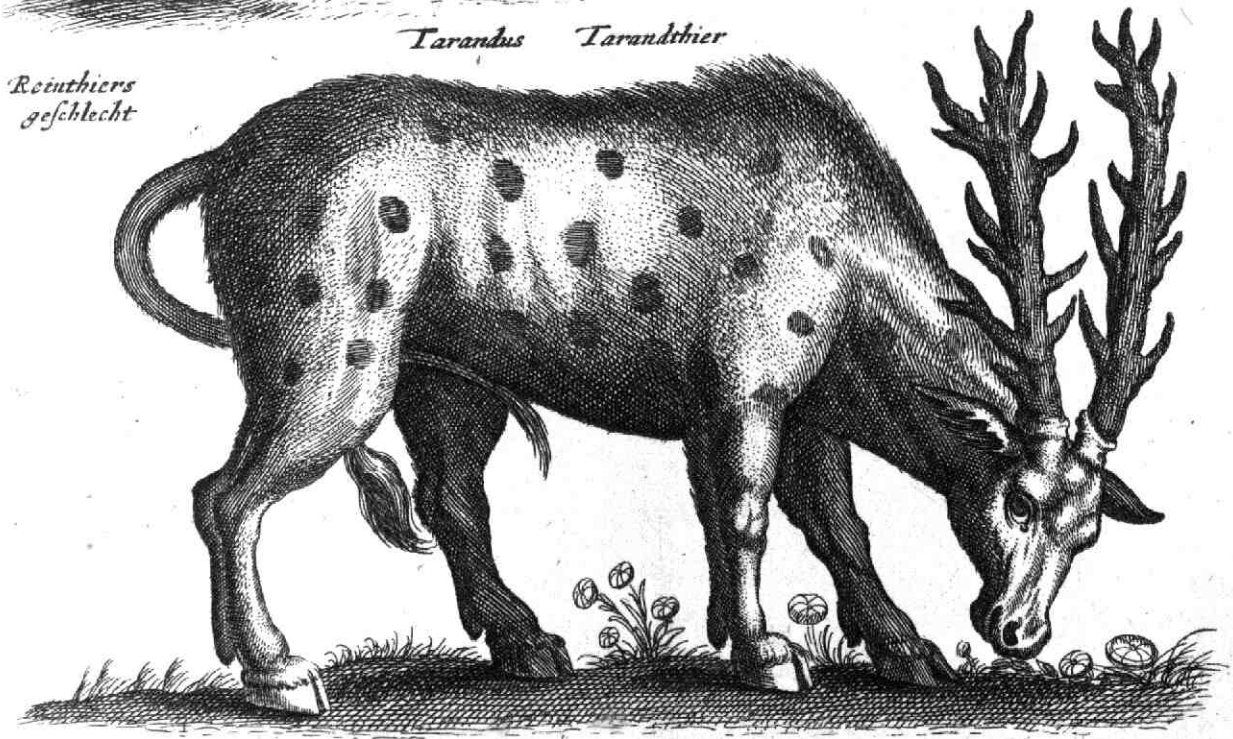
Gefn. de
bove.

Rangifer Reinthier

Cervus Palmatus

Tarandus Tarandthier

*Reintheiers
geschlecht*

heid vergaat terstond, en de pijn verzacht. Het is krachtig tegen de gebreken van den aars. Het verdrijft de Wratten met Poeyer van Wierook gemengt. De Lazery, het schorft, en hete geswellen, geneest het Zout met rozynen zonder karlen, runder-vet, Orego, en Zuurdeech vermengt. Op de kleine hete geswellen *Furnunculus* genoemd, word het runder vet met Zout gestreken, gelijk mede het geyten vet. De verbrandheid van de Zon word bequame-lik met runder-vet en roozalf genezen, enz. Van de Gal hebt gy dit. Dat de zweren van 't Hooft haastig genezen werden, als zy met zap van Ezels-drek, een weinig gestampte Zee-ajuin, en Ossengal t' saam gemengt, bestreken werden, of dat de Gal met Salpeter, Wyn en Oly, zoo veel genoeg is, op-geleit werd. Datze met Loot-wit en Salpeter gemengt, de Lazery en schilfering geneest, getuigt *Dioskorides*. *Plinius*, datze met zap van Bies-look, en Vrouwen-melk in de quade zweren, en lopende gaten gespeuyt werd: Met Honig wordse op het keelgezwel gestreken. Zy geneest de gebreken van den aars. Opent de verstopte Speen-ader: Met Wol vermengt, en van onder gezet lost zy den buik: Met Boter, Herten-merg, en Laurier-Oly, geneest zy de verkoude knyen: Tegen de pynen van de teel-leden en het zakje word zy bequame-lik met Honig op-gestreken: Met lau-water gemengt verzacht zy de Vijt van de vingers: Met ongewassen Wol op-gelcit, verwekt zy de Maand-stonden. De Ossengal met Honig, na 't zeggen van *Rhazes*, trekt het yzer, en de splinters uit. De zelve tot de dikte van Honig gebragt, en met Aluin en Myrh gemengt, geneest zy de voort-lopende zweren van de manlykheid wonderlyk rasch. Van de zelve spreekt *Plinius* aldus. De Ossengal geneest de af-scheidingen en 't gezwel Panus, gelijk ook het bloed en 't Runder vleesch warm op-geleit: Met rosenoly gemengt, geneest zy de pyn en gebreken der ooren: Met wol daar in gesteken, verdryftze de tuiting. Daar zyn 'er die zeggen dat de Geel-zugt met een zwachtel in warme Ossengal gedoopt, en onder de ribben om 't lyf gewonden, genezen werd, 't geen dry dagen achter een moet gedaan, en dagelykx het Geneesmiddel vernieuwt werden. *Hippokrates* belast, indien een vrou niet ontfangt, als haar maand-stonden vloeyen, op den derden of vierden dach. Gestoten Aluin met zalf vermengt, en op Wol gestreken op te leggen, en dat dry dagen daar op te houden: Maar op den derden dach Ossengal te schrappen, het schrapfel met Oly te vermengen, op doek te smeren, en op te leggen, en dry dagen daar op te houden, en daar na met de Man te verslamelen.

Het is wonder 't geen *Prosper Alpinus* schrijft, dat zommige Vrouwen in Egypten, om vet te werden, negen dagen lang in 't bad een Chirat Koe-ye-gal in Koe-ye-water gemengt in-nemen. De Kalver-gal met Azyn warm gemaakt, verdrijft de Netten, verdunt de plekken van de ogen. Voornamentlyk met Honig, Myrh, en Saffraan gemengt. Met Azijn, en het af-geleide vel van een Slangh, gemengt, is zy goed in de ooren gesteken. Zy verjaagt de Weegluiften, met droefem van Oly op-gestreken. De Steen in de Ossengal-blaas, die vange-daante als een ring, en by de wysgeren Alcheron genoemd, is, gestooten en in den Neus gesnuft, verscherpt het gezicht, en belet het vallen van de zinking in de ogen. Zy helpt die met het vallend evel gequelt zijn, indien de grote van een Erweet met zap van Beet in de Neus op gehaalt werd. De Huid en zyn Lym hebben ook haar gebruik in de Geneefkonst; met zyn brandzel worden, zoo *Plinius* zeit, de Kakhiclen genezen. Met Honig vermengt, zuivert het de quaat-aartige zweren. De asch van de oude Hoeven gebrand, geneest de blaren die van ongemakkelyke Schoenen komen. Uit de Huid van de Koe-beesten, en voornamentlyk van de ooren en pezerikken der Stieren word de beste Lijm gekookt; en niets is beter voor de verbrandheid. Maar zy werd met oude vellen en oude schoen-lappen verbastert. Die van Rhodus was eertijds de beste die de Geneesmeesters en Schilders gebruikten. Het zuiverste is nu by na bruin-rood, heel hard, en breekzaam als Glas, en word in 't Hoogduitsch Lym ghe-noemt, en dat is eens zoo duur als het gemene, 't welk zwart is. *Dioskorides* noemt het Houtlym, om dat het Hout daar mede t' saam ghelijmt werd. Andere noemen het Stier-lym, zyn vindingh zijn zy nae 't zegghen van *Plinius* an *Dedalus* schuldigh, waar door t' zamen gevoegt werd, 't geen niet bequame-lyker kon an ghehecht werden: In Azijn ghesmolten en met Kalk vermengt, geneest het de Schorft die niet te diep in-gegeten heeft. Met flauwen Azijn en Solpher op een traagh Vuur tot de dikte van Honigh gekookt, en met een Vijg-bome stokje geroert, en tweemaal daags op-geleit, geneest het Wild Vuur. Ghesmolten en op den derden dach uit-ghewasemt, geneest het de varfche Wonden met yzer gemaakt, en sluitse geheel toe. Met Azijn en Honig doot het de Netten. Het helpt de Tand en met Water gekookt en an gestreken, en een weinig daar na afgenomen zijnde, moeten de Tand en terstond met Wijn gespoelt werden, daar de schorffen van een zoete Granaat ingekookt zijn. Het word ook dry scrupel oft een

Alpin. de
Medicina
Ægypt.
l. 3. cap. 3.

een half vierendeel loots zwaar, met warm water tegen het verouderde bloed spuwen in-gegeven. Het werd mede met Water op de opblasingh van den buik gestreken. De toppen van de hoorns gebrand en twee lepels vol met honig tot pillen gemaakt ingenomen, helpt de tering, indien wy *Plinius* geloven: de zelve gebrand, gepoeyert, en twee lepels zwaar met thien oncen water, dry dagen lang, nuchter in-gedronken, geneest de milt-zugt. De Klau heeft ook haar gebruik, gezoden en met Mostart gegeten, weerstaan zy het vergif. Gebrand en van de Vrouwen, die zog gebrek hebben, met Sap, Wijn, oft ander nat gedronken, krygen zy weder melk, op de Kolen geleit verdryvense met haar rook de Muizen oft doden haar. Het schrapfel van de Koot met Honig ingenomen doot de Wormen: met Honig Azijn, geneest het de Milt; met wijn gemengt en an de lossen tanden gehouden, maakt het die weder vast. 't Is slecht, maar niet om voor by te gaan, zegt *Plinius*, an de genegentheid der vrouwen, dat de Koot van een witte Vaars, veertig dagen en nachten tot datze smelt, gekookt, en op doek gestreken zijnde, het vel wit en glat maakt. De heupen worden gebrand, en gedronken, zo *Rhazis* zegt, om 't bloed en Maand-stonden op te stoppen. De na-geboorte geneest de lopende zweren van 't angezicht. De steen, die in 't hooft gevonden werd, met het zelve Water daar den Os af drinkt, ingenomen, versacht heel krachtig de hoofdpijn. De melk, die vet en dik is, schiet daarom niet wel uit den buik af. Nochtans schryft *Plinius* dat daar door den buik heel week werd, En *Dioskorides* doeter by, datze daarom in de Lente gedronken werd, om dat de Koe-beesten dan veelen alderhande Gras eten. Zy jaagt het vergif af, en voornamentlyk, dat knaging en brand verwekt: maar insonderheid is zy goed tegen het Dorycinium, het Colchicum, de Scerling, en Zee-haas. Warm en gegorgelt, geneest zy haastlyk de pijn en gezwollen van de Keel amandelen. Dikmaal lauw en ongekookt gebruikt, geneestze de zwerigen van de Maag. Ander-half Ons, met gezuivert Herten-vet, Tar, en Pissasphaltus, van elk even veel, gemengt, geneest zy de gevaarlyke tering. Die door het baren, zegt *Hippokrates*, bloet spuwen, moeten Melk van een zwarte Koe, met gepoeyert Sisame gemengt, veertig dagen lang drinken tot datze genezen zijn. Zy geneest en verzacht gekookt zijnde, na 't zeggen van *Marcellus*, en *Dioskorides*, de rode loop, en perffing. Maar zy moet versche gemolken oft gekookt zijnde, gestadig geroert werden tot op het derden deel. Datter belast werd in de rode loop een weinigh Honig by temengen, heeft *Plinius* an-getekent: Indien 'er krimpung

is het Poeyer van gebrande herts-hoorn, oft Stieren-gal met Kumijn en vleesch van Kauwoerde op den Navel te leggen. En dit is niet alleen het gebod van *Ainius*, *Galenus* en *Plinius*, maar de Geneesmeesters van onze tijd doen dat zelve ook, en blussen daar een stuk staals negen maal in, en dat geven zy den sieken in, oft door een in-sputing binnen. Zy wierd ook eertijds van *Hippokrates* met ander nat gemengt ingegeven: Want hy belast in een doorgaande wond daar den asem uit komt, om die borst te zuiveren, Wijn en Melk van elk even veel gemengt zijnde in te geven. Ook getuigt *Gesnerus*, datze zommige voor een geneesmiddel tegen de vierendaagse koorts pryzen. De Boter, hoewel haar *Plinius* alleenlyk een loflyke spijs van de woeste volkeren, en die de ryke van de gemene onderscheid, genoemt heeft; is nochtans by *Galenus*, *Dioskorides*, en andere van grote deugden. *Vitalis* de Furno. Kardinaal en voortreflyk Geneesmeester schryft 'er aldus van. De Boter is natuuryk warm, en vogtig, met over-heersching van warte, tay en smerig. De zelve dikmaal gegeten, vervogtigt de Maag, lost den buik, verzacht de borst, de zweren van de zelve, en ook van de darmen. Zy is versche heel goed, en naaft an de gematigheid van den mensch. Zy is ook goed om de Long te verzachten, en te genezen, indien zy met zwering belast is: om dat de kracht van haar eigen natuur is te rijpen, de overvloedighe vochtigheden van de borst te ontdoen en te zuiveren, voornamentlyk met Zuiker oft Honig gegeten. De Boter wederstaat het vergif. Zy vervogtigt de leden. Verbetert de ruwigheid van de ogen, zy ontdoet en rijpt de gezwollen: Verzacht de Wonden van de Borst, en Longen, de knaging in de darmen, en verslapt de gekrompe zenuwen. Tegen het ingenomen vergif is zy een sonderling geneesmiddel, indien zy met warme Melk gesmolten overvloedig gedronken werd: want sy verstoppt met haar vetheit de doorgangen, waarom het vergif niet schierlyk na 't hart kan schieten; Maar de versche is pryselyk, de oude niet en z. Dit zegt de Kardinaal. De Kaas is in de rode en gylloop goed gegeten. *Hippokrates* gebruikt ook de zelve in de derde gedaante van Tering. *Donatus ab Altomari*, zegt dat een Pil van Sicilische Kaas met Honig bestreken, een kind, dat Mayen oft kleine wormtjes had, geholpen heeft. Of de Wey heet oft koud is, zullen wy elders onderzoeken. Het is zeker datze de dikheit van de vogtigheden verdunt, af-veegt, en den buik zuivert, daarom hebben haar de oude om den buik te losen veel gebruikt, voornamentlyk in die gene, welken zy zonder scherpigheid wilden ontlasten, zoodanig de zwart-galachtige zijn, die het vallend

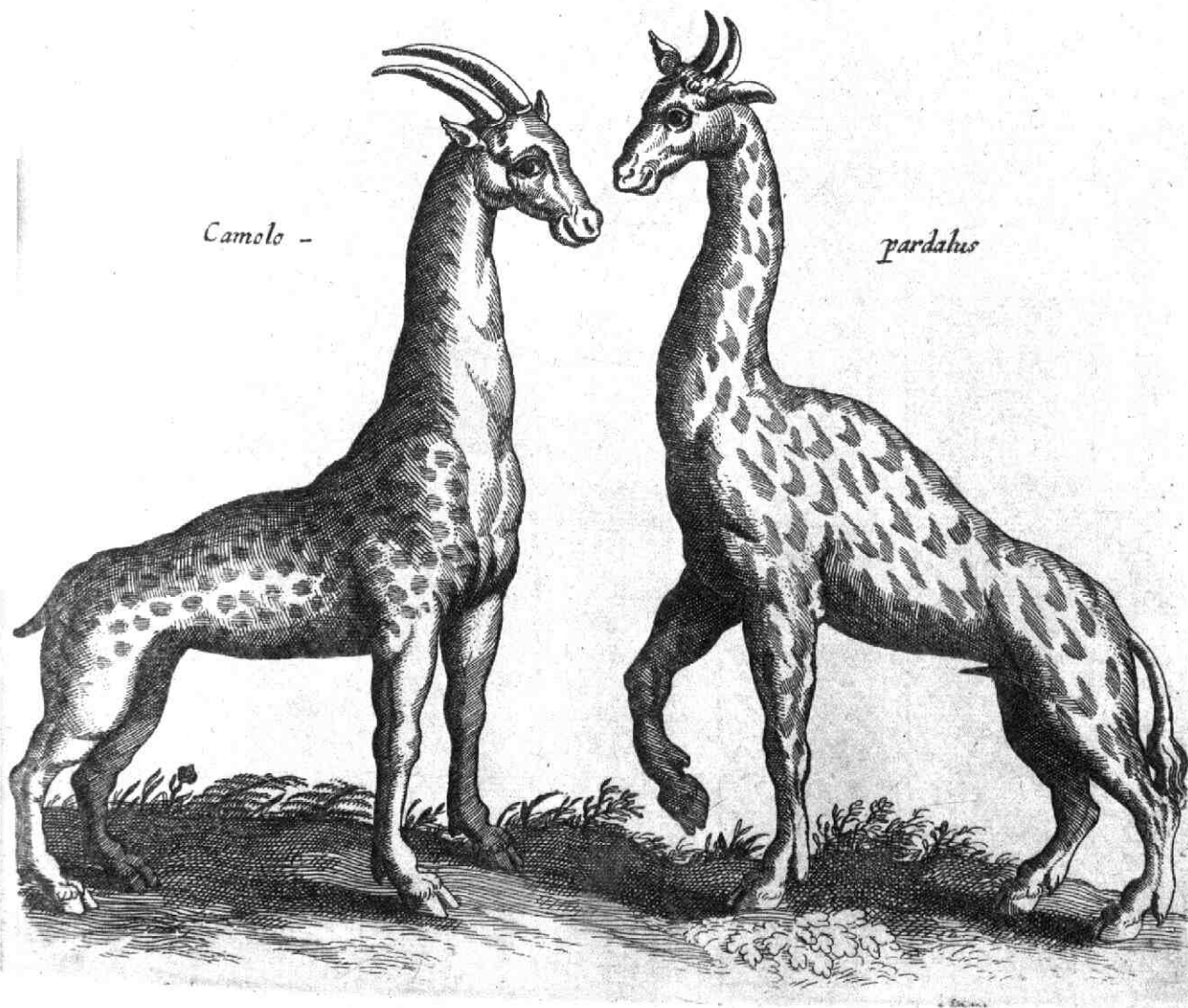
cvel

Camelo pardus seu Gierafra

Camelo -

pardalus

Dioskor.
M. M.
li. 2. c. 16.
Plin. l. 11.
c. 38.

evel hebben, de Lazarige, die de Elefants ziekte hebben, en over 't gehele lijf vol pukkelen oft blaren zijn. Datze voor al met Kars-kruid, de engborstige goed is, hebben wy by *Plinius*. De Pis van een Os met gebrand Succinum gebluscht, neemt de onmacht van 't minne spel weg. *Hippokrates* zuivert met de zelve de Lyf-moer van de vrouwen, om haar te doen ontfangen. De Stiere Pis, geneest het schurft, de ichilfering, en de lopende zweren van 't Hooft. De pijn van de ooren met Myrh daar in gesteken. Ja, zeit *Plinius*, indien 'er meer zwaarigheid in de ooren is, daar toe is de oude Geite, Stiere, en volders (dat is Mensche-Pis) goed, als de warme damp door een Trechter ontfangen werd: sommige doen 'er ook een derden-deel Azijn by, en een weinig Kalver-pis, dat noch geen Gras gegeten heeft. Van 't Ossenbloed word geschreven, dattet met een weinigh Azijn genoten, tegen het bloedspuwen vorderlyk is, de varse dulheid der honden geneest, en de geswellen met smout tot een plaaster gemaakt, doet ryphen. Het Stieren bloed geneest, volgens *Dioskorides*, met Meel gemengt alle hardigheden, en gedroogt, ontdoet het alle gezwellen; door de slangen: en op gestreken, verdryft het de plekken in 't angezigt. Dat het vergiftig is gedronken zijnde, om dat het schierlyk 't samen runt, en verhard, daar van konnen Midas de Koning van Phrygie, Psammitus van Egypten, *Themistokles* en andere, die van zodanigen dronk gestorven zijn, tot voorbeeld dienen. Van *Plinius* word Aegyra, zonder twyfel een stad in Achaja, van *Homerus* Hyperesiagenoemt, uit-gezondert: Want de Priester van dat land drinkt Stierenbloed, wanneer hy yets voor-duiden zal, eer hy in zijn hol neder-daalt. De toevallen, die van die dronk ontstaan, zijn bezwaarden Afem, en worging, benautheid omtrent de Keel en Amandelen, ontfeking van de Tong, besmetting der tanden en meer andere, daar tegen word gebruikt de Amaranthus, de Kool, de wilde Vijg, het Katte-kruid, de Lafer, de Salpeter, de Peteroly, de Zonchus, de Peper, de braam, en thym. Van den Drek valt niet veel te zeggen. De Stieren-drek geneest de harde geswellen, de Ossen-drek met Azijn tot een Pap gemaakt, word op de kropwieren en andere geswellen gestreken. Met Melanthuim op de kolen geleit geneestze den schelen hoofd-zweer; Indien dien reuk door de neus op-getrokken word, varsch uit-gedrukt, en met Wijn gemengt, word zy zeer geprezen tegen de kronkel-darm pijn. Uit de zelve gestampt en gezift word een zuiverend geneesmiddel voor de onvrugtbare gemaakt. De krachten van de kalts-drek schelen niet veel d'ander. *Marcellus* zeit datze versch op de pijnlyke ge-

Plin. H. N.
l. 20. c. 13.
& lib. 29.
c. 13.

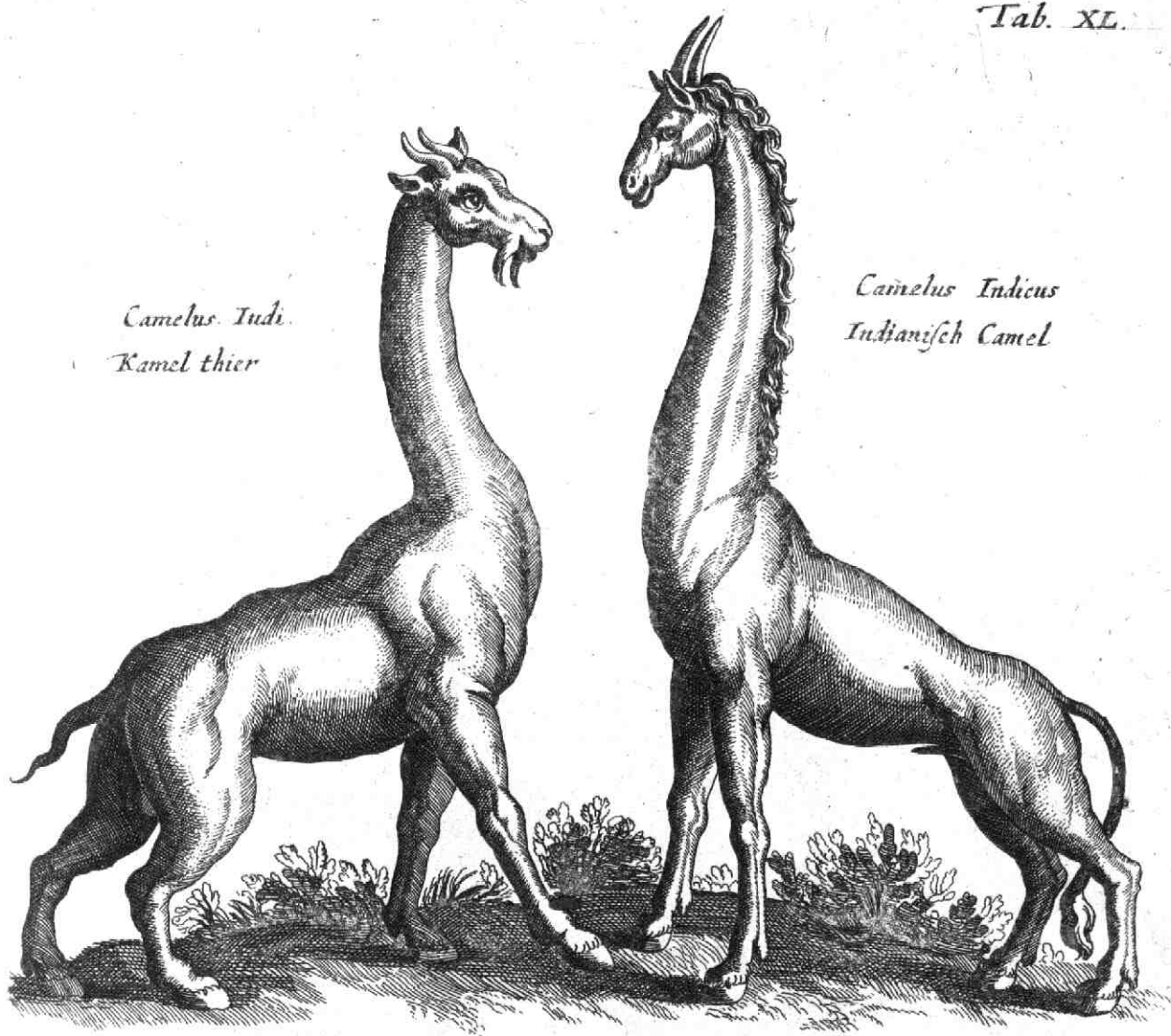
leden gestreken terstond baat by brengt. Zommige delen geven ook haar gebruik tot andere dingen; op dat ik niet spreek van den Land-bouw, het dorfschen van 't Koorn, het Voeren, Lastdragen, Oorloch en van de Schouwspelen. Uit de Hoorns worden, behalven de kroesen, olykruiken, laatkoppen, lantaarns, kromhoorns, en Bogen gemaakt: Van de Huid, Schilden, Helmen, Hutten, Schuiten, Ladders, Riemen, Geld, Beurzen, Zakken, laarzen, Schoenen, enz. Datze gegeten is getuigen de Belegeringen van Pyraus in Griekenland, en Rochel in Vrankrijk. Van de uiterste delen word lym gemaakt. Uit de zenuwen onverbrekelyke, en heel buigzame zwepen. Met de tanden stryktmen 't Papier. De wijsgeer Cleanthes schreef mette Ossen-beenders op Aarde potscherven, 't geen hy van Zenon gehoord hadde, vermits hy geen geld had om Papier te kopen. Uit de zelve word ook een poeyer tegen de zinking en 't voer-evel gemaakt. Het bloed is heel bequaam om Tafel-boekjes van te maken, om dat het veel eer stremt, en hard werd als van enige andere Dieren. Maar het Kalver-bloet met zijn vlees klein gestampt, en thien dagen in een glase fles om visch te vangen. Uit het smeer, voornamentlyk van de jonge en omtrent dry-jarige, worden heel goede Kaarsen gemaakt. *Apuleius* belast de zaden in Ossen gal te weken eermen die zait, 't welk tegen de Veldmuizen zoude goed zijn. En de Mieren zullen niet op de Bomen klimmen als de Wortels met Koedrek bestreken zijn: Met de zelve en met Oly-droefem word de Lycium verbastert: en de goud-verw geleit. Het Paardf hayr gebruikten de oude voor Bezems, en de Schilders tot Pincelen. De Troglodytæ afgeleest zynde eindigden voorts haar eigen leven met een Koestart, daar zy haar zelve mede worgden. Met den Drek voeden de Chinezen de Visschen om haar vet te maken, en met deze Koeye-misch worden haar huizen tegen de Vloyen bestreken, gelijk *Linschoten* beschrijft. Met de klauwen worden de Beesjes in de Wijngarden gevangen. De onderscheiden der Koebeesten sijn veel-lerley: van haar grootte, haar verscheidenheid der hoorns, de natuurlyke gesteltenis, buiging, plaats, en andere, van haar verscheide delen. De Koeyen van 't Eyland Aden, 't welk mogelyk Madoce, en het oude Ocellus is, sijn zoo groot als Kamelen, zoo wit als sneeu, zonder Hoorns, met lange hangende ooren, zoo wy *Franciskus Alvarez* geloven. Dat de Egyptysche Koebeesten groter als de Griekische sijn, heeft *Aristoteles* na gelaten. De Aethiopische, in 't Rijk van Paep-Jan, hebben zo groote Hoorns, datter Vaten van vyft zes Metreten, dat omtrent over de hondert kannen nats is, af gemaakt werden.

Onder-
scheid.

Alvarez
de Aeth.
cap. 119.

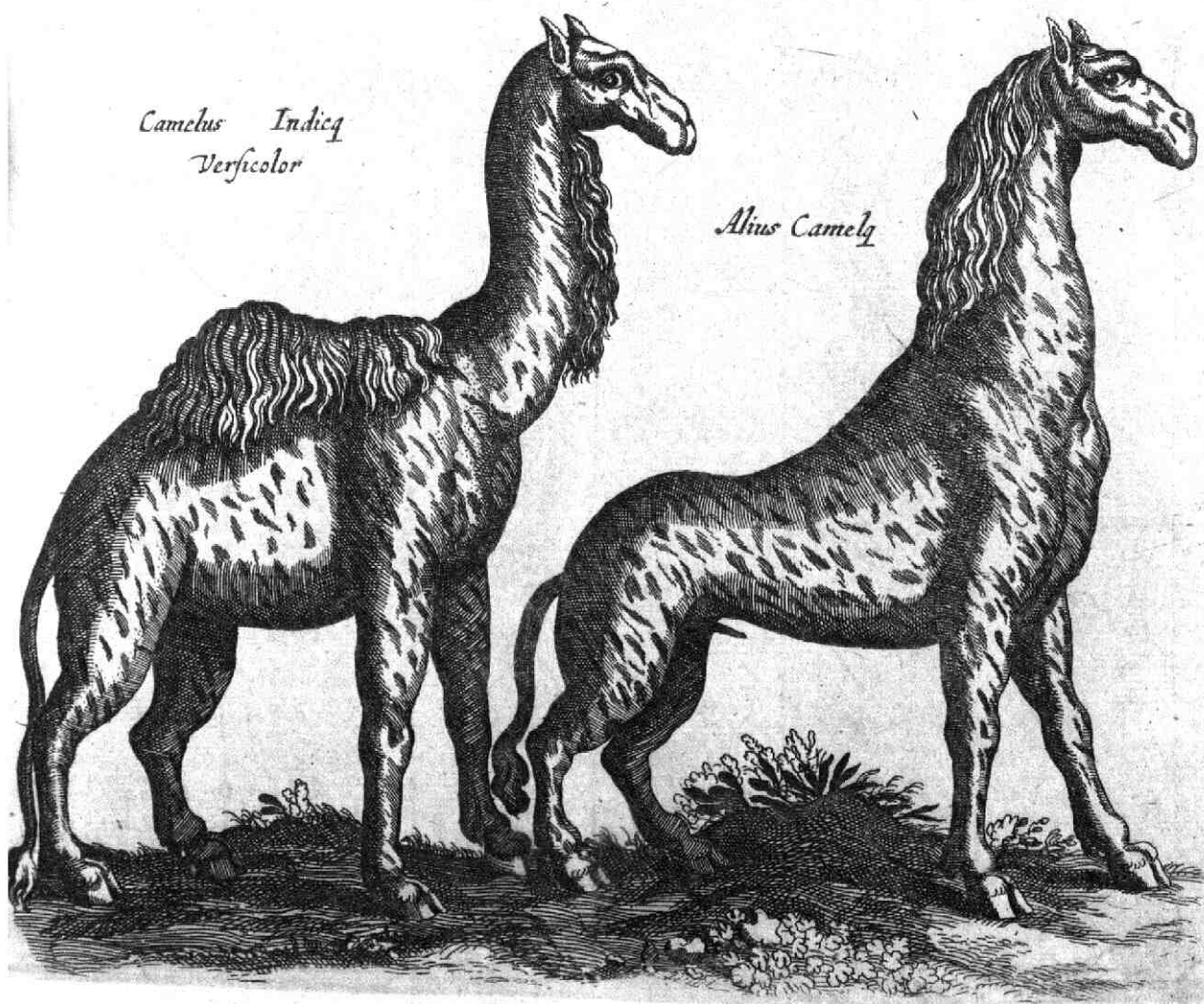
Camelus Indi.
Kamel thier

Camelus Indicus
Indianisch Camel

Camelus Indicus
Varicolor

Alius Camelus

werden. De Afrikaansche zijn zo klein, datze nauwlijk de groote van onse Kalven bereiken maar heel sterk en lijdzaam in arbeid. 't Zelve heeft *Plinius* van de Alpische, oft liever Altische (want Altinum is een vermaarde Stad, an den oever van Venetie omtrent Aquilejagelegen, nage-laten. De Engelsche Koe-beesten pron-ken niet weinig met haar hoorns, en won-derlijke smaak van vleesch. De Ameri-kaansche, van het Noorder-deel, hebben geen lellen, maar zijn gebult. In Darione, volgens *Lopez*, hebben zy geen ongekloof-de klauwen, en de Muil-Ezels niet onge-lijk, met groote ooren, en een snuit als de Elefanten, een aschgrauwe verw, en lekker vleesch. De Koeyen, uit Spanje na Span-jola overgevoert, hebben haar zo vrugtbaar voortgezet, dat van ene slechte Koe, in zes-en-twintig jaren, acht hondert jon-gen, d'een d'ander voortbrengende, ge-komen zijn. De Koe-beesten van Aonia, die verscheiden geverwt zijn, hebben ook ongekloofde klauwen, en enen hoorn uitte mond voortkomende, 't welck *Æ-lianus* verhaalt. *Vartomannus* heeft in Arabia Koeyengezien, die an den Sultan geschoncken waren, die zwarte hoorns hadden, als een Hart getakt, zommige hebben ook maar enen hoorn in 't voor-hoofd. By de Archaten, na 't seggen van *Aristoteles*, zijn wilde Koe-beesten, die zwart van verw, met een weinig om-gekrulde mond, en achter overgebogen hoorns hebben. De Armeniers hebben twee hoorns, zo door malkander gekron-kelt als de veil, en in dien daar met een spits yser in gestoken werd, zo stuit de punt door de hardigheid der hoorns, op af. In 't Landschap van Bengala, volgens *M. Paulus Venetus*, zijn zy zo dik als Ele-fanten. In Holland geven voornament-lijk de bonte overvloedigh melk. Op zommige plaatfen geeft yder Koe in de Zomer tijd dagelijcx vier-en-veertig ho-minas, dat is omtrent twintig pinten, melk. In 't Zieckhuis van Amsterdam, ge-meenlijk het Leproos oft Lazarus-huis ge-noemt, worden twe-en-twintig Koeyen gehouden, uit welke omtrent vijf hon-dert goude kronen jaarlijcx van de melk en kaas gemaakt werd, behalven 't geen zy zelf dagelijk van node hebben, gelijk *Pontanus* zegt, van geloofwaardige lui-den verstaan te hebben. Het is dan geen wonder, dat aldaar uitte kaas en boter, die buiten dat land verzonden werd, jaar-lijcx thien hondert duizend Karels gul-dens worden vergadert, gelijk wy by *Ha-drianus Iunius* lezen. In Schotland zijn wilde Koe-beesten heel wit van verw met lange dichte manen, en zo woest en wreed, en zo afkerig van de menschen, datze haar veel dagen van 't geen de men-schen gehandelt, oft beasemt hebben ont-

houden, en door loofheid gevangen zijn-de sterven. Zy hebben kraak-benig vlees. In 't land Kamandua, ('t zijn de woorden van *Scaliger*) zegt men dat heel grote Koe-beesten zijn, maar met korte en stompe hoorns. Haar witheid is zonder enige plek, zy hebben een bult, alseen Kameel, en zijn haar in sterkte gelijk. Als zy haar last zullen op nemen, vallen zy na de wijs der Kameelen, op het gebod van haar drijver, op de knien. Ik weet niet oft *Plinius* de zelve verstaat als hy schrijft. De Koe-beesten van Karia, een gedeelte van Azia, zijn lelijk van gezicht, met een bult boven de heupen verheven, met losse hoorns, maar worden gezeit uitnemende in 't arbeiden. De andere, die zwart oft wit van verw zijn, worden om te arbei-den niet geacht. De Cijpersche Koe-bee-sten worden met Menschen drek gevoed. In de Stadt Diu, na 't zeggen van *Majo-lus*, zijn heel kleine Koe-beesten met gro-te rechte hoorns, maer die behalven tot last-dragen, bequaam zijn te tomen en als Paarden te berijden. De Koeyen van Epi-rot, zo *Aristoteles* schrijft, geven yder twee emmers melk daags. Die haar melkt staat over end, oft buigt zich maar een weinig, want zittende kan men tot haer spenen niet raken. Van gelijken spreekt *Plinius* van de Koe-beesten, die de in-woonders Phyrische, noemen aldus. In onze Wereld hebben de Epirotische Koe-beesten den grootsten lof, door de voor-zorge van den Koning *Phyrrus*, zo men zeit, eertijds bekomen. En dat heeft hy te weeg gebragt, om dat hy haar niet voor de vier jaren liet springen. Derhalven wa-ren zy heel groot: en op huiden zijn van dese overblijfsels noch enige. Maer wor-den nu tot vrugt telen al op haer eerste jaar gebruikt. Maer het is beter op haar tweejaar te beginnen. Dat de Koe-beesten in Eubea meest al wit zijn, bevestigt *Odo-ardus Barbosa*, 't welk de Rijmers daar-om Eubea Argyro Bozon, na de zilver-witte Koeyen, genoemd hebben. In Ga-lata, een Berg van Afrika, zijn de vol-wasse Koe-beesten nauwlijk de Italiaansche van acht maanden in grote gelijk, zo *Leo-ninus* getuigt. In 't landschap der Garman-ten, oft daer omtrent, weiden zy achter-waarts zo wy *Herodotus* geloven. Want indien zy recht voorwaarts weiden be-letten haar de hoorns die recht neer-waarts strekken. De Zwitserfche, om haar lekker vleesch, worden elders als voor-namentlijk omtrent Zofinga, een stadt in 't land van Bern, geprezen. In Indie zijnze een, en dryhoornig, met heel klau-wen en niet in twee gespleten. Men zeit ook, schrijft *Plinius* datze daar zo hoog als Kameelen zijn, met hoorns, vier voe-ten in de breedte, uit gespannen. Daar is onder *Ptolomeus* de tweede, een hoorn uit

Scaliger
exercit.
206. f. 6.

Pl. H.N.
l. 8. c. 45.

Arist. H.
A. lib. 3.
c. 21.

Pl. H.N.
l. 8. c. 45.

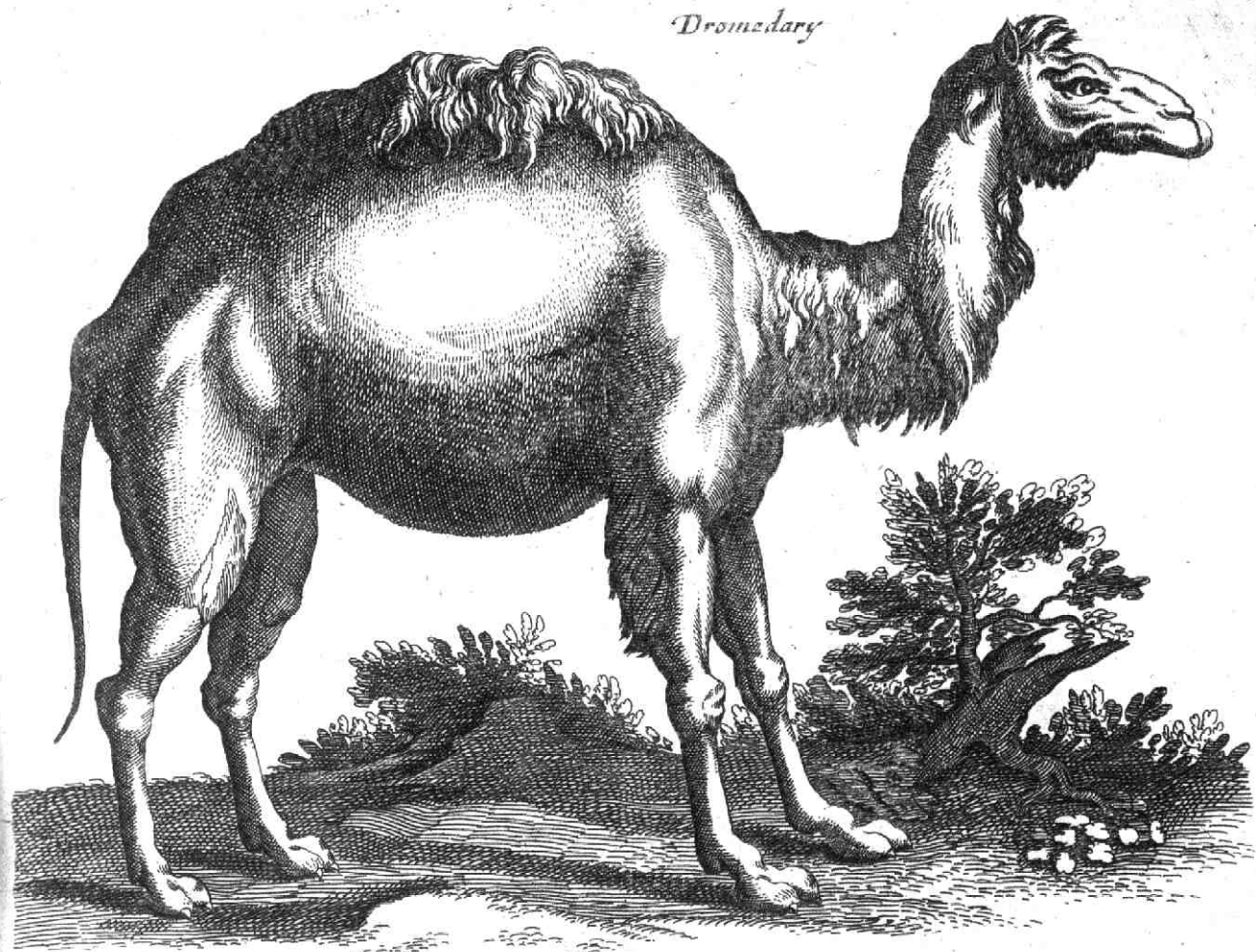
Ælian.
H.A. l. 12.
c. 36.

Herodot.
l. 4.

Arist. l. 2.
c. 1.

Pontan.
Amstel.
l. 2, c. 23.

Dromedary

Ælianus
H. A.
l. 3. c. 34.

Bellon.
observat.
l. 2. c. 92.

Indie over gebragt, die zes emmers nats hiel: daar lopen zy ook zo rad als de Paarden. Van die spreekt mogelijk *Plinius* als hy zegt: Indie heeft heel wrede Bosch-Stieren, groter als de Veld-Stieren, die alle andere in snelheid overtreffen, blinkend geel geverwt, met blauwe oogen, het hayr verkeert, de mond tot d' ooren gespleten, met beweeglijke hoorns, en de huid zoo hard, datter een kaysteen op afstuit. Zy jagen alle wilde dieren. En zy zelf niet anders als in kuilen gevangen zijnde, sterfen door haar woestheid. Of het zijn die welke starten heel dun, en heel dun van hayr zijn, en die de Singiakken, en Bassas van Damasko gebruiken, en van zulken waarde zijn, dat yder op vier of vijf dukaten geschat werd, weet ik niet. Wy lezen ook datter in Indie een Koe-beest is, dat aldaar Iguaragua genoemd is, en gezet werd zich omtrent St. Sprit: en andere plaatzen, daar de koude minder is te houden. Het is een dier van onmatige grote, en dat alleenlijk kruiden eet die hard zijn, van lijf is het groter als onze, het heeft een huid als de Elefant, twee armen omtrent de borst, daar de uyers onder schuilen, daar het zijn Kalven mede voed. Het is van hooft en muil onse Koe-beesten gelijk, lekker van vlees, en de Indianen heel aangenaam. Uit zijn vet word selfs, de boter gelijk, gesmolten, 't welk zy gebruiken om andere Spijs te bereiden. De Beenders wijken in hardheid nauwlijk voor 't Elpenbeen. Die van Umbria, insonderheid omtrent de Rivier Klitumnus, zijn ook zeer beroemt *Plinius* schrijft, dat dat deel de grootste van geheel Italie voorteeft, daer meest witte onder lopen. De Sabinsche zijn ook welgeacht. En wy lezen by *Livius*, dat onder de Sabinen eertijd een Os by een Borger is opgevoed, van ongemene groote en gedaante, welkers hoorns lange jaren te Rome, tot een gedenkteken in 't Voorburg van de Kerk van Diana, gehangen hebben. *Aristoteles* zeyt, gelijk *Ælianus* aanwijst, dat de hoorns en ooren der Koe-beesten van Leutrika, uit ene stam voort, en t'saam gegroet zijn. In een Landschap van Cathaja, zijn witte en zwarte, met een paards-start, maar hayriger, en totte voeten uytgestrekt. Zy hebben heel dunne hayren, zo licht als een pluim, en van grote waarde, die de Ruiters boven an de spitsen van haar spies bindende, als een teken van groten Edel-dom dragen. De hoorns zijn van 't achterhoofd zo lang over den rug uytgestrekt, datze 't hooft opgelicht zijnde, achter an de start raken. Zy zijn zo groot, dat haar de Inwoonders voor emmers gebruiken. By de Myfiers hebben de Koe-beesten geen hoorns gelijk *Ælianus* getuigt. By de Zwarten zijn geen rode Koeyen, maar

Æli. H. A.
l. 2. cap. 51

alle zwart, oft wit, oft uit beide bont. By de Nomades, die an de poel Mertis overwinteren, en in de Zomer in 't veld wonen, werden de Koe-beesten ten deel zonder hoorns geboren, die ook ten deel met de zaag afgenomen werden.

De Stieren van Peonia, gelijk *Pausanias* schryft; zyn ruig van lijf, zoo overal, als voornamentlyk an de borst en kin. Maar Theopompus, na 't schryven van *Myzaldus*, zegt, dat in Pernia de Koe-beesten zoo grote hoorns hebben, datze meer als dry oft vier Parysche stopen nats houden, en dat daar de Koningen en voornaamste haar kroesen af maken, en de randen met yvoor oft Zilver laten beleggen; Hongarie is zo vol van de zelve, dat Sigismundus, Vryheer van Herberstein, heeft na-gelaten, datter over de wech na Wenen meer als tachtig duizend gedreven zijn. Het Landschap Komandu, van die zelve Stad in Persie alzo genoemd, heeft heel grote en al witte Koe-beesten, die korte stompe hoorns op 't hooft hebben, met een bult op den rug als een Kameel, gelijk *Paulus Venetus* getuigt. Waarom sy, seithy, zo kloek werden, datze tot grote lasten te dragen gewoon werden. Zodanige zyn 'er ook in Quivea. Daar is, zeyt Nieremberg, een geslacht van Bosch-stieren, goud-geel geverwt, laag van lyf, krom van rug, met veel manen, neer-hangende lokken, van eetbaar gezond en aangenaam vleesch. De Inwoonders eten de start, als zy 't bloed gedronken hebben, en worden met de huiden bekleed. De Koeyen van Phenicie, zijn van die grote, gelyk de boeken der Pheniciers by *Ælianus* in-houden, dat de langste harders haar staande melken, en die korter zijn op een bank moeten klimmen, In Phrygie, gelijk *Aristoteles* zeyt, bewegen de Koe-beesten de hoorns, gelijk de ooren. 't Welk *Ælianus* ook van die van Erythrea verhaalt. In Norwegen, Ysland, Gothland en Funen zijn wilde Koe-beesten, die nocht door Menschen nocht door andere vier-voetige Dieren getamt werden, met hoorns kleinder als in de gemene, maar met een langen baard onder de kin. De Jagers verbergen haar tusschen 't geboomte, en zy, van haar gewond zijnde, wreken dat ongelijk, oft dooden haar zelve. *Olans Magnus* maakt ook gewagh van een Zee-koe, en schryft van de zelve aldus: de Zee-koe is een groot wanscheppel, kloek, boosaardig, en schadelijk, 't welk een jong voort-brengt dat hem gelijkt, doch niet boven twee, en dikmaal maar een, welk jong zy, forgvuldigh beminne, met zich voert, alwaer zy door de Zee zwemt, oft op het land henen dwaalt, en zy is thien maanden zwanger. Ten lesten, daar is angemerkt uit het afknotten van de start dat die CXXX Jaren geleefd heeft. In de Noordse landschappen van de nieu-

Paul. Venet.
lib. 1.
cap. 22.

Nieremb.
Exet. 19.
cap. 51.

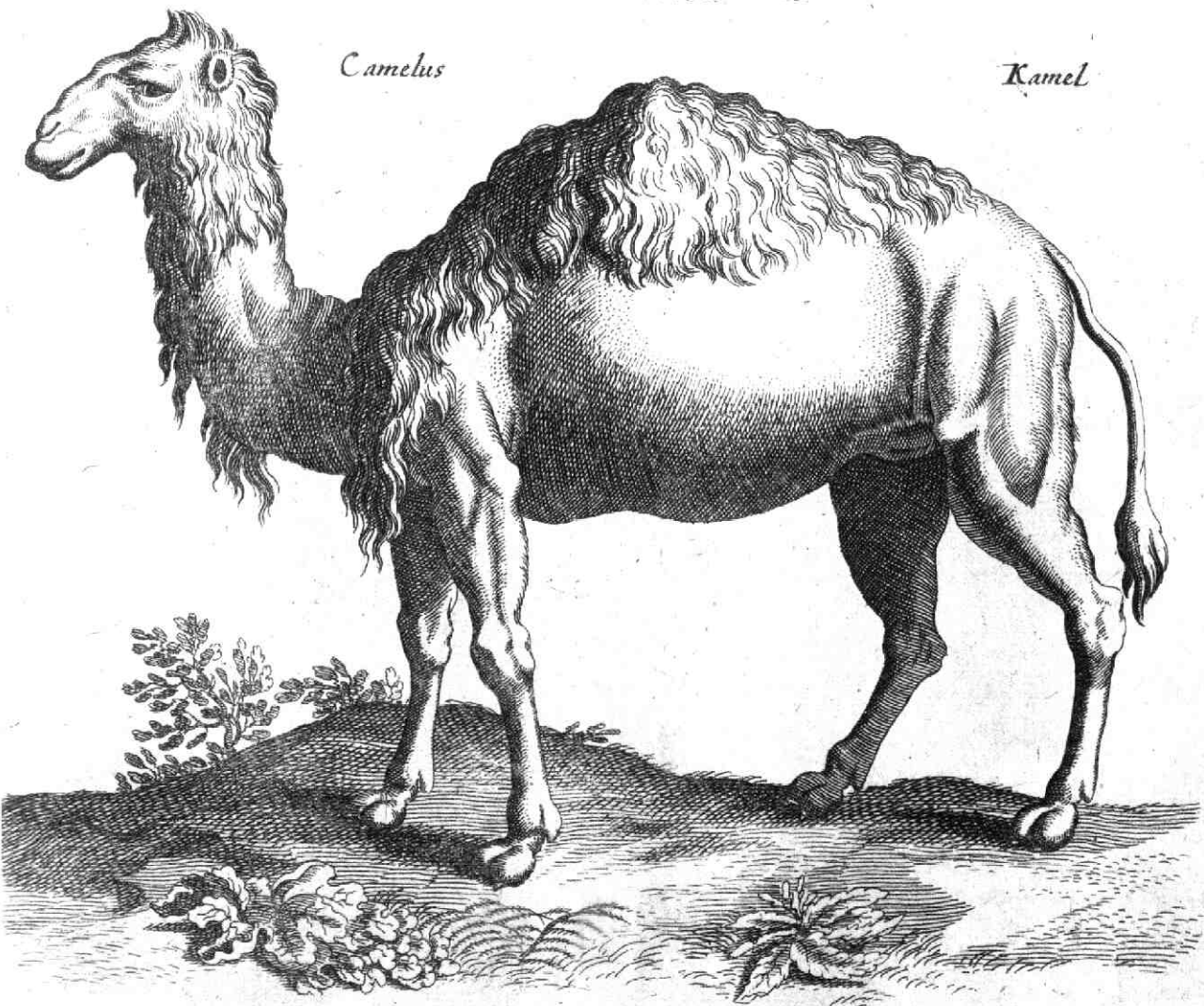
Ælianus
H. A. l. 16
cap. 33.

Dromedary

Camelus

Kamel

we Wereld hebben zy uitstekende tanden als de Elefanten, indien wy *Kartezius* by *Ramuzius* geloven. In Karikta, een landschap van Schotland, boven Galloway zijn Koe-beesten, welkers vleesch lekker en zoet om te eten is, en het Vet nimmer runt, oft stolt, en vloeidt altijd by na als Oly. Ten lesten schrijft *Varro*, dat de Koe-beesten omtrent Torona, weinig dagen voor haar werpen zonder melk zyn, maar de overige tijd die altijd hebben, en datze thien maanden Kalf dragen. Van de Tartarfe Koe-beesten in Erginul, die zo groot als Elefanten zijn, en geduig zwart oft wit van hayr zyn, welk hayr op de Schouders, op de wys van de Leeuwen) niet minder als dry voeten lang, en gelijk boven gezet is, zo zacht als Syde is. Gelyk ook van de bultige, zodanig *Scaliger* de Tartarfe, en *Plinius* de Syrische, en die geen lellen hebben, meent te zyn. En zoo veel van de onderscheiden in 't algemeen. Hier toe behoort een Dier in Kongo, Epalanga ghe-noemt, in gestalte en grootte de Koe-beesten gelijk, behalven dat het den Hals en 't Hooft verheven draagt, op de wys van de Hertzen, en lange rechte hoorns op 't Hooft heeft, an de toppen knoop-achtig, en een weinig binne-waarts gebogen: Welk hoe-wel het ook een Bosch-dier is, nochtans is het niemant schadelijk, nocht ook so wreet, oft het zou, indien 't verstand van de Inwoonders zo groot was, tot de ploeg konnen gebruikt werden. Wat angaat de wanscheffels, daar is te Milane, en Satura, een Kalf met twe hoofden gezien. Te Duringe een met zes voeten, een dobbel Hooft, en enenaars, daar is noch een ander met zeven voeten geweest, dat een Stuk Vleesch ter zyden had af-hangen. Noch een ander met de ogen, de neus, en ooren als een mensch: een met twe Hoofden en een dobbel van lyf, alleen met twe achter-voeten, en een Lams angezicht. Te Basel in 't Jaar 1551. is een Koe-beest met vyf voeten geweest, zodanig wy ook te London in Engeland gezien hebben, elders noch een ander met een Hoorn in den nek, en korte voeten, als een Naentje. Gy zult hier ook een wanscheffel met vyf ooren, en een Kalfshoofd uit-gedrukt vinden.

TWEDE LID.

Van de Wilde Koe-Beesten.

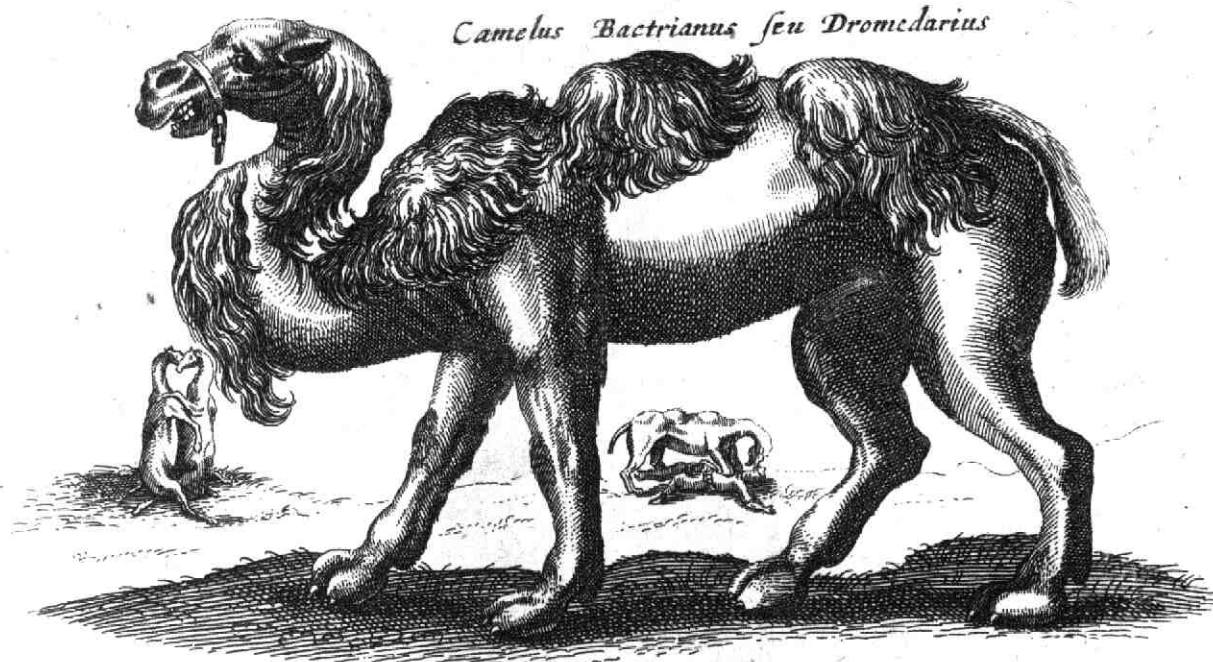
I. S T I P.

Van de Auweros.

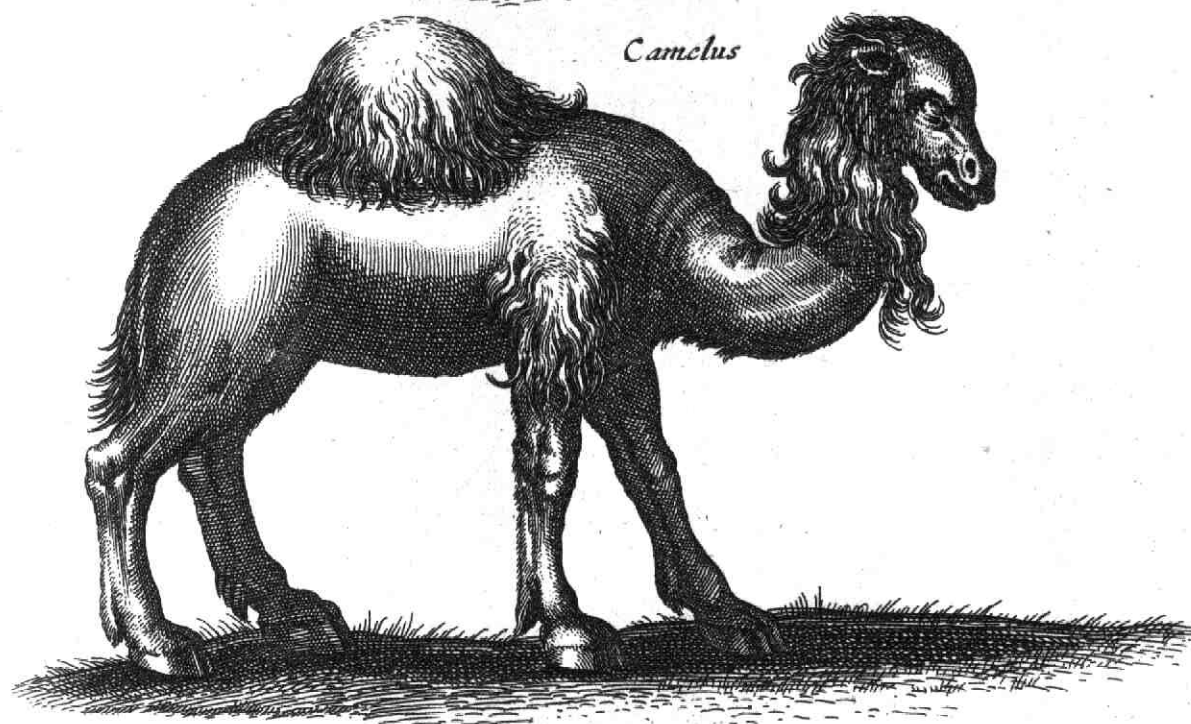
DE Wilde Koe-beesten zyn by de Grieken Agrivi genoemt, die van de Veld-Koe-beesten daar in verschelen, dat hoe-wel deze Tam, en uit Tamme geboren zyn, nochtans in de Weiden van 't Gebergte, de Boffchen, en

van de Velden vry en los gelaten werden: Maar dat die niet zoo zeer uit den aart van de Plaats, als uit haar eigen natuur Wild zyn, zodanige zyn de Urus, oft Auweros, de Bison, Bonafus, Bubalus Afrikanus, en de Buffelus, en Strepsikeros. De naam van de Urus, oft Auwer-Os, maakt *Makrobius* een Fransche, *Gesnerus*, en *Aldrovandus* liever een Hoogduitsche naam: Want Ur betekent by de Hoogduitschen, oft een Bosch, oft groot kloek Dier, en dat van grote kragten is. Nochtans wil *Servius* dat het een Griekx woord zy, en leit het af van Oroon, dat is van de Bergen. By de Polen word hy alleenlyk in Masovia, en Samagitia Turgenoemt, welken *Gesnerus* meent de Taranda van de oude te zyn. *Skaliger* zeit bevonden te hebben, dat hy by de Littauwers Zumbro genoemt is. Of het de Rhezes van *Iphikrates* is, zal elders ondertast werden. De H. *Hieronymus* noemt hem Bubalus, 't welk *Martialis*, en het onervaren volk van Rome, gelyk *Plinius* schryft, ook dede. *Kromerus* noemt hem Milon. In de Beschryving verschelen de Schryvers enigzins, ten zy daar mogelyk verscheiden gellagten van haar zyn. *Cesar* en *Plinius* maken geen gewag van vlokken. *Erasmus Stella* eigent haar een gebaarde kin, en vlokachtige hoofd-slapen toe, dat gy by *Albertus Magnus* ook zult vinden, die den Urus oft Auweros, met de Bonafus t'zamen smelt. Voort zyn zy in grootte weinig beneden de Elefanten, gelyk *Cesar* verhaalt, in gedaante, gestalte, en verw de Stieren gelijk. *Albertus* maakte dikmaal vyfthien elle-bogen lang. Dit is ook een bewys-reden van haar grootte dat op 't Hooft tusschen de hoorns dry menschen zitten konnen. Hy heeft een ruige vlokachtige huid, en lellen onder de kin. De hoorns zyn vast kort, en zwart. De ogen na den buiten hoek rood-achtig. Het Hooft is dik, het angezicht breed. De verw byna zwart, maar meest an de hoofd-slapen, de kin, en hals. In 't angezicht, an de zyden, de benen en start na 't rood hellende. Hy werd in 't bosch Hercynia, oft 't zwarte Walt, in Podolia Samogitia, Masovia, en Hongarye gevonden. Zy konnen, ja de alder-kleinste, niet tam gemaakt werden. Hy is van uitnemende krachten en snelheid. Hy werpt een geheel Man te Paard in de hoogte, en geheel grote Bomen ter neder. Zyn toe bereyde Vleesch is by de Groot-meesters heel ange-naam. De woeste volkeren van 't Noorden Plin.H.N
lib.c.
drinken uit zyn hoorns, en de hoorns van een Hooft, houden twe emmers nats. By ons zeit *Plinius* tot bladers oft platen geklooft zynde, zijn zy doorluchtig, en spreiden het licht datter binnen besloten werd breder uit, en worden tot veel vermakelykheid gebruikt, en op verscheide wyzen geverwt. Mogelyk was ook die Boschtier, welke Macedonie verwoeste, en die an de

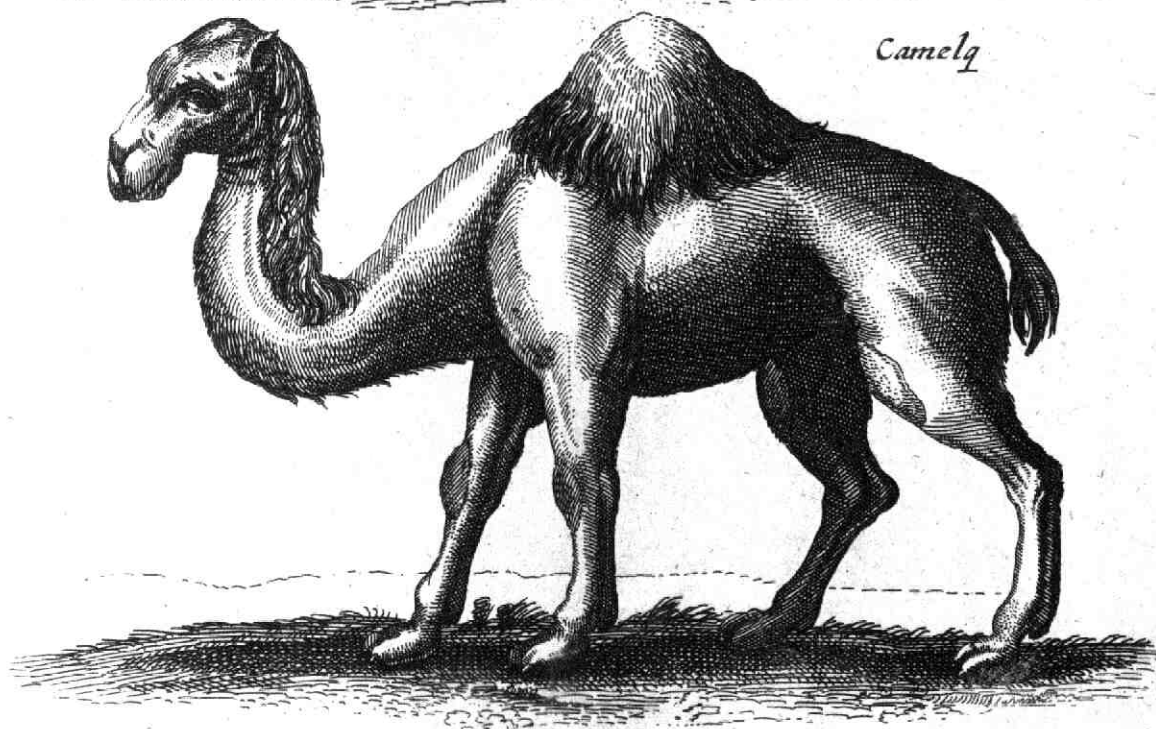
Camelus Bactrianus seu Dromedarius

Camelus

Camelq

voet van den Berg Orbelus van den Koning Philippus doorstoten is, welkers huid en hoorns veerthien hand breed lang zijnde, hy in 't voorburgh van de kerk van Herkules op geoffert heeft, een Auweros. Bezie de wijs, om hem te vangen, by *Aldrovandus*.

Aldrov.de
Bifalc.
l. 1. c. 2.

I I. S T I P.

Van de Bison.

DE Naam Bison is van 't Hoogduit- sche woord Visent genomen. De Boeken van *Oppianus* hebben Bistoon, mogelyk van het Bosch Bistonia in Thracie, maar qualijk. Dion noemtse Biffones. *Plinius* en uit hem *Solinus* noemtse Koe-beesten, de wilde Dierengelyk, die borstel-achtig, en den hals met Manen bezet hebben. *Oppianus* zegt dat zyn vervaarlyke manen lang zijn, en zijn lokken om zijn dikken hals flingert, als mede omtrent de kaak-benen, en de kin. Dat hy met kromme en haak-achtige hoorns, die niet door malkander gebogen, maar opwaarts ryzen, verzien is, gelyk dat *Gillius* vertaalt. Oft gelyk *Gefnerus*, datze niet wijd en breed uitgebreit zyn, als in de andere Koe-beesten, en niet recht van malkander ter syden uitschieten (want Epikarsion betekent over dwars) maar recht op ryzen, maar nochtans zoo datze wat na den rug hellen, en omtrent het einde als een haak gebogen en scherp zyn, waarom zy van haar scherpigheid kontra, dat een prikkel betekent, genoemd werden. *Surrinus* zegt datze manen en vlokken an den hals hebben, met een baart van de kin af, op de benen hangende, hayren die na Muskus ruiken, een kort hooft, grote barse, en als brandende ogen, een breed voor-hooft, met hoorns dikmaal zo breed uit-gebreid, datter drylijvige menschen kunnen tussen beide zitten. Op den rug staat een bult verhevener als het voorste, en lager als het achter deel van 't lyf. *Gefnerus* heeft by een goutsmid een hoorn om met goud bellen te werden, gezien, die zwart blinkend, twemaal negen duim lang, en krom als de klauwen van de roofvogels was. *Oppianus* zegt dat hy een ruwe tong heeft, en hy, als hy likt het bloed uitlokt. Van zyn gebruik, in de Geneeskunst, heeft *Plinius* alleenlyk dit. De Auweros, en Bison hebben de oude niet in gebruik gehad, hoewel de Boschen van Indie met wilde Koe-beesten vervult zyn. Datze nochtans na evenbedeling alle krachtiger (te weten als de tamme Koe-beesten) zijn, mach hier uit geloofd werden, namentlyk, zo veel haar genees-kracht angaat. Van dit geslagt zijn geweest de Stieren van Florida, een Eyland van de nieuwe Wereld, welke die woeste menschen in haar taal

Aldrovan.
lib. 1. c. 3.

Oppianus
l. 2. de
Venat.

Butrones noemen, na 't zeggen van *Ambrosius Paré*. Zy hebben hoorns van een voet lang, een bult op den rug, gelyk een Kameel. Zy zijn lang en geel van hayr, met een Leeuwen start, en worden nimmer tam; uit de huiden worden klederen oft deksels gemaakt, welke de Indianen tegen de koude van de winter gebruiken. Datter in de hoorns een beschermende kracht is, beelden zy haar in, en versterken haar daar mede tegen 't vergif. Hier toe behoort ook de Schotsche Bison. Men zegt dat hy heel wit is, en manen als een Leeu heeft, en voorts de tamme gelykt, maar niet-te-min zo wreed en wild, en 't menschelyk geslagt zoo vyand, dat hy van de kruiden, die hy gevoelt van een Mensch gehandelt te zyn, enige dagen zich onthoud, en door list gevangen terstond sterft, en als hy ziet dat hy gezocht werd, met geweld, op die hem ontmoeten, in-valt.

I I I. S T I P.

Van de Bonafus.

DE Bonafus, word by *Aristoteles* Bonassus, en Bolintus by de Pæoniers Monapus, oft als andere schryven Monopus genoemd, door een onzekere oorsprong. *Augustinus* Niphus, van *Albertus Magnus*, die den Auweros en Bonafus t'samen smelt, bedrogen zijnde, schrijft dat hy van de jonge Schryvers Indise Koe genoemd werd. Maar *Aristoteles* beschrijft hem aldus. De Bonafus komt voort op den Berg. Mestapius, die Pæonin van Meden scheid. De Pæoniers noemen hem Monapus, hy is zo groot als een Stier, en dikker als een Os, want hy is niet lang, voorts is hy in gedaante als een Os, behalven dat hy manen heeft totte benen toe gelyk de Paarden, maar zijn hayren zijn zachter, langer; en geelachtig. Het hayr hangt hem ook tot de ogen toe, zijn verw is tusschen Asgrau en Rosch, niet als van de Merryen die men Paroa noemt: Maar slordiger, en onder Wolachtig, geen zijn zwart oft heel geel. Hy heeft een stem als den Os. Maar de Hoorns van malkander afgekromt, en onnut om te vechten, niet veel meer als een handbreed lang, yder zo dik, datze niet veel minder als een kan nats kunnen houden. De hoorn is zwart blinkend geverwt. De voorlokken hangen omtrent totte ogen, maar schijnen meer ter zyden als voorwaarts af te hangen. Hy heeft geen boven tanden, gelyk als alle andere hoorn-beesten, maar de benen ruig, en de voeten geklooft. De start na bedeling van 't lijf klein, maar groter als de gemeene Koe-beesten. Hy graaft de Aarde, en verstroyt het stof als de Stieren. Zijn huid is tegen alle slagen verhard, zijn vleesch

Aldrov.de
Bif. l. 1. c. 4.

Arist.H.A.
l. 4. c. 71.
redit Scal.

Dromedarius

Camelus

vleesch is zoet, en daarom word hy gevangen, gewond zijnde, vlugt, en vermoeit, blijft stil staan. Hy beschermt zich met zijn klauwen, en drek, welken hy vier treden. (*Plinius* zegt heel qualijk, de lengte van dry Bunder lands) van hem af schiet. Welkers gebruik hem licht valt. Dikmaal brand zy ook zo, datter de Honden kaal af werden. Dit vermag die drek te doen als hy verbaast, en bevreest is, maar als hy vredig is brand den drek niet. Hy heeft de gedaante van een wild dier, en is zodanig van natuur. Als de tijd van zijn werpen nadert, werpen zy alle op de Bergen: en eer zy haar Jong voort-brengen, schieten zy haar drek rondom die plaats, als tot een bescherming. Dit Dier werpt een grote menigte van desen drek uit. Tot hier toe, *Aristoteles*, uit welken zonder twyfel, 't geen by *Plinius*, *Solinus*, en *Ælianus*, gelezen werd, genomen is. Of de Hoorns, de Wervel-beenders, de schouder-bladen, en Ribben zodanig zijn, als zy van *Kaimus*, en *Gesnerus*, beschreven werden, is onzeker. De lengte der hoorns was twee voeten, dry handen breed, en een halve vinger, de rondte was, daar zy an 't Hooft gevoegt zijn, een voet, en een halve hand breed. De ruimte tusschen beide Hoorns, dry Roomsche handen breed en een half. De Wervel-beenders waren zo groot, datze niet als mette lengte van dry Roomsche voeten, en twee handen en een half breed, konden omvat werden. De Ribben waren zes voeten lang. Van het Schouder blad zwijg ik. Wy hebben een afbeeldzel van het Hooft, en de Beenders hier by gevoegt.

IV. STIP.

Van de Bulbadus der Ouden.

HEt schijnt dat de naam van de Bulbalus, niet alleen nu, maar ten tyde van *Plinius*, is verwart geweest: En hy heeft ook by de Grieken geen byzondere naam. Want zy noemen veel Boschossen, inzonderheid in die Landschappen daar zy van elders ingevoerd werden, niet anders als Bubalus: Zommige menen dat de naam Bubalus, an een Dier, dat onder de Geiten betrokken werd, gemeen is. Wy nochtans onderscheiden hem van dat, en verstaan dat wilde Koe-beest, het welck *Aristoteles* vreesachtig noemt, en zegt bloed zonder Vezelen te hebben, en mette Afrikaanschen Os over een te komen. Van het zelve Dier spreekt *Scaliger* aldus, de Bubalis, welkers bloed, en werktuig om te rechten, namentlijk de hoorns beschreven is, zegt *Plinius*, meer een Kalf oft Hert gelijk te zijn. Wat of het dan is? Is het de Gazella? Voorwaar niet. Waarom wy, 'tgeen wy uitte Afrikaansche geschiede-

nissen gevonden hebben, u graag willen mede delen. De Afrikaansche Koe-beesten zijn zo klein, datze naulijk onze Kalven in grootte gelijk zijn, maar nochtans heel sterk, en lijdzaam in arbeid. Maar ik vind datze Dant, Lant, en Eland genoemd werden. Zy zijn van Angezicht als de Koe-beesten, maar gelijkze kleinder, also zijnze snelder en gezwind, en van zo groten vaardigheid, datze alle Wilde Dieren voor by lopen. Haar huid is zo sterk, datze voor alle spits yser-geweer, ondoorboorlijk is, maar voor een Kogel wijkt. Zijn hayr is wit. Hy word in de Zomer gevangen, om dat haar klauwen door de hitte van 't Sand los en leuterig werden. Zo veel zegt *Scaliger*. *Bellonius* beschrijft een ander Afrikaans Koe-beest aldus. Dit was zegt hy van volwasse jaren, kleinder van lijf als een Hert, maar lijviger en groter als een wilde Geit, en zo wel geschikt en vierkant van lijf, dat het aangenaam om te zien was. Want zijn gele hayr was zo blinkend en glad, dattet gewreven scheen. De buik was meer met kreuken, rosch na het geel hellende, als den rug die na 't donker helde. De voeten waren als van de Koe-beesten, met korte sterke benen. Den Hals was kort en dik, met kleine tellen verzien, het hooft als een Os, daar zwarte, en heel kromme hoorns, als van de Gazella, en gelijk een wassende Maan gebogen, op stonden, met welke hy sich weinig beschermen kan, wijl zy tot malkander gebogen zijn. Hy heeft ooren als de Koe-beesten, volle en verheven dybenen: De Start gelijk van de Kamelo pardus tot de Haassen toe af-hangende, met zwarte hayren, twe maal dikker als van de Paarden verzien. Hy maakt een geloey als de Koe-beesten, maar niet zo luidbaar. Van dese is die verscheiden, welken *Horatius Fontana* an *Aldrovandus* gezonden heeft. Want hy was van hals en hooft veel dunder en langer, met hoorns achterwaarts gebogen, en krom als in de Steenbokken. De ooren had hy na evenbedeling van 't hooft, groot, en omtrent het begin van den hals, en 't Angezicht meer als een Hert oft een wilde Rhebok, als van een Koe-beest. Waarom hy van zommige onder de Afrikaansche Rhebokken betrokken werd. Het gehele Dier, uitgenomen de muil en hoorns, die zwartachtig waren, was geelachtig, en langachtig van hayr.

V. STIP.

Van de Buffelen Strepsiceros.

DAt de Buffelus, oft de gemene Bulbalus verscheiden van de Bubalus van *Aristoteles* is, zal uitte vergelijking van beider beschrijving blijken. Maar hy schijnt hem onder de

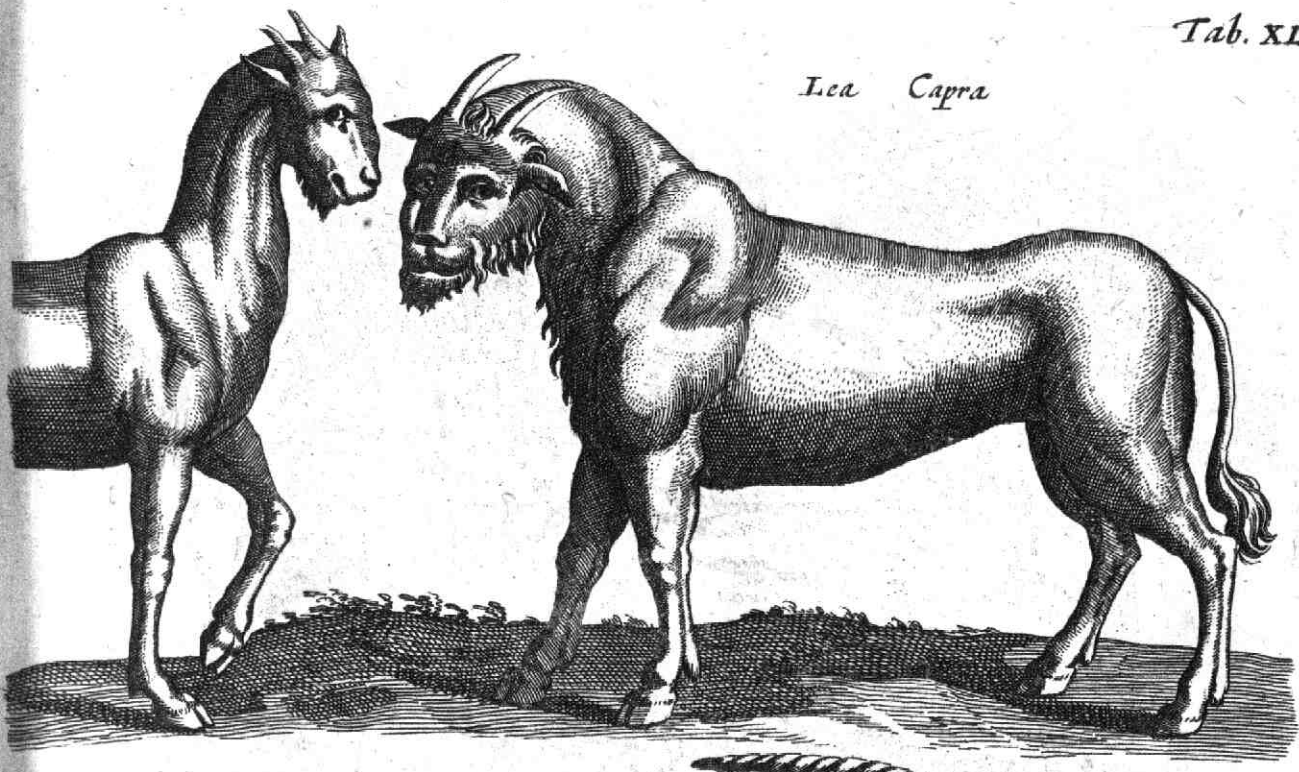
Aldrov.
Quadrup.
l. 2. c. 6.

Aldrov. de
Quadrup.
l. 2. c. 5.

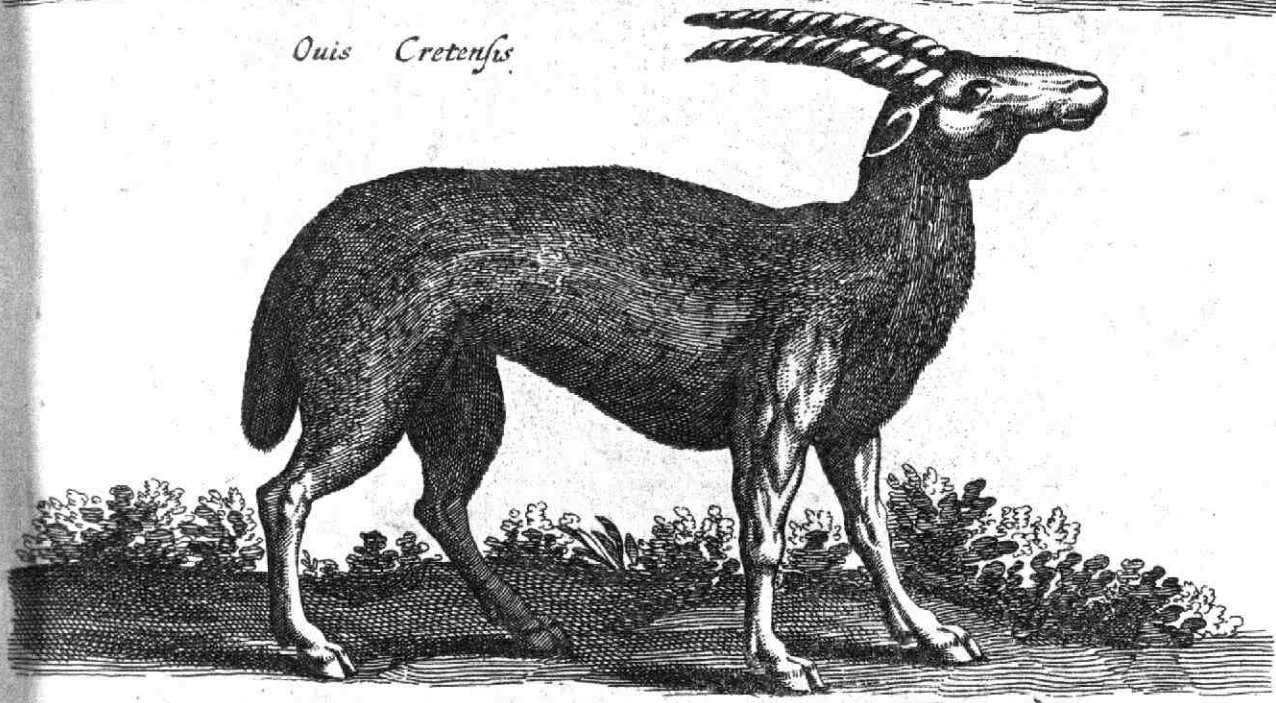
Arist.
H. A.
l. 3. c. 6.

Scalig.
exercit.
206. l. 5.

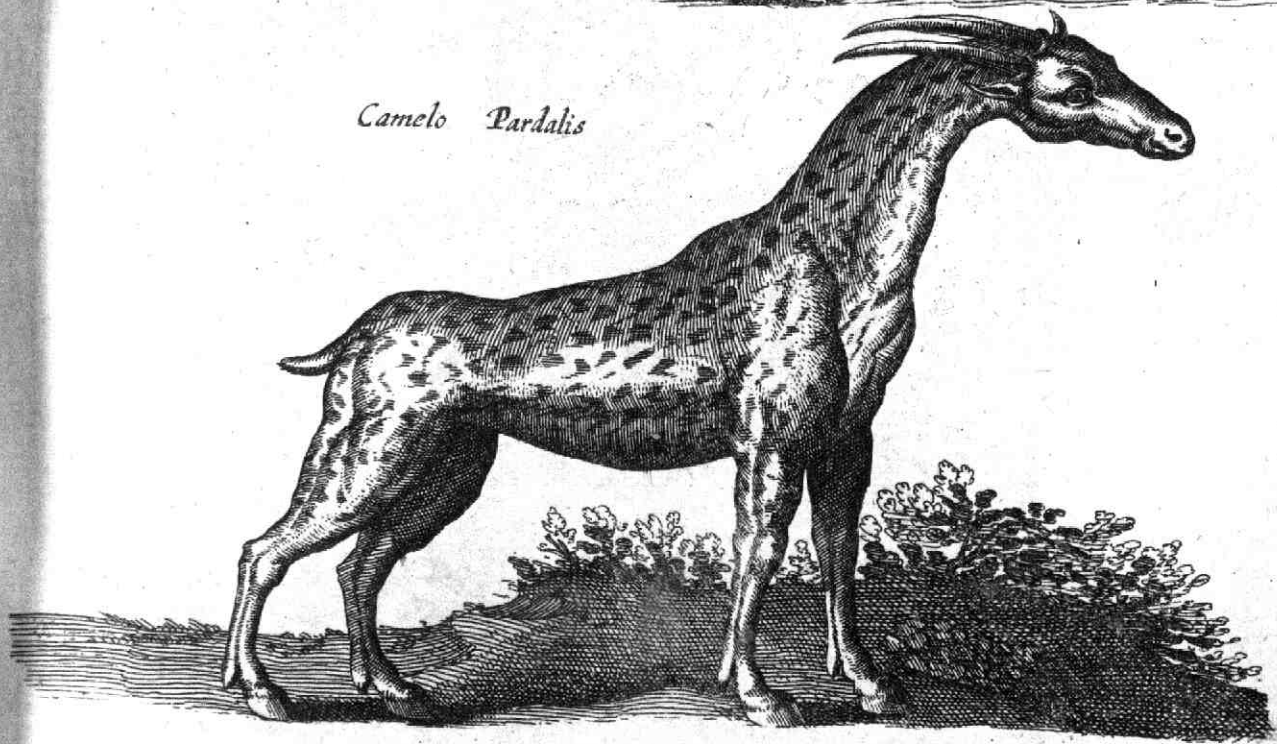
Ica Capra

Ovis Cretensis

Camelo Pardalis

wilde Koe-beesten, zonder uitgedrukte naam, gestelt te hebben, als hy schrijft: datter by de Archaten (een Stad van Indie) wilde Koe-beesten zijn, die van de tamme zo veel verschelen, als de wilde Zwijnen van de tamme Varkens: zy zijn zwart geverwt, kloek van lijf met een weinig omgekrulde lip, en hebben achter waarts gebogen hoorns. Die zwarte Os, en onse Buffel, zal mogelijk ook die zwarte Os zijn, met welkers bloed de lendenen bestreken zijnde, zeit *Osthanes* by *Plinius*, de Vrouwen onlustig tot byslapen werden. De beschrijving van onze Buffel is dusdanig. Het is een Dier den Os gelijk, maar groter en hoger, met een heel dik lijf, en harde huid, en magere leden. Hy heeft weinig, zwarte, en kleine hayren, en in de start by na geen. Het hoofd is ruw, krullig, en met verwarde hayren bezet. Het hoofd is meest na de Aarde gebogen, en klein ten ansien van 't lijf. De hoorns zijn lang, gedrayt en zwart. *Albertus* zeit, datze zomtijds binnewaarts langs den hals, na de binnen zijd van de borsthangen, en zomtijds opgerecht zijn. De hals is lang en dik. Het onderste deel van den rug na achter af-hellende. De start zelf is kort, klein en by na zonder hayren. Die schenkels zijn dik en kloek, en ten ansien van het overige lijf kort. Zy worden heel veel in Azia, Griekenland, Egypten, in 't Eyland Borneo, Sian, en de Steden van Italie gevonden. Omtrent Fundi hebben wy haar veel gezien. Hy is graag in 't water, en heeft een vreeslijk geloey. De Buffel heeft melk, ten tyde van zijn verzameling, en in 't begin van zijn baring, gelijk *Niphus* heeft angetekent. In t ansien vertonen zy enige tamheid, maar opgehitst zijnde (dat door een rode Verw geschieden kan) worden zy heel verwoed. In t vervolgen schiet hy recht streeks door, en wijkt na'd een nocht ander zijd. *Krencentius* verhaalt, als hy toornig werd, dat hy totte keel toe in 't water loopt, om zijn ziedende bloed te verkoelen. De Koeyen van dit geslagt, laten geen Kalf van een ander Koe zuigen, maar zulkx uiteten reuk kennende, verstoet zy dat. Maar dat Kalf met Koe drek bestreken zijnde, laat zy het, door den reuk bedrogen zijnde, zuigen, en voed het voort op. Hy is lijdzaam in arbeid. Hem word een yfere, oft kopere ring door de neus gesteken, daar hy met een touw, oft toom gebonden zijnde, mede geleit en beheerscht werd. Men zeit dat hy neer valt, als hem zijn last te zwaar is, en met geen slagen tot oprysen kan gedrongen werden, 'ten zy hy eerst verlicht werd. Haar vleesch word te Rome verkocht, en in smaak by de Joden heelingenaam gehouden. Maar het is zo lymig dat het an de wand geworpen blijft vast hangen. Kaas, welke het land

van Pistorium, veel geeft onder den naam van Marzolino, en eyrond gevormt is, word ver boven de koeyekaas, als aangenamer van smaak zijnde, geacht. Uit de klauwen oft hoorns worden ringen gemaakt, die an de vingers oft tonen van de Voeten gedragen, zeertegen de kramp geprezen werden. Daar zijnder die haar met vier draden uit even zo veel metalen als goud zilver, koper, en yfer omwinden, en geloven datze dan kragtiger zijn. Uit de huiden worden klederen, en voornamentlijk Kolders gemaakt. In Narfinga worden de vercierfelen van de Paarden daar mede gedekt. Die van Sian, maken Bogen van de hoorns. De *Strepficeros* word van de rond-gedrayde gesteltenis van zijn hoorns alzo genoemd. Hy is van aanzien meer een Rhebok als Koebeest gelijk, maar heeft nochtans een Start als de Koe-beesten, hoewel kortachtig. Het gehele Dier is in verw, het Hert by nage-
lijk.

DERDE LID.

Van het Schaap.

VAN de Beschrijving van het Koebeest gaan wy tot de Beschrijving van het Schaap, 't welk eertijds by de Egyptenaars heilig, en by de Athenienzers zo geacht was, datter belast was tegen die een geding te maken, die een levenden Ram gevilt had, gelijk *Plutarchus* getuigt, en datter by de oude Wet vast gestelt was, dat niemand, die een kudde van hondert Schapen had, een daar af, dat ongeschoren was, of dat niet gewurpen had mogt doden; 't welk wy by *Athenaeus* hebben, die 'er ook by doet, datter in zijn tijd in de offerhande van Pallas, nocht Lam geslacht, nocht Kaas geproeft is. Doe daar by dat by de Romeinen, na't zeggen van *Agellus* noit boete betaalt wierde, als met Schapen en Ossien: Daar staat ook dat ymand an een Manflag schuldig, die straf met een Ram boete, gelyk in de Wetten der Koningen, zo *Servius* schrijft, te lezen is: Ten lesten, dat eertyds by de Persen en Meden de Schapen onder de schattingen getelt wierden: Want de Kappodokken betaalden L M, en de Meden dobbel zoo veel. En om niet ver telopen *Ambrosius Nolanus* schryft, datter van de *Staby* jaarlijk een groot wit Lam met vergulde hoorns an den Bisschop van Nola tot een teken van eerbiedigheid en schatting gezonden wert: ik zal ondertusschen daar van niets zeggen, dat het lamsvlees, den genen die de Raedfels uyt-leiden, en de Rymers tot een prijs gestelt was. Waarom die Arnodoi genoemd wierden, die de waarde van 't Lam beschreven. Onder den naam van *Ovis* of Schaap, is by de Latinen, het Schaap zelf, de Ram, het Lam, de Adasia, de Minæ, Apicæ,

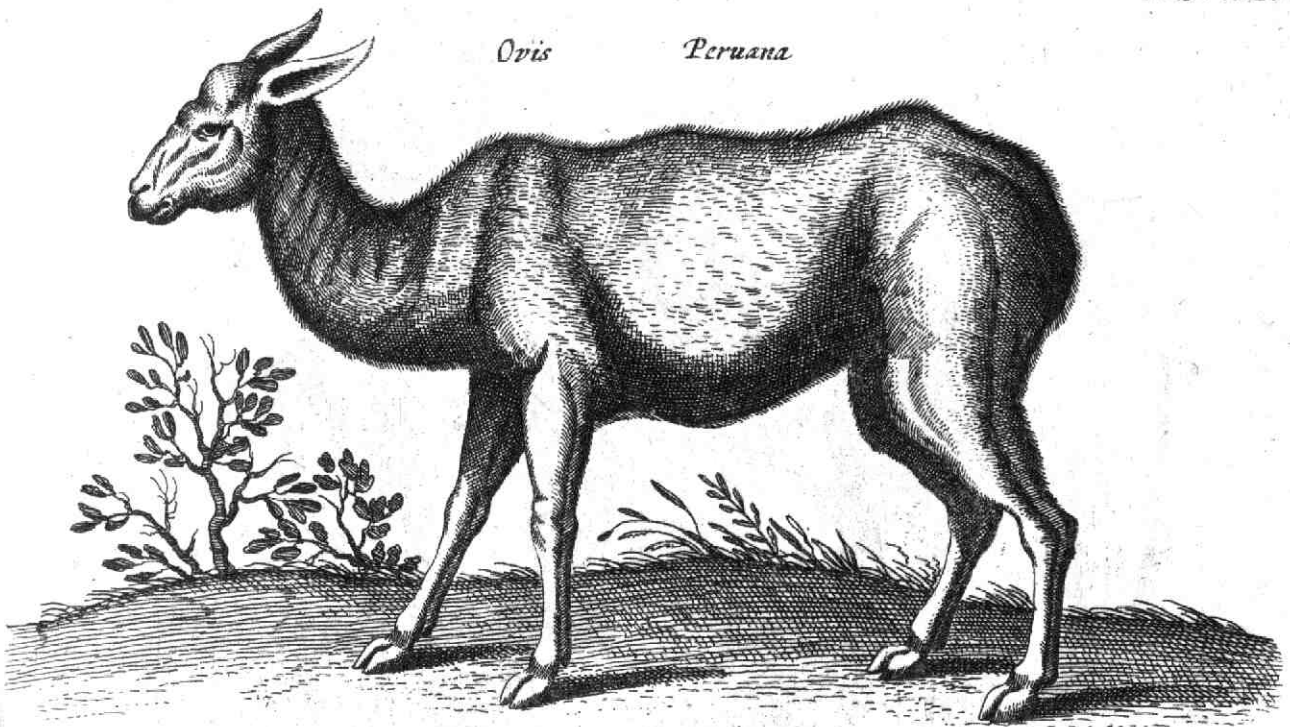
Aldro.
Quadrup.
l. 2. c. 7.

Plutarch.
de Esu
Carn.

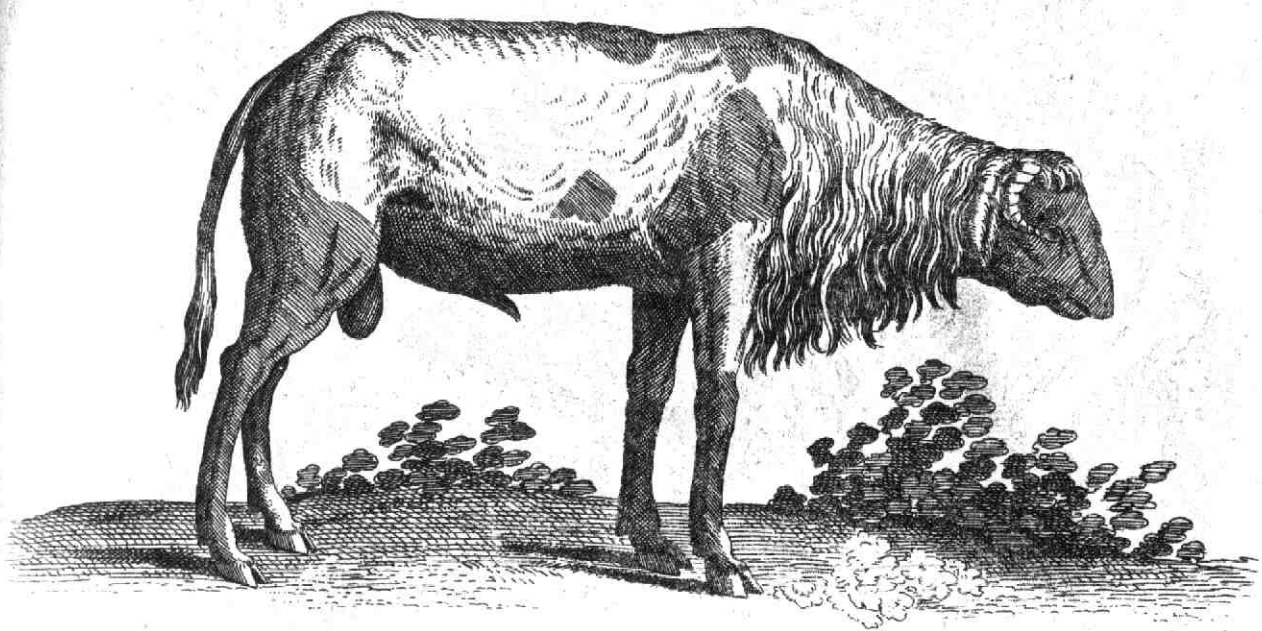
Athen.
Dipnos.
lib. 9.

Agell.
l. 1. c. 1.

Ovis Peruana

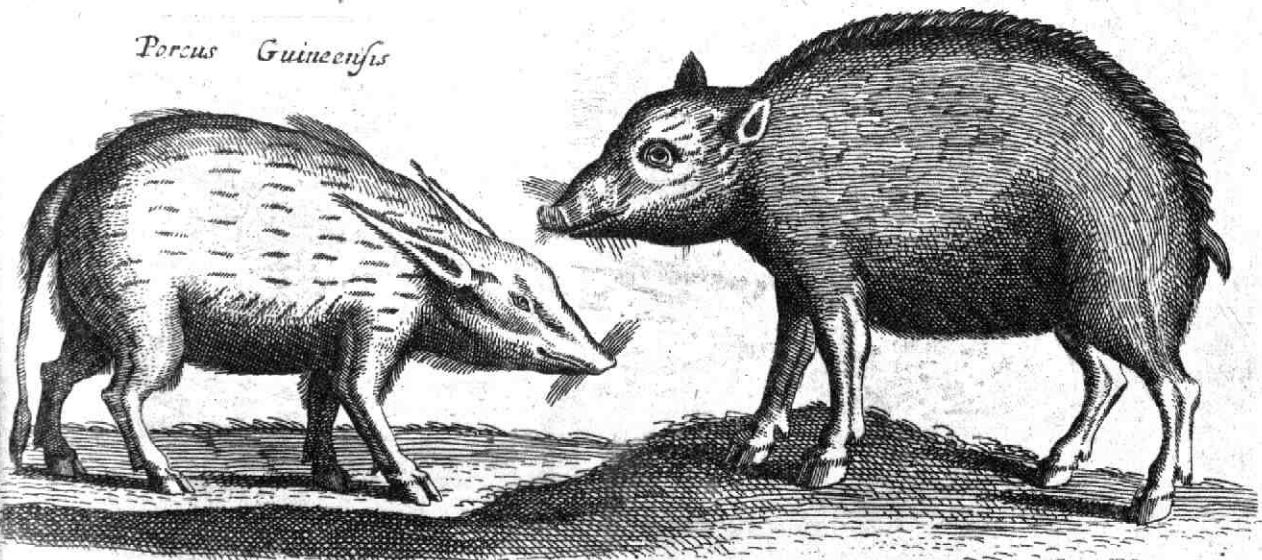

Aries Guineensis

Zainq. s. Tajacu Porcus sulvester

Porcus Guineensis

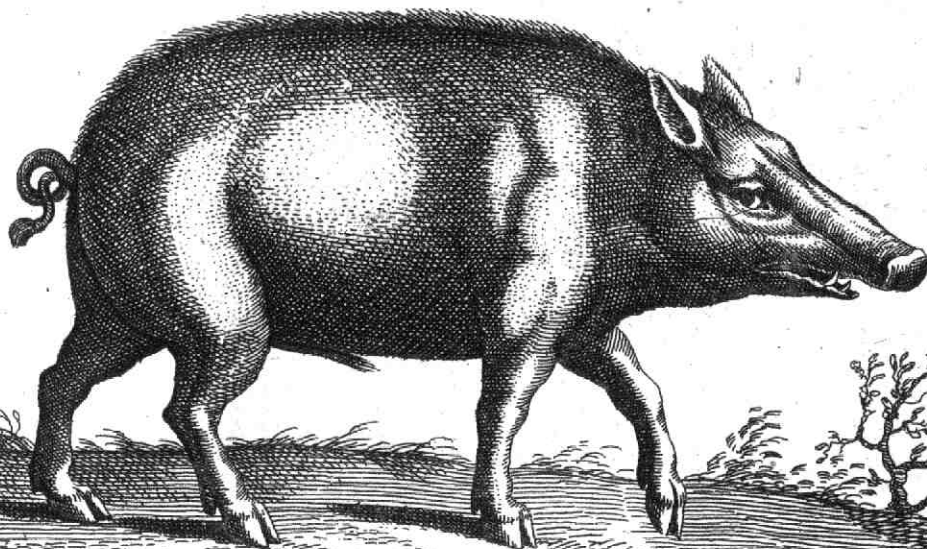
Apicæ, de Lanata, de Bidens, en Pecus. Het woord Ovis oft Schaap is Vroulyk, oft betekent een Wyfje. Nochtans fchryft *Festus*, dat het in 't Manlyk verftaan en gebruikt is, als by de oude van de boete gehandelt wierd. Van dat woord komt Oviaria, 't welk een menigte van Schapen beduid, waar van ook Oviarium Pecus gezeit werd. Aries oft Ram is de naam van 't Mannetje. Agnus oft Lam is dat noch geen een Jaar oud is. Acafia, is na 't zeggen van *Festus*: De Oy van een verfchgeworpen Lam. Matrices, oft Moedets worden genoemd, die haar Lammeren voeden; gelijk *Palladius* meent, en welke *Florentinus*, Tokades oft Pascales noemt, om datze over al weiden. Minæ zijn die glat van buik zijn, Apicæ die niet breed van lyf zijn, oft niet veel wol an 't lyf hebben. Lanata oft gewolde is een by-woord van 't Schaap, maar word dikmaal voor een Schaap gefelt. Bidentes oft twe-tandige zijn die twee tanden langer als de andere hebben, zodanige in de Offerhanden moesten gebruikt werden. Zy worden ook Ambidentes, en Duidentes, dat ook twe-tandige beduid, genoemd: hoewel die by *Festus* ook Bidens, en Ambidens genoemd werd, die onder en boven tanden heeft. De naam Pecus oft Vee, werd gemeenlyk die Dieren toe-gepaft, die oft ad-vefcendum, dat is om te eten bequaam, oft het gebruik der Menfchen toe-gepaft zijn. *Plinius* nochtans ftelt dikmaal het woord Pecus oft Vee, voor Ovis oft Schaap. By de Grieken hebben het Schaap en de Ram niet weiniger namen. Want het Schaap oft de Oy word Amnoa, Amnos en Bara by de Lakoniërs genoemd. Het woord Bekiois, 't welk by *Hippokrates* ftaat, leit *Varinus probatiois* uit. De *Æthimologus* vertaalt het woord Bata, en zet Probata. Goita is by *Hezychius*, en *Zuidas* een Schaap, Didoes is een twe-tandig Schaap; Dikuma zyn Oyen die twelingen geworpen hebben. Eggalon is een Oy die melk heeft. Eniron een Schaap dat zachte wol heeft, Jerejon een Schaap dat geoffert zal werden. Metafai zyn Schapen oft Oyen die de Lammeren an de Uyers hebben: Mefelikes zijn Schapen die middel-baar zijn tuffchen den ouderdom van een Lam en oud Schaap, Kar, Karnos, Karos, Ois, Ox, Pooy, en Renes, zijn enkele namen van Schapen. De Ram word Aricha, Krios, en Arnejos, Dedmaon en Ethris genoemd, welke naam de gefneden, en Ktilos eigentlijk den Hamel toekomt. De Belhamel oft leider van de kudde word Mochias, en Okribas genoemd, 't welk nochtans niet als van de wilde verftaan werd, van Toos Acribas, Bainein, om dat hy de toppen van de Bergen omgaat. Tot onderfcheid van de Hamels, dat gelubde Rammen fijn, worden die, welke niet gelubt fijn, Nefrondes genoemd. Ars, Amnos, Erfai, Katetos, Killix, Orcos, Pratinion, Prete-

nes, Sakitai, Tranon, Phagilon zijn namen van Lammeren by de Grieken. Op de Befchryvingh behoeven wy niet te blyven ftaan; want het is een heel bekend Dier; het verhalens-waardig, nochtans zullen wy hier by ftellen, gelijk de Schryvers daar van gedenken. De natuur heeft hem een heel onfterk hoofd gegeven. Een brein Auchmëron, dat is zo *Theodorus* dat vertaalt, dor en niet heel vet. De hoorns veeltijds an de Wyfjes heel dun, vele geen, zomtijds van haar eerfte geboorte af an de Lammeren. An de Rammen krom gebogen, en zomtijds meer als twee. *Kardanus* fchryft dat hy Hamels met vier hoorns gezien heeft. Hier vertonen wy een afbeeldfel van een dry, en zes-hoornige. De gelubde dragen haar hoorns verkeert, en veranderen haar ftand. Zy hebben oogen die ter zyden om zien, ver van malkander ftande, donker zwartachtig, en wijd. De lippen dun, in tegendeel als in de koe-beesten. De tanden t'faam gevoegt, maar minder in de Oyen als in de Rammen. *Petrus Krefcentienfis* zeit, datze na een jaar en een half verwiffelen, namentlijk de twee voorfte, en daar na in zes maanden de twee naafte, daar na de andere, zo datze in dry oft vier jaren alle uitvallen: datze in de jonge ongelijk, in de ftand gelijk zijn, en in den ouderdom van vleefch ontbloot, vermindert, en bedorven werden. Zy hebben gelijk de herkauwende veel magen. Wy vertonen die geopent van een Lam. Alwaar, A. de maag, B. den houwer, C. de zouter, D. de pens betekent. De ballen hangen tot de benen neerwaarts. De uyers zijn in de Oyen twee, en even zo veel fpenen. Zy hebben in een gedeelte van Eubea Chalcidis geen gal, in Nexus zo overvloedig, dat de zelve in plaats van een voorfpook, gehouden werd: *Ælianus* zeit, datze die hier dobbel, en in Pontus geen hebben. Hy doet er by, datze in heel koude landen, als het veel vrieft en sneeut geen hebben, en in de ftal gefloten, geen nieuw voedsel gebruiken: Maar in 't begin van de Lente, als zy in de weide lopen, met gal vervult werden, dat voornamentlijk in de Schytfche oft Tartarifche Schapen gebeurt. In 't Landfchap Seepfis, hebben zy een heel kleine ronde milt. De nieren gelijk en dicht, en fmeer an defelve; indien die over al met vet begroeit zijn, fterven zy, en dat door overvloed van voedsel, gelijk in 't Leontinfche land van Sicilie. Waar de Harders van dat land, de Schapen eerft tegen den avond na de weide jagen, om te minder te eten. *Bellunenfis* getuigt, dat in de Hamels van Syrie, het vet tuffchen vel en vlees groeit, als in de Varkens. An de voor en achter voeten hangt een t'famen-groeiing, an dat deel daar zy de aard mede betreden, van vorm ('t zijn de woorden van *Lenius*) als een wormtje rondachtig, binnen vlokachtig,

Befchry-
ving.Arist. de
generac.
Animal.
l. 5. c. 1.(De ma-
gen van
een Lam
geopent
in de plaat
B. n. 3.Arist. de
partib.
l. 4. c. 2.
Plin. H. A.
l. 11. c. 37.
Æliani
H. A. l. 17.
c. 26.

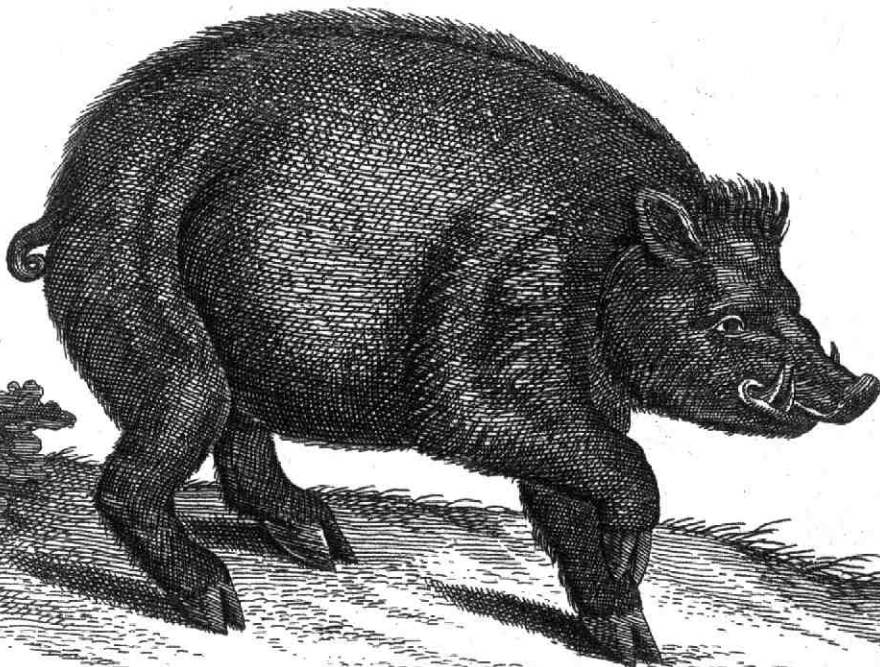
Verres

Eber

Aper

Wild Schwein

Scrofa

Mock

tig, en volhayrigheid, als de roze knoppen, daar het zaat in besloten leit, met een zachte tere wolligheid bedekt, en datter dikmaal yets zodanigs uit de gekookte schaaps-voeten getrokken werd, 't welk de teredo oft worm, die in het verolmde hout oft in de haafnoten steekt, gelijk is. De Schaap-herders zijn in die mening, datter geen dier znelder in 't lopen zoude zijn als dit, 't en waar yet zodanigs in de geledingen, daar zy op steunen, verborgen was. Het eind van de start is vlakachtig. *Heriodus* ontkent dat de vocht van de Noorde-wind doorboort werd, 't welk nochtans het hayr oft de wol meer toekomt. Indien gy haar plaats beziet, zy werden by na overal gevonden, in zommige plaatzen nochtans meer, in andere minder: Maar hoe zy in plaats verschelen, zullen wy in 't onderscheid zeggen. Wat angaat haar spijs, zy zijn kruid-etende dieren, hoewel zy ook bladeren eten. Uit de kruiden zijn haar de aangenaamste, die op de landen met de ploeg doorsneden voort-komen, daar na die, welke in geen vogtige velden groeyen. Haar walging word met zout verbeterd, 't welk zy tot toebereiding van haar spijs, als zy zomers uit de weide 't huis komen, uitte houte goren lekken. In de winter eten zy bequamenlyk de bladeren van den olm, effche, en berken-boom, en hoy in den herfst gemaayt, 't welk kordus genoemd werd. Zy eten ook de Cytifus, de tamme visschen, en ook als de nood dringt kaf van bonen en erweten. Elders worden haar de korlen en basten van de druiven, en zemelen voor geworpen, die an de zee-kant, en in brakke velden lopen, geven overvloediger melk, en angenamer kaas, en zijn veel vrugtbaarder, en ook lekkerder van vleesch. Zodanige heel vette zegt *Gomezius*, in 't land van Ostia, thien uren van Romen, daar zy mette tusschen doorlopende rivier de Tiber, en veel poelen en ziltige gronden, omgingelt zijn, gevonden, en gegeten te hebben. Waarom *Aristoteles* zegt, dat de Schapen die ziltig water drinken, eerder versamelen, en na haar werpen zout-etende, de uyers meer melk hebben. *Albertus* schrijft ook dat an enighe zee-stranden, daar het voedsel droog, en brak is, de schapen twintig jaren leven, en ook zo langh jongen voort-brengen. In 't Schotland eten ze op de ongebouwde plaatzen de Cytifus. In Indie, en voornamentlyk in 't landschap van de Prassiers, eten zy zappige kruiden. In Pontus worden zy van den bittersten alssem vet, 't welk *Alexander* my dus uit *Ælianus* verhaalt. Van de Laserpitium schrijft *Plinius* aldus. De beesten, die de Laserpitium eten, worden daar eerst van gezuivert, daar na vet, en krygen heel lekker vleesch. En elders, als zy lammen zullen, verneemt men datze het slapende ee-

ten. By de Joden wierden haar daadels voorgezet, welke de smids by de Babylo-niers, ook in plaats van kolen gebruiken. Zy eten ook graag de Koluthen, wolkruid, de botten van de wijngaerd, het Venushair, de Thym, de heide voornamentlyk by de Brabanders de veil. De Apiastrum oft melissa, en de kruis-distel, gelijk *Theokritus* verhaalt. En by de visch-eters, omtrent Kalamos een dorp in Indie, Erin-gium, indien wy *Philostratus* geloven. En in 't landschap van Aden, indien wy *Paulus Venetus* geloven, worden zy met visch gevoedt. In Lidie en Macedonie worden zy van de zelve vet. Wat angaat haar drank, *Albertus* zegt datze van veel onklaar water te drinken vet werden. *Plutarchus* prijft het water van de slach-regens, 't geen terstond van de winden neder geworpen werd. *Vitalis de Furno* pryft in de Winter het Noordsche, en in de Somer het Zuider water. *Varro* schryft dat de verandering van water deze Dieren schadelijk is, voornamentlyk op die tijd als zy zullen besprongen werden. De Oyen van een jaar versamelen, en brengen jongen voort, zo *Aristoteles* getuigt. De vrugt is nochtans beter, welke de oude Rammen en Oyen voort-telen. Maar *Kolumella* wil dat men een twe-jarige Oy den Ram zal onderwerpen, en dat het noodzaaklyk is, dat zy tot haar vijf jaar gebruikt werd, en op haar zevenste op-houd. *Aristoteles* zegt datze tot haar acht jaren jongen voortbrengen, ja zoo zy wel waar-genomen werden, tot haar elf jaren, dat gy ook by *Palladius* vinden zult. Maar daar is ook an te tekenen, dat het den Ram natuurlyk is van de Lammeren te walgen, en den ouderdom der Schapen te vervolgen, gelyk *Plinius*

Strabo
Geoger.
1.15.

Plutarch.
quaest. 2.

Varro
R.R. 1.2.
c.2.

Baring
Arist. H.
A.1.5. c.14.

Pl. H.N.
1.8. c.48.

Kolumel.
R.R. 1.7.
cap.3.

Kolumell.
R.R. 1.7.
c.2.3.

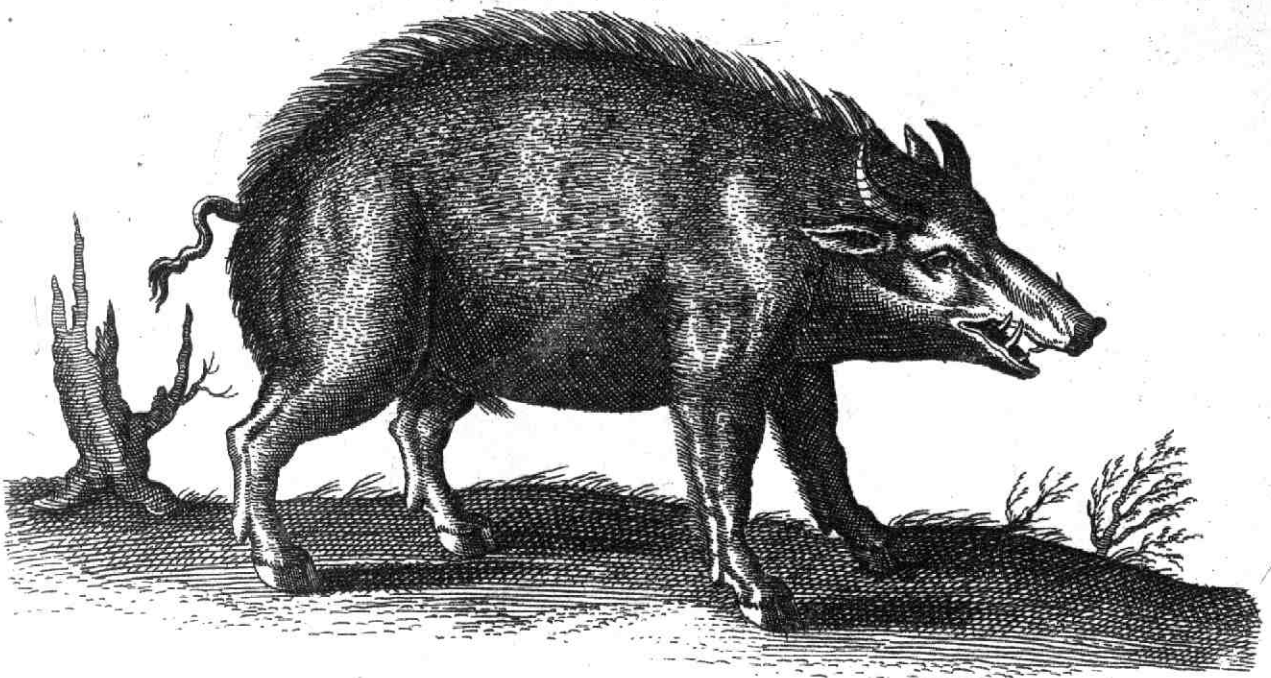
Gomez.
1.1. de sale.

Pl. H.N.
1.14. c.3.

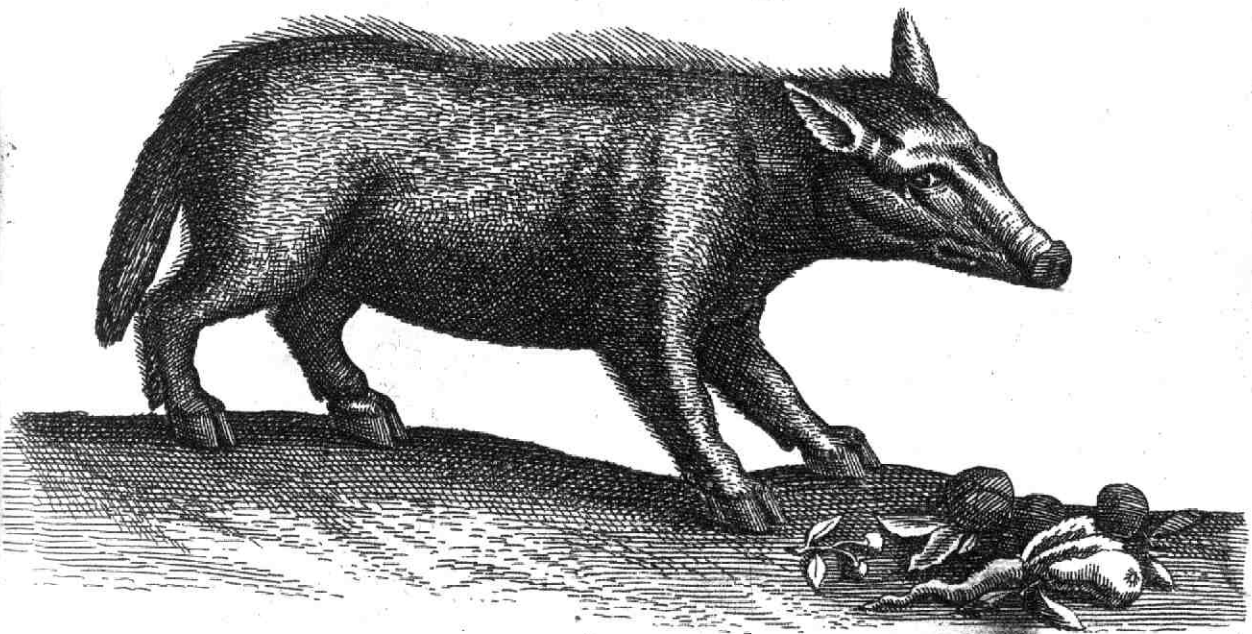
teelt

Sus Coricut

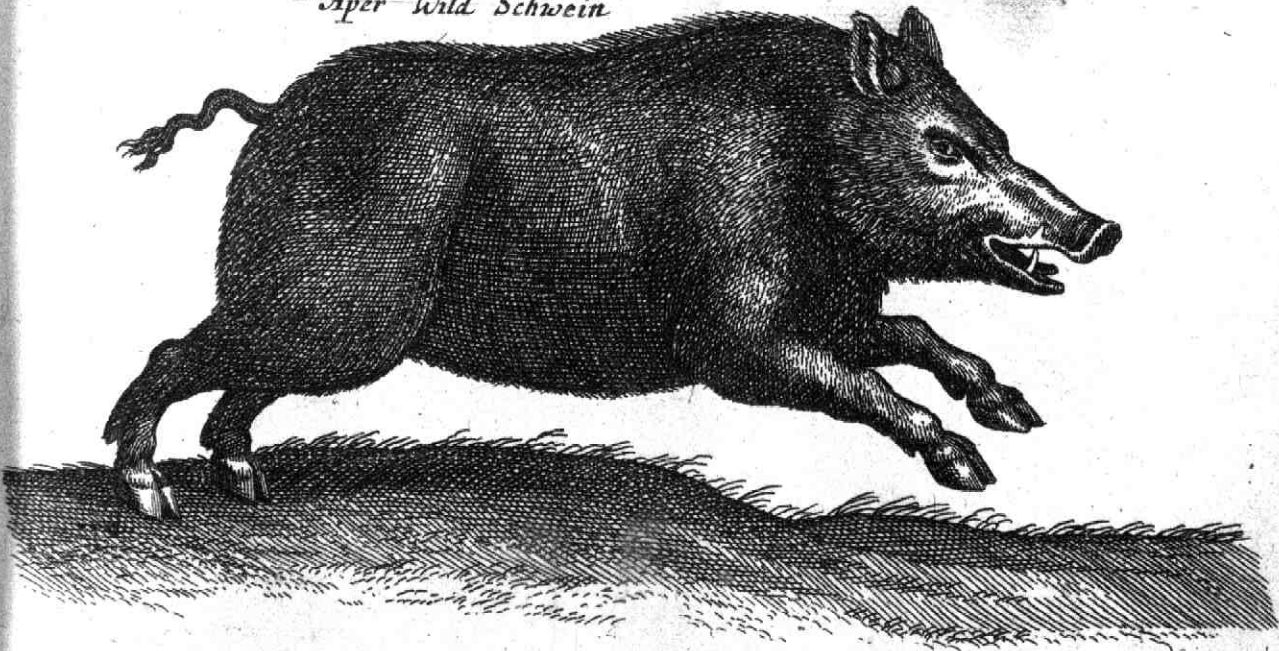
Tab. XLVIII

Porcus pumilo Taxus porcing

Aper Wild Schwein

teelt is. By de Zwitzers worden 'er geworpen, die voor een geit, en achter een oy oft ram gelyken, maar zy konnen niet leven, en sterven kortst daar na. Hy zeit ook dat het dier, dat uit een geit en ram voorkomt, mulmo genoemd werd. Maar by *Plutarchus* werd verhaalt dat een dier uit de versameling van een oy en wilde ram, den ram in verw gelyk was, en die zelve verw tot andere van zijn na-neven over-fette: Doch dat de wol in 't eerste lam hard: en in de volgende zachter was. Maar het Lam zal van die verw zijn, van welke de aderen van de tong in de zwangere oy zijn. Daar werden oft jonge oyen, oft Rammen geteelt, zoo door de kracht van de wateren, als van de Rammen zelf: Maar *Aristoteles* zeit datmen de zuide-wind moet waar nemen om oyen te telen: en de noorde winden om Rammen te queken. Dat zelve zult gy uitwerken, na 't voorgaan van *Plinius*, indien gy den Ram oft de rechter oft de linker beyer vast bind. 't Geen uit *Aristoteles* van 't water gezeit werd, bewijst *Pausanias*, als hy zeit, dat de beesten uit de rivier Charadrus drinkende meest mannetjes voortbrengen. Maar gelykmen het springen van de Rammen door zout, oft het wryven van de teel-leden met zout en salpeter verwekt: Alzoo word de ontfanging van zommige, door al te grote vetheid belet. Uit haar versameling maakt men ook voor-duidingen van het geluk van 't jaar. Want indien de oude Rammen tijdelijk beginnen geil te werden, bevestigen de harders dat het een gelukkig jaar voor de kudde zyn zal, indien de jonge vroeg beginnen, houden zy dat voor ongelukkig. Die na de gewone tijd van springen ontfangen werden, zijn by de ouden Kordi genoemd. Daar is een verborgen vrindschap tusschen de oyen; en geiten, en daarom weiden zy graag t' zamen. Dat uit de gestampte en begravene ramshoorns, de Aspergies groeyen, hebben zommige geschreven, maar *Di. skorides* ontkent dat. Indien de zelve an de wortel van de vygboom begraven werden, schrijft *Albertus*, dat de vrugten eer ryp werden. 't Geen van de vleer-muys verhaalt werd, stelt *Plinius* onder de ydelheden der Tovenaars. Men gelooft datze viandschap houden met de Wolf, den Beer, de Tyger, den Elefant, maar voornamentlyk met de Wolf, de Raaf, den Arend, de slangen, de byen en rupsen. Onder de kruiden zyn haar schadelyk, de Akonitum, de Nerion, Evonymus, de Savina, het bloed-kruid, Polygonum, het penning-kruid, de kalomogroftis, de Anagallis, de erweten, den Eykel en de Thapsia. 't Geen van de wolfs darmen, en de trommel geseit werd, zullen wy elders onderzoeken. Indien zy het bloedkruid, eten ontfelt haar de gehele buik, en haar loopt een dun schuim van vuile stank uit de mond. De Kalomogroftis verwekt haar

dorst, magerheid, en teering, en lokt het bloed in de maagh. Het kruid Duva, by de Franschen alzoo genoemd, indien zy dat eten, verwekt haar kleine zwarte beesjes in de lever, die van gelyken Duva genoemd werden. Indien zy veel Eykels eten, krygen zy mis-geboorten. In Attikaraken zy de wortels van de Thapsia niet an, maar de uitlandsche eten se, en daar van ontlaft haar den buik oft zy sterven. Zoo men haar, als zy van den donder verschrikt zijn, niet te hulp komt, krygen zy misvallen. In Thracie, zeit *Bellonius*, zijn twe starren, die in Julius en Augustus vlak boven 't hooft verschynen, de Turken menen, als de schapen die aenzien, datze daar afsterven, en worden daarom dan onder dak gehouden. Zy leven thien jaren, maar meestendeel minder. Nochtans doet de verscheidenheit van plaats veel tot haar lang leven. Want *Albertus* schryft datze in droge en brakke landen tot haar twintig jaren leven. *Aristoteles* dat de belhamels oft leiders van de kudde tot vyfthien jaren leven. De Aethiopsche schapen leven twaalf oft derthien jaren. Haar stem word by de latinen balatris, oft balart genoemd, by de Grieken blechastai. *Homerus* noemt het mekomenas; En by *Klaudianus* zult gy grondiffé lezen. Wy zeggen blaeten. Datze in 't verzamelen een ander geluit maken, zeit *Aristoteles*. Wat angaat haar natuur, verstand, en wijs van doen. Sy zijn zoo bot en uit-zinnig, dat een mensch, die bot en slegt is, ook een schaap gheenoemt werd, en datter een gemeen spreekwoord van gekomen is, dat de schapen nergens toe nut zijn, als den herder van haar is. Sy zijn heel mak, en daar andere dieren in oft na haar baring woeden, blijven deze, na 't zeggen van *Aristoteles*, even mak; hoe-wel *Quintus Kalaber*, schijnt te melden, datze by alle gelegentheid schrikken, nochtans noemt *Horatius* de lammers stout te zijn. Tot leidfman van de wech, hebben zy behalven haar herder, en een hond, ook den Ram, welke nochtans de harder eerst in gestelt heeft, Ghy zult zien datze gelyk als in krygforde voort gaan, insonderheit indien zy van den harder, wiens gestuit zy verstaan, geschikt zijn. Dat de Rammen, zoo haast zy hoorns krygen heel frydbaar zijn, is niet onbekent, en vallen niet alleenlyk die van haar geslacht, maar zelf ook den mensch an. Haar wreedheid word getamt, indien gy een berd van een voetlang, met pinnen bezet, haar voor 't hooft an de hoornen bind, oft de hoorns omtrent de oren, daarze gebogen werden, doorboort, oft haar ook lubt. Datze in de zes winter maanden op haar linker zijd leggen, en van 't Evenaren van dach en nacht, in de lente op de rechte, wanneer de Son de rechter zijd van den halven Aard-kloot om loopt, en de overighe tijd de linker, 't welk *Makrobius* en *Alanus* verhalen,

Arist. H. A.
li. 4. cap 4.

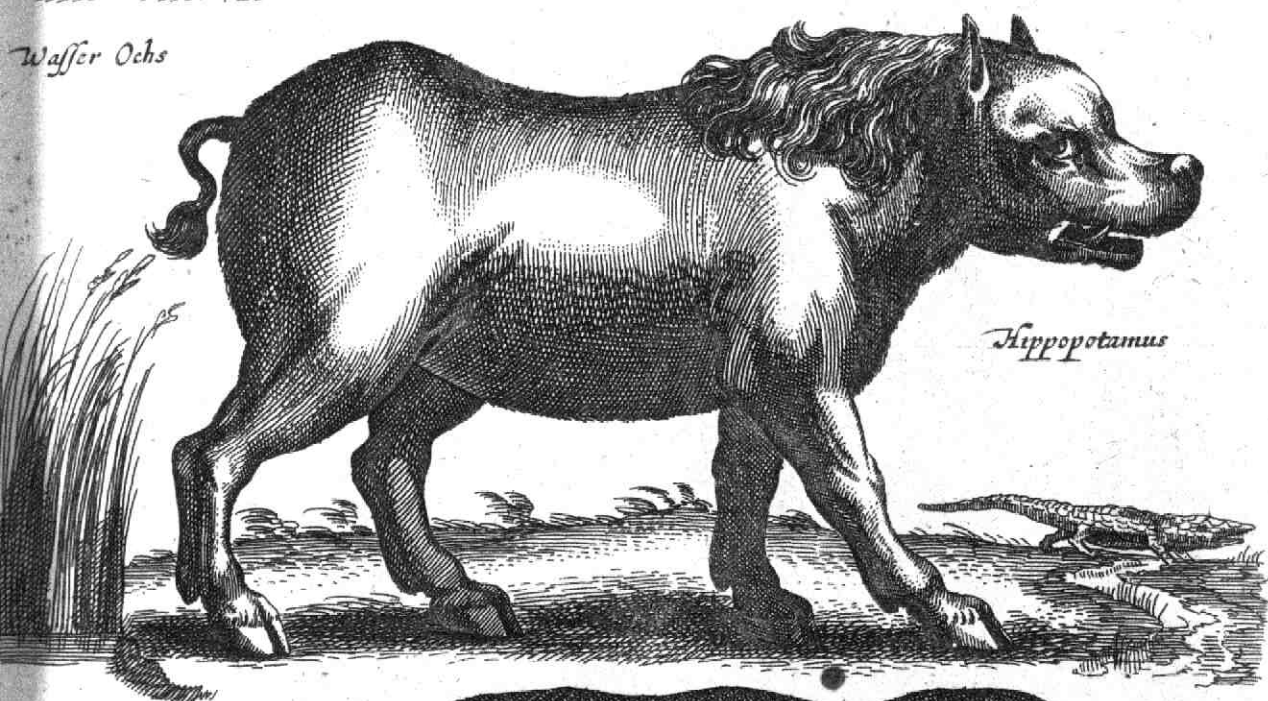
Natuur.

Toenei-
ging en
afkeer.

Griphus

Grijs

Wasser Ochs

Hippopotamus

Hippopotamus

is door ondervindingh valsch bevonden, voorts bemindt dit Vee de koude bronnen, en plukt de kruiden tot de wortel af, en schent de bomen. Sy hebben acht maanden lang melk, in de voor-winter meest, en dan eten zy ook grager, als bezorgt voor teergelt om haar na-komende gebrek. Het is onlijdszaam in koude, hoe-wel het gekleed is: die nochtans zijn minder kouwlyk, welke lange starten hebben. Datze dien gemeenlijk volgen, die met vel haar ooren toe-geflopt heeft, verhaalt *Mizaldus*. Als de wilde oud geworden zijn, worden zy van haar eigen jongen gevoed. Datze haar lammers door den reuk van de achterste delen onderscheiden kunnen, lezen wy by *Albertus*. Zy leggen beswaarlyker als de Geiten. De Oyen maken dikker water als de Rammen. Dat haar en de Geiten de maand-stonden, omtrent haar springh-tijd openbaren, en de zelve na haar verzameling enigen tijd duren, daar na op-houden tot datze werpen, en dan haar weder ten lesten openbaren, waar uit de harders oordelen dat de tyd van haar werpen na by is: en dat de afzuivering na haar baring overvloedig is, eerst lichtjes en daar na heel sterk, heeft *Aristoteles* na-gelaten. Dat het lamsvlees by de oude veracht, hebben enige, en onder deze *Turnebus* gelooft. Nochtans verhaalt *Plautus* dat het te Rome te koop was: en *Horatius* stelt het onder de lekkernyen, en zo ook de ingewanden. Datter eertyds te Athene verboden is, dat ymand een ongeschoren lam zou eten, beschrijft *Athenaeus*. Het is matelijk warm, en hoe jonger hoe vogtiger, schoon daarom, hoe wel het voor sterke en gesonde goet is, zoo is 't nochtans voor zwakke magen, om dat 't met zyn lymig vogt omhangen blijft schadelijk. En hoewel *Krescentiensis* de jonge lammeren prijst, nochtans houd *Kolumella* een Herfst-lam beter als een van de Lente. De hoofden worden onder de lekkerste spysen op de maaltijden gehouden. *Agnus Syringatus*, *Terpianus* en *Pasticus* zyn verscheide namen van een lams toe-berceiding. Het Ramsvlees is zo vogtig niet, en maakt wel verteert zijnde, goet bloed, maar voornamentlijk het hamel-vlees. *Donatus Antonius Ferrus*, zegt dat het hamel-vlees van allen ouderdom in alle landen, en 't allen tyde goed is, als het jongh, van twee jaar, tamelijk vet en in een droge locht met het beste voedsel oft kruid gemest is, en zeidt zoodanigh de hamels te zijn, welke op den hooghen berg *Trivicanus* geweid werden, maar die in vogtige plaatzen gevoed werden, zijn heelanders, en daarom in *Kampanie* weinig geacht. *Bellonius* zegt, datze veel smakelijker zijn, indien zy geheel, 't welck de Harders in *Thracie*, boven de Rivier *Nessus* gemeen hebben, gebraden werden.

Gebruik
in spijs.

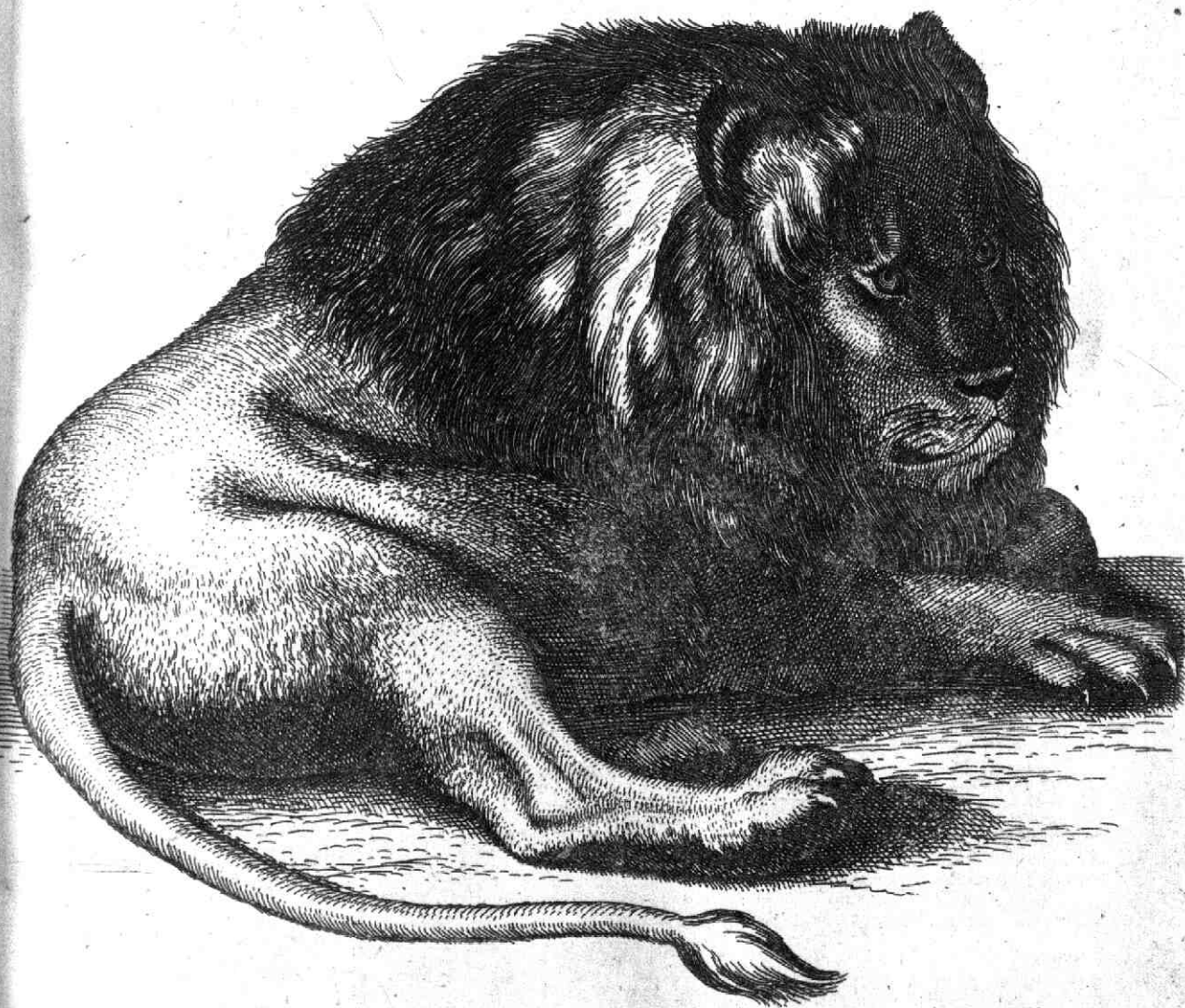
Bellon.
observat.
l. i. c. 60.

De kloten werden by *Athenaeus* onder de lekkerste spysen gerekent. Het merg heeft *Arnoldus* onder het vergif, 't welck het Phasanten-vlees tegen staat, gestelt: Maar *Homerus* schrijft, dat *Ashtanakes* dat gewent waste eten. Het Oyen-vleesch is on-angenaam van smaak, al te vogtig, en van quaad voedsel. Om dat het in de zomer zo bequaam niet is als in de lente, daarom verbied in zommige plaatsen de Overigheid, dat na St. Jakob, oft den 25. Julius te slagten. De voeten, als 'er de wormtjes, gelijk boven gezet is, niet uitgenomen zijn, verwekken walging. De schouder gezoden oft gebraden, word dikmaal koud gegeten. Uit de long word haketel gemaakt. Uit de lever worden by de Zwitzers van *Zurich*, zo *Gesnerus* verhaalt, vierkante stukken gemaakt met het nierbed bewonden, en met ruikende kruiden zomtijds an houten speten op den rooster gebraden. Daar zijn 'er die hem geheel met de kruim van witte-brood stampen, en door een doek oft stremijn persen, en daar na met droge wel-ruikende kruiden, om de smaak en verw te geven, op-koken, en steken dat dan in de snep-pen, die in vleesch-zap gezoden, oft matelijk met boter gebraden zijn. De melk is hoe varfcher hoe beter, 't zelve is van de kaaste geloven. De heel zoute word ook niet geprezen. Wat angaat de Geneeskunst. *Aetius* verhaalt, dat de lammeren, na voorgaande laat koppen, warm op de vergiftige beten geleit, het vergif uit trekken. Dat het sap heel goed in de vierendaagsche koorts is getuigt *Brunus*. Dat het brein tegen de dolheid *Mania* genoemd, goed is, zeit *Gesnerus* uit een met de hand geschreven boek. *Plinius*, dat het afziedsel van de voeten, de pijn van de blaas verzacht, en de Ramsperen gestampt en met water gedronken, het vallend evel genezen. De Rams-longen maken het uitwassende vleesch, van de vuile zweringen, weder gelijk: Gebraden gegeten, beletten zy de dronkenschap. Klein gestoten en opgeleit, genezen zy terstond de blaugeslagen plekken, en maken de zwarte littekens wit. Dat zelve gebruik hebben zy ook in 't zuiveren van de lederzakken. De lever is heel goed tegen de blauwe oogen. *Hippocrates* raad ook de zelve in de spijs te gebruiken. De milt gebraden en met wijn gestampt en gedronken, weder staat de dunne darm pijn, indien wy *Plinius* geloven, die elders overgelovig acht, dat een varfche Schapen-milt met tover-woorden over de pijnlijke milt word geleit, en dat die den zelve opleit, deze woorden spreekt, ik gebruik een genees-middel van de milt. Daar na gebieden zy, die in een hoek van de slaapkamer, met een deur te besluiten, en met een ring te verzegelen, en drymaal negenmaal de tover-woorden

Gebruik
in de Geneeskunst

Leo.

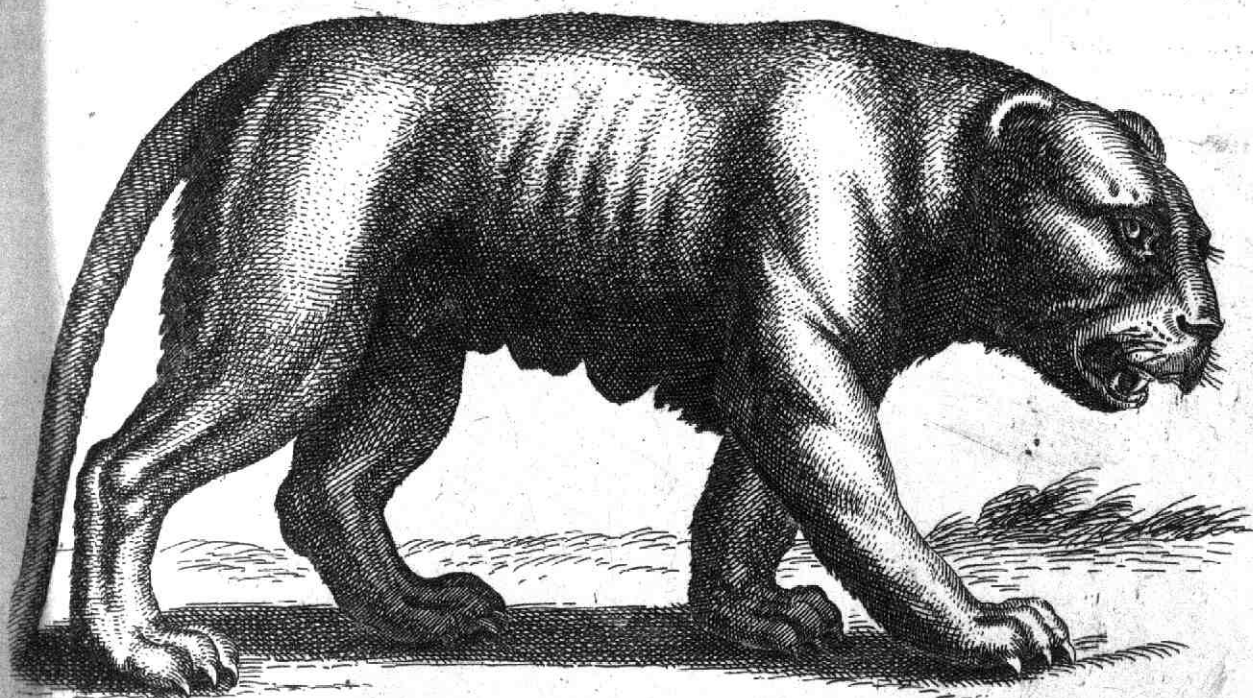
Low.

te verhalen. De gebrande Schapen-blaas belaft *Galenus*, den genen in te geven, die haar in de slaap bepiffen, 't welk *Mizaldus* ook bevestigt. Dat de schape gal met honig gemengt, de ooren zuivert meld *Plinius*. Geneest ook de schurft-heit, wanneer 't met ceruis gemengt op 't hooft gestreken werd. Het vel verzacht het voet-evel. De melk word tegen alle vergif geprezen, behalven tegen de bu-preftis oft koe-vlieg, en de *Akonitum*. Zommige belaften tegen de vierdendaag-sche koorts, gelijk *Plinius* verhaalt, voor de aankomst, vier oncen schape-melk, met een vierendeel loots zwaluw drek in te geven. Indien ymand tot anderhalf pint melk, een loot gezui erde knikus oft wilde saffraan doet, en het afziedfel also drinkt, verzacht het den buik. Dat de rode loop en de parfing, door de zelve melk met gloeyende stenen gessift, gestopt werden, beschrijft *Dioskorides*. De wey ontroert den buik, en zet de gal af. Van de boter work by *Plinius* dit bevonden. De ruwheid oft splintering van de nagels, geneest het poeyer van een honds-hooft, oft de lijfmoer in oly gekookt, met schape boter en honig besmeert. De oude kaas verlicht de rode loop, en gegeten, oft geschrapt met wijn gedronken geneest, zy de gyl-loop. De Rams-hoorn gebrand en met oly gestoten, word van zommige om 't hayr te krullen gebruikt. De asch van de klauwen met honig gemengt, geneest de steken van de spinnekoppen. *Plinius* schrijft dat het stremsel, een vierendeel loots zwaar met wijn ingenomen werd, tegen de steken, oft beten van de Pieterman en andere zee-vissen. Het is ook goed met water gedronken voor de jonge kinderen, die met het schiften van de melk gequelt werden. En zo'er enigh gebrek uitte geschifte melk ontstaan is, word dat met het stremsel in Azijn gedronken, genezen. Het stoppt ook, als andere dingen niet helpen, onder de neus gehouden oft ingegoten, het bloeden. Van het vet is an te tekenen, dat het zomtijds en kel, en zomtijds van de nieren, en 't net genoemt werd. Ymand die zijn naam niet noemt, belaft daar in an het vuur gesmolten zijnde, een doek te steken, en op het verbrande deel te leggen, 't welk hy also zeit te genezen. Het word ook, na *Plinius* verhaelt, op de kakhielen geleit. Het oude vet mette asch van vrouwen hayr gemengt, geneest de geswellen Furunkulus genoemt. Het vet van 't net, en voornamentlijk het niervet, met asch van puimsteen en zout vermengt, geneest de overige gebreken van de schamelheid. Het lammeren merg an 't vuur gesmolten, en met oly van noten, en suiker ingedronken, word gezeit de steen van de blaas te breken, indien wy *Albertus* geloven. De pis van een rood oft zwart Schaap, zeit de

zelve goed teghen 't water te zijn, maar voornamentlijk met honig gemengt. Wat angaat den drek en misch. Zeker genees-meester in Myfia, na *Galenus* getuigenis, gebruikte de schapen-drek tegen de lijk-doorns, exter-ogen en wratten, namentlijk met azijn gemengt, en genas ook de gebrande bleinen met dezen drek, onder roos-zalf gemengt. Den misch, met azijn opgestreken, geneest ook, by *Dioskorides*, de lijkdoorns, exter-ogen, en wratten, en de verbrandheid met roos-zalf vermengt. *Galenus* belaft die met oly gestampt, op de varse wonden, die met een zwaart gehouden, oft stok geslagen zijn. Daar is een grote kracht, zeit *Plinius* in de misch, met salpeter gemengt, oft met asch uit de dybeenders van de lammeren gebrand, voornamentlijk tot die zweringen, die niet lichtlijk toelooopen. Mette misch van de schapen, onder een test warm gemaakt, worden de gezwellen der wonden verzacht. Tegen de kronkel-darmpijn, (dit is van *Marcellus*,) zult gy den drek van een Berg-schaap, dat daags te voren, als de Maan beswijmt, in de maand van September, opgesloten is, in de Son drogen, en tot poeyer brengen, en in een glazen, oft tinnen vat bewaren, en als het te pas komt, den zieken een lepel vol met lauw water, indien hy koortzig is, zo niet met wijn dry dagen na malkander ingeven. Dat de zuivere vellen alleen, oft gezwavelt de pijn verzachten, getuigt *Plinius*, en datze zo veel vermogen, datze boven op de geneesmiddelen geleit worden. *Nykolaus Myrep-sus* belaft, de wol die midden tusschen de hoorns van een strijdbare Ram gegroeit is, op de pijnlijke plaats van den schelen hooftzweer te legghen, en belooft dat de pijn daar door zal verzachten. De asch van de gebrande wol, na 't gevoel van *Dioskorides*, verwekt korsten, by het welige vleesch af, en doet de zweringen toelopen. Maar zy moet zuiver, in een nieuw verglaafde pot, op de wijs van andere dingen, gebrand werden. Enige drogen, en plukken hem gheschooren, andere uitgetrokken, en de bovenste topjes afgesneden zijnde, en zettente in een nieuw verglaafde pot, en begietenze beide met honig. Andere besproeyenze met oly, en leggen 'er houtjes tusschen beide, en steken die in den brand, en wrijven de asch in een bekken onder water vermengt, met de handen, en latenze zo staan zinken, en dikmaal het water veranderende, tot datze de tong een weinig t' samen trekt, en niet en bijt, dan zettente die asch wech. Die heeft dan een verrottende kracht, en zuivert heel kragtig het angezigt. De beste zapige wol, die van de schapen, tusschen het evenaren van de lente, en des zomers zonne-stand, als zy begonnen hebben te zweten, geschoren en vergadert werd, is

Leona

Leo

die van den hals komt. Zodanige wol na 't zeggen van *Dioskorides*, in azijn, oly oft wijn gedoopt, geneest in 't begin op-geleit de gellagen wonden, de gekrabde en flauwe plaatien, en gebroke benen, vermits zy lichtlyk de vochtigheid daar zy in gedoopt werd na haar trekt, en om de vuile vettigheid van de schapen (welke Oesypus genoemd werd) verzacht. Deze wol met kracht in de beten van de dulle honden gesteken, valt op den zevenden dach weder uit, na 't zeggen van *Plinius*, en geneest de splintering van de nagels, met koud water, oft warmen oly op-geleit, gelijk *Marcellus* zegt. *Herodotus* verhaalt, dat de harders van Karthago haar kinderen, als zy vier jaren oud zyn, met de zapige wol, de aderen boven op den hoofd-top branden, andere de aderen van de hoofd-slapen, om nimmermeer met zinkingen gequelt te werden, en indien de kinderen, die 'er branden, de kramp over-komt, datze, met bokken pis besprengt, weder genesen werden. Indien de ploeg de hiel oft klauw van den Os gewond heeft, daar gebied *Kolumella* hard pek, smeet met swavel, en zapige wol gemengt met een gloeyend yzer, op de wonde in te branden. *Plinius* zegt dat het bloeden van de neus met zapige wol in roozalf gedoopt, oft op een andere wys dikmaal in de ooren gesteken, gestopt werd: Sy doet elders dat zelve, als gy de geledingen van de uitterste delen bind. *Galenus* eigent den Oesypus, oft de finerige vuiligheid, die in de wol hangt, een verterende en ontdoende kracht toe. *Dioskorides* en *Aetius* zeggen datze verwarmt, de holle zweringen vervult, en verzacht. By *Plinius* geneestze de ontfstekingen van de lyf-moer, de kloven en knobbelen van den aars, met boter en melilotus gemengt, volgens den zelve geneestze de wonden, met de asch van garst, en even zoo veel spaansgroen gemengt, is zy goed tegen de voort-loopende en quadaardige zweringen. Zy bijt ook de harde kanten af, en het welig vleesch uit. Sy geneest ook de zwerende roos met *Pompholyx* en roozalf gemengt. Zy verwekt den slaap met een weinig Myrrh in vijf ongen wyn gesmolten. Met honig van Korsika, die voor de scherpfte geoordeelt werd, geneestze de plekken van 't aangezicht. Hoe zy vergadert en bereid werd, bezie dat by *Aldrovandus*. Ten lesten zegt *Sylvius*, ik weet niet uit wat Schryver, dat de huid van de voeten en muil van de Koebeesten en schapen, op een langzaam vuur lang gekookt werd, tot datter enig stremfel van af-komt; dit stremfel af genomen en in de wind gedroogt, word zeer tegen de gescheurtheid geprefen. En dus veel van 't gebruik in de geneefkonst, daar is ook enig uitterlyk gebruik; want de wol is de stof van de klederen: en de huid zelf is ook tot deksel van 's menschen lichaam. De Bede-

vini, uit het geslagt der Arabiers, na 't getuigenis van *Vitriakus*, bekleeden zich daar mee. Zeno Sitikus, by *Laertes*, schrijft ook dat Krates Thebanus een schaapsvagt in zijn mantel genait had. Vulfstan, Bischof van Vigarnie in Engclant, heeft ook schaapsvagten tot klederen gebruikt, om dat men niet van de lynx, maar van het agnus Dei, oft lam Gods in de Kerken zong. Sy zijn ook in de Treur-spielen gebruikt, waar van die haar droegen diphtheria genoemd wierden. Men moet zich nochtans wel wachten vellen van schapen, die an de pest gestorven zijn, te gebruiken. Want veel van die verwekken niet alleen de luifziekte, maar ook het wild vuur, oft de zwerende roos. Het is ook wonder 't geen *Alianus* verhaalt, dat een kleed uit de wol van een schaap, dat van een wolf gebeten is, jeukte an 't lyf verwekt in die gene, welke daar mede bekleed is. Uit de zelve wol maektemen ook riemen, daar de nieuw-getroude bruids te Romen mede om-gorden. In de dansgezangen waren de hoofd-deksels ook van lamsvellen gemaakt. *Festus* noemt de schaapsvellen, daar de helmen mede gedekt werden, mollostas. Het gebruik van die vellen is ook in plaats van papier geweest. *Diophanes* gebruikt de maag om de schadelyke dieren te doden. En eertijds zijn 'er uit de kloten van de Rammen beursen gemaakt, 't welk *Cicero* an *Herennius* te kennen geeft. Suffisous is ook een blaas oft zak van de ramskloten, by *Festus*, welke voor een tas gebruikt wierd. De dunne darmen worden tot snaren en boogpezen gebruikt. In de Mey-maand maektemen kaas uit zuivere melk, met het stremfel van een lam oft jongen bok. De pis is de stof van het gemaakte salpeter. De beenders zijn bequaam tot messen-hechten. De drek is nut op 't land. Dat de kaarsen uit het zuivere Rammen vet in dun linnen gewonden, en in de kassen geleit, de klederen van de mot bewaart, melt *Mizaldus*. Het onderscheid zullen wy van de hayren oft de wol en de plaats nemen, en dat door malkander verhandelen. *Aristoteles* zegt dat de Schytische zachte, en de Sauromatische harde wol hebben. *Horatius* noemt de Tarentinsche Pellitas, om haar zachte vel; de Keulse wierden hirsutæ oft ruwe genoemd, die in de velden gequeekt wierden, welkers afbeeldfel wy hier geven. De zelve zijn ook bergschapen, oreinon, imation, van haar slordige, en ongekamde wol genoemd. Daar zijn ook wilde schapen niet veel groter als onze tamme, gelijk *Gillius* en *Oppianus* verhaalt, maar veel snelder om te loopen, en sterker om te vechten, met gedrayde sterke en schadelyke hoornen gewapent. Sy werpen dikmaal in de bosschen, de vinnige zwynen tegen de aarde, en zomtijds vechten zy met geweld tegen malkander. *Iulius Capitolinus* getuigt datter by zijn tijd een gedenkwaardig bosch van

Gordia-

Leucurcuta

Leo Minor

Martigora

Gordianus was, in welke onder veel andere geschilderde dieren, ook wilde schapen waren In Adima, oft de wildernissen van Lybie, is een dier van vorm als een bok, zo groot als een kleinen ezels, met lange hangende ooren, en kort hayr, dat zich laat beriden, hoewel het daar niet, als om te melken gebruikt werd, en de wyfjes hebben, tegen den aart van de onze hoorns, maar de mannetjes geen. Sy werden in de woestynen van Lybie veel gevonden. Maar sijn anders zelden, hoewel sy veeltijds in't land van Numidie gezien werden, 't welk men voor een voorspook houdt. In Egypten is de wol van de schapen meer het hayr als de wol gelijk, zoo *Plinius* getuigt, van welke een versleten kleed weder geverwt werd, en wederom een menschen leven duurt. De schapen zyn daar ook groter als in Griekenland. Omtrent Damiatra hebben de hamsels ronde en zoo brede starten, datze die nauylk dragen kunnen. *Leo Afrikanus* schryft dat hy'er gezien heeft, die vijftigh, en zomtyds hondert en twintig pond wegen. In Ethiopie hebben zy geen wol, maar hayr als de kamelen, 't welk *Diodorus Siculus*, *Ælianus*, en *Strabo* geschreven hebben. Maar *Iohannes Bohemus* doet 'er by datze klein zyn, en dat de inwoonders met de start van deze schapen haar schamelheid bedekken. In Nubia worden de Rammen met hoorns geboren, en niet alleen de Rammen, maar ook de Oyen hebben hoorns, met welk wonder dit gelijk is, dat aldaar de schapen, zoo *Plinius* getuigt, niet als op den vierden dach drinken. Te Tunis worden zy ook als in Egypten bevonden, en hebben zoo dikke starten, datze haar niet bewegen kunnen. In Engeland genieten zy, behalven den hemelsch dauw, geen drank, en worden met voordacht van de bronnen afgekeert, om dat de ondervindingh geleert heeft, dat haar 't drinken schadelijk is. In Arabia slegen zommige een start van dry ellebogen lang, zo *Herodotus* schryft. Andere een elle-boog breed, gelijk wy by *Ælianus* lezen. Sodanige oft diergelyke worden in woest en gelukkig Arabia gevonden. Een start weegt zomtyds zes-en-twintig, zomtyds vier-en-veertig pond. Aldaar zyn ook Rammen met hayr dat tot op de aarde hangt. De Ram Moromorus, zo hem *Nieremburg* noemt, is ook een gedaante van een Ram. Hy is glat van hayr, blyft als een plompert stil staan, en ziet die hem ontmoeten strak an, somtyds verschrikkende, loopt hy met zyn last wech. Maar de Guinefse oft Angolse Ram word van *Markgraaf* aldus beschreven. Hy is zo groot als een Ram van ons land, heeft een dikken kop, maar het achter-hoofd meer uitstekende, als de onze, met hangende ooren, de start tot de haassen neer-gezonken, een groote koolzak, en het teel-lid midden an

den buik. Kleine hoorns neerwaarts na de oogen gekromt, en als gedrayt, an den onder-hals een af-hangende maan, uit lange hairen bestaande; an 't overige lyf heeft hy korte bokxhairen, en geele wol. Het hoofd en de ooren zwart, en de helft van de start van 't begin af, het overige is wit. De hairen an 't achter-hoofd zyn wit. De voorste dybenen tot de knien toe van gelyken, en de onderste helft is zwart. De achterste benen heel zwart, en omtrent den aars is het lyf, en den rug wit, maar ter zyden met zwarte plekken. Hy heeft hoge benen als de bokken met twe zwarte klauwen. Zy veranderen nochtans ook in verw als de onze: en een zeker geslagte heeft een start een mans been dik, die tot de haassen af-hangt, en vet is. Maar dit geslagte heeft die hairige maan an den onder-hals niet. Hy heeft ook geen wol maar geiten-hair. Sy zyn groter als de onze met een af-hangende rop, als in de Koe-beesten. In Azia hebben zommige rode wol. Het landschap Komandu: indien wy *Paulus Venetus* geloven, voed geen kleinder als de Ezels, en die heel schoon, en vet zyn, welkers start somtyds tagtig ponden weegt. Die van Kamifina, hebben rosch oft geelachtig hair. In Chio zynse klein van gestalte door gebrek van voedsel, maar datter loslyke kaas van gemaakt werd, beschryft *Ælianus*. Men zeit datter in 't land van Kluzomeni, zoo *Hormalaus* getuigt, schapen geteelt werden, die op zommige plaatsen vaal, op enige zwart, en op andere zwart-blinkend als een raaf van verw zyn. De wol van die Raven-zwarte is de schoonste van allen, gelijk *Strabo* zeit, zoo dat de springh-Rammen voor een talent oft zes hondert goude kronen verkocht werden. In Kreta op den berg Ida zyn schapen, die de harders Striphoceri noemen, met rechte hoorns, als den eenhoorn, in den omkring gegort, en als een flekhuis gedrayt. Sy zyn niet groter als onze Rammen. In 't eyland Erythrea, dat mogelyk de Gades zyn, heeft de schapen-melk om zyn vettigheid geen wey, en zy sterven daarom binnen vijftien dagen, ten zy haar enig bloed af getrokken werd. In een zeker landschap van Schotland, indien wy *Hektor Boethius* geloven, zyn gele schapen met heel goud-verwige tanden, en hebben saffraan-achtige wol, en vlees. In Gortynis, zeit *Oppianus*, na 't schryven van *Ælianus*, zyn rosse schapen met vier hoornen. In Gothland, zoo ons *Olaus Magnus* niet bedriegt, zyn Rammen die vier oft acht hoorns hebben, en daar door zo woest, datze haar zelve en andere dieren, ten waar zy met de zaag gekort wierden, schadelijk zyn. Sy hebben lang en zachte wol. Een van de Orkadische eylanden brengt schapen voort, veel grooter als de grootste bokken met hoorns, zoo dik als van de Koe-beesten, maar ook een weinig langer, behalven de start die op de aarde

Bellon.
observat.
l. 2 c. 60.

Herod. l. 2
Ælia. H. A
l. 10. c. 4.

Nier. H. E
l. 9. c. 52.

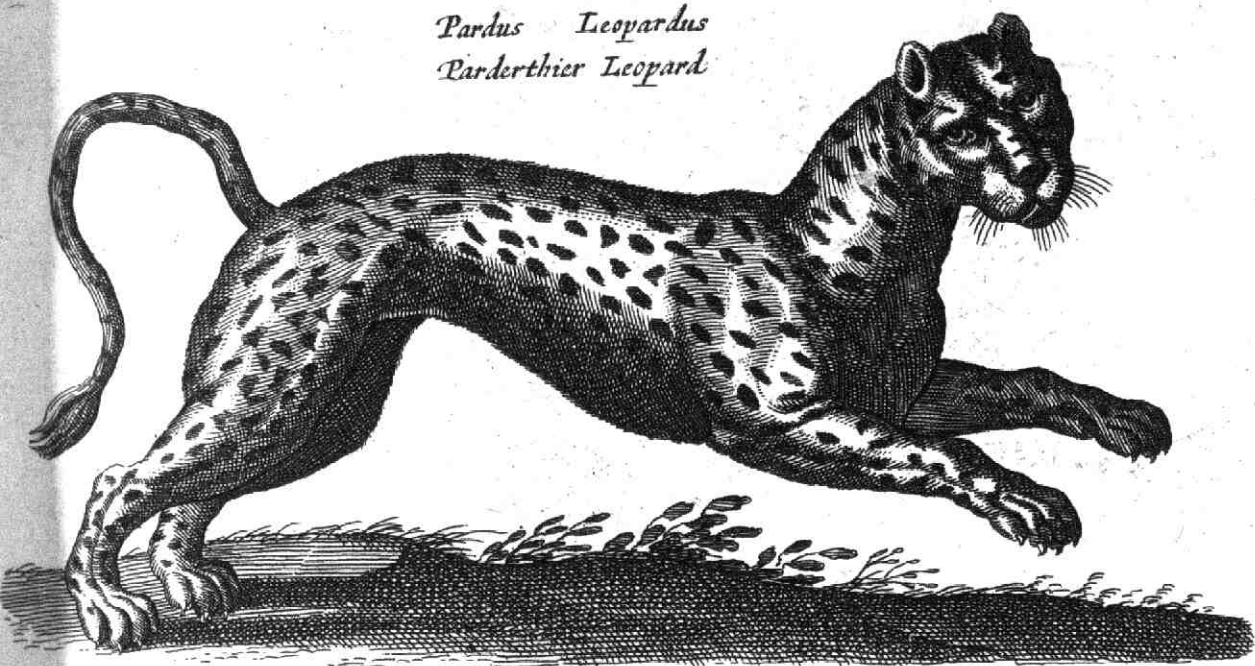
Markgr.
H. Brat.
l. 4. c. 10.

Strabo
lib. 3.

Oppia. de
Ven. l. 2.

Olaus M.
l. 17. c. 1.

Pardus Leopardus
Parderthier Leopard

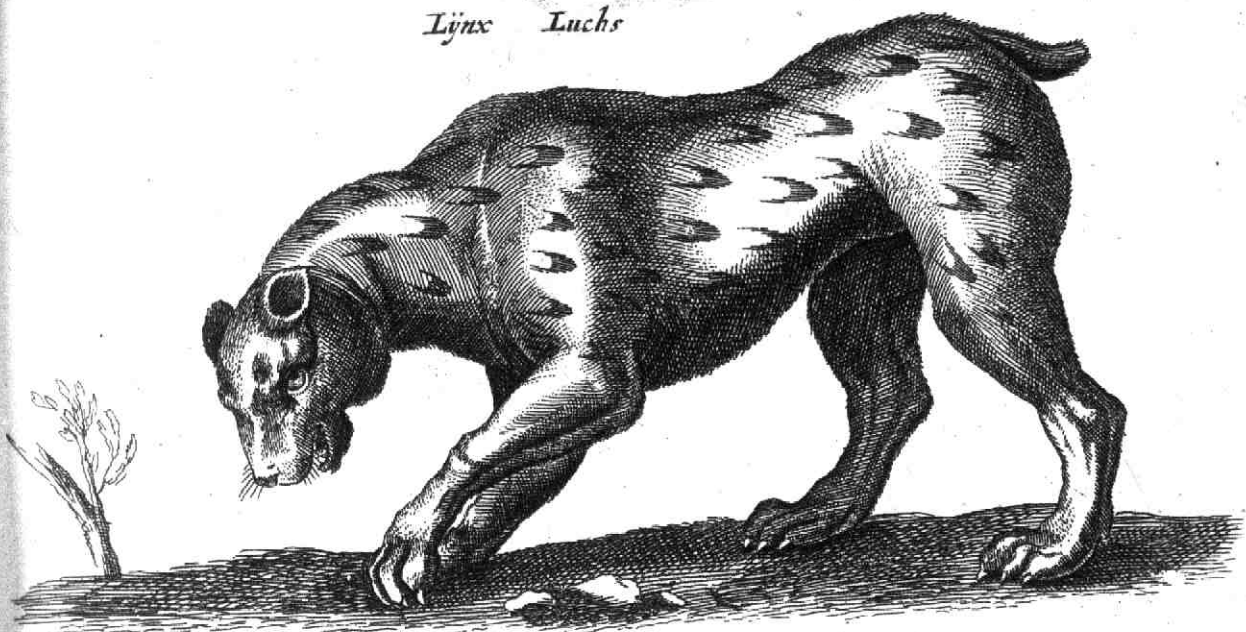
Pardus Parderthier

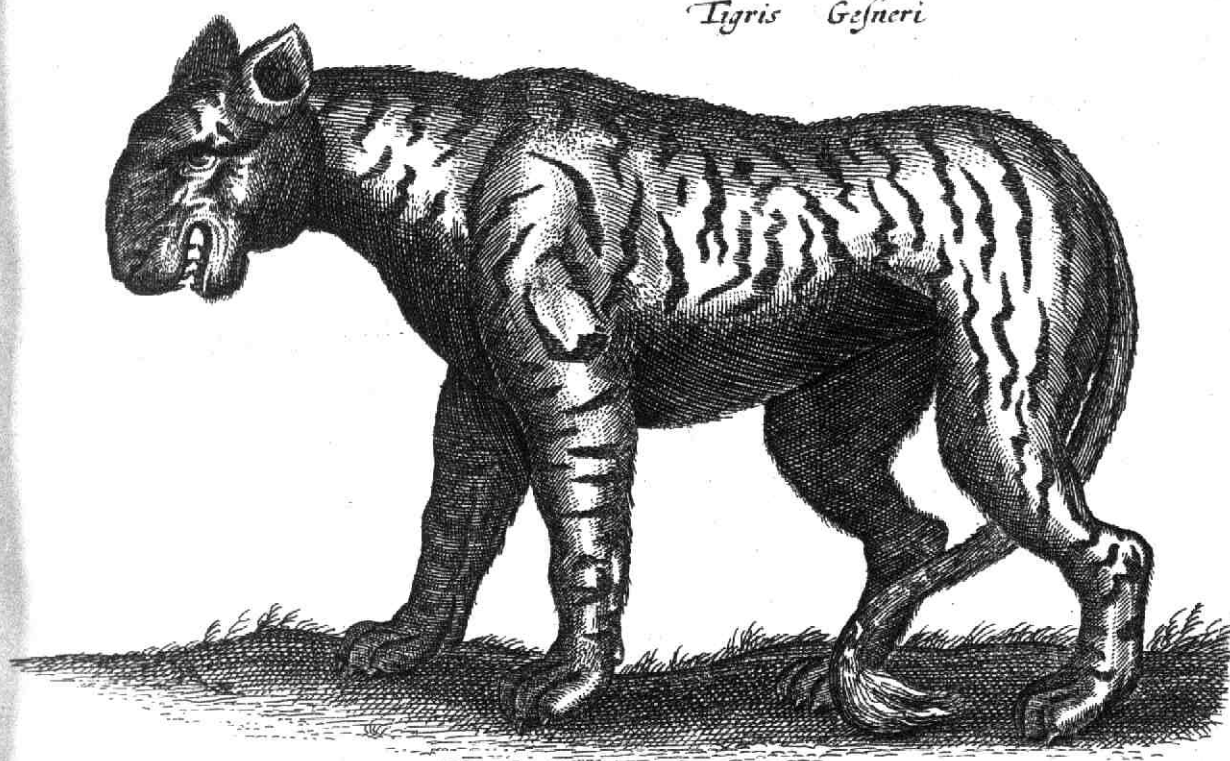
Tigris Tigerthier

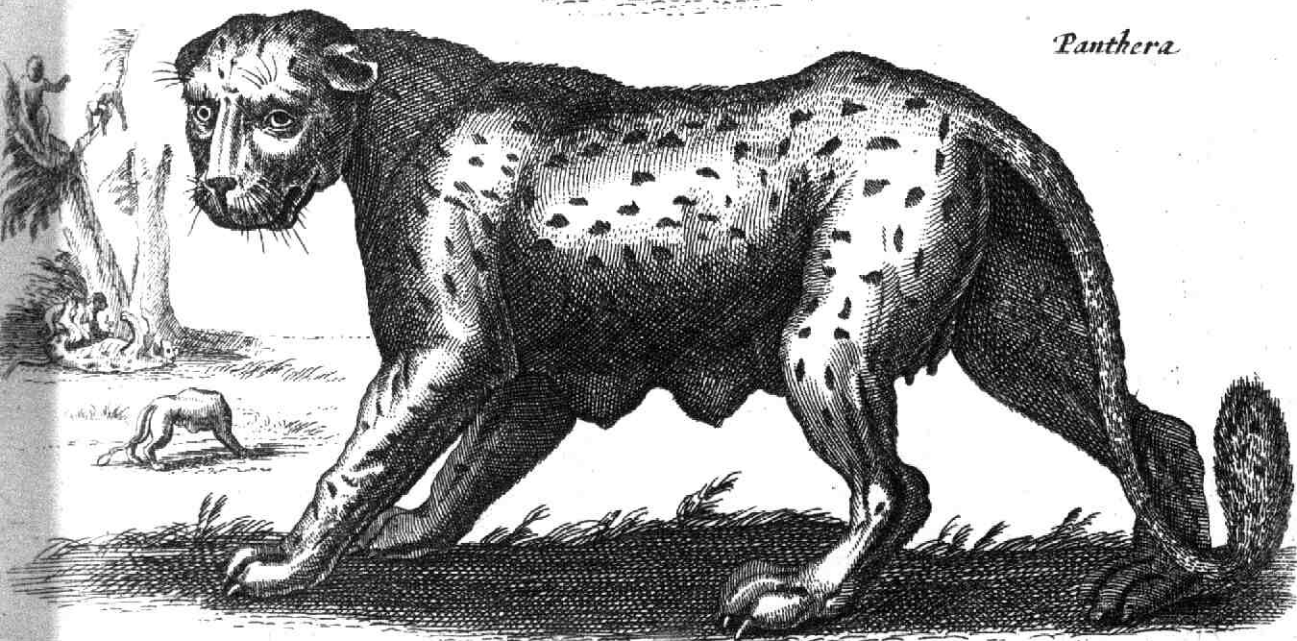
Lynx Luchs

Tigris Gesneri

Panthera

puilt als in de Kameel, by na een gefwel gelijk, daar allengsjes yet, ik weet niet wat vuiligheid gelijk, ſchijnt uit te vloejen. De verw van den hals, de borſt en voorſte benen is wit, de ander van 't overige liif is rood, of uitten zwarte roſchachtig. Het is nochtans zwart van muil. Mette voorſte ſchenkels van de knie af wit. Het is een tam en vreedzaam dier, maar onlydig in koude, gelijk alle andere dieren, die uit andere landen tot ons over-gebragt werden. Het beſchadigt niemand: Maar wreekt zich met een wonderlijk verſtand over zijn ontfangen ongelijk. Want als hem yemand tergt, oft omtrent de billen drukt, weert hy zich niet met byten oft ſlaan, maar met het uitbraken van zijn ſpijs oft vochtigheid tegen zijn terger, welke hy met grote kracht, zo ver als de lengte van zijn hals, uitschiet. Het is een heel geil dier, dat ik daar uit giffe, om dat het van zijn geſlagt ontbloomt zijnde, zich met een grote dertelheid, met de geiten vermengt, maar niet met de recht opſtaande, gelijk gemeenlijk de Geiten ſtaan, als de Bok haar beſpringt. Maar met den buik op d'aarde leggende, waartoe de voorſte benen van dit dier oorſaak geven, en zo opſpringende, verzamelt hy, maar niet, gelijk *Ariſtoteles* valſchlijk van de achter-uitspiſſende dieren beveſtigt, met de billen tegen malkander. Dit dier is in de Lenten en Herſt zoritsich, dat ik gezien heb, dattet op een lage krib vol haver ſprong, en zijn teel-lid, met een groot gemurmel zo lang wreef, tot dat hy zaat ſchoot, het welk hy in een uur verſcheiden maal hervatte. Nochtans hebben de Geiten, die van hem beſprongen waren, niet ontfangen. Zo dat ik geloof datze gedwongen zulksgeleden hebben, wijl zy geduurig blaetten, als om dat zy met dat dier niet overeen komen. Hy die dat dier over-gebragt had, noemde het een Indifch ſchaap, maar hoe veel het van onze ſchappen verſcheelt, kond gy zelf oordeelen. Tot hier toe *Mathiolus*. Van deze verſchelen ook veel de Chileſche ſchappen, van welke de Hollanders dit afbeeldſel hebben mede gebragt. Alles komt met hem wel overeen, zeit de *Laat*, zo veel het maakſel van 't liif angaat, behalven dattet de achterſte voeten in twee geklooft heeft, en de voorſte in vier klauwen geſpleten, en dat het met lang-lokkige wol gedekt is, die voornamentlijk geprezen werd. Voorts komt de natuur met het voorgaande wel overeen, zo datter niet an te twiſſelen is, oft het is een dier van een zelve geſlagt, en alleenlijk ten aanzien van de locht, daar het in leeft, verſcheiden: 't En waar daar mogelijk dat onderſcheid in was, dat wy in de beſchryving van Weſt-Indie hebben angemerkt, 't welk ik ook vaſtlijk geloof. Het werpt zijn ſpog op die het tergen. En

P. Alonſo Ovaglie, in zijn verhaal van het Koning-rijk Chili, ſchrijft, datmen gelooft, dat op dat deel daar zijn ſpog opvalt, ſchorft groeit. *Pollentia* omtrent de Alpes, heeft ſchappen met een honde-vagt, gelijker by *Martialis* ſtaat. By de Rheten krygen de Rammen, van zes oft zeven jaren, tot haar voorgaande hoorns, twee oft dry kleine, als anwaſfels, en die komen voor het vijfde oft zeste jaar niet uit, wijl de andere in dikte en ſterkte voortgaan. Die van *Sanuromatia* zijn hard van hair. De ſtarten van de Syriſche ſchappen zijn een elleboog lang, en an dat deel heel wollig. Datter omtrent *Tarnafari*, een ſtad in Indie ſchappen zijn, die hoorns als een Das hebben, en groter als de onze zijn, verhaalt *Ariſtoteles*. Daar zijn wanchapen lammeren gezien, waar van wy hier het afbeeldſel geven. Het een had een Varkens hoofd, het ander twee hoofden en vijf benen. Het derde paarde-voeten, en een hoofd als een Aap. Het vierde was dry-hoofdig, het vijfde met een dobbele t'ſaam-gevoegden rug, en acht voeten.

Martial.
Epigr.
l. 14. 157.

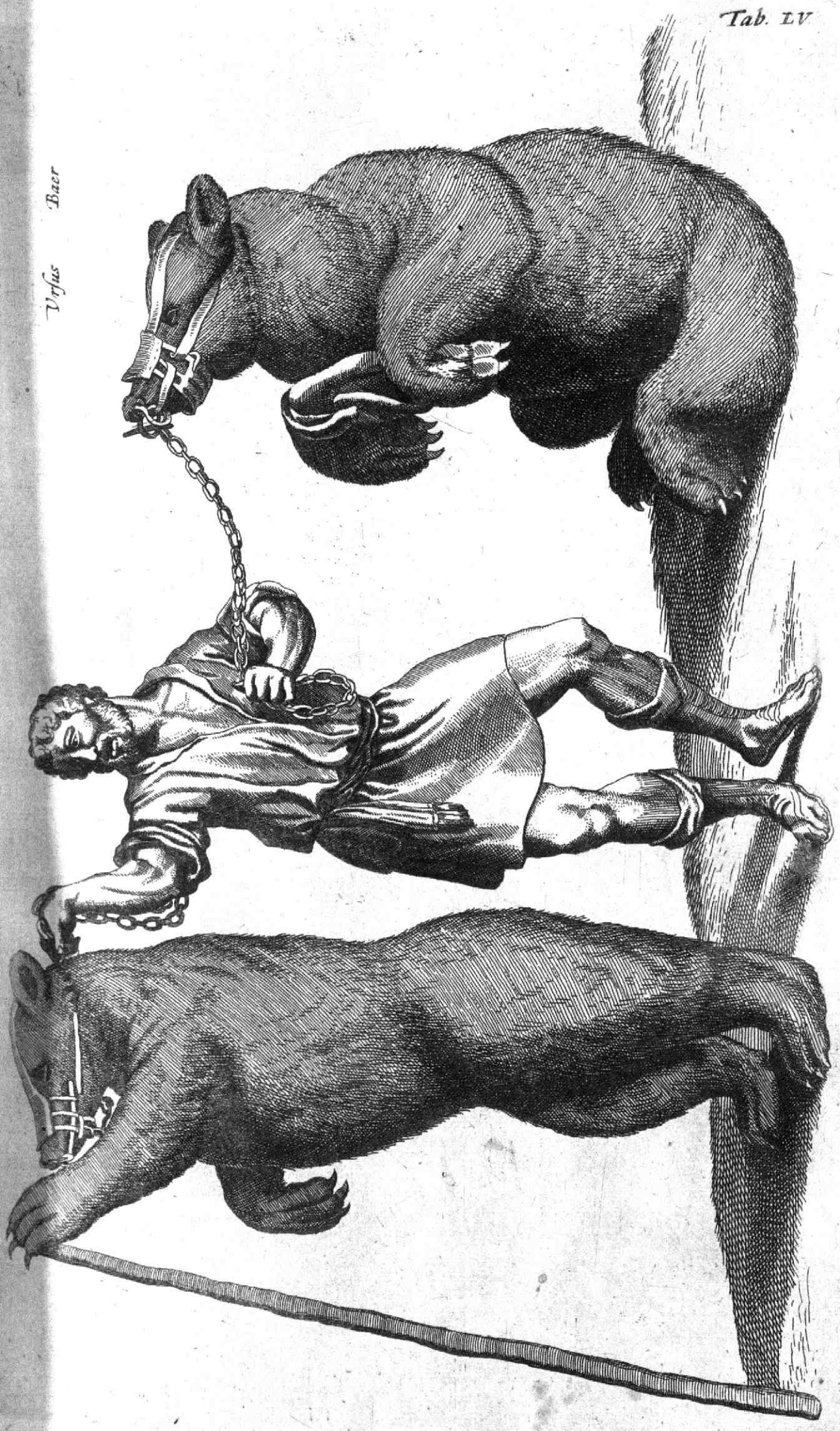
IV. L I D.

Van de tamme Bok en Geit.

IN deze Beſchryving moet eerſt van de naam van de Geit, daar na van den Bok, en ten leſten van den jongen Bok, gehandelt werden. Dat de Geit by de Latinen, *Capra a carpendis virgultis*, dat is, van 't plukken der rijzen genoemd is, ſchrijft *Varro*, *Cicero*, en *Nonnius*. *Festus* wil datze gelijk *Crepa* genoemd werden, van *Crepere*, om dat haar benen kraken. *Martinius* leid het af van kapto, dat is, vreten, om dat het een dier is dat veel dingen eet. Naden ouderdom en kunne verandert ook den naam: In het Grieks word zy aix van aiflein, dat is, met geweld gedreven werden, genoemd. Maar *Aiges* worden genoemd, zo wel de nieuwgeboorne, als de jarige, oft die van middelbaren ouderdom zijn, en ook de volwaſſene, die *Tragoi* genoemd zijn, hoewel deze naam de Bokken eigentlich ſchijnt toe te horen. Daar komen veel eennamige woorden voor. By de huidendaagsche Grieken worden zy Gida, by de Tyrreniers Kapra, by de Kretenzers Karrano genoemd. *Hezychius* vertaalt het woord *Meklas* en *Aſtignas*, in *Capras*. *Kelades* zijn wijfjes, die veeltijds hoorns hebben. *Kelades* zijn geiten, die voor 't voorhoofd een teken als een wrat hebben. *Mnaades* die gemolken werden. *Ynnas* is een wilde Geit: *Chimara* een die in de winter geworpen is. Nochtans verſtaan de Letterkondige door het woord *Chimaron*, het geheele geiten geſlagt, 't zy van wat ouderdom oft kunne dat zy. Maar *Muir*,
en

Aldrov.
de *Bifulc.*
cap. 9.

Vrsus Baer

en Mekades zijn ook Geiten. De bok in 't latijn Hircus, en by de Sabinen Pircus, is alzo *ab Hirfuto*, dat is ruwe, genoemd, 't welk van 't Hebreëfche woord, dat branden betekent, af komt, om dat het een brandig en geil dier is. Hy word in 't griekx Tragos van Tragein, dat is eten genoemd, om dat hy vratig is, oft van Trachu dermaechein, van de ruwheid zijner huid, oft van trechein, dat is van lopen. Den naam van kaper komt de gelubde toe: by de Ægyptenaars word hy Mendes genoemd. Hædus is dat, 't welk uit een Geit, en bok geteelt is. En eer afkomstigh van 't Hebreëfche woord כר als dat het gelijk als van fædus, dat is, verbond alzo zou genoemd zijn. *Martialis* noemt het een ruwe Fætus oft vrugt van de klagende Geit. By *Hezychius*, en den Etymologus word het Eriphos, by *Varrinus* word het zoo tot zijn dry oft vier maanden genoemd, en daar na Chimaron tot het gemolken werd. By de Rhodiërs heet het Karannos. Anders worden zy ook Kekrykephalos, en in zeker wet Diakala mafarkes, om dat zy de halmen van 't koorn af eten genoemd. Dat de Geiten twe-klovige voeten hebben, en hoorns dragen, is by *Aristoteles* op veel plaatsen verhaalt. Zy verwisselen haar verw, en worden ook fomtijts verscheiden geverwt voort-gebragt. Het haar verscheelt volgens de kunne. Het is dikker in de Bokken, dunder en zachter in de Geiten. En wijl dit geslagt heel ruwhairig is, daarom noemt *Festus* de menschen, die dicht en ruwhairig zijn, Hircipilos oft bokhairige. Datze alle hoorns hebben, ontkent *Plinius*. Maar datze in de gene die haar hebben den ouderdom betekenen, bevestigt hy. De hoorns zijn lang en scherp. In 't eyland Delos, na 't zeggen van *Varinus*, een bokshoorn gezien van twe ellebogen, en negen duim lang, en zes-en-twintig ponden swaar. De ogen, die hy in de engten van de hoeken geschoten heeft, zijn dikmaal ongelijk. Datze in den duister licht van haar schieten verhaalt *Plinius*. Zy zijn krom van neus, en de geiten gelijk. De zelve zeit hy, hebben geen boven tanden als de twe voorste, en de ander zijn ook minder als in de bokken, 't welk *Aristoteles* verhaalt. Zy hebben alle een hairige lok oft baard onder de kin, die Aruncus Hirillus, en by de grieken Dreggos, en volgens sommige Krygkos werd genoemd. De lellen, die an de strot hangen, noemt *Festus* Noncolas. *Varro* Mannillas, en *Plinius* Lacinias, andere Veruculas. Tussen de benen hebben de Geiten twee uyers, met magere schenkels: datze door de neusgaten en ooren afem halen, hebben, behalven Alkmeon oft liever Archelaus, de Ægyptische wijfen ook gelooft. *Philes* doeter tot een teken by, datze met toe-geftopte neusgaten gans niet beschadigt werden. *Oppianus* schijnt dat van de wilde gelooft te hebben, als hy

Beschry-
vingh.

Pl. H.N.
l. 28. c. 11.

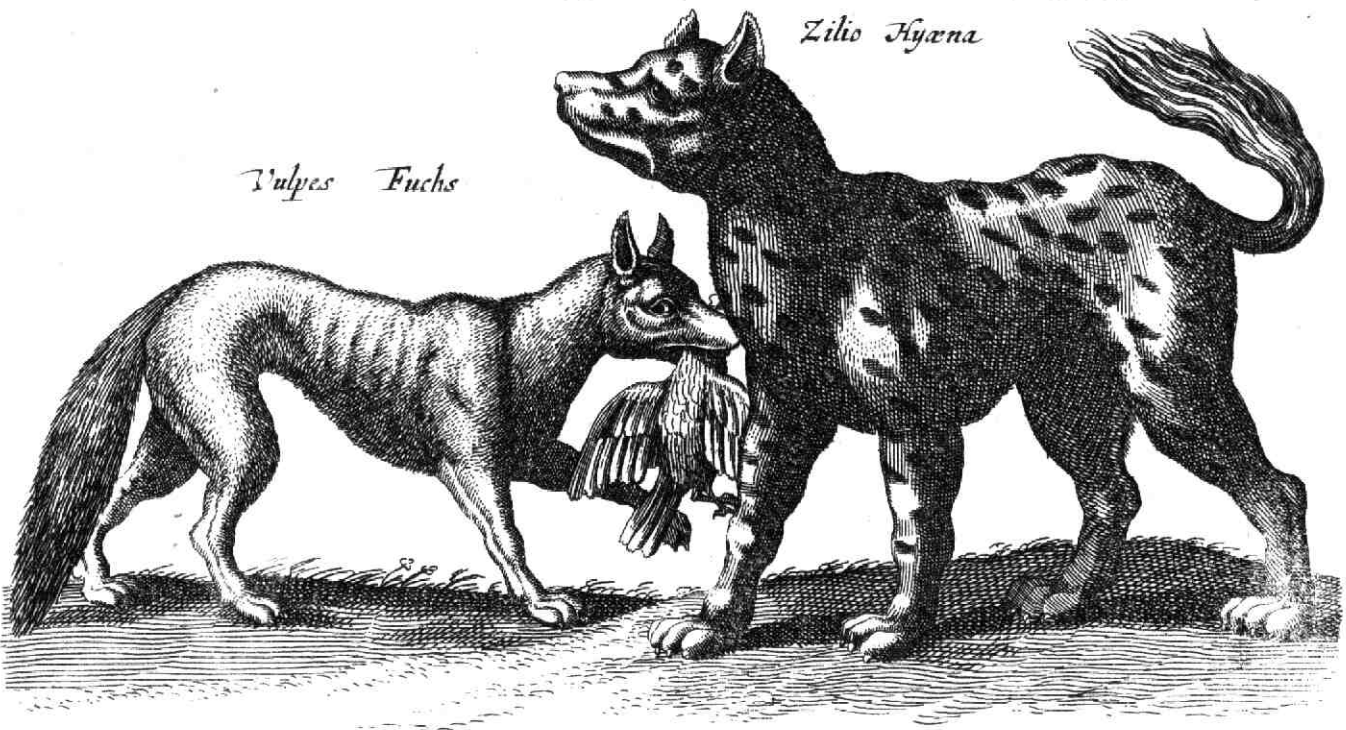
schrijft datter van 't midden tusschen de hoorns een doorgang na de long gaat, welke met wasch gestopt zijnde haar doet stikken. In dit gevoelen schijnt ook *Bartholomeus Eustatbius* te zijn, als hy zeit yet diergelijkx in de mensch bevonden te hebben. *Aristoteles* nochtans helt na het strydige. Arist. H. A. Men zeit dat de uit-getrokken lever zich l. 1. c. 11. noch lang beweegt. Zy hebben veel magen: de milt is rond. De locht-ader als in de mensch. Wat angaat haar plaats, zy zijn in de Noordfche landen overvloedig. In Kre- Plaats l. 1. c. 11. ta niet weinig, om dat het zonder wolven is. Ithaka noemt *Telemachus* by *Homerus* aigeboton, oft bokken-land. In Rhætia, in Switserlant, worden heel goede Geite kaafjes gemaakt, voornamentlyk in die plaatsen welke omtrent de Fabariaanse baden bergachtig zijn. Zy worden ook in Achaja, Afrika, Nubia, Sardinie, Cephalonioe, Miletus, en Damaskus, in Indie, in de nieuwe wereld: in Spanje, Korsika, en andere plaatsen gevonden, waar van wy in 't onderscheit spreken zullen. De Gricken noemenze aigiboton, aiginomon en aigiboskon. Indien gy haar spijs en drank bezieet, zy zijn veel eters, en eten voornamentlyk graag de heesters, als de haagappelboom, de wilde Cytifus, en de bladeren van de eyken heesters. Datze door overvloed van de eykels een misval krygen, beschrijft *Kolumella*. Zy houden de olyfboom ook voor lekkerny, en zyn daarom vianden van Minerva, ook eten zy de tere spruiten van de wijngaard, en daarom worden zy den vryen vader opgeoffert, zy eten ook de vygboom, en meel, zo *Ælianus* zeit, de Eslen-boom, de Tamariskus, de bokxbaard, en hondfroos. De bonen overvloedig gegeten, maken haar veel melk: gelijk ook het vyf vingerkruid, indien het haar eer zy drinken vyf dagen na malkander voor-geworpen werd, om die zelve oorzaak word haar ook de diktamnus an den buik gebonden. Zy eten er gens ook de Scammonea, nieskruid, de klematis, en nae 't zeggen van *Lukretius* de scherling. Van de ladanum dunkt ons goed de woorden van *Plinius* te gebruiken: Arabia, zeit hy, bromt op zijn ladanum, dat zulkx by geval, en door 't ongelyk van den reuk geschiet, hebben vele beschreven. De geiten, die anders quaaddadige dieren voor de heesters zijn, en graag na welruikende kruiden, als of zy de waardigheid daar van kenden, plukken de stelen van de jonge spruiten, die vol zoet zap zijn, en de vogtigheid, die by geval daar van af-druipt, wisschen zy met haar onbeschaamden baard af. Deze vogtigheid word met stof t' faam gerolt, en door de Son gekookt, en daarom zijn de hairen van de Geiten in de ladanum verwart. De jonge schryvers zeggen dat de bosschen van Arabie door het weiden van de Geiten gebroken werden, om dat alzo dat zap haar an den baard blijft hangen, maar

Lupus *Wolff*

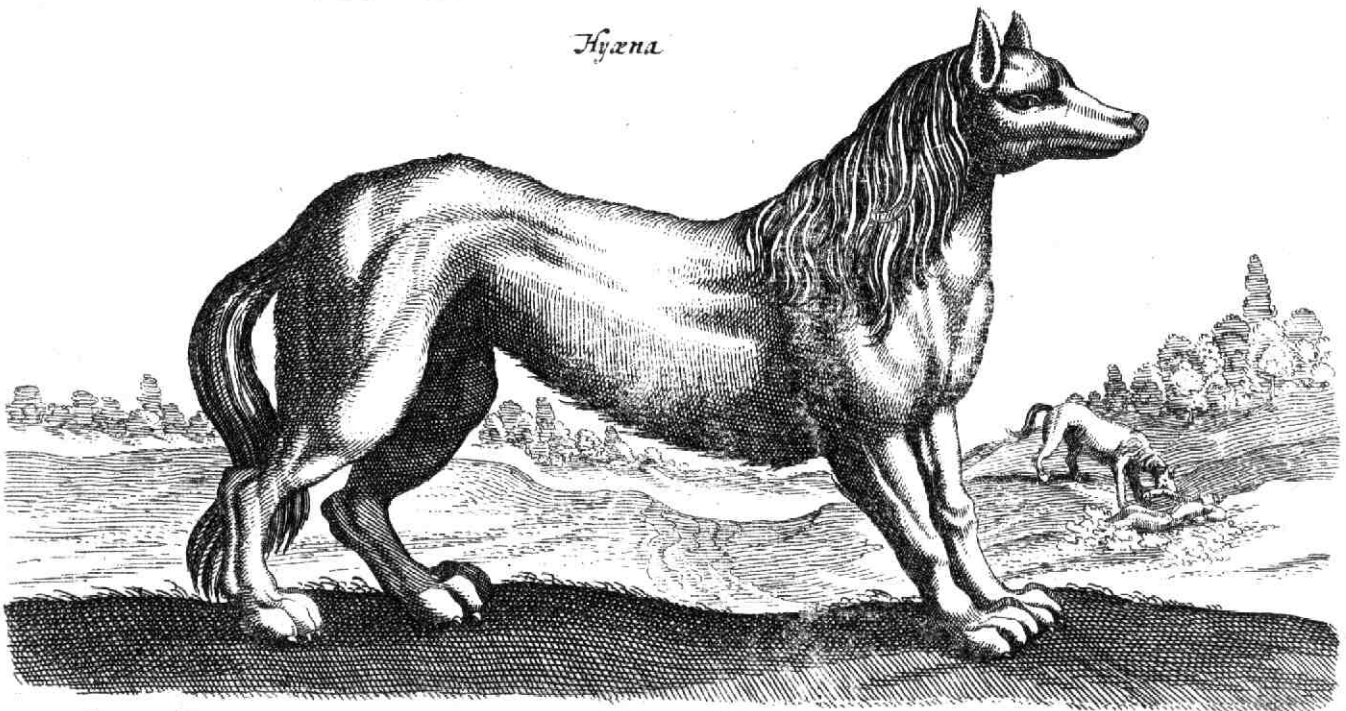

Zilio Hyena

Vulpes *Fuchs*

Hyena

maar men feit dat de oprechte ladanum in't eyland Cyprus is, en dat ook alzo daar gemaakt werd, vermits die vettigheid an den baard blijft hangen, als zy de bloemen van de veil af-eten, wanneer 's morgens heel Cyprus nat bedauwt is, en dat daar naden dauw door de Son verdreven zijnde, het stof in den baard blijft hangen, daar dan de ladanum uit gekamt werd, en z: Haar gemeenste voedsel is kruid met stekelige bladers, voornamentlyk het kruid by *Ruellius* Kapriola genoemd, dat haar boven andere aangenaam is. Datze vermaak in ziltigheid hebben, is zelf de pijnigers niet onbekent. Drakula overste van het Over-alpise Hongarie, placht de gevangen Turken de gevlide voeten met zout te wryven, en daar de Geiten om haar te likken tot vermeerdering van pyn by te voegen. Voor drank word het stil staande water, oft dat lang in de vaten geftaan heeft, voor quaad gekeurt. *Albertus* zeit, datze, als zy beweegt werden, na de middag meer waters drinken zullen. Het is wonderlyk 't geen *Antigonius* schryft in *Zacynthus* te gebeuren, dat de Geiten, namentlyk, als de jaar-tijd winden wayen, algapende tegen de noordewind staan, en daar mede te vreden zynde, geen ander drank zoeken oft drinken. De Geiten zyn heel geil, gelijk *Plinius* getuigt. Daarom beginnen zy op haar zevende maand, en als zy noch zuigen, te verzamelen, de zelve zeit ook dat haar ziel veel brandiger als van de schapen is, en haar versameling hitziger. De een-jarige Geiten versamelen ook, en worden in de derde oft vierde-maal bezet: indien haar na 't versamelen een flach-regen overvalt, krijgen zy een misdragt. Sy dragen vyf maanden. Sy werpen meest een jong, somtijds twee, dry en ook vier. Indien daar de zachte locht, en overvloed van voedsel by komt, werpen zy tweemaal. Haar vruchtbaarheid duurt tot haar achtste jaar. Nochtans bevestigt *Aristoteles* datze al haar leven versamelen, en twelingen voort-brengen, indien de Vaar oft Moer die kracht van verdobbelen uit de natuur heeft. Op haar dry jaren zijns onnut. Door vetheid worden zy onvrugtbaar. De beste tijd voor haar, om te versamelen, is des winters zonnestand. Waarom *Plinius* zeit, zy ontvangen in November, om in de Maart te werpen, als de bomen beginnen te botten. Sommige voegen tot thien Geiten een Bok, andere een tot vyfthien, en ook tot twintig. Hoe zy moeten op-gebragt werden, hoort tot de huishoudinge. Indien gy haar geilheid wilt versterken, zo wrijft haar teel-lid met een hand die met zout en salpeter bestreken is, oft besmeert dat met peper en zap van brand-netels. Dat de Geiten voor de versameling, en na het werpen het zaat ontloopt schryft *Aristoteles*. De zelve verhaalt, dat de harders van den berg Oe-

ta de uyers van die Geiten, die de versameling niet toe laten, sterk met brand-netels wryven, om haar pijn te verwekken. Daar vloeit dan eerst een bloedig vogt uit, daar na een etterig, en ten lesten melk, niet anders als van de gene welke besprongen zyn. 't Selve schryft *Albertus* van de vrouwen, zoo wel weduwen als maagden. Zy houden vriendschap met de Schapen, de Tyger, de Sargus, met de Poley en Kruisdistel. Van de Schapen heeft men niet veel te zeggen. Indien den Tyger een jongen Bok oft Geit voor-geworpen werd onthoud hy zich twee dagen van die spys. Op den derden, als hy begint te hongeren, eyscht hy andere, en zoo hy die niet verkrygt verbreekt hy zijn hok, maar spaart den Bok als een goed vrind, gelijk *Plutarchus* verhaalt. De visch Sargus vermaakt zich in de schaduw van de Geiten, en tracht haar die op den oever staan te raken. Om te zouten is hy uit de natuur onbequaam. De Poley van de Geiten gegeten, zoo *Plinius* zeit, verwekt haar tot blaeten, en daarom hebben zommige Grieken de letters veranderende de zelve blechon genoemd. Maar indien de Geit een steel van de kruisdistel af-gebeten met de mond om hoog heft, blijft de gehele kudde terstond stil staan, en van eten op-houdende, en door dat nieuw verbaast zijnde, laten zy niet af haar te verwonderen tot dat de harder haar dat kruid uit de mond neemt. Zy hebben viandschap met de Wolf, de Pardel, den Elefant, de Geitemelker, met menschen-spog, den honig, de Evonymus, de Wijngard, en Konyza. De Wolf verscheurt de Geiten en Bokken. De Pardel valt 'er ook op. De Geiten-melker zuigt haar de uyers, daar zy van verdroogt, en de de Geiten, die zogemolken blind van werden. Datze het menschen-spog schuwen, schryft *Ælianus*. Van den honig werden zy zwak. Indien wy *Albertus* geloven Het blad en de vrugt van de Evonymus gegeten, doot de Geiten, indien zy geen afgang krygen: Maar zy worden met Anochus gezuivert, wat dat is, bezie daar van *Aldrovandus*. Indien zy water drinken daar de Rododendrus in geweekt is, sterven zy. De Sevenboom is haar ook vergif. Als zy den olyfboom, wanneer hy eerst begint te botten, met de tong lekken, wordse onvrugtbaar. De gebrade long bedwingt de dronkenschap. Als zy konyza eten sterven zy van dorst. De *Ægolethrum* een kruid in Lycia is haar ook doodlyk, dat daar van zijn naam heeft. Haar stem word by de Grieken mekastai genoemd, ('t welk *Hospi-nianus* Mutire overzet) waar van zy by *Homerus* Nekades genoemd werden. De Latinen zeggen balare, dat de Schapen ook gemeen is, ook zeggen zy fremere, waar van men ook Phrimaslein van den Bok zeit. *Varinus* zeit dat het woord ena,

Toene-
ging en
afkeer.

Plin. H. N.
l. 20. c. 14.
Plinius
l. 9. cap. 3.

Plutarch.
de Anim.
quæ invi-
dent.

Plin. H. N.
l. 10. c. 14.

Æli. H. A.
l. 7. c. 26.

Aldrov.
de Bifulc.
pag. 270.

H

een

Teling.
Plinius
H. N.
lib. 8. c. 5.

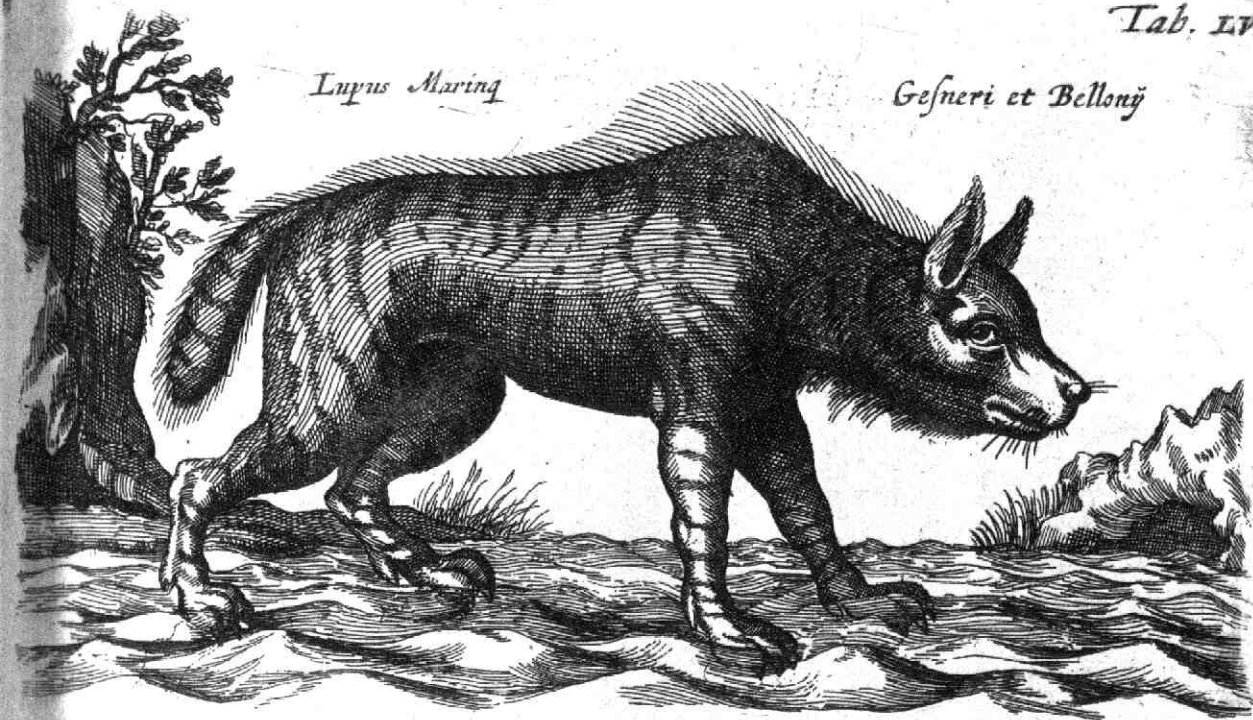
Varro
R. R.
lib. 2. c. 3.

Ari. H. A.
lib. 5. c. 14.

Ari. H. A.
l. 6. c. 18.
l. 3. c. 20.

Lupus Maring

Gesneri et Bellonij

Hyaena

Gulo Viesfraes

Natuur.
Varro
R.R. l. 2.
c. 3.

Kolumel.
R.R. l. 7.
c. 6.

Gebruik
in de spijs.

Galen. de
Aliment.
Facult.
l. 3. c. 1.

Galen. de
cib. bon.
& mal.
succ. c. 6.

Ludovik.
Roman.
l. 5. c. 20.

een nabootsing van de Boks-stem is. Wy zeggen datze blaeten. Zy zijn snel en beweeglijk. Waarom *Varro* zegt, dat in *Soractes Fiscelius*, de wilde Geiten meer als t'zeftig voeten ver van de klippen springen. Zy zijn onlijdzamer in koude als hitte: Voornamentlijk, die in de winter ontfangen hebben. Zy beminnen meer de hooge bergen en duinen als de vlakke velden oft weiden. Zy lopen ook graag op ruwe en on-effene plaatsfen. Zy hangen ook zo an de klippen, datz'er van onder beschouwt zijnde, schijnen af te hangen. Waarom de kudde der geiten, een verkeerling der verhevelingen, oft *Aipolion*, en de klippen zelf *Aigilipes* genoemd werden. Zy lopen ook met dartelesprongen langs den oever, ende kanten van de rivieren. Van de hoedanigheid van 't Geite oft Bokken-vleesch, stemmen de Schryvers niet overeen. By *Hippokrates* is het winderig, en baard rauwigheid en op-risping in de maag. Maar het is in de Zomer, als zy beter voedsel trekken, minder schadelijk. *Galenus* noemt het in den herft alderflimst, en datter in de winter beter bloed van gemaakt werd, en dat de natuurlijke ghematigheid van de tijd angetrokken, dan verbeterd werd. Maar *Athenus* heeft nagelaten, dat het, hoewel het een quaden reuk heeft, indien het wel verteert werd, het lichaam veel voedsel en sterkte anbrenge. En dat *Klitomachus Karthager* zelf plach te zeggen, dat een Thebaans worstelaar, alle de mannen van zijn ouderdom overwon, om dat hy Geiten-vleesch gegeten had, waar van een stinkend zweet uit zijn lichaam vloeyde. Dat het krygsfluy kost is bewijst *Homerus* in *Achilles*, die de Gezanten van *Agamenon* te gast node. De melk is onder andere geslagten van melk middelbaar, en minder als de vrouwe melk gematigt. Nochtans isser onderscheid in, ten aanzien van de plaats, voedsel, de tijd van 't jaar, en de tijd hoe ver zy van haar werpen af zijn. Datze zonder honig gevaarlijk gebruikt werd, zegt *Galenus*, om datze in de maag schift. Zy ontroert ook den buik niet, 't en waar de Geiten *Scamonea*, oft andere af-zettende kruiden gegeten hadden. In zommige plaatsfen van Oosten, worden, die op de derde maand gespeent zijn, tot spijsze gebruikt. Maar het vleesch van de Bokken is alderflimst om te verteren, en goed bloed voort te brengen, en voornamentlijk stinkt het, als zy ritzich zijn. Nochtans word by *Athenus* den Bok in de gast-malen opgedischt. De ballen en levers worden ook verworpen. Van het jonge Bokken oft Geiten-vleesch, zijn de schrijvers niet eens. Het was by de Heilige Mannen, in het oude verbond, een grote lekkerny. De Rymer *Ascreus* noemt het voedzaam,

en licht om te verteeren. *Platina* heeft na *Galenus* geschreven, dat het van alle tamme dieren het loflijkste is, om dat het weinig overschot van vuiligheid heeft, licht verteerd werd, wel voed, en bloed voortbrengt, dat in koude en warmte gematigt is. Maar *Brujerinus* veracht het, om dat de Geiten noit zonder koorts zijn, en de vrugt geen gezonde gematigheid van een zieke moer kan ontfangen. *Julius Alexandrinus* zegt wel dat de Geiten heet zijn, maar dat de natuurlijke droogte van de oude, door de teerheid van de jongen verbeterd, en tot een bequame gematigheid gebragt werd, en dat die, welke t'samen gezoogt werden, niet ten aanzien van den ouderdom, maar door het voedsel yets van haar angeboren droogte afleggen, en vogtiger en teerder werden. Zy wierden ook eertijds op de maaltijden der Heidenen omgedragen, en met *Lafer* en andere dingen toebercid, het bloed tot spijsze bereid, word *Sanguiculus* genoemd. Zo *Plinius* zegt. Waarom *Pollux Hamavian* uitleit, een geslagt van spijs te zijn. Hoe de lever en longen moeten gekookt werden, bezie dat by *Apycius*. Zy hebben ook een groot gebruik in de Geneef-konst, daarom zegt *Plinius*, datter duizend geneesmiddelen uit een Geit kunnen bereid werden. *Demokritus* vermeerderd ook de krachten van die, welke byzonder alleen geboren zijn. Het Geiten-vleesch op het vuur, daar een dood mensch in verbrand is, gebraden, worden, den genen, die het vallend evel hebben, in-gegeven gelijk de Wijfen oft Tovenars by *Plinius* willen. Het Bokken-vleesch, in water gezoden, geneest de gezwollen *Panus*, en andere afscheidingen. Met het zap van Geiten-vlees worden de Spaansche vliegen overwonnen. *Drusus Gemeensman* van Rome, zegt men dat bokken-bloed gedronken heeft, alshy, uit haat door zijn bleekheid, zijn viand, *Quintus Cepio* wilde beschuldigen, dat hy hem vergeven had. Dat met het zelve de plekken afghewischt werden schrijft *Marcellus*. Dat het in de pan gebraden, de darmpijn en buikloop geneest, hebben wy by *Galenus* en *Dyskorides*. Het bokken-bloed, maakt de gezwollen haastig rijp. Het word by *Aetius* in zeker zalf tegen 't voet-evel vermengt. Het geneest de lepe oogen; Het bloed van een Bok, met water-dryvende kruiden gevoed, gedroogt, en gestoten, en in wijn met petercely gedronken, helpt zeer de gravelige. Hoe en wanneer het moet vergadert werden, bezie dat by *Aldrovandus*. Dit genees-middel, word de Hand Gods genoemd. Diergelijke zult gy aldaar uit *Marcellus*, *Fuchius*, en andere vinden. Datter den diamant-steen mede verzacht en gebroken werd, hebben groote Schrijvers, en onder die *Scaliger*, en *Ioubertus* verhaalt,

Brujerin.
dere ci-
baria l. 14.
c. 17.

Gebruik
in de Ge-
neef konst

Pl. H. N.
l. 28. c. 10.

Pl. H. N.
l. 28. c. 17.

Lupus Scythicus

Semivulpa

Vervex Aethiopicq

haalt. Indien 't zelve bloed, en 't zap van kruifwortel in glas gezoden, oft geweekt werd, zal het zoo week werden als kley oft wasch datmer alle dingen van maken kan, en dat zal weder tot zijn ouden aart keren, als men dat in 't water doopt: dat is 't geheim van *Geberus*, *Albertus*, en een zeker konstig glas blafer van Bourges, 't welk hy op zijn sterf-bed an *Antonius Mizaldus*, gelijk die verhaalt, geopenbaart heeft. Het zelve bloed, met azijn gemengt, belet het bloed spouwen. De wey word bequamelyk den genen die knagingh in de darmen oft de kronkel-darm pijn hebben, ingespuit, om dat het om zijn dikte haastig stremt, gelijk *Galenus* leerraart: volgens *Avicenna* ontdoet het meer als andere, en met gith, zwavel, en Irias zuivert het de vlekken en sproeten. Met Gansse-vet, zoo *Plinius* getuigt, en herten-mergh, hars en kalk gemengt geneest het de gekloofde lippen. Tegen het swelllen van den hals der Koe-beesten, zeit *Kolumella* bevinden wy, een kostelyk geneesmiddel te zijn, 't welk uit ossen-merg, en bokken vet, met ouden oly van elk even veel gemaakt werd. Met kalk ondoet het de kropzweren, zo *Plinius* en *Marcellus* zeggen; met wasch geneest het de voort-lopende sweringen onder pek en zwavel gemengt: ook de druipende sweringen van de teel-leden met honig en zap van bramen gemengt. Het vet alleen ingegeven, zo *Dioskorides* getuigt, verslapt het vergif van de Spaansche vliegen. De Wijfen, oft Tovenars, zo *Plinius* zeit, pryfen het vet met even zoo veel stiere gal gekookt, en in de galblaas bewaart, om geen aardete raken, en onder den dorpel met water gedronken, tegen het vallend evel. *Marcellus* wil dat de Pstifana metzet zelve gekookt tegen de darm-pyn, in 't af-gaan zynde, vorderlyk is. En by *Dioskorides* hebben wy, dat het geiten vet met garsten-meel Rhois, en kaas ingegeven, en met zap van gepelde garst in-gespuyt werd. Ten lesten zeit *Plinius*, dat het in een slurping tegen de gebreken van de darmen zeer vorderlyk is, mids datter terstond koud water op gedronken werd. Dat zelve is goed voor de water-zuchtige, gelijk *Sextus Empirikus* schryft. Die van Kanariën, gelijk *Kadamus* verhaalt, besmeeren haar vleesch met bokken vet, en het zap van sommige kruiden gemengt, om de huid daar door dichter te maken, en de kou te beter te verdragen: want zy gaan naakt. Het word ook tegen voet-evel gebruikt met geiten-misch, Saffraan, oft Mostart met de stelen van veil oft bloemen van wilde Komkommers gestoten. 't Selve word ook in de Pomade gedaan, en is bequaam tot de kloven van de lippen. Het merg word na het Herten en Kalfs-merg geprezen. De gebrade lever is goed tegen de gyl-loop, en beter als van den Bok, in 't samen-trekkende wijn ge-

kookt gedronken, oft met oly van myrthus op den navel geleit. 't Selve is ook goed voor die's nachts blind zijn, en verwekt den anval van het vallend evel in de gene welke dat onder-havig zijn. Het word ook tegen den beet van een dulle hond geprezen, en dit op-geleit zijnde, worden zy niet gepynigt, die met de vrees voor 't water bevangen zijn. *Hippokrates* gebied, indien een kraam-vrouw op-geswollen is, een schaaps oft geiten lever onder de asch te braden, en die vier dagen lang te eten, en oude wijn daar op te drinken. Van de gal zijn voornamentlijk by *Plinius* ook veel geneesmiddelen. Zy is het vergif van de boere Wezel tegen. Met asch van aluin geneest het schorft: Tegen de schelfering wordze met loodwit en azyn gebruikt, zoo datter de hooft-hairen een weinig van verdrogen. Zy verdrijft ook de sproeten met kaas en zwavel, en asch van een spongie tot de dikte van honig gebragt. Zy ontdoet ook de kropzweren, indien zy in 't eerste daar dikmaal mede bestreken werden. Op de winkbrauwen gestreken, doetze het hair uit-vallen. Ik zal niet van het keel geswel, en de gebreken van de ooren seggen. Ten lesten wordter by *Didymus* gevonden, datter geen wandluizen in de bedsteden zullen gevonden werden, indien zy met bokke oft stiere-gal in azyn gemengt bestreken werden. Van de milt hebben wy dit. Datze warm, zoo als zy uit den Bok genomen is, en op de menschen milt geleit, heel wonderlyk in weinig tijds de pyn wegh neemt, indien zy daar na in den rook gehangen werd, om daar te verdrogen. Het hooft met het hair gekookt en gestampt heelt de gewonde darmen. De hersenen door een gouden ring getrokken, gieten de Wijfen oft Tovenars de jonge kinderen in, eer haar te zuigen gegeven werd, tegen de stuipen, en andere kinder-siekten. *Aeskulapius* wil datze met honig gekookt de karbonkelen, oft pest-kolen geneest. Maar *Sextus* belooft, dat het water dat uit de mond van de Geit loopt, en al wat hy eet, met honig en zout gemengt, en daar het hooft mede gewreven, de luizen dood; en zeit dat het zelve een geneesmiddel tegen de buik-pyn is: De asch van de huid met oly gemengt, geneest wonderlyk de kakhielen. Het schrapfel met puimsteen gestoten, en azijn gemengt is goed tegen de Maeselen. Het bloeden van de neus word in de vrouwen gestopt, indien haar borsten met een Geiten riem gebonden werden. De gebrande haren genesen alle vloed: gebranden met Pek en Azijn in de neus gesteken, beletten sy schierlyk het bloeden. En angesteken verjagen zy de slangen. De hoorn gebrand en met meel gemengt, geneest de schilferen en 't schorft van 't hooft. In de vlam geschroeit, en de korffen met Azijn van ze-ajuin gestampt, worden be-

Hipp. de
natura
mulier.

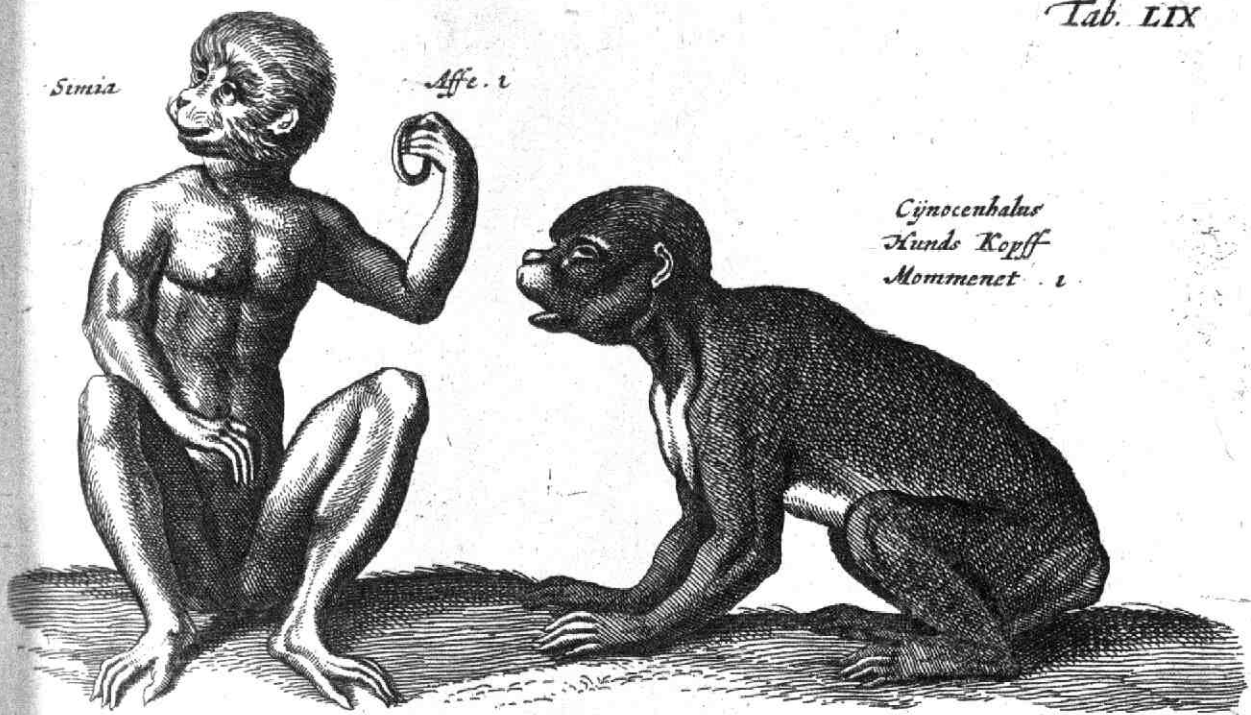
Mizald.
Memorab
cent. 8.
Aphorif-
mo. 18.

Kolumell.
R.R.
1b. cap. 14

Dioskor.
12. cap. 94.

Simia

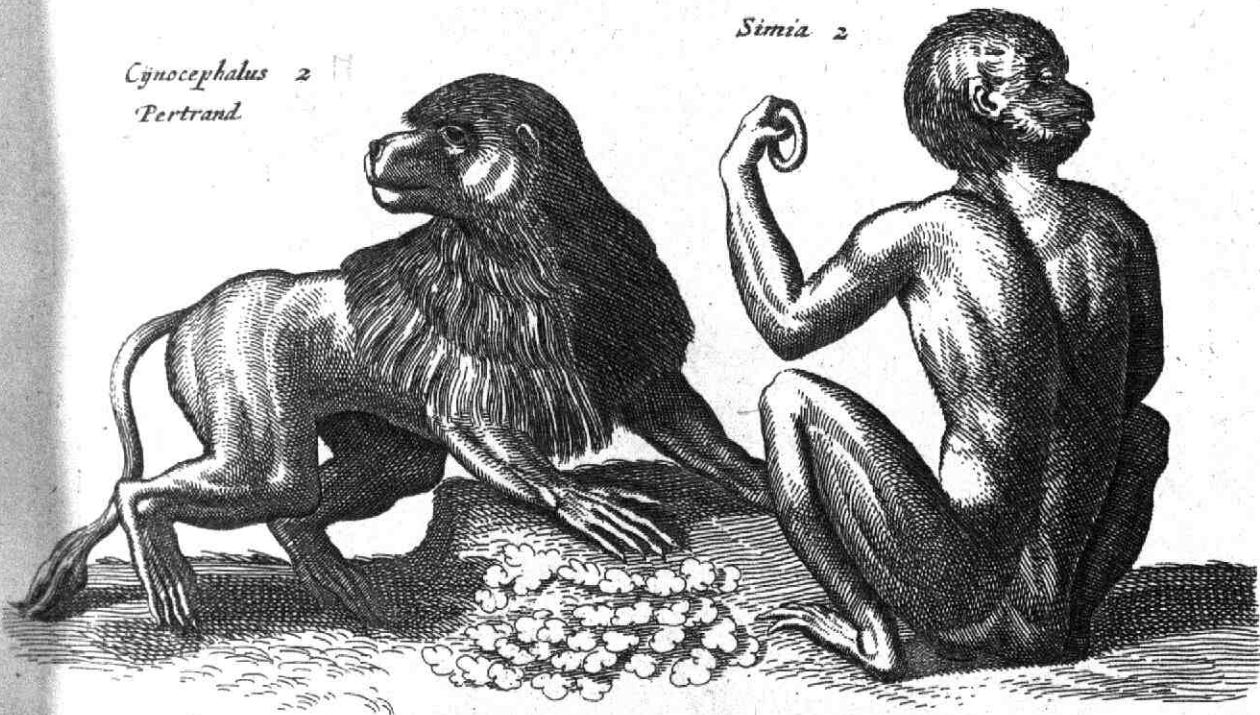
Affe. 1

Cynocephalus
Hunds Kopf
Mommenet . 1

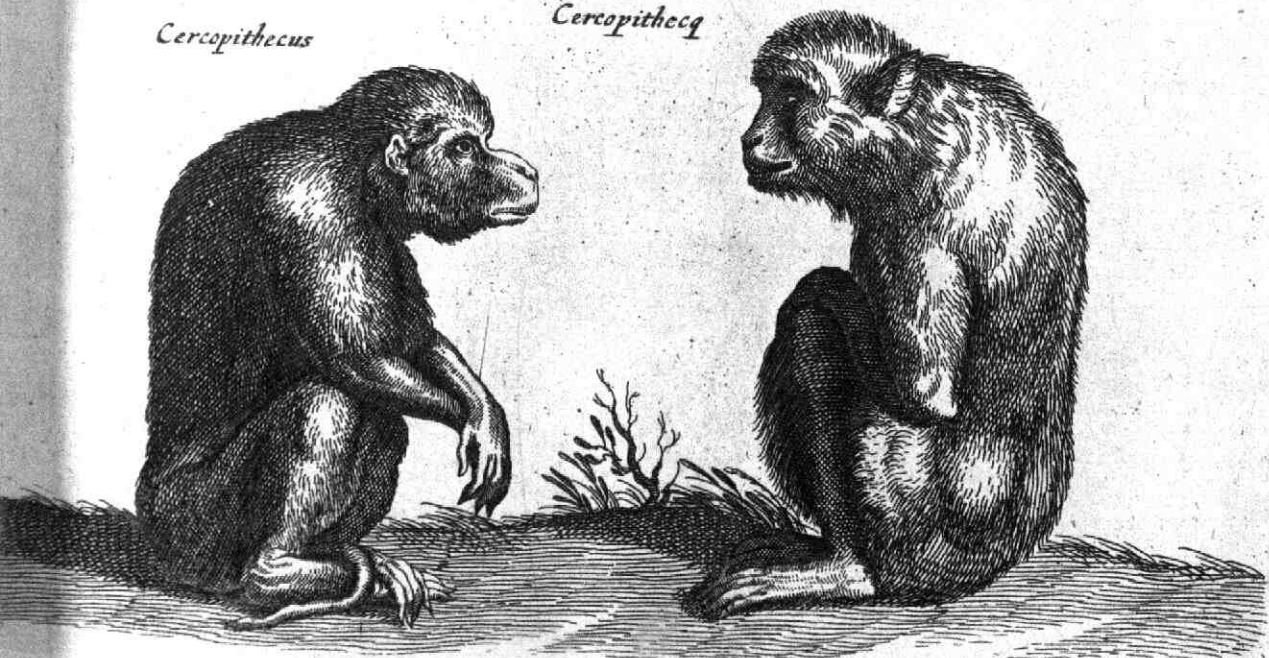
Cynocephalus 2
Pertrand

Simia 2

Cercopithecus

Cercopithecq

Pl.H.N.
l.24.c.7.

Hippoc.l.
de morb.
Mulier.

quamelijk op de zwerende roos geleidt. Onder 't hooft van de zieken geleit, verandert het waken in slapen. Gebrand oft geschraapt, en met Bokken-gal en myrrh gemengt, verdrijft het de stank onder de Oxfelen, daar mede gestreken zijnde. Het openbaart ook de vallende ziekte, en wekt met zijn swaren reuk de slaap-zugtige op, gebrand maakt het de tanden wit. *Palladius* gebied de klauwen te branden om de Slangen te verdrijven. De asch met azijn opgestreken, gheneest de zweeringen van 't hooft. De Geite-melk is ook een genees-middel tegen veel ziekten. Ik weet, zeit *Plinius*, dat *Demokrates*, in de ziekte van *Konsidia*, de dochter van den Burgermeester *M. Servilius*, die alle harde genezing weigerde, lang met goed gevolg geiten-melk gebruikte, die met mastix-boom gevoed wierd. Zijn kracht is voornamentlijk groot tegen 't vergif. Met de uva taminia gedronken, is zy goet tegen de beten der slangen. Dat de versse eerst gemolken, gedronken oft gegeten, de aanvallen van de vierdendaagsche koorts verlicht, schrijft *Sextus Empiricus*. De Wijzen oft Tvenaers, geven gemeenlijk een vierendeel-loods Zwaluwen drek, met zes oft zeven onzen Geite oft Schape-melk, oft zoete wijn, voor het ankommen tegen de vierden-daagsche koorts. Met de zelve de kevels gestreken, doet zy de tanden der jonge kinderen lichtlijk uit komen. Met honig en zout gedronken, ontlastze den buik. Gekookt met zoo veel angrutte-meel, als genoeg is tot een Pap, wordse tegen de rode loop gegeten. Daar mede word ook de mild genezen, als na twe dagen hongerens, de geiten op den derden dag met veil gevoed zijn, en zy dry dagen na malkander, zonder andere spijs tegenieten, gedronken werd. De varfche kaas word op de beten van de dieren geleid. Droog met azijn en honig gemengt, zuivert zy de zweringen. Zacht en met honig gemengt, en in een doek gewonden, en opgeleit geneestze zeer haast de blauw geslage plekken. Versch gewrongen en op de oogen geleit, verzachtze de pijn. Indien een vrouw walgt, en pijn in de lijfmoer heeft en koortzig is, mengt *Hippokrates* omtrent dry onzen witte Peplum, met zo veel zaat van brand-netels, en omtrent een pond gescharpte geiten-kaas, met oude wijn, en dat geeft hy te drinken. En elders, indien 'er yet in de lijfmoer verrot, oft datter bloed oft etter uitvloeit mengt hy gebrade oft geraspte geiten-kaas, met even zo veel garsten-meel, en geeft dat nuchteren met wijn te drinken. Wat angaat de leb oft stremfel, het zelve word de swaarte van een vierendeel-loods met wijn tegen de beten van de Pieterman, en andere zee-dieren, ingenomen, het word ook om 't bloeden te stoppen in

gegeven, en tegen de geschifte melk. 't Zelve een derden deel met azijn ghedronken, belet het bloed-spouwen. Zo groot als een boon in Myrthus-wijn, gedaan en nuchter tegen de gyl-loop ghebruikt, brengt grote baat by. *Hippokrates* prijst ook het stremfel van de jonge bokken tegen den buik-loop. Wat angaat de pis, die met Azijn van zee-Aquingedronken, is goed tegen de beten van de Slangen, en ondoet alle gezwellen. In 't oor gegoten, verligt het de trekking van de zenuwen achterwaarts over. De Harders van Karthago, branden gelijk *Herodotus* Herodot.
l.4. zeit, haar kinderen de aderen van den hooft-top, met de ongewassen wol. Andere de aderen van de hooft-slapen, om nimmer met zinkkingen gequelt te werden. Zo in Indien de kinderen, die 'er branden de kramp krygen, besproeyen zy haar met bokke pis. *Dioskorides* zeit, dat van de zelve tegen de water-zugt met lavendel-zaat, vijf onzen onder water gemengt gedronken werden, en dat alzo de pis door den buik uitgehaalt werd. *Sextus* meent datze ghedronken, in de vrouwen de maand-stonden verwekt. Het meeste gebruik is van den drek, de Grieken noemenze eigentlijk *Spurathoris*, en zy is zo scherp en van ontdoende kragten, datze tot de gezwellen zo hard als krop-zweren, niet alleen van de milt, maar ook andere deelen goed is. Gebrand is zy wel dunder van zelfstandigheid, maar zy word niet schijnbaarlijk scherper. Sy word dikmaal in gegeven, tegen de beten van de Slangen, met wijn tegen de geel-zugt, met wierook tegen de vloed der vrouwen. *Plinius* verhaalt, dat de onrustige kinderen met die drek in de kleederen gebonden, gestilt werden, en voornamentlijk de meisjes. Met honig word zy op de ontlede deelen gestreken. Met azijn gekookt, ontdoetze de krop-zweren. Met het zelve in Azijn heet gemaakt en an gesmeert, geneestze de voort-loopende zweeringen. Met honig bereid en opgeleid, de kanker: en ontdoet dezelve: De verbrande delen geneestze zonder lit-teken: Gestoten, en met Azijn van Zee-ajuin gemengt, en om 't voor-hooft geslagen, geneest de zydige hooftpijn: Met de zelve tot de dikte van honig gebragt, verflaptze de gekrompe leden: en is goed tegen het beven. Met garsten-meel en Azijn opgeleit, voornamentlijk, in harde en Boere lichamen geneest zy de heup-pijn. By *Hippokrates* zijn pillen van de geiten-drek gemaakt, om de maand-stonden en na-geboorte af te zetten. Hier kan men noch by-voegen, dat den Bok zelf, in tyde van pest, in de huizen opgevoed werd, alsof door den sterken damp van den Bok, de quade vergiftige locht wierd uitgedreven. Daar-en-boven worden ook uit de Bokke-vellen kle-

deren

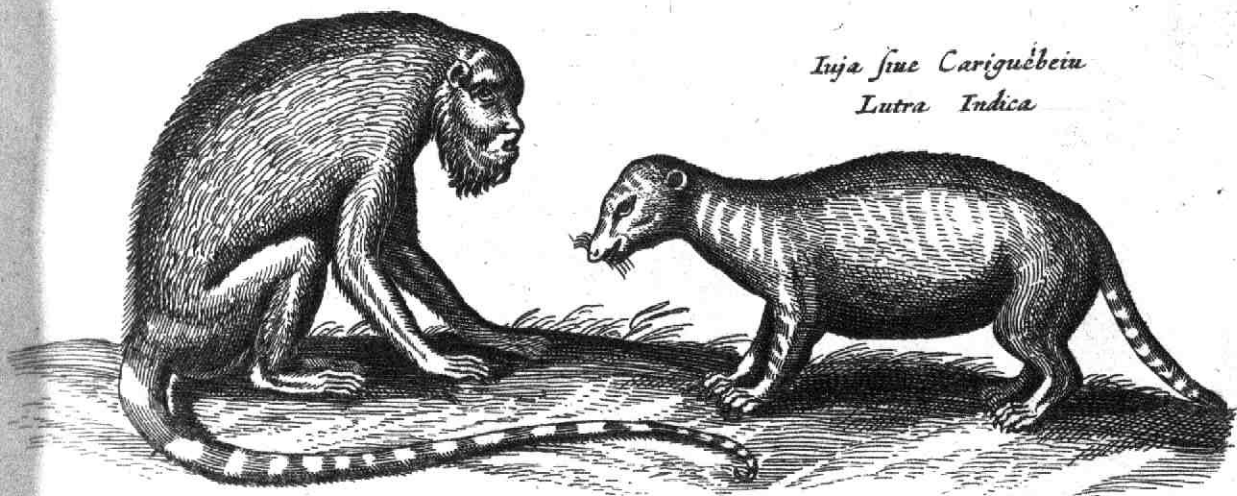
Cajtaia

Cagui Brasil

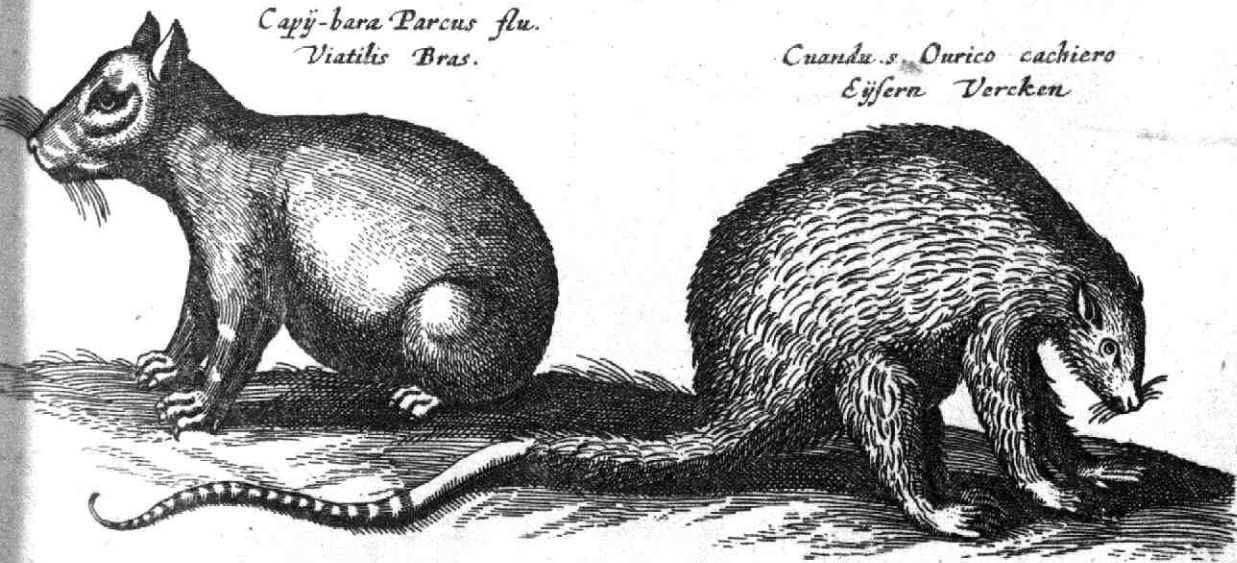
Cercopithecus barbatus Guin

*Iuja sine Cariguébein
Lutra Indica*

*Capj-bara Parcus flu.
Viatilis Bras.*

*Cuandu.s. Ourico cachiero
Eyferu Vercken*

deren gemaakt, schoenen, dekfels, zakken, flessen, blaasbalken, zeilen, Papier en diergelyke dingen. *Pyrrhus* heeft bokshoorns op zijn hooft geset, voor een vederbos. De Lokronzers, die men ozoli noemt, droegen Bokken en Schape vellen, en leefden meest onder de kudden van de Geiten. Dat de Sarden en de Getuli haar met geite-vellen bekleeden, beschrijft *Varro*. In Cyprus wort het Kamelot uit Geiten-hair gemaakt. En *Iosephus Barbarus* getuigt, datter in klein Armenie omtrent de rivieren Betolin en Isan, om die oorzaak een grote menichte van Geiten gevoed en geschoren werd. *Bellonius* bevestigt ook dat de beste Kamelotten van de Turken uit geiten-hair te Ancyra, een koopstad van Kappadocia gemaakt werden: en dat de Tapijten daar ook uit ontstaan. 't Geen ik van het Papier gezet heb, dat is te Pergamen en Troas eerst gevonden, en daar van heeft het den naam van Pergament. Van haar onderscheid komt weinig voor. De Ægyptische werpen vijf jongen, om datze dat vruchtbare water van den Nyl drinken. In Phrygie hebben de Bokken vier hoorns, zo *Scaliger* zeit, lang hair en zoo wit als sneeu, 't welk zy, om te weven, uit rukken en niet af-scheren. De Ægyptenaars, by *Herodotus* bevestigen, dat haar Geiten zoo dikmaal als de star den hond met de Son op de zelfde plaats op-komt, haar alle na 't oosten keren en daar heen zien, en dat dit een zeker bewijsreden van de omdraijingen van dit gestarnte is. In de Noordische landen, indien wy den groten *Olaus* geloven, zijn de Bokken groot van lyf, met dikke benen, een korten dikken hals, hangende ooren, een kleen, maar langachtig hooft, en hoge brede hoorns. Zy zijn byna alle wit. 's Winters leven zy met de schorssen van de pijn-boom, mosch, en rijfen van de popel-boom. De vellen worden met grote Schepen vol voor koopmanschap na Hoogduitschland vervoert. De Geiten van 't Kalpische meer, gelijk *Ælianus* zeit, zyn heel wit, en zonder hoorns, en worden zoo groot als de grootste Paarden. Haar vlokken zyn zoo zacht datze met de wol van Milesie vergeleken werden, en de Kaspische Priesters, en de rykste van dat land daar klederen af maken. In Kephallenie drinken de Geiten niet alle daag, maar ontfangen met een gapende mond de tegen-wind: daarom zeit *Theophrastus* datze in ses maanden niet drinken. In Silicia, na 't zeggen van *Plinius*, en omtrent de Syrter hebben zy scheerbare vlokken. Die van Damasko hebben ooren meer als een hand-breed lang, veel uyers, en zyn heel vrugtbaar. Zy worden van die, welke de melk te koop hebben, met veertig oft vyftig teffens om-gevoert, en als men melk kopen wil, op de bovenste kamer van 't huis gebragt, al was het ook dry vierkanten hoog, daarze de melk voor u in

een tinnen vat uit-melken. Dat die van Narbonne de ooren breder als de sijne hebben verhaalt *Gesnerus*, welke namentlijk by nanegen duim lang zyn. De Illyrische, zoo wy *Alexander Myndins* geloven, hebben wel klauwen maar in twee gespleten: zy werpen somtijds dry, vier, en ook wel vyf jongen, en geven yder omtrent vyf Parysche pinten melk. Dat zelve gebeurt de Indische omtrent Tarnassari, en de Afrikaanische omtrent Kobo-verde, oft het groene hooft. De Jesuit *Xaverius*, de Schryver van die bedorven Historie, oft geschiedenis van Kristus en Petrus, welken hy in de Persische taal geschreven heeft, getuigt gesien te hebben, dat een Bok omtrent Amboina, met zyn melk de kleine Bokken en Geiten voede: want hy gaf daaglix uit zyn uyers, die hy omtrent zyn teel-lid had, zoo veel melk als in een kop oft schotel kon. De Mambrinse Geit, in 't land van Damiate, draagt een beryder, zaal en toom, en 't geen daar een Paard mede toe-bereid werd. Zy heeft ooren die tot de aarde hangen, en de hoorns neerwaarts onder de mond gebogen. Pharos, een Eyland van de Ægeische zee, teelt Geiten, de Herten in verw gelijk, maar groter, en zy hebben hoorns twaalf handen breed, lang, en recht, om datze maar een uit-geftrekte reek hebben, indien wy *Surius* geloven. In Sardinie, schryft *Nymphodorus*, datze in de Winter verwarmen, en in de Somer verkoelen. Het zyn mogelyk dezelve met de *Musmones*. In dat zelve land overwinnen zommige Bokken in snelheid alle andere Beesten. Uit de Monsters vertonen wy hier een dry-hoornige Geit.

Xaverius
Epist. 23.

VYFDE LID.

Van de Wilde Bosch-Geiten

in 't algemeyn.

Hier moet men van de wilde Geiten in 't algemeen, en byzonder handelen; van haar komen by de Grieken veel namen voor, namentlijk aix agrios, Aigokeros, dorx, dorkas, dorkalis, dorkadion, Prox, Ptox, Bupalos, Ixalos, Nebros, Kemas, Kolos, Tragilaphos. De aix agrios, by de Latinen Capra fera, is de wilde Geit. Nochtans schijnt *Solinus* die met het kruid dictamnus, de pylen uit-trekken (welke van *Aristoteles*, *Theophrastus*, *Cicero*, en *Virgilius*, enkelijk de wilde Geit toe-geegent werd) tot die te betrekken, welke in Kreta den berg Ida meest bewonen. En indien by *Virgilius* de wilde Geit was, die by *Aristoteles* ais agrios genoemd is, zoo zouder tusschen beide een openbare tegenspreking zyn. Wyl deze ontkent datter wilde Geiten in Afrika zyn, en die bewijst datzer zyn. Daarom leit *Servius*, voor de capra fera,

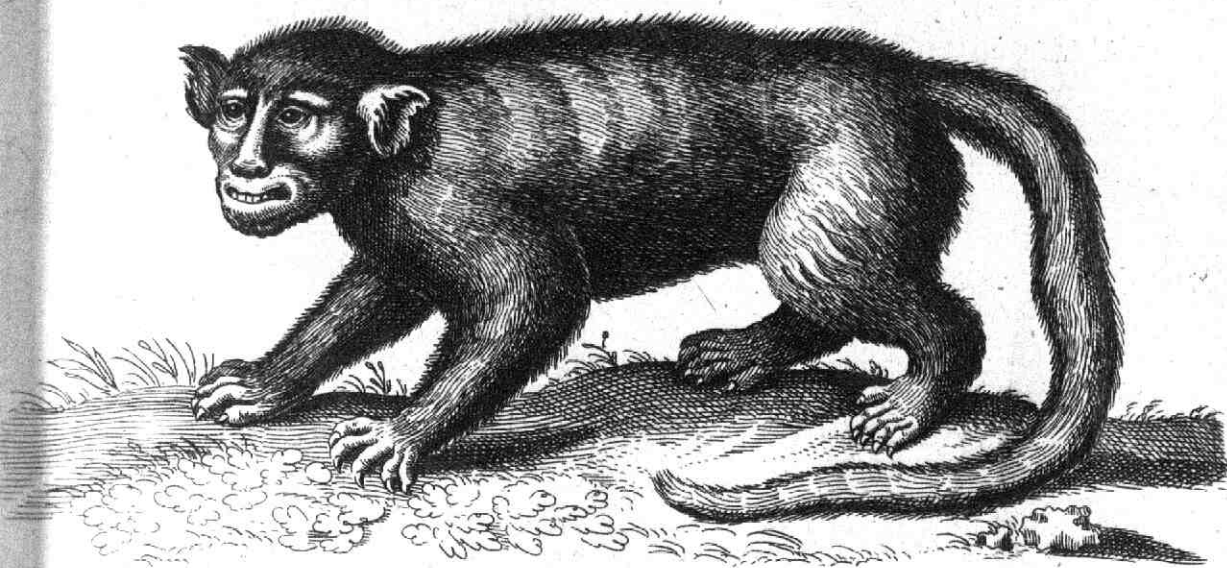
Aldrov. H
Biful. c. 10

Onder-
scheid.

Ælia. H. A
l. 17. c. 34.

Arist. de
mirabil.

Cercopithecus Major seu Manticora

Papio Pavion 1

Papio. 2

*Cercopithecus
Meer Katz*

oft wilde Geit van *Virgilius*, caprea uit, en het dunkt *Aldrovandus*, dat, daar hy voor een geslachte genomen werd, die moet verstaan werden, welke de tamme naastgelijk is. Voorwaar *Varro* zegt, dat de Geiten, die wy voeden, van de wilde geiten gesproten zijn, en schijnt den naam van wilde Geit zonderling te gebruiken. By *Varrinus* word die aix agrios, en by *Hezychios* aigagros gheuoemt: welken naam nochtans *Oppianus*, die sonderlinge gedaante, welke te Tridentino, en by de om-leggende volkeren, Kamzza genoemt is, toe-eigent. *Aigokeros* is by de Latinen Kaprikornus oft Steen-bok, welken naam de wan taligen, na't zeggen van *Scaliger*, an de wilde geit gegeven hebben, en is by Zuidas alleen een geslagt van een dier. Elders word daar voor zox gelezen, de uit-legger van *Strabo* noemt hem Dama oft Das: de uit-legger van Nikander, zet Kaprea over, Den Das draagt *Gillius* en *Bodinus* by *Oppianus* Iorkous over, welke by *Hezychios*, Jorkes is. Nochtans onderscheid hem *Dioskorides* opentlijk van de Dorkas dat een Bok betekent. *Kornarius* verstaat de Rupicapra oft Klip-bok, die de hoorns krom over den rug heeft. Den naam van Dorkas gebruikt *Plinius* also, als of hem geen naam by de Latinen eigentlijk voegde, en gevoelt dat de Caprea, Capreolus, en Dorkas dry dieren zijn, en maar een dier beteken. *Aldrovandus* meent, dat dat woord voor een naam van een geslagt kan gebruikt werden. By andere, gelijk den *Ethymologus*, en *Varinus*, word hy geloofd een jong van een Hert te zijn, maar qualijk, *Kordus* meent, dat hy van de Dorkus in Kunne verscheelt. *Scaliger* verstaat, door den Dorkas, de Capreolus, en door de Dorkus, de Caprea. Het zy zo het zy, het komt af van Oxeos Derkein, om dat hy scharper ziet. Want deze ('t zijn de woorden van *Originus* by *Aldrovandus*) welke in de genees-konst ervaren zijn bevestigen, dat dit dier enige vogtigheid in 't ingewand heeft, welke de donkerheid der oogen verdriift, en het duistergezicht, verlicht. Daarom word het by den *Ethymologus* Zoon, Oxyderkes kai Eriommaton, oft scharp ziende diergenoemt. Daar word ook Dorkoon in Salomons Hooge-lied ghevonden, welk woord nochtans, na't zeggen van *Myrtillus*, by *Atheneus* ongemeen is. Het schijnt alle wilde geiten te beteekenen. De Dorkalides hebben by *Oppianus*, een korte start. *Gillius* heeft Cervus oft Hert vertaalt, maar qualijk. Want hy word by den zelve van die onderscheiden. Prikes zijn by *Varinus* een gedaante van de Dorkas. En als *Aristoteles* zegt, dat nocht het Hert nocht de Prokas gal hebben, en dat het uit-gevoeyde bloed van alle t'samen rund, behalven van den Elaphus oft hert, om de

Prokas, onderscheid hy haar van malkander. *Gaza* zet Dama oft Das over. De Letter-kondige leiden den naam van Roixestai, dat is van haar snelheid af. Ptox word van zommige een Haas, en ook een Dorkas oft Bok vertaalt, ook een Hert oft Nebros, dat is, jonge Hinde, welke dieren alle zeer vreesachtig zijn. Maar Ptox is het zelve met Ptax, dat vreesachtig te zeggen is. Waarom *Homerus* Ptoka Lagaon oft vreesachtigen Haas gezeit heeft. Kemas word by *Hezychios* uitgeleit, een Hert oft Hinde, oft een Dorkas oft Bok te zijn. Datze uit het geslagt van de Caprea zijn ontkent *Scaliger*. Want zy zijn, zegt hy, onder de Hertten, 't geen onder de Koebeesten de Junix est juvenus, dat is, een Vaars, oft hokkeling, is. By *Ælianus* zijnze in gedaante van de Hertten verscheiden. Hy schiet zegt hy, in snelheid als een draey-wind voort. Hy is geel van hair, met een heel witte start, zijn oogen zijn uitten witte blauw-achtig, de ooren met lange haren bezet, en hy betoont niet alleenlijk op 't land de gezwindheid van zijn voeten, maar ook als hy in de rivieren valt, en met zijn voeten zwemt, en de golven doorsnyt. Hy zwemt ook graag in de Meeren, om zijn kost te zoeken. Hy eet groen lisch en de Cyperus. *Nebros* vertalen *Kordus*, *Marcellus*, en andere een jong Hind. *Aldrovandus* schrijft, dat met dezen naam een byzondere gedaante van een Geit by *Dioskorides* genoemt werd. Want *Varinus*, en de *Ethymologus* zeggen dat hy Prokanebros genoemt werd. *Marius Grapaldus* zet Dama oft Das over. *Solinus* bewijft ook dattet een Das is, als hy zegt. De veelheid van de Dassen heeft an den Nebros den naam gegeven; om dat de jonge Hinden en Dassen met kudden weiden, daar van zijnze Nebrosdes genoemt. Kolos meent men dat een uit de wilde geiten van 't Schytische en Sarmatische volk is. Hy is zo groot als een Hert oft Ram, wit van lijf, en heel gezwind ter loop, en door zijn neus-gaten drinkende, trekt hy dat na't hooft, en dit enige dagen bewarende, weid hy lichtlijk door de velden die zonder water zijn. De naam van Caprea schijnt dikmaal voor alle Geit genomen te werden, hoewel de Rupicapra oft Klip-geit by *Plinius*, een gedaante van de wilden is; nochtans vereischt de naam, datze ook een geslagt betekent. Want op de hooge klippen te verkeeren komt dien niet alleen toe, welke de hoorns over den rug gekromt heeft. Zy leven in 't algemeen graag op de hooge bergen, en lopen zo hoog, datze nauwlijk kunnen van de menschen gezien werden. En zo zy somtijds het ongelijk der menschen gevoelt hebben, werpen zy haar van de hoogste toppen neerwaarts, en kunnen zich onbeschadigt weder op haar hoornen

Oppian.
Cydog.
l. 2. v. 343.

Ælian.
H. A. l. 14.
c. 14.

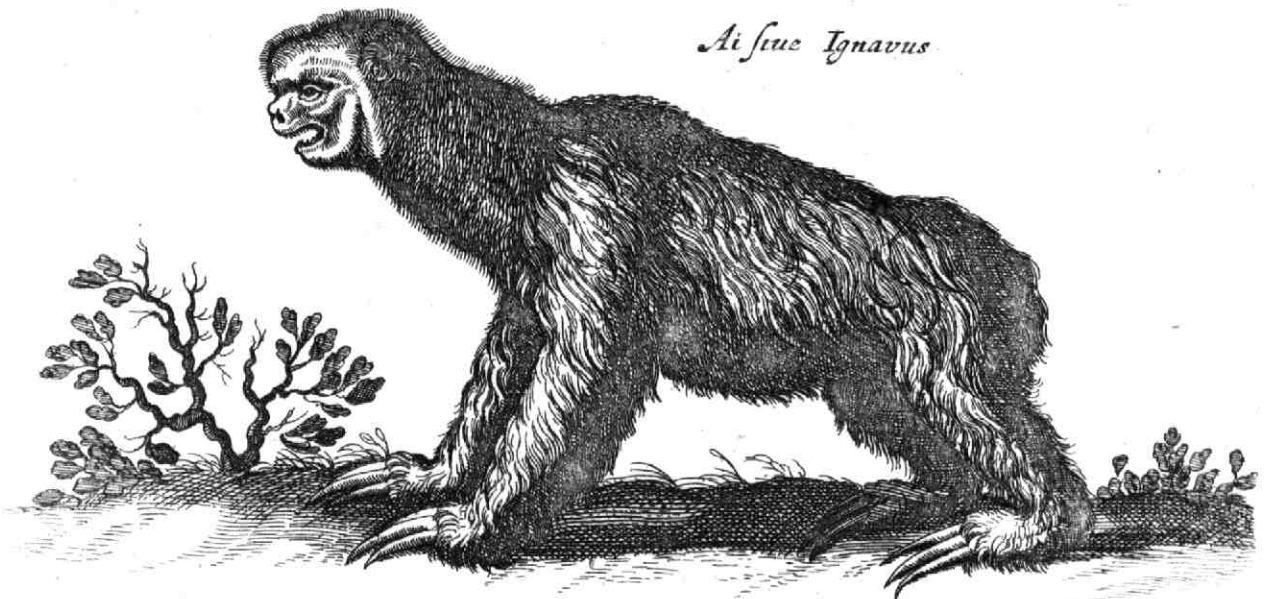
Strabo.
Geogr.
l. 7.

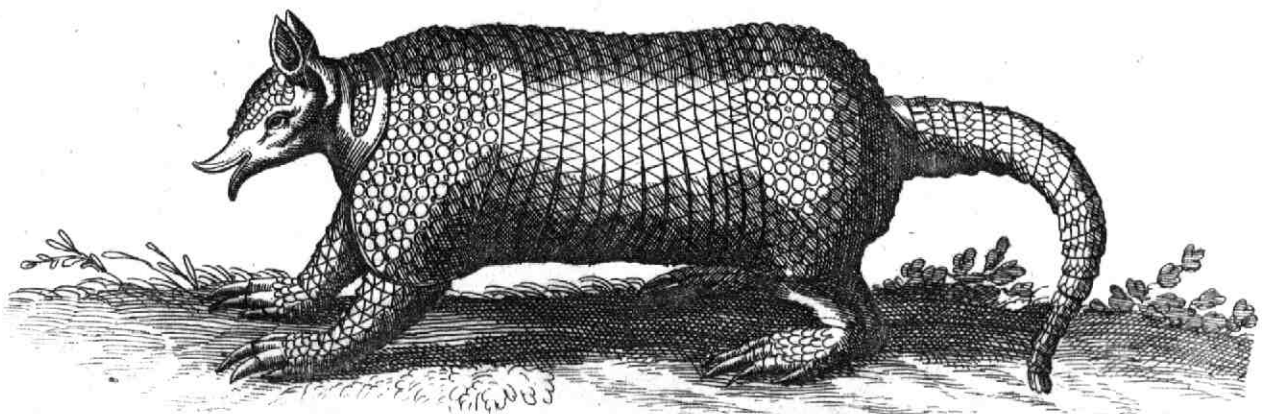
Tamandua guacu 2

Ai suæ Ignavus

Tatu seu Armadillo

hoornen onderscheppen. In de tijd van haar geilheid valter veel gheschil tusschen de mannetjes om de wyfjes. Sy worden na'tgevoel van alle in aangenaamheit van smaak, en voedsel, in teerheid, lichtheid van verteren en weinigheit van overschot, boven de tamme gehouden: maar hebben wat droger vleesch. Daarom hebben de Arabiers gevonden haar in oly te koken, om haar te vervochtigen. Nochtans gevoelt *Diokles*, *Archidamus*, en *Galenus*, dat al wat in oly gekookt is, droger werd. Wat angaat haar gebruik in de Geneef-konst. De Caprea gegeten, is goed teghen de rode loop. De lever, oft gebrand, oft gestampt tegen de gyl-loop. Den damp van die in 't zout water gekookt zijn, in de oogen ontfangen, helpt die gene, welke 's nachts blind zijn. Gebrand en op-gestroit stopt het bloeden van de neus, voornamentlijk in de neusgaten gesteken. Het bloed met zee-palm gemengt, na't zeggen van *Plinius* trekt de hairen uit: volgens *Marcellus* rypst het de gezwellen. De Galis als een Theriaak tegen de vergiftige beten. Van gelyken geneestze de donkerheid der oogen, en de ruwigheid van de oog-schellen. Met Roofzalf, oft zap van bieslook gestampt, en lauw in de neusgaten gegoten verdrijftze het tuiten van de ooren. Met honig geneestze de pyn van de keel, en de swering van de schamelheid. De droge drek oft misch gestampt en gezift, en met welruikende wijn gedronken, geneest de geelzucht, zoo wy *Galenus* geloven.

VI. L I D.

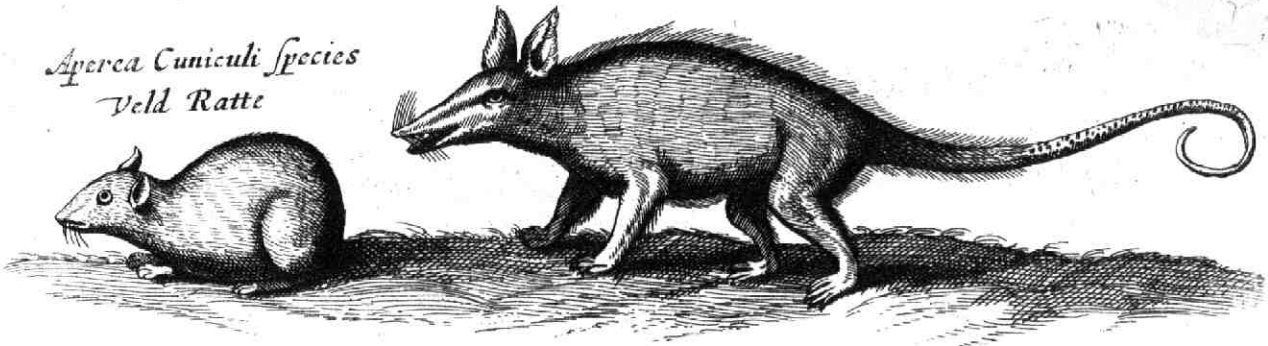
*Van de Wilde Geiten in't byzonder.**Van de Klip-geit, oft Das.*

DE gedaanten of geslachten van de wilde Geit, zijn de Rupicapra, de Das, Ibex, Bubalis, Pygargus, de Capra Strepficeros, de gemene Das, de Capra Moschi, Capra Bezoardice, de Suhak van de Schyten, de Oryx, en de Capra met de hangende ooren. De Rupicapra, oft Klip-geit word by *Dioskorides* Dercos, by *Oppianus* Aigastros, oft Aigagros, by *Varro*, zo ik niet bedrogen ben, Caprea genoemt. Hy is zoo groot als een tamme Geit, alleenlyk een weinig hoger, en in vorm van lyf de hoge wilde Dieren wat gelyker, *Bellonius* maakt haar kleinder als den Das. Hy is van verw tusschen donker en rosch, en helt Somers meer na't rosch, 's Winters meer na't donker. Maar *Scaliger* zegt, dat hy Somers geel-verwig, en 's Winters asgrauw is. *Gesnerus* heeft hem ten deel wit, ten deels zwart bont gesien. Sy worden ook somtijds, hoewel heel zelden, geheel wit. Hy heeft rode oogen, ooren langer als de Rammen, blinkend geel, en een swarte streep weerzijds, recht van de wor-

tel der hoornen, boven de oogen na de mond gestrekt, die op de bovenste lippen eindigt. Het voorhoofd is als met een star getekent. Het opperdeel van de start is hayrig, swart, rond, en als in de Dorkas lang. De hoorns zijn swartachtig, negen oft thien vingers lang, met veel knopige ringen ruw, die allengsjes kleinder werden, an't einde geen, maar is daar scherp als een haak: zy zijn gelyk streeks, dat is, dat zy met gelyke tusschen ruimte oprijzen. An't begin zijne omtrent een duim breed, hol en ronder als in de tamme. Men zeit, schrijft *Scaliger*, op de gedaagde plaats, datze met de spitzen der hoornen, 't geen wy de Geiten ook sien doen, den rug krauwen. Wat ongemak uit die krauwing volgt is waardig om te weten. Men geloof datze uit die krauwing zo groten genucht scheppen, datze 't opper-punt van den hoorn zo diep in de huid drukken, dat hy 'er niet kan uit getrokken werden. Waarom zy van de hoogste klippen neder storten, oft van de jagers beloert zijnde, gevangen werden, oft van honger sterven. Sy bewonen de klippen van 't gebergte, doch niet de alderhoogste als de Ibex, nocht springen zo hoog nocht ver, en dalen somtijds tot de benedenste toppen van de Alpen. Zy komen dikmaal omtrent de sandige klippen t' famen, en lekken daar zand gelyk de Geiten zout, waar door zy het trage slijm van de tong schuuren, en de etens-lust opwekken. Als zy in 't jagen benauwt werden, klimmen zy al hoger op, tot datter geen toe-gang voor de honden meer open is. Daar na als zy zien datze van de jagers op handen en voeten over de klippen vervolgt werden, springen zy van d' ene rots op d' ander, en zoeken de toppen van de bergen, tot datter geen gelegentheid meer om te beklimmen is. Daar houden zy haar met de hoornen vast, en blijven zo gelyk, als hangen, en worden, oft mettet roer geschoten oft neder-geworpen, oft sterven van honger. Terstont na den dach van St. Jakob zoeken zy de koude plaatsen van de bergen, om allengjes tot de kou te gewennen. Gevangen, worden zy somtijds tam. Uit de vellen maakt men handschoenen voor de ruiters. Als zy verdwaalt zijnde een nieuwe plaats oft voedsel zoeken, en een ander klip zien, onderzoeken zy eerst met de voet of hy ook bequaam, en niet al te glat oft slibberig is. Dit doeter *Scaliger* aardigs by. In't Hof van mijn Oom Bonifacius hebben wy gesien dat de tamme tegen de tapyten op-sprongen, in welke zodanige wilde af gemaalt waren. Wat angaat haar gebruik, het vleesch is droog, wild van reuk en van zwart-gallig voedsel. De jagers slurpen uit de versche gewonde het bloed, als een groot geneesmiddel, tegen de suiffeling. By *Plinius* lezen wy dat een hopeleze tering-sieke met ander-half ons van zijn vet, en zoo veel melk genezen is: wy geven

Carigucija

Aperca Cuniculi Species
Veld Ratte

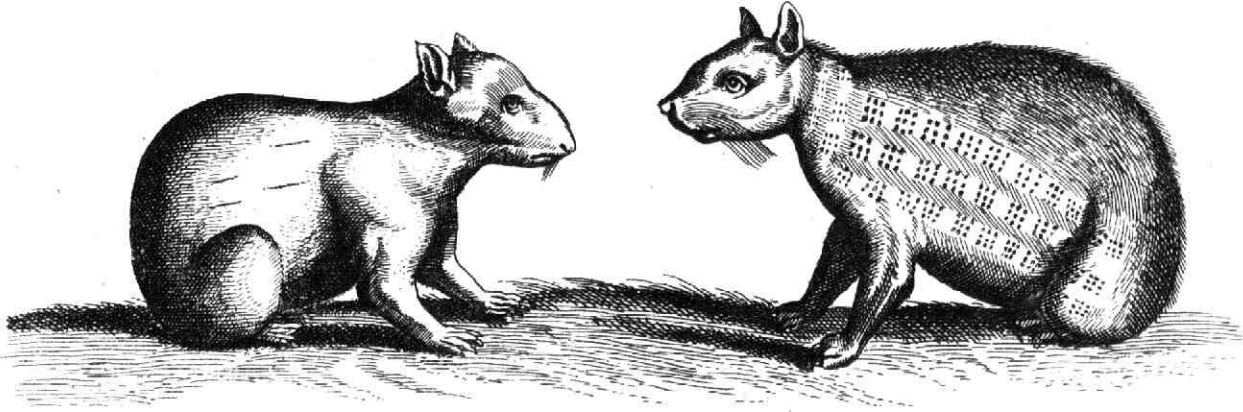
Aguti vel Acuti Cunic
Bra. spe.

Cavia Cobajja Cunic.
Brasil Spec

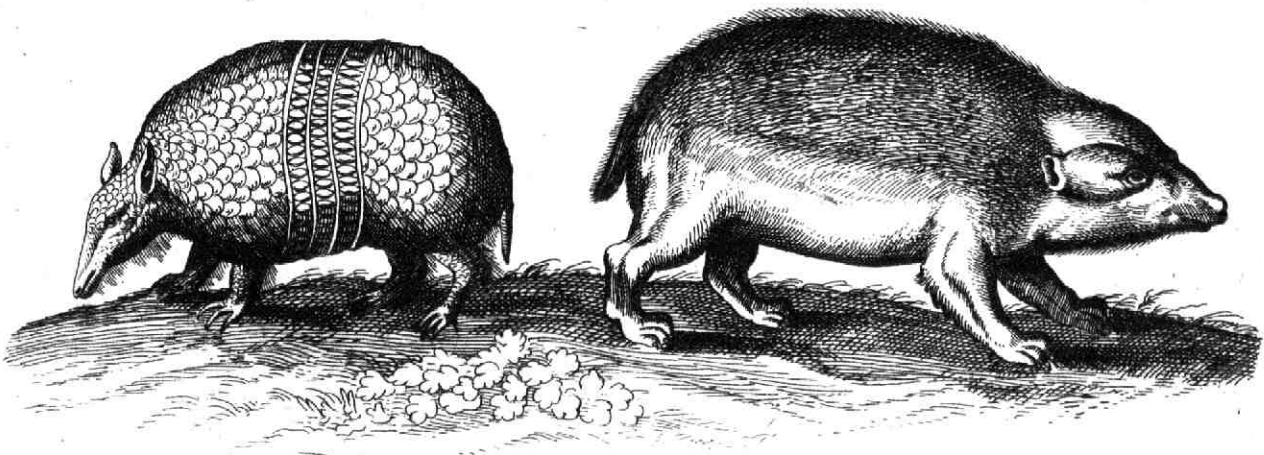
Cuniculi Indq Gesneri.

Paca Cunic. Bras. spe

Tatu Apara

Dachs

geven hier een dobbel af-beeldfel, namentlijk vande klip, en Berg-Geit. De Das is tweederley, de een van de oude, waar van wy hier handelen, de ander de gemene oft van de jonge Schrijvers, by de Grieken, *Platykeros* oft plat-hoorn genoemd, welken mogelijk *Gaza* verstaat, als hy het woord *Proka*, by *Aristoteles*, overzet een Das te zijn. *Plinius* telt hem onder de geslagten van de wilde-Geiten, die de Over-zeefche plaats en ons toe zenden. Hy word mogelijk by *Dioskorides*, en *Nikander*, als zy van het stremfel handelen, *Nebros* genoemd. Het is een dier zo groot als een Geit, en van verw als de *Dorkas*. *Grapaldus* zet het woord *Nebros* ook Das over. *Ovidius* zet over, dat de Dassen geel-blinkend van rug zijn. Zijn vreesachtigheid is over al beroemt, en daarom zegt *Plinius*, dat hy zelden tam werd. Zy vatten de uitsteekfels van de klippen met de hoornen, als met een haak, en op geen andere wijs komen zy de ontoegankelijke klippen te boven.

II. S T I P.

Van de Ibex oft Steen-bok.

Aldrov.
de Bifulc.
H. cap. 13.

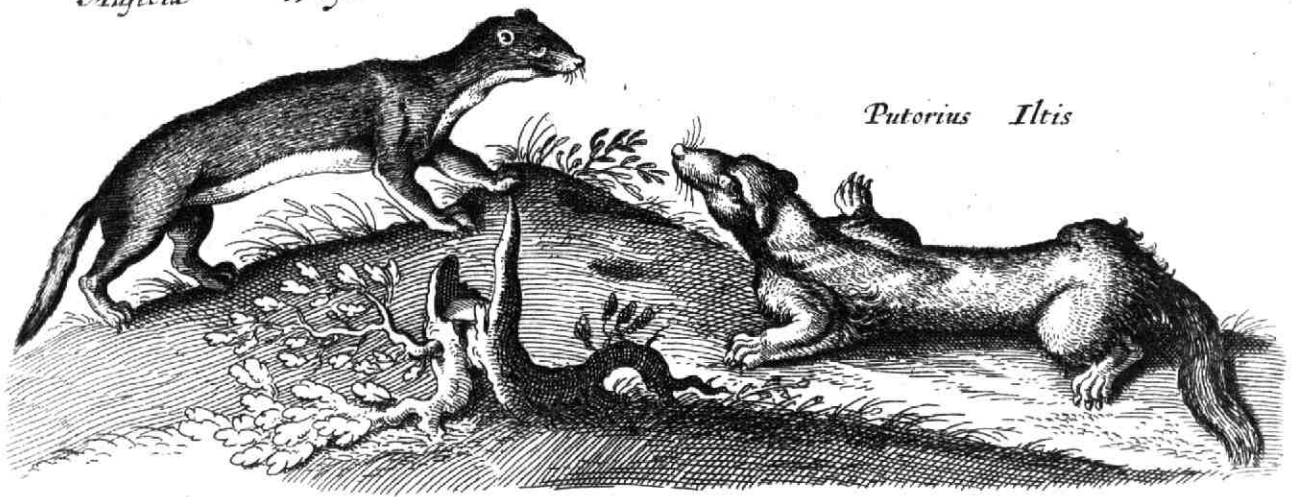
D*ioskorides*, in 't hooft-stuk van de Leb oft Stremfel, maakt van deze Geit geen gewag, en ook nauwelijks ymand van de Schryvers, uitgenomen *Homerus*, die hem *Ixalon Aigon* noemt. Dat hy nochtans die is, welken alle Geleerde Hoogduitschen, met ene mond *Stein-bok* noemen, is zeker. *Plinius* heeft zijn gehele beschrijving heel kort bevat, als hy zegt. Uit de wilde Geiten zijn ook de *Ibices* oft *Steen-bocken* in de Alpen van wonderlijke snelheid. Hoewel het hooft met groote hoorns bezwaart is, hier mede nochtans hechten zy haar an de bergen, wanneer zy van d'een op d'ander zoeken over te springen, en werpen haar zoo met een achter-uitwijk veel snelder over daar zy zijn willen. Het is een schoon, en lyvig dier, van gedaante by na als een Hart, maar kleinder: en met zijn dunne benen en klein hooft, een Hert gelijk. De verw van zijn huid is donker. In den ouderdom worden zy grijs, en hebben over de lengte van den rug een zwarte streep, de oogen zijn helder en schoon. De klauwen in twee geklooft en scharp. Het wijfje van dit geslacht is kleinder, en minder donker geverwt als het mannetje, groter als de tamme Geit, en de Klip-geit niet zeer ongelijk. De mannetjes hebben een lange zwarten baard, het welk in geen ander dier, zo *Bellonius* schrijft, met Herten-hair bezet, ghezien werd, behalven mogelijk de *Hippelaphus*, oft Herten-paard. Zijn hoorns van zwaar gewigt buigen zich over den rug, die ruw en

Bellon.
observat.
l. 1. c. 13.

knobbelig is, en hoe ouder hoe meer: want zy groeyen jaarlijks, tot datze in de oude omtrent twintig knopen bekomen hebben. Bei de hoorns zijn in haar uiterste wasdom, omtrent zes oft achthien ponden zwaar. *Bellonius* heeftze gezien, die vier elle-bogen lang waren. Maar zy hebben zo veel knopen als het dier jaren heeft. Van haar snelheid hebben wy yets uit *Plinius* gesproken. Daar is niet een klip zo hoog oft spits, dien zy niet met enige sprongen over komen, als hy ruw is, en zo veel uitstekend heeft als zy met haar klauwen kunnen bestaan. *Bellonius* schrijft datze van d'een klip op d'ander, die zes treden van een staan, over springen. Valt hy van boven neder, zo beschermt hy het gehele lijf tusschen zijn hoorns, en stut het ongeval der grote stenen op zijn hoornen. Bezie van haar jacht *Aldrovandus*. *Bellonius* zegt, datter in Kreta twee geslagten zijn, en doet 'er by, dat hy zulks uit haar hoorns van daar en uit Cyprus over gebragt, geleert heeft. Als zy op een ruime plaats angetast werden, vallen zy op den Jager in, en werpen hem neder. Als 'er geen plaats om an te vallen is, kroppen zy haar in, en vlugten lichtlijk. Van zodanigen geslacht is dat Lybische dier, 't welk *Ælianus* aldus beschrijft. De Lybische Geiten, houden haar op de hoogste toppen van de bergen: zy werden zoo groot als Koe-beesten: haar schouders en benen zijn met hair bewassen. Zy hebben kleine schenkels en ronde voor-hoofden, met holle en niet uit-puilende oogen: en hoornen, na het eerste begin heel ver van malkander gescheiden en krom. Want zy zijn niet als in de andere Geiten recht, maar zo gebogen datze tot de schouders raken. Zy zijn onder de Geiten van een groote bequaamheid om te springen: want zy springen van den eenen ver afstaanden top tot den ander: en hoe-wel dikmaal een van haar, als hy van d'een tot d'ander top over wil, door de groote tusschen-breedte van boven neder stort, blijft hy nochtans onbeschadigt. Hy is met zodanigen hardheid tegen de klippen verzien, dat hy nocht zijn hoorns breekt, nocht zijn hooft bezeert. Op de hoogste toppen worden vele door list van de Geiten-vangst, met het roer, de pijl, netten, en strikken, van die gene welke in de jacht-konst ervaren zijn, gevangen. Op het ruime veld, kan haar ymand ook met trage voeten, wijl zy daar onbequaam tot lopen zijn, inhalen. Haar huid, en hoorns hebben ook haar gebruik. Want de vellen zijn in de koude winters de herders, en handwerks-luiden zeer nut. De hoorns zijn niet minder bequaam als de beste kroesen, om water uit een stromende rivier, oft koele bron tot sliffing van den dorst te scheppen. Want zy zijn zoo groot datze met een teugje

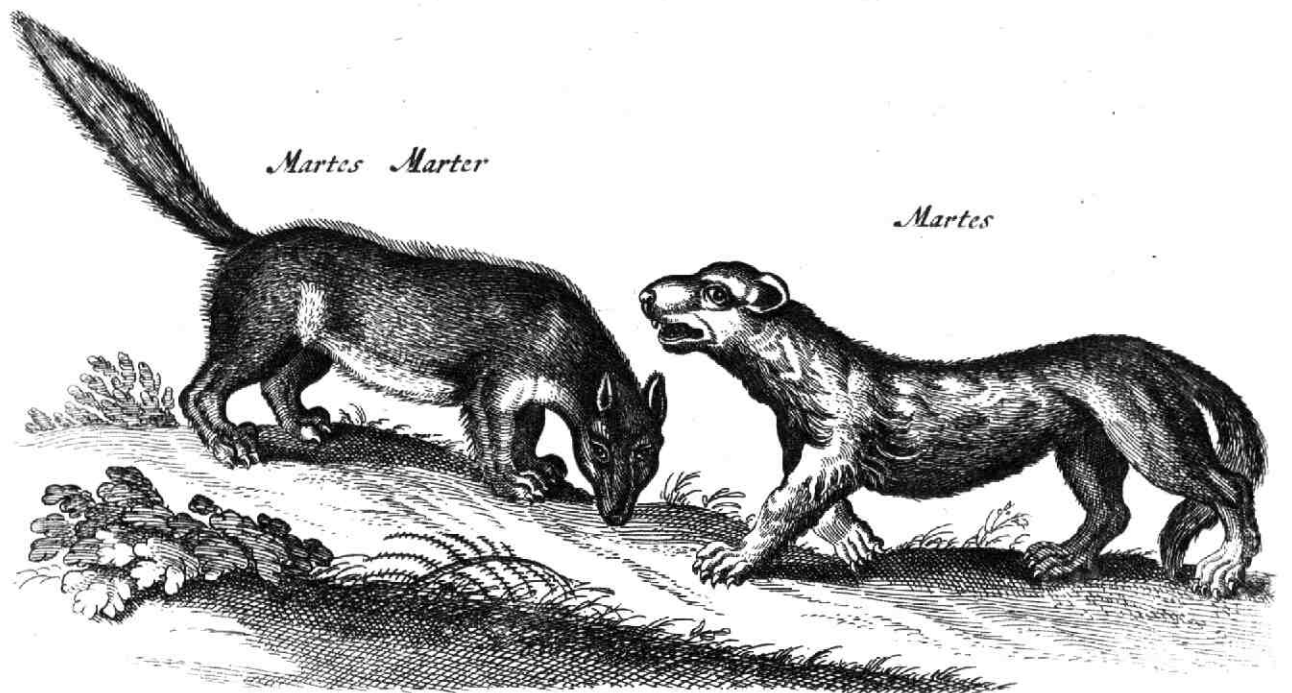
Æli. H. A.
l. 14. c. 16.

Mustela *Wiesel*

Putorius *Iltis*

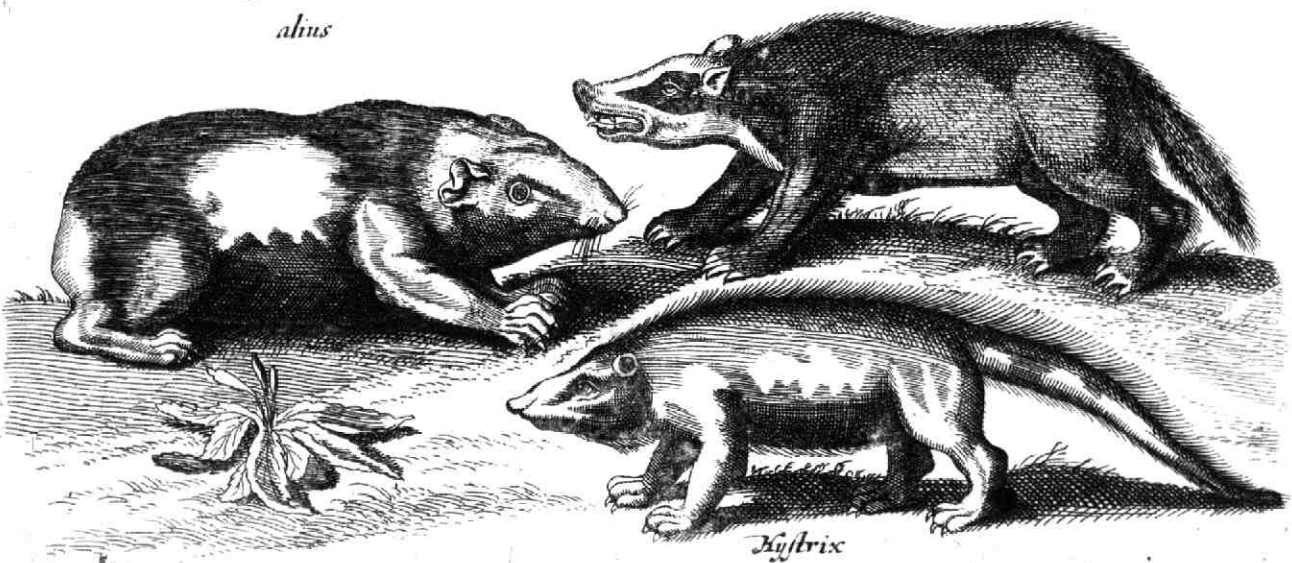
Martes *Marter*

Martes

Porcellus *Indicus*
albus

Taxus *suilla*

Kystrix

IV. STIP.

*Van de Caprea van Plinius de
Capra Strepsiceros en gemene Das.*

DE Caprea van *Plinius* is onse Capreolus, welken de Hoogduitschen Ach noemen. Hy is de Hert in verw niet ongelijk, maar in lyvigheid veel minder, en nauwlyk in grote de Geit gelyk. Het mannetje heeft gemeenlyk hoorns op 't hoofd in zes takken verdeelt. Daar isser een geweeft die zeventhien hoorns had, welkers afbeeldsel an *Aldrovandus* van den Hertog van Beyren gesonden is. *Plinius* spreekter aldus van. De natuur heeft an de Caprea takkige hoorns, maar kleine, en die afvallen gegeven. Hy is scherp van gezicht, klein van stem, en wisselt geen tanden. *Virgilius* wijst an, dat hy met plekken getekent is. *Servius* leit dat uit, dat hy met wit besprenkelt is, namentlyk die noch de plekken van zijn eersten ouderdom heeft: want zeit hy metter tijd veranderen zy haar verw, en de plekken worden van minder angenaamheid. Zy worden veel in de Alpen van Switserland gevangen. Nochtans beminnen zy lager plaatsen als de Steenbok oft Klipgeit. Het wijfje, als het mannetje gevangen is, zoekt een ander, en leid hem tot haar oude woonplaats. Maar als het wyfje gevangen is, wijkt het mannetje na een ander plaats en volgt een ander wijfje haar hoorns, dorven, oft weten zy niet te gebruiken. Met de Patrijfen houden zy vriendschap en weiden op een zelve plaats. Dat zy in 't lopen tegen de wayende wind in zetten, zeit *Bellizarius*, om haar trage geeften te verkoelen. Datze met de wilde Swynen in goed voedsel gelyk zijn, zeit *Iulius Alexandrinus*, behalven dat zijn vleesch lichter verteert werd en ook verdwijnt. Hier toe behoren ook de Brazilische Geiten oft Bokken, die tweederley zijn, namentlyk Kagua Kuete, en Kagua kuapara; die zijn onze Geiten by na gelyk, het hoofd is omtrent zeven vingers lang, met grote zwarte oogen, lange wyde neusgaten, een swarten mond, een blinkende huid, met ooren vier vingers lang, twee en een half breed, en met zichtbare aderen, een ronden hals, maar meerder van hair als andere delen: en de lengte van den hals is omtrent vyf vingers en een half. De lengte van 't lyf is van 't begin van den hals tot het begin van de start twee voeten. De start is kort, als in alle Geiten. Zijn voorste benen zijn een, en de achterste ander halve voet lang, yder heeft twee zwarte klauwen, en boven deze noch twee kleinder op malkander leggende. Hy wort met glatte haren bedekt, die over 't gehele lyf, de voeten, en benen rosch zijn, an den hals en op 't hoofd donker, onder de krop en onder de hals wit. De start is ook onder wit. De ooren binnen witachtig, uitterlyk rosch, en byna zonder haren.

Virgil.
Eclog. 2.Markg. H.
Brazil. l. 6.
cap. 10.

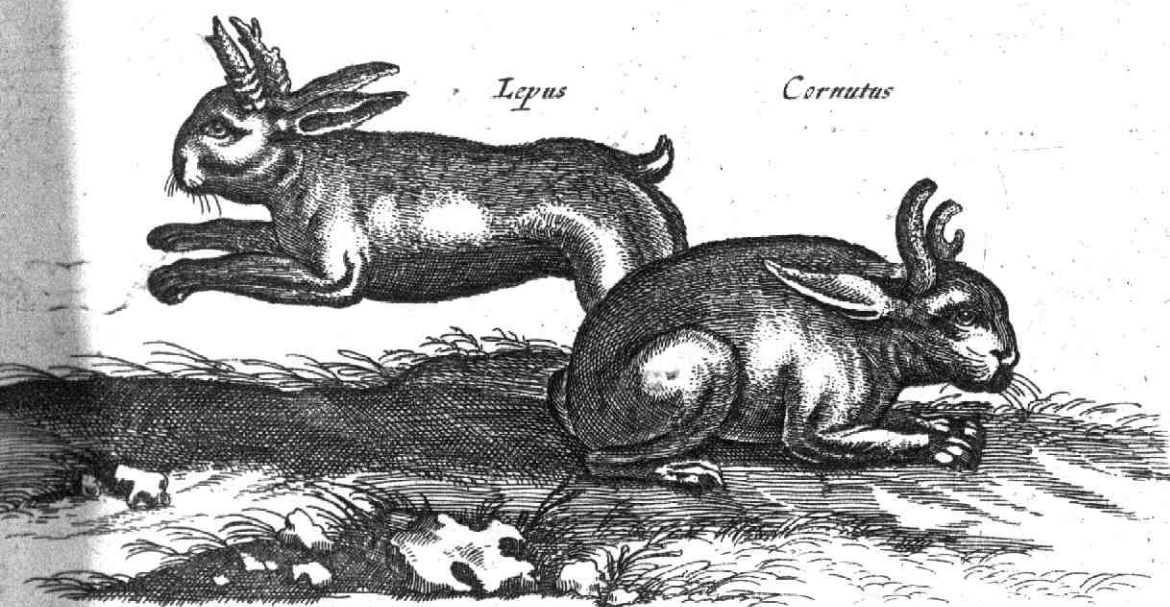
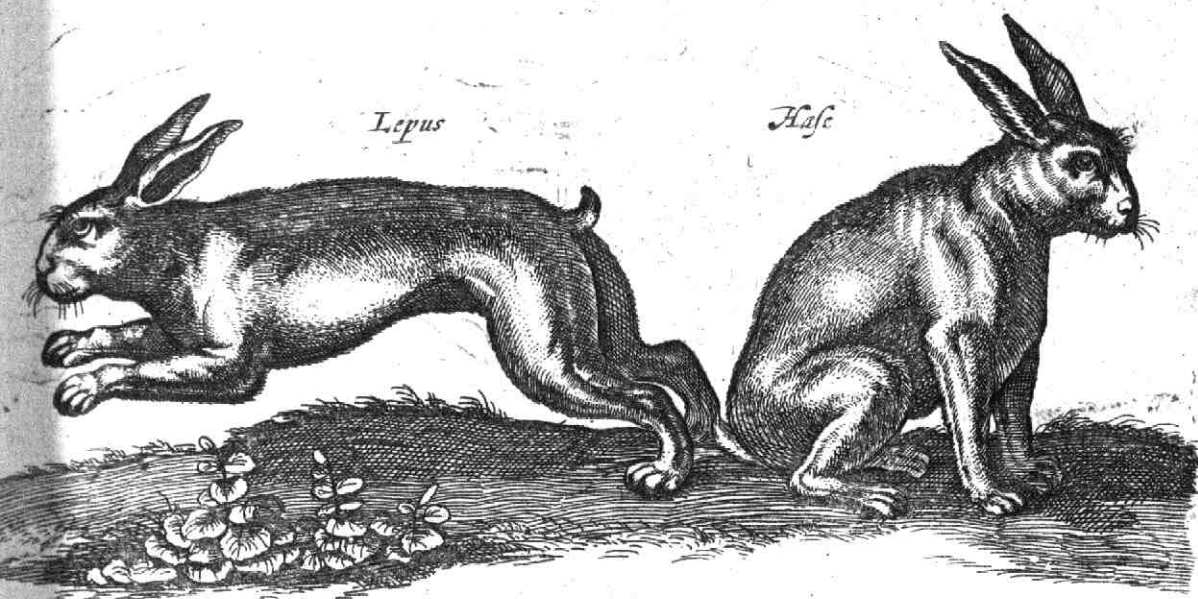
teugje niet uit te drinken zijn, en van noden is zijn asem eens te herhalen. Als zy van een bequaam hoornwerker wel schoon gemaakt zijn, kunnen zy wel dry pinten nat houden. Zy hebben ook haar gebruik in de geneef konst. Haar stremfel heeft de zelve kracht, gelyk dat van den Haas, zoo *Zerapio* verhaalt. Haar bloed, in wijn, met apium bereid, word by *Gesnerus* tegen de steen geprezen. Een enig geneefsmiddel tegen de heup en ander leden-pijn, bereid *Marcellus Empyricus* aldus. Gy zult den drek op den seventhienden dach van de Maan vergaderen, hoewel de zelve by de andere oude Maan vergadert, van de selve kragt is, als maar het geneefsmiddel op den seventhienden dach van de Maan bereid werd. Van dien drek zult gy zo veel gy in een hand vatten kond, als maar het getal van die pillen oft keutels oneven is, in een vyzel werpen, en daar vijf-en-twintigazen wel gestote Peper by doen: dan noch negen oncen van den besten honig, en van de beste oudste Wijn dry pinten, en de pillen eerst gestoten zijnde, zult gy alles wel t' samen mengen, en in een glazen flesch befluiten. Maar op dat de kragt van dit geneefsmiddel te groter zy, moet gy dat op den zeventhienden dach van de Maan doen, en als gy dat geneefsmiddel zult gebruiken, op den donderdach beginnen, en zeven dagen na malkander in-geven. Mits dat hy, die het zal in-nemen, op een bank tegen 't oosten staande, dat in-drinke. Dit schrijft *Marcellus*, 't welkenkel beuzelingen zijn.

III. STIP.

*Van de Bubalus, oft Bubalis,
en Pygargus.*

VAN de Bubalis heeft *Aldrovandus* dit: Ik meende, zeit hy, eertijds dat de Bubalis van de Bubalus in gedaante verscheelde: maar bedrogen zijnde, enz: bezie *Aldrov.* Pag. 303. tot het einde. Wat zijn natuur belangt, hy bemind wonderlyk zijn eigen land. In een vremde plaats gebragt, en in de wey gejaagt zijnde, keert hy weder na zijn oude. Als hy bevreesd is, meent hy, 't hoofd verborgen hebbende, bevrijd te zijn, gelyk de Struifvogel. Hy vlied alle wrede en frydbare dieren. Zijn bloed stremt wat styver, als dat van den Haas, oft het Hert: wijl hy naast oft weinig minder, met het Schapen-bloed over een komt. Het dunkt ons ook goed van de Pygargus met de woorden van *Aldrovandus*, wat het Schaap betreft, te spreken. De Pygargus. ('t zijn zijn woorden zeit *Plinius* in de voor-gedaagde woorden, pag. 304. tot het einde,) woont meest in eenzame Boffchen.

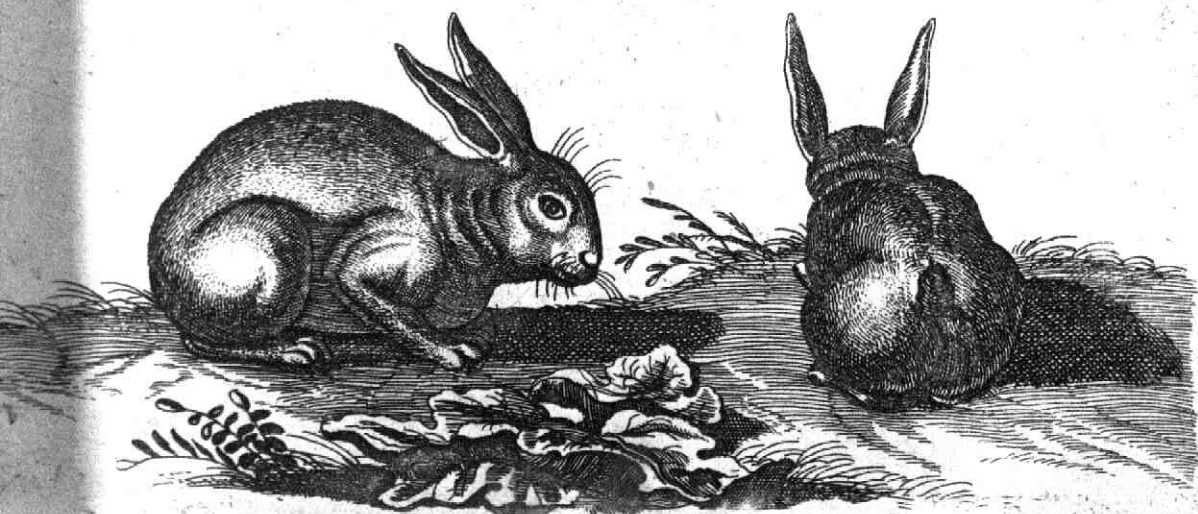
Aldrov.
Hist. or.
Bif. c. 14.

Cuniculq porcellq Indica

Kaninich

Kuniglein

Aldrov.
Hist. Bi-
fulc. l. 17.

haren. Het onder-kaak-been is wat langer als het bovenste. Zy herkauwen haar spijs, en worden licht tam. Als zy een oft twee maanden oud zijn, is het lyf schoon met plekken onderscheiden, die met der tijd verdwynen. De Kuguaku apara is by de Brazilianen een Geit met een weinig grooter hoorns als de voorgaande, maar van de zelve verw. De hoorns hebben dry armen, oft vingers, te weten den ondersten arm lang en gespleten van spits. De schacht is een menschen duim dik, en omtrent acht oft negen Rhijnlandsche voeten lang. Van de Caprea Strepfikeros, schrijft *Aldrovandus* aldus. *Plinius* stelt onder de Wilde-Geiten, die ons over Zee gezonden werden, de Strepfikeros enz: Pag. 305. tot het einde. Van de Kretische hebben wy een afbeeldsel uit *Bellonius*. De gemene Das, is, na't schryven van *Bellonius*, van lijf als een Hert, en grooter als de Capreolus, maar verscheiden van verw. De Das heeft kleinder hooft als een Hert, en zijn hoorns vallen ook alle jaren af, als in de Hertten, welke hy voorwaarts gebogen heeft tegen den aart van andere dieren. Den rug-grad is blinkend geel met een zwarte streep over de lengte. De start is lang tot de haallen als in de Kalven. Dikmaal zyn de zyden met witte plekken getekent, die door den ouderdom vergaan. Het gebeurt ook dikmaal, dat de wyfjes heel wit zijn, zoo datze Geiten schynen te sijn, ten waar zy kort hair hadden. Op verscheide plaatsen worden zijn hoorns verstoort van onmatige grootte, zodanige zijn, welke in 't opklimmen van de trappen op de burgt van Amyens gezien werden. Haar vlees komt met de Geiten by na over een, maar maakt enigzins zwaarmoedig bloed. Het is zomtijds zoo vet als Hamel-vleesch. Zijn drek met oly van Myrht gemengt doet het hayr groeyen.

V. S T I P.

Van de Muskus-Geit.

Aldrov.
Hist. Bi-
fulc. c. 19.

VAn de Capra Moschi, oft Muskus-geit hebben de Arabiers alleen geschreven. De jonge Grieken, als *Aetius*, *Aegineta*, hebben, 't geen zy schryven, uit die genomen. Maar 't zy gy dit wilde dier, een Bok, Geit, oft Gazella, oft een Indische, vremde, Oostersche, oft Muskus-bok, oft enkelyk een Muskus-dier noemt, daar is, zeit *Gesnerus*, weinig an gelegen. *Aldrovandus* noemt hem Muskus-geit. *Izidorus* en *Albertus*, noemen hem mogelyk vande Moschus, gemeenlyk Muskus genoemd, Musquelibet. By *Volaterranus* is hy Muskus muis genoemd, dien hy zeit uit Arabie en Aethiopie te komen. Van den H. Hieronymus tot Demetriades, word het vel van de vremde Muis, onder het reukwerk getelt

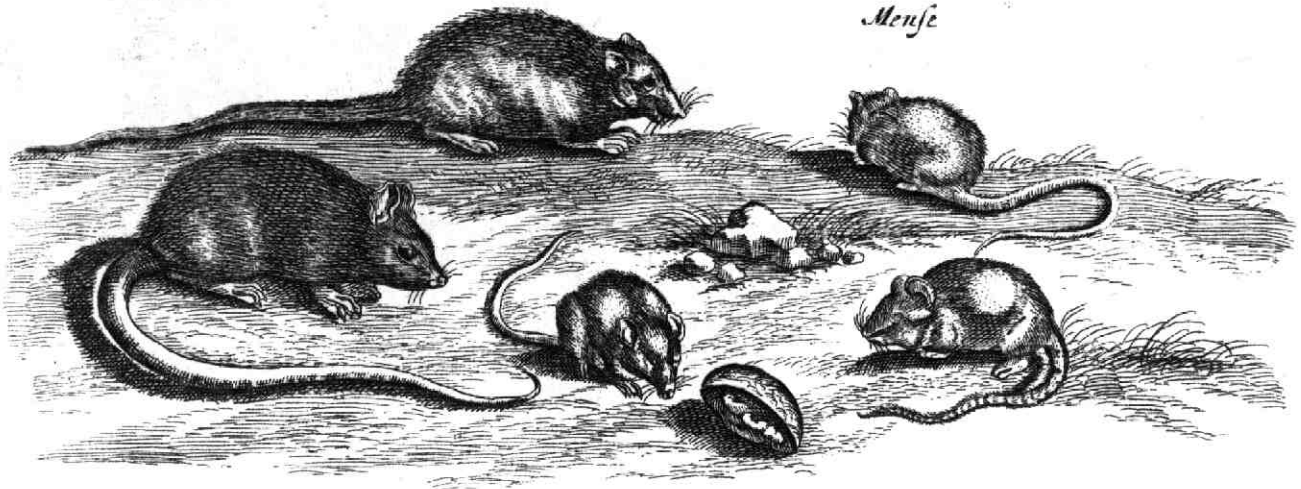
daar de Jonkers na ruiken. Andere menen datter de Moschus door verstaan werd. *Hermolaus* noemt hem 't Sivet dier: *Gesnerus* de blaas van het Muskus-dier, in welke reuk-werk vergadert werd. In de Beschryving verschele de Schryvers, hoewel 'er enige zijn die hem uit ondervinding aftekenen. Nochtans komen zy daar in over een, datze hem in 't geslagt van de Geit, oft Gazella stellen enz: zie Pag. 307. tot anders zijnze recht. Men zeit datze met welruikende kruiden gevoed werden, en voornamentlyk met de Nardus, waar van de Muskus oft het bloed, dat omtrent den navel t'samen stremt, zijn reuk krygt: zy worden om haar groote snelheid zelden levend gevangen. Datze haar vervolgers met byten anvalen, heeft *Alexander Benedictus* geschreven, Die ook zeit, datze, de langste tanden uitgebroken zijnde, getamt werden. In 't Landschap Thebet vangtmen haar met honden. Datze in China, Perzie, Afrika, en Aegypten gevonden werden, hebben zommige geschreven. Maar het reuk-werk dat deze Gazella voort brengt, word by de wantalige Muskus, by de Latinen Moschus genoemd. Welken naam mogelyk daar van genomen is, om dat het mosch van de bomen, gelijk de Ceder, en witte populier tot verscheiden reuk-werk en zalven van de oude gebruikt is. *Alciatus* noemt het Arabische Muskus. By de Grieken word het Moschus genoemd, oft om dat zy de teere spruiten van de planten, Molchas, Mochidea, en Mochaumara noemen, en dat in deze dieren, die de Muskus voort-brengen, enige nieuwe blaasjes met Muskus vervult, welke de jonge spruiten gelijk zijn, voort komen: oft om dat die dieren van middelbare groote tusschen een Geit en Kalf, en vande zelve verw van de Kalven zijn, welke de Grieken Mochus, en Mocharia noemen: oft om dat het blaasje van de Muskus de knoppen vanden Ajuin, daar het zaat in is, welke de Grieken Mochia noemen, niet qualijk gelijkt: oft om dat het, 't geen den Ethymologus behaagt, uit de midden-navel van dat dier uitsort, 't welk by de Grieken ek Mesu Cheistai genoemd is. Ik zwyg, dat het kan afgeleid werden, oft van 't woord Moo, om dat het van alle man gezocht werd: oft van Ezo, dat is oly, met het voorzetten van de letter M: oft van de beroving van de stank. Want Ozein betekent wel, en qualijk ruiken. Van sijn oorspronk schryven zy alle niet alleens. *Simeon Sethei* zeit (volgens *Aldrovandus*) dat al de Muskus uitgestort werd, enz: zie pag. 307. tot B. zo ook *Fuchsius*. In de verkiezing zijn de Schryvers ook niet eens. *Platearius* keurt de heel swarte niet goed. Die na den Lavendel-bloem helt, word geprefe. By *Brassavolus* is de swartachtige de sterkste van reuk, welke uit Kathaja komt. Daar sijner welke die van Tumbascine

Aldrov.
Hist. Bi-
fulc. c. 20.

om

Glires Ratten

*Mures
Mause*

*Mus avellanarius
Haselmaus*

*Sciurus
Eichhorn*

Nulmaus

*Mus araneus
Spitzmaus*

Talpa Molckworff

*M. Noricus
Grosse Haselmaus Zieselmaus*

om de overvloed van voedsel boven andere zetten. Die in zijn blaasje rijp werd, is beter als die in de Locht opgehangen werd. Want *Brassavolus* getuigt, dat de onrype, schoon zy noch in 't Beest hangt, een zwaren reuk heeft. By *Abensina* is de Muskus van Antebe, oft Aschiltios, daar nae de Jurgius, en ten lesten de Indische Zee-muskus de beste. Hy schrijft dat in Takuinis de blaasjes, die Muskus in hebben, Kubit genoemd zijn; dat de Gergeri blaasjes zijn recht-strydig met de voorgaande, en minder wel-ruikend: Dat de Muskus Chalin, middel-baar tusschen die beide: maar de Salmindi veel slimmer is. Van de keur schrijft *Aldrovandus* aldus: Of de rechte Muskus enz: bezie pag. 308. tot dat het een teken van vervalschte is. Sy werd op velerley wijs vervalscht, voornamentlyk de zwarte, en na't rossche hellende met een weinig gerooft Bokken-bloed: zoo datter dry oft vier delen van 't zelve tot een deel Muskus gemengt werden. Maar het geroofte brood maaktze breukzaam. Als het Bokken-bloed gebroken werd is het binnen helder en glinsterig. De Saracenen verkopen het dikmaal met zijn blaasjes, die zy met vervalschte gevult hebben. *Alexander Benediktus*, schrijft datze met de gedroogde Bokken-lever, en den drek van zeker vogel vervalscht werd. Zy word, nae 't zeggen van *Gesnerus*, met de wortel van Angelika vermeerderd, welke de op-gefmukte ook beschrijft. Indien gy 'er eenige droge kruiden ondermengt, zalze haar reuk verliezen. Maar in dien gy haar in een glas met Wasch wel toe-stopt, zal zy die behouden. Zy zal de verloren reuk weder krygen, in dien gy haar met een open Pot in een groot gat op-hangt. Wat angaat haar gebruik. De Schryvers verschelen in de gematigheid. *Averboes*, zeit datze in 't leste van de tweede trap verwarmt en verdroogt. *Sethi*, in de derde: Datze van dunne delen is, word by alle bevestigt. *Merkurialis* zeit, datze voor de neus gehouden het bloed uit-lokt, en vreeft dat hy in-genomen het zelve ook doen kan, om dat hy de vaten schijnt te openen. Voorts wordze in 't her-stellen van de krachten, in de bevingh, bezwyming, in winden, in genees-middelen, die 't hoeft zuiveren, in reuk-ballen, rookingen, zepen, mond-poeders, en zalven veel gebruikt. Maar zy verwekt in zommige vrouwen de op-stygingh, 't welk in de Veneetsche, en Noordische Vrouwen veel geschiet, indien wy *Olaus de Groot* geloven.

Olaus de
Gr. l. 16.
c. 13. en 14

VI. STIP.

Van de Bezoar-Geit of Bok, oft liever van de Pazaharticus en andere.

Verscheide Schryvers brengen verscheidene redenen by van de Bezoar-Geit. *Bellunensis* schijnt hem te ontkennen, als hy zeit dat de steen Bezoar genoemd, uit zyn Mynen, en het Arabische Thipasis gegraven werd. De Arabiers geloven datze in de Herten groeit. *Monardus* zeit uit het getuigenis dergenen, die in die landen geweest zijn, daar de Bezoar gevonden werd, dat het voor zeker een dier zoo groot als een Hert, en van die zelve vorm is, enz: bezie *Aldrovandus* Pag. 311. tot datze in Arabie uit enige Geiten dese steen gehaalt hebben. Maar volgens *Bontius* zijnse de Geiten van Kristienrijk niet ongelijk, behalven datze op-gerechte lange hoorns hebben; en enige gevlekt van huid zijn, als de Tygers, en schoon van aanzien, zodanige twe, zeit hy, wy hier dagelykx op Batavia zien. Na datze groter oft kleinder steen dragen, zo veel te rasser, oft moeylyker gaan zy voort, 't welk de loze Armeniers en Persen wel bekend is. De zelve doet 'er by datze een kruid, de Saffraan, oft *Hermodaktilus* gelijk, eten, en dat daar van de steen in de maag t' samengroeit. Waar door gebeurt is, na 't schryven van *Teixera*, dat als 'er een Eyland by de Portugesen Isle de vaccas, oft Koeyen-cyland genoemd, tusschen de Kust Charmandel, en het Eyland Zeilon, door een vreselyke vloed verdronken was, de Geiten die bewaart waren, noodzaaklyk elders mosten vervoert werden, en van dat kruid ontbloomt zijnde, geen stenen voortbragten, maar het Eyland van het ziltige water verlost, en de Geiten wederom gevoert zijnde, de zelve weder voortbragten. Maar zy zijn de Geiten zoo moeylyk als de menschen de steen van de blaas en nieren, waar uit af te nemen is, dattet alles ydel is, 't geen *Monardes* oft van die, welke in de darmen, oft *Fragozus* van die, welke in de nieren, oft *Moizes Egyptius* van die, welke in de gal-blaas, groeyen, geschreven hebben, waar van gy, zo het u behaagt, *Aldrovandus* kond na-zien. Want daar zijn 'er die willen, dat die steen Pazan, andere Balzaar. Maar *Bontius* datze Pazaher, dat is, tegen-gif genoemd werd. Hy komt meest in Persie voort, in een plaats Stabanon genoemd, dry dagen reifens boven Lara, daar de Koningen van Persen gewoon zyn wacht te leggen, om alle stenen van een zeker gewigt tot hem te brengen. Van de verscheidentheid der vorm spreekt *Aldrovandus* aldus. Dat men het grote onderscheid van deze in-geboorne stenen moet anmerken, enz: bezie *Aldrovandus*, Pag. 312. tot B. toe. Nochtans worden andere

Aldrov.
Hist. Bis.
cap. 21.

Bontius
Medicina
Indor.
p. 46.

Sciurus Getulus

Mus alpinus Marmota
Marmel thier

Glis Aldr.

Mus Indic.

Ichneumon s. lutra
Aegypti.

dere kostelijker en krachtiger gehouden. Datter uit een zekere stof valsche gemaakt werden, heeft *Monardes* uit de verhaling van *Guido de Lavaretus* geschreven: en dat de oprechte, die uit schellen en schorssen, op malkander leggende, bestaan, en zo glat zijn datze blinken, van binnen enig stof in hebben. *Garzia* noemt het kaf. Maar *Pontius* houd voor de oprechte, die met een weinig kalk gewreven, een rode verw vertoont, oft in een bekken met water geworpen, en daar twee oft drie uren ingelaten, zijn zelfde gewigt als te voren houd: Maar voor de vervalschte, die met kalk gewreven van een scheurt, oft uit het water genomen, lichter oft swaarder geworden is. Van de kragten word veel van *Scirapio*, *Monardes*, en *Garzias* ab *Horto* geschreven, namentlijk, datze op het naakte lijf gedragen, maken dat men van geen vergif beschadigt werd: Dat het poeyer in de beten der dieren gestrooit, dezelve geneest: en op de wilde dieren zelfver gestrooit, haar traag maakt: Dat het met enig nat op de Adder-slangen gestrooit, de zelve dood: en ten laatste, dat alle zorg in 't genezen en verdoven van het vergif, oft quaadaardige koortzen vergeefs is, 't en zy gy deze steen bruikt: En *Monardes* verhaalt eenige voorbeelden van die, welke door deze steen uit de kaken vande dood gerukt zijn. Zy helpt de zwaarmoedige, de vierden-daagsche koors, is goet tegē de bezwymig, 't vallend evel, de wervel ziekte, de graveelige, die wormen hebben, en andere. Maar daar is angemerkt, datze meer de vrouwen als de mannen helpt. Daar zijn 'er in Indie, die dromen datze door zijn gebruik jong konnen werden. Bezie daar over *Monardes* in een byzondere handeling. Maar *Pontius* zegt, dat hy in duizend ondervindingen zodanige krachten niet angemerkt heeft. Tot een besluit voeg ik uit den zelve hier by. Dat de Pazahar, in de magen van de Apen gegroit, die langwerpig rond, en somtijds meer als een vinger lang zijn, voor de alderbeste gehouden werden. Tot den Pazahar-bok kan ook de Vikuna, en Taruga betrokken werden: Van welke *Nieremb. berg* aldus spreekt. Daar zijn by de Peruanen veel gezwinder dieren, die zy Vikuna noemen. Enige meenen datze van *Aristoteles* en *Plinius* Geiten genoemd werden: Maar ik meen met *Akolta*, dat de Vikuna an de ouden onbekent geweest is. Zy hebben een gehoorn: dier also genoemd, maar de Vikuna is van hoorns ontbloot, hoewel het overige een wilde Geit gelijkt, daar hy mogelijk een geslagt af is. En 't gebrek van hoorns is hem niet tegen, want daar worden op sommige plaatzen gehoornde honden gevonden, hoewel de gemeene ongehoorn zijn. Hy zoekt de bergen en klippen, de koude, en eenzame plaatsen. Hy schijnt zich in vorst en sneute vermaken,

Monard.
de lapid.
Bezoar.

Nieremb.
H. E. 14.
c. 59.

en verheugt zich in gezelschap. Hy vlied die hem ontmoeten. In de vlugt zend hy zijn jong voor uit, dat hy gaern spaart. Hy word met een snelle jacht gevangen. Daar komen dikmaal by de dry duizend Indianen t'samen, die den berg bezetten, en dringen haar zo allengsjes opeen plaats, en dat somtijds meer als dry hondert t' effens. Maar zy zenden de wijfjes weder na haar jongen. Zy worden ook anders gevangen, als zy tot een bequame tusschen ruimte gekomen zijn, en werpen haar touwen an de beenen, daar an 't einde een lood anhangt, en beletten haar also het weg-loopen. Zy scheren haar tot dekfel, want haar wol is dun en sacht als zyde. Zy is van een taye angeboorne verw, en heeft geen andere verwing nodig. Zy geeft vermaak oft verkoelt in hitte. Zy helpt tegen de ontsteking der nieren, waarom de bedden daar mede gevult werden. Men zegt ook datze het voet-evel geneest. Het vlees is niet aangenaam, doch evenwel voor de Indianen eetbaar. Van de gezondheid verhaalt *Iosephus Akosta*, dat hy een heel scherpe pijn van zijn oogen schierlijk verzacht heeft, door een stuk vlees van de versch gedoodde Vikuna op de oogen geleid. Zy teelen in haar ingewand ook de Bezoar, die de naaste an de Oosterse in kragten is. Het naaste geslagt an de Vikuna is de Taruga, die sneller, grooter, en brandiger van verw is, en zachte hangende ooren heeft. Hy bemint geen geselschap oft kudden, maar dwaalt alleen over de klippen. De Bozoar hier in gevonden is grooter van kragt en klomp.

Nieremb.
H. E. 19.
c. 64.

VII. STIP.

Van de Suhak, der Scyten, en de Geit met hangende ooren.

Van de Suhak der Scyten, schrijft *Aldrovandus*, aldus. In Schytia zijnze met lange oren, enz: bezie pag. 313. tot het einde. De Geiten met hangende ooren zijn wy an *Aristoteles* schuldig, die ooren zijn een hand breed en negen vingers lang, en zommige hangen op de aarde. Mogelijk is die van de zelve welkers afbeeldsel hier getoont werd, en die Indische Geit, en Syrische Membrina genoemd werd. In wol, hair, aanzien en met zijn hoorns, is hy meer een Schaap als Geit gelijk. Zijn verw is wit.

Aldrov.
Hist. Bi-
fulc. c. 23.
Ar. H. A.
18. c. 18.

VIII. STIP.

Van de Orijs.

Daar worden dry geslagten van de Orijs met die naam van de Grieken geroemt. Een waterig en twe land dieren. Van die word by *Strabo* gewaagt, daar hy van *Turdetania* handelt, 't welk zommige menen, zo *Hermolaus* getuigt de Zee-ork te zijn. Datter van dese twee geslagten zijn kan uit *Plinius* en *Oppianus* bespeurt werden. Van den Orijs

Strabo
Geogr.
13.
Aldrov.
Hist. Bi-
fulc. c. 24.

Lutra Otter

Vitulus Marinus
Zee Kalb

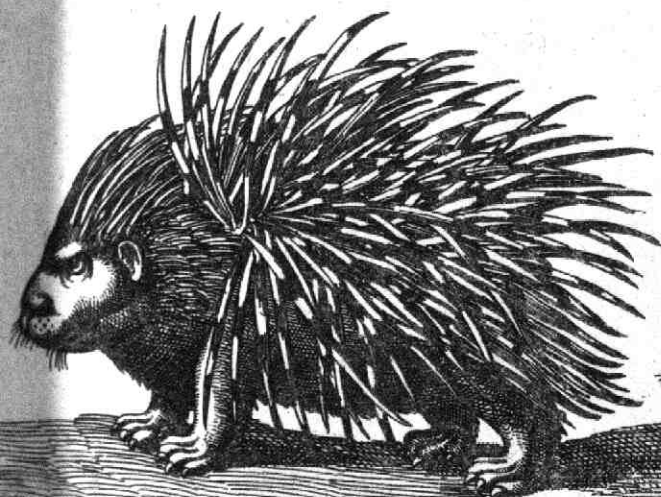

Castor Fiber
Biber

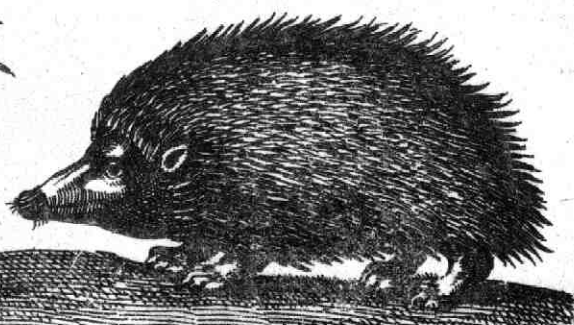

Lonx Lonza

Hystrix Dorn schwein stachel schwein

Herinaceus Igel Sevin Igel

Plin. H.N.
l. 11. c. 26.
Ari. H.A.
l. 2. cap. 1.
Plinius
l. 10. c. 73.

Orijs van *Oppianus* zullen wy in't volgende spreken. Deze word by de Grieken Oryttein oft Oryssein, dat graven betekent, alzoogenoemt, om dat men zegt dat hy met het opkomen van de Maan, gelijk hier na zal gezeit werden, met de voorste poten tegen 't oosten de aard op-graafte. *Plinius* (indien gy zijn vorm befiet) maakt hem eenhoornig, en een kloof-voet, 't welk hy uit *Aristoteles* heeft, en duyd dezelve uit het geslagt van de Wilde Geiten, en datse met hayr tegen 't hooft op bewassen zijn, 't geen in de *Aethiopische* Stier ook geschiet, en by den zelveu lesen wy, dat het dorre Afrika haar voort-teelt, en dat hy uit de natuur van die plaats sonder drank leeft, en op een wonderlyke wijs tot een geneesmiddel van de dorstige gebruikt werd. Want de stropers van *Getulia*, volharden door dat behulp, namentlyk door de blaasjes, welke zy in die lichamen vinden, daar een goeden dronk van heel gefonde vogtigheid in zit. *Albertus* zeit dat hy so groot als een Bok, en onder de kin gebaart is, in de eenfame plaatsen verkeert, en licht met de strik gevangen wert. *Herodotus* gelijkt hem in grootte met den Os. En wy hebben ook niet zekers van zijn vorm. De hoorns worden over al swart verthoont, en an 't einde spits, en na den ouderdom der dieren, in lengte, dikte, en getal van knopen onderscheiden. Wy geven hier de afbeeldsels van twee. Of zy van deze oft van de Indische Efel zyn, derft *Aldrovandus* zelf niet uit-beelden. En om dat de *Ethiopiërs*, die *Sili* genoemt werden, die voor wapenen tegen de *Struiseters* gebruiken: en deze hoorns heel hard, spits, lang en hol zijn, schynen sy van de zelve te zyn. De *Egiptenaars* hebben veel van de selve verziert: namentlyk, datze het opkomen van den hond weten, en dat met roepen te kennen geven. Datze die star aanzien, en als of zy dien God kenden daar voor, als om te anbidden, neer-knielen: 't zy oft door een zonderlinge toe-neiging: oft dat zy, gelijk by *Albertus* gelesen werd, verstaan dat dan de koude voor-by is, die zy niet wel verdragen konnen. Hoe hy zich tegen de Son en Maan draagt, sal ik met de woorden van *Aldrovandus* uitleggen. De selve *Egiptenaars*, zeithy, houden hen onrein, gelijk *Orus* spreekt enz: *Aldrovandus*, Pag. 315. tot daar toe, dat de Oryx moet schynen tegen haar ondankbaar, en ongodvrugtig. Zy doen 'er by dat hy na de Son gekeert zijn drek looft, en gedurig dorst lijdt. *Kolumella*, en *Martialis* gedenken ook den Oryx, maar ik vrees niet den zelveu. Want deze noemt hem wreed. Die onder de *sodanige*, welke in de Hazen-perken onderhouden werden. Den Oryx van *Oppianus* beschryft *Aldrovandus*, na de uitlegging van *Gillius* aldus: De Oryx, zeithy, verkeert in de Boffchen, en is de wilde dieren zeer schadelijk. Hy is melk wit enz. *Aldrovand.* Pag. 316. Tot hier toe

Aldr. Hist.
Biful. c. 25

Oppianus. Dat hy verscheiden van de voorgaande is, zult gy hier uit niet qualyk oordelen, om dat die onder de Geiten, die vreesachtig zijn, betrokken werd; maar deze wreed is. Van zyn hoorn heeft hy 'er niets by gedaan, 't welk hy gedaan zou hebben, indien hy geloofde, dat hy 'er een had. *Ælianus* schryft dat in Indie vier-hoornige gevonden werden. *Ambrosius Pareus* gedenkt een wild dier, in zeker eyland van de Rode zee, van de Arabiers *Kademotha*, en van de inwoonders *Pyrrasoupi* genoemt en verhaalt, dat uit de wereld beschryving van *Thevet*. Het is in grootte de Muilezel gelyk, met diergelyken hooft, en als met *Beren*-hair bedekt, doch niet so swart. Maar na 't geel hellende, met gekloofde voeten, als een Hert. Hy heeft twee lange, maar niet takkige hoorns, die van den Eenhoorn gelyk. De inwoonders van dat land door den beet van een vergiftig land-dier, oft visch gewond zijnde, worden terstond met het water te drinken, daar deze hoorns in ge-weekt hebben, gezond.

Ælia. H. A.
l. 14. c. 14.
Pareus
Tomo 1:
l. 5. c. 5.

VII. L I D.

Van het Hert.

DE naam van *Cervus* heeft het Hert van zyn hoorns die hy draagt (by de Grieken *Kerata* genoemt) by de Latinen bekomen. Dit dier heeft by de Grieken veel namen. Want het word *Elaphos* genoemt, gelijk als *Elaphros* dat geswind, oft licht beduit, oft gelyk als *Elophos*, om dat hy graag omtrent de Waters en Meren verkeert, oft om dat de roking van zyn hoorns de slangen verdryft, oft om dat het Hert zelf met het wryven van zyn hoorn an de klippen een sterken reuk verwekt, daar hy de slangen mede uit haar hopen lokt. Het word ook *Laphos Aeirakos*, *Beirix*, *Berkios* en *Bredos*, voornamentlyk by de *Lakoniers* genoemt, by *Nikander*, *Knekes*, *Nebrotekos*, *Pecharis*, *Sergos*, *Tachines*. *Varimus* noemt de Herten die de eerste-maal werpen, *Prokas*. Het jong van de Herten, word, *Ellos*, *Ladas*, *Naithros*, *Nebros*, *Kemas*, gelyk als *Koineas*, dat slaperig beduit, om datze noch in de hopen verborgen leggen, genoemt. Zy worden ook *Kelmas* en *Kemmas* geheten. Het is een dier met gekloofde voeten, sacht hair, en zoo men *Innius* geloven mach, van binnen hol, en daar om kan hy bequamelijk swimmen. *Pollux* heeft hem geelachtig hair toe geeigent, voornamentlyk an de Hinden en jonge Herten. *Euripides* noemtze bruin rood verwig. Nochtans worden 'er ook witte gevonden, sodanig dat van *Sertorius* was. 't Welk hy de Spanjaars wys maakten te konnen waarseggen. Sy hebben onder de andere dieren heel groote hoorns. Maar de Hinden hebben geen, nochtans syn 'er gehoornde Hinden oft wyfjes gevonden. In de een-jarige komen de hoorns

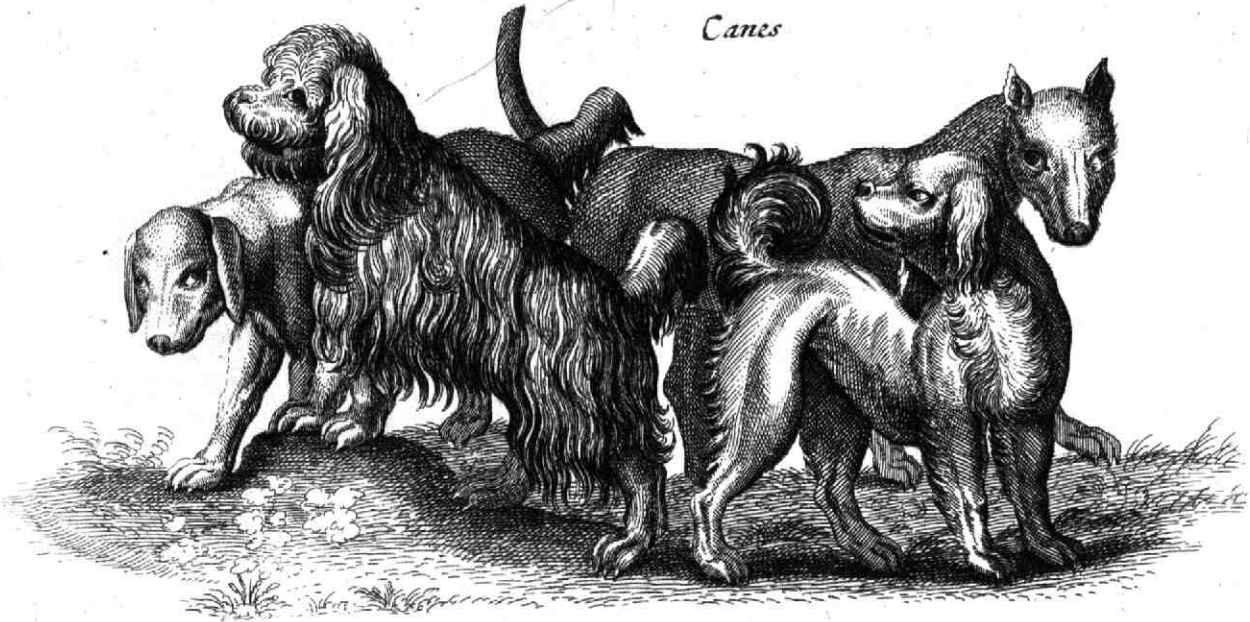
Aldr. Hist.
Biful. c. 27.

Beschry-
ving.

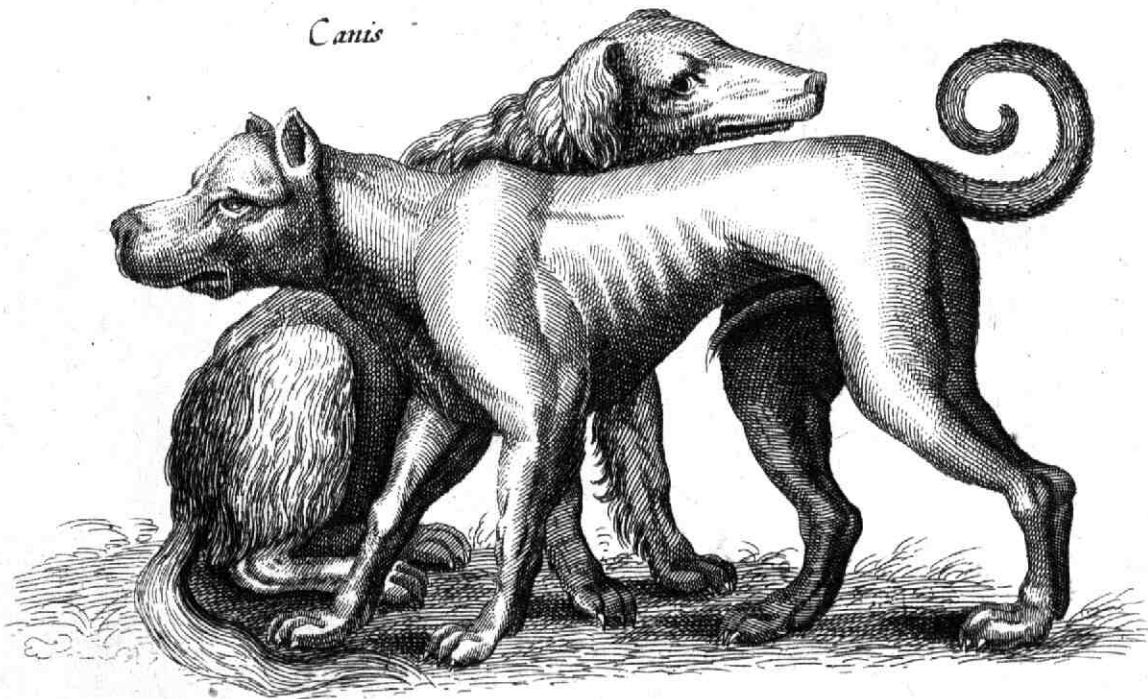
Canis Leporariq

Canes

Canis

noch niet uit, behalven datter tot een teken een uitpuilend begin is, 'twelk kort en ruw is. In de twee-jarige komen de hoorns eerst voor den dag, die recht, enkel, en als een elften spits zijn, waarom zy op die tijd Subulones, dat een elften betekent, genoemd werden. In de dry-jarige komen zy in twee geklooft, in de vier-jarige in dry voort, en zo rijft metten ouderdom voorts het getal der takken tot haar zeste jaar. Nochtans is het zeker, datze in vele tot meer takken geklooft werden. *Wilhelm* Hertog van Beyeren heeft 'er twee gehad, welke yder in een-en-twintig takken verdeelt waren. *Albertus* getuigt, dat de hoorns in Hoogduitland in elftakken verdeelt werden. *Æmilianus* heeft in de schat-kamer van den Hertog van Ferraren een dood Hert gezien, welkers hoorns zo getakt waren, datze voor die Hoogduitse niet weken. Maar te Antwerpen zijn 'er in een winkel gezien, die elk omtrent vijftien takken vertoonden, gelijk *Gesnerus* verhaalt. Maar deze Herts-hoorns verschelen van andere, om datze in alle dieren helen spits, maar in de Herten hecht zijn, en wijl zy in andere dieren an de beenders vast zijn, nochtans groeyen zy in de Herten alleenlijk uitte huid. Ook geen dier behalven de Herten verwisselt zijn hoorns. Zy worden zo hecht en hard, dat zy by na den aart van steen krygen. De verouderde hoorns ruiken een weinig, insonderheid indien zy in de lucht hangen, en nu vogtig, en dan droog werden. *Gesnerus* heeft in de hoorns van een uitgeteerde, de toppen oft opperste takken angemerkt, die nu dobbel dan dry-dobbel gezien wierden, en ook op de zelve plaats zeven takken hadden, de breete van de stam was zes vingers, en onderwaarts waren noch twee andere takken als nood-hulpen. Hy heeft ook tusſchen het bekkeneel, en de hoorns van het Hert, twee been-achtige uitpuilingen, die glat, omtrent twee vingers lang, en zo veel korter waren, hoe het Hert ouder was, gezien. Hy zegt dat an yder van deze een hoorn groeit, gelijk als door een t'samen-geleeding. Hy doet 'er ten lesten by, dat hy de hoorns van een twee-jarigh Hert gezien heeft, die omtrent negen duim lang waren, die gemeenlijk *Furcary*, oft gegaffelde genoemd werden. In de dry-jarige zijnze twemaal negenduim oft meer lang. Die wy hier uitgedrukt hebben, waren glat, witen niet rompelig. Datze de selve alle jaren, op zeker tijd in de Lente verwerpen, heeft *Aristoteles* verhaalt, die ook zegt datter een gevangen is, in welkers hoorns een groen veil-blad gegroit was. 't Welk by *Plinius* ook gelezen werd. Datze ook in de gelubde Herten af vallen, schrijft *Oppianus*. En dit zy genoeg van de hoorns. Wat angaat haar andere deelen. Het angezicht is vleesig. De neus opwaarts

gekromt, den hals langachtig. De neus-gaten sijn by *Oppianus* vier, met zo veel door-gangen verzien. De spieren van de hoofslapen zijn teer en zwak, de ooren gesneden en als verdeelt, zodanige voornamentlijk *Aristoteles* die gene toe-eigent, die omtrent *Argimusa* op den berg *Elapsus* verkeeren. Zy hebben weerzyds vier tanden, en onder, gelijk *Albertus* antekent, waar mede hy zijn spijs maalt, en daar-en-boven noch twee andere grote, die in 't Hert grooter als in de Hinden zijn: zy hellen alle neerwaarts, zo datze achterwaarts gebogen schijnen. Zy hebben alle levendige wormen in 't hooft, die, na 't zeggen van *Aristoteles*, onder de tong groeyen, in de holligheid, omtrent het wervel-been, daar het hooft mede an den nek gevoegt werd. Zy zijn niet minder als de mayen van de kaas, en dat twintig in getal t'samen-gevoegt. Maar daar zijn zommige die er meer gezien hebben, en die verdeelt. Andere hebben 'er geen gezien. Men zegt ook datter binnen het been van 't oog wespen groeijen en uitvliegen. Het bloed is 't water gelijk, en zonder enige vezelen, indien wy *Aristoteles* en *Plutarchus* geloven. *Baldus Angulus Abbatus* zegt, dat hy gesien heeft 't welk gestremt was, en dattet uitte anmerking van andere ook blijkt. Hy heeft groote ogen. En 't Hert na even-bedeling groot, gelijk in alle vreesachtige dieren is. Van de steen in den oog-hoek schryven verscheide ook verscheidentlijk. *Agrikola* noemt de steen *Belzahart*: *Bellunensis* *Bezaar*. *Scal.* ontkent dattet een steen is, voor de hondert jaren, zegt hy, isſer in de Herten geen steen. Nadien ouderdom groeit hy in den oog-hoek. Hy groeit t'samen met de beenders, en puilt in den mond uit, en is zo hard dat hy den hoorn overwint. Het deel, daar hy mede uitsteekt is, is rond, heel glat, geelverwig, niet zonder tekens van kleine zwarte adertjes. Hy is zo glat, dat hy het gevoel by na ontsnapt; en hy ontrekt zich zodanig, dat hy by na zich zelf schijnt te bewegen, enz: *Scribonius* noemt hem de vuiligheid van 't oog. In 't Hert van alle Herten, by na, worden beenders gevonden: Doch in de bejaarde groter, in de jonger, kleinder, en somtijds van een gedaante als een kruis malkander doorsnydende, zo *Iordanus* zegt. Ik heb, zegt de zelve, gezien, datter beenders uit gesneden zijn, zo groot als duiven-eyers, die uit schorssen op malkander t'saam gezet waren, en dat angenaamst om te zien was, na dat het been gebryfelt was, isſer noch een been in 't midden gevonden, de andere beenders, die in het hart groeyen, gelijk, om welke zich deze schorssen hadden uitgebreid, en die steen tot die klomp en hardigheid, door de brandende oft drogende hitte van 't hart, voort gezet. *Gesnerus* zegt, datze alleenlijk van half Augustus tot den 13. September

Ar. H. A.
l. 6. c. 10.Ar. H. A.
l. 2. c. 15.Pl. H. N.
l. 13. c. 17.Ar. H. A.
l. 3. c. 6.Scaliger
exercit.
112.Iordan. de
Phar-
menis
p. 15. tract. 3Æmilianus
deru-
minantib.Ar. H. A.
l. 2. c.Pl. H. N.
l. 11. c. 37.Ar. H. A.
l. 4. c. 5.Oppian.
Cynegi.

Canes

Hunde

gevonden werden. *Renodæus*, dat het inde jonge geen been, maar kraakbeen is. *Brasavolus* noemt het een zenuw oft zenuwachtig kraakbeen. *Andernakus* zegt, dat het, de linker holte geopent, en voornamentlijk de geheele grond van de groote hart-aar doorsneden zijnde, indien gy de wortels van de zelve, en van de vliezen vervolgt, gevonden werd. Want de wortel van de grote hart-ader, als mede de hartachtige lever-ader, en der zelve vliezen, komt uit het been-achtige kraakbeen

Ar. H.A.
l.2.c.1.

van 't hart voort. Zijn start is klein, als die van het Zee-kalf. De benen zijn heel dun. Hy heeft veel magen. Het teel-lid zenuwachtig, op de wijs van de Kameel. Den darm zo dun en zwak, dat hy, schoon gy hem maar zachtjes slaat, kan barsten, en de huid geheel blijven. Men zegt dat hy

Pl. H.N.
l.11, c.37.

geen gal heeft. Maar den darm zo bitter, datze van de honden niet angeraakt werd, 't en waar het hert heel vet was. De Achaïni gelooven, dat hy die in de start heeft, en dat daar yet in zit, dat de gal gelijk, maar niet vogtig als de gal, maar dat an het voorste deel de milt gelijk is. Het wijfje oft de Hinde is kleinder als het Hert: en een dier anders schoon van aanzien, zonder hoorns, scherp van gezicht en wonderlijke snelheid. Zy heeft vier spenen als een Koe. *Galenus* van de rekken oft vellen van de vrugt, en van de aderen en hart-aderen, die uit de lijfmoer in de vrugt schieten, handelende, bevestigt dat in alle dieren, die uit de natuur tot springen geneigt zijn, gelijk in de Herten en Geiten, de uitpuilingen der vaten an de lijfmoeders gehecht zijn, niet alleenlijk door dunne vliezen, maar ook door slymig vleesch, als door een zeker vet, 't welk een puikstuk van wonderderlijke voorzichtigheid is. Als *Oppianus* zegt, dat den rug vet is, verstaat hy dat zonder twijffel van beider kunne. Datze in Afrika niet gevonden

Ar. H.A.
l.6.c.29.

werden, hebben *Aristoteles*, en *Plinius* verhaalt, 't geen *Virgilius* en andere jonger Schryvers tegen spreken. In Apulia vertonen zy dikmaaleen geheel leger, en dat *Ferdinandus*, Koning van Napels daar door bedrogen is, gelijk mede *Iacobus Kaldora*, een ervaren Veld-overste van zijn tijd, hebben de Schryvers verhaalt. In 't Landschap van Cathaja Bargu zijn zy overvloedig, en dikmaal zoo tam datmer opryden kan. In Holland, na 't zeggen van *Hadrianus Junius*, zijn zy overvloedig in die geheele streek van de zandige duinen, met de tusschen-leggende vlakten, die zich van 't Haagsche Bosch tot Egmond toe, in de lengte uitstrekt. *Kapitolinus* gewaagt van de gepalmde in Brittanje: Zommige bevestigen ook datter witte en zwarte gevonden werden. In het Landschap van de Chikorary, in de nieuwe wereld, zo *Petrus Hispanensis* getuigt,

Plaats
Pl. H.N.
l.8.c.33.

Pontan.
l.2. de Bel-
bo Neo-
polit.

Junius Ba-
rav. l.1.
c.61.

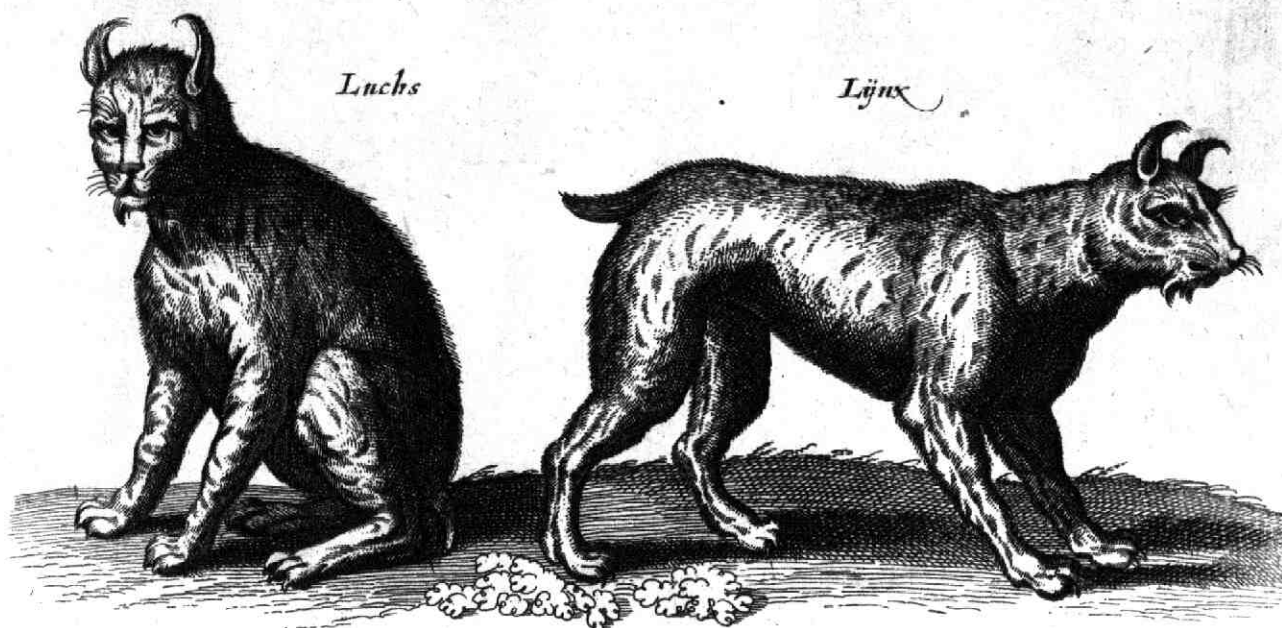
zijn zy zoo mak, datze gelijk by ons de Geiten gevoed werden. Dat Kreta haar gebrek heeft schrijft *Solinus*, uitgenomen het Landschap van de Cydoniata. Maar *Varinus* gewaagt van de Achinesche Hinden, die ook *Spathenaia* genoemd werden, van Achea, een stad van dat Eyland. *Bellonius* heeft ook nagelaten, dat daar niet weinige gevonden werden, om dat dat Eyland zonder schadelijke dieren is. Datze uit Syrie daarom na Cyprus overzwemmen, om datze het voediël, dat daar overvloedig is, graag eten, hebben wy by *Ælianus*. Op den berg Elaphus, van Azie omtrent Arginussa, hebben zy gespliste ooren, 't welk van de Herten van den Hellespont, de even-gemelde Schryver ook verhaalt. *M. Aurelius de Keizer* doet 'er by, datze daartam geboren werden. By de Schotten zijnze heel groot, en zo overvloedig, dat in de gewoonlijke Jachten dikmaal vijf, acht, ja thien hondert gevelt werden. En onder deze zijn somtijds enige, die thien duimbreed vet hebben. Daar zijn 'er ook veel in de Orkades Eylanden, op den berg, die van haar zijn naam heeft. Xapita, een Landschap van de nieuwe wereld, na 't zeggen van *Petrus Martyr*, heeft zodanige kudden van Herten, als wy van Koe-beesten. Zy werpen t'huis, zy voeden haar jongen t'huis, en loopen los door de Bosschen om de kost te zoeken, zoo lang den dagh duurt, tegen den avond komen zy haar jongen weer bezoeken, laten haar in de stallen oft hokken besluiten, en de jongen gevoed zijnde, haar ook melken. In Frankrijk zijnze ook omtrent Fontaine-Bleau menigvuldig. In Florida zijn zy ten deel tam, zodanig mogelijk die van Xapato zijn, en ten deel wild, van welke zommige zoo groot als Koeyen, andere kleinder zijn, in veel plaatsen van Hoogduitsland worden zy in de grachten, omtrent de wallen gevoed. In Zwitserland zijn zy nu niet overvloedig, om dat de Bosschen door de veelheid der Inwoners verwindert werden. Datze in 't zwarte wald ook zwart gevonden werden, heeft *Gesnerus* van sommige gehoord. In het Landschap van de Dikilappen zijn zy met geheele kudden, en worden van de Noorwegers Rheen genoemd, en zijn wat groter als onze Herten. De Lappen gebruiken haar in plaats van andere lastdieren. Sy werden, zegt *Herberstein*, an een slede op de vorm van een visschers bood, gespannen, in welke de mensch, om door de gezwinde loop van de Herten niet uit te vallen, met de voeten vast gebonden werd, de toom, daar hy de Herten mede bestuurt, houd hy met de linker, en met de rechterhand een stok, met welke hy de slede, indien zy mogelijk op een zyde quam te hellen, stut. Hy zegt ook dat hy op die

Ælianus
H.A. l.5.
c.56.

Ar. H.A.
l.6.c.29.

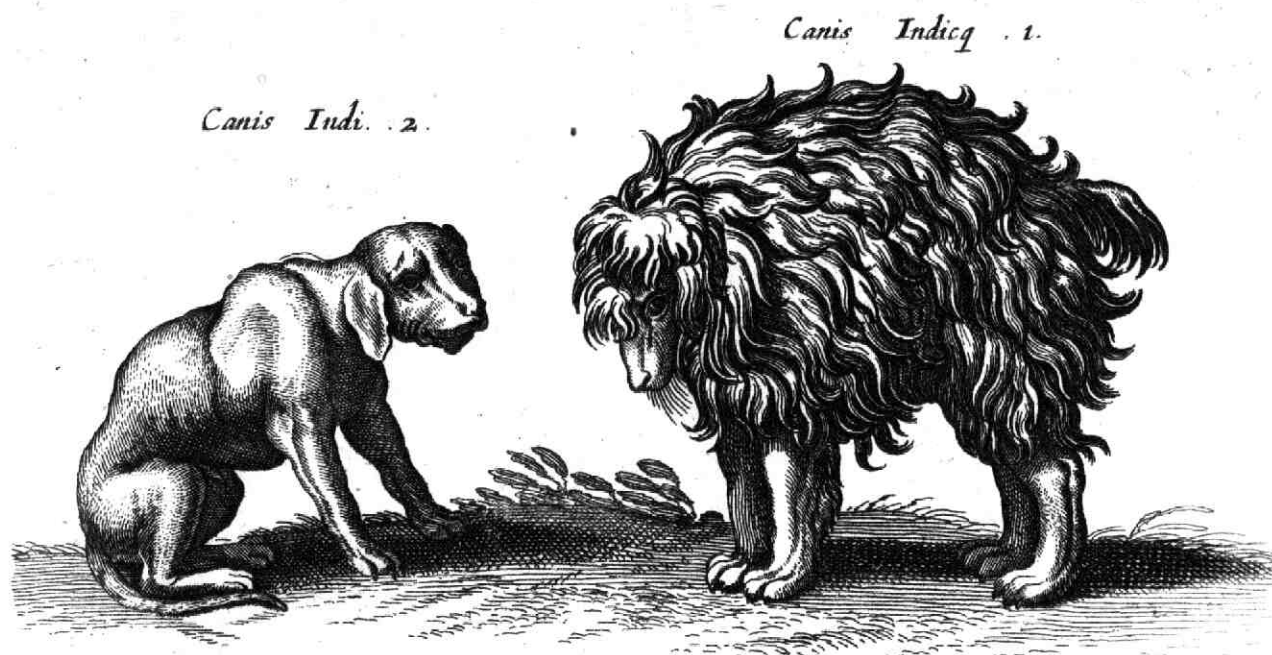
Martyr
Decad.
Ocean. 7.
c.2.

wijs

Luchs

Lynx

Canis Indi. 2.

Canis Indicq. 1.

Canis Venatorius Tag-hund
Wind-spiel

wijs twintig mylen op een dach af leide, en ten lesten het hert liet lopen, 't welk weder tot zyn Meester en oude stal keerde. Zy branden zo van geilheid datze een gehelen dach daar toe gedreven werden. *Budens* zeit, datze alzoo een gehele maand woeden, daar na niet veel minder als nocheen maand beginnen te bedaren. Zy vechten dan om de Hinden, en de overwonnen gehoorzaamt den overwinners als zyn Heer, en volgt hem achter na, zo wy *Albertus* geloven. Dat de Herten, als de Hinden vol zijn, haar van zelfs van die afscheiden, en yder om de zwaren reuk van de geilheit, een kuil in 't byzonder graven, datze op de wijs der Bokken stinken, dat haar 't gezicht ook zwart werd, en zoo leven tot datter een slag-regen valt, en dan weder na haar weiden keren, schrijft *Aristoteles*. Zy beginnen te versamelen in de maand van Augustus en September, en veel worden in weinig dagen zwanger. De Hinde verzamelt veeltijds al zittende; om dat zy het Hert om zyn krachtig geweld niet kan dragen, somtijds nochtans onderstut zy hem op de wijs der Schapen, en schuwt haar makkerinnen, wanneer zy door geilheit tracht te verzamelen. *Oppianus* heeft nagelaten dat de Hinden in haar snelste loop konnen besprongen werden: en dat de mannetjes haar op twe benen al lopende in volgen, en alzo haar verzameling volbrengen. De Herten lopen ook zomtijds na andre Hinden, en keren daar na wederom te verzamelen tot de voorgaande. *Plinius* seit dat de tamme niet ontfangen, ten waar zy van jongs op-gevoed waren. Zy dragen acht maanden, en werpen gemeenlyk een jong. Den anwafch der jonge is heel voorspoedig. Als de Hinde werpt, wordze van enig slijm gezuivert, maar anders noit. Als zy zuigt, zeit *Pollux*, datze haar zelf verachteloofst. *Gesnerus* weder-leit dat. Van het lang leven der Herten komen enige dingen by de Schryvers voor. *Hexiodus* in zyn Rijmen, die nochtans onder zyn werken niet gevonden werden, geeft an de Kray negen van onze ouderdommen, en vier dubbel an de herten, en alzo zoud hy 3600 jaren leven. *Plinius* zeit datter gevangen zijn, die enige hondert jaren oud waren, met hals banden omringt, die haar den groten Alexander an gedaan had, en die door groote vetheid met de huid bedekt waren. Ten tijde van Karel, Koning van Vrankrijk, die ten tijde van de scheuring tusschen Klemens, en Urbanus de VI. geleefd heeft, isser omtrent Sylva nestus een Hert gevangen, in welkers half band met Latijnsche letteren geschreven stond. *Hier mede heeft my Cezar vereert*. En hoe-wel dat van Kajus Julius Cezar niet wel kan verstaan werden: nochtans kan het tot ymand van de Karolovingen betrokken

worden. *Theophrastus*, hoe wel hy ouder als tachtig jaren gestorven is, heeft niet te min over de natuur geklaagt, datze langer leven an de Herten, als an de menschen gegeven had. Ik verzwijg noch de heilige Hinde by *Pauzaanias*, welke ten tijde van Agapenon een jong oft Rhe-kalf was, van gelyken het Hert van Diomedes, 't welk ten tijde van Agathokles na enige hondert jaren gevangen is. Men zeit dat de Hinde van den Keizar Augustus, met het opschrift van den Keizar, *raakt my niet an, want ik ben des Keizars*, ontelbare jaren na zyn heersching gevangen is. Zommige oordelen haar ouderdom uit de veelheid van de takken, dat *Aristoteles* niet behaagt. De Schryver van de Nachtegaal zeit, datze als de Hinnen klokken. *Virgilius*, datze beswaarlyk loeijen als een Esel: Sy veranderen de stem na de kunne. Sy is kort in de Hinden, langer in de Herten. Sy houden vrindschap met het Berg-hoen: maar met den Arend, de Gier, de Slang, de Honden, de Tyger, de Ram, het keffen van de Vosschen, met de Asphaltum, en de rode vederen houden zy viandschap. De Berg-hoenderen zitten dikmaal op haar rug, en plukken de hairen uit. Den Arend op haar hoorns zittende waeyt veel stofs in de oogen der Herten, en slaat hem met de vlerken in den muil, tot dat hy op de rotzen neder-stort. Zy vechten met de slangen; zy zoeken de helen en lokkenze met haar asem uit. Daarom heeft het gebrande hertshoorn zonderling, dat het de slangen verdrijft. Datze, in de engten van Lybie leggende, van de Herten worden angeraast, lezen wy by *Oppianus*. Indien een Hert op de kaktus treed en gewond werd, konnen zyn beenders geen geluid geven. Van de Asphaltum geraakt zijnde sterft hy. Sijn verstand bewijzen de volgende dingen: zy beminnen ongeboode bosachtige plaatsen, daar een goed vet land is. Sy beminnen ook de bossen, de wijngaarden en luchtige plaatsen. Het Hert, de weiden verlatende, geeft zich geswind na de bosschen, maar loopt niet in. De Hinde zoekt daar graag de dichtste plaatsen: Hoewel zy somtijds beter weiden vinden, nochtans keren zy altijd weder na haar geboort-plaats. Een groot Hert weid altijd met een ander kleinder vergeselschap, welken de Jagers den wapen-drager noemen. Sy weiden by na den gehelen dach, en op den middag, als de Son heet schijnt, schuilen zy onder de schaduw: zy zijn zoo vreesachtig, datze tot een spreekwoord geworden zijn, waar van hy door de Godspraak Kantharion Arkas genoemt is. Datze in de sprong uitmuntend zijn, getuigt de Plaats omtrent Frankfort die daar den naam van draagt. Daar zijn twee stenen opgerecht, zoo *Gesnerus* verhaalt, omtrent t' zefzig voeten van een middel-baar man van

Toenei-
ging en,
afkeer.

Arist.H.A
l.6. c.29.

Plin.H.N
l.10. c.63.

Arist.l.c.

Ouder-
dom.

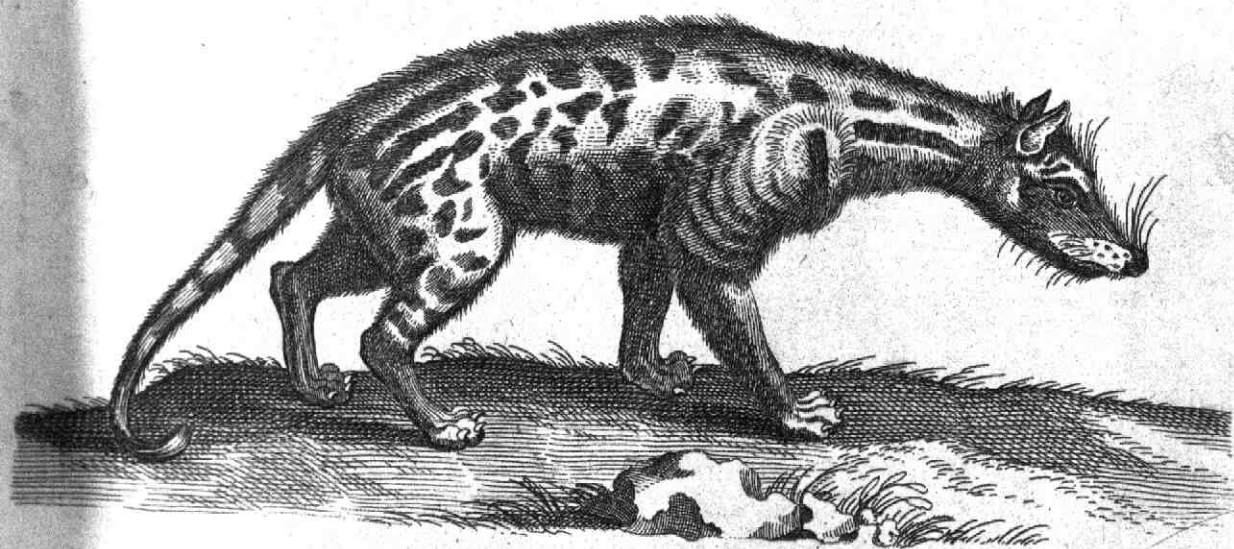
Felis Domestica
Zahme Katz

Felis sylvestris
Wilde Katz

Felis Libetii

Zibet Katz

Genetta
Geneth Katz

Meles vel Taxus Canin.
Dachs

van malkander. Dieruimte heeft een Hert over-gesprongen, en dat noch over een geladen wagen, als hem de Jagers benaauwen. Zy rusten in haar vlugt, tot dat hy, die haar vervolgt, nadert, en dan vlugten zy weder voort. Als zy de moed zinken laten, verlaten zy de donkere Boffchen, en vlugten na de velden, en naderen de wooningen en huizen. Zy loopen veeltijds voor wind. Van haar sneegheid in 't bedriegen der Honden, schrijft *Budeus* dit. De Hertten, zegt hy, zijn gewend, als zy zien datze met heftige en snege vervolgers te doen hebben, in 't ronde te loopen: daar na heftiger gedrongen zijnde, de stallen van de gemeene Hinden, en verblijf plaatsen van andere Hertten te zoeken. En haar onder den gemeeenen hoop, als onder de schaduw van een honds-dwaling te verbergen. Soms tijds enige van de kudde van daar te dryven, en alzo een stuk weegs voort te loopen, om de honden werk te geven. Als zy enigen tyd deze list gebruikt hebben: begeven zy haar van dat gezelschap af, en schieten enige afwegen in. Daar na rusten zy tusschen beide, wyl de honden de voetstappen van de Hertten oft Hinden nasnuffelende, van haar eenigzins af raken. Als nu de snedige reuk der honden dit bedrog overwint, begeven zy haar tot andere hulp-middelen. Zodanige zijn, datze eenigzins in haar eigen voetstappen wederom lopen, daar na verscheidde kringen maken, en die zo verwart als mogelijk is, en dan weder heel snel en ver voort-loopen enz. Men heeft gezien datter een onder een kudde Koe-beesten liep, en met de voorste poten opeen Os springende, bleef daar een stuk weegs als rydende, op hangen, en sleepten met de achterste voeten lichtjes over de aarde, om de honden zoo veel hy konde een onzekere reuk achter te laten. Daar isser noch een gezien volgens den zelve *Budeus*, die opeen boom, welke in 't dicht en 't donker stond, gesprongen is, en de takken in de sprong van malkanderen deellende, zo verheven bleef staan, en daar in zo verwart was, dat hy niet weder konde af-springen. Tegen de vergiftige kruiden, eet hy de Artifokken: en tegen de beren van de Phalangius Kreeften. Zy zijn ook zeer bezorgt, dat de zonne-stralen haar niet in de versche wonden steken, om geen verrotting te verwekken. Zy hebben het kruid Diktamnum angewezen, om de pylen uit te trekken, welke met het eeten van dat kruid haar weder uit het lijf vallen. 't Geen nochtans *Dioskorides* en *Tullius* de Geiten toe-schryven. Zy zwemmen de zeen over, en zwemmende, houden zy haar orde in de lengte, en de achterste leggen haare hoofden, op de billen van de voorste. Dat word voornamentlijk gezien in die gene, welke van Cilicia na

Cyprus over zwemmen, en hoewel zy geen land zien, nochtans zetten zy op den reuk an. De zwakke stellen zy in 't achterste, en steken niet eer van de wal, als met een goeden wind. Zy werden Zomers vet, en daarom verschuilenze, om datze weten, datze door de zwaarte van haar lijf, gevangen werden. Als zy haar hoorns verloren hebben, schuilen zy ook by daag, en dat in donkere plaatsen, om het ongemak der vliegen te schuwen, en weiden dan by nacht, tot datze haar hoorns weder ghekrege hebben, welke uitkomende, zetten zy die in de Zon om te betterte drogen. Als zy met het wryven an de boomen niet voelen, datze haar pijn andoen, komen zy weder an den dagh. Datze haar hoorns, als zy afgevallen zijn, begraven, word gezeid. Maar andere schryven, datze maar een van beide begraven. Men zeit, schrijft *Plinius*, dat de rechter hoorn niet gevonden werd, als of die met een zeker genees-middel begaaf was, en dat is noch wonderlijker, wyl zy die in de dier-gaarden ook jaarlijks verleggen: datmen meent datze van haar begraven werden. *Aristoteles* heeft dat van de linker

Ælianus
H. A. 1.5.
c.56.

Ar. H.A.
1.9 c.5.

Ar. H.A.
1.c. & 1.10.

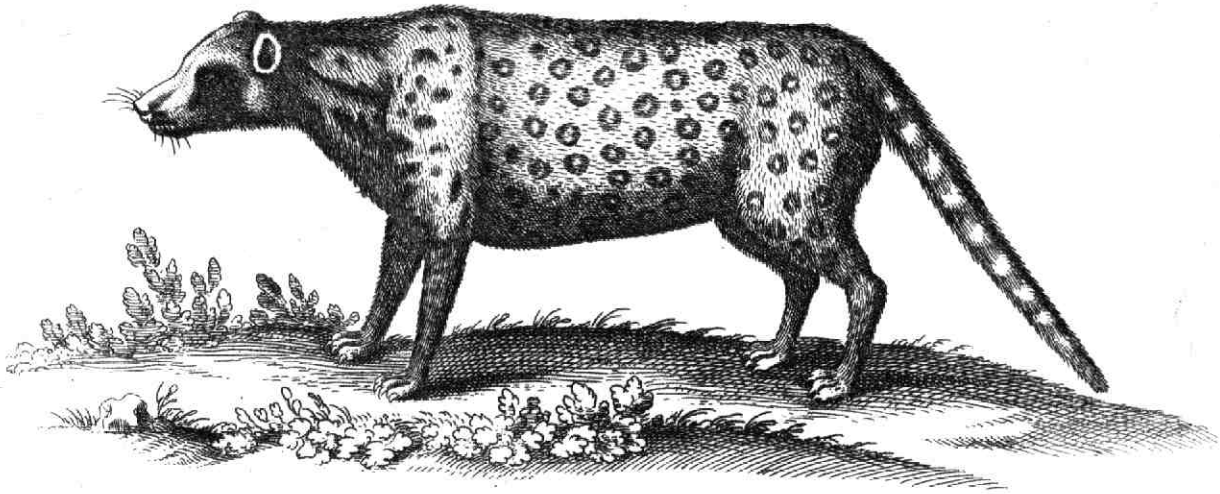
Ælianus
H. A. 1.7.
c.46.

Ælianus
1.11. c.25.

Ælianus
H. A. 1.4.
c.8.

Pl. H.N.
1.8. c.32.

Hyæna Odorata Africana

Catus Zibethicus Americanus

Tlaquatzin

Mus Aquaticus

Ælianus
H. A. l. 2.
c. 46.

Gebruik
in de spi-
je.

Galen de
Aliment.
facult. l. 3.
c. 6. & 8.

Iul. Ale-
xandrinus
l. 11. c. 11.

Ar. H. A.
l. 6. c. 29.

Gebruik
in de Ge-
neefkonst

Galen. in
Euporistis

daar na een zeker kruid, en dan keren zy weer na haar jong Dat yder haar jong niet opvoed, schryft *Solinus*. Datze haar tere jongen zorgvuldig verbergen, datze die onder de kruiden en heesters verborgen hebbende, met de voet bestraffen om te schuilen, wanneer zy groot genoeg zijn tot loopen oefnen, en haar gewinnen over afgebroken plaatzen te springen. Zy worden met een Harders Fluit oft gezang verzoet, en dat zoo zeer, datze zomtijds het eten verzuimen. Wat angaat haar gevoel, als zy opgerichte ooren hebben, horen zy heel scherp, als zy die laten hangen, worden zy lichtlijk verrast. Datze goed van gezicht zijn, daar van is dit een bewijs, dat haar *Oppianus* Megalopous noemt. Van haar gebruik in de spijs, zijn de Schryvers verscheiden. *Isidorus* zegt, datze lekker, en licht om te verteeren vleesch hebben, om datze haar veel bewegen: Maar indienze gelubt werden, eer de hoorns wasschen, datze dan gematigder vleesch hebben. *Galenus* noemt haar vleesch hard, zwaar om verteeren, en zwart-gallig; elders het Ezels-vleesch gelijk. *Siméon Sethi* bekent, dat het zwarte gal maakt, en in de zomer te schuwen is, om datse dan door het eten der slangen vergiftig zijn. Indien het veel gegeten werd, het lichaam doet beven, en in de winter veiliger genooten werd. *Iulius Alexandrinus* acht het jonge Herten vleesch beter, hoewel hy het oude ook prijst, nochtans is den groten ouderdom geen oorzaak, waarom 't op sijn derde jaar mag gepresen werden. In haar staande ouderdom, gelijk die langduirigh is, zoo is het ook slegter, wyl de drooghte en hardigheidt altijd toeneemt. Dat het ten tyde van haar geilheid ook bedorven werd, en als dat van de Bokken stinkt, lezen wy by *Aristoteles*. *Avicenna* meent, dat sijn ghebruik zwaarmoedige koortsen verwekt. Maar *Plinius* getuigt, dat hy enige vorstelijke Vrouwen kent, die gewoon zijn alle uchtens Herten vleesch te eten, en langen tijd zonder koorts geleefd hebben. 't Welk zy meenen also geraden te zijn, als het Hert met eene wond omgebragt is. Andere beloven haar door het eten van Herten vleesch, een lang leven, om dat het dier zelf lang-levend is. Dat de lever quaad-aartig is, schryft *Vincentius Belluacensis*. De eerst uitkomende hoorns, zijn ook onder een van de lekkerre spijsen gerekent geweest. *Brugerinus* zegt, datze gezoden, en daar na gesnerkt werden. In de Genees-konst, hebben de hairen, de huid, het merg, het smeer, de hersene, de long, het teel-lid, het hart, de beenders, het stremfel, de pis, de tranen, en voornamentlijk de hoorns haar plaats. Met de hairen word de lijfmoer gerookt, en die roking, belet het misvalen. Het schrapfel van de huid met puim-

steen, en Azijn gewreven, word op de zweerende roos gestreken. Zoo dezelve met de voeten an de deur gehecht werd, belet zy den ingang van de vergiftige dieren. De zelve is ook een genees-middel tegen het onwillig water maken. Het merg is heel goed om pijn te verzachten: Opgestreken, verdrijft het de Slangen. Tegen den brand van heet water, oft ander nat, is het een zonderling genees-middel: Met water ingedronken, geneest het de darmpijn: Van achter ingespeut, verzacht het de pijn van de rode-loop, met een zet-pil ingesteken, verzacht het de verharde lijfmoer. Van sijn gebruik, in het openen der maand-stonden, schrijft na *Agrikola*, *Mizaldus* aldus: Indien twe oft dry-vierendeel loods Herten-merg, na de maat van 't lichaam, oft den ouderdom, in een schoon dun doekje gesloten en zoo in de vrouwen schamelheid gesteken werd, met een uithangende draad, om uit te kunnen trekken, als de gemeene tijd der stonden genaakt, en 't lichaam welbereid, en een goede wijs van leven voorgeschreven is, verwekt het de maandstonden. Het smeer verzacht het voet-evel, en word op de sproeten van 't angezicht gestreken: gebrand, en met een gebrade Oester gemengt, geneest het de kak-hielen: Het word versc in de zweerende lijfmoer gesteken. De Hersene prijst *Rhazes*, tegen de pijn der heupen en zyden, en om de breuken te genezen. De long verdrijft de wratten, kloven, en harde geswellen, zo wy *Plinius* gelooven: Opgeleid, en dikmaal vernieuwt, geneest het de bladers, die van harde schoenen komen, zo *Marcellus* bevestigt. Daar zijner die zeggen, dat zy in den oven gedroogt, en met wijn gestampt, de teering-zuchtige genezen heeft. De asch in een aarde pot gebrand, heeft vele kort-amige, en engborstige genezen. Het teel-lid gedroogt, en met wijn gestampt, word tegen de beten van de Adder-slangen gebruikt. Met wijn an de Stieren gestreken, verwekt het tot springen: gedroogt is haar goed, tegen het bezwaarlijk water-maken, en de kronkeldarm-pijn, indien het water, daar het mede gewassen is, gedronken werd. De Wijzen oft Tovenars, zoo *Plinius* schrijft, zeggen dat het de vrugt bewaart, indien de Vrouw, het witte vleesch van de borst van een Hyæna, met zeven hairen en een Herten teel-lid in een Boks-vel gebonden, an den hals gehangen werd. De beenders gebied *Galenus* tegen den buikloop op te stryken. Maar *Sextus*, ontkent, dat, die welke een Herten knieschijf by zich draacht, enig gezwel in de lieschen krygt, en zegt dat de gezwellen, daar mede geraakt zijnde, verdwynen. Het hert met het vel, en den hoorn gebrand, en met oly opgestreken, geneest by de zelve, de

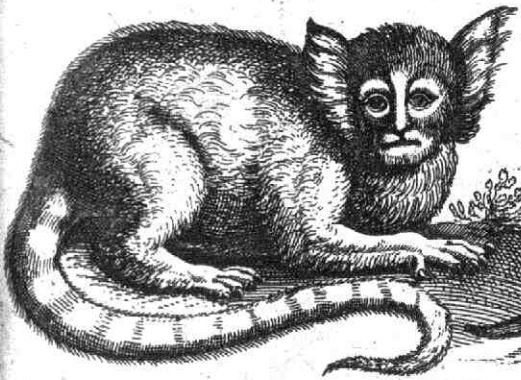
Galenus
simpli. l. 11.
c. 5.

Miraldi
cent. 6.
Aphorif.
l. 96.

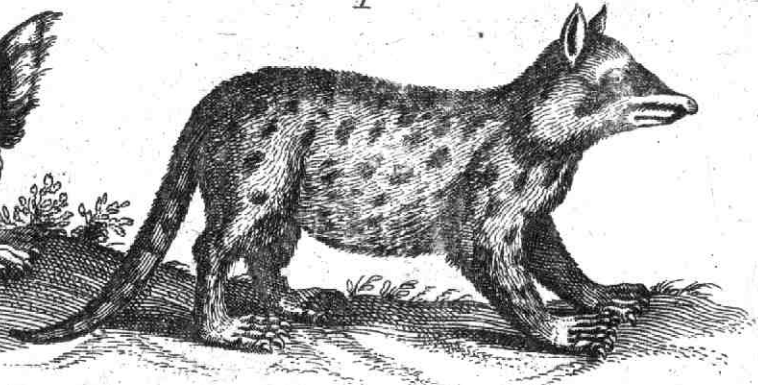
Hippokr.
de morb.
mulier.

Galenus
Euporist.
l. 2. c. 42.

Cercopithecus Sagorin Clusij

Mapach

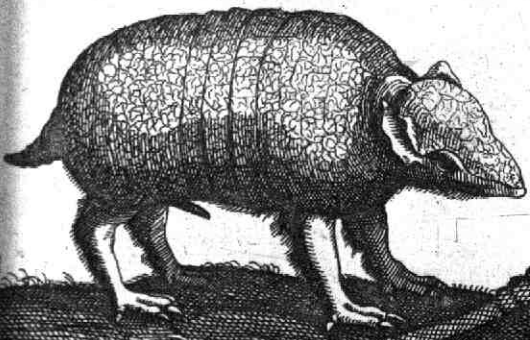
Cercopithecus Barbatq Clusij

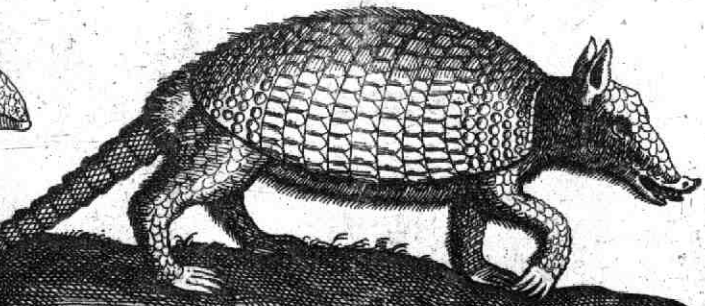
Igravi sine Clusij

Armadillo Genus Alterum Clusij

Armadillo sine Aiatochthi

de wonden. Het been uit het hart van een Hert; word voor een tegen-gif gehouden. De steen, die in 't hart oft de lyfmoer gevonden werd, belet het misvallen der vrouwen. Het stremfel van een Rhe-kalf in de moeder gedood, is een voornaam geneesmiddel tegen de beten der slangen: het wort ook nuttelyk den genen, die van een dollen hond gebeten sijn, in gegeven: Het is ook goet tegen de gegeten scherling oft duivels broot. De pis geneest de pyn der milt, en de opgeblasen maag en darmen: de tranen worden onder de zweet-dryvende geneesmiddelen gerekent, en in een weinig wyn gedronken, dryven zy zoo heftig, dat het lyf als geheel geloft werd. Daar de traan haar uit-puiling heeft, is zy rond, heel glad, geel-verwig, niet zonder zwarte adertjes, en zo licht dat hy 't gevoel by-na ontsnapt, en ontrekt zich zodanig, dat hy by-na zich zelve schynt te bewegen. Het grootste gebruik is van den hoorn. Uit het onderste dat noch bloedig is, word een water overgehaalt, tegen de quaadaartige koortsen. Het word met een open vier gebrand, en niet alleenlyk om te weten, en tegen 't vergif geprezen, maar ook veel andere siekten. De Inwoonders van 't Eyland Florida, steken in de door-boorde lippen van de kinderen, en geloven datze zoo van vergif bevrijd zyn. *Andernakus* maakt uit de zelve, met wierook gebrand lood, opium enz: met regen-water gemengt een oog-water. De zelve in Azyn gewreven, oft gekookt, word op de krauwagie oft de schilfering gestreken. Met vitzen-meel en Hertenvet verdryft het de sproeten: angesteken is het met zyn reuk tegen het vallend evel bequaam. Met de sponcy, daar stenen in gevonden werden, gestampt word het van elk even veel dagelykx met water, oft wijn tegen de kropzweren in gegeven: tegen het vleesch-gewas van de neus word het met Sandarach in-geblazen. Om de tanden wit te maken word het mastix, en sal ammoniak in een nieuwe pot tot asch gebrand, vermengt: rauw en in azyn gekookt verzacht het de pyn van de kevels der kinder-tanden: gebrand en met wyn gemengt en angestrecken maakt het de losse tanden vast. Het geneest met Gom dragant de bloed-spouwing: gebrand, geneest het de rode loop: om te braken word het met een weinig levende zwavel uit een slurpey ingenomen: *Sextus* zeit dattet gebrand en met honig azyn de milt verdroogt: uit de jonge en tere heeft *Marcellus* een geneesmiddel tegen de kronkel-darm-pyn, welkers beschryvingh by *Aldrovandus* te zien is: tegen de wormen geeft het *Galenus* met yvoor in: daar zijn 'er die kryt, het semen sanctum, en een gebraden doyer van een Ey daar by vermengen, en met honig daar van koekjes maken: Ten lesten word het tegen de vloed der vrouwen en de op-

styging gebruikt. In 't onderscheid komt by-na niet voor, behalven 't geen by *Nieremb.* *remberg* gelezen werd. Het Hertengeslagt, H. E. l. 19. c. 64. zeit hy, van Nieu Spanje, is niet eenerley, zy noemen het Makame. Enige sijn heel rood, andere wit. Dese noemen de Indianen Koningen van de Hertten, en in haar taal Yztak Makanne. Andere sijn de onze in vorm, grootte, en verstand gelijk: zy noemenze Akulhuame. Die kleinder als deze, en Quauhtlamakame genoemd zyn, veraarden van de Hertten vreesachtigheid tot een grote kloekmoedigheid. Gewond zijnde, worden zy woedend, vallen op de jagers en doden haar. Van de zelve lyvigheid en wijs sijn de Talhuikamakame, maar minder van moed. De kleinste sijn de Tamamakame, en mogelyk liever een geslagt van Geiten. In Duarhe, Xapida, en andere delen van de nieuwe wereld, zyn kudden van Hertten als by ons van de Koe-beesten (gelijk bovengezeit is) zy werpen t' huis, voeden daar haar jongen op, by dach loopen zy los in de Bosschen om te weiden, tegen den avond komen zy haar jongen weder t' huis bezoeken, laten haar in hokken besluiten en haar jongen gezoogt hebbende, haar selven ook melken. Zy hebben daar anders geen melk, oft kaas uit andere melk. In sommige land-streken, van 't Westen zoeken zy vermoeit oft van de jagers gequetst zijnde een kruid Atochielt, by de Indianen genoemd, dat een gedaante van *Poley* is, hier mede verfrischen zy haar, en krijgen weder nieuwe kragten en snelheid. Dat is by haar in meer gebruik als de deucht van de Dictamnum. In Virginia hebben de Hertten langer starten als de onse, en de hoorns over den rug gebogen. *Lerius* noemt een geslagt van Amerikaansche Hertten *Seouasseu*, die van de onze verschelen, om datze veel lager sijn, kleinder hoorns hebben, en hangende haren, even als onse Geiten. In de landschappen van Nieu Mexika hebben zy een heel hayrige start, andere een heel lange, even als de Muil-ezelinnen, die zy in lyvigheid gelijk sijn, oft overwinnen. Sy sijn van grote sterkte. Een zeker Spaansch Overste, heeft t'we in zyn wagen gespannen: Van het gepalmd hert, spreekt *Aldrovandus* aldus. Wy hebben uit *Iulius Capitolinus* gezeit, dat het gedenkwaardige geschilderde Bos in het huis van Kn. Pompejus, onder andere schilderijen C. C. gepalmd Hertten had, en dat deze alder-eerst van *Gesnerus* gesien sijn, en haar de zelve met de plat, oft breed-hoornige Dorkades oft Bokken noemt. Maar als daar na *Johannes Kajus*, Engelsch genees-meester, hem deze hoorns uit Engeland gezonden had, heeft hy, van gevoelen verandert, dien geleerden genees-meester, die oordeelde dattet in der daad een gepalmt Hert was, gelijk my ook dunkt, toegestemt. Want wijl deze hoornen den herts-hoorn, oft gelijk

Aldrov.
Hist. Bi-
sulc. c. 24.

Laub frosch

Laub frosch

Laub Frosch

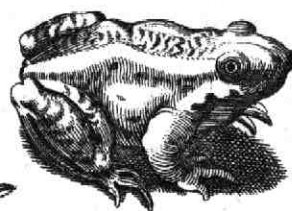
Frosch

Rana

Rana Frosch

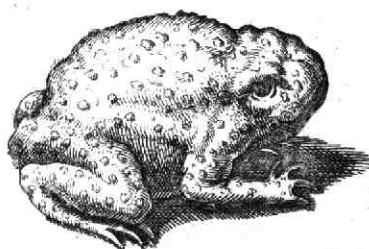
Frosch

Rana

Bufo Kröte

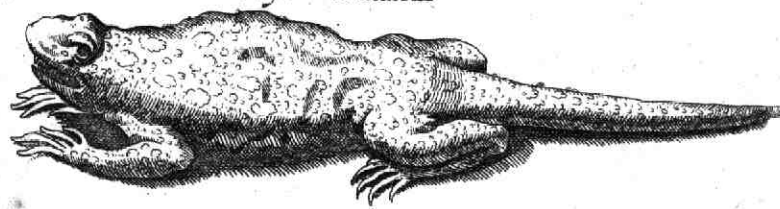
Kröte

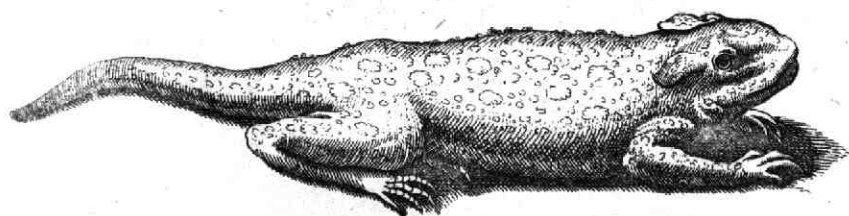
Bufo

Bufo Caudatus

à Circulatoribus fictus

Olear. itin.
Orient.
pag. 312.

zijn, oft in lengte, en dikte te boven gaan, is het gevoeglyk, dat het lichaam van dit dier, meer een Hert, als de breed hoornige Bok gelijk is. Datter in Perſie omtrent Schamachia, Karabach, en Morage geelachtig blinkende zijn, in gedaante als den Das, die de hoorns achterwaarts gebogen en zonder knopen hebben, welke de Turken Tzeiran, de Perſen Achu noemen, beſchrijft *Olearius*.

VIII. L I D.

Van de Tragelaphus, oft Hertebok, en de Tarandus.

Aldr. Hiſt.
Biſul. c. 29.

DE Tragelaphus, oft Hertebok, ſchijnt daar van zijn naam be-
komen te hebben, om dat hy een Bok en Hert gelijkt. *Volaterranus* en *Gefnerus* willen, dat hy by *Ariſtoteles* Hippelachus, oft Hertenaar genoemd werd. 't Zy hy zoo van de gelijkheid, want hy heeft manen, oft van de groote, gelijk men Hippoſelinum, oft groote Eppezeit, genoemd is; want hy is groter als een Hert. De Hoogduiſchen noemen hem Brandhirtſh, 't zy, oft om dat hy zwarter als het Hert is, 't geen Agrikola behaagt, oft om dat hy veel in de kool bergen verkeert, en de kruiden, die daar waſſen, eet, gelijk *Fabricius* meent. Hy is groter en kloeker als het Hert. An de krop heeft hy zwarte, en op de ſchoften lange vlokken. Daarom zeit *Plinius*, dat hy alleenlyk in baard, en vlokken an de ſchoften van 't Hert verſcheelt. Het opper-deel van den rug is aſch-grau, van den buik zwart-achtig; en omtrent de teel-leden zijn de vlokken heel zwart. In 't overige is hy van 't Hert niet onderſcheiden. *Plinius* verhaalt dat hy nergens als an de rivier Phazis voort-komt, maar valſchlyk. Want de Hertebok werd ook by de Arachofy gevonden, en in de wilderniſſen van Torant, en Koningſtein in Miſnia, omtrent Bohemen, gevangen. In Engeland worden ook zwartachtige Hertebokken gevonden, van deze mogelijk niet verſcheiden. De Tarandus by de wantalige Pyrandrus, en Pyradus, en mogelyk by *Hezichius* Xaudarus, word by de Noordsche volkeren Rehenschie genoemd. Hy is zoo groot als een Koe-beeſt. Het hoofd groter, dat van het Hert niet ongelyk. Zijn hair is wit en lang als van de Beren. Den rug is zoo hard datter kolders van gemaakt werden. Hy heeft een verheven borſt, gekloofde, holle, beweeglyke klauwen. Want hy breid die in 't lopen uit. Hy is geſwind in ſnelheid, zo dat hy licht over 't bovenſte van de ſneuloopt, zonder voetſtappen na te laten, en met zijn geſwindheid, de lagen-leggende dieren op de vlakten ontfnap. Hy draagt heel hoge hoorns, die terſtont van 't voorhoofd met twee takken als in vingers geſpitſt

Aldr. Hiſt.
Biſ. ca. 30.

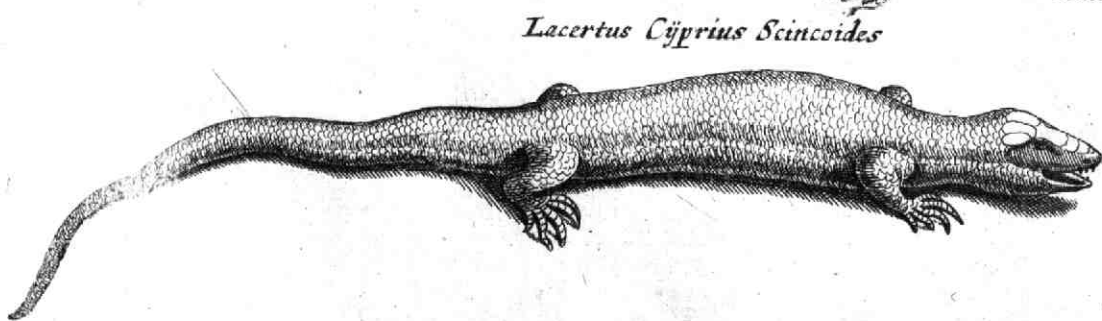
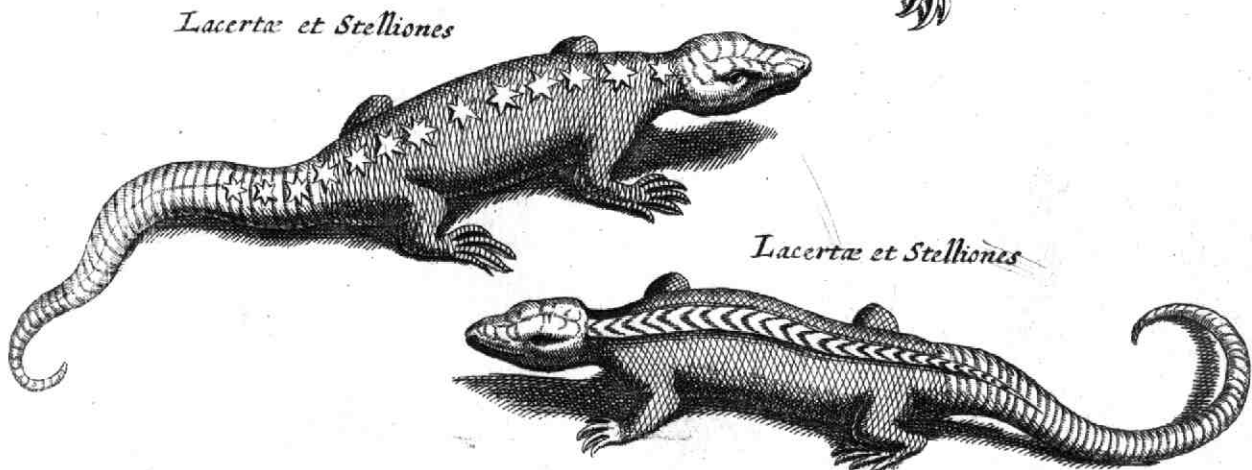
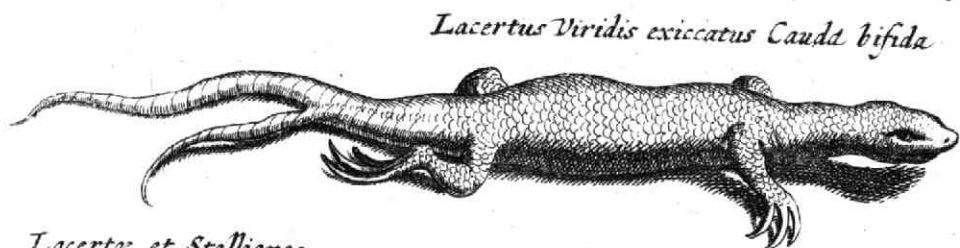
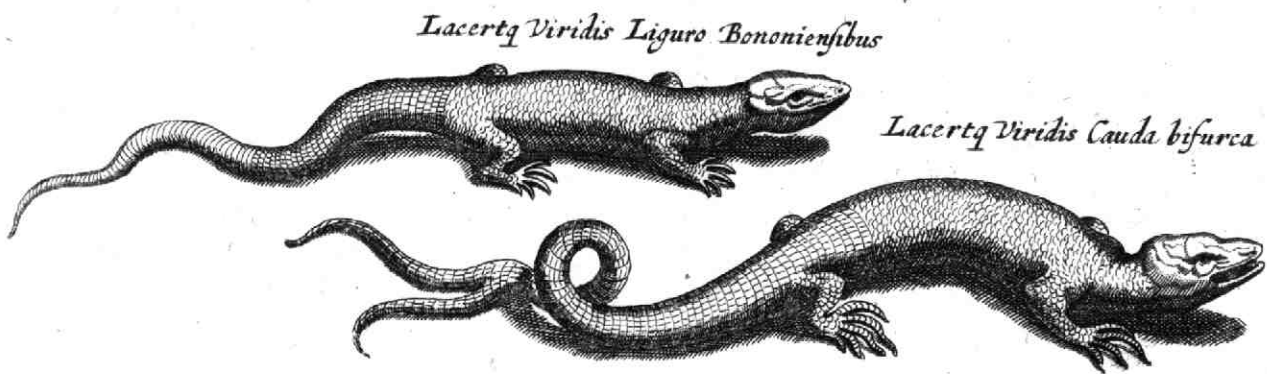
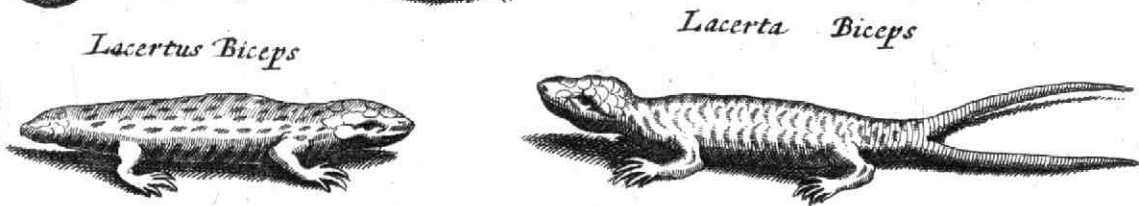
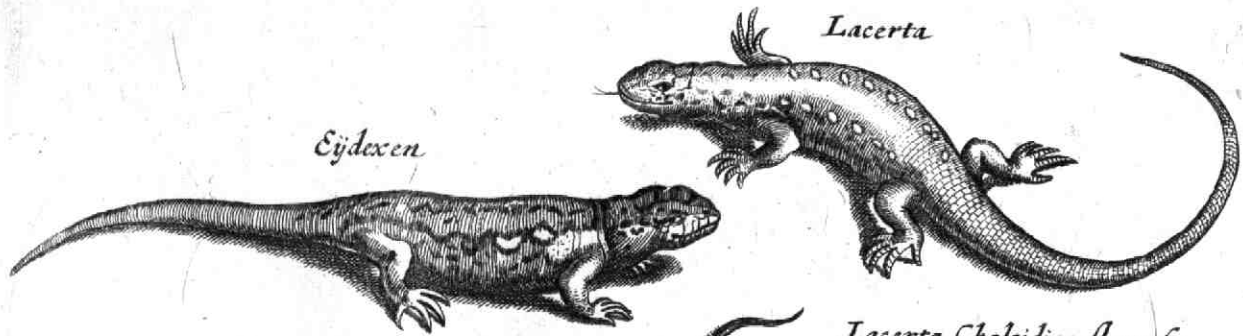
worden. In 't midden is een takje als een tuſſchen-knoop, daar na ſchieten zy weder in brede takken, als uit-geſpreide vingers geſpitſt, uit. De hoorns zijn wit met lange adertjes onderſcheiden. Zy zijn in hoogte van die van den Eland verſcheiden, in de breedte van 't Hert, en van beide in veelheid van takken. In 't lopen leit hy die achter op den rugh: want ſtaande bedekken de onderſte takken byna het voorhoofd. Met deze onderſte zeitmen dat hy het ys van de rivieren door-breekt om te drinken. Hy eet boſch-vrugten en moſch van de bomen. Hy maakt ſchuil-plaatſen op de Noordsche bergen, en loopt in de hardſte koude na den Moſi-berg, en andre bergen van Noorwegen. Hy word van de menſchen gevangen tot huifſelyk gebruik: Want hy word van de lopers om te reizen, van de Bouluy tot boere-werk getamt. Het vleeſch van de wilde van die plaatſen is goed en heel lekker. Hy is van natuur een gezellig dier, en men zeit datter ſomtyds in de groote boſchen der Noordsche landen, kudden van duizend Tarandi gezien werden. De wyfjes hebben geen takken. Zy worden in Noorwegen, Sweden, Lapland, en Polen gevonden. Daar zijn 'er eertijds twee met zaal en toom na Aufburg gevoert. Van de verandering van haar verw, ſchrijft *Solinus* dit. Men zeit dat deze Tarandus door vrees zijn geſtalte verandert, en dat hy als hy verſchuilt dat ding gelijk wert, 't welk hem naaſt is, 't zy dat zo wit als een rots, oft zoo groen als een kruid is, oft enige andere hoedanigheid heeft. Dat zelve doet in de Zee, de Polypus, oft Veel-voet, op het land de Chamaleon: maar de Polypus en Chamaleon zijn glat, en de huid is beter bequaam om door zijn glatheid op de wijs van een ſpiegel yet dat hem naaſt is te gelyken. In dit dier is het wat nieuws en zonderlings, dat de ruige haren met beurten haar verw veranderen. Maar welke die Tarandus van *Plinius*, oft *Solinus* is, ſchijnt *Gefnerus* ſelf niet wel geweten te hebben. Want hy maakt hem nu met de Turones, dan met de Rangiter oft Rheen, daar wy in 't volgende van ſpreken zullen, gelijk het af-beeldſel dat wy hier geven, word voor het alderoprechtſte gehouden.

Solinus
Poly. Hiſt.
cap. 33.

IX. L I D.

Van de Rangifer, oft Rhee.

IN de beſchrijving van de Rangifer, Aldrov.
welk men Rheen noemt, komen de Hiſtor.
Schryvers niet over een. *Albertus* c. 31.
zeit, dat hy de gedaante van een Hert
vertoont, maar dat hy grooter van lijk,
ſchoon van verw, en beroemt in 't vlugten
is. Hy heeft volgens den zelve dry ryen
van hoorns, zo datter in yder twee hoorns
zijn, en zijn hoofd uit takken ſchijnt te
ſaam

zaam gezet. Uit deze zijn 'er twee grooter als de andere. Op de plaats van de hoorns van een Hert, die tot volkomen groote op wasschen, zo datze somtijds vijf elleboogen bereiken, en met vijf-en-twintig takken gezien werden. Zy hebben 'er ook twee in 't midden van 't hooft als de Das, met afgeknotte korte takken gespitst. Ten lesten twee andere in 't voorhooft voorwaarts gekeert, die beter benen gelijk zijn, die zy voornamentlijk in het vechten gebruiken. *Olaus de Groot* schrijft, dat hy dry-hoornig, uit het geslagt van de Herten, maar veel hooger, snelder, en langer is. Dat hy om twee redenen, Rangifer genoemd is, zo om dat hy op 't hooft hooge hoorns, als eyke takken heeft: als om dat het werktuig, met welke hy de winter-sleden voort trekt, en dat hem an de hoorns en borst vast gemaakt werd, in zijn Vaderlandsche-taal Ranga, en Loga genoemd werd, dat hy met de twee groote hoorns, die zy op die plaats als de Herten hebben trekt, en met d'ander, die in 't midden van 't voorhooft staet, anstaande takjes heeft, en korter is, tegen de schadelijke beesten vecht: dat hy manen an den hals, en ronde klauwen heeft. *Iohannes Agrikola* verhaalt, dat hy een drytandige gaffel van hoorns heeft, en in de Bosschen van Polen gevonden werd. *Iulius Cæsar* maakter een Os, in gestalte als een Hert van, uit welkers midden voorhooft, tusschen de ooren, een hoorn staat, hoger als andere, en meer recht opwaarts schietende als die hoornen, welke ons bekend zijn, die, zeit hy 'er by, an het end zijn takken een palm breed uitbreid. De beschryvingh van *Damianus* van der *Goes*, behoort meer den Eland, als de Rangifer oft Rhee toe. Indien wy den Genees-meester *Appollonius Menabenus* volgen, zijn zy uittet geslagt van de Herten, in hoogte en dikte, een jongen Ezel gelijk, maar dunder van beenen. Zy hebben een hooft als een Kalf, en manen an den hals als de Paarden: getakte, glatte, dunne, langwerpige hoorns na den rug gebogen. In 't overige zijn zy naevenbedeling, van groote met de Herten gelijk. Ik verzwyg noch *Iulius Cæsar*, *Scaliger*, die 't geen van *Olaus de Groot*, die Rangifer toeghe-eygent is, den Eland toeschryft. Het zy zo 't y, dat hy van den Eland verscheiden is, kan daar uit geoordeelt werden, dat *Olaus de Groot*, de ervarenste in de Noordsche dingen, op verscheide plaatsen van dezelve handelt. Zy worden in Lapland, Zweden, Noorwegen, en de omleggende plaatsen van de Noorder Aspunt gevonden. Zijn spijs is witte Mosch van de bergen, voornamentlijk, in de winter als die boven op de aarde met sneeu bedekt is: Die hy, hoe dik zy leit, door ingeven van de natuur, door-

graaft, om de kost te zoeken. Zomers eet hy bladers en toppen van de bronnen, staande en gaande beter als neerbukken-de bloemen en kruiden, om zijn hoorns, die te veel voorwaarts uitsteken, en dat met een schuinsche buiging van zijn hooft. Over zee uitgevoert zijnde, leven zy niet lang, gelijk in Holstein, en Pruissen bevonden is. Of die van den Koning *Gustavus* in 't jaar 1633. overgezonden, en in 't wilde gelaten zijn, jongen hebben nagelaten, heeft noit kunnen ondervonden werden. Maar wyl zy wild en tamme zijn, zo dienen van deze de melk, de vellen, zenuwen, beenders, 't vleesch, de klauwen, en het hair, tot gebruik van de mensch. De melk is een huysfelijk voedsel, de wey is tot drank, de huid tot kleederen, bedekfels, en zadels bequaam; Om datze hard en tay is, wordze tot blaas-balcken van verscheide handwerks-luiden gebruikt. De zenuwen worden in plaats van garen, om kleederen te naeyen, geschikt. De beenders en hoorns tot boogen. Het vleesch in de wind oft rook gedroogt, duurt eenige jaren. De klauwen zijn de krampzuchtige goed. De hairen worden, om zadels en kussens te naeyen gebruikt.

X. L I D.

Van den Eland.

IN het Dier den Alces, oft Eland, versichelen de Schryvers ook veel. *Panzanias* maakt hem van gedaante tusschen een Hert en Kameel, datze by de Kelten voort komen, en van de menschen niet nagespeurt, nocht ondervonden werden, ja datze den mensch van verre ruikende, haar in de gaten en holen verschuilen. Volgens *Cæsar*, houden zy haar in 't Zwartze-wald zy zijn van de zelve gestalte met de Geiten, met een gesprenkelden huid, en een weinig groter, met korte hoorns, en hebben de beenen zonder knopen oft geledingen, zy leggen ook niet om te rusten, en als zy door ongeval komen te struikelen en vallen, kunnen zy niet weder opstaan: enz: *Plinius* maakt hem een last-dragend dier gelijk, 't en waar hem de lengte der ooren, en van den hals onderscheide. Datter in 't Eyland Scandinavia, een desen niet ongelyk bekend, noit in deze wereld gezien, en van velen genoemd is, verhaalt *Machline*. Maar datze de knien niet buigen, en datze derhalven niet leggende, maar an een boom steunende slapen, en die boom door belaging doorgezaagt zijnde, gevangen werden, en anders zeer snel zijn. Zijn bovenlip is heel groot, en daarom gaat hy in 't eten achterwaarts, op datze voorwaarts gaande, hem niet zou in den mond

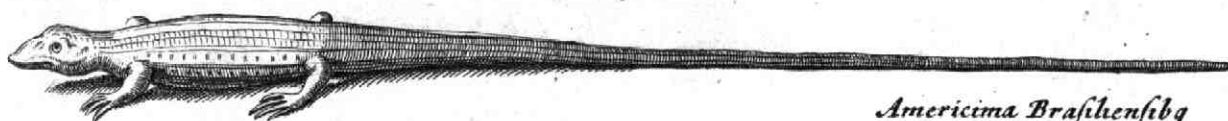
Aldrov.
Hist. Bi.
sulc. c. 32.

Pauzanias
in Æliac.
& beotic.

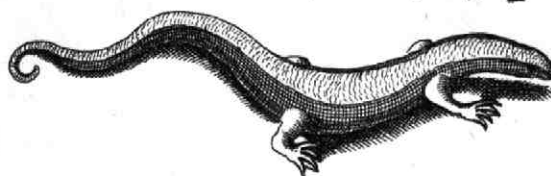
Cæsar
l. 6, de bello Gallico.

Pl. H. N.
l. 8, c. 15.

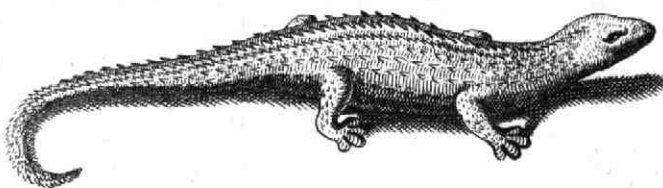
Teiunhana Brasiliensis

Americima Brasiliensis

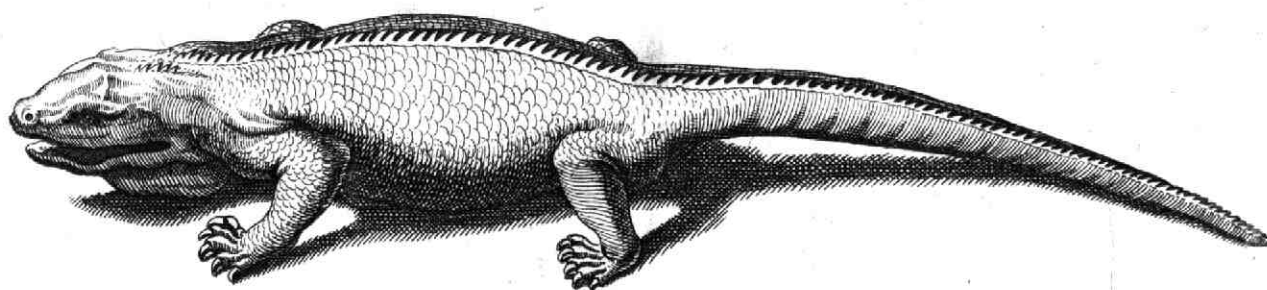
Lacertus Tarantula quibusdam

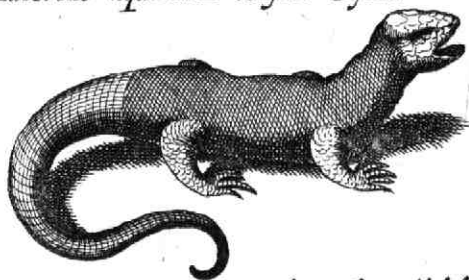
Teiuguacu et Temayara Tupinambis

Senembi Brasiliensis

Lacertus aquaticus wasser Eydex

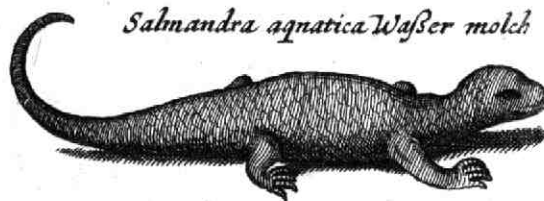
Lacertus Viridis Grune Eydex

Salmandra Molch Moll

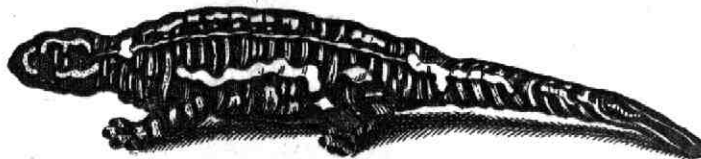
Salmandra agnatica Wasser molch

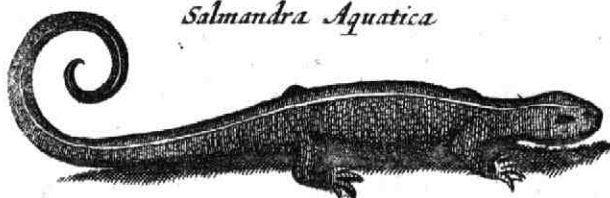
Salmandra alia aquatilis Minor prone

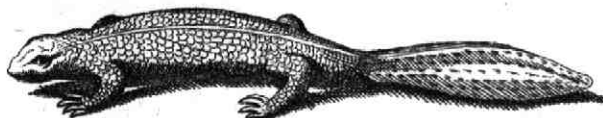
Salmandra Terrestris Veranig Maculis Luteis distincta

Salmandra Aquatica

Salmandra Aquatica prona

Solen.
Polyhist.
c. 32. & 33
Strabo
Geogr.

Levin. in
Miracul.
naturæ.

Kardan.
l. 10. de
subtilitat.

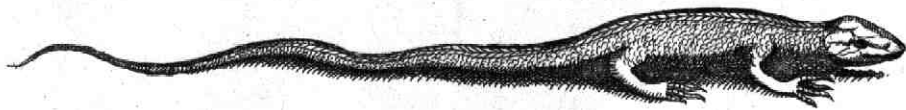
krullen. 't Zelve lezen wy by *Solinus*. *Dodoneus* trekt hier toe de woorden van *Strabo*, welke zegt, dat de Alpen een dier van zonderlinge vorm, an 't welke *Polybius* gedenkt, voort brengen, van gestalte als een Hert, uitgenomen den hals en het hair daar hy de Geiten in gelijk is, en dat hy onder de kin een klomp vleesch heeft een hand breed groot, 't welk hairig, en zo dik als de start van een Paards-veulen is. *Kardanus* meent, datter geloofd is, dat den Eland van *Iulius Cæzar* beschreven is, en hy noemt hemeen groot dier. *Scaliger*, hoewel hy zegt datter twee Elands zijn, noemt nochtans dit dier een Bifons. *Olaus* noemt dit wilde dier overal Eland, en *Onagrus* oft Woud-ezel. *Erasmus Stel-la* zegt, den Eland een geslagt midden tusschen het Hert en het Paard te zijn, en datze jaarlijks haar hoorns verliezen. *Levinus Lemnius* geloofd, dat hy van 't Geiten geslagt is. *Michovius* zegt, datze lange benen zonder geledingen hebben als de Bifons. By de Hoogduitschen word hy Eland genoemd, gelijk als ellendig, zo om dat hy dagelijks het vallend-evel heeft, en niet eer van het zelve weder verlost werd, voor dat hy de klauw van de rechter voet, in zijn linker oor steekt, als om dat hy van een kleine wondelichtlijk sterft. Voorts beschryft *Kardanus* dit groote dier aldus: Onder de Noorder-afpunt komt een dier voort het Hert gelijk, met lange voor benen, 't welk een vleesige, maar nochtans korte snuit heeft. Het heeft hoorns met een zonderlinge vorm verzien, en met geen ander dier gelijk. Want van 't onderste daarze uitkomen, zijnze dik en breder als een hand. Maar *Menabenus* heeft de se beschryving van de uiterlijke deelen gegeven: Dit dier heeft de hoogte en dikte van een middelbaar vet Paard: De voorschotten zijn lager als de achter-heupen, en gaat met een weinigh neer-hangend hoofd. Van 't opper-hoofd tot de schouders, en voornamentlijk an den nek heeft hy een grooten langen bosch hair, zo dat hy den hals en baard van een Bok af beeld. In de andere deelen van 't lijf, verscheelt hy in lenghte van 't hair niet van de Paarden, maar word in dichtheid overwonnen, en overwind weder in dikheid. Het hair held gemeenlijk na 't asgrauw: Maar na de verscheidenheid der tyd, krygen de haren verscheide verwen. Het hoofd is langwerpig, en dun, ten aanzien van 't lijf. De lippen zijn groot, dik, en uitstekend, voornamentlijk de bovenste, welke *Kardanus* een snuit noemt. De mond is lang: De tanden zijn niet groot, oft lang. De ooren lang en breed. Het Vroulijk geslagt is zonder hoorns: maar het mannelijk brengt getakte, en veel gekloofde hoorns voort. Maar niet zo lang en tak-achtig als die van 't gemeene Hert. Zy zijn breed-

achtig, en omtrent twee dwarsche vingers dik. Indien gy de gestalte van den enen hoorn beziet, sult gy by na een dry-kantige vorm vinden, en die een uitgestrekte vleugel van een groote vogel noemen: Indien gy haar gewigt anmerkt, zal hy omtrent twaalf groote ponden wegen. Dezelve doet 'er by. Dit dier verandert op gezette tyden zijn hoorns, als de Hertten. Ik heb 'er lang een by my gehad, welke, als de rype appelen, van zelf af gevallen was. Dat word uit de wortel licht bekend. Ik heb twee andere kleine, mogelyk dry oft vier maanden oud, die een weinigh tijds voor de doodt van 't dier afgezaagt en met enige zachte wolligheid, en bloed besmet waren. Het dier is daar-en-boven vet en dik van buik als een Koe. De start is wonderlijk kort, de klauwen zijn in twee gespleten, als in de Koe-beesten. En dit alles betreft *Dodoneus* tot den Eland, het welk wy elders met Gods-toelating zullen onderzoeken. Van de huid schryft *Gesnerus*, datze hecht is, en de strengste flagen 't zy gesteken, oft gehouwen, afstuit, en hedenstaags in plaats van een yser borst-wapen gebruikt werd. Hy word tot Kolders van de zeem-bereiders, met smeer toe gemaakt, om den regen af te schutten. Van het Hertten-vel, 't welk hy gelijkt, word hy met door-asemen onderscheiden; Want de wind schieret zo door datze an de tegen-gestelde zyd, met de hand kan gevoelt werden, om datze vol voght-gaatjes is, en holle haren heeft. Nochtans heeft *Gesnerus* in een geheele klauw, dien hy zegt met het onderhairige deel van de schenkel gezien te hebben, geen holligheid in de haren bevonden. Maar de openheid, die in de levende is, kan in de doode mogelyk wel toe gesloten zijn, voornamentlijk, zy lang dood geweest zijnde. Hy zegt ook, dat de hoorns omtrent twaalf pond wegen, en omtrent twee voeten lang, doch niet tak-achtig als van de Hertten, maar in eenige spitsen verdeelt, negen duim breed, meer van vorm schoften dan hoorns gelijken, en datze uit Littauw overgebracht werden. Maar de hoorns, onder den naam van dit groote dier, an *Aldrovandus* overgezonden, weegen maar zeven ponden van twaalf oncen, en waren omtrent het hoofd zo dik, datze nauwlyk met de hand konden om-spannen werden, met vyf punten, die hier en daar twee, die d'een van die, en d'ander van d'andere zyde weer uitwassen-de, een ander beginsel vertoonden. De ruimte tusschen de twee eerste takken, is omtrent drymaal negen duim. Het geheele scheen-been met de klauwen, weegt dry pond en een half. Het af-beeldsel dat hier vertoont werd, is van *Aldrovandus*. Tot zijn natuur behoort, dat dit dier van de Jagers benauwt zijnde, na 't water vlugt en,

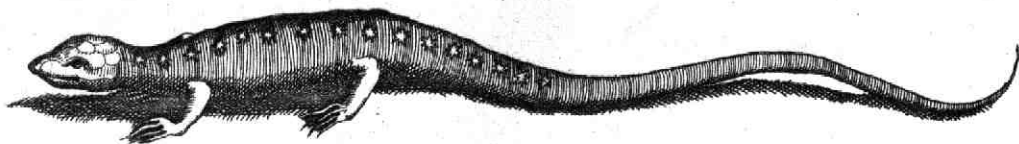
Gesner.
de Alce.

Natuur.

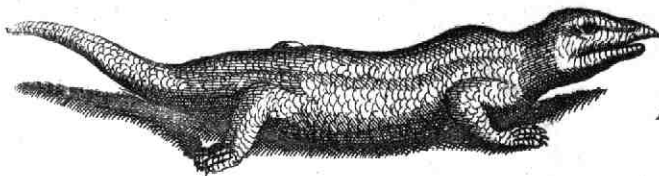
Stelliones ex Matthiolo

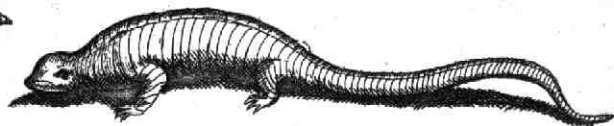
Stern Ejdex

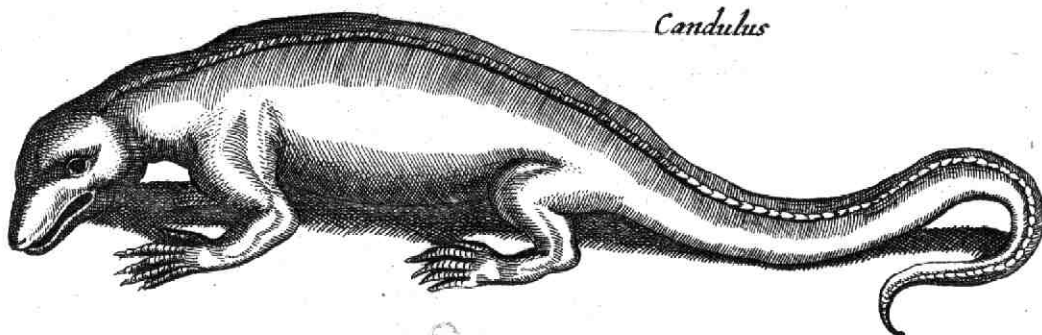
Frembd Ejdex

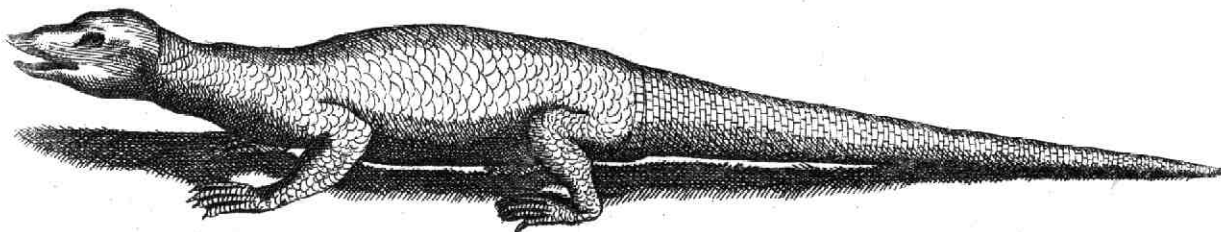
Scincus

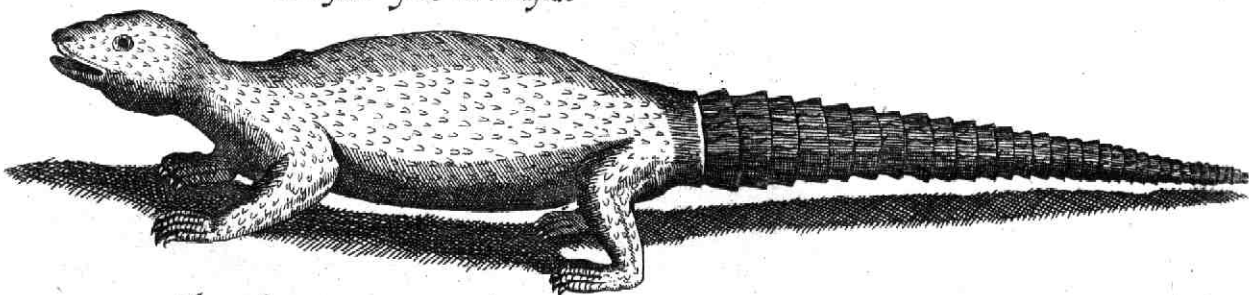
Candulus

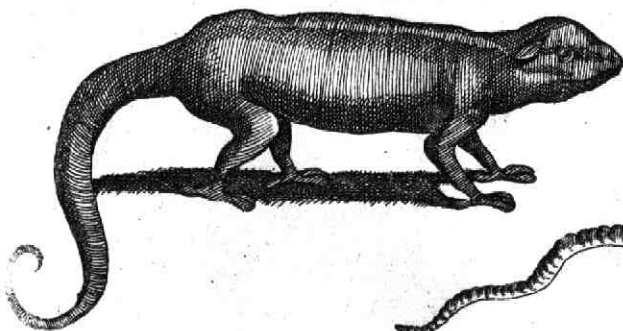
Lacertus Indicus Cordylo Similis

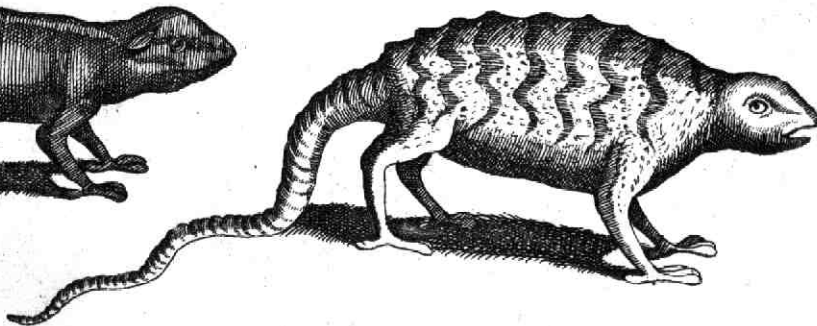
Cordylus siue Vromastix

Chamaeleon niger

Chamelon Varius

XI. LID.

Van de Rhinoceros.

en 't water met de mond inzuipende, dat heet op de Honden uitspouwt: Dat het zelden alleen gezien werd, maar datze als de aard met sneu bedekt is, met haar velen t'samen voort komen. Een looper haastig voor uit, als de gelegenheid dat vereyscht, d'ander volgen yder byzonder op die wijs, en treden in de voetstappen van de voorgaande, zo dat, die, welk zulkx onbekent is, meent dat hy de voetstappen van een alleen ziet: Dat hy in honger en dorst zolydzaam is, dat hy een groot stuk weegs in een nachten dach afloopt zonder eten: Dat de jongen gevangen zijnde, metter tyd zo ram werden, datze dorstig zijnde, groote kroezen met bier, die haar voortgezet werden, uitdrinken; Datze sulken kracht in de klauw hebben, datzer een Wolf me rakende, dooden, en als den Hond, daar zy na slaan, haar ontsnapt, een boom als een riet ter aarde werpen. Van haar gebruik in spijsze, zal dit genoeg zijn. Dat de Inwoonders over al zijn vleesch eten, zo wel versh als gezouten: Maar datet van dik en zwaarmoedig zaps is. In de Genees-konst worden de hoorns, zenuwen, en klauwen geprezen. De hoorns wierden eertyds alleenlijk onder de t'samen-trekkende genees-middelen. Daar na zijnze voor een tegen-middel van 't vallend evel gehouden, indien zy tusschen de tyd van Marie-boodschap, en haar geboorts-dag afgezaagt werden. Andere menen dat menze op den dag van St. Gillis moet af-nemen. De zenuwen worden in Zweden tegen de kramp gebruikt: De wijs van gebruiken, is daar een riem af te maken, en dien om 't beschadigde deel te binden. De klauw, is goed tegen 't vallend evel, en de opstying van de lijfmoer. De voorwaarden, die tot zijn werking nodig zijn, worden van *Olaus de Groot* verhaalt. De buitenste klauw, zeit hy, van de rechter achter voet, van den *Onagrus* oft *Woud-ezel* (zo noemt hy den *Eland*) dat een mannetje zijn moet, en niet geteelt hebben, van de levende voet met een byl, oft ander werktuig, na het midden van de *Maand Augustus*, afgehouden, en den zieken aangehangen, geneest terstond de kramp, oft het vallend evel. Zy word wel gebruikt, indien zy op de ring-vinger van de linker hand geleit, en een ring daar uit gemaakt, an den ring-vinger gesteken werd, oft een stuk van de klauw, in de linker-vuist vast gehouden werd, oft een stukje in 't linker oor gedaan, en daar mede enigen tijd geschrapt werd. Het schrapsel met zedoar gemengt, word gelukkiglijk an de onderdeelen, tegen het op-stygen van de lijfmoer gebruikt. Bezie de vormen der genees-middelen, tegen 't vallend evel by de Schryvers.

DE naam Rhinoceros, is hem van den hoorn, die hem op den neus wascht, gegeven. Zommige noemen hem by *Diakonus* een *Ægyptische Os*. Andere uit *Pauzanias*, een *Æthiopische viervoet*, oft *Stier*, maar qualijk. In *Ægypten* heeft hy niet als bygeval konnen gevoert werden. Maar *Pauzanias* zeit, datter in *Æthiopie* een *Stier* is, die om de gelijkheid van den hoorn by de onkundige *Rhinoceros* genoemd werd. Daar is geen dier, zeit de vervolger van *Aldrovandus*, welkers beschryving meer op schyven staat. En voorwaar *Plinius* ontfalt zich met weinig woorden, en zeit dat hy een hoorn op den neus heeft, van lengte den *Elephant* gelijk is, veel korter beenen heeft, en van palm-houte verw is. Zo veel heeft *Agatharcides* by *Photius* mede bygebragt. *Nikolaus de Comitibus Venetiaan*, verziert ons dat de *Rhinoceros* een *Varkens-hoofd*, een *Koe-start*, een *Elephants* verw, en een hoorn van twee voeten lang heeft, en in 't *Landschap Mangi* gevonden werd. *Ælianus* die meent dattet onnoodig is, hem, die van zo veel *Grieken* en *Romeinen* gezien en wel bekend is, te beschryven; zeit dat hy een hoorn boven op den neus draagt, heelscherp, die in kragt voor het yzer niet wijkt, en dat zijn huid zoo hard is, datze naulyk met een pijl kan door-boort werden. Van den hoorn is het grootste verschil. *Tertullianus* eigent hem eenen toe; *Martialis* dat hy met twee vecht, en die beide, volgens dezen op het hoofd heeft, volgens andere dat de eene op de rechter schouder staat en korter is. De penning van *Domitianus* verthoont haar beide op den neus. Andere stellen de grootste op den neus, een kleinder an 't voor-hoofd, enige ruimte boven d' ander. Ook is men in de vorm van de zelve niet eens. Enige maken hem recht als een trompet met een overlopende zwarte streep: Andere zonder streep. *Artemidorus* by *Strabo*, zeit dat de *Rhinoceros* van den *Elephant* verscheelt, zo groot als een *Stier*, en in vorm het wilde *Swijn* aldernaast is, en geeft hem een krommen hoorn veel harder als eenig been. *Diodorus* geeft hem een vlakke. *Agatharoides* en *Solinus* een achterwaarts over gebogen. *Artemidorus* doet 'er by, dat dit beest twee riemen, als de omwindsels van de *Draken*, die van den rug tot den buik om-gaan, en d' een na den hals, en d' ander na de lendenen gestrekt heeft, en dat dit van hem gezeit werd, om dat hy zulkx gezien heeft. Maar *Bontius*, welken wy over de *Geit Pazaar* aangewesen hebben, en die den *Rhinoceros* wel hondertmaal

Diakon,
l. 16.
Pauzian,
in beotic.

Pl. H.N.
l. 7. c. 20.

Photius
Biblioth.
cod. 250.

Ælianus
H.A.l. 17.
c. 44.

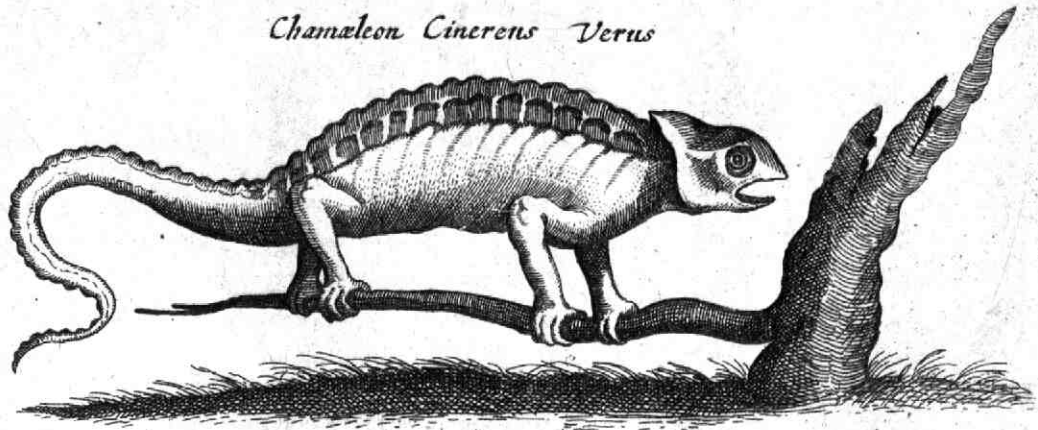
Tertull.
contra
Praxeum
lib. 3.

Relation.
rerum in-
dicarum
l. 3. cap. 7.

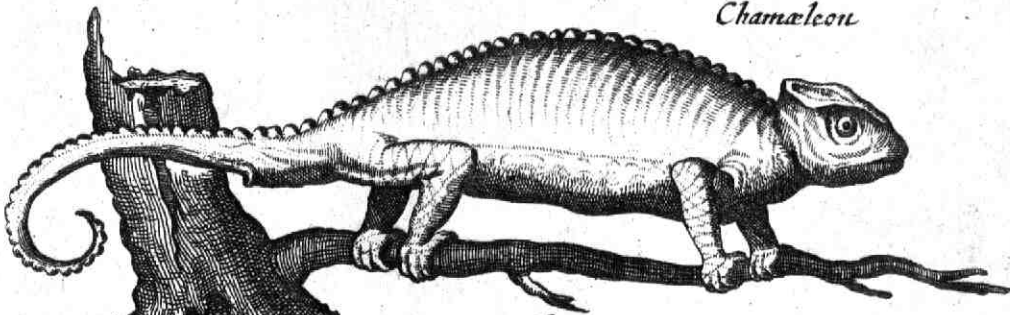
Strabo
Geogr.
lib. 16.

Diodor.
Biblioth.
lib. 4.
Solin Pol.
Hist. l. 63.

Chamaeleon Cincereus Verus

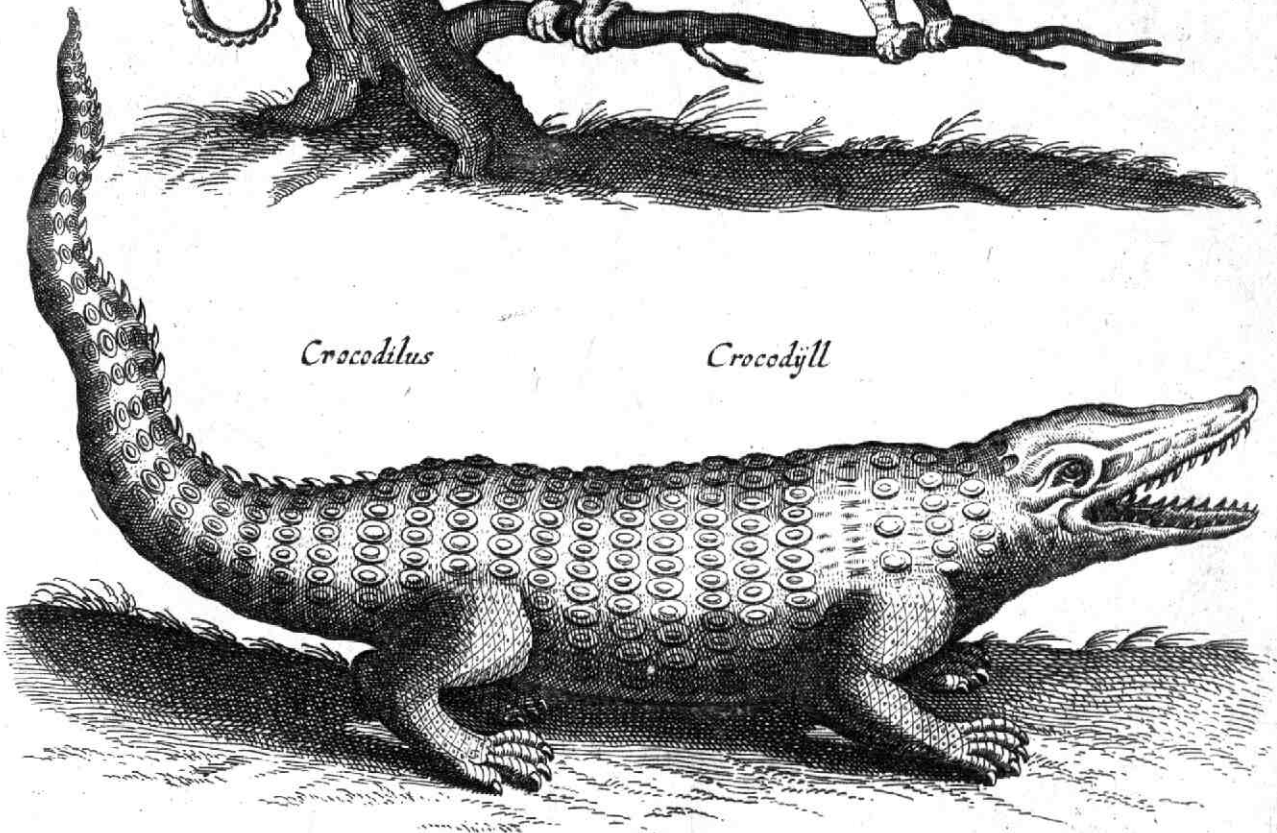

Chamaeleon

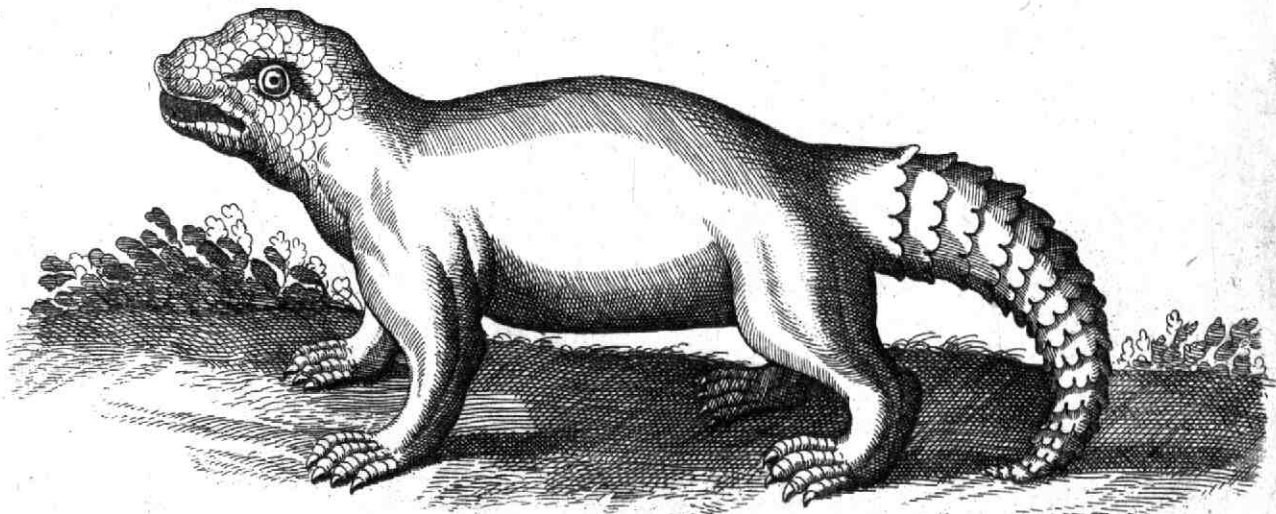

Crocodilus

Crocodyll

Laudiuerh

Bont. Me-
dic. Indor.
p. 16.

Plaats.

Dio Hist.
l. 51.

Plin H.N.
l. 8. c. 20.
Sol. Poly.
hist. c. 30.

Bont. l. c.

maal, niet alleen in de stal besloten, maar door de bosschen heeft zien dwalen, beschrijft hem ons aldus: Hy is van huid uit den zwarte asgrau, als den Elefant, heel rompelig, met diepe kerven ter zijden en op den rug: hy heeft een heel dik vel, dat een houw van een Japanse bijl licht wederstaat: Want dit beest is niet met schobben (gelijk het by ons geschildert werd) gewapent: Maar deze kerven verbeelden zoodanige schobben, oft schilden, en het een deel is niet harder als het ander. Hy heeft een snuit als een varken, maar voor spitzer, en niet zo stomp, op welkers uiterste deze hoorn staat, daar hy den naam van draagt. De een is groter als d' ander na den ouderdom van de Rhinoceros. Zy is ook in verwerscheiden, nu zwart, dan asgrau, ook wit, in grootte van lyf, is hy die van middelbare gestalte is, ook een middelbaren Elefant gelijk, behalven dat hy lager van benen, en daarom ook niet al te aanzienlyken dier is. Soo ghy zijn plaats beziet. Hy word in de wildernissen van Afrika, Abazia, in veel plaatsen van Azia, in 't rijk van Bengala, en Jakatra gevonden. Hy was ten tyde van *Aristoteles*, nocht an de Grieken, nocht an de Romeinen DCLXVI jaren voor 't opbouwen van de stad, bekend. Wie hem eerst vertoont heeft, is onder de oude niet eens. *Dio* zegt, dat hy alder-eerst, in 't zege-pralen van Augustus is over-gebragt; Maar *Plinius* verhaalt dat hem Kneus Pompejus eerst in de Schou-spelen, gebruikt heeft. Daarom heeft *Solinus* nagelaten dat de Schou-spelen voor de tijd van Kn. Pompejus den Rhinoceros niet gekent hebben. Hy eet heel stekel-achtige kruiden en takken, want hy heeft een heel ruwe tong. Van zijn aart is dat alleenlijk bekend, dat hy met den Elefant viandschap voert, en tegen den mensch niet als getergt zijnde, woed. Als hy vechten zal bereid hy zich met zijn hoorn tegen de stenen geslepen: En meest naden buik trachtende, welken hy weet alderweekst te zijn, scheurt hy die open en laat hem dood bloeden: indien hy geen gelegentheid vind, om den buik te treffen. word hy in tegen deel met de snuit en tanden overvallen, en om-gebragt. Getergt zijnde, zegt *Bontius*, werpt hy Man en Paard als een Vloy ter neder, die hy daar na met likken dood, wyl hy met de ruweheid van zyn tong den mensch van huid en vleesch tot het been toe ontbloot. Met een kogel gewond zynde vlugt hy door de bosschen, en werpt al wat hem ontmoet, ja ook heel grote dikke bomen, met een groot gebaar en schrik onder de voet. Bezie by den zelven een geschiedenis van zijn onmatige wreedheid. Hier toe behoort ook uit den zelven dit, dat hy wonderlyk vermaak in 't slijk heeft, en getergt zynde niet eer wraak neemt, voor dat hy zijn jong

wel voorzien heeft. Hy volgt in stem de Varkens, want hy knort. Zyn vleesch eten de Moren, 't welk zoo pees-achtig is, dat het stale tanden vereischt. De huid in wyn geweekt, word van *Sacutus* in quaad-aardige ziekten in-gegeven. Sommige geven den hoorn tegen 't vergif in: by de dertele Romeinen wierd zy in de baden voor een oly-kruik gebruikt, want daar in wierd den oly, die om te wasschen bereit was, bewaart, ik zou niet durven zeggen oft zy in verscheide geslachten verdeelt zyn, men zegt evenwel dat 'er in Azia, een zoo groot als een Wilde-ezel, met een Hoorn, van een elle-boog lang, Herte-voeten, Paarde-ooren, en een Koey-staart gevonden wert.

III. HOOFD-STUK

Van de Ongehoornde

Herkauwende.

I. L I D.

Van de Kameel.

TOR hier toe hebben wy van de gehoornde Herkauwende gehandelt, nu volghen de ongehoornde, namentlyk: de Kameel, en Kamelo-pardalis. De Kameel heeft zijn naam van 't Hebreeusch woord Camal, dat een Kameel betekent; oft van Kammo, ik arbeide, om dat het een dier tot last-dragen bequaam is; oft van Chamai, dat laag en kort betekent, om datze, als zy geladen werden, haar vernederen; oft gelijk als van Kammeros, dat krom betekent, om dat zy haar dy-beenen in 't midden krommen, en volgens de hoogte van haar dy-bene, gelijk als af-ghekort zijn, zoo *Artemidorus*, dat, nae 't gevoelen van *Evenus*, af-leid. Het is een twee-klauwig dier: Maar alzoo, dat de voet van 't achter-deel tot de tweede buiging der klauwen in twee gescheiden werd: en voor maar weinig geklooft is tot de eerste knokkels van de zelve klauwen, en datter yets, als in de Ganzen, de russen - ruymte van de kloven vervult. Zy hebben een zonderlinge bult op den rug, die andere dieren niet hebben. Neerwaarts noch een ander de voorgaande gelijk, daar het overigelyf op steunt, als hy de knyen buigt. Zy heeft vier spenen als de Koeyen. De start dien van den Ezel gelijk. Het teel-lid staat achterwaarts uit, en dat zoo zenuachtig dat mer sterke boogpezen af maakt. In yder been is een knye, met niet meer buigingen, gelijk *Herodotus* te kennen geeft, maar zy schijnen veel, om datze op-geschort van aars zijn.

De

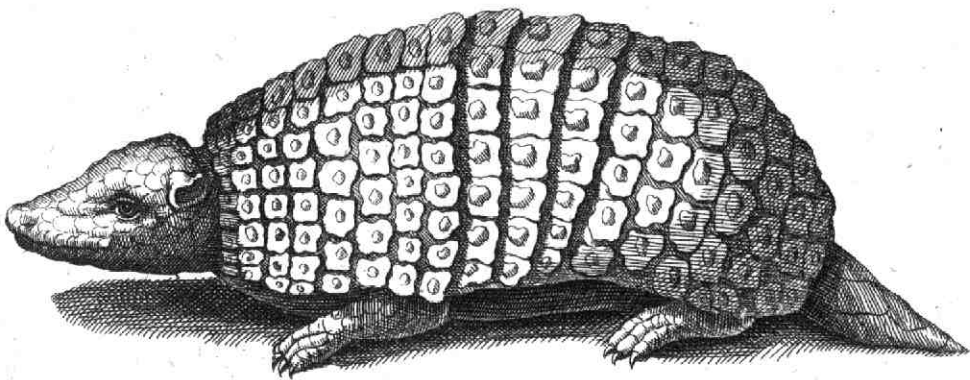
Aldrov.
Hist. Bi.
sulc. l. 34.

Beschry-
ving Arist.
l. c.

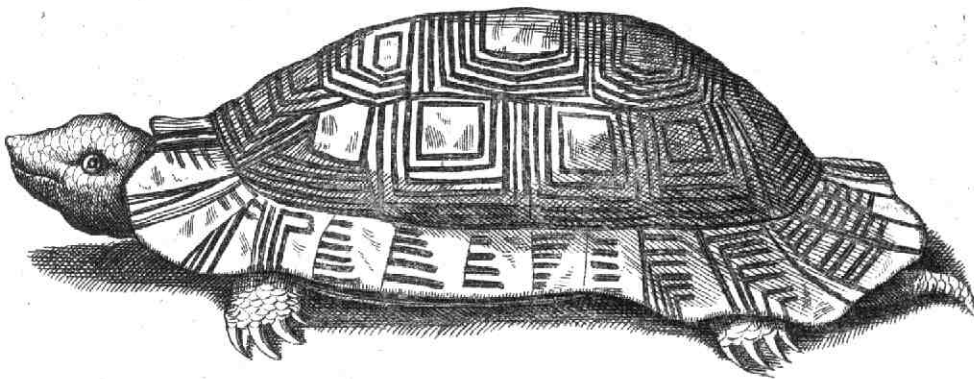
Arist. H. A.
l. 5. c. 2.

Herod. i.
Thalia. n

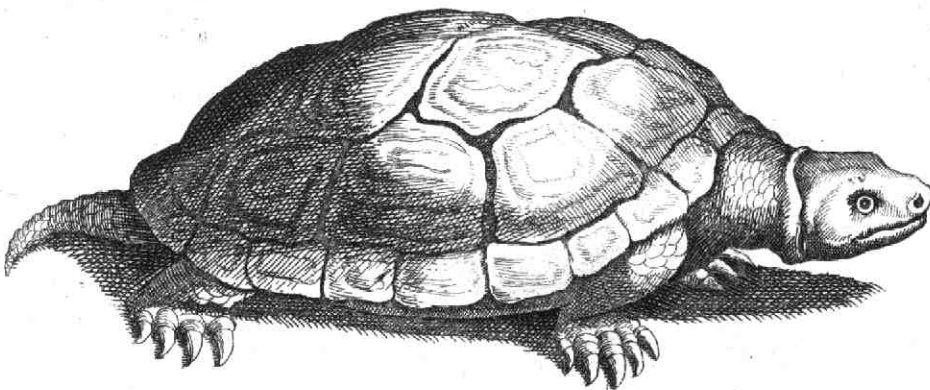
Tatus

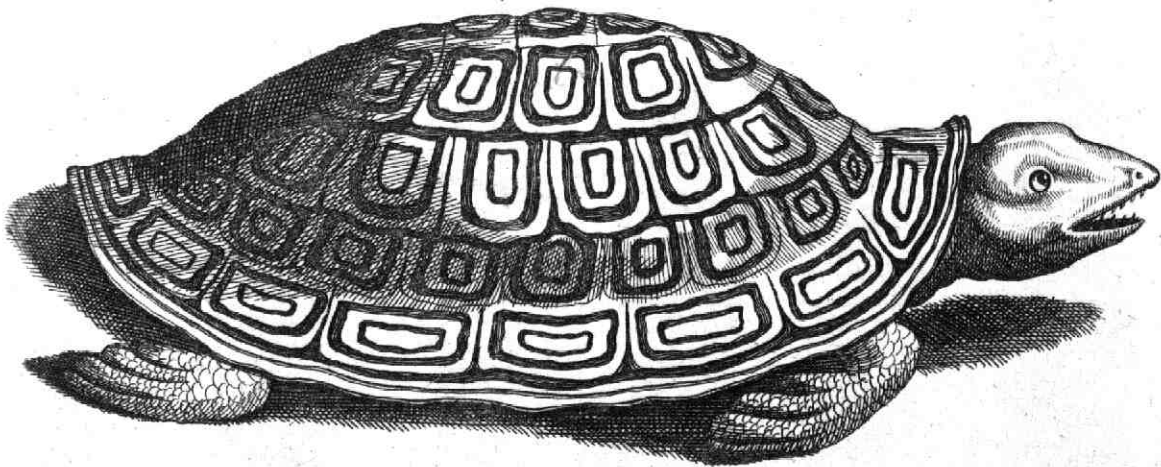
Testudo *Schildt Krötte*

Testudo *Aquatica*

Testudo *Marina*

De koot is als die van den os. De billen zijn ten anſien van 't lijf klein. De gal is niet afgeſondert, maar in enige aderen beſloten. In het bovenkaaksbeen zijn geen voortanden. Hy alleen uit de ongehoorde heeft twee magen, om dat hy diſtels en ſtokachtig voedsel eet. Daarom is het vlies van de mond heel ruw, als mede dat, 't welk de magen van binnen bekleet. By de ſchryvers word ook gewag gemaakt van merg en vet. Zy worden in Afrika en Azia gevonden, voornamentlijk by de Baſtrianen en Arabiers. *Anaxagoras* heeft ook in Ionia omtrent de ſtad Klazomenia, zijn akkers aan de kudden en kamelen om te weiden nagelaten, gelijk *Hieronymus Wolfius* dat uit *Zuidas* vertaalt. *Saluſtius* meent datſe te Rome eerſt gheſien zijn, als Methridates aan de rivier Rhiyndakus overwonnen was: maar ſy konden daar al ten tijde van de Achaiſen en Aziatiſen oorlog geſien werden. *Ptolomeus Lagus* heeft een ſwarte Baktriaanſe Kemelin onder andere ſchouſtukken vertoont. Zy eten graag diſtel en houtachtig voedsel, en voornamentlijk de juncus oft bieſen, daar zy de boventoppen afeten. Maar ſy verachten ook geen ſuivere garſt, oft met hoy, oft klein en teer gras vermengt, en zijn dikmaal alleen met diſtels te vreden. Die nu de Woefſtynen doorreizen, worden daaglijkx vijf garſte koeken niet groter als een queappel gegeven. Van den drank ſpreekt *Solinus* aldus. Sy konnen wel vier daghen dorſt lyden, maar als 'er gelegenheit om te drinken voorkomt, vullen ſy haar ſo op, dat ſe haar voorgaande gebrek voldoen, en den toekomenden dag genoeg hebben. Sy ſoeken geroert water, en achten geen ſuiver. Indien dat niet ſlijkerig genoeg is, ſtampen ſy ſo lang mette voeten tot dat het genoeg beroert is. Maar de jonge ſchryvers verhalen datſe ook als de noot dringt wel 14. of 15. daghen konnen dorſt lijden: en het is door ooggetuigen ſeker, datſe in Hara, en Bieled Elgerid niet drinken, zo lang ſy gras om te eten hebben. Van haar teling hebben wy dit. *Plinius* verhaalt datſe achterwaarts verſamelen, maar *Ariſtoteles* niet. Die zegt: de Kamelen verſamelen als het wiſſje heerhuikt, en niet achterwaarts tegen malkander, maar het mannetje omvat haar gelijk als alle andere viervoetige dieren, en ſy oefenen dat werk een gehelen dag. Als ſy verſamelen willen, ſoeken ſy eenſame ſchuilhoeken, en niemand kan haar veilig genkan, behalvè den herder van de kudde. Van haar dracht en baring zijn de ſchryvers niet eens. *Zuidas* ſchrijft datſe thien maanden dragen, op de elfde baren, en een jaar aarna weder geil werden. Volgens *Plinius* dragen ſy twaalf maandè, en baren op haar dry jaren in de Lente, en na de baring laen ſy weder ſpringen. Maar *Ariſtoteles* ſe: datſe twaalf maanden dragen, en altijd maar een

jong werpen. Elders ſpreekt hy ook maar van tien maanden, en van de Lentetijd. Zy hebben inſonderheit dry vyanden; het paard, de Leeu, en de Tabanus of Koevlieg. Van het Paart getuigt de geſchiedenis van Cyrus, die zijn kamelen tegen deruitery van Kræſus inſettende, den ſelven op de vlugt joeg, om dat de paarden den reuk van de kamelen niet verdragen konden. Datſe vande leeuwen beſchadigt werden getuigt *Ælianus*. Om haar van de Koevlieg te bevryden beſmeren haar de Arabiers met allerlei vet van vis. Onder haar ſiekten zijn de voornaamſte het voetevel, en kaalheid. Door die komen ſy lichtlijk te ſterven. Deſe hebben ſy mette menſchen gemeen, ſo de ſchryvers getuigen. Als ſy geil zijn worden ſy dul, zo dat ſy dikmaal haar geleden ongelijk bedenkende, al die haar ontmoeten oft ook haar eigen voerluiden om den hals brengen. Enige ſeggen dat ſulx veertig daghen duurt. Haar genegentheden beſchrijft *Hieronymus* aldus. Onder welke dertig oft meer mannen een Baktriaanſe kameel, van ongemene grote, die nu al veel andere omgebragt hadde, met ſtarke touwen gebonden en met een groot geroep voortbragten. Zijn ogen waren bloedig. Zijn mont ſchuimde. Zijn glatte ongh was geſwollen, en daarenboven maakten hy een vreeſlijk geluid. Van zijn ouderdom is ook geen eenderlei ghevoelen onder de ſchryvers. *Ariſtoteles* ſchrijft datſe meer als 50 jaar leven. *Solinus* ſeit tot 100 indien ſy niet in vremde landen vervoert werden, en alſo mogelijk door de ongewon locht ſiek werden. *Plinius* ſeit ook datſe vijftig, en enige wel hondert jaren leve, 't welk by *Ælianus* van de Baktriaanſe verſtaan werd. Tot haar verſtanden wijs behoort haar wraakgierigheid, leerſaamheit, en liefde tot haar jongen; geſlagè zijnde kroppen ſy haar gramſchap dikmaal op, e: als de gelegenheit voorkomt, wreken ſich wederom. Sy worden geleert om na' geluit van een trom te danſen. De jonge kameel ſeit *Leo Afrikanus* wort opgeſlopte, daar een hete vloer is, waar door hy ſijn veten met beurten oplicht, en dat doet hy dikmaal, vermits hy door d'hitte dan d'een aan d'ander voet opheft, wijl 'er ondertuſſen voor de deur op een trommel geſlagen wert. In ſodanigen ſchool wordt deſe leerling omtrent een jaar lang geoeffent. Door de langduirigheid nu hier toe gewent zijnde, licht hy met beurten de voeten op, zo haalt hy het geluid van een trom hoort, en begint op zijn wijs te tanſen. Dat hy ſich in de ſang vermaakt, kont gy daar uit oordelen, dat hy vermoeit zijnde niet met ſlagen, maar met ſingen word angedreven. Tegen zijn moer is hy zo eerbiedig dat hy die nooit beſpringt, en ſich daar toe niet laat dwingen. Als het ghebeurt was dat hy haar gedekt zijnde beſprongen hadde, heeft hy den

Ariſt. H. A.
l. 6. c. 26.
Vyandſchap.

Ælia. H. A.
l. 17. c. 36.

Siekten.

Hieronim.
in vita
Hilarion.

Ariſt. H. A.
l. 6. c. 16.
Solinus
Polyh. 62.
Plinius
l. 8. c. 18.
Ælia. H. A.
l. 4. c. 55.

Verſtand.

Baſilius
Hexamer.
Homil. 8.

Leo Afrik.
in Afrika.

Ariſtot. in
Mirabel.

den genen, die hem daar toe aangevoert hadde, daar na gedood. Van zijn eerbaarheid hebben wy in 't telen gesproken, haar vromigheid geeft haar medelijden te kennen. Zy eten den ganschen nacht over, maar indien yemand in de stal ziek leid, onthouden zy haar van voedsel. Haar ouderlijke hebben de Indianen ontdekt. Als zy heel spoedig willen reizen brengen zy de jonge Kamelen mette moer eenighe mijlen ver, en haar dan voortdrijvende, laten zy de jongen achter, en dan verdubbelen zy in 't wederkeren haar schreden. Hy geeft zijn gebruik in veel dingen. In de Genees-konst doet zijn vlees water losen: het vet van zijn bult van onder gerookt geneest de speenader. De hersene gedroogt, en met azijn gebruikt, het vallent evel: De gal met honig gedronken, geneest de keelpijn. Het bloed, de opstijging van de lijfmoer, indien het na het vloeyen der maandstonden gebruikt werd. De melk versacht den buik; die dun en waterig is, geneest de ongebortigheid en verwekt lust tot eten. De pis die de volders heel nut is, dat wy by *Plinius* lesen, heeft kracht om de tanden te suiteren en schoon te maken. De start gedroogt ontlost den buik. Met de asch van den trek onder oly gemengt word het hayr gheholt. De selve met honig gewreven weerstat de geswollen, en suivert de wonden. De gekrulde haren van de start om den arm gevonden, geneesen de vierdendaagse koorts, indien men dat geloven mag. Hy heeft ook sijn gebruik in de spijs gevonden. Wy weten dat de Arabiers Kameels melk eten. Het vlees, so *Galenus* getuigt, eetmen te Alexandrie. *Heliogabalus* heeft het somtijds op de tafel gebragt, en de hielen, om datse heel lekker sijn, na 't voorbeeld van *Apicius* gegeten. Onder de Joden was het een verboden spijs. Sommige stellen het vlees en de melk onder de heel anghename spijs. Dees heeft in die geen, welke na by haar baring zijn, minder kaas en boterachtige selfstandigheid. Dat in den oorlog gebruikt zijn, hebben wy overal by de geschicht-schrijvers. Hier van zijn de namen van haar wapening, waar mede sy in de veldtochten gewapent werden, van welke wy met Gods hulp inde Redenkunde ge dingen sullen handelen. De reisen in Arabia, Egypten enz. konnen noch op huiden sonder Kamelen niet volbragt werden. Zy zijn ook bequaam om last te draghen, maar willen niet boven een rechtmatighe swaarte opnemen. Zy voeren in 't gemeenes hondert ponden, hoewel sy des nootd zijnde duisend konnen dragen: als sy geladen, of ontladen werden vallen sy op den buik, en als sy gevoelen dat haar last met haar krachten over een komt rijzen sy op, en willen niet meer ontfangen. d' Afrikaanse konnen de moeylijkheit van de rijs vijftig gehele dagen sonder rusten uitstaan. De

gedaanten van de Kamelen zijn by de oude verscheiden. Sy zijn vet, mager, ros, en wit. Haar loop heeft haar ook onderscheiden. Want die Dromedarifen en Dromades genoemd werden, zijn klein van gestalte, heel geswind ter loop, en konnen meer als 100. mylen op een dag aflopen, gelijk *Isidorus Hispaniensis* beschrijft. *Aristoteles* steltse boven de paarden van Nisa, oft liever Nisea. Dat de wijfjes snelder zijn, is van *Achmetes Serimius*, en andere angemerkt. Het voornaamste onderscheit wort van de plaats genomē. Sy zijn Arabise, Baktriaanse en Kaspise. Die hebben twee bulten op den rug, waar van sy dituloi, of dicurtoi genoemd werden. d' Andere worden voor heel sterk gehouden, en hebben een bult op den rug, en een ander an de borst daar sy op liggen. Dat de leste so groot als de grootste paarden werden seit *Alia, H.A.* *Alia, H.A.* De huidendaagse schrijvers handelē van 't onderscheit der Afrikaanse aldus: en onder dese heeft *Samuel Purchasius* dry gedaanten van Kamelen gestelt. d' Eerste wort Hugium genoemd, van ongemene grote en sterkte, die duisent pont dragen kan. De tweede is kleinder met een dobbele bult, bequaam om last te dragen en te berijden, en Bocheti genoemd, die alleen by de Azianen bekend is. De derde wort Ragvahl genoemd die mager en teer, en alleen om overweg te rijden bequaam is. Want sy konnen wel hondert duisent treden opeen dag aflopen. En met die sent de Koning van Thombuti zijn boden na Segelmes of Darha, negenhondert duisent schreden ver, dat sy in seiven of ten hoogsten acht dagen sonder stilstaan of rusten afleggen.

II. L I D.

Van de *Kamelopardalis*.

DE *Kamelopardalis* is, zo het andere behaagt, Paulobarbare genoemd. De *Kamelopardalis* heeft sijn naam van *Kamelus* en *Pardalis*. In grootte is hy de Kameel, in verscheiden plekken de Pardel ghelijk. Voorts zo wy *Varro* insien, komt dese naam van Alexandrie, van waar dat dier te Rome gebracht is; maar dit dier heeft veel benamingen bekomen: want het word een wild Schaap genoemd, om dat het in afgelegen Landstreken verkeert, en in makheid de Schapen gelijk is. Het word by *Solinus* Nabis, by de Moren Nabuna, gelijk wy by *Plinius* lesen, Anabula en Saffrat by *Albertus* genoemd, welke namen ik oordeel dat van andere verdrayt zijn; by *Majolus* worden sy Orasius genoemd, maar qualijk, wijl *Vincencius Bellovacensis* zeit dat die een heel schoon dier, en de *Kamelopardus* heel lelijk is. By de huidendaagse word hy Giraffa, waar van 't bedorven woort Saffarat komt, genoemd: nocht *Aristoteles* nocht *Alia, H.A.* hebben hem gedacht, maar *Strabo* en *Agatharcides* uit de oude verschelen in 't beschrijven van mal-

Tzetzes
Chiliad.
12, c. 404.

Plin. H.N.
1, 28, c. 8.

Apul. 1. 1.
Apolog.

Galen. 1. 1.
de aliment
facul. c. 2.
Lamprid.
Heliogab.

Solin. Polyhist.
c. 62

Onder-
scheid.

Arist. H.A.
1. 9. c. 50

Solin. Polyhist.
c. 62

Alia, H.A.
1. 17. c. 34.

Purchas,
peregr. 1. 6.
c. 1. 1. 2.

Aldr. Hist.
bibul. c. 35.

Varro l. 4
L. L.
Soli. Poly
Hist. l. 43.

Strabo
Geogr. l. 16
Agatharc.
apud phot.
in bibloth.

Beschrij-
ving.Plin. H. N.
l. 8. c. 18.Dio. Hist.
l. 43.Bell. obser.
c. 9.Plaats.
Solin. Po-
lyhist. l. 43.

kander. Indien wy desen volgen heeft hy de
 verscheiden verf vande Pardalis, de grootte,
 de wanschape dikte, en een hals so lang dat
 hy sijn voedsel van de hooge bomen plukt,
 van de Kameel. By die lesen wy dat hy ner-
 gens in de Pardalus ghelijkt, maar in ver-
 scheiden verw met het jong Hert overeen-
 komt. Hy doet'er by dat hy met gestreepte
 hayren onderscheiden is, dat hy't achterste
 lager als een Koebeest, maar den hooftop
 verhevener als de Kameel heeft, en dat het
 geen wilt maar een tam dier is. *Plinius* maakt
 hem in hals het paard, in benen den os, in
 hooft de Kameel gelijk, met witte plekken
 over zijn rode verw gesprenkelt. *Dio* schrijft
 dat hy de agterste delen lager heeft. *Heliodo-
 rus* dat hy een dunnen hals heeft, en dat hy
 van een swaar lijf in een swanen hals uitge-
 rekt is. Onder de jonge schrijvers heeft hem
 aldernaukeurlijkst *Bellonius* als een oogge-
 tuige beschreven. De Giraffa, seit hy, noe-
 men de Latynen en Grieken Kamelopar-
 dalis. Ik heb'er in de stad Kairo twe gesien,
 die twe hoorntjes ses vingers lang van het
 voorhoofd hadden uitsteken, en in 't mid-
 den-voorhoofd was een knobbel als een der-
 den hoorn omtrent twe vingers hoog, de
 hals seven vingers lang, als hy't hooft opheft
 steekt hy dat seshien voeten boven de aar-
 de. De lengte van zijn start tot zijn hooftop
 is achthien voeten. De schenkels zijn achter
 so hoog als voor, maar de dybenen zijn voor
 veel hoger als de achterste. De rug rijft van
 de start als een ladder, of als een hellent dak
 opwaarts. Het gehele lijf is met veel grote
 plekken als een Hert geverwt, en vierkant-
 achtig, en an den hals, en op het lijf overal
 omtrent negen duim breed. Maar het slot
 vande plekken is wat breder als een vinger.
 Het gehele lijf dat netswijs gesprenkelt is,
 heeft geen ronde plekken als de Pardel,
 maar of vierkantachtig oft rondachtig. De
 voet is geklooft als een ossevoet. De boven-
 lip steekt ver boven de onderste uit. De start
 is klein en dun, an 't einde hayrig. Hy heeft
 manen als een paart van den rug totten
 hooftop. In't gaan schijnt hy te hinkken, nu
 mette rechter en dan mette linker dybenen
 en zijden. Als hy van de aarde oft spijs oft
 drank opnam, stak hy de voorste benen heel
 ver uit: Want hy kan geen voetsel van de
 aarde als met lang en breed uitgestrekte, en
 gekromde benen opnemen. Hier moet uit
Iosaphat Barbarus bygedaan werden, dat sijn
 tong twe voeten lang is, donker paars ge-
 verwt, en langwerpig rond als een aal: En
 dat hy hier mede takken, bladeren en krui-
 den afplukt, die hy met een behendige snel-
 heit in den mond trekt, dat sulx naulijk van
 een neerftig toefiender kangemerkt wer-
 den. *Purchasius* schrijft uitte Jesuit *Fernandus*
 dat het so groten dier is, dat een man te
 paart onder hem kan door ryden. Hy word
 in Afrika by de Troglodyten gevonden, en

in *Æthiopia* gelijk wy uit *Strabo* hebben.
Cæsar de oppervoogt heeftse aldereerst an
 de Romeinen in deschoufpelen vertoont.
 Daar na heeft'er *Gordianus* tien vertoont,
 En *Aurelianus* enige in't segepralen omge-
 voert. An den Keiser *Leo* isser een van de
Æthiopiërs opgedragen. An *Frederik* een
 van den Zultan van *Babylonie*. An *Laurens*
 de *Medices* een van een anderen Zultan.
Heliodorus seit, dat dit wilde dier so handig
 in't leiden en voeren is, dat hem de meester
 met een klein toomtje an't hooft gebonden
 leit waar hy wil. Het is an de Joden in spijs
 verboden. Waar uit te oordelen is datse eer-
 tijds overvloediger in't Joodse Land ghe-
 weest zijn.

Suidas.

IV. HOOFT-ST.

Van de Nietherkannende viervoetige.

I. L I D.

Van 't Verken.

IN't beschryven van't Verken komen o-
 veral de namen voor van sus, porcus, scro-
 pha, verresen majalus. Sus, by de Grieken
 us, is een naam het wilde Swijn ook gelijk,
 waar van de Latynse naam schijnt afgeko-
 te zijn. Eertijds (op dat ik de woorden van
Varro gebruike) is het *Thyfus* genoemd van
 't woort thyen, dat offeren beduit. Want
 het begin van beesten te offeren is van de
 Varkens eerst begonnen. Om dat in 't be-
 gin de Varkens van *Ceres* zijn gheoffert;
 en als 'er een vreë-verbondt gheslooten
 wierd, een Varken ghedood wierd: en om
 dat in 't begin van haar huwelijk de oude
 Koningen en verhevne mannen in *Hetru-
 ria*, so wel de nieuwe bruidgom als de bruit,
 eerst een Varken opofferden. De oude La-
 tinen, en Grieken in *Italië* schijnen dat ook
 gedaan te hebben. Want onse vrouwen,
 doeter de selve by, en voornamentlijk de
 voesterminnen, noemen de natuur, voor zo
 veel sy vrouwen zijn, een Varken, en in't
 Griekx *Choiron*, te kennengevende dat het
 Varken het bruilofts-teken waardigh is.
Porcus word by *Isidorus*, gelijk als van *spur-
 cus*, dat morsich beduit, gezeit, om dat het
 Varken sich met slijk en drek besloedelt, en
 daar in wentelt, en 't selve inschokt. De
 plaats van *Varro*, daar geseit wierd *Porcus*,
 't geen de *Sabinen* seggen de *Aprino por-
 co*, oft wildverken, heeft *Poridus*, van waar
porcus komt, ten waar het van de Grieken
 afquam, om datter te *Athene* in de geheil-
 de boeken geschreven staat *Kaprokai por-
 ko*, maar dat is wat te hard. Nochtans
 schijnt het een oud Griekx woort, maar ver-
 donkert, om datse nu een Verken *Choiron*
 noemen. Het woord *Scropha* is van onseke-
 re afkomst. Enige seggen dat het van *Sonus*
 dat een geluit betekent afgenomen is. By de

Naam.

*Isidor. l. 12
c. 1.*

Grieken zeidt men Gromphas en Scrophas, 't welk een Zoch betekent, die dikmaal geworpen heeft, en word dikmaal zonderling voor een Zoch genomen. Verres is een ongelubt tam Varken. *Marcellus* heeft voor Aperoft Wildswijn, Sylvaticus oft Boschswijn ghestelt. Mayalis is een gelubt Verken, gelijk onder de Paarden de Ruin, onder de Hanen een Kapoen. Hybrydas noemden de oude half-wilde Varkens; dat is uit een tam en wild voortgeteelt. Hoewel de beschrijving van zo een bekend dier onnoodig schijnt; nochtans zullen wy cenige zonderlinge dingen met weinich woorden anraken. De benen hebben weinich merg in. De hayren, om datse bars zijn, worden borstels genoemd; zy zijn ook dikker als in de Koebeesten oft Elephanten. By ons zijn zy byna rosch. In Vrankrijk en Italie swart; en zo wy het wel anghemerkt hebben, zijn zy veeltijds verscheiden geverwt. De barse hayren vanden hals noemen wy Lophian. Haer vet leidt tusschen de huid en spieren, en word Spek gheenoemt; en haar verouderde reuzel, 't zy ghesouten oft zuiver, word Axungia by de Latijnen gheenoemt. De herzene is vetachtigh, en die vermindert in haar veel meer met het afnemen van de Maan, als in andere dieren. De oogen staan hol en diep, en kunnen zonder gevaar van 't leven niet uitghenomen werden; waarom zy ook, maar van een berooft zijnde, sterven. De winkbrauwen pinkken na de neus toe neerwaarts; maar na de slapen worden zy opwaarts getrokken. Het uitterste van de neus is dik. Het voorhoofd smal, de lippen zijn breed, en de muil is heel uitstekend en breed, om beter te kunnen graven, en word de snuit genoemd. De huid van die noemen de Letterkondighe Callus. De tanden zijn in de Zoch langer als in de Beer, en vallen nimmer uit. De huid, omtrent den nek daar zy hardst is, word Kollopa genoemd. De harten hebben zy onghelcedt. In de oortjes van de harten word een vochtigheid, de gal gheleijk, gevonden; maar minder vloeyend, en in dikte de vochtigheid van de milt gheleijk. De maag is breed en bochtig, om langere koken, met weinich en lichte korsten overlopen. In de lever worden witte steentjes gevonden. Het vleesch zonder benen, onder de navel, word spectile genoemd. De Zeugen hebben veel spenen over den ghelien buik, in twee ryen bestaande, om datse heel vruchtbaar zijn in 't werpen. De voornaamste hebben 'er twaalf, de gemene twee minder. De zelve hebben ook daar haar teelleden, daar andere dieren de mammen hebben: en wanneer zy geil werden, trekken zy dat werktuig opwaarts, en zo uitwaarts, dat de Beer haar lichtlijk kan gebruiken. Opgesneden zijnde, is het verder open en uitgerekt. Daar hangt yet tusschen

de benen an haar teellid, op die plaats daar in den Beer de ballen hangen. Zy krullen haar start. De voornaamste koot hebben zy niet, als twijfelbare tusschen heel en kloofvoeten. Men meent datse zonder milt zijn, die uit drinkgoten van de Tanariskus gedronken, oft de wortel van Asplenium gegeten hebben. Datse thien ribben hebben, lezen wy by *Plinius*; maar van de innerlijke deelen van 't Verken spreekt *Severinus* aldus: In 't Varken zijn de kraakbenighe ringen van de lochtader schuin afdalende; maar wijl de eerste kring die de breedste van al, ook een weinich kleinder is als de dwarfe, en de andere onderste schuin zijn, was 'er tusschen dese en de eerste noodzaklijk een tusschen-ruimte, en om die te vervullen, heeft de natuur het vierde deel van de kring, daar zy na achter strekt, breder ghemaakt, en daar zy na voor strekt eng. Hier is noch wat anders an te merken, dat hier niet van verscheelt. In de kringen wat lager als de middelste, heeft de natuur twe half-doorsneden gemaakt, die malkander met haar scherpe deel ontmoeten, welk gebruik van verandering als noch onbekent is. In de dunne darmen, namentlijk de Ileon oft omgewonde darm, zijn an 't buiten-deel enige hardachtige knobbeltjes gesien, van grootte en gestalte als een erweet, welke als ik trok zijn 'er van binnen twee wormen gevolgt, d'een zo lang als een hand breed, en d'ander als een vinger; beide hol en vol wit sap als Gijl, oft gheronnelmelk, en beide van vorm als oprechte aartwormen. Leer hier uit dat de wormen ook zo in de menschen-darmen hangen; maar die knobbelige hardigheid, daar de mond van de worm in stak, meen ik dat van de swering en beet van de worm ghemaakt was. De opperhuid van 't Verken is mette hayren 't zy wit oft swart eenverwig. Van de lijfmoer van 't Verken, die van hem geopent is, seit hy dit. Behalven 't geen *Sylvius* daar van schrijft, zijn 'er in de uitterste hoorns enige vliesachtige byhangfels, daar zo 't blijkt het uitwerpsel van de pis en drek in bewaart werd. De navelader is in twee gespleten. Als de navelvaten de lijfmoer naderen, worden zy, eerst onder door de linker Oxel schietende, en daar na den nek over dwars omvangende; uitwaarts na de rechter-arm omgebogen. In een Bigge omtrent van een maand zijn byna alle de innerlijke deelen sichtbaar. De lever, de maagh, de darmen, de milt, de nieren, het middelrif, het hart, en de long. Het hart is witachtig, de long eenverwig mette lever, de lever is donker-rood. De nieren zijn groot, ten aanzien van de ader die zich door de rechte voor- en achtervoeten, maar meer door de achterste vertoont. Van ghelijken de kropaderen die na 't hooft lopen, en van vorm als de Griekse letter A zijn; maar in een

Zootom.
Democrit.
p. 299.

Plin. H.N.
l. 11. c. 37.
Arist. H.A.
l. 2. c. 1.
Arist. l. 2.
partib. 3.
c. 4.

een volmaakte bigghe de borst kruiswijs geopent zijnde, zult gy eerst twee senuwtjes zien die de krop door boren, en an het hartenvlies hanghende, recht langs de zijden van 't hart afdalen tot het middellrif, in welkers senuachtige kring zy met twee oft dry takjes ingehecht werden, en van daar schiet een takje na de oppermond van de maag. Hier ziet ghy merkelyk de verspreiding van de oxel, en krop-klierader. De oortjes van 't hart zijn binnen hol, voor van 't hart afgescheiden, en achter t'zaamghevoegt. Het uitsteeksel van de waterpees hecht sich, van de grond van de blaas af, in de slagaders. An 't einde van de pezerik is een rond bolletje: in de nek van de blaas zijn twee knobbelen, en an dien nek worden de zaadt-uit-schietende vaten t'zaamgevoegt, welke, gelijk blijkt, totte andere voorstaanders door tusschenlopende aders, en van daar, tot het begin van de schacht, voortlopen. In de maag en darmen is een taije vogtigheid, in de maag als eyer wit, in de darmen vloeyender als honig. De ongepaarde ader zend in 't midden van den ruggraat weerszijds zijn takjes na ider ribbe. Het Verken word byna over al in onse landen gevonden. *Strabo* schrijft dat op zijn tijd Vrankrijk over de Alpen, so vol van Verkens was, dat heel Rome, mette kudde van de verkens die daar gheweid wierden, gevoed wierd, en van Lions de beste ghesoute stukken derwaarts ghebragt wierden. Maar die van Syracuza zijn ook om haar goedheit tot een spreekwoord geworden: Siciliaanse kaas, maar van Syracusa de varkens. *Solinus* seit datter geen in Arabia zijn, geen in Indie *Alianus*; en menen datz' 'er niet geboren werden, en daar heen overgebragt komen te sterven. Maar datter om de zuid geen viervoetige dieren zijn, die in onse landen gevonden werden, behalven Buffels, Koebeesten, Geiten, en Verkens, schrijft *Hessel Gerards* in zijn beschrijving van de zuider landen. Watangaat haar spijs: Zy schijnen al-eters te zijn. Van de planten eten zy de vruchten, wortels, eikels, kastanyen, dadels, druiven, de Cytifus, aardakers, de wortels van de bosch Rapunculus, de scherling, de erweet, de garst, tarw, zemelen, enz. De eykels van de beukenboom maken het verken vrolijk, het vlees voedsaam, licht, en de maag aangenaam. De vrucht van de eyken heester maakt haar rank, glad, en swaar, die van den eykenboom dik en vet. Andese maakt *Nigidius* den heesterboom de naaste, die geeft veel vaster spek als andere, maar hard. Door de vrucht van de eykelheester worden zy siek, ten waar zy matelijk gegeten wierd. Van de Eskulus, en korkboom krygen zy slap vlees. De eykel van den haliphleus oft bitter-eykel eten zy niet als by gebrek van ander voedsel. Van de kastanien doet 'er

Plaats.
Strabo
Geogr. l. 5.

Voedsel.

Plin. H. N.
l. 16. c. 6.

Plinius, na dat hy de beste verhaalt hadde, dit by. De overige zijn tot voedsel van de varkens, want sy zijn ruw van schel. Met dadels worden sy in Egypten, Cyprus, Syrie, Seleucia, en Assyrie vet. Van de essen-vrugt worden sy ook vet. De droge Citifus word van *Aristomachus Athenienser* met groten lof geprefen. Een geslagt van aardkers word in Beyren daarom varkens-eikel genoemd. De bosch-rapunculus heeft bladeren als de violen maar scherper, een witte wortel, soet, en niet sonder melk. Als sy bilsenkruit eten worden sy dul. Tot groen voetsel worden sy sonder schadelijkheit angedreven, sy onthouden haar ook niet van vlees. Datse de lichamen van menschen, door de moorde-naars in de bossen omghebragt, ghegheten hebben, kan met voorbeelden bewesen werden. Dat zy haar van haar eigen biggen en hoenders en ganzen, voornamentlijk in de winter, niet onthouden, heeft my d'ondervinding geleert. Zy graven ook de wormen uitte aard, en eten ook boschfleken, en schildpadden. Zy worden in dertig dagen vet, en als zy beginnen gemest te werden, noch meer door dry dagen te vasten. Haar met vijgen vet te maken, en als zy genoeg hebben te dooden, is de vindig aan *Apicius*. De Engelse mesten haar een geheel jaar, die zy vet en lekker hebben willen. Maar het verken kan ook zoo vet werden, dat het niet gaan oft staan en kan; en datmen haar met een wagen vervoeren moet. Als in over Spanjen oft in Portugaal een zeker varken gedood was, zeit *Attilius Hispaniensis*, geen leugenachtig man, en in vele dingen wel ervaren, datter an *Lucius Volumnius* een stuk met twee ribben gezonden is, dat 23 pond zwaar, en vande huid tot op het been een voet en dry vingers dik was. *Varro* heeft in Arkadie een verken gesien, dat van verheid niet konde opstaan, ja datter een rat in zijn uitgegeten spek een nest gemaakt, en jongen geworpen hadde. Dat het selve te Bazel geschied is, heeft *Gefnerus*, zo alst hem vertelt is, ook verhaalt. Den dorst is hem in de zomer schadelijk, maar hy word van vuil water vet, en met druiven onder zijn draf gemengt, dronken ghemaakt. Van zijn teling spreekt *Plinius* kortelyk aldus: De verzameling van de Verkens gheschiedt best met den Westen wind, omtrent her evenaren van de Lente, en dat op de achtste maand van haar ouderdom, in zommighe plaatsen ook op haar vierde maand, en dat tot seven jaren, in andere plaatsen tot acht. Zy werpen twemaal in 't jaar. Zy draghen vier maanden. 't Hoogste van haar vrugtbaarheid is twintig, doch zy kunnen zo veel niet t'effens opvoeden, maar omtrent de Winter werpen zy maar thien; en datse met tanden geboren worden verhaalt *Nigidius*. Zy worden in eene versamelingh

Kolu. R. R.
l. 7. c. 9.
& 10.

Plinius l. 8
c. 51.

Varr. R. R.
Plin. H. N.
l. 11. c. 37.

Teling.
Plin. H. N.
l. c.

Arist. H. A.
l. 2. c. 1. l. 5.
c. 14.

fwanger, 't welk nochtans om haar lichtlijk misvallen verdubbelt werd. Daar tegen is goed datse niet te haast, en eer haar de oiren hangen versamelen. De mannetjes oft Beren telen niet boven haar dry jaren. De Zeugen door ouderdom vermoeit, versamelen ook al sittende. Doe hier by datse met het afgaan van de Maan versamelen, gelijk *Plutarchus* verhaalt. Dat een Beer genoeg is om thien Zeugen te bestellen, en dat hy de stem van de Zogh hoorende niet eten wil, zo hy niet werd toegelaten. Datse om haar overvloedigh vocht meer en lang versamelen. Dat de Beer dat liever 's morgens doet, en de Zog na de middag: en datse vet zijnde, op alle tijden van 't jaar by nacht en byldagh kunnen versamelen. De Zog teelt ook eer zy een jaar oud is een gebrekkelijke vrucht; maar de Zog van een jaar is bequaam genoeg, maar moet in de maand Februarius gebruikt werden. Als zy vijftien jaren oud is, word zy wild en wreed, ten waar zy wel gevoed wierd. En geil zijnde, ook zo woedend, datse den mensch verscheurt, voornamentlijk die in 't wit gekleed zijn. Die dulheid word verzacht met azijn op de teelieden ghesproeit. De volle Zog verwerpt ook den Beer niet, en datse in 't versamelen niet als schuim uitgeeft, hebben de naarfte ondersoekers angemerkt.

Wat angaat haar baring, ik hoor datse by onse Landfluy seshien Biggen werpen, zeidt *Gesnerus*, maar zelden; dikmaal acht oft thien. Datse d'eerstemaal heel weinig werpen, de twedemaal op haar best zijn, en in haar ouderdom weinig verminderen, hoewel sy langzaam versamelen, gelijk *Aristoteles* zeit. Andere menen datse zo veel Biggen werpen als zy spenen hebben. Ook meent men dat de witte vruchtbaarst zijn. De Big die in de lijfmoer beledigt oft verminkt is, word Meta Chærus, oft Posthumus, en Spadeling genoemd; maar by *Pollux* worden de kleinste Biggen Metachæri, oft Spadelingen genoemd. Die inde winter geworpen werden, vallen klein, en worden beswaarlijk opgevoed. De Switsers keuren die van de Maart voor de beste. In de hete Landen zijns in de Winter beter als die van de Zomer. Als de Zoch gebaart heeft, geeft zy de eerste spenen an de eerstgeworpen Big; die staan naast an de keel, en hebben de meeste melk. Ider Big weet ook sijn speen na orde van sijn gheboorte, daar hy ook mede gevoed wert, en met geen ander. En die Big van die speen wegh-genomen zijnde, verdroogtse, en trekt inwaarts. En indien 'er maar een Big van alle overgelaten werd, puilt die alleen uit, welke die Big toegeëigent was. Indien de volle Sog eykels eet, verwerpt zy haar dracht. De Varkens hebben een afkeer van de Elefanten, Wolven, Salamander, de Marjolijn-zalf, de We-

zel, het Bilzenkruid, de Scorpioen, de Paarden en nieu-geboude landen. De Elephant kan haar knorren niet verdragen. De Wolf zal geen geheele kudde andoen om haar geschreeu. De Salamander flokken zy sonder schade in. De Marjolijnzalf is haar vergif. Van haar tweedracht mette Wefel lefen wy by *Plinius*. Van het bilzenkruit worden zy gedood. In Scythia worden zy met een steek van de Scorpioenen gedood. De Paarden is haar vuilen reuk, gheknor, en asem schadelijk. Hoewel sy noit tanden verliefen, nochtans worden die swak na datse het nieuwe koorn ghegeren hebben; waar mede de natuur de ongetemde vraatzucht van dat dier, wyl het niet anders kan weerhouden werden, bestraft. Van haar ouderdom heeft *Plinius* dit: datse een oog verloren hebbende, gemeent werden te sterfen; maar anders tot vijftien, en volgens eenige tot twintigh jaren leven. Onder de siekten die haar quellen, is de voornaamste de chalaza, oft de gortigheid, die in de levende sich verberght, maar in de geopende sich vertoont. Daar isser nauwlijk een die niet ten minsten dry korlen gorts heeft; die zijn dat voornamentlijk onderhavig, welkers benen, schouders, en hals uit vochtich vlees bestaan. Sy worden an 't onderste van de tong ghevonden, en dat gebrek vorder bekent, indien de wortels van de uitgetrokke borstels vanden rug bloedig zijn. Als sy van grote hitte in koud water vallen, voornamentlijk indien zy niet terstond voortgedreven werden, trekken haar al de leden t'samen. Zy werden ook vande luisen gequelt, en vervallen inde somer, zo zy niet dikmaal opgewekt werden, in slaapzugt. Zy worden ook bevangen met heesheid, keelgeswel, kropzweren, en buikloop, en indien sy niet overvloedig drinken, worden zy longzugtig. Tot haar verstand behoort 't geen van haar beestigheid, vuiligheid, ongemene geilheid en vraatzugt gezeit werd. 't Is voorwaar een dom dier, an 't welk men niet onaartig meent dat de ziel tot een zout gegeven is. In 't slijk te wentelen is haar rust en vermaak, als het wassen an den mensch. De plaatzen daar zy haar in omwentelen worden Volutabra, of Modderpoelen genoemd. Van haar geilheid is boven gesproken. Nochtans prijft *Gyllius* by *Plutarchus* haar zonderlinge zedigheid en matigheid: hier, zeit hy, spelen de wijven niet, als onder de menschen, met haargeveinstheit, en verbloemen haar wellust oft geilheid met geen bedriegery, guychelry, of weigering. Nocht de mannen, door wellust angeprikkert, kopen hier voor loon, arbeid, oft dienstplegen de verzameling, maar trachten na een tijdelijke wellust sonder bedrog, die op zekere tijd van 't jaar de begeerte van de dieren, als een jonge spruit opwekkende, haastig weder uitbluist. Van haar

Plutarch.
de Izid.
& Oserid.
Plin. 1. c.

Kol. R. R.
1. 7. c. 9.

Plin. H. N.
1. 8. c. 51.

Arist. H. A.
1. 5. c. 14.

Plin. H. N.
1. c.

Afkeer.
Chile in
earmin.

Elia. H. A.
1. 9. c. 28.
Plin. 1. 10.
c. 74.
Arist. H. A.
1. 8. c. 29.

Plin. 1. 8.
c. 51.

Plin. 1. c.

haar vraatzucht is boven ook iet angeroert. Hy onthout sich niet van de doden van zijn eigen gheslacht. De onuitblusselijke begeerte van inslokken word Laphygemus gheenoemt, ghelijk *Celius Rhodiginus* heeft angemerkt. Hier toe behoort ook het verstaan van de menschelijke stem. Het is ondervonden dat de stem van Suarius, van die gene, die hem ontfolen waren, bekend is, en datse met een schuit omgevallen zijnde, door 't overhellen van d'een zijde, wederom gekeert zijn. Haar stem is knorren. Van haar ghebruik in spijs moet men voor waar belijden 't geen *Plinius* zegt: dat geen beest meer stof an de bordeelhuizen verschaft, wijl het vijftigh smaken, en yeder ander dier maar een heeft. De gheschiedenis van de Waard van Chalcis, die de nauwkeurige verandering van spijs, en de gedaante van het wilde Swijnen-vlees uit de tamme voort-gebracht heeft, is uit *Livius* bekend. Dat het Verken-vlees ten tijde der Vorsten in waarde gheweest is, zult gy by *Homerus* vinden. De Magere waren voor de Knechts, en de vetste voor de Heeren tot spijs. De gewoone slempdagen van Saturnus wierden met geen andere, ten minsten met gheen lekkerder spijs doorgebracht, gelijk *Lipsius* heeft angemerkt, en de overdaad is zo ver gekomen, datse geheel en dan gevult opghedischt wierden, van waar de namen van de Trojaanse, en Thuin-varkens ghekomen zijn. Ik swijgh noch datse zo konstlijk toeberaid wierden, datse an d'een zijd gebraden en gerooft, en d'ander als gezoden en sapachtigh waren; en op zodanige wijs gekeelt, datse als niet geraakt schenen, 't geen by *Athenens* te lezen is: nochtans zijn de Biggen meest aangenaam, welke de Grieken Delphakas en Delphakia noemen. Daar worden ook Volkeren gevonden die haar in 't gheheel van Verkens-vlees onthouden, als de Joden, dien dat volgens de Wet verboden is. Ook de Arabiers, ghelijk wy by *Solinus* lezen. De Mahometisten, die beuzelen dat de Muis uit den neus van 't Varken voortgekomen is. De Mooren en Tartars, gelijk ook eertijds, na 't zeggen van *Pausanias*, die van Pessinuntia. Indien gy vraagt hoedanigh zich het Verken-vlees ten aanzien van de gezondheid heeft: Dat van de Biggen is vochtigh, en overvloeyend van overtoligheid, nocht goed van zap. Dat ouder is, word by *Simeon Sethi* van goed sap, en licht om te verteren gehouden, om de gelijkheid die het met het menschen-vleesch heeft, en dat het meer als ander spijs voed. Dit laatste staat *Galenus* wel toe, steunende op 't voorbeeld van de worstelaars; maar doet 'er by, dat dit het Ossenvlees zo veel in lijmigheid, als dit wederom het Varkensvleesch in grofheid overtreft; elders nochtans zeidt hy dat het onder de viervoetighe

dieren heel goed voedsel geeft; dat gy ook by *Hippokrates* vinden zult; de zelve zeidt ook dat het quaadaartigh is. Het beste is van middelbare ouderdom. Het jonghe vleesch bederft lichtlijk zo het lang in de maag blijft. *Athenens* prijft de Siciliaanse, als de best van alle. *Apicius* heeft de Speenvarkens verscheidentlijk toeberaid, van waar de naam van Gevulde, Zapighe, Gebrade, Vitelliaanse, Facciniaanse, Laureatise, Frontaniaanse, Oenogeratise, Celciniaanse, Traganise, en andere zijn afgekomen. De lever word boven al geprefen, indien het dier met gedrooghde vijgen gevoed is, gelijk 'er by *Ætius* staat; nochtans zijn de andere deelen by de oude ook in achting geweest, namentlijk den hals, de klieren, de lijfmoer, voornamentlijk na datse geworpen heeft, het spek, de schouder, de ham, de ballen, het voorste van 't hoofd, de pens, enz. Onder de hammen zijn die van Azia, Lycia, Cerretus, Italie, nu die van Brittannie, Westphale, Ments, en Russia de beste. Uit haar vlees, en andere dingen worden allerlei beulinghen, offerstukken Isicia, Lucanica, Falisci, Fundali, Botelli Apexabones, Tomacula Offa, Hira oft Hila, Fratum Ruceta Sartutilli, en andere dingen gemaakt, 't welk wy elders, wat het is, met Gods hulp zullen verklaren. Wat angaat haar genees-ghebruik, dat word heel naukeurigh van *Gesnerus* beschreven. Het afziedsel van 't spek is goed teghen de Buprestis oft Koevlieg; met het warme Verkensbloed worden de wratten bestreken; en dat de borsten met Varkensbloed bestreken, niet groot werden, beschrijft *Plinius*. De reusel van een jonghe, gelubde en zuigende Big, voornamentlijk die in den buik omtrent de penszak hangt, word van de kruidmengers tot zalven gebruikt, van de Genees-meesters om te verzachten te ontdoen, enz. Het ghekookte spek om de gebroke beenders gebonden, heelt de zelfde wonder haastigh. Het word ook met kalk op 't geswel Panus ghestreken: met Genista gestoten, geneest het de pijn van de knien: met gesouten wijn werd het tegen 't bilzenkruid ingegeven, en helpt seer veel de beesten. De lever met wijn inghenomen is goed tegen de vergiftige beten; gebraden stopt zy den buik. De blaas doet water maken, indien zy, geen aard geraakt hebbende, op 't gemacht geleit werd. De blaas van den Beer gebrand, word heel gelukkiglijk tegen het onwillig water-maken ingegeven. De veroude ballen in melk van de Zog gestampt, worden tegen 't vallendevel gebruikt. Het grootste been van de ham gebrand, verdroogt en trekt het tantvlees t'famen. De koot ghebrand tot datse van swart wit werd, en gedronken, geneest de kronkeldarm-pijn. De melk an de hoofslapen ghestreken, belet het waken. Den drek

Cel. Rho.
Iest. Antiq.
I. 25. c. 26.

Plin. I. c.

Livius
Decad. 4.
I. 5.

Lips. in
Saturnali.
Makrob.
Saturn. I. 3.

Solinus
c. 46.

Galen. de
Aliment.
facult.

Hipp. de
ratio. vict.
in Acut.

Athen. I. 22

Genees-
gebruik,
Galen. de
Antid. I. 2.

Plin. H. N.
I. 28. c. 9.

Onder-
scheid.Markgr. R.
Brazil.
I. 6. c.

drek tot poeijer gemaakt is de gescheurde goed met azijn gedronken: bezie meer by *Gesnerus*. Van 't onderscheid komt dit alleenlijk voor. Dat het een wild is, waar van wy nu zullen handelen, het ander tam, van 't welke nu gesproken is. De huidendaagse schrijvers gewagen van Guinese, en Rivier-verken, tot welke de Tabirete, een dier hem gelijkslachtig, kan gevoegt werden; het Guinese, en van daar in Brazil overgevoert, is van vorm als onze, en rosch van verw: hier in alleen van d'onze verscheiden, dat het geen zo verheven hoofd heeft: met lange oren maar scherp, en met lange spitzen, een lange start totte hielen, zonder hayren. Het ghehele lijf is met korte rosfche en glimmende hayren, maar niet met borstels ghedekt, die hy ook niet op den rug heeft; maar heeft alleenlijk na de start, an den hals en op den ruch langer hayren, en is heel tam. Het Rivier-verken, by de Brazilianen Kapybaragenoemt, heeft byna de gestalte van een Varken. In grootte is het een jarig oft twee-jarigh Varken gelijk. De lengte van 't hoofd tot den aars is omtrent twee voeten, de dikte van den buik omtrent anderhalve voet. Het is zonder start, met vier Varkens-poten; de voorste met vier klauwen, de achterste met dry verzien. In de voorste is de middelste klauw de langste, twee zijn korter, en de leste alderkleinst; hy heeft ook eelt tot de bocht van de achterste benen. Het hoofd is thien vingers lang, en by na zo dik: hy heeft ook een dik en ongeschikt hoofd, met een snuit lang en dik, grote zwarte ogen; en kleine rondachtige oren. Het onderkaakbeen is korter als het bovenste, en in beide zijn twee kromme voortanden, die anderhalve vinger lang uytsteken, en omtrent twee vingers breed ingehecht zijn, doch steken niet buiten de mond, maar staan als in de Hazen binnen. De andere tanden zijn wonderlijk: ider rye bestaat in elk kaaksbeen uit acht beenders, namentlik an ider zijde vier, en elk been vertoont dry ondeelbare tanden: zoo datter in ider kaakbeen vier en twintigh zijn, en in 't gheheel achten veertig, maar niet alle an 't uitterste plat. Zy eeten gras, en verscheide vrugten. Haar vlees word ook gegeten, hoewel het niet wel smaakt. Doch de beenders veel beter, en voornamentlijk het hoofd. De Tapirete van de Brazilianen, by de Portugezen Anta genoemt, is een viervoetigh dier, zo groot als een tamme vaars van zes maanden. Van gestalte by na een varken gelijk, ook zodanig van hoofd, maar dikker en langer, en boven spits opschietende, met een snuit die over de mond uytsteekt, dien hy met een sterken band kan uittrekken en intrekken: maar in de snuit zijn langwerpige kloven: Het onderdeel van de mond is korter als het bovenste. Beide kaakbenen zijn voor-

waarts spits, en in beide onder en boven thien snytanden. Van daar zijn beide kaakbenen voor een zeker gedeelte zonder tanden. Daar na volgen de maaltanden die groot, en weerzijds vijf zijn, zo dat hy twintig snytanden, en even zo veel maaltanden heeft. Hy heeft kleine Varkens-oogen. Grootachtige en roodachtige oren, die hy voorwaarts opsteekt; de benen naulijk langer als een Verken, maar dikker. An de voorste voeten vier klauwen, an de achterste dry. De middelste is an alle voeten de grootste. An de dry voorste is een kleine vierde uitwaarts bygevoegt; maar de klauwen zijn swart, niet hecht, maar hol, die kunnen afghetrokken werden. Hy heeft geen start; maar in plaats een uitsteeksel kegelswijs, zonder hayren klein, op de wijs van de Kutian. Het mannetje kan zijn teelid heel lang uytsteken gelijk een Meerkat. Hy gaat met een krommen rug, als de Kapibara. Hy heeft een vaste huid als een Eland, en korte hayren. De verw van de hayren is inde jonghe als een lichte schaduw, met witte plekken onderscheiden als de Geit. In de oude zwart oft donker zonder plekken. Het is een dier dat inde bossen zich by dach verschuilt, en dan slaapt, 's nachts loopt het uit om de kost te soeken. Het kan heel wel zwemmen. Het eet gras, en suikerriet, kool en zo voort: zijn vlees word ghegeten, maar is onangenaam van smaak.

II. L I D.

Van 't wilde Zwijn oft Aper.

DE naam van Aper komt alleenlijk de Varkens toe, wijl het woord *Sus* zo wel van de wilde als tamme varkens gezeit werd. *Sextus* nochtans noemt het wilde varken *Aper*; als of de Beer, oft mannetje van het tamme *Sus* oft verken metten zelve naam konde ghenoot werden. De Grieken noemen hem *Kaprión*, voornamentlijk de Rijmers, welk woord de schrijvers van den landbouw van den tammen Beer verstaan, en *Syachron Chlumes* is by zommige *Entomias*, dat is een gesneden, oft gelubde. (De ballen worden tegen een boom oft steen ghewreven.) By *Homerus* wort hy *Monarchis* oft *Eenkloot* genoemt. By andere is het een verken dat los en vry door de velden loopt, gelijk als een *Chlocune*, zo *Varinus* schrijft, dat is 't welk in 't hoy oft in de kruiden slaapt. By zommige is het een verken van aanzienlijke grootte. *Aristophanes* maakt van de *Monion* en de *Chlune* een zelve dier. Andere, en mogelijk waarschijnlijker, schrijven, dat het een bywoord is, om dat hy by andere niet vergadert werd. Zy zijn by na zwart van verw, oft uit den bruinroode zwartachtig

Aldt. Hist.
Bisulicor.
c. 37.
Naam.Plutarch.
de Cauf.
natur.
quaest. 12.Beschrij-
ving.

achtig. *Plinius* feit, datse koperverwig hayr hebben. Nochtans ſchrijft *Pausanias* dat hy witte gezien heeft. Zy hebben de ogen als de vergramde met wyde oogſchellen. Grote en kromme tanden, bequaam om te ſnijden, en wit. Hierom worden zy by *Homerus* *argiodes* oft heel ſcherpe, en by *Sidonius* *ficæ*, om dat ſy als ſwaarden alles ſchenden, genoemt. In deſe tanden is dit wonderlijk, datſe in de levende beeſten 'tſelve vermogen hebben als het yzer: maar die de doden ontrukkt zijn, de kragt van ſnijden verlieſen, gelijk het boek van de natuur der dingen verhaalt. Ik hoor datte uitſtekende dikmaal ſo uitgroejen, datſe tot malkander gebogen zijnde, byna een kring maken. In d'Indiſe ſteken twe bogten van tanden een elleboog lang buiten de ſnuit. Men ſeit wanneer hy, van de honden en ſwijnſprietten verſlagen, tegen de aarde ſtort, dat zijn tanden door ſijn ontfteken aſem vuur geven, gelijk *Gillius* verhaalt, ja ſoo ſeer, dat indien imand een borſtel uit zijn hals rukt, en ter wijl hy noch leeft an de tanden ſteekt, de ſelve t'ſaamtrekt en verbrand, en ſo hy de vervolgende honden mette tanden raakt, haar vuurighe lidtekens in de huid drukt. Daarom heeft *Oppianus* de tanden van de wilde Swijnen *Aithonas* genoemt. Sy hebben een mond als een ſchild, dien ſy tegen de bylen en ſwijnſprietten te weer ſtellen. Sy hebben gheen gal, maar bloed ſonder veſelen. Daar zijn 'er geen in Kreta zo wy *Plinius* geloven, ook geen in Afrika, volgens den ſelven, en andere; het ſelve ſeit *Kteſias* van Indie. Maar by *Theophrastus* leſen wy datter in *Ægypten*, in den Nijl, grote Eylanden t'ſaamgeſet werden, daar overvloedigh veel Swijnen op groeyen. Datſe in Macedonie ſtom zijn ſchrijft *Ælianus*. De Spanjarts hebben haar in een gedeelte van de Nieuwe-wereld gevonden, kleinder als onſe, en met zoo korte ſtarten, datſe afgheſneden ſchenen, en ongelijke voeten. Zy ſeggen datte achterſte voeten van deſe uit een ongenagelde klauw beſtaan, en veel angenamer en gefonder als de onſe van vlees zijn. Daar waren an den oever veel *Palmyt*-bomen, tuſſen welke, en het water *Mofch*, deſe Swijnen in groote menigte los en vry leefden. Den boer *Lykotas* verhaalt, in de Landbouwerij van *Kalpurnius*, dat hy te Rome in de ſchouſpelen, witte Hazen en gehoornde Swijnen gezien heeft. De ſpijs van de wilde Swijnen is niet anders als van de tamme *Verkens*, namentlijk appelen, eykels, garſt, kruiden, wortels, en dierghelijke. Zy eten ook de wormen die ſy mette ſnuit uitgraven. Datſe bovenmaten graag droghe vijgen eten, leren wy uit *Ælianus*. Maar zy wentelen minder in 't ſlijk als de tamme. Zy worden ook dikmaal onder de bladers van de Varen gevonden, die zy ſelf ver-

gadert, en onder haar gheſtroit hebben. Maar een zeker geſlacht van koorn, het welk de Hoogduiſen in der Elzats gebruiken, en met ſcherpe ayren verſien is, raken zy om de ſpitſe ayren niet an, ghelijk *Tragus* verhaalt.

Van haar teling hebben wy dit, datſe als ſy hitſig werden de borſtels van den hals over eind zetten, ghelijk de krullen van een helm. Het ſchuim loopt haar uit de mond, zy knarſſen mette tanden, en blaſen mette neusgaten. De mannetjes toegelaten zijnde legghen dan haar gramſchap af. Maar zulkx haar geweigert zijnde, gebruiken ſy de Soch met geweld, oft overvallen haar. Sy verſamelen in 't begin van de Winter, en werpen in de Lente, en dan ſoeken ſy de afgelegen, ontoegankelijke, enge, en donkere plaatſen. Het mannetje verkeert gemeenlijk met het wijſje dertigh daghen. De tijdt van dragen en werpen is de zelve mette tamme. Zy telen eenmaal in het jaar, en de mannetjes als zy een jaar oudt zijn. De ſtem is mede evengelijk, maar in de wijſjes meer luidbaar, en de mannetjes maken ſelden gheluidt. Watangaat het vordere dat tot de natuur van dit dier behoort. Zy zijn gewent in afghelegen, en diepe dalen te verkeren. Zy overwinnen ons ingehoor. Zy weiden met kudden, en lijden niet dat andere als van haar geſlacht met haar verkeren en eten: Zy hebben ſoete tranen, en ſchuimbekken als ſy angehiſt werden. Haar pis valt haar zo beſwaarlijk, datſe niet vlugten konnen, en als ghebonden ſchijnen voor dat die gheloſt is. Men ſeit dat haar die zeer ſcherp brand. Zy worden traagghetamt, en niet als heel jongh. Zy ſterven van de *Akonitum* en de wortel van de *Syanche*. Als ſy onvoorſiens bilzenkruid ghegeten hebben, trekken ſy haar achterſte deelen opwaarts, en haar zoo ſlaulijk voortdragende, komen zy, hoewel zo t'ſaamgetrokken, na het water, en daar de *Krabben* opzoekende, eten ſy de ſelve tot een geneesmiddel. Als ſy ſiek zijn gebruiken ſy de veil. Zy waſſen tot haar vier jaren. Zy worden door zang verlokt, en ghevangen. Daarom quamen zy in het kot van *Varro*, op de *Thuſkulaanſe* hoef, door het geluidt van een hoorn op ſekere tijdt by malkander om haar te voeden. Zy weten haar voetſtappen met modder te bedekken. De Seugen vlugten voor de jager met haar biggen als die veel zijn. Maar als imand een van 'er jongen vangt, vluchten ſy niet meer, veel minder ſo der maar een is, en vallen op den jager in. Sy ſcherpen 'er tanden om te vechten. Als ſy Wolven ſien, helpen ſy eendragtelik malkander, en op 't geſchreeu van een komen al die 't horen by malkander. Maar de diergaarden van de wilde Swijnen en andere wilde beeſten, heeft aldereerſt *Fulvius*

Tragus H. Pl. t. 1. c. 20

Teling.

Arist. H.A. 1. 6. c. 28.

Plin. H.N. 1. 6. c. 24.

Plin. H.N. 1. 6. c. 27.

Varro R.R. 1. 3. c. 14.

Plin. H. N.
l. 8. c. 15.

Lamprid.
in Helioga-
bal.

Gesnerus
p. 1047 de
quadrup.

Onder-
scheid.
Nier. H.
Exot. l. 9.
c. 27.

Hirpinus, uit het geslacht van de langrokken, gevonden, die op de Tarquinise hoef begonnen heeft wilde dieren te voeden, en niet lang na hem zijn L. Lukullus, en Hortensius gevolgt. Datse in de spijs gebruikt zijn, en noch gebruikt werden, is niemandt onbekent. De eerste onder de Romeinen was P. Servilius Rullus, de vader van dien Rullus, welke ten tijde van 't Burgermeesterschap van Cicero, de wet Agraria verkondigt heeft, die een geheel wild Zwijn op de tafel bragt. De Swijnen van duizent ponden, welke de Romeinen gewoon waren op te dissen, wierden ook Milliary oft Duifendponders genoemd. Besie van haar toebereiding *Apicius*. Het vlees is beter als van de tamme, het schiet ras af, voed veel, en geeft grof en slijmerig zap. *Heliogabalus* heeft den onderbuik mette spenen van de wilde Verken, thien dagen lang, en dagelijks dertig opgeschaft. Op den dag dat Lentulus Priester van Mars ghewijt wiert, waren de lendenen, de onderbuiken, en 't voorhoofd van dese Zwijnen op de tafel. Zy hebben ook plaats in de Genees-konst. De hersene word met haar bloed tegen de slangen gepresen, en geneest de knobbelen van de schamelheid. Het spek gekookt en omgebonden, geneest wonderlijk haastig de gebroke benen. Het geswel Epinyktis word mette reusel en met roozalf bestreken. De asch geneest de voortlopende sweringen van de kaakken. Het schrapfel van de tanden gheneest het zydenwe. De long met honig gemengt, wort onder de voeten, die van de schoenen gewreven zijn, geleit. De lever wekt de slaapzugtighe op, en geneest ingedropen de lopende oren. Vers en ongefoutē met wijn gedronken stopte den buik. De stenen in de selve gevonden breken de steen van de nieren. De gal lauw opgestreken, ontdoet de kropsweren, en verwekt geilheid. De asch van de gebrande klauwen gedronken, geneest het beswaarlijk watermaken. Zy zijn ook goet den genen die in 't bedpissen. De gedroogde drek met water of wijn gedronken, stopt 't bloetspouwen, geneest het verouderde zydenwe, en wort met azijn totte scheuring en trekking der senuwen gedronken: met roozalf geneestze de verwrongen leden. Versch en warm stopt sy 't bloeden van de neus als een voornaam geneesmiddel. Met wijn vermengt, en plaasterwijs opgeleit, trektze alles uit het lijf watter inhangt. Gestampt en gesift, en met honig gemengt, geneestze de ledenpijn. De pis word in de lopende oren gegoten. De blaas gezoden en gegeten, is goed voor de pissebedden. Bezie meer hier van by *Gesnerus*.

Tot 'het onderscheid betrek ik de Zainus, van welke *Nieremberg* aldus schrijft: De Indianen noemen zeker wonderlijk bergdier Koya Metl, andere Quauhkoya

Metl, zommige Quauhtlo Koyametl, andere Quapikotl, enige Fajassou; andere Zainus oft Zahunus. Het is ons wilde Zwijn gelijk, behalven dat het kleinder, en mismaakter is, mette navel op den rug en omtrent de nieren. Het is wonderlijk van ansien. Uitten navel seit *Franciscus Hernandez*, mette vingers gedrukt, loopt een waterig vogt, en nochtans is dat de rechte navel niet, oft daar is selfs onder iets, 't geen van dat, 't welk in andere dieren gevonden werdt, verscheiden is, (dat wy in 't openen van de selve gesien hebben) oft iet anders als een klierachtig oft sacht vet. *Antonius Herrera* meent dat het boven door desen rugnavel zijn asem trekt. Het is stinkend. *Lerius* stemt dit toe, en schrijft dat het Amerikaanse wilde Zwijn een gat op den rug heeft, ghelijk de Zeevarkens op 't hoofd, daar het door in en uit asemt: Hy doeter by dat het vreeslijk brult, en magherder als onse Varkens is. Maar het oordeel van *Franciscus Hernandez* is naukeuriger, ten ansien van den bult op den ruch. Zy zijn boosaartig. De jagers klimmen op de bomen: Daar loopt de kudde van de Zainus na toe, en bijten en scheuren de stam, wijl zy den mensch niet beschadigen kunnen, die haar met een Zwijnspriet van boven ter neder maak. Zy lopen met kudden. Zy verkiesen een leidman, en zo men zeit de kleinste oft verachtste van allen. *Antonius Herrera* schrijft, dat het een oude en swakke is, en datse haar maatschappy oft kudde niet en scheiden voor dat haar anleider ghedood is, en zullen haar eer laten doden, als haar Koning verlaten, zo *Petrus Zimon* schrijft. Eenige wyten dat den Bachirus. Zy hebben een wonderlijken haat tegen den Tyger. De overste van de Zainus roept al van zijn geslacht by malkander, wie hy kan, ja wel tot dryhondert oft meer, gelijk een Velt-overste zijn volk. Met desen hoop valt hy op de Tyger: welke hoewel hy het wreestste van alle Amerikaanse dieren is, nochtans door de menigte, niet zonder grootte nederlaagh van de Zainus, overwonnen werdt. Daar zijner dikmaal veel mette Tyger gedoodt bevonden, zo datter weinich haar over de overwinning konnen beroemen. Van 't verstand van dit wilde dier spreekt *Franciscus Hernandez* aldus. Het is wild en wreed in 't byten als het eerst gevangen is. Maar als het tam gemaakt is, word het voor anghenaam en vreedzaam ghehouden. Het vlees is dat van de wilde oft tamme Varkensghelijk, maar harder en onangenamer. De borstels zijn scherp, uitten witte en swarte vermengt. Hy eet eykels, wortels en andere bergvruchten, ook wormen, en diergelijke dieren die in de poelen en moschachtige sloten voortkomen. Sy verwoeften

sten ook de geheiligde plaatsen als zy niet belet werden. Zy weiden met kudden, en getamt zijnde, werden sy met alle kost onderhouden. De klauwen van de voet zijn verscheiden. Want zommige zijn langer, andere korter. Enige schrijven dat de starten van de Indise Swijnen zo kort zijn, datse afgesneden schijnen. Datse in voeten de onse ook ongelijk zijn, en dat de achterste uit ene onghenagelde klauw bestaan. Dat haar vlees veel smakelijker en ghesonder als van de onse is. Maar men moet de Zaynus noodsaaklijk de navel uitsnyden, oft hy verrot anders in ene dach. Het is de selve mette Iajaku Kaaigora van Markgraaf: Nochtans is het afbeeldsel verscheiden, en volder in beschryving. Daarom hebben wy dit en dat hier by gevoegt. De *Laat* heeft 'er een gehad dat heel ghemeenzaam was, 't welk als hy het met vochtige spijs langer als een halfjaarghevoedt hadde, an de dunne darmpijn, zo het scheen, ghestorven is. *Valkenburg* meende dat die navel een mam was, om datse mamaderen hadde. Maar die het dier beter gekent hebben, ontkennen dat het zijn jongen op die plaats soogt.

II. OPSCHRIFT.

Van de tweklauwige Waterdieren.

I. HOOFT-ST.

Van het Rivierpaard.

Akt. Digit
l. 1. c. 12.

TOtte tweklauwige heb ik het Rivierpaard betrokken, volgens *Aristoteles*. Nochtans betrekken hem de jonge totte veelklauwige, en mogelijk, gelijk uitte beschrijving blijken sal, veel beter. Hy word *Hippotamus*, dat is Rivierpaard, genoemd, niet om dat hy het Paard gelijkt, maar dat hy groot is, gelijk het woord *hippos* een kragt van vergroting heeft. Die rivier is de Nijl. Hy word ook Nijlpaard, Zee-os, en Zeevarken, na 't seggen van *Bellonius*, genoemd, om dat hy voor een Os, en achter een Varken ghelijk is. Hy word ook zee-Elefant genoemd, zo om zijn grootte, als om de witen hardheid van zijn tanden. Ook Egyptise Elephant, *Rosmarus*, *Rohart*, en *Gomarus*, voornamentlijk in de Landschappen van *Pretegau*, zo wy *Alvarisius* geloven.

Bellon. de
aquat. l. 1.

Beschrij-
ving.
Ælia. H. A.
l. 2. c. 44.

Arist. H. A.
l. 2. c. 7.

Omtrent de beschrijving verschelen de jonghe schrijvers van de oude. *Ælianus* ihrijft dat hy vijf ellebogen hoog wast, dat hy ossenklauwen heeft, weerzijds dry tanden die meer als in eenig beest uitsteken, dat hy mette oren, start, en stem het Paard gelijk is, met het overige lijf den Elefant. *Aristoteles* seit, dat hy manen als een Paard heeft, ossenklauwen, een omgekrulde

snuit, een koot als de tweklauwige, uitsteken tanden, een start als een wild Swijn, een stem als een Paard, de grootte van een Ezel, en de innerlijke delen ook als die van den Ezel. By *Leo Afrikanus* is hy in vorm het Paard, in grootte den Ezel ghelijk, sonder hayr, en wort met boots gevangen. *Bellonius* die te Bysantium een kleine gesien heeft, beschrijft hem met een koe-hoofd, beersoren, kort en rondachtig, met een opspalking van mond so groot dat hy de Leeuw te boven gaat, met wyde neusgaten, omgerolde lippen, stompe paartstanden, een grote tong, en ogen, met een heel korte hals, een varkensstart, een vet lijf als een Sog, met so korte voeten datse nauwlijk vier vingers van de aarde verheven staan, met klauwen als in de Varkens geklooft. Maar aldernaukeurigst heeft hem ons *Fabius Kolumna* vertoont in een ghesouten dode, die van *Damiata* in Italic van *Nikolaus Zerenghi*, heelmeester van Narn, overgebracht is. Hy had gansch geen ghelijheid met het Paard, en helde ten ansien van de grootte meer na den Os, en ten ansien van de benen na den Beer. Van het hoofd totte start was hy derthien voeten lang, vier voeten en een half breed, dry voeten en een half dik. De buik meer plat als gekromt. De benen waren van de aarde totten buik dry voeten en een half hoog. De omkring van de benen dry voet. De voet was een voet breedt, ider klauw dry vinghers. Het hoofd ten ansien van het gehele beest was heel groot, twee en een halve voet breedt, dry voet langh, inden omkringh zeven voeten dik. De opspalking van de mond was een voet groot, de snuit vleesig maar omgerolt. De oogen waren klein, een duim breed, twee duimen langh, de oren klein en kort, niet boven dry duimen langh. Het gehele lijf was vet, de voet was breed in vier klauwen ghespleten; de klauwen als van een Os, maar in vieren gheklooft, met een Swijnsstart, oft moghelijk die van een Schildpad oft Beer niet ongelijk. De huid was heel dik en hard, en swartachtig van verw. De neusgaten hadden de gedaanten van een S, met een langhe kloof van twee duimen en een half. Hy heeft een muil als een Leeuw of Kat, met ruige hayren die uit enige sweetgaatjes voorquamen beset, en anders ook geen over 't gehele lijf. De tanden heeft de selve *Kolumna* ook sonderling beschreven. Hy hadder, seit hy, in 't onderkaakbeen ses, van welke de twee uitterste een halve voet lang, drykantig, en twe en een halve duim breed waren, in den omkring een halve voet dik, op de wijs van de wilde Swijnen een weinig achterwaarts gebogen, niet krom, maar uitstekend, en met een geopende mond heel sienbaar. De tusschenbeide staande, staken weinig

Leo descri-
Afrika. l. 9.

Kolum. de
observat.
Aquat. &
terrest. c. 15

boven de kevels uit, met een drykante punt van een vinger lang. Die in 't midden stonden, waren als leggende dik, rondachtig, als van den Elephant, meer als een halve voet lang, met een punt in de uitterlijke delen plat. Maar weerzijds had hy seven dikke brede en heel korte maaltanden. In de bovenkaak, die hy op de wijs van de Krokodil beweegt, en daar hy mede kauwt en maalt, zijn voor ses tanden, die op de ses onderste passen, met een punt op een stry-dige wijs, heel glat en blinkend, die met een gesloten mond t'saamgevoegt, en het een plat op het ander geset worden. Maar de punt van alle is grafnaaldswijs, als een schuins gesneden schacht. De bovenste middelste raken met de punt het midden van die gene niet, in welke de trekking van de rondheid gesien werd. De maaltanden zijn so veel als de onderste; maar de twee eerste zijn klein, dun en rond, en staan zo ver van d'andere datze 't halve verhemelte tusschen de voorste tanden schijnen te beslaan, tusschen de maaltanden bleef een plaats voor de tong die een halve voet lang is. De tanden zijn zoo hard als kaystenen, so datter mette rug van een mes tot verwondering van alle omstanders vuurvonkken uit gheslagen wierden. Waarom het waarschynlijk is dat dit dier 's nachts metten slijpen van zijn tanden vuur uit de mont gespogen heeft, welke eigenschap de oude dit dier hebben toegeschreven. Zijn eigentlijke vaderland is het gebied van de stad Sais van Egypten, indien wy *Plinius* geloven. Waar om mogelijk *Herodotus* beschrijft, datse in dat deel gehey ligt zijn. *Leo Afrikanus*, en die de schipvaart beschreven hebben, seggen dat hy ook in de rivier Nigris gevonden werd. Dat hy in de zee verkeert, word ook geset by *Plinius* en andere, die schryven dat hy in de Grote-zee die an Petzora vloeit, gevonden werd. *Barboza* heeft 'er veel in Gofala angemerkt, die uitte zee an land liepen, en daar na wederom keerden. Datse de rype, en gele koorn-ayren eten, schrijft *Ælianus*. Als hy tot volkomen wasdom gekomen is, stelt hy zijn krachten tegen zijn vaar op de proef. Indien de vaar wijkt, vecht hy met zijn moer, en laat hem varen. Indien de vaar hem teghenstaat, word hy gedood, gelijk wy by *Ælianus* lezen. Zy baart en voed haar jongen op het land, so wy *Odonus* geloven, en is so vrugbaar datse alle jaren baart. Tot zijn aart en wijs behoort, dat hy uitten Nijl op 't land gelopen, en sich met koorn gevult hebben.

Plaats.
Leo Afrik.
I. 9.
Herodot.
I. 2.
Plin. I. 32.
c. 11.

Spijs.
Æli. H. A.
I. 11. c. 43.
Teling.
Plin. H. N.
I. 11. c. 44.
Ælian. I. c.

de, achterwaarts na de rivier loopt. 't Zy oft om de bouwluiden zo te bedriegen, oft om dat de jagers zijn uitgang niet vinden souden. Dat hy de menschen niet minder als de Krokodillen schadelijk is: Dat hy door zijn al te grote vetheid van lijf gedrukt, sich zo lang an de stam van een riet wrijft, tot dat hy een ader opent, en als hy bloeds genoeg uitgelaten heeft, de selve met slijk weder toefluit. Nochtans ontkent *Kolumna* het eerste, en seit dat hy recht voorwaarts gaat. Of hy Neyt als de Paarden is in twijfel. De oude bevestigen, de jonge ontkennen dat.

Van de Æthiopiërs word hy tot spijs gebruikt. Want *Klufius* verhaalt, dat de Bevelhebber *van der Hagen* dat met zijn makers in Guinea omtrent het uitstekende hooft Lopez Konzalvez heeft angemerkt, en datter in de stad Ulibetto veel hoofden van het rivier-Paard gesien zijn, waar uit zijn medemaats tanden van onghemene grootte mede brachten. Het is dangeen wonder, datter van Firmius Seleucius, het welk *Kapitolinus* verhaalt, een rivier-Paard opgegeten is. Datse ook plaats in de ghe-nees-konst hebben is van de oude en jonge beschreven. De Egiptenaars, na 't schryven van *Kolumna*, binden de tanden an 't lijf tegen de opene oft gesloten speenader, oft dragen een ring van de selve tandenghemakt. De Swarten worden ook mette selve voor een zeker siekte beschut. *Plinius* schrijft datse tegen de tandpijn een groot voorrecht hebben. De selve prijst het vet in de koortsen tegen de beving te gebruiken. De asch van de huid met water opgestreken, om 't geswel Panus te ontdoen. De huid van 't voorhoofd om de liefschen ghebonden, beneemt, zo de selfde schrijft, de geilheid. *Dioskorides* gebruikt de gedroogde ballen tegen de beten van de slangen, ook worden zijn delen tot andere dingen ghebruikt. Want *Pauzanias* verhaalt, dat het aengesicht van de moeder Dindymene uit sulke tanden gemaakt is. Zijn bloedt met gomwater gesmolten, konnen de schilders voor cinnabar gebruiken, volgens *Plinius*. Dat die met zijn vet besmeert zijn onbeschadigt onder de Krokodillen verkeren, verhaalt *Iulius Capitolinus*. Dat die mette huid gedekt zijn van den blixem niet ghe-raakt werden, beschrijven andere. *Plinius* maakt de huid so dik, voornamentlijk omtrent den rug, datter kloeke pieken op afstuiten.

Gebruik.

Dioskorid.
I. 2. c. 22.

Van de Beschrijving der natuur van de Viervoetige Dieren.

Van de Viervoetige.

I. O P S C H R I F T.

*Van de veelklauwige wilde levend-
barende dieren.*

I. H O O F T - S T.

Van den Leeuw.

Othier toe is van de tweklauwige gehandelt, nu volgen de Tetradoda oft vierklauwige, by de Grieken Poluchide en Polydactila, oft veelklauwige

ghenoemt, welke oft zootoka, en levend barende, oft Ootoka en eybarende zijn. Die zijn wederom wild, die met een wrede wijs begaafd zijn, oft beswaarlijk ghetamt werden, en indien zy somtijds makker werden, nimmer haar wreedheid afleggen; oft half wilde, oft tamme. Uit die zijn de Leeu, de Pardel, de Lynx, de Tijger, de Beer en Wolf. De Leeu is by de Latijnen Leo, by de Grieken Leon van lao oft ik zie, om dat hy boven andere doorziende ogen heeft, en ter oft tera, dat is wild, door vernoeming genaamt. De jonge heeft *Aeschylus* Obrikala, het gemeen Schymnous van morren, de Rijmers Leontideous, en Leontiskous genoemt. By *Lipzins* schijnt hem *Plinius* Numidise Beer te noemen, als hy schrijft, dat *Domitius Enobardus* de Kerkmeester hondert Numidise Beren, en zo veel Moorse jagers, in de kring gebragt heeft. Maar qualijk, ten waar daar mogelijk voor Beren Leeuwen behoorde in 't plaats ghestelt te werden. Want het is niet wel gelooflijk, indien de Romeinen in plaats van Leeu Numidise Beer gezeit hadden, dat *Plinius* zulx niet zoud geweten hebben. Die wel ghe-dachtich was, dat, by *Maro*, *Aestes* mette huid van een Lybise Beer ingebracht wiert. *Dio* van gelijken, oft *Xiphilinus* onderscheid ook de Beren van de Lybise wilde dieren, op dat ik verswijge dat niemand van de oude zodanigen ongemene wijs van spreken gedacht heeft.

Aristoteles stelt hem met een middelbaar en vierfchootigh voorhoofd, en in 't midden hol, met een uitpuilende winkbrauw, en na den neus als een wolk uitghestrekt,

met groen-grauwe ogen, niet seer beweeglijk, nocht uitpuilende. De jonge hebben angetekent datse middelbaar tussen hol en uitpuilende zijn. De neus is eer dik als dun, het bovenkaakbeen met het onderste even gelijk. De opspalking van de mond is als in de Schapen ruim, de lippen dun, zo dat de bovenste deelen over de onderste leggen. De hals is groot en bars, matelijk dik, de borst sterk, de middenbuik is rank. De benen zijn sterk en zenuwachtich. De hayren nocht geel nocht recht, nocht ook heel zeer gekrult. De voorste voeten zijn met vijf, de achterste met vier klauwen onderscheiden. De Leeuw is van de Leeuw-in, door de manen die zy niet heeft, en door haar twee mammen an den buik, daar men ook 't ghetal van haar jongen uit kan oordelen, onderscheiden. Hierom heeft sy dikmaal melk ghebrek, wijl de spijs, die zy zelden geniet, tot haar eigen voedsel gedijt. Zo gy de innerlijke delen bezie, de spieren der hoofd-slapen heeft hy volgens *Galenus*, heel sterk, om sterk in 't bijten te zijn. De tong heel ruw, ghevlamt, en bars. De ingewanden die van de honden geheel gelijk, volghens *Aristoteles*. De milt swart, dat *Galenus* heeft angemerkt. Dat den nek uit een been bestaat, is van *Aristoteles*, en *Kardanus* verhaalt. Datse uit verscheiden wervelbeenders bestaat, is van *Scaliger* beschreven. Datse zonder mergh zijn, lezen wy by *Alianus*. Datse weinigh hebben, om dat het geduurigh verteert werd, daar in moet men *Fallopins*, die zeidt dat hy benen gebroken heeft, gelooven. *Michaël Ephezius* heeft nagelaten, datze zo enge holligheden hebben, datze nauwliik gesien werden.

Datse in Kristentrijk voornamentliik tussen de rivier Achelous en Nessus voortkomen, heeft *Aristoteles* verhaalt; maar datse daar nergens gebooren werden, als door naarstigheit van de menschen, is zeker. Haar geboort-plaats is Moorenland, Parthen, Massylie, Marmarika, Kaspia, Libya, en Getulia. Daar worden in Syrie ook swarte gevonden, zo wy *Plinius* gelooven. Datse in Tartarie voortkomen, verhaalt overal *Paulus Venetus*. In Karagot ploegen de Boeren ghewapent, uit vrees voor de Leeuwen, ghelijc *Balbus* in zijn Reisboek

*Galen. de
usu part.
l. 9. c. 19.*

*Arist. H. A.
l. 5. c. 80.
Galenus
Administ.
Anatom.
l. 6. c. 10.
Scaliger
exercit 208
Alia. H. A.
l. 2. c. 2.*

Plaats.

*Arist. H. A.
l. 8. c. 28.*

Naam.

*Plin. H. A.
l. 8. c. 36.
Lipf. Elect.
l. 2. c. 4.*

*Virgilius
Aeneid. l. 5.*

Beschrij-
ving.
*Arist. H. A.
l. 6. c. 32.*

Leo Afrik.
l. 4. verhaalt. In de woestijne Angad, omtrent Telissinum, na't zeggen van *Iohannes Leo*, woeden zy niet alleenlijk zonder onderscheid op de beesten, maar ook teghen de menschen, en de Swarte worden dikmaal in de bosschen van Fez door de zelve verflonden. Ik swijg noch van't Rijk Zene-ga; den hoogen berg omtrent Aden; het Heylig Land, en andere plaatsen. In Ku-ba leven zy onschadelijk, zo wy *Martyr* gelooven. *Ælianus* schrijft dat Agla, en de omliggende plaatsen, so vervaarlijke voortbrengen, datse tot een spreekwoord ghe-worden zijn.

Gematig-
heid, Hy is van ghematigheid heel heet en droog, 't welk van de scherpe zieding van zijn hart voortkomt. Datse niet alle even-gelijk zodanigh zijn, kond gy daar uit oor-delen, dat die haar in 't gebergte houden, minder wreed zijn, en *Gesnerus* zegt dat haar voorste delen heet zijn, maar de achterste in 't tegendeel veraarden.

Spijs. Haar spijs is Ossenvlees, voornamentlijk Kameels-vlees, in hongersnood ook men-schen en ghevogelte. Daarom zijn 'er veel in Afrika gekruist ghesien van *Polybius* en zijn metgeel, op dat andere door dit voor-beeld van de menschen souden afschrikt werden. Datse veel dingen geheel en on-gebroken t'effens inslokken, en dan twee oft dry dagen totte volkomen vertering va-

Arist. H. A.
l. 8. c. 5. sten, leert *Aristoteles*. Of zy dode lichamen eten is onder de Schrijvers niet eens. Datse die niet anroeren, 't zy om de stank of uit kloekmoedigheid, 't welk *Tzetzes* behaagt, menen zommige. Datse die ook eten, en het overschot begraven, en daar een vuile stank over maken, om van geen andere die-ren, zo dat ghevonden wierd, gegeten te

Ælia. H. A.
l. 2. c. 3. werden, lesen wy by *Ælianus*. Datse op de jonge Elefanten vallen, en als de moeders die te hulp komen, vluchten, heeft *Strabo*.
Georg. l. 15 De jonge Leeuw de mam verlatende, valt op de swakke wilde dieren, maar leeft ook mette vrucht van de palmboom. Zo ghy haar drank beziet, die is weinigh volgens

Ælia. H. A.
l. 8. c. 6. *Aristoteles* en *Ælianus*: want hy drinkt niet in dry dagen, voornamentlijk in de Somer, maar 's Winters veel. Zy versamelen van achter tegen malkander, dat alle dieren die

Ælia. H. A.
l. 2. c. 1. achter uit pissen gemeen is. De tijd van haar paring is altijd; maar de voornaam-ste in de Lente. Dan oefenen zy een bloe-dig gevecht met malkander, en vervolgen met haar acht oft thien eene Leeuw in. De eerste tijd van 't jaar voorby zijnde, als de mannetjes om de grote hitte tot verzame-len onbequaam zijn, vermengen haar de Leeuwinnen met de Pardel, daar een Lu-pard met de Panther, daar een vrucht zon-der manen, en met de Hyæna daar een Krokuta van afkomt. Zy vermenghen haar ook met de Honden. Zy alleen onder alle viervoetighe dieren, die met kromme

nagels versien zijn, brengen siende jongen voort; waar van *Plutarchus* meent dat hy den naam van Zondier bekomen heeft. Zy komen op haar ses maanden, maar on-volmaakt, voor den dach, niet om datze met haar klauwen zo *Ælianus* meent, de lijfmoerkrabben; maar om datse door haar ghetal ghebrek van voedzel hebben, vol-gens *Aristoteles*. Dat de onse niet grooter als een Wezel zijn, hebben wy by *Wottonus*. Datse in haar laatste baring de lijf-moer uitschieten, is een beuzeling. Van 't ghetal der jongen spreken de Schrijvers verscheiden. Datzer niet meer als zes, en somtijds een werpen, zeidt *Wottonus*. Dat-ter in een gevangen en gedooide acht ghe-vonden zijn, schrijft *Philostratus*. Dat een oude Leeuw in buiten alle hoop te Flo-rence ses jongen geworpen heeft, *Villanus*. Maar dat *Phile* zeidt datse vijfmaal wer-pen, eerst vijf, daar na vier, dan twee, en de vijfde alleen, dat is uit *Aristoteles* van de Leeuwen van Syrie te verstaen.

Hier toe behoort ook haar afkeer en toe-neiging, die de Leeuwen met veel dingen hebben. Hy bemint den Dolphijn, 't zy oft om dat sy beide door ouderdom oft siekte beswaart, met het opslokken van een Aap weder gesond werden, gelijk *Ælianus* wil, oft om een ander oorzaak. Hy heeft een afkeer van een vrouwen Schamelheid. Door het vertonen van dese word hy op de vlucht ghedreven. Van het Verken, vol-gens *Aristoteles*, dat zijn barste borstels op-steekt; van de Wolf, vanden wilden Esel, de Stier en Aao. Van de Leontophonus, welken gesmaakt hebbende, zakt die gro-te moed die alles beheerschte terstond ne-der. Dat dier word van veel schrijvers ge-noemt, maar van geen beschreven. Dat hy het ghekray van de Hanen vreesst, was eer-tijds by de Grieken zo zeker, datse geloof-den dat zy de ziel van Cekrops, dien sy ook geloofden dat in een Leeuw verhuist was, met het offeren van Hanen zoude uitlok-ken. Andere verstaen dat van de roode en vuurige kammen. Dat het valsch is, heb-ben wy uit *Kamerarius* geleert, welke zeidt dat, in 't Hof van den Hertog van Beyer-en, een Leeuw zich met wonderlijke sprongen op de plaats van een van de nabuurhuizen begeven, en de Hanen en Hinnen verslon-den hadde. De selve word ook van de mug-ghen in Afrika verdreven. De menschen die met zap van look bestreken, oft met water, daar die ingeweekt heeft, besproeit zijn, raakt hy niet an. Indien hy, zo *Ælia-nus* schrijft, onvoorsiens op de bladers van de Ze-ajuin, oft Eykenheester treed, wort hy heel ontsfelt. Hy schrikt voor 't gerom-mel van de raders. Hy vlucht voor een wit laken, om dat het van een vuurigen aart is.

Het word van veele ghelooft datse lang leven. Datse zonder tanden ghevanghen zijn,

Plutarch.
sympof. l. 4

Ælianus
l. 2. c. 2.

Arist. de
generat.
l. 4. c. 6.

Afkeer.
Toenei-
ging.

Leo Afrik.
l. 9.

Arist. H. A.
l. 9. c. 1.

Plin. l. 8.
c. 38.

Ælia. H. A.
l. 1. c. 36.

Idem l. 6.
c. 22. l. 7.
c. 6.

Levent.

bevestigen zommige; datse uitgebroken waren, zeiden andere. De zogende Leeuw in vecht mette Verkens; men zeidt datse haar ogen na de aarde neder slaan, om voor de Swijnspriet niet te schrikken.

Slaap. Zy slapen in 't openbaar, en met open ogen, om dat de kleine oogschel haar grote oogen niet bedekken kan. Zy roeren ook in 't slapen mette start, om te tonen datse niet te vast slapen.

Stem. Van haar stem zijn de Schrijvers niet eens. Eenige zeggen datse loeyen, dat gy by *Virgilius* vinden sult; dat lichtlijk de jongen, als sy een roof bekomen hebben, toekomt; andere segghen datse brullen, dat *Mancinus* en *Valaterranus* behaaght, op dat ik van den Treurschrijver *Seneca* swijghe, andere seggen datse grijnen, 't welk gheschiet als zy uit gramschap op de tanden knarssen. De meeste segghen datse brullen.

Verstand. Wat angaat haar verstand, de Moorle
Leo Afrik. Leeuw sal dikmaal twee hondert Ruiters
l. 9. antasten, en hoewel hy van een doodwond ghetrossen is, zal hy niet aflaten zijn
Plin. H.N. Jongen te beschermen. Zy voelen alleen-
l. 8. c. 16. lijk een siekte van walging, welke de der-
telheid van de angebundene Apen weder-
geneest, door een smaat die haar tot wreed-

Ælian. l. 2. heid anhitst. Hy gaat alleen op de jacht.
c. 17. Hy heeft een stinkenden asem, 't welk van *Plinius* beschreven is. Hy ziet niemand an die lepe oogen heeft. Zijn grootmoedigheid word meest in ghevaar bekend, niet alleen daar in dat hy alle geweer verachtende, zich alleenlijk lang met zijn schriklijkheid verdedigt, en gelijk als ghe-
tuight dat hy gedwongen werd, maar dan rijft met een, niet als door 't ghevaar ghe-
drongen, maar als door dulheid vergramt, de edele betekening van zingemoed, en al het dringende gheweld van honden en Jagers met verachting teghen-strevende, wijkt hy in 't open veldt daar hy ghezien kan werden. De zelve als hy door de ruighen oft bossen boort, loopt hy met eengeswinde vlucht, als of die plaats zijn schandelijkheid bedekte. Als hy yet vervolgt, loopt hy met sprongen, die hy in de vlucht niet ghebruikt. Gewond zijnde, kent hy met een wonderlijke anmerking dien, welke hem gewond heeft, en hoe groot den hoop is, nochtans schiet hy op dien in; maar die na hem gheschoten, en niet geraakt heeft, dien werpt hy, ghevat hebbende, ter aarden; maar hy wond hem niet. Dat heeft het voorbeeld van den Jongeling uit het Leger van Juba, by
Ælia. H.A. *Ælianus*, geleert: want van hem in 't voor-
l. 2, c. 4. bygaan gewond zijnde, heeft hy hem een jaar daar na wederkerende, verscheurt. Dit is het voorbeeld van dien by *Albertus*, welke hem mette spies wilde doorsteken; maar in de steek miste, welkers hoofd hy

tegen de aard vallende, in den helm drukte, maar niet gewond heeft. Als zy gaan, trekken zy haar nagels in, als binnen een schede om niet stomp te werden. Zy loopen ook niet recht voorwaarts uit, maar schuin, en met verscheide inghedrukte voetstappen om niet bekendt te werden. Datse konnen ghetamt worden, is zonder twijfel. Onomarchus, de Koning van Kana, had haar tot sijn gasten. By Iohannes, Tweede Koning van Portugaal, zatter een zo mak als een Hond. In de Kerk van Adonis, in 't Land van Elemea, waren zy zo tam datse de ingaande streelden. De Leeuw van Berenices likten 't anghesicht met zijn tong. Die, daar *Martialis* van ghewaaght, leefde zo eendrachtich met een Ram, dat dese zijn vrees, en d'ander zijn wreedheid scheen vergeten te hebben. Marcus Antonius heeft haar eerst te Rome onder 't jok ghebracht, en voor de wagen ghespannen, en dat in de burgerlijken Oorlog, alsser in het Pharsalise veld ghevochten was, niet zonder een wonderstuk van die tijden, dat de kloekmoedighe geesten haar onder 't juk begraven, 't welk door dit voorteken beduid wierd: want dat hy zo gevoert wierd met de Guichelaarster Cytheris, was boven alle wanschepsels van die tijd te verwonderen. De eerste die een Leeuw met de hand heeft dorven antasten, en te vertoonen dat hy tam was, is Hanuogeweest, een van de voornaamste van Syrakusa, en is door dat voorbeeld veroordeelt, vermits het scheen dat die Man van zo konstigen verstand alles zoude konnen te weeg brenghen, en dat men hem qualijk de vryheid toe-vertrouwde, diende wreedheid zo veel toegaf. Daar zijn ook eenige gevallen voorbeelden van haar zachtmoe-
digheid. *Mentor* van Syrakusa, in Syrie een Leeuw ontmoetende, die zich rondom wentelde, is hy verschrikt, en voort vluchtendezach hy dat het wrede dier hem over al voor-quam, zijn voetstappen strelenswijs lekte, en een gheswel en wonde an de poot hadde, maar hy, den doorn uitrukkende, heeft hem van de pijn verlost. Dit gheval vertoonde te Syrakusa een zeeker afbeeldsel. Op de zelve wijs *Elpis* van Samus ghebooren, en met een Schip in Afrika overghescheept, omtrent den oever een Leeuw met een wrede gapende mond ziende, is op een boom gevlucht, en heeft den God Bacchus angeroepen, wyl het doende rechte tijd van wenschen was, daar niets voor de hoop overschoot. Doch de Leeuw, hoewel hy konde, volchde den vluchtende niet na; maar voor den boom neerleggende, verzocht hy met de zelve gaping, daar hy hem mede verschrikt hadde, zijn medelijden: want daar was een been door een graghe
beet

Martial.
Epigr.
l. 9. c. 73.

beet tuffen fijn tanden gefchoten, en ghe-
tuighde met zijn groot gehuil het gheweld
van zijn ontfanghen ftraf, en dat hem den
honger dapper quelde. Hy ziende dat de
Leeuw als met ftomme ghebeden fmeek-
te, kreegh een grooter vertrouwen van het
wrede dier, en draalde langher door ver-
wondering als door vrees. Ten leften af-
klimmende, rukt hy hem, die zich daar
na zo veel voeghde als hy zelf konde, het
been uit de tanden; en men zeidt dat de
Leeuw hem, zo lang het Schip an 't ftrand
lach, het 't geen hy gevangen hadde, toe-
bracht, en alle dankbaarheid bewees. Ik
fal niet van *Androdus* by *Gellius* zegghen,
nocht van die, welke in 'tanzien van *Se-
neka*, een van die gene, die met de beesten
in de fchouwplaatfen moft vechten, be-
kende, en voor 't gheweld van de andere
beesten befchermd. Daarom zeidt *Pli-
nius*: zo groot is onder de wrede dieren
de zachtmoedigheid van den Leeuw te-
gen de onnozele. Hy fpaart de nederghel-
lagen; en als hy woed, raaft hy meer tegen
de Mannen als de Vrouwen, en teghen de
Kinderen niet als door groten honger. Die
van Lybie gelooven datfe het fmeken ver-
ftaan. Ik heb, zeidt de zelve, een gevange
Slavin, die uit Getulia weder gekeert was,
hooren zeggen, dat het gheweld van veel
wilde dieren door anfpreek van haar ver-
zacht was, zeggende datfe een verloope
fwakke onnoozele Slavin was, en een
onwaardighe roof voor een dier dat het
kloekmoedighfte van alleis, en over alle
andere gebied. Men ghebruikte eertijds
veel moeiten om haar te vangen, en dat
meest in kuilen. Ten tijde van de Heer-
fching van Klaudius heeft het geval de wijs
angewefen, doch byna fchandelijk ten an-
zien van zodanigh wilden dier, door het
voorwerpen van den rok van een Getulis
Herder tegen fijn ankomen gewelt; welk
fchouwfpel daar na in de kring gebracht is,
die grote wildigheid zich byna op een on-
gelooflijke wijs verfachtende, zo dat hy het
hoofd, met een licht kleed bedekt zijnde,
niet weigert zich te laten binden: want al
zijn kracht bestaat in fijn oogen.

Dat hy eertijds by fommighe Volkeren
plaats op de tafel gehad heeft, fchrijft *Soli-
nus*; maar datfe haar nochtans geheel van
de milt onthouden hebben, verhaalt *Brufe-
rinus*. In de geneeskunft is hy van groot ge-
bruik. Zijn hondstand an den hals van
de Kinderen gehangen, behoed haar in het
voortkomen van de tweede tanden voor
pijn. Het hart gepoeiert is tegen 't vallent-
evel en de vierdendaagse koorts goet. Het
vet na 't zeggen van *Dieskorides* ghewaffen,
gheneeft de pijn der oiren, en de leden die
door de koude bevroren zijn. Enige ghe-
bruiken ook 't zelve tegen de harde gefwel-
len en kakhieren. Die daar mede beftreken

zijn, worden gefeit van andere wilde dieren
bevrijd te zijn; en zo men dat ghelooven
mach, verwerven zy daar door de gunft van
grote Vorften. Het vlees volgens 't gevoe-
len van *Sextus*, word teghen de fchrik, en
vremde inbeelding geprefen. Het bloed
geneeft de quaadaartige fweren. Het poei-
jer van de benen geneeft de enkele koort-
fen, met water van boeltjeskruid gebruikt.
De huid indien 'er op gefeten wert, verfacht
de pijn van de fpeenaderen. De fchoenen
daar van gemaakt en gedragen, verfachten
het voetevel. De drek met roofzalf ghe-
mengt, fuivert de vlekken van 't angeficht.
Van haar gebruik in overdaad, fpeelen, fege-
pralen en ftraffen hoeven wy niet veel te
zeggen. *Heliogabalus* hiel de ontwapende, en
die zogelcert waren datfe an de tafel faten,
in waarde. Augustus heeft 'er zo tam gehad,
datfe onbeschadigt mette Hazen fpeelden.
Dat zelfde zeit *Bellonius* te Konftantinope-
len gefien te hebben. *Q. Scævola* heeft te
Rome in fijn kerkmeesterfchap een gevegt
van vele vertoont. *L. Sylla*, die daar na Op-
pervoogd geweest is, heeft 'er aldereerst in
fijn Schoutfchap hondert met manen ver-
toont, na hem *Pompejus de Grote* 600 in
een kring, en daar onder 315 met manen.
Cæzar de Oppervoogd 400. Zy hebbben
by de Schrijvers verfecheiden onderscheid.
De Leeu, zeit *Plinius*, heeft fijn voornaam-
fte kloekmoedigheid, als hy manen an den
hals heeft: want dat felve gefchiet metten
ouderdom in die gene die uit een Leeuw
ontfangen zijn. Die de Pardel geteelt heeft,
zijn altijd zonder manen; maar enige heb-
ben ook korter en minder gekrulde manen,
andere langer, en meer gekrult. Indien gy
haar wreedheid anmerkt, zommige zijn
vreesachtig, andere heel wreed; en zo gy
haar verw befiet, zijn fommige geel, goud-
geel, wit, en fwart, hoedanige het binnen-
fte van Afrika, en Abyffina voortbrengt.
Daar zijn in Lybia ook bonte, die rood
van muil, en met fwarte plekken, met
blauw onderscheiden, verciert zijn, en
weinigh hayr hebben. In Ooft-Indie hel-
len zy na het afgrauw. Het gheslacht van
de Leeuwen zeidt *Nieremberg* is by de In-
dianen van de nieuwe wereld trager. De
Peruanen noemen haar Puma, zy zijn
kleinder als de Afrikaanse, onnoozel en
vreesachtich, ten waar zy angevallen wier-
den. Zy zijn flaphartich, klein, eer don-
kerverwich als geelachtich van manen.
De Indianen komen dikmaal t'famen om
haar te vangen, en doden haar met ftokken
en ftenen. Zy klimmen fomtijds op de bo-
men, daar haar die Heidenen met pieken
en pijlen overvallen. Zy eten graagh haar
vleefch, dat wit en dik is, het vet bewaren
zy tot geneesmiddel, de beenders tot danf-
fen en fpringen. Een feker Spanjart wierp
een groote Leeuwin van een boom, die
hy

Gell. Met.
Atticar. l. 5.

Scoliaft.
Sexti Phil.
apud Aldr.

Bellonius
obfervat.
l. 1. c. ult.

Onder-
fcheid.
Plin. H. N.
l. 8. c. 16.

Nier. H. E.
l. 9. c. 21.
& 24.

Gebruik.
Solinus
Polybift.
Brujerin.
dere cibar
l. 12. c. 17.
Porta
Phytogno
l. 3. c. 41.
Plinius
l. 29. c. 8.

hy met vier pijlen door-wond had. In welkers buik twee jonge Tygers gevonden wierden, die zy op haar wys in overfpeel gewonnen had. De vaderlyke plekken gaven ken-tekenen van de begane misdaat. De zee Leeuwen hebben de Hollanders gegeven. Daar zyn noch andere wilde dieren de Leeuwen gelyk. De Mitzli, gelyk hy van de Indianen genoemt wert, is de zelfde met onze Leeu zonder manen, oft hem gelyk flagtig, in zijn jonkheit is hy donker geverwt, in zyn volwassen ouderdom geelachtigh, en zomtijts rood oft witachtig, maar wort veel groter van lyf (dat door de verscheiden aart van 't lant geschiedé kan,) en is veel minder wreed. Daar is ook een dier Quamitzli genoemt den Leeu gelyk, waar van het ook den naam heeft, maar veel makker en handiger, waarom sommige Spanjarts gemeent hebben dat het een Panther was. Tot het zelve onderscheid behoort de Mekamitzli, die van een Hert en Leeu zyn naam gekregen heeft, die hy in enige delen gelyk is: Ook de Kuitlamitzli, die zijn inlandsche naam van een Leeu en Wolf heeft. Dit beest is dikker als een Leeu, maar kleinder en makker. Het leeft by de jacht van Hertten, Schapen, en Vogels, en verzaat zynde dood het ook alle dieren die hem voor-komen. Als hy zyn honger verzaad heeft, slaapt hy twee oft dry dagen lang, zonder te roven, tot dat hy weder hongerig werd. Daar is ook de Tlalmitzli, kleinder als een Kat, maar met een Leeuwen-muil. Het gezicht, en de wreedheid is wonderlyk in zoo kleinen lyf. Een ander dier word Kakamitzli genoemt, 't welk tot het geslacht van de kleine Leeuwen en Katten behoort, en in de riet-boschen verkeert. Het is vier-voetig, en vier spannen lang, maar niet heel breed van lyf, met geelachtig hair, maar wat langachtig, met korte ooren, en byna geen, met een Swanen-kop, en een lange ruige start. Het is zoo wreed, dat het dikmaal de herten anvalt, en ook dood, waar van het ook den naam heeft, indien het niet liever van een Kat is voort-gekomen. Want Mixtli betekent somtijds by de Mexikaners een Kat, en somtijds een Leeu. Het leeft by de Pan-nicensers. Waarom zouden ook niet enige van deze gedaanten tot de Meer-katten kunnen betrokken werden. Bezie het Hooft-stuk van de zelve.

II. HOOFD-STUK.

Van de Pardel, oft Pardus.

Het dier dat wy hier beschryven sul-len, word Pardus, oft Pardel genoemt, 't zy oft van Ardo, dat is: ik besproeye, om dat zijn huid met swarte plekken als besproeit is: oft van

Ardaloo, dat is: ik besmette, om dat hy met de zelve als besmet is. Hy word ook Leopardus genoemt, welken naam niemand voor *Iulius Capitolinus*, en *Ælius Spartianus* gedacht heeft: en ook Pardalis, hoe-wel zommige het mannetje Pardalus, en het wijfje Pardalis noemen: Andere menen dat, dat een gemeen, en dit een Atheens woord is; zommige noemen het mannetje met den naam van Pardus. Hy word ook Panthera genoemt, (welke naam moet onderscheiden werden van Panthera, een gedaante van een gevlekte Wolf) 't zy oft om dat hy alle wilde dieren in 't jagen vangt, oft om dat hy met allerley wreedheid begaaft is; en ook getamt zijnde, zijn wreedheid niet vergeet, oft om dat hy met allerlei verw van wilde dieren geplekt is. Hy word ook Thronon genoemt, om dat hy zo verscheiden geverwt is. Het angezicht is klein, de mond groot; de oogen zijn klein, witachtig en beweeglyk. Het voorhoofd is lang, de ooren meer rond, als plat. De hals is heel lang en dun; de borst met kleine ribben versien, de rug lang, de billen en dybenen vleefig. De delen omtrent den buik en heupen meer plat, dat is niet uitstekende, nocht hol. De verw is veelderley; het gehele lyf is ongeleed, en niet even-metelyk. *Wottonus* zegt dat hy vier spenen midden an den buik heeft; vijf klauwen an de voorste voeten, en vier an de achterste zegt *Gillius*. Hy doeter by dat de oogen van dit Dier in den donker vuriger zijn als van andere dieren, en in de Son verdoven. De huid is met goud-geel op 't donker, en met swart op wit gesprenkelt, gelyk *Oppiauns* schrijft. Daarom zegt *Solinus*, dat 'er veel Panthers in Hyrkania waren, met kleine ronde plekken verciert, zo dat den rug met ronde kringen als oogen uit ten gele, blau, en wit getekent was. *Plinius* heeft ze korte ronde op wit genoemt. Of hy een plek als een wassende Maan, en die zijn hoorns op de zelve wijs kromt, op de schoften heeft, is bezwaarlyk te zeggen. Wat angaat de innerlyke delen. Hy heeft een gevlamde tong, scherpe tanden, en nagels, een hart ten aanzien van andere dieren van zijn grootte ook groot. Weinig vet, om dat het door de groote hitte verteert werd, en vaste beenders. In Kristenrijk worden geen gevonden. In Afrika niet weinig, daar sich veel wilde dieren door gebrek van water an weinig rivieren vergaderen. Daarom komen daar veel-vormige dieren voort. Wyl, oft de lust, oft 't geweld verscheiden mannetjes met allerley geslacht van wyfjes vermengt. Waarom het ook een gemeen spreekwoord in Griekenland is. Dat Afrika altijt wat nieuws voort-brengt. Zy worden ook in Azië gevonden. Pamphylia heeft haar ook veel, gelyk *Philostratus* verhaalt, ook het landschap Komeri, en het Rijk van Bengala, zoo *Fernandus Lopez* heeft na-gelaten. Datze op den

Plaats

Arist. H. A.
1.6. cap. 26.
Lopez,
navigat.
1.4. cap. 27

N

berg

Spijs.
Leo Afr.
lib.9.

Ælia: H. A
l. 2, c. 23.

Teling.

Izidor.
Orig. l. 12.
c. 2.
Afkeeren
toe-nei-
ging.

Plin. H. N.
l. 29, c. 4.

Plin. 28 c. 8
Porta Ma-
giae Nat.
l. 1, c. 14.

Philoftrat.
in vita A-
poll. l. 2, c. 2

Wotton.
de Animal.
different.
l. 5, c. 82.
Plin. H. N.
l. 8, c. 15.
Arist. pro-
blemat.
l. 13, qu. 4.
Reuk.

berg Kaukasus zyn, om datze vermaak in wel-riekende kruiden hebben, schryven zommige. Op den berg Hermon die van de Ammoriten Sanir genoemd werd, zijn 'er niet weinig, gelyk uit het Hooglicd van Salomon te oordelen is. De Pardel eet vleesch, voornamentlyk van Honden, en Lammen als hy hongerigh is, en hy onthoud zich niet van de Apen, die hy met een geveinfde dood bedriegt, indien wy *Ælianus* geloven. Datze door den reuk verlokt van zelf by hem komen, verhaalt *Plutarchus*. Dat hy de menschen anvalt heeft zeker Schryver, van de Oost-Indische geschiedenissen, na-gelaten, welken *Ambrosinus* de Panther met den Tyger zeit 't samen te smelten. Hy verzamelt dikmaal met de Leeu, gelyk wy boven gezeid hebben, en ook somtijds mette Honden, ook wel met de Wolf. Datze veel jongen op eenmaal werpen, is uit de veelheid van haar spenen te oordelen. Dat de jongen haar geboordtyd verhaasten, en door ongedult den buik van de Moer op-scheuren, is de beuzeling van *Izidorus*. Van haar afkeer en toe-neiging, hebt gy dit, datze na 't zeggen van enige den mensch zoo haten, datze hem op Papier getekent verscheuren, volgens andere datze voor een doodshoofd van de mensch wech vlugten, zoo andere zeggen haat hy alleenlyk het menschlyk aanzicht, 't welk met het voorbeeld van de Beestenhoeder van de Koning van Vrankrijk, die hem op de jacht gezonden hebbende, niet als ruglings konde wederom leiden, by *Gesnerus* bevestigd werd. Diergelyken afkeer heeft hy vanden Haan, de Slangen, en de look. Daarom zeit *Plinius*, dat die met Hanen-zap bestreken zijn, van de Panther niet an-geranst werden. Dat die met een Panthers vel bekleed is van de Slangen niet beschadigt werd, zeggen andere. *Cælius*, dat de Panthers de muiren met look bestreken niet an-roeren. Met de Hyæna komt hy zo qualijk over een, zo wy *Plinius* geloo-ven, dat, beider vellen recht over malkan-dergehangen zijnde, het Panthers vel zijn hair verliest. Datze in Armenie over 't gebergte dwalende, na de Storax lopen, wan-neer de wind van dat deel van den boom, daar de gom uit-druipt, haar den reuk toe-drijft, hebben wy uit *Philoftratus*. De stem van de Panther is brullen, 't welk de Latinen rugire. De Grieken bruchestai, en *Spartianus* rictare genoemd heeft. Hy gaat met de nagels als in een schede op-gesloten, en achterwaarts gekromt, en steekt die niet uit als in 't an-vatten, dat wy ook boven van den Leeu gezeid hebben. In reuk gaat hy alle andere dieren te boven (uit-genomen de Zivet-kat, en Muskus-geit,) daar mede lokt hy alle andere an, 't zy altijd, oft door ouderdom verswakt, en an-gelokt zijnde, worden zy hem tot een roof. Maar wy be-hoeven met *Albertus* niet te twiiffelen dat-

ze door den reuk an-gelokt werden: Want de Katten hebben ook vermaak in haar kattekruit, en wy zien dat de Honden dikmaal door den reuk van 't vervolgen der wilde dieren afgewend werden. Datse met eenige ziekte bevangen zijnde, (want zy worden somtijds dul) oft van het kruid *Pardalianches* gegeten hebbende tot het bloed van de wilde Geit, oft menschen-drek haar toe-vlugt nemen, datze haar jongen altijd voor gaan, en tot de dood toe beschermen. Dat de wyfjes na haar werpen voor het hol zit-ten. Dat de mannetjes haar voedsel verzor-gen, en datze getant by-na nimmer haar wreedheid af-leggen, behoort tot haar aart en verstand. Het is ellendig, 't geen *Gesne-rus* verhaalt, dat na de dood van François Koning van Vrankrijk. De Lupards een mannetje en wijfje uit haar kot gebroken veel menschen omtrent Orleans hebben verscheurt, en datter doode lichamen van vrouwen gevonden zijn, die zy alleenlyk de borsten hadden af-gegeten. Maar het is gedenkwaardig 't geen *Demetrius* de wyf-geer van de Panther verhaalt, dat hy an de wegh op de menschen wachtende, zich on-verziens an de vader van eenen *Philius* ver-toont heeft, maar dat hy door vrees achterwaarts liep, en dat het dier rondom hem zwierde, ongetwijffelt gelyk als vleyende, en zich zelven door droefheid, vernederen-de, welke zelf ook in een Panther konde bespeurd werden. Zy had jongen die in een kuil gevallen waren. Het eerste dan van er-barming was niet te vrezen, het naaste zor-ge voor haar te dragen, waarom hy haar volgde waar zy hem met haar klauwen, die zy zachtjes in zijn klederen sloeg, heen lei-de. Hy de oorzaak van haar droefheid sien-de, en met een den loon van zijn behoude-nis, heeft de jongen uit de kuil gehaalt, en is door haar zy hem met haar jongen volgen-de, en vrolyk en verheugt zynde, tot bui-ten de wildernis gebracht: waar uit bleek dat zy hem dankbaar was, 't welk ook zelf in de mensch zelden gebeurt. 't Geen van den Bok by *Ælianus* gelezen werd, dien hy na zijn dood, als een goed vrind niet wilde an-roeren, kond gy by hem na-zien. Zy hebben ook haar gebruik in de spijs ge-had by de wilde-dier-eters, die haar tuf-schen de Kaukasus, en de rivier Kophena houden, gelyk *Philoftratus* verhaalt. De groote zijn ook noch in Indie eetbaar, zy wierden eertijds twe-maal gekookt, om beter voor de maag te zijn. Zy hebben ook eenig gebruik in de geneeskunst. Want de herflene met het zap van raket an de teel-leden gestreken, verwekt de geilheid. De rechter-bal is een zonderling geneesmiddel om de maand-stonden te verwekken, zoo *Kardanus* verhaalt. Het bloed word op de gebarfte aderen gestreken. Het vet word onder de voornaamste werelds-middelen gerekent, op dat ik van andere zwyge. De
huid

huid gebruikten de oude Grieken voor kleederen; dat doen noch op huiden de Mooren, en de Æthiopiërs gebruiken die als een wapen om te vechten. Eertyds wierden die beesten zelf te Rome in de schoufpelen gebragt. *Scaurus* in zyn Kerk-meesterfchap heeft 'er verscheiden, en in 't geheel hondert-vyftig over-gezonden. Daar na Pompejus C C C C X. Augustus C C C C X X. Van haar geflagten komt by-na niets voor. Sommige ftellen dryerley onderscheid van Pardels, de Panther, de Pardel, en de Lupard zonder manen, die uit een Pardel en Leeuwin geteelt is, en de gevlekte Lupard, die uit een Leeu en 'twyfje van de Panther voort gekomen is, gelyk dat by *Plinius* gelezen werd. Nu noemtmen de gevlekte, en de Pardels, dat de mannetjes zyn, onder dat geflaght die veel in Afrika en Syrie zyn. Andere onderscheiden de Panthers alleenlyk in witheid van de felfe, en ik heb ook noch geen ander onderscheid gevonden. Het is een oud Raadsbesluit geweest, dat het ongeoorloft was de Afrikaanfche in Italie te brengen. Daar tegen heeft *Kneus Aufidius* gemeensman een besluit gemaakt, en toe-gelaten haaram de schoufpelen in te brengen. Hier toe behoord mogelyk dat dier, 't welk de Spanjarts *Dafypo* de *Pinuu*, en de Indianen *Theotochtli* noemen. Het is zoo groot als een jacht-hond, langwerpig, laag, en dik van lyf, met kleine ooren, een Kat oft *Leeus* muil, gauwe ogen met een rode kring, dikke dy-benen, kromme nagels, met zwart hair op den rug, en omtrent den buik wit, het overige lyf is afgrau, over al met zwarte plekken gefprenkelt, met een korten snuit en ftart, een ruwe tong, fijn van ftem, en ongelooflyke fnelheid. Het leeft op de bergen van *Tetrokokam*, en jaagt op de Herten, en andere dieren, van die groote, ook zomtijds op de menschen. Zijn tong is zo vergiftig, dat hy de oogen van zijn roof-likkende, of an-roerende, de zelve terftond blind werd, maakt, ja ook dood. De lichamen van zyn doden roof bedekt hy met kruid, hoy, gras, en daar na op de naafte bomen klimmende, begint hy te huilen. Dan komen de omliggende wilde dieren, door een verborgen leering van de natuur kennis van deze noding hebbende, terftond tot deze maaltijd an-lopen, en worden met die roof die zy uit zijn teken kennen, verzadigt. Daar na klimt de *Tocotochtli* alder-left af, op dat de andere onbeschadigt mochten gevoed werden. Want indien hy eerst at, zouden de andere, hy alles met zijn tong bedervende, om den hals raken, die daar van gegeten hadden. Soo beleeft toont hy zig tot de liefde, en met zodanigen voorzichtigheid zorgt hy voor 't welvaren van andere. Daar is ook niemand die niet kan voordeelich zijn als hy wil. Want de weldaad is niet zoo zeer in krachten, en rijk-

dommen, als wel in de wil en genegentheid gelegen. Veel ryke zijn onnut, maar och of zy ook niet fchadelyk waren: Maar geen goedwillige, oft hy is ook weldadig.

III. HOOF-STUCK.

Van de Lynx.

Het dier dat de Grieken *Lynx* noemen, hebben de Latinen, niet *Lynceus*, gelyk *Kardanus* wil, en daarom van *Scaliger* berispt; Maar *Lynxes* van *Lykes*, of tlicht ghe-noemt, om dat het sneegft van alle dieren ziet. Het word ook *lupus Cervarius* genoemd, niet om dat het de Wolf gelyk is, maar om dat het met de zelve begeerte gedreven werd, en vyandlijk op de Herten valt. Dat het de *Thoe* niet is, zullen wy in 't volgende zien, of het de *Chaus* is, welken de Franschen *Raphius* noemen, en in de fpelen van Pompejus M. vertoont is, en die *Plinius* van gezigt als een Wolf, en geplekt als een Pardel maakt, zoud ik tuffchen beide laten. Indien hy ook niet elders in 't geflagt van de Wolven, de *Cervarius* ftelde, hoedanigen wy gezet hebben, dat in de kring van Pompejus de Groote gezien is. Hy is klein van hoofd, met glinfterende oogen, een vrolijk angezicht, met mammen an de borft, maar het mannetje is meer met ronde plekken onderscheiden. De huid heeft *Gefnerus* aldus befchreven. De huid van de *Lynx* van de opper-neus tot de ftart toe uit-gerekt, is dry voeten en vier duimen lang, de ftart is niet boven de zeven duim. De breedte omtrent den hals (wy zeggen niet van den omkring, maar alleenlyk van den rug) is een halve voet, en op 't einde van den rug, vyfthien duim. De voorfte benen fijn veerthien duim lang, en de achterfte twaalf. De haren zijn over al heel zacht, en dicht van wolligheid. De uitterfte toppen van de haren fijn witachtig, en de midden buik heel wit, daar over al zwarte plekken op-gezaat zijn, maar meest omtrent den onder-buik en ter zijden. De oiren zijn klein, en als drykantigh, met een zwarten om-kring, daar een zwarte lok boven, met weinigh witte haren uit-fteeft. De baard beftaat, als in de Katten, uit witte borftels. De voeten fijn heel ruig, en de voorfte met vyf klauwen. De achterfte beftaan maar uit vier, de ftart is alleenlyk an 't einde zwartachtig, en over al even dik. De fpieren der hoofd-flapen zijn zwak. De hoofd-pan beftaat uit dry naden. Maar hy is met twintig tanden gewapent, daar van twaalf fnytanden zijn ('t zijn de woorden van *Ambrosinus*; Maar de eerfte en zefte, zoo van de boven als onder-kaak, zijn een weinigh kleinder als de vier middelste, gelyk in de *Wefel* an-gemerkt werd. Daar na volgen

Naam,

Plin. H N
1.8 c 19.Beschry-
ving:Scaliger
exerc. 210Ambr. de
Digitat.
lib. 3. 3.

vier Hondf-tanden langer als de andere. De maal-tanden zijn thien, in de boven-kaak weer-zijds vier. De eerste omtrent de Hondf-tanden zijn drykant, met een dubbel by-hangfel versien, de leste in beyde kaak-beenen is in twee geklooft, en veel breeder als de ander. De onder-kaak is met zes maal-tanden verzien. De eerste omtrent de hondf-tanden is drykant. De tweede heeft de gedaante van een Lelyknop. De derde is grooter en breeder, en grooter als de twee eerste, in 't midden gescheiden, en met scherpe punten. Het onder-kaak-been is kleyn, om dat hy niet bukkende eet. De voeten zijn met scherpe nageltjes, zoo helder als Kristal, en met een vlies besloten, gewapent, welke de gestalte van Havikx oft Arends-klauwen hebben, het onderste deel is eelt-achtig. Datze in de Oosterfche Landen gevonden werden, schrijft *Vitriakus*. Datze van daar in Europa gebracht zijn *Ovidius*: Datze ook in de bergen van Amerika zijn, verhaalt *Thevet*. De zwarte met schone plekken verziert, worden in Littau, Polen, Moskovic, en Sweden, omtrent Helzingia, daar de Lynx Rattluchs genoemd wert, gevangen. Datze ook in 't Hertoghdome Wittenberg gevonden zijn, en datter een Boer, die haar voor-by ging, angevallen, en van hem, met een Bijl neder-gemaakt is, schrijft *Gesnerus*. Het voedsel van de Lynx is vlees van dieren, voornamentlyk wilde-Katten, welkers vleesch haar angenamer is, zo wy den *Grooten Olaus* geloven. Hy houd ook veel van de hersene der Viervoetige. Hierom schrijft *Gesnerus* dat hy van ymand verstaan heeft, dat de Lynx dikmaal in de boomen verschuilt, en van boven neder op de groote viervoetige dieren springt, en haar de klauwen in den nek zettende, niet eer verlaat, voor dat hy het neder geslagen heeft, de kop gescheurt, en de hersene op gegeten heeft. Daar zijn 'er die bevestigen datze 't lyf onbeschadigt latende alleenlyk het bloed uit-zuigen. *Scaliger* schrijft, datter te minder dieren in Scandinavia gevonden werden, om dat zy den Lynx tot voedsel strekken. Zy verzamelen op de wijs van de Honden. Zy worden ook zwanger als de Honden, en zijn over-vruchtbaar als de Hazen. *Izidorus* eigent haar een jong, *Odonus* twee, oft dry, oft vier toe. Zy zien alder-scherpst van alle dieren, daarom hebben zommige gebeuzelt datze ook door vaste lichamen zien konden. Zy zijn heel snel ter loop, die zy ook met de sprong verhaasten. Van haar pis schrijft *Plinius* dit. De pis van de Lynx uit-geworpen, als zy geboren werden, verstijft en bevriest tot steenen de Karbonkel gelijk, die als vuur glinsteren, en die steen word Lynkurium genoemd, en daarom isser van veel verhaalt, dat de Succinum, oft Ambersteen ook alzo geteelt

werd. Dit weet de Lynx ook zelf, en daarom dekken zy haar pis uit nydigheid met aarde, waar door die ook te eerder verhard. Dit leste zult gy by *Alianus*, en *Izidorus* vinden. *Dioskorides* bekent eerst dat het ydel is, dat de steen Lyncurium de vederen na zich trekt, en dat het valsch is, heeft *Brassavolus* by ondervindingh geleert. Zommige zeggen ook dat hy zoo vergeet-achtig is, dat hy, als hy zijn roof draagt, achterwaarts ziende, de zelve vergeet, en een ander zoekt. Indien dat waar is, zoud ik dat zijn al te groote begeerte toe-schrijven. Dat hy Somers kaal, en 's Winters heel hayrig is, schrijft *Odonus*, 't welk alle vlok-achtige dieren gemeen is. Of hy quadaartig ingewand heeft, dat met het schuim der dolle Honden vergeleken werd, gelijk wy by *Lukanus* lezen, laat ik tusschen beyde. Hy heeft geen verwerpelyke krachten in de Geneeskunst. *Evonymus*, mengt het kruid steen-breek met zijn bloed, om de stenen in de blaas te morselen. *Wekkerus* maakt uit zijn vet een zalf om de zelve af te dryven. *Krollius* maakt een Zout uit zijn steen, en kreeften oogen. De klauw die in de rechter voet voor een duim strekt, is in Silver beslagen, en om den hals gehangen, tegen de trekking der zenuwen goet. Datze alle in 't Eyland Karpatus met de huid gebrand werden, en van grote kracht zijn, verhalen zommige. En dat met dit poeyer de vloed van de mans gestopt, en met het besproeyen de geilheid der vrouwen getamt werd, dat ook het jeukfel van 't lijf, en de droppel-pis, met haar pis genezen werd. De zelve word ook tot een genees-middel voor de krop-pijn angewesen. De huid word te Bononie voor hondert-twintig ponden verkocht. *Oppianus* heeft haar ten aanzien van grootte en kleinheid onderscheiden, maar zeit datze malkander in alles gelijk zijn. In Italie word een dobbel vel vertoont, dat breed is, en na 't witte held, en dat men meent, van een *Lupus Cervarius* te zijn, en een Rosch dat wat kleinder is, 't welk zy zeggen van een Kat-pardel te zijn.

IV. HOOF-STUCK.

Van den Tyger.

Dit dier heeft zijn naam van zijn snelheid by de Mediers bekoemen, die een pyl Tygris noemen. *Varro* heeft hem in 't mannelijk geslagt genoemd. *Plinius* in 't vroulyk. Gy zult ook Tygrides in 't meer-vout by den Schryver van de Nachtegaal vinden. Eenige meenen dat hy zoo groot als een Haafhond werd, *Nearchus* als een Paard. Daar is een huid gezien die meer als vijf voeten lang

Galen. de
ulu part.
lib. cap 2

Plaats.

Ovid. Me-
tamorph.
lib 15.

Gesn. Hist
Quadrupl.

Voedsel.

Gesn. l. c.

Scaliger
exerc. 210

Arist. H. A.
lib. 5. c. 1.
Izid. Orig.
l. 12 cap. 2
Gezicht.

Plin. 28. c. 8

Dioskord
l. 2. c. 74.

Lucan.
Phar. l. 6.

Plinius
l. 28. c. 8.

Onder-
scheid.
Oppianus
Cyneg. l. 3.

Naam.

Beschry-
ving.

lang was. Hy heeft glinsterende oogen, als vuur, en een korten hals, gelijk die welke den nek om te weyden niet op d' aarde raakt. Hy heeft kromme nagels, scherpe tanden, en veel-klovige voeten. Zy zijn in grote menigte, in Oosten, en na 't Zuiden, te weten: in Indie beneden de Ganges, en de Rivier Hipafus, op den berg Kaukasus, by de Besingi nabuiren van de Peninulei, so datter qualijk van de Rymers gezeit werd, datse alleenlijk in Hyrkania sijn. Sy worden ook in Java gevonden, daar uit vrees voor de Tyger, te minder Gom Benjuin vergadert werd, zy zijn ook in Bengala, en in de bergen van Peru. Datze in Taprobane het langdurig licht genieten, word ook van zommige verhaalt. Zy verslinden allerley dieren. Zy over-meesteren dik de Elefanten, en slepen de Muil-ezels, by de voet gevat, met haar: zy verscheuren Ossen, Schapen, Honden, enz. nocht onthouden haar van menschen: zy eten voornamentlijk graag jong Bokke-vleesch. Sy worden met zulken begeerte gedreven. Datze 't bloed van een dier ziende, de heele kudde trachten te beschadigen, gelijk by *Statius* te lezen is. Datze al-te-maal vroulyk zijn, om datter geen mannetjes gevangen werden, is de mening van *Tzetzes*, maar hy heeft zich vergeten, en daarom hebben zommige gezeit datze van de wind voort gebragt wierden. De geseyde oorsprong by de oude van de snelheid van het dier genomen, is eê beuseling, datze van achter versamelen, en meer als een jong t'seffens werpen is seker, zy verzamelen ook niet alleenlijk onder malkander, maar vermengen haar ook met Honden, haar wijs van teeling hebt gy by *Aristoteles*. De Honden zeit hy worden op verlaten plaatsen vast gebonden, daar de Tygers voor-by komen, en ten zy de Tyger geil word, worden zy verscheurt, maar als hy begeerig om te verzamelen is, word hy zagtmoedig, dat *Plinius*, gelijk het by *Ælianus* staat, aldus verhaalt. De Indianen willen dat de Honden uit de Tygers ontfangen worden: en daar om binden zy de Teven ten tijde van de teeling in de bosschen. De eerste en tweede vrucht houden zy al te wreed, en voeden maar alleen de derde op. Datze in West-Indie de Spanjarts niet beschadigen, maar de Indianen aanvallen. Datze in 't Eyland Bamba de blanke menschen niet, maar de zwarte overvallen, jadatze een blanke met een zwarte by malkander slapende, de zwarte met nemen, en de blanke niet anraken heeft *Linschoten* verhaalt: of dat tot eenige toe-neiging moet betrokken werden, twyfel ik; maar datze de Elefant ziende zeer vergrammen, datze met den drek van de Buffels verdreven werden: Datze door 't geluid van een trommel by na dul werden, en haar zelve wonden stel ik

Spijs.

Stat. lib. 8.

Tzetzes Chiliad. 12 cap. 339.

Teeling Æli. H. A. lib. 8. c. 1.

Arist. H. A. li. 8. c. 74.

Plin. H. N. 148. c. 40.

Afkeer en toe-neiging.

Balbus in Hodepor. cap. 34. Pierius 1. 2 Hierogl.

onder de voorbeelden van afkeer. Haar stem word eigentlijk door brullen uitgebeeld. Datze vergramt zijnde grynen zeit *Oppianus*. Dat hy van grote, en vreeslyke snelheid is, als hy gevangen werd, word vastelijk by de oude geloofd. Want de geheele vrucht zeit *Plinius*, die altijd veel in getal is, word van de belagers, met een snel lopend Paard gerooft; en van 't een op het ander versich Paard overgebracht. Maar als de zogende Moer haar nest ledig vind (want de Mannetjes zorgen voor de jongen niet) loopt zy geswind op den reuk an. De Rover het gebrul hoorende, werpt een van de jongen wegh. Dat neemt zy met de muil op, en door die zwaarte noch snelder geworden zijnde, keert zy wederom, en volgt den roover na, en dat zoo lang tot dat haar ydele wreedheid, de Roover t' scheep gevaren zijnde, alleen op den oever blijft woeden. Dit is 't gevoelen van de oude. De jonge, en onder deze *Bontius* stelt dat onder de dwalingen 't geen van haar snelheid gezeit word, wijl dit dier traag van gang is, en naulijk den mensch (veel minder andere wilde dieren, met de loop inhaalt: hierom ist dat de Wilde-Swynen, de Wilde-Stieren, en Herten die dit dier heel sneeg ruiken, lichtlijk met haar loop zijn klauwen ontsnappen. Daarom verschuylen zy haar onder de ruigte en 't mosch omtrent de Rivieren, daar andere wilde dieren komen om te drinken, en springen met een schuine sprong een van die op 't lijf, niet anders als de Katten op de Muizen en Ratten. Al zoo vallen zy ook op den mensch uit haar hinderlagen, en zoo hy ('t geen dikmaal gebeurt) door groote vierigheid mist, wijkt hy al brullende met een trage gang van haar, als hy ook verneemt dat hy van den mensch ondekt is, gaat hy door, enz. Dit schrijft *Bontius*, door wiens dood ook veel uit-landsche beschryvingen van planten en dieren tot mijn leedwesen zijn vergaan. Voorts heeft dit dier zijn jongen heel lief, daarom brengt hy zijn jongen, als hy de mensch ziet terstond in schuilhoeken, en haar verborgen hebbende, valt hy wredelijk op 't geen hem ontmoet, en met raserny bevangen zijnde, sterft hy. Maar hoe-wel hy by na van ontembare wreedheid is, nochtans laat hy zich zomtijds met zwepen slaan: en *Ovidius* zeit dat de gehoorzaamheid de Tygers tam maakt, en by *Seneka* kusten zijn op-ziender den Tyger. Daar zijn ook voorbeelden van zachtmoedige. *Augustus*, als *Q. Tubero*, en *Fabius de Groote Borgemeesters* waren, heeft in de maand van May, in 't toe-eigenen van de Schouburg van *Marcellus*, alder-eerst een Tyger vertoont die in een kot tam gemaakt was; maar *Klaudius* vier gelijk; onder

Oppianus Cynegr.

Plin lib. 8. cap. 8.

Snelheid.

Bontius de Medicina judor pag. 13.

Aart.

Plin. H. N. 1. 8. cap. 11.

Jul. Kapit. & in eodē Klaudius Vopith. in eodem.

Gordianus zijn'er thien te Rome, in de zegenpraal van Aurelianus vier gezien. *Hellogabalus* heeftze voor de wagen gespannen. Nochtans verleggen zy noit haar wreedheid, somtijds gehoorsamen zy, maar als het minst verwacht werd, barst haar wreedheid weder uit. Dat verhaalt *Abdias Babylonius*, en het is ook bekend, dat zy door de stad om te sien geleid sijnde met bellen behangen werden, op dat haar de toefienders voor een onverwacht overval zouden verhoeden. Zy worden dikmaal niet genoegh met ketens verzekert. Zo dat het noodig is haar met het sap van Mandragora, oft opium loom en slaperigh te maken, om door de Stad geleid zijnde niet te beschadigen. Dat de Indianen de achterste delen in spijs gebruikt hebben, en van de voorste, als die de Zon toegewijd waren, en die men zeit datze tegen de Son opheffen haar onthielen, schrijft *Philostratus*. Dat die van Kongo haar geheel opeten behalven de knevels, om datze daar door een razende dood sterven, en dat daarom by de Vorsten verboden is, haar zonder huid te verkopen, lezen wy by *Linschoten*. De Spanjart *Ledesma*, heeft haar niet arger als Ossen-vleesch bevonden. De Inwoonders van Cerebari maken kranflen van haar klauwen, en hier mede behangen zijnde, menen zy te kloekmoediger te sijn. Van de geslagten der Tygers komt naulyk yets by de oude voor. Maar *Pauzanias* verhaalt uit *Ktesias*, datter by de Indianen een dier is Mantikora genoemd, dat in bey de kaken drie rye tanden heeft, en dat menen zommige dat de Tyger is. *Strabo* heeft ook uit *Megasthenes* nagelaten, dat de Tygers by de Prasj dieren, so groot als de Leeuwen zijn, maar wie sal nochtans geloven dat zulk van de Tyger moet verstaan werden. By de jonge Schryvers komen eenige onderscheiden voor, ten aanzien van haar grootte, wreedheid, en gedaante. De gemene zeit *Nieremberg* is grooter als onze. Desen is noch een ander gelijk, welke om dat hy kleinder is by de Indianen, *Tlaco-ocelotl*, dat is kleine Tyger genoemd, is, met donkere, en swarte plekken getekent, maar niet met bleke en witte, gelijk de andere gemene. De Peruanen, zoo *Garcilassus* meent, noemen de Tyger *Ururunku*, want dat *Ioseph Akosta* zeit, dat de Beren Aboronokus genoemd werden, met een gebroken Spaans woord, kuert hy niet voor goed, want de Beer word *Voumari* genoemd. Zy zijn wreder als de Leeuwen: Zy zoeken vierig na de Indianen, ja tot in de hutten en huizen, en indien de deuren niet vast gesloten zijn, komen zy daar heymelijk binnen, en vatten d'een oft d'ander Indiaan, en slepen hem wegh, niet anders als een Kat de Muis; En de bomen kunnen haar ook niet veilig houden, daar de Tygers op-klimmen

en den vlugter van af-werpen en verscheuren. In de togt van Fedreman heeft een zeker Tyger een roth Soldaten an-doende in't midden van haar allen een Spanjart verslonden met dry Indianen, en is zelf onbeschadigt ontkomen. Niet-temin wort die grote wreedheid ook gebroken, als hy met een stok omtrent de nieren geslagen werd, waar door hy beswijkt en overwonnen werd, en word op geen ander wijs over-meestert. Geen dier word meer van de West-Indianen gevreesd, en word ook van haar an-gebeden. De Duivel spreekt ook dikmaal met haar in gedaante van een Tyger. Haar nagels zijn vergiftig, en die wonden worden noit genezen. Na het invoeren van Gods heilig woord, heeft dit Heidendom de vrees, en eerbiedigheid tegen deze Tygers af-geleit. Hy word met stroppen, en elders met vallen gevangen. In Bengala is hy alder-wreedst, en hardnekkig, en vervolgt het schip van zijn bediger tot dertigh mylen langs het strand. Hy is ook alle menschen en dieren die hem ontmoeten even bars. Maar de natuur heeft zodanigen verderf eenigzins voor-gekomen: want hem vergefelschapt altijd een ander klein dier, dat met zijn geduyrig blaffen hem te kennen geeft, op welk geluid de andere dieren, oft wederkeeren, oft verschuilen, maar de menschen vlugten. Die Tygers zijn heel graag na menschen vleesch, en noch veel grager na de Moorse schepen, die zy ziende, langs den oever wel twintigh mylen vervolgen, om ymand, die mogelyk te Land quam te verscheuren, 's nachts springen zy in de schepen, om de onvoorziene schipluiden te overvallen. Ik zal hier van een gedenkwaardig voorbeeld verhalen, dat gebeurt is als ons volk in Bengala was. Als een zeker Moorsche slaaf droomde, dat hy van een Tyger wech gevoert wiert, heeft hy zich den volgenden nacht onder de voor-steven van't Schip daar hy in was verborgen. Hier door van zijn Heer na de oorzaak gevraagd zijnde, verhaalt hy zijn droom, welkers waarheid de uitkomst van de volgende nacht bevestigt heeft; Want als zy alle slapen, heeft een Tyger, alle de andere, die meer als dertig sterk in't schip lagen, on-angeroert latende, den Moor die onder de voor-steven lagh, by't lijf gekregen en wech gevoert. Gelukkiger was het geval van een ander, doch door Gods voorzienigheid bewaart. Deze niet ver van't strand in een schip zijnde, heeft hem van achter van't land af een Tyger, en voor te water een Krokodil an-gevallen. Maar hoor den uit-val. De Tyger om zijn vyand voor te komen, en hem den roof te ont-weldigen, is door zijn groote snelheit over den man heen gespronghen, en op het boord van't schip gevallen, en voorts in de kaken van de Krokodil, en alzoo is de Moor

1.6. Apost.
Thevet
Kefimogr.
t. 2. l. 19.
cap. 7.

Pet. Viçt.
variar. lect.
4. cap. 3.

Philostrat.
in vita A-
pollon. l. 2.
Pet. Mar-
tyr Dec.
3. l. 2.

Onder-
scheid.
Pauzanias
beot.

Moor ontkomen. Het is niet te zeggen hoe zeer die van Bengala den Tyger vrezzen, en noemen hem daarom met verscheidene namen, vrezende indien zy hem altijd met zijn eigen naam noemden, datze terstond zouden verscheurt werden. In Brasil zijn zy van groote krachten, en die hongerrig zijn heel vreeslijk en snel. Maar de zelve verzaad zijnde worden gezeit zoo leuy te zijn, datze van de Jacht-honden op de vlugt gedreven werden. Zy eten niet alleenlyk menschen. In Nieu Spanje loert hy van de bomen op den oever der rivieren na de Krokodillen, daar hy op-springt, en haar onvoorziens ombrenghet. Het Indische Darien, is eertijts niet minder van den Tyger beschadigt, als, eertijds Nemea van den wreden Leeu, en Kalydonia van het roof-achtig wilde zwijn, gelijk *Petrus Martyr*, verhaalt. Want, zeyd hy, daar is in een halfjaar niet een nacht vry geweest, oft hy heeft een Koe, oft Paard, een Hond oft Varken in zijn buurt wech gehaalt. Zo dat de kudden daar door verminderden: ja men zeyt dat niemand veilig dorst buiten zijn huis gaan, voornamentlyk als de Tyger jongen had: Want dan viel hy ook door den hongre van zijn jongen op de menschen, indien hy die eer ontmoete als een ander dier. Door den nood is ten lesten de konst gevonden, om straf van zo veel bloeds te zoeken. Want de engten van de wegen doorsnuffelt sijnde, daar hy snachts uit zijn schuil-hoeken om te roven door quam: hebben de Indianen daar kuilen gegraven, en licht boven met aarde toe-gedekt, en also dat bedroch verborgen. Hy onverziens an-komende (want het was een Mannetje) viel hy in de kuil, en bleef op de scherpe palen, die onder in de kuil stonden, hangen, en is alsoo met grote stenen op hem geworpen zijnde gedood. De pylen die van boven op hem geschoten wierden, scheurden hy in duizend stukken, so dat hy half doot en bloedloos de toezinders met schriklykheit vervulde. Wat zoud hy los en gezond zijnde gedaan hebben? Een zeker Spanjart *Johannes Ledesma*, de vrind van *Vaschus Nunes*, en mede-hulper in zijn arbeid, bekende dat hy van die Tyger gegeten had, en dat het vleesch niet arger als van een Os was. Waarom antwoorden sommige die noyt een Tyger gezien hebben, dat hy uit zijn plekken, wreedheid, gauwheid en andere tekenen van de Schryvers nagelaten bekend werd, wyl ook de Panthers, Pardels, en meer andere gezeit werden gevlekt te zijn? Als het mannetje gedood was, zijn zy zijn voet-stappen na de bergen gevolgt, en in zijn hol oft nest gekomen, en hebben, de Moer daar niet in zijnde, twe van haar zuigende jongen met genomen. Daar na van mening veranderende hebben zy die, om, groot geworden

zijnde, na Spanje te zenden, een yzere keten om den hals geworpen, en weder na 't hol van de Moer gebracht. Daar na weder an de kuil komende, en de jongen niet vindende, meenden zy datze van de Moer uit dulheid verscheurt en wech gedragen waren, op dat haar niemand genieten zoude: want zy zeiden datze niet levend van de keten konden los gemaakt werden. De huid van den dode is met kruid en stoppelen gevult. Na Spanjola an den oppersten, en de groote Heeren gezonden. Bezie hier meer van by den zelve *Nieremberg*, en *Markgraaf B. 6. c. 10.*

V. HOOF-STUK.

Van de Beer.

DE Beer, word in 't Latijn *Ursus* van urgendo, dat is: dringen genoemd, om dat hy de menschen en andere dieren ter nederdrukt, oft ook *Orsus* genoemd, om dat hy met zijn mond sijn jongen vormt, oft om dat hy in den buik geteelt, daar na buiten den zelve met de tong gelikt werd, hy is ook *Sursus* genoemd, om dat zijn hairen opwaarts ryzen. De Grieken noemen hem *Arctos*, 't zy oft van arko dat af-weren be-duit, om dat hy om alle ongeval af te weren, zijn voorste voeten gebruikt, oft van *arkeomai*, om dat hy zonder uitterlyk voedsel de Winter over-brenghet. Wat angaat zijn uitterlyke delen. Sijn lyf is dik, en by-na onbeweeglyk, zommige menen dat hy altijd groeit, en datter gevonden zijn van vijf ellebogen lang, en veel breder als eenigen Os, en zeggen datter zodanig een den Keizar Maximiliaan in de bad-stoven van Baden vereert is. Zijn huid is dik en ruig, zijn tanden zijn zaagswijs, en diep verborgen. De muil is lang, de oogen gau, de voeten handen gelijk. In sijn armen en lendenen heeft hy groote kracht. Hy staat somtijds op zijn achterste benen. Hy heeft een korte start, en zijn teel-lid word zoo haast hy dood is hoornachtig. Doe hier by vier mammen, een breede maag, en darm, die als zy's winters in de hollen slapende gevangen werden, ledig en zoo in-getrokken is, dat hy schijnt t' saam gegroeit. *Galenus* zeyt, dat de weer-kerende zenuwen, die in andere dieren naulyk konnen gesien werden, in desen openbaar zijn. Haar hooft is swak, oft voornamentlyk het voorhooft, dat in de Leeu sterktst is. Daarom als zy in nood haar van de klippen zullen werpen, dekken zy dat met de handen. Op die tijd als zy schuilen zeyt *Theophrastus*, datze maar weinig druppelen bloeds omtrent het hart hebben, en in 't overige lichaam niets. Zy hebben ook volgens *Plinius* geen merg. Datze spek en smeer hebben, heeft de Monnikken die over Menzue schryven behaagt: zy zijn in veel deelen van de wereld,

Naam.

Beschry-
ving.
Vadian. in
Melanth.Solin. Pol.
Hiftor.
Plin. H. N.Arist. H. A.
l. 8. c. 27.Plinius l. 8
cap. 36.Theophr.
de Anim.
latitant.

reld, maar meest in Hoogduitschland, Polen, Littau, Norwegen, enz: ook in andere Noordse landen, en inzonderheid in nieu Zembla. Datze in Engeland niet gevonden werden, zeit *Gesnerus*. Ook niet in Kreta, *Plinius*. Datze in Afrika niet zijn, is ook eertijds geloofd, maar valschlijk. Datzer zijn getuigt behalven *Herodotus*, en *Solinus*, ook *Strabo*, als hy zeit dat de Mooren met de vellen van Leeuwen, Pardels, en Beren bekleed werden. Maar zy leven liever op de bergen als in de vlakten. Waarom de Alpische klippen by *Stumpfius* veel stoutmoediger hebben: op de bergen van Peru zijn veel zwarte. En de Pernes een berg omtrent Athene, is by *Pauzanias* door de Beeren-jacht beroemt. Het is een al-etend dier. Dat hy planten oft kruiden eet, zult gy by *Matthiolus*, *Albertus*, en *Gesnerus* vinden. Die schrijft dat hy een gedaante van de braam, die roode en welruikende besyen, bramoezen genoemd, voortbrengt, heel graag eet. De tweede zeit het Koekoeks kruid, 't welk de kruid-kenders zuyre klaver noemen. En de derde zeit, eenige wortels, daar de begeerte van spijs mede verzadigt, en de slaap door verwekt werd. Want men zeit dat een Koeharder in de Switserse bergen, na dat hy van verre gezien had, dat de Beer een uitgegraven wortel gegeten had, den zelven wortel, als de Beer weg gegaan was gegeten hebbende, zo slaperig wierd, dat hy sig op de wegh moest neder-leggen. Datze zo haast zy uit haar schuil-hoeken komen, het kruid kalfsvoet eten, schrijft *Aristoteles*. Ook word een zeker doornachtige boom met bladeren, by-na als de groote Eppe gescheiden, met een witte bloem, en rode vrugt op de bergen, omtrent Tridentum, Beren-brood genoemd. Sy eten ook boomvrugten daar zy boven op-klimmen, ook peulvrugten, honig, kreeften, mieren en vleesch, 't zy half verrot oft versh; maar sy zijn voornamentlyk graag na honigraten: waar van by *Iovius* een geneuchelyke geschiedenis van een Boer in Moskovie is, welke in een holle boom tot den hals toe in den honig gezonken zijnde, en twee dagen lang zijn leven met honig onderhouden hebbende, van een Beer, die zich ook op de wijs van de mensch in den boom neder liet, en welkers huid den Boer by de haren vatte uit getrokken is. Datze in Yf-land, en de Yfze visch eten, verhaalt de Venetiaan *Gabottus*. Sy drinken wel water, maar niet al lekkende, als de schaartandige, nocht slurpende, als die doorgaans tanden hebben, maar als bijtende, zo *Aristoteles* verhaalt. De Beren zyn heel geil, om dat de zwangere wilde dieren met de mannetjes niet vergaderen, behalven de Lynx en Haas; men meent dat zy haar voor de gezette tijd ontlasten, om de mannetjes niet langer te ontberen, en te eerder te mogen

weder verzamelen. Dat de mannetjes ook op de jonge maagden vallen, word verhaalt. Datter een jonge Dochter van een Beer ontschaakt is, die hy op't gebergte van Savoyen, na dat hy haar gebruikt had, met appelen gevoed heeft, is van *Philippus Kofferus*, Priester van Konstans, an *Gesnerus* verhaalt. Dat de stammen van de Deense Koningen, van eenen genoemd Ursus oft Beer, die uit een dochter, van een Beer gebruikt geboren is, afkomstig zijn, verhaalt *Saxo Grammaticus*: En twee groote Bisschoppen van Upsal, schryven dat de Gotse Koningen van een Beer, en edele Maagt haar oorsprong hebben. Sy verzamelen in de maand Februarius, oft in 't begin van de Winter, maar niet op de wijs van andere vier-voetige, maar met onderlinge omhelsing als de menschen, oft gelyk *Plinius* zeit, beide leggende, en malkander als de menschen omhelsende. Als zy swanger zyn, schuilen zy, en de mannetjes toonen haar tegen de swangere heel eerbiedig. Zy dragen dertig dagen, en werpen een, twee, en veeltijds vijf jongen. Van de vorm van de vrugt is verschil. De tijd van haar baring, zeit *Plinius* en *Solinus* is vaardigh, want op den dertigsten dach ontlast haar de lijf-moer: waarom het geschied, dat haar verhaaste vruchtbaarheid, ongevormde jongen baart. Sy werpen kleine vleesch-klumpen die wit zijn, zonder oogen, zonder hair, en door die haastige rypigheid, niet als een ongevormde stof, uit-genomen de nagels. Deze geven zy haar gestalte met lekken, en broeyen haar somtijds noch an de borst, om door die geduyrige stoving een dierlyke geeft te ontvangen. 't Selve hebben *Aristoteles*, *Oppianus*, *Ovidius* en andere gezeit. Daarom word de Beer oft Ursus, gelyk als van Orsus genoemd, maar de ondervinding heeft de nakomelingen het tegendeel geleert. Daar is omtrent Tridentum in de vlakte van Anania een swangere Beerin gevangen, die men geopent zijnde, bevand jongen in te hebben, die in alle deelen onderscheiden waren. In de Kamer van den Raad van Bononie, is een jonge Beer uit zijn moers lijf getrokken, die in alle deelen wel gevormt was, en in een glazen vat bewaart werd. Ook gevoelt *Kamerarius* niet qualyk, dat de na-geboorte daar de jonge Beer in gewonden leit, zo dik is, datze niet als door veel lekken van de moer kan af-gehaalt werden, 't welk oorzaak tot de voorgaande dwaling gegeven heeft. Hy heeft een groote vyandschap met de Zee-hond, het Paard, het wilde Swijn, met de dooden, en een laplaken. Dat hy de Zee-hond zeer haat, verhaalt *Oppianus*. Het Paard kent dien vyand, schoon hy hem noyt gezien heeft, en bereid zich terstond ten strijd, daar in hy meer konst als kracht gebruikt:

Oppianus
Cynegri
l.3.v.146.

Saxo Gr.
Hist Dan.
lib.10.

Magnus
lib.8.c.2.

Ambr. H.
Quadrupl.
lib.1.c.5.

Afkeer

want

Plin. H. N.
l.8.c.58.

Herod. in
Melpem.
Soli. c.29.
Strabo
Geogr. lib.
ultim.

Arist. H. A.
l.8 c.17.

Plin. H. N.
l.10. c.73.
Arist. li 8.
cap.5.

Martyr.
Decad. l.3
lib.6.

Teling
Arist H. A.
li.8. cap.6.

Want hy springt over den Beer, en slaat hem in de sprong met de achter-hoeven voor de kop. Men zegt datze een schrik van de dooden hebben, en datze de neerleggende menschen met de mond nae d'aarde gekeert, en den asem inhoudende ongeschend laten. Door 't gezicht van een Linne laken, zegt *Seneka*, worden zy vergramt. Zy sterven ook van de *Akonitum*, en van de wolfs-boon, die *Gesnerus* de *Confiligo*, oft slang-wortel meent te sijn. Daar worden zwarte vergiftige visschen in Armenië gevonden, welkers asch op de vygen die zy eten gestrooit zijnde, haar doet sterven. Datze vermaak in zang hebben, leert de ondervinding. Zoo gy haar stem anmerkt, *Spartianus* noemt die met het woord *savire*, andere zeggen *rugire*, oft brullen. Haar aart en verstand getuigt het navolgende. Als zy *Mandragora* gegeten hebben, lekken zy Mieren. Als zy walging hebben, lopen zy ook nae mierhollen, en steken daar de tong met een zoete vogtigheid bestreken, zoo lang in tot datze vol Mieren zit. Gewond zijnde, genezen zy haar met drooge kruiden. Als de Beerinnen eerst uit haar schuil-hoeken voort-komen, worden zy door het ongewone licht van den dach zoo beschadigt, datze byna blind zijn. Om dat haar oogen dikmaal donker werden, daarom zoeken zy de honigraten, om door 't wonden van de Bijen die haar de muil quetzen, de zinkingen der oogen door 't bloeden te onlasten. De Beerin loopt niet recht in haar hol, maar achter over-leggende, kruipt zy met den rug daar binnen, om haar voetslappen uit te wryven. En daar in gekropen zijnde, en ter rust leggende, vermagert zy haar lijf dertig dagen lang, van welken zy veerthien dagen onbeweeglyk blijft, en op de andere dagen haar beweegt, en alleenlyk met het lekken van haar rechter poot onderhoud, waar door haar de darm zo ingetrokken werd, datze by nat' famen groeit. De Beer, oft mannetje, zegt *Plinius*, schuilt veertig dagen. De Beerin vier maanden. Indien zy geen hol hebben, maken zy een schuilplaats van rakken, en struiken, die ondoorboorlyk voor den regen, en met zachte bladeren bedekt is. De eerste veerthien dagen slapen zy zoo vast, datze ook door wonden niet kunnen op-gewekt werden, en worden dan wonderlyk vet. Van die dach af worden sy wakker en leven met het zuigen van haar poot. Het is wonder, 'tgeen *Theophrastus* gelooft, dat op die tijd het gekookte Beren-vlees, indien het bewaard werd ook angroeit, datter geen bewijs van spijs, en niet als een weinig vochtigheid in den buik gevonden werd, en datter maar weinig druppels bloed omtrent het hart gevonden werden, en in 't overige lichaam niets. Zy komen in de Lente weder uit,

en de mannetjes zoo vet datse niet gaan kunnen. De wijfjes zoo vet niet, om datze dan geworpen hebben. Hoe-wel zy in een hol leven, nochtans leggen zy yder in een byzondere uit-gegraven plaats. Als zy uit komen, eten zy het genoemde kruid kalfs voet, om haar t' saam gegroeiden darm te openen. Als zy eerst tanden krygen, hoeden zy haar voor de harde spruiten. En als zy de Stieren willen an-grypen, weten zy de plaatsen daar zy an blijven hangen, en trachten nergens nae, als nae de hoorns en neusgaten, nae de hoorns om haar door swaarte te vermoeyen, nae de neusgaten. om dat de pijn in die tedere plaats meer prangt. Haar asem is vergiftig. 't Geen zy daar mede besmet hebben, zal geen ander wild-dier anraken, en het verrot ook eerder als yet anders. Men zegt dat in Myfia een geslagt van witte is, die van de jagers bezet zijnde, zoodanigen asem uit-blazen, die het vleesch van de Honden doet rotten. Wat angaat haar gebruik in de spijs, hoe-wel het Beeren-vleesch koud, slymerig, swaar om te verteren, en de lever en milt onbequaam is: nochtans worden die van de Alpen, en Switserland, na 't getuigenis van *Bruserinus* voor lekker gehouden, en hy zegt dat hy zelf by *Symphorianus Kampegius*, van 't geen in de keuken na de konst toe-bereid was gegeten heeft. Maar die Beer was jong, hoedanige, en in de Winter gevangen zijnde, in de spijs moeten gebruikt werden, gelijk *Bartholomæus Schappius* beschryft. Want hoe-wel zy in de maand Julius, om het voedsel datze genieten vetter zijn, nochtans worden zy, om dat het vleesch een quaadaartigen reuk heeft van de tafels gebannen. Ook worden de voor-voeten van *Ælianus* voor lekkerst gekeurt, die ook de Vorsten en Groot-meesters beminnen, zo *Michael Herus* verhaalt, mogelyk om dat zy die deelen meer oeffenen. Die het gezouten, en in de schoorsteen gerookte vleesch gegeten hebben, verhaalden an *Gesnerus*, dat het een goede en smakelyke kost was, en datze nu niet langer verwondert waren, dat de Beeren daar in de Winter-tijd, als zy schuylen, anzogen. Dat haar hersene vergiftig is, schryft *Savanorola*. De delen zyn in de Geneef konst van groot gebruik. Het oog gedroogt, en de kinders om den hals gehangen, zeitmen dat een tegen-gif voor de nacht-schrik is: boven op den flinker arm gebonden, verzacht het de vierden-daachse koorts. Het bloed geneeft het geswel Panus, en andere in alle delen van 't lijf, en is goed tegen de hairen die in de oogen wasschen, en het dood de Vloyen. Het vet verdrijft de plekken, en word met de Lely-wortel op de verbrandheid gestreken, en tegen 't springend vuur gebruikt. Het geneeft met roode aarde de fweeringen van de schenen, en 't sluit de kloven

Solin. l.c.

Gebruik.

Galen. de Aliment. facult. 1.3. cap. 2. Bruic. l. 13 de cib. cap. 41.

Ælia. H. A. lib. 5. c. 15.

Stem.

Solin. cap. 39.

Plutarch. l. de intell. Animal.

Plin. H. N. l. 8. cap. 33

Æli. H. A. li. 6. cap. 3.

Plin. l. 8. cap. 36.

kloven van de voeten met Aluin gemengt, en herstelt de uit-gevallen haren door 'tgebrek Alopecia verloren, en word ook onder de wapen-zalf gemengt. De huid word die gene welke van een dullen hond gebeten zijn onder geleit. De long bewaart de zweringh, die van harde schoenen komt, voor ontsteking. De galzeitmen dat heel nut tegen de leden-pijn is: Zy word van *Arnoldus Villanovanus* tegen 't vallendevel geprezen: Zy geneest den hoeft met honig gemengt, en word met een zet-pil om het ontfangen der vrouwen te helpen, gebruikt. De haren met *Adianthium*, en de wortels van riet gebrand, hebben groote kracht om 't hair te doen wassen. Dat de sware kinder-baringh verlicht werd, als ymand een steen daar een Beer mede gedoot is over 'tdak werpt, daar de swangere vrouw onder zit, beuzelt *Plinius*. De Beer word ook tot andere dingen gebruikt. De huiden zijn de Samoeden en Lappen voor klederen: Andere tot dekens. Eertijds bekleeden de ruiters met de zelve haar helmen, om wreder te schijnen. *Palladius* besmeerde 't yzerwerk dat tot den bouw gebruikt werd, met het vet, tegen den hagel en vorst: *Mizaldus* de wijngaard schors teghen de rupzen en de vorst. Sy zijn ook tot schou-spelen en tot straf gebruikt. Daar is in de jaar-boeken an-getekent, dat, als *M. Pizo*, en *M. Messala* Borgermeesters waren, *Domitius Aenobarbus* de Kerkmeester hondert Numidische Beeren, en zo veel moorsche Jagers op den eersten dag van October in de kring gebragt heeft. wat angaat haar onderscheid. Sy zijn groot, klein, zwart, en wit. Sodanige hebben de Hollanders bezocht, als zy door de Ys-zee een wegh in Kataja zochten. Sy waren van schrikkelijke grootte, want de vellen van de dooden waren derthien voeten lang. Daar zijn ook witte in Mysia daar boven van gesproken is. *Strabo* heeft een geel-blinkende in dat deel van Arabie, 't welk an 't laattst' uitstekend hoeft gelegen is, an-getekent. *Agrikola* verdeeltse in donkere en swarte. De Switzers noemen de kleyne klip-beeren, de groote hoeft-beeren. Daar zijn ook in de nieuwe wereld lome die alleen met Mieren leven, en voor de Honden wyken, en met een stok geslagen weg lopen en hebben geen teken van start. Gy kont haar Mieren-eters noemen. Daar worden in 't eyland van sekere vrede, eenige gevonden, die heel ruig met swarte hair-klitten zijn. De start is maar een hand breed, en de hand die van de mensch gelijk. Sy zijn kamuis van neus als de Mooren, met een ronden rompeligen kalen muil. Sy komen ook in Virginia voort. Die sijn vreesachtig, vlugten voor de menschen, en op de boomen, daar sy met pylen af-geworpen werden: het landschap Beach, zo wy *Paulus Venetus* gelooven, brengt tamme en onschadelyke

Plin. H. N.
18. c. 36.

Puchas na-
vigat. T. 3.
4. c. 5.

Strabo
Geog. l. 16
Maj. Coll.
7. de Quad.

Nieremb.
H. E. i. 9.
cap. 28.

voort. Dit eenige moet ik hier noch by voegen, dat Suidrigel, Vorst van Littauw een Beer gehad heeft die 's morgens vroeg uit het Bosch komende, en het Vorsten-Hof naderende met zijn voorste voeten an de Poort klopte, en zijn spijs ontfangen hebbende, wederom nae 't Bosch keerde. Eenige godsdienstige van zeker gezindheid onder de Turken, voeren gemeenlyk, uit de wildernissen komende een Hert oft Beer, die een schel an den hals draagt, met haar door alle Steden en Dorpen.

V I. H O O F T - S T U K

Van de Wolf.

I. L I D.

Van de Wolf in 't algemeen.

WY zullen de wolf in 't algemeen en 't bysonder anmerken, en tot den selven de Gulo byvoegen: hy wort in 't Latijn *Lupus*, gelijk als *Leopus*, oft Leeu-voet genoemd, om dat hy een Leeus kracht in sijn voeten heeft, oft van 't Grieksche woort lykos, om sijn roof-gierigheid, oft van lykes, dat, schemer-licht beduit, om dat de verw van sijn huid het schemer-licht gelijk is, oft om dat hy op die tijd op sijn roof uit-gaat, oft om dat sijn oogen klaar zijn, en in den donker lichten. By de Grieken word hy lykos knekias genoemd: zo den inhoud by *Varinus* niet bedorven is. By *Hezychius* olkos, 't welk kan zijn van oleko. Elders worden zy nykterinoi, kunes, oft nacht-honden. En de Wolfinnen lykaina genoemd: want de Wolven sijn de grote harders honden gelijk, en verscheiden geverwt, als in 't onderscheid sal geseit werdē, zy hebben swartachtig, gele oogen die lugt van haar geven en glinsteren. Saagfwijze langwerpige ronde, scherpe tanden, een wyde opspalking, en een mond die sy heel wijd op spalken, den hals so kort dat hy niet achterwaarts kan om gedrayt worden, en als hy omzien wil moet hy noodzaaklyk 't gehele lyf omkeren. Daarom hebben sommige gemeent dat hy uit een t' saam gegroeit been bestond, maar qualijk: want *Klamorganus* heeft in de geopende wervel beenders an-gemerkt, die *Philes* ook toestemt. Zy hebben ook, volgens *Galenus*, groote en zenuachtige spieren an de hoeft-slappen; en de hersene, die, zoo wy *Albertus* gelooven, met de Maan an en af neemt, Een Hart als het gedroocht is, ruikbaar. De De lever een Paardshoef gelijk. Een beenachtig teel-lid. De voor-voeten in vyf klauwen gespleten, de achterste in vier. De selfstandigheid der beenders vast: denieren met andere dieren gelijk, maar die in haar ouderdom, wormen oft slangen, dat *Klamorganus* zeit, in dry oft vier doden bevonden te hebben voort-brengen. In de blaas wort een steen gevonden die Syrites genoemd is: daar sijner geen in Sardengne, so wy *Pauzanias*, in

Textor
tom. 2 oft

Aldrov.
Hist. digit.
l. 1. cap. 6.

Naam.

Beschry-
vingh.

Pauzan in
Phocicis.
Arif. in M.

Olearelti-
ner. p. 119
Kadamutt
cap. 29.

Olaus de
gente Sep-
tentrionali
li. 10. c. 16.

Klam. lib.
de Venat.
Lup.

Port Phyl.
no. 1. 4. c. 4.

Lintfchor.
de Navig.
Scenkius
in Hiftor.
Monftro.

in Kreta, zoo wy *Aristoteles*, op den bergh *Olympus van Macedonie*, zoo wy *Plinius* en *Solinus* geloven. Dat Engeland dit geflacht van dieren niet heeft, is zeker. Onder *Edgard* zijn zy begonnen uitgeroeit te werden, en daar na geheel uit-gewortelt, niet alleen in Kam brids, maar ook in andere landfchappen. In de Noordsche landen zijn zy overvloedig. In *Moskovie* zijn zy voornamentlyk de beesten en menschen fchadelyk, waar van gy een voorbeeld by *Olearius* in zijn Oosterze reis vinden zult. Datter niet weinig in 't rijk *Senega* gevonden werden, verhaalt *Kadamustus*. Datter in de landftreek van *Schotland* *Augufie*, en in zijn vlakten *Glamor* genoemd, gevonden werden, die alleenlyk met den roof van wilde dieren leven, staat by *Boethius*. Zy zijn vleesch-eters, en trachten gemeenlyk na de Schapen, en in haar koyen vallende, brengen zy by-na alles om den hals. Sy leggen lagen op de Paarden, Ossen, en Gansen, en verlekken zeer op menschen vleesch. So zy van te voor van een dood mensch gegeten hebben. Datse door den reuk bevangen, na de swangere trachten verhaalt *Olaus M.* ook sparen fy, als den honger dringt haar eigen geflagt niet. *Klamorganus* getuigt dat twe gedode wolven, van andere de volgende nacht zijn opgegeten. *Elanus* heeft angemerkt, datse, als de honger haar prangt met haar veel tseffens uitlopen, en dat die gene, welke mette wervel-fiekte bevangen zijnde komt te vallen, van d' andere verflonden werd. Sy braken voor haar jongen die eerst gefpeent zijn haar ingeflokte spijs uit, die groter zijn leggen zy een Lam oft gans voor. Behalven vlees eten fy ook graag het gewas, by de *Schyte* *Bofamets* genoemd. In 't rijk van *Kongo* zuipen zy graag den oly van de palmyt-bomen. Sy eten ook aard en kley. Daar van is mogelyk die steen *Lythargilos* genoemd, die elf oncen swaar, met veel bochten en kreuken gedrayt van *Scenkius* is angemerkt. *Albertus* zegt, dat hy dat niet door honger maar een natuurlyke drift doet, om daar door fwaarder te zijn, en 't geen hy overvalt beter t' onderdrukken. Eens verzaad zijnde kan hy lang honger lyden, dan spant hem den buik wijd uit, zijn tong zwelt, de mond word hem verftopt, en hy wort mak, en als hem de tong weder dun werd, verandert hy weer tot zijn Wolven aart. Of zy haar spijs begraven, en die onder malkander gelykelyk verdelen, en tot het overige de ander Wolven, met haar gehuil daar by roepen, 't welk *Albertus* verhaalt, laat ik de jagers oordeelen. Sy versamelen op de wijs van de honden, en blijven in 't midden van haar versameling, ook tegens haar wil vast hangen, zy versamelen in een jaar maar twaalf dagen, die eenige van karf-dach afrekenen. Op de tijd van haar geilheid woeden zy heftiger, maar wijl zy niet met scholen lopen, vechten zy ook niet on-

der malkander. Zy dragen twee maanden, en baren ten aanzien van getal en blindheid als de honden. Datze negen jongen werpen is 't gemeen gevoel, na 't zeggen van *Gefnerus*, by de *Switfers*. Die ook van ymant gehoord heeft, datter in *Rhatia* omtrent den eerften May, seven, oft negen jongen van een Moer gehaalt werden. De zelve zeide datter in 't gemeen verhaalt wierd dat de *Wolf* in op de eerste maal een jong voortbragt, de tweedemaal twee, en vervolgens een meer tot thien toe, en datse dan ophiel. Datse binnen twaalf dagen werpen, om dat zy de dwalende *latona* in zo veel dagen van de *Hyperborei* na *Delos*, onder de gedaante van een *Wolf*, door vrees van *Juno*, over-gebragt hebben, is een beuzeling. *Antipater* by *Plutarchus* zegt, datse haar vrugt werpen, als de eykel-dragende bomen haar bloemen afwerpen, en als zy die eten, dat dan de lijf-moer geopen werd, maar als zy die niet hebben dat dan de vrucht in haar lichaam sterft, en niet voor den dach kan komen, en dat daarom die landen van de *Wolven* niet gequelt werden, die geen eykelbomen voortbrengen. Sy zijn heel spaarzaam van drank. Van haar afkeer komt dit by de *Schryvers* voor. Dat de mensch, die zy eerst zien stom werd, en door 't gezicht van de beschadigende voor gekomen, de wil wel heeft om te roepen, maar niet het gebruik. Zijn uitgetrokken oog verschrikt de tamme viervoetige dieren. Indien een vrou over de warme pis van een *Wolf* haar water maakt zal zy nooit ontfangen. De start an de kribbe gehangen, maakt dat de dieren niet eten. Men zegt dat de Paarden barften, die onder de man de voet-stappen van de *Wolf* volgen. Indien de Paarden die een wagen trekken in de voetstappen van den *Wolf* treden, blijven zy stil staan, als of zy met de wagen bevrozen waren. De Schapen die van hem gebeten zijn, hebben augenamer vleesch, maar de wol baart luizen en jeukte. De nieu gebore Lammeren, en die noch geen gedaante van eenig dier buiten de koy gezien hebben, sterven zoo haast zy 't gehuil van een *Wolf* hooren. Haar vacht, op 't vel van een *Wolf* geleit, word terftond kaal. De drek van de *Wolf* in de schaaps-koy verborgen, belet de beesten te rusten, ten waar zy wech genomen wierd. De snaren uit de Schape-darmen, met de snaren van een *Wolfs*-darm vermengt, verwarren het eenparig geluid van een *Chitard*, 't welk niet-te-min de ondervindingh valsch bevonden heeft. So hy de zeajuin geraakt heeft, trekt hy terftond t' samen. Hy schrikt voor de stenen, om datter in 't deel dat met een steen getroffen is wormé groejen. Hy schrikt zo voor de vuur-vonken die uit een kay geflagen werden, dat hy ook heel hongerig zijnde niet derft naderen: de trom die van zijn huid gemaakt is, verjaagt alle dieren. Alle zang is hem ook vyand.

Arist. H. A.
1. 6. c. 15.

Plutarch.
probl. 38.

Afkeer

Solinis
Polyhist.

Plin. H. N.
1. 20. c. 14.

El. H. A.
1. 1. cap. 6.

Porta M.
N. 1. c. 1.

Oppian.
Cynegr.

Ziekten

Ælianus
H. A. 1.8.
c. 14.

Phytiokaris verhaalt, dat een fluiter die met alle kracht op de fluit speelde, het geweld der Wolven in toom hiel. *Gesnerus* heeft ymand gekent, die, als hy den Wolf met steenen niet konde verschrikken, met het geluid van een trom verdreven heeft. Men zeit, dat hy de Papegay bemind. Indien gy haar ziekten anmerkt. Hy word met dulheid, voet-evel, en 't keel gezwel gequelt, en sterft van 't kruid *Lykoctonum*. Gewond zijnde, wentelt hy in 't slijk, en stopt alzo het bloed. Zy leven heel lang, en worden in haar ouderdom met de tanden gequelt, zoo datze die ook alle verliezen. Om nu yet van haar verstand te zeggen. Zy eten kruiden om datze zwakke ingewanden hebben, zy eten voornamentlyk het kruid *drakontium*, oft draken-wortel, om haar tanden te scherpen. De korte worden voor de stoutste gehouden. Als zy in een gat gevallen zijn, oft haar gevangen vinden, toonen zy haar door verbaaftheid onschadelijk, 't welk *Gesnerus* met een oft twee geschiedenissen bevestigt. Zy kennen die haar geslagen hebben, en vallen met voordacht op haar in. Zy beminnen haar jongen. De Wolf in bewaart de jongen, en de Wolf verschaft haar spijs tot voedsel. Als zy vlugten, nemen zy haar jongen mede. Zy gebruyken meest haar lagen by grau weder, om datze dan beter schuilen kunnen. Als zy over bladeren lopen, licken zy haar poten om geen gerucht te maken. Als zy over de Rivieren zwemmen willen, vatten zy malkander by de start, om niet van de vloet af-gedreven te werden, en zwemmen zoo op een ry over. En op die wys malkander by de start vattende, kunnen zy een gheelen Os uit de poel trekken. Als haar ymand bespied, wanneer zy eten, worden zy grimmig. Indien haar een beest, en een mensch gelijk voor-komt, sparen zy, zoo *Albertus* zeit, altijd den mensch. Ymand, zeit *Gesnerus*, heeft my verhaalt, dat hy gezien heeft dat een Wolf een hout van dertig oft veertig pond met de muil op-vatte, en zich daar mede gewende over een groote stam van een boom te springen: En ten lesten, als hy meende dat hy zich wel geoeffent hadde, verbergde, maar als 'er om de Haver die 'er gezayt stond, een wild Swijn, met veel andere van allerley ouderdom, zoo groot als klein, voor den dach quam, sprong hy ook uit, en een Swijn dat van gelijk gewigt met het voor-genoomde hout scheen, anvallende, begaf hy zich met een sprong weder achter de stam van den boom, daar hy 't selve doode en op-at. Soms tijds maken zy vrindschap met de Honden en vallen zoogelijklyk in de schaaps-koyen. Indien zy eenig klein Vee ontmoeten, vatten zy dat by de ooren, en leyden dat zoo met haar, en tegen-strevende, slaan zy dat met de start, zoo dat het dier dikmaal radder,

als de Wolf loopt. Als zy in de schaapskoyen komen, brengen zy alles om den hals, eer zy een om te eeten an-raken. De Stieren dorven zy niet van voor an-doen, om datze de hoorns vreesen. Waarom zy in 't eerst haar gelaten, of zy van voor wilden vechten, en schieten haar dikmaal na de oogen, maar zich daar na om-keerende, springen zy haar op den rug, daar zy haar heftig tot de dood toe op-zitten. Zy worden met den ouderdom op de wijs van de Honden en Paarden grijs. Hongerig zijnde ruyken zy 's nachts haar roof een half uur ver tegen de wind, en het doode lichaam viindende, slepen zy dat met haar. Als 'er soms tijds een huil komen de andere by hem, en vallen alle gelykelijk, een kudde van Paarden an, dat in 't gebied van Bononie dikmaal gebeurt. Zy loopen ook dikmaal met hoopen voort, en blijven in 't holste van de nacht omtrent haar voor-genomen plaats. Ondertusschen een na het Dorp lopende, wekt hy de Honden op, en trekt haar met een geveynsfde vlugt tot de plaats der hinder-lagen, daar de Honden van de ander Wolven verscheurt werden. Zy werpen dikmaal de bladeren en takken van de Wilge-boomen voor, om de Geyten welke die graag eten te verlokken. Wy hadden by na haar stem vergeten, welke de ervarene *Ululatus*, oft een gehuil noemen, en de Grieken door het woord *Oryò*, en *Oryó-mai*, uit-drukken. Hy word by eerlyke luiden niet op de tafel gebracht, om dat hy droog, grof, en stinkend vleesch heeft. Hy word nochtans soms tijds in *Jusubria* gegeven. In de Geneef konst heeft hy groot gebruik. Levend in den oly gekookt, word hy tegen 't voet-evel gebruikt. Met een riem van zijn huid den buik tegen de kronkel-darm te gorden, word by *Rhases* gepresen. Zijn vleesch te eten is de barende vrouwen goed, zoo dat het ook kracht tegen haar geleden ongemakken heeft. Het hoofd onder 't oor-kussen geleid verwekt slaap. Het vet word in de Salven tegen het voet-evel gebruikt. Het bloed met oly van noten gemengt, geneest de doofheid. Het rechter oogh gezouten, en an-gebonden, belet het an-vallen van de koortzen. De tand, verzacht de kevels, waar door de tanden lichter voort-komen. Die in het keel gezwel *Synanche* genoemd, door de strot van een Wolf drinkt, geneest. Deze onder-vinding zeit *Agrikola* van *Adolphus Okkon* geleert te hebben. Het hart word onder de tegen-middelen voor het vallend evel gemengt. Het Geneefmiddel dat *Gesnerus* in een geschreven boek gevonden heeft, wort uit een Ons lym van den Eyken-boom, een half Ons lym van de Peer-boom, twee viendeelloods van 't schrapfel van de toppen van hertshoorn, en een viendeelloods van 't hart van een Wolf bereid. *Archigenes*, pryft by *Galenus*, de lever, tegen de

Æli. H. A.
lib 5. c. 19.

Albert. 1.2

Stem

Gebruik.

de rooven van de mond. Niet minder zult gy van zijn gebruik by *Marcellus* vinden. De zelve lever geneest den hoesst met warme Wijn ingenomen, en helpt de teering-achtige. De gal met zap van wilde Komkommers op den navel gebonden, ontloft den buik. Een stuk van zijn teel-lid in den oven gebrand, en gestoten, verwekt de geilheid; De rechter bal met oly vermengt, en op de vroulykheid gestreken, beneemt de lust tot byslapen. De drek wierd ten tijde van *Galenus*, om in de kronkel-darm-pijn te drinken met groot voordeel voor-geschreven: ja zy hielp ook, maar om-gehangen zijnde; maar wierd onder de heesters en doornen vergadert, bezic *Galenus*. De beenders onder den drek gevonden, en an den arm gedragen, genezen de kronkel-darm pijn, zo zy geen aard geraakt hebben. De beenders gedroogt en gepoeyert, genezen de pijn tusschen de ribben gelegen. Hy is ook tot andere dingen dienstig: want het hooft in een duyvekot op-gehangen, zeitmen, dat de Wefels en Katten verdrijft. Zijn verouderde muil weder-staat het vergif. Het bloed an de kanten van de velden gesprenkelt, belet andere Wolven daar op te komen. 't Selve wierd ook eertijds in de offerhanden gebruikt, als zy de geeften anriepen. De nieuwe Bruids besmeerden te Rome de stylen van de deuren met sijn vet. De start boven de kribbe opgehangen houd andere Wolven buiten de stal. Van't onderscheit sullen wy in't volgende lid handelen.

II. L I D.

Van de Wolf in't bezonder, en van de Gulo, oft Veel-vraat.

Uit de Wolven zijn sommige wilde bosch-wolven, andere goudgele, Schytise, en zewolven. De bosch-wolven stelt *Olaus* in de Doffrinse bergen, die Noorwegen van Sweden scheiden. *Lonicerus* in Sardynie. Sy sijn ruiger als andere, geel verwig, en met een opgerichte start. Sy worden by de volkeren van Medie dikmaal in de spelen gebruikt, met welke zy gewapent vechten. De goudgeele worden zo van haar schone gele verw genoemd. Sy sijn kleinder als de gemeene wolven, maar in roofgierigheid haar gelijk. Sy lopen met geheele kudden om de menschen en beesten te beschadigen, en schijnen als honden te blaffen. Sy worden in Cilicie, en Turkye ook gevonden. 's Nachts lopen zy in de huizen, en hutten vande Turken, en verflinden alles wat zy daar eetbaar vinden: en zoo haar niet diergelyk voorkomt, nemen zy, hoeden, klederen, schoenen, en al wat leerachtig is met haar. Uit de huiden worden klederen gemaakt: de Schytise wort in't uitterste van Scandinavia achter Norwegen en Gothland gevonden. Het is een dier zo groot als een Wolf, en geduurig vergramt. De Hoogduitschen noemen

hem van zijn scherpe nagelen, daar hy zeer mede woed, Grimme klau. De zee-wolf is een twyffelbaar dier, zo groot als een Beer, en so hard van huid, datmer naulyk met een fabel kan door hakken. Hy heeft een ongeschikt hooft. De oogen met veel hairen beschaduw, met een honds-neus, en hondstanden. De huid met recht opstaande hairen en zwarte plekken onderscheiden, met een langwerpige, dikke, ruige start. In de maag worden eenige steentjes gevonden. Hy is zelf vol vet. Hy word op de stranden van de Britannise zee gezien. Op't eyland Angra zo overvloedig; datter dikmaal een kudde van duizend beesten by malkander schijnt. Sy worden ook op't eyland achter de Haven van S. Kruis, en langs de zee gevonden. Sy voeren vyandschap met de vogels Buitri genoemd, van welke zy somtijds gedood werden. Want die hebben zulke groote vleugels, datze uitgespreit een ruimte van xv. voeten beslaan. Als zy een Wolf zien vat hem de een by de voeten, en d'ander pikt hem met den bek de oogen uit. De groote zee wolven brullen als de Leeuwen; de kleine hebben een stem als de Bokken. De lever is eetbaar. De inwoonders van Angra die haar vleesch verschen gezouten eten, leven heel lang. De huiden worden tot kleederen gebruikt; de Gulo heeft sijn naam van sijn vraatsugt bekomen. *Scaliger* noemt hem een viervoetige Gier. *Krollius* *Boophagon*, oft ossenvreter. De Hoogduitschen vielfras. Hy is gelijk hem *Miechovius* beschrijft, zo groot als een Hond, van gezicht als een Kat, van lyfen start als een Wolf, en zwart van verw. Hy word in Littouw, Moskovie, en andere Noordsche Landen gevonden. Hy eet doode lichamen, en zoo veel dat hy als een trom gespannen is: vervult zijnde, kruipt hy door de engte van twee bomen, oft de kloven van de klippen en werpt het overschot onder en boven weder uit, dan loopt hy weder na de doode lichamen, en vult zich op. Hem is gelijk slagtig een dier, by de Arabiers Dabuh, en by de Afrikanen Sefef genoemd, in groote en vorm een Wolf gelijk, dat ook de dooden opgraaft. Het is mogelijk 't zelve met de *Hyena* van de oude, 't welk *Gesnerus* ook behaagt, het bloed van dit dier strekt de jagers tot drank: en met goeden, honig gemengt word het op de Bruilofst seeften geschonken. Met het vet worden de zweringen genesen, en de darmen tot snaren gemaakt. De klauwen versch van het dier afgetrokken, en an de honden oft katten vertoont zijnde, verjagen zy de selve. An den hals gehangen sijn zy goed tegen het tuiten van de ooren. De vellen worden om haar schoonheid inde klederen gevoert, en met de selve worden ansienlyke vremdelingen ontfangen; en daarom is het niet toegelaten die uit het land te voeren. Hy verwekt zoomen zeit loomheid, en die in

Bell. lib. 2.
de aquat.
cap. 3.

Lopez
Hist. Ind.
li. 1. cap. 3.

Miechov.
in descript.
Sarmat.
li. 2. cap. 3.

Leo Afri-
kanus l. 9.

Olaus l. 13
cap. 6.

Plutarch.
in iside &
Ofiridi.

Ambroz.
Hist. Dig.
li. 1. cap. 7.

Olaus de
gente sep-
tentr. l. 18
cap. 11.

Bellon. ob-
servat. l. 2.
c. 108.

Ambroz.
Hist. Dig.
li. 1. cap. 9.

zijn rust-plaats slapen, dromen van dingen die den aart van deze veel-vraat gelijkformig zijn, en datze altijd eten.

I I. OP-SCHRIFT,

Van de half wilde veel-klauwige.

I. HOOF-T-STUK.

Van de Vos.

I. L I D.

Van de Vos in 't al-gemeen.

Ambr. l. 2.
Digit. c. 1.

DU s veel van de Wilde veel-klauwige. Half wilde noemen wy, welke, hoewel zy een wilden aart hebben, nochtans om haar kleinheid van de menschen, lichtlijk overwonnen, beheerscht, en getamt kunnen werden. Soodanige zijn de Vos, den Aap, de Meerkat, en andere diergelyke Indische Beesten. De Lynokephalus Papio, de Upalim, de Taxus, de Bever, den Otter, de Ichneumon, de Wefel, de Genetta, de Silverh-Kat, den Haas, het Konijn, de Sciurus, de Rat, de Muis, de Mol, de Land Egel. Het Stekel verken, en de Tatus. De Vosch by de Latijnen Vulpes, oft gelijk andere willen Volpes, als oft men zeide Volupes, om dat hy altijd met bochten loopt, om andere dieren te bedriegen, oft ook als Volupes, om dat hy om zijn snelle loop schijnt te vliegen, oft ook als Valupes om de kracht van zijn beenen. By de Grieken heeft hy veel namen. Want hy word Alo-pex genoemd, welke naam in 't manlijk, en vroulyk gebruikt werd, van alo en opso-pos, oft van 't bedriegen der oogen. By de Cyrenenfers word hy Bassaris, en Bassate, van zijn loofheid, en Thamix, Cerdo; om dat zijn start bequaam om te stroken is genoemd, by andere Kinados, welken naam zommige an alle beesten toe-eigenen, enz. By de Phrygen betekent Oyanoun ook een Vos. Op de beschryving behoeven wy niet te blijven staan, wijl het een heel wel bekend dier is. Het mannetje heeft een been-achtigh teel-lid, gelijk de Wolf en Wefel. Een ruige start, en korter ooren als een Hond. Indien wy zijn spijs bezien. Hy eet graag Hoenders, Ganzen, Kreeften, den Otis, Konynen, Hazen, Boschratten, Katten, kleine honden, die hy dwingen kan, en ook spring-hanen. Als de Visschers van Massilie, de Buopa, een geslagt van de Visch Mæna, en eenige groote Kreeften 's nachts in haar schuitjes geladen hadden, isser een Vosch die op de Buops loerde, van een Kreeft, die hem met de scharen vatte gevangen. Sy onthouden haar ook niet van rype druiven, nocht ook van peren, indien het spreekwoord in deze zin moet verstaan werden. Sy zijn in Kreta niet, indien wy Solinus geloven. Maar in Ruslie overvloedig, als ook in de Alpen van Switzer-

Beschry-
vingh.

Spys.

Plaats.

Miechov.
de Sarm.
cap. 1.

land. Daarom brengen de Koopluiden veel op-gekochte vellen, van daar na andere landen. Van haar teeling zeit *Plinius*, dat zy op zijd, andere datze tegen d' aardan liggende versamelen. Maar *Aristoteles*, datze op malkander klimmende teelen. Zy vallen op verscheide dieren, als zy maar in lijfs gestalte, en tijd van swanger gaan, met haar over een komen. Daarom zeit *Aristoteles* datter uit een Hond en Vos, omtrent de Bergen, Lakonische Honden, Alopecides, oft Vos-honden genoemd voortkomen. Sy werpen in 't gemeen vier blinde jongen. De zwangere verschuilen haar sodanigh, datze selden gevangen werden. Haar geworpen jong, likken, koesteren, en stoven zy. Met de Slangen houden zy zodanige vriendschap, datze in een zelve hol gerustlijk leven. Maar hebben vyandschap met sommige planten, vogels, en viervoetige dieren. De wilde ruite onder de spijs van de hoenders gemengt, oft een takje van 't zelve onder de vleugel gebonden, beschermt de selve voor de Vos. De Kiekendief, de Gier, en Arend roven dikmaal zijn jongen. De kringhavik, en *Æsalo* haalt hem dikmaal de haren uit de huid. *Avicenna* heeft gezien dat een Raaf en Vos in de koy gesloten, so heftig vochten, dat den Raven het bloed uit de kop liep: maar de Raaf heeft de Vos zoo by de lippen gevat, dat hy niet gapen konde. De Das en Vos vechten dikmaal t'samen. Dese verdrijft de Das als hy zijn hol met drek vuil maakt. De Herten schrikken voor zijn geluit: daar zijn veel Hazen, waar geen Vossen sijn. Hy bootst met huilen en blaffen de honden na, als hy gram oft pijnlyk is; Maar als hy getamt zijnde, t' huis opgevoed wert, en yets begeert, grinselt hy met een vleijend gemurmel. Hier van word het woord Knuza-jo, oft knuzeo eygentlijk van de Honden gezet die een beklaaglyk gehuil maken. Hy is bedrieglyk en loos van aart, en verstand. In Thracie loopt hy over en weder over de bevroze Rivieren om de kost te zoeken; en daar is angemerkt dat hy met het oor ophet Ys luisterde, of het ook dik genoeg was. Hy maakt veel uit-gangen in zijn hol, om niet lichtlyk van de jagers beknelt te werden. Om dat de wolf door anraken van de Zee-ajuin t' saam getrokken werd, daarom leid hy die voor zijn schuilgaten. Als hy met vloyen gequelt is, houd hy een hand vol zachte ruigte, oft hair in de muil, en gaat langzaam achterwaarts in 't Water, om dat de vloyen haar na 't hoofd toe keeren, en als hy zich onderdompelt, in de ruigte zouden blijven hangen. Om dat hy de t' saam gerolde Egels niet angrypen kan, pist hy haar in de mond, en doet haar verstikken. Hy veinft zich metten Haas te willen spelen, en valt hem zoo onverfiens op 't lyf. Hongerig zijnde, veinft hy zich looflijk dood te zijn, en zijn asem

Arist. H. A.
l. 5. c. 2.

Afkeer.
Toeney-
gingh.

Stem.

Aard en
verstand.

Alb. l. 2. de
animal.

Ælianus
H. A. l. 4.
c. 1.

in-

inhoudende, en zijn tongh uitstekende, na dat hy zich door de roode kley gewentelt heeft, om bebloed te schijnen, vangt hy de vogels die hem naderen. In Pontus vargt hy zo den Otis, hy werpt sich tegen d' arde, en steekt zijn start uit, als een vogel hils. Die door dese streck verleid zijnde komen by hem, als tot een van haar geslacht, en worden alzo gevangen. In een strik gevangen zijnde, bijt hy zijn poot af om alzo te ontvlugten; en geen wech om t'ontvluchten ziende, veinst hy zich dood. De hoenders die op het rak zitten, verschrik: hy met het slingeren van zijn start, en haar zo af-gejaagt hebbende, verscheurt hy haar. Ik zal niet van de vangst van de kleine vischen en wespen spreken, die hy loslijk met de start vangt. Als hy op een hoogen boom gevonden werd, geeft hy een vermakelyk schoufspel. Want daar word hy als in een borgt bevochten, wyl hy ook geen vuur ontfiet, ten waar het naaste deel begon te branden, en dikmaal voor de scherpfte pijlen niet vlugt, en sich liever laat door-boren, als dat hy zich onder den hoop der honden begeven soude. Ten laatste gedwongen zijnde af te komen, valt hy als een blixem van boven neder, onder al de honden, om de alderfneegste te verscheuren, en van de beste verscheurt te werden. Haar vleesch is van het schiklyk leven verworpen. Maar word nochtans by de Sarmaten, Wandalen, en Fransche boeren gezoden en gebraden gegeten, gelijk ook eertijds van die van Bæotia. De Inwoonders van 't Eyland S. Kruis eten haar somtijds rau, en somtijds een weinigh gerookt. *Brugerinus* die haar gegeten heeft, zegt datse, ik weet niet wat wilds en quaat-aartigs hebben. Maar *Galenus* zegt datse een kracht als Hasenvlees hebben. De Hersene an de kinderen veel te eten gegeven behoeden haar voor de stuipen. De tong in een armring gedragen voor de lepe ogen. Gedroogt wort sy tegen de witte plekken der oogen om den hals gehangen. De long wort in de tering gepresen: en van *Dioskorides* de engborstige, van *Sextus* de miltfugtige in-gegeven. De lever word in de gebreken van de lever gebruikt: de gal met honig gemengt, geneest de donkere ogen: en met een zet-pil word sy tot het ontfangen van een mannelyke vrugt in gesteken. De nieren met haar vet versachten de pyn van de knien, en met de selve wort de keel gestreken om sijn geswellen te ontdoen: de ballen worden om de geilheid, en d' ontfangenis te vorderen ingegeven: sijn beenachtig teel-lid met oly en bitumen bestreken, wort als een zetpil, om de maandston den af te dryven gebruikt. Het hooft wort in de hooftpyn met te teel ledé van 't wyfje van een vos omwonden. Het versche bloet wort de gravelige ingegevé, en daar mede ook de schamelheit bestreken. Het vet ge-

smolten en in de ooren gegoten, geneest haar verouderde gebreken. 't Brengt ook veel behulp in de siekten der zenuwen by. Het wort in de Salven tegen de steen gedaan: en heeft wonderlyke kracht tegen 't gebrek Alopecia: met het selve worden de handen en voeten voor de Winter bewaart; Zoo zy dikmaaleer zy beginnen te swell en bestreken werden. Den drek met mostert gemengt, gebruikt *Plinius* tegen de sweren van 't hooft. *Razis* bestrijkt het teellid met de selve onder roosen-oly gemengt, om de geilheid te verwekken. De huid gebruikt *Galenus* in de gebreken van 't hair. *Sextus* tegen 't voet-evel, die daar schoenen aflat maken. Dat de heup-pijn daar mede geholpen wort, is ondervonden 't opperste van de start om den arm gebonden, verwekt de geilheid. De oly uitte gehele Vos bereid is heel krachtig tegens alle leden pijn. Dat de huid tot klederen gebruikt wert, is bekend, en voornamentlyk de swarte, die dikmal voor x v. goude kronen verkocht wert. Het onderscheid der Vossen wort van haar groote, verw, en aart genomen. Zo gy haar groote besiet. *Odonus* schrijft datter kleinder in Egypten als in Griekenland gevonden werden. In Peru zijn sy ook klein, heel quaad van reuk en so zy yet met haar pis bezoetelen, kan 'er de stank noit uit-gewassen werden. Wat angaat haar verw, daar worden inde Noordse Bosschen, swarte, witte, rood-blinkende, kruisdragers en blauagtige gevonden: daar zijn ook swarte gezien die met enige witte haren op haar orde verciert waren. Vande rosachtige zijn 'er twe gedaanten. De een die de krop uitten witte swartachtigh, oft als met stof van houtskolē besproeit heeft. De ander heeft de krop wit, welke als de ongemeenste in Hoogduitschland veel geacht is. Van de witte isser meer overvloet in Sweden en Norwegen; maar meest in nieu Sembla, die als de Son onder de kim gedoken was haar verbergden, en an de Hollanders aldaar bevrofen zijnde, als Konynen smaakten. Inde kruisdragers, loopt van de mont over 't hooft, den rugh, en start, een rechte swart-verwige streep, en een ander over de schoften na de benen, die met haar beiden een kruis afbeelden. So gy haar aart beziet.

II. L I D.

Van de Indische Vossen.

DAAR zijn verscheide geslagten van Indise Vossen, en worden van de Indianen met verscheide namen genoemd. Kojotl; Kuit Pax Kojotl, Azkakojotl, Ilpomaxtla, Oztoa, en Itzquepotl: de Kojotl is bleek, met kleine scherpe oortjes: een langen swarten muil, maar niet heel dik, sterke benen en klauwen, dikke nagelen; met een dikke ruige start, schadelik van beet, lange donkere, en witte hairē. Is middelbaar van grote tussē een wolf en Vos.

Vos. Hy is overvloedig in Nieu Spanje, en voornamentlijk in plaatzen die de koude en vorst ontwyken. Hy leeft met den roof van zwakke dieren, met Mais, oft Turfkoorn, en Suyker-riet. Hy valt somtijds op de herten, en menschen. Hy is sneeg op de jacht, en vos-achtig van aart; en zulken strengen wreker van zijn ontfangen ongelijk, en an zijn ontnomen roof zoo gedachtig, dat hy noch eenige dagen daar na zijn rover kent, en hem ontmoetende somtijds met andere van zijn geselschap en aart an-ranst en om-brengt, ja met ernst de huysen tekenende, wreekt hy zijn ongelijk, en neemt daar over straf met ombrengen van eenige andere tamme huysdieren. Maar tegen zijn weldaders is hy zo dankbaar, dat hy eenige vogelen, en een gedeelte van zijn roof voor haar brengende, zijn goed-dadigheid schijnt te willen betuigen. Men zegt dat de pijn der tanden, die met zijn teel-lid gezuivert zijn verzacht werd. De Kuit lax kajotl, is van den zelve aart, en zoud ook van de zelve vorm zijn, ten waar hy de Kuetlatzli in haar gelijk was, waar van hy den naam heeft. Hy is dik van hals, en heel ruig, en metten bos-hair van zijn borst, en gezicht heel vreeslijk. De Afskakojoatl zit gemeenlyk voor de Mier-hollen. Als hy by nacht huil, maakt hy een veel-vormig geluid. De Ilpemaxtla, is met wit, zwart, en geel blinkend hayr gedekt. Hy is klein van hooft, met middel-bare geledingen, een rank lijf, omtrent vier-maal negen duim lang, en een langen scherpen muil. Hy word over al gevonden, maar voornamentlijk op warme plaatsen. De Oztoa is een geslacht van een vos in vorm, en gedaante de onze gelijk, nauylk boven dry-maal negen-duim lang, met zwart en wit hair, doch ten deel ook blinkend geel bedekt. Hy woont in hollen. En word met vogelen gevoed. Hy voed zijn jongen heimelyk onder de aarde. En bijt heel streng. Als hy niet anders de handen van de jager ontvlugten kan, veinst hy zich dood. Hy word daar ook in de spijs gebruikt. Hoe-wel zijn veeften an de Inwoonders een grooten stank verwekken. De Izquiepatl gelijkt in verw de gebrade Mais. Hy is by-natwee-maal negen duim lang, en laag van beenen, met een scherpen muil, kleine oortjes, een zwart en hairig lyf, voornamentlijk omtrent de start, die lang, en met zwart en witte hairen bekleed is, gelijk ook de geheele rug, hy heeft korte beenen, en zwarte kromme klauwen. Hy leeft in de hollen tusschen de klippen, daar hy zijn jongen op-voed. Hy eet Paardwormen, en andere, hy dood de tamme vogels, en eet alleenlyk haar hoofden. Als hy vyft, werpt hy een heel vuile stank uit. Van de pis hebben wy boven gesproken. In 't uiterste gevaar, wreekt hy zich met

ut-geftorte pis, oft drek wel acht oft meer stappen ver (zulken kracht isfer in zijn vuilheid) van al zijn ongelijk, en bezoedelt de klederen met onuit-wisbare gele plekken, en een stank die mede by-na nimmer weder uit-waessemt. Zijn vleesch en drek is met een goede gezonde uit-val gegeten van haar die de Spaansche pokken hadden. Daar zijn noch twe andere Vossen van dit geslacht, byna van den zelve aart en vorm, van welke de een Izquiepatl genoemd, met vee witte strepen onderscheiden is. De ander Konepatl, oft kindervosje genoemd, is maar met een streep an weer zijden, en over de start op de zelve wijs getekent. Daar zijn ook dieren Brachiræ genoemd, en de Vossen gelijk. Daar zijn ook rondachtger, en van aangenaam vlees. Die dieren welke kleinder als de huiskatten, en van een verderflyken reuk zijn en 'snachts in de steden komen, worden van de Indianen Annæ genoemd, haar reuk dringt wel honcert treden door, die nacht gestloten deuren, oft vensters konnen tegen-staan.

D E R D E L I D.

*Van eenige dieren, die ons
gelijkslagtig zijn.*

I. S T I P.

Van de Kary-gueja, en Tajibi.

IK vinde voornamentlyk vijf dieren in Brazil, die de Vos gelijk-slagtig zijn. Namentlyk de Karygueja, de Tajibi, de Tamandua guaku, de Tamanduan, en Koati. De Karygueja, is by andere Jupatuma, by *Lerius* Sarigoy, en by *Ximenes* Tlaquatzen genoemd. Het is een dier, na de beschryving van *Markgraaf* van grootte, als een middelbare Kat, met een Wolfs-kop, een scherpen muil, en het onderste deel wat korter als het bovenste, met een lange tong die hy gapende en dreygende om te bijten niet uit-steekt, hoewel, wel hy kan, maar heft hem achterwaarts om hoog. De tanden heeft hy namentlyk voor als een Kat oft Vos, en zoo wel onder als boven klein, daar na vier lange honds-tanden, de bovenste langer, maar de onderste korter, daar na noch zes andere, en dan de maal-tanden: namentlyk seftien maal-tanden, twaalf middel-tanden, vier hondstanden, en de kleyne sny-tanden, in de onderste kaak acht, in de bovenste thien: want hy heeft twe groot-achtige in 't midden, op de wijs van den Haas. Hy heeft wyde neusgaten, schoone oogen, rond en swart. De ooren ten ansien van 't lyf, breed, lang, en als een Vos, die op gerecht zijn, en uit een dun glat door-schynigh vlies bestaan, daar een weinigh donkers onder gemengt is. Hy heeft een Katten-baard met

met swarte hayren, die onder an de kin korter, en boven de mond langer zijn, ook enige boven de oogen en an beide kaken. Het hoofd is dry vingers of wat meer lang, ider oor twe vingers lang, en omtrent anderhalf breed. De hals is kort, en niet boven een vinger lang. Het overige lijfseven, tot het begin van de start. Die is een voet lang, en hy draagt hem krom, want daar mede wind en hangt hy sich op de wijs van de Apen an de bomen. Hy heeft een breetachtige borst. De voorste benen kort, namelijk ider dry vingershoog, en d'achterste wat meer als vier. De voorvoeten bestaan uit vijf klauwen als een hand, met witte nagels als de vogels, de achterste zijn langer gelijk in de Meerkatten, en ook met vijf klauwen als een hand. Hy heeft lange hayren, maar die op 't hoofd, an den hals, den onderbuik, en benen korter zijn, maar de hayren van 't hoofd, onder an den hals, en onder an de start, omtrent het begin, zijn geel. Na de lengte van 't hoofd, over de ogen en het middenhoofd, loopt een brede swarte streep, en boven an den hals zijn eenighe swarte hairen vermengt. Over den gehelen rug, de zijden, en de start opwaarts, omtrent het begin, is hy meest swart, met vale hayren vermengt. De start is van zijn begin maar omtrent vier vingersruig, en het overige kaal, daar hy met een huid bekleet is omtrent vier vingers swart, en vier vinghers verder witachtig, met een donkere verw vermengt. Hy is rond en word allegsjes dunder. Het mannetje is het wijfjes in alles gelijk. An den onderbuik omtrent de achterbenen is haar huid dobbel, en de uitterlijke met een spleet geklooft, twee en een halve vinger lang, en maakt gelijk als een beurs omtrent zoo groot als een Orangjeappel. Maar de beurs is binnen hayrig, en heeft mammen in 't binnenste vel an den buik, met acht spenen versien. De mond van de beurs is zo nau gesloten, dat se haar niet vertoont, ten waar sy met twee vingers van malkander verdeelt werdt. De se beurs is de lijfmoer van dit dier, want zy heeft geen ander, gelijk, my seit *Markgr. H.* uit het openen gebleken is. In dese word t het zaat ontvanghen, en de jongen gevormt. Dit selfde beest dat ik beschrijf, hadt zes levende jonghen in dese beurs, in alle delen volmaakt, maar sonder hayr, welke jongen gins en herwaarts beweegt wierden. Ider jong was twee vingers lang, en worden zo lang in de beurs behouden, tot dat se haar eigen kost zoeken konnen: Nochtans komen zy onder tusschen wel uit, en kruipen daar weder in. Zy had de ballen onder den aars inwaarts geleghen. Zijn huidt kan lichtlijk afgestroopt werden, ghelyk van de Vos en Haas, als zy maar in den buik gheopent werd. Het beest stinkt als een Vos oft

Marter. Het is bijtachtig. Het eet graag Hoenders, die het als de Vossen steelt, en klimt op de bomen om de vogels te betrappen. Het eet ook suikerriet: met welke ik hem vier weken in mijn kamer onderhouden heb, en sich ten lesten in 't touw, daar het mede gebonden was, verwarrende, is het geworpt en gestorven. Zo veel *Markgr. H.* Het wordt in Dariene, Brasil, Florida, en nieuw Spanje gevonden. De beschrijving van de Tlaquatlin van *Ximenes* schijnt hem wel te voegen, en *Nieremberg* schrijft dat het van de Brasilianen Cerigona genoemd werdt. Het afbeeldsel nochtans dat *Nieremberg* voorstelt, is van het afbeeldsel van *Markgr. H.* heel verscheiden, gelijk uit de vergelijking an een ider kan blijken. Nocht ook de *Vulpisimia* oft Vos-aap, oft de Half-vos van *Ambrozius* is dese, zooghy het afbeeldsel bezieet, gelijk. Daarom hebben wy het dier in 't ghetal van de Wezels gestelt, en het afbeeldsel hier bygevoegt. Hoe het zy, de start is van groot gebruik in de Genees-konst, een vierendeel-loods swaar eenighe reizen met water nuchteren ingenomen, zuivert zy de waterpesen, drijft de steen af, verwekt de geilheid, vermeerderet het zogh, en geneest de kronkeldarm-pijn; zy verhaast in de barende vrouwen de verlossing, en ghekauwt op de deelen gheleidt daar splinters in steken, trekt zy die uit. De *Taiibi*, welken de Portughesen *Rachorro* de *Mato* noemen, is een dier met een langwerpigh rond lijf, met witblinkende hayren gedekt, die an het einde swartachtig zijn. Hy heeft een hoofd als een Wolf met een scherpen muil, en een Katten baard: zichtbare uitpuilende oogen, en swarte, rondachtige, sachte, witte tere oren als papier. De start is van het begin vijf vingers, in de lengte met witte hayren, an 't einde swartachtig bekleed. Het overige, deel tot het einde, met een dunne schobachtige witte huid, als een slang, gedekt. Zijn vlees stinkt heel swaerlijk, en 't word nochtans gegeten. De hayren zijn in de dunne opperhuid gehecht, welke, sonder de andere huid te quetsen, kan afgetrokken werden.

Markgr. H.
Brasil. l. 6.
c. 2.

II. STIP.

Van de Tamandua guaku de Tamanduai
en Koati.

DE Tamandua guaku is een dier als een vleeshouwershond, (*Abbeyllanus* maakt hem zo groot als een Paard) met een langwerpigh rond hoofd, en heel langen muil, en scherpe mond sonder tanden, een langwerpigh ronde tongh van vijf of zes en twintig vingers, ja van twee voeten en een half lang, en als een elfen scherp, dien hy

Markgr. H.
Brasil. l. 6.
c. 4.

dobbel in de mond draagt. Hy heeft kleine zwarte ogen, rondachtige oren. De start ruw alseen vliegclap, met paards hayr beset, wat minder als een voet breed, met welke uitgebreid zijnde, hy sich geheel kan bedekken. Zijn benen zijn rond. De voorste voeten hebben vier kromme nagels, twee in 't midden heel groot, twee en een halve vingher lang, en an weersijden kleinder met een ronde voetfool. De hayren van 't hooft en den hals zijn kort en voorwaars gekeert. De voorste delen zijn met witte hayren bekleet, en alle in 't antaften droog. Het dier is traag in 't lopen, en eet Micren. Want het steekt zijn tong so lang in haar nesten, tot datse vande selve vervult is. De Tamanduai is so groot als een Amerikaanse Vos. Hy heeft een spits hooft rondachtig en kegelswijs, een weinig neerwaarts gebogen, een swarten muil, eng, en sonder tanden, kleine ogen en swart: opgerechte oren omtrent een vinger lang. De hayren van 't gehele lijf zijn hard, blinkent, en uitten witte geelachtig. De tong is alseen elfsen rond, acht vingers lang, die in de onderkaak als in een goot leit. An de voorste voeten heeft hy vier kromme nagels. Het is een wreet dier, maar kan niet byten. Met een stok geslagen zijnde, sit het op zijn achterste voeten als een Beer. Het slaapt den gehelen dach, met het hooft onder den hals en de voorste voeten verborgen, en 's nachts loopt 'et. Als het drinkt, loopt een gedeelte weer de neus uit. Als ik dit dier dode seit *Markgraaf*, leefden het noch doen het merendeels gevilt was, hoewel het acht dagen honger gheleden hadde. Opwaarts in de linker nier heb ik een drykantig byhangsel gevonden, door een dobbel dun vliesje an de nier gevoegt, en in de darmen veel langwerpigh ronde wormen: de klapvliessen van 't hart heel groot, als mede de galblaas. Zijn huid is dik. Zijn vlees ruikt als van de Vos, en wort niet gegeten. De Koati is een Brasilsche vos, soo groot als een Kat, met korte handen en benen alseen Meerkat. Hy heeft een scherp hooft alseen Vos, rondachtige korte oren. Het onderstedeel van de muil korter als het bovenste, een langen snuit, en spits: wijde neusgaten als kloven, zwarte ogen, een start langer als zijn gehele lijf, dien hy opwaarts verheven en krom draagt, welkers hayren ringswijs met donkergeel onderscheiden zijn. Als hy eet houd hy de spijs mette voorste voeten. Hy klimt heel snel op de bomen tot op de uitterste takken. Ik heb, seit de *Laat*, eertijds sodanigen tammen dier ghehad, dat so mak en vriendelijk was, dat het sich na mijn mond verhefte, en de spijs daar uit nam. Maar als het zijn start begonde afte knagen, konde het daar niet van aflaten, so dat hy hem ten lesten byna geheel opgegeten hadde, en stierf.

Markgr. H.
Brasil, l. c.

Markgr. H.
Brasil, l. 6.
c. 6.

II. HOOFT-ST.

Van den Aap.

DEn Aap, is by de Latynen Simia oft Simius, van zijn platte neus (Simos is een Grickx woord) oft gelijk als Mima oft bootsmaker gheenoemt, om dat hy den mensch lichtlijk nabootst. *Festus* heeft hem Klunas gheenoemt. *Bartholomeus Anglicus* heeft hem gelijk als Simeas, oft ghelijk als de menschen gelijk genoemt. By de Grieken word hy Pitex, Pithecos, en Pithon van Pietestai genoemt, om dat hy licht tot navolgingh van menschen bootsery beweegt werdt: En ook Emimo, ghelijk als gebaarmaker. In de oude Hetrussche taal word hy Arimos, ook Bates, om dat hy licht op de bomen klimt, en by de Lakoniers Kalliar genoemt. *Gyraldus* heeft angemerkt dat hy Kalleian gheenoemt werdt.

Hy is zo onder als boven op 't lijf met dikke hayren beset. De neusgaten, oren, en tanden, so de voorste als de maaltanden, heeft hy op de wijs van de menschen. De ooghayren in beide oogleden dun en lang, voornamentlijk an het onderste. An de borst twee spenen; en de armen als een mensch, maar ruig, die hy als ook de voeten buigt gelijk een mensch. De handen, vingers, en nagels gelijk de mensch, hoewel wat onvolmaakter. De voeten zijn volgens zijn aart, en bestaan uit vinghers als de handen, maar de middelste vinger is de langste. De voetstap is ook de handen gelijk, maar langher uitgerekte, en 't gheen het vlak gelijk is, strekt achtewaarts; de selve is ook an zijn uitterste van eeltachtiger stof, en gelijkt enigsin een hiel. Hy heeft schouders en dybenen, ten ansien van de armen en benen kort. In plaats van den navel die ghemeenlijk uitpuilt iets hardt. Het bovenlijf veel groter, als het onderste. Zy hebben geen billen gelijk de viervoetige dieren, en geen start ghelijk de menschen. Indien wy haar innerlijke delen besien. Hy heeft een hart grafnaaltswijs, hoewel 'er een met twee punten gevonden is. De aderen en slagaderen zijn over de armen en benen als in de menschen verdeelt. De ader die in 't rechter hartoor loopt, en daar na in de rechter holte van 't hart doordringt, is in haar boven 't hartoor gelegen. Die van de holle ader voortkomen, en in de oren gehecht werden, zijn heel wijd, en lopen daar na in de ballen. De spieren der hoofslapen zijn klein, en swak. De selfstandigheid der oren is onbeweeglijk. De vleesagtige die gemeenlijk de billen maken, zijn belachelijk. Hoewel hy in veel delen den mensch gelijkt, nochtans is het seker dat hy in velen van hem verscheelt. Namentlijk in de spieren van de borst, en die de armen en dybenen bewegen: in de spieren die de tenen

Naam.

Anglik, de
ter. propr.

Beschrij-
ving.

Aust. H. A.
l. 2. c. 8.

Galen.
Comment.
l. 3. supra.
Hipp. de
articul.

Galen. de
usu part.
l. 18. c. 6.

nen van de voeten bewegen : in de pees die na de voet loopt : in de kronkeldarm : het darmfcheel en de vijfde quabbe van de long, die de ader onderftut. In beenders verſcheelt hy ook van het menſchelijk geraamte. Want omtrent de lendenen worden zes wervels geſien. De geleding van de ſchouder ſtaat ver vande borſt. De dybenen ſtrekken niet rechtſtreeks na den ruggraat, daarom hinkt hy als hy op twe benen loopt. Hy heeft holle voeten, en heel ſeer ghekloofde vingers. Hier van komt meer voor, by *Aquapendens*. Sy groeyen in Ooſten, en andere landen onder een warmen hemel gelegen. In Lybie, Morenland, en een gedeelte van den berg Kaukaſus, 't welk na de rode zee helt, in 't rijk Baſman en andere. Alle het land dat ſich wijd en breed, tuſſen Egypten, Ethiopie, en Lybie uitſtrekt, is vol allerlei geſlagt van Apen. Op de bergen van Indie zijn ſy ſo overvloedig, datſe dikmaal 't legher van den groten Alexander verſchrikt hebben. Die in 't Koninhrijk Baſman gevangen en gedoodt werden, worden behalven an de kin, kaal, en met droge kruiden gedroogt zijnde an de koopluiden verkocht, die haar elders vervoerende voor Zeemannetjes weder verkopen. Zy houden meer van 't geberchte als van de vlakten. Daarom zijn ſy, na 't ſeggen van *Leo*, veel op de bergen van Eniſa, en eten graag kruiden en tarw, daarom lopen zy ook met hopen na de rype koornayren.

Spijs. Zy eten ook menſchenluifen, wormen, en ſpinnekoppen. Uit de plukvrugten eten ſy graag appels, en noten : maar als ſy daar een bittere ſchel onder vinden werpen ſy de vrugt geheel weg. Zy eten ook vlees, van welkers gebruik ſy de hayren verlieſen. Zy drinken ook wijn.

Teling. Van haar teling komt weinig voor. *Natalis Comes* verhaalt datſe omtrent het evenaren van de Lente verzamelen, en omtrent des Zomers zonneſtand jongen werpen. *Eliaſus* ghedenkt ook van twee jongen, van welke de een als de bemindſte in de armen ghedragen werdt, en de ander als verſmaat, omtrent de moer naeloopt. Nochtans woeden zy ghemeenlijk, als zy in de ſteden ghebracht werden, tegen het vroulijk geſlacht. Hy heeft vriendſchap mette Kray, en Konynen : met den Haan, de Schildpad, de Stompviſch, en Slekken vyandſchap. De Kray verwondert ſich ernſtig over zijn ghedaante. In Engelandt heeft den Aap by zeker Edelman de Konynen dikmaal tegen de Weſel beſchermt. Om haar afkeer, wierden de Vader-moorders met een Haan, een Aap en Adderſlang in een zak gebonden, op dat de Aap den Haan vervolgen, en de Adderſlang voor den Haan vlugtende, teghen den menſch woeden zoude. Een

Aap te Rome een Schildpadt op een kinds hoofd ziende, is ſo verſchrikt, dat hy van vrees ſich bepifte en beſcheet. Indien 'er een ring van de ſlekken om hem getrokken werd, en dortf hy die niet betreden oft anraken. Hy is het ſcheurſel onderhavigh om zijn wichtig nettevlies, het vallendewel, de uittering, onſteking van de lever, de milt, blaasenz. *Galenus* heeft een heel magre gheopent, en alle de andere delen onbeſchadicht zijnde, in 't hartevlies een geſwel gevonden, daar een vogtigheid, als in de waterblaasjes, *Hydatides*, was. Van zijn beet zal ik niet zeggen. Men ſeidt datze quaadaartigh is; en *Avicenna* leiter een plaatſter uit aſch met honig en bittere amandels op. Wat haar natuur en verſtand angaat. Zy verberghen haar ſpijs in haar holle konen, en halen die daar allengsjes weder mette handen uit. Zy zijn ſoo dartel datſe an de billen van de Leeuwen hangende, de ſelve moeylijk vallen. Datſe haar ontvenghen ongelijk lang ghedachtig zijn, verhaalt *Albertus* : datſe lichtlijk vergeten, ſegghen andere. Getamt zijnde, toonen zy haar jonghen an een ider. Mette nieuwe maan zijn zy vrolijk, en mette oude treurig. Zo haalt zy de doodt oft een verrottende ſiekte door het antaſten vernemen, maken ſy een onghemeen geſnuif mette neusgaten. Daarom ghelooft *Krollius*, dat de Ghenees-meesters van dit dier de konſt van de ſlagader geleert hebben. Soms tijds lopen zy lichter over dwars. Daar zijn 'er ghevonden die het ampt van voerman oft wagenaar bekleden, en met waſſe poppen ſpeelden. Daar iſſer een geweest, die een jong kind van de Minſch waſſen en baakkeren, en in haar afweſen het kind los maakte, en om te waſſen in heet water ſtak en dode. 't Geen *Parvus* van den Aap in 't huis van den Hartoch van Somei verhaalt, beſic dat by *Ambroſius*. Wijl zy nabootſen 't geen de jagers doen, worden ſy lichtlijk gevangen. Zy worden nooit zo mak, oft worden wel lichtlijk weer woelt. Zy hebben wel vermaak in 't ſpel van de kinderen en honden, maar niet waar genomen zijnde, worgen ſy de ſelve, oft ſtorten haar van boven neder. Zy worden met wijn dronken gemaakt.

De Zabeces en Zygentes volkeren van Afrika eten haar gelijk *Herodotus* verhaalt. *Rhaſes* oordeelt haar vlees koud en wrang. Het hart gebraden en met honigwater gekookt, ſcherpt de geheugenis, 't welk *Porta* de tekening toefchrijft. Wat angaat haar onderscheit. Sy verſchelen in vorm, verw, manen, en grote. *Ariſtoteles* heeft haar in geſtarte en ongeſtarte, en hondskoppen verdeelt, 't welk *Oppianus* nagevolgt heeft. *Plinius* ſchrijft ſtoutlijk datter by de Orſei in Indie witte zijn. *Markus Polus* ſeit dat enige recht

Port. Phy.
ſiogn. l. 7.
c. 8.

Gal.
aff.
c. 8.

Aquap. de
ſenlib. l. 2.
c. 8.

1. 6. Afri.
1. 3.

Ælia. H. A.
l. 7. c. 27.
Plin. H. N.
l. 8. c. 34.

Gebruik.

Port. Phy-
ſiogn. l. 1.
c. 17.

Ariſt. H. A.
l. 2. c. 8.

Tulp. ob-
servat. l. 3.
c. 56.

op als de menschen wandelen. Hier toe behoort de Orang-outan van de Indianen, die uit Angola ghebragt, en an Frederik Henrik, Prins van Orangje, geschonken is, welken *Tulpus homo Sylvestris*, oft Bosch-mensch noemt. Hy was viervoetig, so lang als een kind van dry jaren, so dik als een van ses, niet vet oft mager, maar vierscho-tig, nochtans wakker en rad, maar zoo vast van geleding, en groot van spieren, dat hy alles dorst en konde bestaan. Voor was hy overal glat, maar achter ruig, en met swarte hayren gedekt. Het aengesicht geleeke een mensch: maar zijn platte en kromme neus een verschrompelt oud wijf. De oren ver-scheelden niets van de menschelijke vorm: gelijk ook niet de borst, die weersijds met een bolle mam versien was (want het was een wijfje). De buik had een diepen navel: en de leden zo de bovenste als onderste zo naukeurigen gelijkenis mette mensch, dat nauwlijk een ey meer een ey gelijk is. Daar ontbrak ook geen behoorlijke t'samenle-ding an den elleboog, nocht an de han-den de orde van vinghers, veel minder de menschelijke gestalte an den duim, oft de benen haar kuit niet, en an de voeten niet het stutsel van een hiel. Hy ging dikmaal recht op, en hief met geen meerder moeyte als hy die wechdroeg, allerlei last op. Als hy drinken soude vatten hy de kan mette ene hand by 't oor, d'ander onder den boom voegende, en wischten de vogtigheid die om zijn lippen bleef hangen mette hand af. Als hy slapen soude, leid zijn hoofd op een kussen, en dekten zijn lijf met zijn dekfel. De Koning van Sambak seide dat hy zoo kloekmoedig is, dat hy dikmaal de ghewa-pende mannen anvalt. Zy zijn so geil na vrouwen, datse die gerooft hebbende mis-bruiken. *P. Iarrikus* schrijft, datter in Gui-nea zijn, die als een knecht in de vijfel stampen al watter ingeworpen werd; ande-re die water in de waterpotten uitte rivie-ren op 't hoofd dragen, nochtans sodanig, datse zo haast sy an de deur van 't huis ko-men moeten ontlast werden, wijl de potten anders afvallen, en gebroken werden. Zy worden Baris genoemd. Zy zijn vleesigen sterk. In Indie heeft ook een seker witte Aap den naam van godlijk verkregen. Zijn overblijfsels heeft *Zeilan*, doch alleenlijk een tand, bewaart. En isten lesten seit *Nie-remberg*, een roof geworden vande Portuge-sen onder Koning Konstantinus, als hy de schatten van die Indise Vorst bekomen hadde, waar onder ook die tand was. Hy wierd van de grootste Koningen, uit ghe-voelen van godlijkheid, in sulken waarde gehouden, datter jaarlijcx ghesanten van Pegu gesonden wierden, met groote ghe-schenken, en vereringen geladen, op dat haar alleenlijk soude toegelaten werden in enig ruikend kley, 't welk in een goude kas

Nier. H. E.
l. 9. c. 45.

Nier. l. c.
c. 46.

besloten was, zijn afbeeldsel te drukken, om in 't afwesen van zo groot en godde-lijk pand, met het anbidden van de selve, als door een schaduw, zich te vertroosten. Daar na de Koning van Pegu horende dat zijn afgod van de Portugezen gerooft was, heeft hy gesanten an Konstantinus geson-den, met een geladen schip vol koopman-schappen, en dry hondert duisent goude kruispenninghen om dien te lossen. Veel Portugezen oordeelden datmen hem weder geven soude, metten eisch van meerder gelt tot thien hondert duizend guldens. En die Koning soude graag meer gegeven heb-ben. Maar onse onder-Koningh heeft in schaarsheit van geldt nochtans de Gods-vrugtigheit meer geacht: en op dat het ider openbaar zijn soude, heeft hy in opentlij-ke vergadering den tand doen voortbren-gen, erkennen, en uit een kostelijke kas met gouden stenen vergiert ten roon leg-gen. Daar na wierp hy hem met zijn eigen hand in een koperen vijfel, en deed hem tot stof stampen, en heeft ten lesten de asch in een vuur, daar toe bereid, verstroyt, daar sy tot rook verdwenen is.

III. HOOFD-ST.

Van de Meerkat.

DE Meerkat of Cerkophitekus is een gestart geslagt van Apen, van waar hy zijn naam heeft. By de Grieken wordt hy metten selve naam genoemd, want Cerkos betekent een start, en Pithecos een Aap. Hy word Kepos genoemd, welk woort som-mige Kebos, Keblos, en Ketos uitspreken. Daar zijn 'er die menen dat hy van het Griekse woord Kuphos oft licht genoemd is, om dat het dier om zijn wonderlijke lich-tigheid van 't een op 't ander springt. *Al-bertus* noemt hem Mamonetus. De Italia-nen Spinga. De Kelten Abranas.

Over sijn beschrijving behoeven wy ons niet te bekommeren, wijl wy van hem in 't algemeen handelen: als wy van zijn by-fondere gedaanten handelen, sullen wy ider in 't besonder beschrijven. Sijn teellid heeft ons *Aurelius* afgemaakt. Zy woden in Ethio-pie gevonden, zo wy *Plinius* insien, met swarte hoofden, en Esels hayr. In de bossen van Iava, en het rijk Kongo, in Indie boven de bergen Emodi, 't welk *Strabo* schrijft, op den hoogen bergh omtrent de stad Aden: en in alle de binnelanden van Indie.

In Malabar worden sy voor een slechte prijs verkocht, om datse de Indiaanse no-ten, die de inwoonders veel ghemak toe-brengen, schadelijk zijn. Sy worden on-der de Aleters genoemd, maar als sy lust tot vlees hebben, knagen sy haar eigen start. Sy vervolgen de Krokodillen met so wreden haat, datse haar huid siende, byna 't leven

Ambro. di-
gitat. l. 2.
c. 6.

Naam.

Beschrij-
ving.

Plaats.
Stra. Geo-
gr. l. 15.

ver-

Nier. H. E.
1. 2. c. 44.

verliezen. In Oost-Indie onder 't gebied van de Portugezen worden zy niet alleenlijk gegeten, maar ook in siekten als heel ghezond gebruikt. Datse om haar bootsery in achting zijn, is bekend. Haar ghestampete beenders ingenomen, verlichten door het uitdrijven van 't sweet de pijn der Spaanse pokken. Van haar aart en verstand schrijft *Nieremberg* heel fray aldus: zy zijn alle door haar liefde tot haar jongen bekend, en beswaarlijk an te tasten. Zy eten boomvruchten en Vogels-cyren. Veel drinken haar pis en vuiligheid. Soms tijts als sy een mensch alleen sien, komen sy af om met hem te spelen. Zy zijn sneeg in alle loosheid. Het is wonderlijk datse de takken der boomen, daar zy op klimmen, de voorby-reizende na 't hoofd werpen, datze mette starten an malkander gheslinghert over de rivieren springen. En van de boomen naast an de rivier staande, zolang wapperen, tot datze de uitterste tak van de overstaanden boom der rivier kunnen bereiken, welke an den anderen gehecht zijnde, blijft 'ereen keten van Apen weersijds uitgestrekt hangen. Ten lesten, als hy zich, die an 'teen eind hangt, wel vast ghehecht heeft, roept hy, 't welk haareen bekend teken is; en dit hoorende, laat zich die van 't andereinde los, en zosetten zy alle over. Met een pijl oft iet anders ghewond zijnde, helpen zy malkander zo veel zy kunnen, op dat ik niet segge, zo veel als den enen mensch den ander, en weten met bladeren en mosch van boomen het bloed van de wonde te stoppen, en also, zo veel mogelijk is, haar leven te beschermen. Zy voeden haar jongen op, en werpen een t' effens; zy dragen haar jonghen, en drukken haar met een wonderlijke liefde in haar armen, en dat omtrent de uitstekende spitsen en toppen van de bergen, daar de Jagers een vuur anstecken, met Maiz oft Turkskoom omcینگelt, daar zy de steen kakaletetl, oft ravensteen bywerpen, die een aart heeft, als hy heet geworden is, van een donderslagh te maken, en van malkander te barsten. Daar komen de Meirkatten by, gaan daar by leggen, om de ghestroyde Kakakoatl te eten; maar als de ingeworpen steen haar schielijk verschrikt, nemen zy, haar jongen vergetende, en als verblind zijnde, de vlucht, en laten haar schone jongen tot een roof voor de Jagers. Zy dragen ook haar jongen op den rugh, tot datse haar bequamelijk kunnen voorsien. Het jong vat sijn moeder mette handen om den hals, en mette voeten om den rugh-graat. Zommige zijn van grote snelheid, en vliegen byna als vogels op de bomen, en springen van d'een op d'ander. Daar is gezien datter sich een met ene slinger over de rivier wierp. Ik heb elders meervan haar loosheid gesproken; ik zal hier noch een weinich en verscheide

dingen byhangen. De leiders van de Apen, als zy vernemen datter een bende van de onse voorby komt, (want weinig, op dat ik niet alleen zegge, zouden zy niet derven) (en een grote menigte van verscheiden gedaanten t'zaamgeroepen hebbende) lopen sy haar int gemoet, en met een vreeslijk geroep van d'een boom op d'ander springende, volgen zy de onze overal na, en bespotten haar met duizenderlei guitery en potsen, voornamentlijk de ghestarte, en veinsen haar dikmaal de onse hoopswijs t' overvallen; maar als zy, tot de stam van den boom afgeklimmen zijnde, zien dat de pijlen en het schiet-geweer, 't geen sy somtijds beproeft hebben, gereed gemaakt, en op haar angeleid werden, vliegen sy snelder als de wind na de toppen; daar zy met dulle t'samenklachten al dreigende op haar tanden knarsen. Men zeidt datse zo behendig zijn, datse de pijlen op haar afghe-schooten weten te versetten, en met de hand te grijpen, als of die haar in de hand gesteken wierden: Nochtans hebben sy niet geleert de kogels af te weren, met welke de onze veel jonge, die mogelijk niet zo sneeg zijn, gedood hebben. Wanneer zy zien dat een van haar makkers van boven afstort, en van de onze opgenomen werd, donderen sy met zo grooten gerucht, datse de lucht vervullen, en 't gehuil van duisent Leeuwen, en Tijgers overwinnen; maar een ding is vermakelijk te hooren: Ieder Aap als hy op de boom klimt, draaght zo veel stenen mede als hy in de ene hand vatten kan, en ook enige in de mond; en daar mede werpen zy op de voorbygaande, wanneer de onse van schieten ophouden. Als zeker Schutter op een oude ghestarte Aap, veel grooter als den hond Melampus, een kromme schicht anleide, veinsde den Aap die te fullen verwachten; maar als hy met een gefloten oog sach dat den ander op hem mikte, heeft hy den Schutter met een afgeworpen steen zo heftich het angesicht gekneust, dat hem, zo men zeit, de tanden uitte mond vielen. Maar die Meirkat heeft over die nieuwen anslag ook zijn straf geleden: want met dat de steen op den Schutter viel, vloog hem de pijl in 't lijf, en d'onze hebben den gedooden met vermaak gegeten: want zy souden doe wel padden en iet argers gegeten hebben, zo praamde haar den honger. 't Geen van 't tegenlopen na de Krijgsluy gezeidt werd, geloof ik gelegentheid an de oude gegeven te hebben, datse meenden dat enige Apen van de oude wereld, om diergelijke anslagen, menschen waren. Dit komt overeen met de beuzelingen van de Hondskoppen. Als ook mette Pygmei oft Dwergen, zo bootsen zy in veel dinghen de gebaren van de menschen af. Dit is wonder datse ook eenig verstand van de Koophandel hebben.

Johannes Ardenois schrijft, dat de Apen groote gemeenschap met de woeste menschen hebben, datse met haar voorgeld spelen, en daar na met de winst haar inde kroeg noden, en de waarde van den drank met gereed geld betalen. Haar loosheid is mogelijk groter als ik van een oog-getuige gehoord heb. Te Havana was een Aap onder de Krijgsluiden wijl zy speelden, en nam oogmerk op die meest won, en bleef hem by, tot dat hy hem na de ghemeene wijs iets mede deelde. Als hy niet wilde, sloeg hem de Aap met vuisten, maar als hy hem iet schonk, liep hy na de kroeg, en reikte met zijn hand een vat an den wijn-tapper, om hem in te schenken. De beker vol zijnde, dronk hy die uit, en betaalde daar na de waarde met het overgeven van zijn bekomen gift, en ging wech; maar als de waarde van zijn gift meerder was, wachten hy tot dat de Tapper weder hem berichte, 't welk hy twe oft drymaal na de waarde van 't geld hervatte. *Iosephus A-kosto* verhaalt van een ander, die na de herberg gezonden, niet eer gewend was geld te geven, voor dat hy zijn fles vol hadde, dien hy ook tegen de Kinderen beschermde, welke hy met stenen, tusschen beide op rapende, verjoeg; en hoewel hy seer graag wijn dronk, bracht hy nochtans de zelve ongeschend zijn Meester t'huis. De zelve was ook de gesmukte oft gesmeerde Vrou-luyden zeer hatich, die hy haar gierzelen en hayr verscheurde. Van haar wreedheid is dit te verwonderen, 't geen *Petrus Martyr* met deze gheschiedenis verhaalt, dat de zelve dieren, waar van wy gesproken hebben, op de plaats Kariai ghevoed werden; maar datter een gevonden is van een heel verscheiden aart, dat is een grote Meerkat gelijk, met een langhe uitgestrekte start. Dese an de start hangende, en zijn sterkte, met twee oft drymaal zich heen en weder te slingeren, vermeerderende, is hy van d'een tak op d'ander gesprongen, en wierp zich van d'een boom op d'ander, als of hy vloog. Een van onze boogschutters quetsen hem met een pijl. De Meerkat ghewond zijnde, wierp zich van boven neder, en viel zijn wondende vyand als dul an. Hy de Zabel uitrukkende, viel ook op hem in, en hieuw de Meerkat een arm af, en kreeg den verminkten, die dapper tegenstreefde, gevangen. In de Vloot ghebracht zijnde, nam hy een weinig tijds onder de menschen de tamheid an. Wyl hy dus met yzere ketens bewaart wierd, brenghen andere een wild Swijn van de strand: want het gebrek van vlees dwong haar de bossen te doorsnuffelen. Dit Swijn, zelf mede heel wreed, wierd de Meerkat getoont. Beide staken zy de hayren op, en de Meerkat sprong als dul op het Swijn, verwarde hem in zijn start, vatte hem met zijn over-

gebleven arm by de keel, en heeft hem al wederstrevende gheworcht. Een ander Spaanse Meerkat diemen dooden wilde heeft ook een losse vond gebruikt. Dese over de daken van de huizen vluchtende, zach datter van een boogschutter op hem angeleid wierd, hy sprong terstond door een venster in, en by gheval een Kind dat hem voorquam uitte wiech grijpende, vatten hy dat in zijn armen, en begaf zich weder op het dak, en zo dikmaal als hy den boogschutter sach mikken, hiel hy dat Kind als een schild voor zich, wel wetende, dat de andere niet schieten zoude, met ghevaar van dat onnossele Kind. Zo veel *Nieremberg*.

Het onderscheid der Meerkatten is veellei, 't zy gy haar grootte, verw, start, en anders beschouwt. *Megasthenes*, zo *Alia-nus* zeit, schrijft datter in 't Landschap Prasi-^{Onder-scheid.} ^{Alia.H.A.} ^{l. 7. c. 20.} sium in Indie gevonden werden, niet minder als de grootste honden, en die een start van vijf ellebogen met haar slepen. Ten aanzien van de verw zijn sommige swart, asgrau, groengrau, en gevlekt. *Scaliger* heeft eenige swarte met witte plekken, andere geelblinkende, bruine, en roschachtige angemerkt. Enige hebben een lange, andere een korte start; maar mijn dunkt datse alderbest in gebaarde, opgerechte, Leeuw-gelijke, Moschaat-katten, en twijfelbare kunnen onderscheiden werden. Van de gebaarde zijn enige geslagten. De Guariba by de Brazilianen genoemd werd, heeft een^{Markgr.H.} ^{Brazil. l. 6.} ^{c. 5.} ronde Geitenbaard. Hy is zo groot als een van onse Vossen, met een verheven anghesicht, swarte glimmende ogen, korte rondachtige oren, met een langen start na't eind toe kaal, die hy altijd drayt. Van hair over 't gehele lijf swart, lang, en blinkend. Zy worden in groot getal in de bossen gevonden, daar zy een vreeslijk geruisch maken. Zy komen dagelijcx, zeit *Markgraaf*, voor en na de middach eens oft tweemaal by malkander. Een onder haar van de kleinste zit in 't midden op een verheven plaats, en d'ander een weinig lager rondom. Dan zingt die boven zit haar al t'samen met een luide stem voor, en met de hand wenkende, volghen d'andere hem na, die zo lang in 't zinghen volharden, tot dat de bovenste weder met de hand wenkt, dan swijghen zy alle op een oogenblik stil, en de bovenste eindicht dat gezang weder met een luide stem. Zy draghen haar jongen op den rug, en lopen'er mede op de takken van de bomen. Het is een bijtend dier, en kan niet getamt werden. Daar worden ook andere grote swarte gevonden, die een lange swarte ruige baard hebben. Indien sy by geval een Swartin alleen ontmoeten, misbruiken zy deselve met geweld. Die *Kluzius* beschrevé heeft had dit zonderling, dat zijn lange start, op de wijs van de Leeuwen, in een

een quispel afliet. De Guinese, die in Kongo Exquina genoemd werd, heeft donkere hayren, die over 't gehele lijf als geschroeit zijn, en die donkere verw is met witte stippen besprenkelt. De baard die schoon wit is, bestaat uit twee uitgebreide en als uitgekemde lokken, twee vingers lang. Vergramt zijnde, spalkt hy de mond wijd open, en beweegt zijn kaakbenen heel snel. Hier toe kan een ander vanghelijke grootte betrokken werden, die op beide knien een groten hoop langhe hayren, uitten witte geelachtig, als een groten Box baard, gelijk mede an beide ooren heeft. De benen en voeten zijn swart. Hy speelt en roept als d'ander. *Ambrozinus* vertoont de afbeeldzels van dry. De eerste meent hy dat de *Kallitrichesis*, die in geen ander locht, als die van Ethiopie leven kan. De ander mede die hem gelijk slachtigh schijnt. De derde heeft een angezicht als een oud man, met een lange swarte start. De opgerechte heeft ons *Gesnerus* ghegeven in angezicht, benen, en teellid den mensch ghelyk. Hy blijft langer over eind staan, daar van hebben wy hem den naam gegeven. Hy bemint de Kinderen en Vrouwen van zijn Landstreek, niet anders als de menschen, en tracht, indien hy de banden ontkomen kan, met de zelve openbaarlijk te versamen. Hy is zo sneeg, datter gezet werd dat zommige menschen minder verstand hebben als hy. De Leeuw-gelyke worden ook in enige gedaanten verdeelt. De eerste is, die by de Brazilianen Kagui, by die van Kongo Pongigenoemt, en groot en klein is. De grote is zo groot als de Meerkat, Kay genoemd, dien hy enigzins gelijk is. Hy is rond van angezicht als een Leeuw, de ooren zijn swart, en zonder hayren. De mont is als van de Leeuw, met swarte oogen. De start is een voet en vier vingers lang, met rossche hayren bekleed. De kleine heeft ook een Leeuws angezicht met een klein hoofd, en nauwlyk zo groot als een kleine appel, met een kleine neus, en oogen, heel scherpe tanden, rondachtighe oiren, met een start thien vingers lang, uitten wit en donker geringt. Hy is heel rad in 't springen, en eet brood, Farinha, Mandioka en andere dingen. 't Gehele lijf is ses vingers lang. De andere word Sagovin genoemd, van vorm ten aanzien van den hals, muil, en 't voorste deel van 't lijf als een Leeuw, maar zo teer dat hy het bewegen van de schepen in zee niet verdragen kan. En daarenboven zo hovaardig, dat hy om de minste oorzaak sich liever uithongeren wil, als de minste moeylijkheid uitstaan. Die *Nieremberg* beschreven en gesien heeft, en van Roderik Lincius overgebracht is, was kleinder als de Eekhoorn, en zo teer dat hy in een bontelap most bewaart werden. De muil en 't voorste deel van 't hoofd was als

Markgr. H.
Br. 1.6, c. 5.

Nier. H. E.
l. 9. c. 44.

een Leeuw, van donkere verw, met een weinigh roods vermengt. De oiren waren met witte lokken ruig, daar ook een roode verw onderliep. De krop en borst waren ook met langhe vlokken ten deel donker, ten deel wit bedekt. De overighe hayren over 't lijf verspreit, waren wit en swart, en met strepen van den ruch na den buik loopende, beurtswijs verdeelt. De start die ook lang is, was ook met hayren van gelijke verw beurtswijs bekleet, en de buik met swarte hayren bedekt. De korte benen waren met hayren, met enig rood gevlekt, beset. De voeten in vijf niet heel langhe klauwtjes gespleten, en met witte naghels versien. Mogelijk geen schoonder als dese. De Moschaat-kat, by de Brazilianen Kaitaja genoemd, is van hayr uitten witte geelachtich, met een rondachtigh hoofd, geen verheven voorhoofd, oft gansch geen, met een kleine platte neus, en een scherpe start. Hy roept met een luide stem, en wordt lichtlijk tot gramschap beweegt. Mygedenkt dat ik by den Oversten Wardenburgh, als hy weder uit Brazil t'huis quam, die tot Amsterdam ghezien heb. Daar is noch een ander ghedaante van dese, met donkerder hayr als de Zabel. Tot de twijfelbare behoren de Makaquo van Kongo, de Kay van de Brazilianen, en een ander uit Guinea. De Makaquo is van verw als een Wolf, met verheven en in twee gekloofde neusgaten, een Beeren hoofd, een kalen aars, en een bochtige start. De lengte van 't hoofd tot de start is een voet en meer lang. De dikte op zijn grootste een voet en negen vingers. Hy roept hah, ha, ha; hy heeft een teellid dat van de mensch ghelyk. De Kay is overvloedigh by de Toupinambuti, klein, en van swarte verw. Hy houdt het veel in de bossen, en sit meest op zonderlinge bomen, die hauwen dragen als onse grote bonen, welkers vrucht hy eet. De ander van Guinea, is schaduachtig grijs van hayr, donker, en uitten schaduachtig met geel vermengt, byna als op den ruch van den Haas, met een klein hoofd, en een langhe start.

Markgr. H.
Br. p. 227.

Markgr. H.
Br. 1.6, c. 5.

Lerius H.
Amer. c. 10.

IV. HOOFT-ST.

Vande Cyno Kephalus, oft Hondskop de Papio, en het wilde dier Upalim.

DE Cynokephalus heeft sijn naam van den Hondskop. *Gesnerus* noemt hem elders Tartarinus, om dat dit dier alder eerst uit Tartarie overgebracht is. *Alianus* heeft hem Kunoprosopon ghenoot, om dat hy een Hondskop angezicht heeft. Het is moghelijk by *Aristoteles* de Choiropithecus, oft Swijn-aap.

Hy is byna van de selve vorm mette ghestarten Aap; maar in lijvigheid dikker, ster-

Naam.
Gesnerus
in append.
Quadrup.

Beschrij-
ving.

sterker, en wreder, en heeft uit de natuur een Hond's aanzicht. *Strabo* eigent hem een Satyr's bakkus toe. De wijfjes dragen haar gantsche leven de lijfmoer in 't openbaar, buiten haar lichaam.

Plaats. Zy worden in de delen van Ethiopie gevonden, zo wy *Solinus* geloven; in 't Land van Arabie, van Dira tot de zuiderlijken hoorn, en voornamentlijk an 't uitterste uitstekend hooft, zo wy *Strabo* gelooven. *Ælianus* eighent haar de berghen boven Dachinabades toe. *Herodotus* die Landstreek, welken de Aratores in Lybie tegen 't westen bewonen.

Spijs. Zy eten de selve spijs met de Apen. Als sy schelpvruchten eten, werpen sy de schelpen weg. Zy eten ook gezoden en gebrade vlees, voornamentlijk dat wel lekker in de keuken bereid is, en weigeren ook geen wijn.

Stem. Zy hebben een woefte en veranderlijke stem. Zomtijds maken zy een sijn geluid, zomtijds huilen zy. *Orus* zegt datse blaffen. Tot haar aart en verstand behoort datse lichtlijk gram werden, datse altijd vol der telheid zijn, maar na 't ghetuigenis van *Plinius* wreder als de Apen. Datse door instorting van de natuur, gelijk *Ælianus* schrijft, als de nacht en dag evenaart, alle uren by nacht en dagh pissen, en een geluid maken. Ten lesten, dat het mannetje met de oude Maan niet eet, oft iemand aanziet, maar sijn hooft na d'aarde slaat: en het wijfje ook bloed uit haar teeldden stort. Men zeidt datse de nieuwe Maan welkom heten. Daarom wierden sy in de heilige plaatsen van Ægipten gevoed, om daar door de tijd van haar kerkvergadering te weten. Zy zijn ook van zonderling verstand, en na den Elephant naaft an den mensch. Zy leeren in Ægypten an een yder brieven te bestellen. *Bellonius* heeft angemerkt, datse geld met een uitgestrekte poot van de toezieners eischten, om dat haar meester te brengen. Tot den Hondskop kan ook dat dier betrokken werden, van 't welke *Alvarez* in zijn Ethiopise reis gewaagt. En ook dat van *Kluzius*. Dat is van grootte als een Hamel, ruig als een Leeuw, en houd zich met hopen op den berg, omtrent de plaats Kalote genoemt. Dit had het lijf met langhe asgrauwe vlokken beset, de start korter als de Meerkat, een langhe muil, uitterlijk stomp, kale neusgaten, zonder ooren, en bloedrood geverwt, gelijk of zy gevilt waren. De Papia, by de Hoogduitzen Papyon, is een dier uit de beschrijving van *Gesnerus*, groot en ruig, met een vreeslijk hooft, korte benen, een Vosse start, maar heel kort, en veeltijds opgerecht. De voeten zijn die van de mensch gelijk, die op de lengte van 't lijf niet passen. Het is zo geil, dat het door aanzien van de Vrouwen hitzigh werd. Hy eet appels, peren, en andere boomvrugten;

en zomtijds brood, en wijn tot drank. Het wijfje werpt ghemeenlijk op eenmaal een mannetje en wijfje. Het dier Upalim is zo groot als een Ethiopise Meerkat. De huid is als met scharlakengrein rood geverwt, en met plekken gesprenkelt. Het hooft is zo rond als een bol. De voeten zijn rond en breed, zonder schadelijke nagels. De Moren eten haar vlees an speetjes ghebraden. Wat spijs hy graag eet, is onbekent.

Ambr. H.
Digit. 1. 3.
c. 2.

V. HOOFT-ST.

Van de Luyaart.

DE Schrijvers hebben ons twee gedaanten van de Luyaart oft Ignavus gegeven. De eerste noemen de Portugezen *Pezillo Liger*, oft Wakkerhondje, door tegenzegging swijs; zomtijds ook *Prigui-za*. Hy is van grootte als onze middelbare Vos, met een korten hals, twe, en ten hoogsten dry vinghers lang, met een klein rondachtigh hooft, met een spits en niet brede mond. Hy heeft tanden als een Lam, en niet scherp, een glatte neus, verheven, en swart; kleine swarte slaperige ogen, geen oren, een stompe start als een zuikerbrood, an yder voet dry nagels uitten witte geelachtig, en neerwaarts gebogen, opwaarts bochtig, en onder hol. 't Gehele lijf is met hayren, twee vingers lang, van asgrauwe verw bekleed, die van de *Dafus* ghelijk; maar zachter, en met wit vermengt. Het is een heel luy dier, en heel traagh van gang, gelijk hem de treffelijke de *Laat* levend, en met verwondering gezien heeft. Hy klimt heel traag op de boomen, daar hy zijn verblijf-plaats heeft, en de bladeren eet. Hy drinkt noit, en geeft zelden dit geluid *iiii*. Hy houd heel streng vast, 't geen hy eenmaal met de nagels gevat heeft. Hy vreesft ook voor de minste regen. In een opgesneden wijfje is bevonden dat het hart, uitgetrokken zijnde, zich noch een half uur beweegde; dat de koek van de lijfmoer uit veel vleesige deeltjes, gelijk de zelfstandigheid van de nieren, rood, en van verscheide grootte als een boon bestond: in welke de navelvaten met veel takken ingehecht waren. Dat de vrucht hayr, tanden, en naghels hadde. Het hart van 't wijfje, zeidt *Markgraaf*, had twe grote holle ooren. De mond van de maag stond twee dwarfe vingers boven de poorter, en was an d'ander zijde van de maag, en niet daar zy boven ghemeenlijk staat, gestelt, het byhangzel van de maag was als een darm, een span lang, en zonder uitgang. Daar in wiert een geheel groene stof als de gegeten bladers van de bomen gevonden. Zijn huid is heel hecht en tay. En het is, doet 'er de zelve by, zonder twijffel een lang-levend dier: want als al de darmen uitgenomen waren, be-

Markgr. H.
Braf. p. 221

Kluf. Auß.
Exotic.

Strabo
Geogr.
1. 15.
Bellonius
obfervat.
1. 2. c. 52.

Ambr. H.
Digit. 1. 2.
c. 7.

Ambr. Di-
git. 1. 2. c. 8.

beweegde het sich noch, en trok zijn voeten na sich. De *Laat* die hem levend gezien heeft, getuigt dat het afbeeldsel, 't welk wy vertonen, den hals een weinig te lang heeft. Zommige doen 'er noch by dat het dier zo vast anhangt, dat hy niet als doodt kan afgerukt werden. *Hernandus* seit, dat het op een dach nauwlijk vijftig treden kan voortgaan. En doet 'er by dattet alleenlijk 's nachts gheluid maakt, en dat de laatste lettergrepen meer en meer sijnder werden; dat het zomtijds twintig daghen sonder eten op de bomen blijft, en met swak ghesicht begaaf is. De ander gedaante die by *Lerius* Hay genoemd werd, heeft een angesicht als een Aap, een ruige vlokachtighe huid, ruige benen, an ider voet dry lange scherpe nagels, en word gevanghen zijnde lichtlijk tam.

VI. HOOFT-ST.

Van de Taxus oft Das.

DE *Taxus* heeft geen eyghen naam by de Grieken. By de Latynen wort hy ook *Daxus* genoemd, gelijk by *Albertus*, mogelijk van 't Griekse woord *dasijs*, dat ruig en vlokkig betekent. By *Bartholomeus Anglicus* word hy *Meles*, *Melis*, en *Melus* genoemd. *Melo*, en *Melotus* by *Izidorus*, 't zy of om de rondachtigheid van zijn leden, oft om iets anders.

Het is een dier groter als een Kat of Vos, na welkers aart het sweeft, maar is langher met een vlokachtige huid, barsen vaal geverwt. Hy heeft meer witte als swarte hayren. Het hoofd in 't midden swart, an de zijden wit. Een brede ruch: heel scherpe tanden. Zommige eigenen hem de benen van de linker zijd korter toe, maar d'onderinding spreekter tegen.

Zy worden overal in de bergachtighe plaatsen van Italie, Switserlandt en elders gevonden: Zy leven met Horstels, wormtjes, appels en druiven, daar sy voornamentlijk in den Herfst vet van werden. Maar zy eten heel graag konynenvlees, als mede van gansen, jonge hoenders, en andere vogels.

Zy draghen haar jongen op de wijs van de Vossen, en baren op de derde maandt. En werpen in het begin van den Herfst twee oft dry jongen.

Daar is een grote strydigheid tusschen de *Taxus* en de Vossen, want als dese vernemen dat d'andere uit haar hollen geloopt zijn, maken zy die met haar drek vuil en stinkend, zoo dat de andere gedwonghen werden, andere hollen te maken.

Van haar aart en verstand hebt ghy dit. Zy hebben zoo harden huidt, datse de slagen tegenstaan. Den neus zo swak, datse die ghequetst zijnde sterven. Daarom

heeft mogelijk *Plinius* geschreven dat dese beesten met haar opgeblazen en uitgespanne huid, de slagen der menschen en beten der honden tegenstaan. Als hy van de Honden oft andere dieren overvallen werdt, leit hy zich op den ruch, en weert sich met tanden en voeten. Van de kortheid van zijn benen bewust zijnde, loopt hy niet ver van zijn hol. In 't koudst van de Winter schuilt hy, en wordt van slapen vet. In de Winter by 't vuur ghebracht zijnde, werpt hy sich op de kolen, gelijk *Karolus Stephanus* heeft anghemerkt. Dat zijn vet met het wassen van de Maan groeydt, met het afnemen mindert, en mette oude geheel vergaat, is onzeker. Zijn beet is vergiftig, om dat hy Horstels, en andere vergiftige dieren eet. Haar verstand betonen zy in zommige dingen. Als zy haar schuilgaten maken, stellen zy de Luyjaart tot een wechvoerder van haar uitgegraven aarde, en na dat zy hem, op den rug leggende met uitgestrekte benen, gheladen hebben, vatten sy hem met een beet by de benen, en trekken hem uit het hol, en dat soodikmaal tot dat de breedte van 't hol groot genoeg om in te wonen is. Zy brengen met het hoofd en de voeten zo veel bladeren en kaf binnen om haar een nest te maken, als een mensch met zijn arm niet dragen kan, en maken haar hollen met twee uitgangen. Als de Zuidewind wayt, openen zy het noorder, en by Noordewind het zuider. Zy vergaderen haar kost tegen de Winter, en die wat lang duirende, belet het mannetje, twijfelende oft sy sulcx tot de Lentekonnen uitharden, an het wijfje, haar niet zat te eten. Wanneer sy door ouderdom blind werden, koomen die niet uit haar hol, maar voeden malkander. Als sy booven op de hoge klippen de jaghers vernemen, leggen zy haar voorste voeten op 't hoofd, rollen haar in een tot een ronden bol, op de wijs van de Beren, en werpen haar van boven af. In Italie, Hooghduitsland, en andere landen, is haar vlees in waarde, voornamentlijk in den Herfst gevanghen. By de Switsers worden sy met peren gekookt. *Savanorola* ghelijktse by de wilde Swijnen. *Platina* by het vlees van de Stekelvarkens. Wat angaat de Genees-konst. Het vet van de *Taxus* van achter ingespuut, versacht de pijn der nieren. Teghen de ghekrompe leeden wordt den oly ghespresen, welkers toebereidingh ons *Wekerus* leerd. Het verdroogde bloedt gheneest de lazery, indien wy *Karolus Bobuillus* ghelooven. In de Pest wordt het met sout, en de hoornen van dieren overgehaalt, ingegeven. *Lonicerus* haalt het alleenlijk in de hondsdagen over, en schrijft 'er twee vierendeel loots van voor. *Gesnerus* schrijft gelesen te hebben, dat een middel,

Plin. H. N.
l. 8. c. 28.

Claus Magn. l. 18
c. 18.

Bruger. de
recibaria
l. 13. c. 3.

Wekk. l. 2.
Antidot.
special.

't welk het bloed van de *Taxus*, Armenise aarde, Saffraan, en Tormetil in sich bevatte, heel gelukkig in een sware pest ghebruikt wierd. De asch is bequaam om het bloed te stoppen. Ik sal niet van de herfsene, de ballen, van de tanden oft de linker voet seggen, welke *Albertus* seit dat onder den arm ghebonden de geheughenis versterkt. Uitte huid van de *Taxus* plagt eertijds een geslagt van klederen gemaakt te werden, 't welk van de schouderen totte lendenen hing. Uitte selve worden ook honds halsbanden gemaakt.

Onder-
scheid.

Zogy haar onderscheid besiet. *Olans* gewaagt van tamme die speelachtig, en van wilde, welkers hayren bars zijn. Zy worden gemeenlijk in hond, en varkenachtige verdeelt. *Brujerinus* seit, dat hy haar beide in 't landt van Maskon gekregghen heeft. De hondachtige hebben een opsparring als een hond, maken haar gaten in sandige plaatsen, en dat sonder veel holletjes, eten dode krenge, en sodanige spijs als de honden. De Varkenachtige maakt *Karolus Stephanus* witachtig, en groter als de voorgaande, en schrijft datse omtrent de mond van haar hol, eerst een kleine groef met haar muil gravende, haar drek neerleggen. *Gesnerus* doeter by, datse wortels, kruiden, vrugten en al eten gelijk de Varkens. In 't landt van Amerika loopt een dier Heyrat gheenoemt, dat een honighgraag-dier betekent. Het is kastanjebruin van verw, en zo groot als een Kat. Het verkeert daghelijcx in de bomen om het werk van de Byente zoeken. Totten *Taxus* kan betrokken werden, de *Quanpekotli*, en de *Takuintekuani*. Dat dier is een weinig min oft meer als negen duim lang, met een langhe dunne snuit, na boven gekromt, met een lange start, lang hayr, omtrent den aars witachtig, maar het overige is donker oft swart, en wit vermengt, doch swarte omtrent den rug, met swarte voeten en kromme nagels. Het word lichtlijk tam, en is vraatachtig, hy spaart gheen spijs die hem voorkomt. Het is vreedzaam, en op duifenderlei wijs minzaam, maar de onbekende schadelijk. Het wordt in nieuw Spangje ghevonden, en bemint de bergen. De *Takuintekuani* oft *Cynedotikus* is dese gelijk, niet alleenlijk in grote, en aart, maar ook in snuit die heel langh en dun is, gelijk ook in voeten. Zijn verw is wit met grote swarte plekken ghesprenkelt. Hy heeft den naam van zijn byten. Hy leeft niet ver van de Zuidzee. Dese is ook de *Tlakoyotl* gelijk, het is een hayrig dier, twe spannen lang met nagels als de Meles; korte benen met swarte hayr beset, en een heel korte start. Hy heeft een klein hoofd, een dunne langachtige snuit, uitstekende hondstanden. Het lijf is wit na 't goudgheelhellende, maar op

Nier. H.E.
l. 9. c. 43.

Nier. H.E.
l. 9. c. 77.

Nier. l. c. 73

den rug, en boven op het hoofd, en an den hals swart, met een witte streep gescheiden. Hy eet de selve spijs als de *Quanpekotli*.

VII. HOOFT-ST.

Van de Bever oft Kastor.

DE Bever, by de Grieken *Kastor*, heeft zijn naam van *gasterus*, dat is buik verkregen, om dat dit dier byna niet als een buik is. Zy zijn belagchelijk die den naam van *Kastrando* oft *Lubben* afleiden, alsoft hy, de jagers ziende, en wetende dat hy om zijn ballen ghesocht werdt, die met zijn tanden afbeet en wechwierp. Want hy heeftse klein en an den ruchgraat vast hanghen, en konnen met het behouden van zijn leven niet afgherukt werden. Hy word ook *Fiber* genoemt, niet zo om dat hy omtrent den uiterkant van den oever der rivieren verkeert, (de oude noemen het uiterste of eind *Fiber*) als van het *Æboise* wordt *Phibros*, dat zacht betekent, om dat hy sachte hayren heeft. Dat den Otter oft *Lutra* van de selve uiterkanten den naam heeft, welke de oude *Lytrae* noemen, is valsch. Het zijn verscheide dieren. By *Bellonius* is het de *Latax* van *Aristoteles*, maar qualijk. Want sy zijn verscheiden. Of hy *Orchia* kangenoemt werden, oordeel ik niet. Sommige hebben hem halvis om zijn twijffelbaar leven, genoemt. Hy is van verw uitten witte asgrau, op den rug swartachtig.

Naam.
Ambr. H.
Digit. l. 1.
c. 3.

Salmaf. in
Solin.

Dunder van hayr als de *Taxus*, en hoe swarter van hayr hoe hy kostliker is. Hy heeft heel scherpe tanden, daar hy hout mede doorbyt, de voorste rood, en de voorvoeten die van den hond gelijk. De achterste om het tusschenlopende vlies als die van de Ganzen, die hy in 't swimmen gebruikt, beide uit vijf klauwen bestaande. *Plinius* maakt zijn start als van een visch. En is volgens den selven anderhalve voet lang, zes vingers breed, en twe dik, zomtijds vier pondt swaar, an de kanten scherp aflopende: met een plat en blauwachtig vlies gedekt, over welke enige strepen als vischschobben, met een wonderlijke konst geschildert zijn. In de lieffchen heeft hy twee bulten, zo groot als een Gansens hals, weerszijds een, met haar vlies besloten. Hier binnen schuilt zijn teellid. Dese bulten zijn als blasen met haar vlies ghedekt, in welkers midden een doorgangh is, daar een vet en drabbig vocht uit sweet, het welk mette mond afgeveegt zijnde, alle de delen van 't lijf, die het raakt, als oly besmeert, niet anders als zommige vogelen die boven den aars een blaasje hebben, daar een vette en olyachtig vogt in is, welken sy mette bek uithalen en de vederen daar mede bestrijken, om datse van den dau niet fou-

Beschrij-
ving.

Plin. H.N.
l. 8. c. 30
Bellon. H.
Aquat.

fonder vogtig werden. Dattet de ballen niet zijn, kan daar uit geoordeelt werden, om dat van daar geen doorgang ghesien werd. Indien wy de innerlijke deelen beschouwen, in tong, hart, maag, darmen, en de lever in vijf quabbē verdeelt, is hy meer Varken als enig ander dier gelijk. De gal leit onder de kleine quabben van de lever verborgen. De milt is ten ansien van 'tlijf klein. De nieren zijn so groot als van een jarig Kalf, met veel vets overtogen. De blaas die van 't Varkengelijk. De ballen zijn klein en an den ruggraat vast. Het wijfje volgens d'anmerking van *Mattibolus* baart haar jongen, en lost haar drek en pis door een selve uitgang, wijl den hals van de blaas, en lijfmoer daart'famen lopen. In een opgesneden heeft *Gesnerus* in dat blaasje een gele vaste stof als wasch, scherp en niet aardachtig ghevonden, en die van een pondt swaar. Hy heeft ook een teelid gevonden uit een been bestaande. En in beide bulten noch een ander blaasje, 't welk een selfstandigheid in hadde die honigachtig, stinkt, en als verrotte kaas was. De selve is ook in de wijfjes maar so weinig, datse nauwelijc een ons swaar is. In welke *Bellonius* een steen so groot als een ey gevonden heeft, die was ongetwijfelt vervalscht.

Plaats.

Scalig. exercit. 215.
Brujer. reicibar. I. 18.
c. 4.

Daar worden ook Bevers by de Borgonjongs gevonden, ook omtrent de rivier Matrona, in Gaskongje, Lotthringen, in Oostenrijk omtrent den Donau, daar sy Beferi genoemd werden, in Switserland, omtrent de rivier Arula, Rusa, en Lamagus. Ook in Polen, Russie, Pruissen, en Italie, voornamentlijk daar sich de Po in de zee ontfalt. Ten lesten omtrent de rivieren van de Pontus, daar de beste Bevergeil van daan komt, en ook in Spanje. Datse meerder in de Noordse waters, als in den Rhijn, de Donau, oft in andere door gedurig varen van de schepen beweegt ghevonden werden, schrijft *Olaus Magnus*. Doch waar hy leeft daar ist een twijfelbaar dier, en maakt daarom helen dicht an de stranden.

Spijs.

Hy eet bladers van bomen, ook de schorsfen van de Elzen, Populier en andere. Voornamentlijk is hy graag na de brede Wilgen om haar grote bitterheid. Dat hy visch eet heeft *Albertus* valschlijk verhaalt. Want *Pelicerius* Bisschop van Mompelier heeft hem dikmaal levende, en doode voorgeworpen, die hy nochtans niet eens ruiken wilde. In 't begin van de Somer als de 't famen starrig van den Dolphijn met te Schutter ondergaat worden sy geil.

Teling.

De tijd van haar baring is het einde van den herfst, als de bladeren afvallen. Haar stem heeft *Iulius Pomponius*, wijl hy die door naamdichting niet kont uitdrukken, beschreven, datse het gekrijt van de kinderen gelijk is.

Haar aart en verstant bewijst dit volgende. Zy laten niet eer af van byten voor dat sy 't geknars van de beenders horen. Wanneer zy t' huis opgevoed werden, zijn zy zo schaamachtig, datse nocht met haar pis, nocht drek het huis vuil maken, en als sy gheen opening sien klaghen. Zy hebben haar jongen zo lief, dat sich een van boven neder ghestort heeft, het welk van den Bisschop *Pelicerius* verhaalt is. Mette voorste poten als met handen brenghen zy de spijs na de mondt. Als haar de buik, van de boomschorffen die zy eten, oft om datter weinigh gals na de darmen schiet, verstopt is, steken zy haar achterste delen dikmaal in het water. Het geen van het afrukken van zijn ballen, als hy voor de jagers vlied, geseit werdt, is valsch. En dat gevoelen is daar van gesproken om dat hy die zoo zorgvuldig verbergt. Datse een zonderling verstand hebben, heeft de anmerking gheleert. Want als sy hout om haar woonplaats te maken by een voeren, leggen zy 't selve, de oude op den rug leggende, heel konstlijk tussē de benen, en trekken die mette start na haar bestemde plaats. De oude wordt den ruch wonderlijk kaal. Die welke by de Schijten Raven genoemd werden, vergaderen appels, en kloven schorffen, andere laden de appels en schorffen op den rug van twee t' saamghevoegde, daar sy een rooster van stokjes op maken. De selve als de swarte die Koningen genoemd werden, gevanghen zijn, verbeelden den rouw met haar aengesicht en gang. Als zy hout halen, lopen sy altijd den selven wech van de rivier na den boom, en verlaten den boom niet, voor dat zy hem geheel doorklooft hebben, en om niet overvallen te werden, sien zy na ider slag opwaarts. Ten lesten, sy maken haar woonplaats zomtijds op hoger, somtijds op lager plaatsfen, na dat sich de rivieren in 't gemeen verheffen, en veranderen die een dach te vooreer het water begint op te vloeyen. Haar vlees is niet onangenaam van smaak. Indien het door toebeiding al zijn quaadaartigheid afgheleidt heeft. De voorste delen zijn warm, de achterste, na 't seggen van *Matthiolus*, so koud, datse als de Landschildpadden in de Vasten toeghestaan werden. De start is by de Lotthringhers in waarde, en smaakt als een wel bereide Prik oft Negenoo. Zy wordt van zommighe gebraden, en met gengber bestroet. *Gesnerus* zeit, datse de smaak van een Tonyn, oft Aal hebben. In de Genees-konst wordt het bevergeil, de gal, het stremfel, de pis, de start en huid gebruik. Het bevergeil dat volghens *Dioskorides* met veel natuurlijke rokken bedekt, binnen met een waschachtighe vochtigheid versien, en scherp van reuk en smaak is, moet voor best gekoren werden.

Ælia. H. A.
l. 13. c. 47.

Gebruik.

't Welk ook uit het dier in de jeucht van zijn jaren moet uitgenomen, en uitgetrokken met de honigachtige vochtigheid, die in de rokken befloten is, gedroogt werden, dat dan wel seven jaren zijn kracht behout. Dit is goet teghen 't vallend-evel, en de staapsugt; met rute in sterken azijn ghekookt, tegen de wervelliekte; met zaat van kuisboom en rofenoly op den hoofftop gestreken, teghen de vergetenheidt, die na langduirige siekten volgt. Met ammoniak, en honig-asijn, helpt het de engborstige, en den nek die uit volheid bestaat. Het versacht de kronkeldarm-pijn, en stopt de saatvloed, met zap van kuisboom in azijn ghekookt, en als een pap op de schamelheidt geleit. Tot het ontvangen van de vrouwen, prijst *Rondeletius* een rokingh uit het selve. Het bedwingt alle ghebreken van de lijfmoer uit koude oorsaken, en voornamentlijk de opstijging. Het suivert de vloet van de kraamvrouwen: En verbetert heel trefselijk het opium. Het word in veel Geneesmiddelen, als waters, pillen, olyen, salven en smeringen ghemengt. De gal verwekt geilheid. Het stremsel is in vallend-evel een ongelooflijk hulpmiddel. De pis word tegen 't vergif ingegeven. De start geneest de darmwonden. De asch van de huid met tar gebrand, en met zap van bieslook vochtig ghemaakt, stopt het bloeden uit alle plaatsen. Mette selve huid worden ook de lamme leden met voordeel bekleed. De tanden worden voor 't vallen al een tegengif om den hals gehanghen. Met zijn vet worden de vissen gevangen. Uitte sachte hayren worden hoeden en koussen, en by sommige volkeren uitte vellen pelsrokken gemaakt. Omtrent het onderscheid komt niet voor. De Schijten verdelen haar in swarte, rossche, en uit beide vermengt. Die noemen zy Koningen oft Heren, dese Slaven.

VIII. HOOFT-ST.

Van de Otter.

Naam. Ambro. H. Digit. l. 12. c. 13. Zuidas l. 37.

DEn Otter oft Lutra, die ook by *Varro* Cytra, van lyen, dat is losmaken, om dat hy de wortels van de bomen an den oever staande losmaakt; oft van leyein, dat is wassen, om dat hy in 't vervolgen van de vissen sich dikmaal in 't water wast, zijn naam verkregen heeft, word by de Grieken Enhydri van 't water daar hy in leeft, en van de *Æoliërs* Elydri, waar van mogelijk Lutra komt, ghenoeemt. *Zuidas* vermengt met hem den Iëtis, oft Boschwezel. *Sylmatikus* heeft hem qualijk Hydria ghenoeemt. *Gaza* set Lutria over. By *Ætius* is hy Kyon Potamiës oft Rivierhondt ghenoeemt, om dat hy als een hond zijn roof in 't water zoekt.

Hy is dunder en langher van lijf als de Beren, met een hondshoofd, tanden als een jachthond, vierkantig van mond, waar van hy Tetra Gonoprosopos ghenoeemt werdt, met oren als de Bever, een langwerpig ronde start die spits afloopt, en Vosse benen maar wat dikker, doch de achterste plat, met een vlies versien, en met een huid minder dik als van de Bever, met kort en dik hayr versien, een weinig na 't kastanjebruin hellende.

Zy worden overal in Kristenrijk gevonden. En in Amerika niet weinig, voornamentlijk in Kamanda. Zy houden haar veel an de meiren en rivieren, en om dat sy ook schuilgaten graven, worden zy onder de twijfelbare gestelt. *Brassavolus* seit datse veel in 't land van Napels zijn.

Zy eten visch, die zy somtijds zo overvloedig in haar holen slepen, datter een besmetting van locht uit gevreesd werd. Zy eten ook de sachte toppen van de kruiden, de vruchten en schorsen van de bomen. *Agrikola* schrijft, datse in de Winter om haar voedsel uitloopen.

Tot haar aart en verstand behoort, datse in 't duiken tuschen beide opschieten, om locht te vatten en niet te stikken. Datse in haar hol een soldering van houd en ryfen maken, daar sy 's nachts, om niet nat te werden, op slapen: en datse enige uren ver uit de stroom van 't water den reuk van de visch gevoelen. Zy vatten ook den reuk eer met een toevloeyende stroom. Nuchter swimmen zy tegen de stroom op. Sat zijnde vallen zy mette selve af. In een vischwater gekomen zijnde, vallen zy met een wonderlijke snelheit op de beste vissen, en woeden tegen alle, hoewel sy die niet verflinden kunnen. Zy worden lichtlijk tam, en gheleert op zeker teken sich in 't water te begeben om vis te vangen.

In Sweden brengen sy op 't wenken van de kok de vissen uitte vyvers in de keuken. Haar vlees word van de boeren in Hoogduitland en in Vrankrijk gegeten, maar is grof, tay, en slijmerig. *Gesnerus* schrijft, datse ook de Karthuser Monniken toegestaan werden. Hy heeft zijn gebruik in de Genees-konst. Want zijn vet onder de ondoende geneesmiddelen gemengt, is, na 't seggen van *Hollerias*, heel nut tegen de gebreken der geledingen. Het bloed, zo wy *Ælianus* geloven, met azijn en water ghemengt, is goed tegen de geswolle senuwen. De ballen worden van sommighe in 't vallend-evel gepresen, maar zijn minder krachtich als de Bevegeil. De lever in den oven gebraden, wordt tot het stoppen van de rodeloop ghebruikt. De sitkussens uit haar vellen gemaakt versachten de speenader. De vellen zijn ook goed tegen de lamheit, wervelziekte, en hooftpijn. De schoenen daar van gemaakt, versachten de pijn der

Beschrijving.

Plaats.

Spijs. Bellon. A-quat. l. 2.

Aart.

Scalig. exercit. 215.

Gebruik.

Brujer. de recibar. l. 13. c. 31.

der voeten. Uitte zelve worden ook ruige handschoenen voor de koude, en uitte gehele vellen met het hoofd en de start moffen gemaakt. Omtrent haar onderscheid komt byna niets voor. Den Otter schijnen gelijk de Sarikoujeme, en Karygueibeju van Amerika. De Sarikoujeme is niet groter als een kat, zacht van hayr, en vaal van verw, de voeten zijn met vliezen t'saamgevoegt, en het is een twijffelbaar dier. De Karygueibeju, anders Jiyasghenoemt, is van grootte als een middelbare hond, met een rondachtigh hoofd als een kat, oft wat scherper, met rondachtige ooren, die neerwaarts staan, met benen en voeten als een Meerkat. Ieder heeft vier klauwen, van welke de binnenste korter als andere is, en met korte zachte hayren bedekt. 't Gehele dier is swart, uitgenomen 't hoofd, dat donkerverwig is. An de krop heeft hy een gele plek. Hy leeft met Kreeften, vis, Farincha, en Mandioka in water gheweekt. Van de Su die *Ambrosinus* totten Otter betreft, zullen wy elders handelen.

Ambroz.
Hist. Digit.
l. 2. c. 13.

Markgr.
Hist. Braz.
l. 6. c. 9.

IX. HOOFT-ST.

Van de Ichneumon, oft Ægyptise Muis.

Naam. **D**En Ichneumon is den naam van Ichneriein, dat is door snuffelen ghegeven; om dat hy, alle schadelijke dinghen naaftiglijk doorsnuffelende, het goet voetsel van 't vergif wel weet t'onderscheiden. *Albertus* noemt hem Suillum oft Varkenachtig, om dat hy met Varkensborstels gedekt is; maar qualijk Ibis, en Anschykanus. Of hem *Avicenna* Thyamonis genoemt heeft, weet ik niet. *Manardus* meent dat hy Alkafis genoemt is. By de Grieken word hy Yllos oft Verken ghenoeamt, om dat hy in 't snuffelen als de Varkens de muil altijd in d'aarde steekt. Huidendaags word hy, zo *Bellonius* getuigt, Ægyptise Muis ghenoeamt. *Ælianus* noemt hem Indise Muis. Andere noemen hem Ægyptise Otter. Hy is zo groot als een Kat, maar langer, met harde Wolfs hayren, beurtswijs met witte, geelachtige, en vale door malkander ghemengt. Hy heeft een Varkens snuit, korte rondachtige oren, swarte benen, an de achterste vijf klauwen, welkers achterste binnewaarts heel kort is. Een lange start, omtrent de lendenen dik. De tong, de ballen en tanden als een kat. En buiten 't gat van den aars een doorgang heel wijd, en overal met hayr beset, de vroulijkheid niet ongelijk, dien hy in tijd van groote hitte, als hem den aars ghestopt is, opent. Hier van hebben de Schrijvers gemeent dat de Ichneumon een onverscheiden mannetje en wijfje was.

Plaats.
Arist. H.A.
l. 9. c. 5.

Ægypten ghenoeamt. Dat hy nochtans an d'een zijde van den berg Atlas, en den oorsprong van de Nijl ghevonden werd, verhaalt *Vitruvius*. Het is een twijffelbaar dier, en houd zich an d'oevers van den Nijl.

Zy eten Muizen, Slanghen, Slekken, Haagdisen, de Chameleon, Kinkvorschen en diergelijke. Vogels, en voornamentlijk Hoenders eten zy graag. Datse de lever van de Krokodil graag eten, en daarom als zy slapen, haar in den buik kruipen, word in 't gemeen verhaalt.

Spijs.

Oppianus
Cyner. l. 3.

Daarom word 'er ook geloofd datter een zonderlinge afkeer tussen de Krokodil en den Ichneumon is, welkers eyren dese, op den oever vindende, breekt, tot groot gemak van de Ægyptenaars, waar door zo veel Krokodillen niet voortkomen. Hy is ook vyand van den Asps, en alle Slanghen.

Afkeer.

Ælia. H.A.
l. 9. c. 1.

Hy walgt zeer van de wind, en loopt als die hard wayt terstond na zijn schuilhoecken. Dat hy Muizen en Slangen als de Katten en Wezels vangt, (daarom worden zy in Ægypten tam gemaakt) en altijd speelt, om van de koude niet beschadicht te werden. Dat hy zijn hoofd tussen zijn teeldden verberghet, en zich als een Egel tot een ronde bol intrekt; dat hy, als hy eenig dier ziet, zijn hayren oprecht, en zich tegen groote honden ter weer stelt; dat hy een Kat met dry slagen ombrenghet; dat hy alle dieren, ook de Paarden en Kemel anvalt, en zo veel jongen als een hond werpt, behoort tot zijn aart en verstand. 't Geen van beider kunne by *Ælianus* verhaalt werd, en dat hy overwonnen zijnde, het Vrouwenwerk moet uitstaan, zijn beuzelingen. Zijn verstand getuigen veel dingen. Als hy roven zal, recht hy zich op de achterbenen, en zijn roofziende, kruipt hy stil langs de aarde, en valt 'er ten lesten met een sprong op. Hy valt noit op zijn vyand als met hulp van zijn makkers. Als hy tegen den Aspis vechten zal, wentelt hy zich in 't slijk, en droogt zich in de Zon, tot dat hy als in een harnas beslooten is. By ghebrek van slijk maakt hy zich met water nat, en wentelt in 't stof. En kondigh van de swakheid van zijn neusgaten zijnde, beschermt hy die in 't heetst van zijn gevecht, alleenlijk met de start. Hy doet ook dienst in de gheneeskunst. Zijn pis word met melk van een swarte Koe tegen de kronkeldarmpijn ingegeven. De asch van de gebrande huid in azijn geweeckt, is goed tegen de beten der Slangen, indien de mensch daar mede bestreken werd. De roking van de hayren is goed tegen de wormen.

Aart en
verstand.

Ælia. H.A.
l. 6. c. 35.

Arist. H.A.
l. 9. c. 6.

X. HOOFT-ST.

I. LID.

Van de gemeene Wezel.

Naam.
Ambroz.
Hist. Digit.
l. 2. c. 15.

DAAR zijn twee hoogste geslachten van de Wezel oft Mustela. Zommighe zijn gemeene, andere Bosch-wezels. Hier zullen wy van de eerste handelen. Zommighe trekken den oorsprong van de Latijnsche naam van mus en telum, dat is van Muis en pijl, als of men een langhe Muis zeide. Dat hy telum oft pijl van zijn lengte ghe-noemt wort, is het gevoelen van alle woort-beschrijvers. Andere trekken dat van mus en tele. *Figulus* van mus en stello, dat stelen betekent, om dat hy de Muizen uit haar gaten tot zich trekt. By de oude Grieken word hy Galea ghe-noemt; van gala-ctos, dat is van melk oft witheid, om dat dit dier, oft gheheel, oft merendeels wit is. Andere noemen hem Cerdo, dat wy boven gezeyt hebben de Vos om zijn loosheid toe te behoren. By de Nieuweligen word hy Nymphitza ghe-noemt.

Beschrij-
ving.

Omtrent haar beschrijving komt niet zonderling voor. De gemene is op den rug rosch, zelden geelachtigh, en omtrent de krop altijd wit. Zijn lijf is dun, de start kort. *Albertus* van de witte schrijvende, zeit, dat de Ermijn een wit dier is, van ge-stalte als de Wezel, en an 't uitterste van de start heel swart. Hy heeft kleinder tanden als de Muis, een klein hart; maar ten an-zien van andere dieren groot.

Plaats.

Zy worden overal gevonden; maar de witte voornamentlijk in de Noordse Lan-den. In Mauritania zijn zy heel groot. In 't gebied van Tartesus, een Stad buiten de zuilen van Herkules aldergrootst, zo *Zuidas* beschrijft. In Java houden zy haar in de bossen. In 't eyland Pordefelenes lopen zy niet buiten haar Landpalen. In Beotie overgebracht, sterven oft verloopense. Zy houden haar in hollen, in de kloven van de klippen, in hoybergen en stallen.

Spijs.

Plin. H. N.
l. 29. c. 4.
Elia. H. A.
l. 12. c. 12.

Het is een uit de aletende dieren; maar hy eet meest Muizen en Mollen. Hy walgt ook niet van de Slanghen, en loert op de Vleermuizen. In de Duif-huizen suipt hy de eyers uit, en suigt het bloed van doode beesten. Hy valt op de begraven menschen, en rukt haar de oogen uit. Hy valt ook op den Haas, en daar isser een ghezien die een Haas in de muil had. Datze door de mond baren, is het ghemeen verdichtsel, om dat *Galanthis* de dienstmaaght van *Alkmena* in een Wezel van *Juno* verandert is, ver-giert. Datse een lijfmoer hebben, is zee-ker.

Hy heeft vyandschap met den Raaf en Kray, om dat hy de eyren van dese dieren uitsuipt. De Hoenders sterven byna als sy de stem van de Wezel hooren. Hy vecht ook mette Katten, en mette Slangen, als hy zich met een tak van de rute ghewapent heeft. Hier van ontbloot zijnde, wordt hy overwonnen.

Afkeer.

Arist. H. A.
l. 9. c. 1.

Tot zijn aart en verstand behoort, dat haar drek, als zy in de velden en bossen een vry leven leiden, als muskus ruikt. Datze ten aanzien van ouderdom verscheide ver-wen antrekken. Dat haar jongen het ver-looren gezicht door zeker kruid wederom krijgen. Datse licht getamt werden, voor-namentlijk als men haar tanden met look wrijft. Datse grooter dieren, als sy selfs, an-grijpen. Datse haar hollen met twee openin-gen maken, welkers een na 't Noord, en 't ander na 't Zuid strekt. Datse haar jon-ghen op een dagh in verscheide plaatsen brenghen, en datse mette slangen noit als met de sonchus of rute gewapent vechten. Om dat sy dul werden is haar beet ook doodlijk. Daarom ontfteken ook de Uyers van de Koeyen, indien zy die suigen. Daar toe is den oly daareen Wezel in ghezoden is, weder een geneesmiddel, oft indien de plaats met haar gedroogde huid gewreven werd. *Aristides de Lokrenser* is van haar beet gestorven.

Aart.

De Mexicaners ghebruiken haar in de spijs. *Galenus* zeidt datse gefouten en ghe-droogt mettet Hasenvlees overeenkomen. Wat de geneefskonst angaat, haar gedroog-de brein brengt geen kleine nuttigheid te-gen 't vallend-evel by, volgens *Galenus*. De maag met koriander-zaat gevult, gheneeft de beten der Slanghen by *Dioskorides*. De long is tegen de gebreken der selver goed.

Gebruik.

De lever wederstaet het vallend-evel, en wervelsiekte, om datse gezeyt werd met het afgaan vande Maan te verminderen, en met het wassen toe te nemen. Zy helpt ook tegen 't vallend-evel, zo *Glykas* getuigt. *Plinius* houd de gal tegen alle vergif gezond. *Matthiolus* ghebruikte die met sap van ven-kel, om de vlekken van de oogen, en de huid wech te nemen. Zijn gedroogde teel-lid is een zonderling gheneesmiddel tegen de droppelpis. De ballen en lijfmoer wor-den gezeyt, gelijk den Arendsteen, de vrugt in de lijfmoer te bewaren. Het bloed met sap van weegbre verheft *Lonicerus* in 't ver-sachten van 't voetevel. *Galenus* strijkt het zelve op de oirgeswellen. De drek met ho-nigh, en meel van Lupijnen oft Fenugriek gemengt, prijft *Matthiolus* seer teghen de kropsweren. Hy is ook geheel in gebruik. *Dioskorides* prijft hem gepekelt, en van zijn darmen ontweit, tegen de vergiftige beten. Het poeyer van de gedrooghde heeft *Gale-nus* in 't vallend-evel gebruikt. *Matthiolus* stilt met de asch onder waterghemengt.

Galen. de
Theriak. ad
Pison. c. 9.
Dioskorid.
l. 2. c. 24.

Glykas l. r.
Animal.

Galen. de
composit.
l. 3. c. 12.

Porta
Phytogn.
l. 6. c. 4.

Figul.
Dialog. de
Mustela.

Nier. H. E.
l. 9. c. 32.

en angestroken de hoofdpijn, en geneest de blindheid. *Marcellus* brand hem op een Donderdag, tot dat hy tot poeyer kan ghe-
wreven werden, in een ruwe pot, welke asch hy den sieken ingeeft tegen de sinking die in de keel valt. Van zijn ghebruik in verscheide dingen zie *Ambrosius*. By *Porta* lesen wy dat het roos en mostart-zaat mette voet van de Wezel in de takken van een onvruchtbare boom ghehangen, den zelve vruchtbaar maakt. *Gesnerus* zeidt, dat de Paarden van de haastighe siekte, by de Hooghduitsen Tach genoemt, overval-
len, met een gedeelte van de Wezels huid ingenomen, door de Paardemeesters gene-
zen werden. Zommige werpen het zaat mette asch van de Wezel vermengt in den Akker, om de Muizen te verjagen. Ande-
re zieden dat in veel water, en ghebruiken daar na het afziedsel om de Muizen van het land te verjagen, met geluk. Omtrent het onderscheid verschelen de Schrijvers. *Plinius* onder den naam van de Wezel, den Ictis en Gale bevattende, stelt twe gedaanten, de een die tam is, en door de huizen loopt, en den anderen die in't wild dwaalt, die hy Bosch-wezel noemt. *Karolus Figulus* stelt twe gedaanten van de gemene, een geheel wit oft Ermijn; den ander omtrent de borst en buik wit, en Wezel genoemt. Tot de zelve worden de volghende betrokken. De Rosola van *Albertus*, oft de Wesel, wel-
kers drek na de muskus ruikt. Noch een viervoetig geklauwt dier, met verscheide plekken ghetekent, en Zalmander ghe-
noemt; moghelijk om dattet om zijn verscheide plekken, de Zalmander uit het geslacht van de Haaghdissen gelijkt. De Gir-
rella, een geslacht van Muis in Oostenrijk, van grootte als een Wezel. De Italiaanse Bontwerkers vertonen een klein vel uitte koude landen overghebracht, van swart en roosse verw, en noemen die gedaante Ro-
soleus oft Romulus. Andere tellen ook de Chiurka onder de Wezels. *Agrikola* ghe-
denkt ook een dier Vormela gheenoemt, kleinder als de Viverra en Furon oft Foret, en *Kardanus* de Lardironi. De zelve oor-
deelt ook dat de Genetta een Wezel is. De Chiurka beschrijft *Scaliger* aldus: Hy is, zeit hy, van aengesicht en grootte als het Fo-
ret, met een Vossenhoofd, en woont onder d'aarde. Hy is heel vruchtbaar, en baard twaalf jonghen. Zijn start is dun, en byna
grauw, en hy zelf swart van hayr, en zy draaght haar jongen onder den buik in een beurs. Daar is ook een Afrikaanse Wezel, welke by *Kluzius* aldus beschreven werd: Dit beesje was van grootte als een groote Muis oft onvolwasse Rat, en in vorm van lijf de Wezel oft Eekhoorn gelijk: want het hoofd en de start met zijn lange hayren hellen na den Eekhoorn; welke start hy wel verheven, maar niet boven 't hoofd ghe-

kromt, als den Eekhoorn, draaght, en dikmaal in de hoogte uitbreid. Als hy eet, sit hy op zijn aars als de Eekhoorn, en houd, en wend zijn spijs mette voorste poten. In 't voorste deel van beide kaakbenen was hy met twee lange tanden verzien. De ooren zijn byna rond, en de verw van de hayren met bruinrood, wit, en donker onderscheiden, welke van 't hoofd totte start na de lengte van 't lijf streepswijs cindighen. Daar was een groote aangenaamheid in de start, die met de zelve verwen streepswijs onderscheiden was; en als hy die somtijds, gelijk ik gezeid heb, uitbreide, de Pauw-
start bynagelijk. De voeten waren in vijf klauwen gespleten, vier voorwaarts strek-
kende, daar van de middelste langher wa-
ren, en de vijfde korter, achterwaarts als een spoor. Ik hoorde dat hy alle spijs, die hem voor-geworpen wierd, ghebruikte; maar dat hy graaght brood at. Dat hy niet woest, maar lichtlijk getamt was, en los en vry zonder banden, waar hy loopen wilde, konde uitgelaten werden. Dese dieren wa-
ren in 't schip, daar zy mede over quamen, zo mak gheworden, datse de Maats in de schoot en in de broek kropen. *Nieremberg* noemt hem een Lybise Wezel.

II. LID.

Van de Boschwezel, en de Putorius oft
Stinkbonssing.

DE Bosch-wezel, by sommige Mustela Sylvestris, Furo, Furo, Furunculus, oft Furectus gheenoemt, om dat hy als een dief by nacht steelt, oft van Furo, dat is donker verwich, om dat hy de onderaardse hopen uitgraaft. By andere word hy Foret oft Viverra gheenoemt, quia vi verruncet, oft om dat hy andere dieren met gheweld uitte gaten drijft. By de Grieken word hy Ictis oft door verkorting Kris gheenoemt, moghelijk van Ictirus, een Vogel van deze naam, welken hy in verw gelijk is. *Grapal-
dus* noemt hem Pholita. *Gesnerus* Pholeuta, en dat met recht: want Pholea is by de Grieken een hol van wilde beesten.

De Schrijver van de natuur der dingen, zeit dat hy van verw tusschen wit en geel, met een witten buik, roodachtige ooghen, en groter als de tamme Wezel is. *Aristoteles* maakt hem van lijvigheid als een Cyperse Kat, maar in hayr, vorm, en witheid van 't onderdeel van de gemeene Wezel veel verscheiden.

Dat hy in Hooghduitsland, Italic, en Vrankrijk niet ghevonden werd, verhaalt *Gesnerus*. Datse alleenlijk in Afrika zijn *Strabo*. Datse ook in Engeland zijn, verhalen veel andere.

Hy leeft met honig, Visch, Duiven, en Konijnen-vlees, dat hy heel graag eet.

Als

Naam.
Ambr. H.
Digit. l. 2.
c. 16.

Beschrij-
ving.

Plaats.

Spijs.

Als de wijfjes geil zijn, en met het mannetje niet verlamelen, worden zy met opblazing bevangen, en sterven.

Teling. Zy verlamelen als de Katten, werpen seven oft acht jongen op eenmaal, en dragen veertich dagen. Haar jongen blijven na de baring dertich dagen blind, en loopen op den veertigften dach na haar verkregen gezicht op de jacht. Als zy gram ghemaakt zijn, fchieten zy een ruikenden drek uit. In een houte ton getamt zijnde, slapen fy een ruimen tijd.

Onderfcheid. In Narbonne worden zy gbebruikt om Konijnen te vangen. Elders om de ontgangkelijke Vogels-nesten uitte muiren te halen. Hier toe behoort een gheslacht van de Foret van 't eiland Zeilan, 't welk de gekroonde Slang een groot vyand is. Wanneer hy tegen dien vechten zal, eet hy eerst de wortel van Slangen-hout. Van geen ander gheslacht is het dier, 't welk *Agrikola* Hamster noemt. Het is groter als de tamme Wezel, van verw op den rug als den Haas, an den buik swart, en an de zijden blinkend-rood, met korte voeten. Hy vergadert veel koorns in zijn hol. Het Land van Durlingen is van haar vol. De Putorius oft Bonfing heeft zijn naam van zijn reuk: want hy gheeft altijd een stinkenden afem uit. Eenige hebben hem Ichtis genoemd, om dat hy graag vischeet. *Scaliger* meent ik heeft hem Stink-kat, oft Stinkbonfing genoemd. Hy is van lijf de Marter ghelyk; maar groter, dunder van hals, en breder an den onderbuik, swarter van start en voeten, en an de zijden geelder. De huid bestaat uit tweederley hayren, d'een korter en geel, d'ander langer en swart. Dat de benen van de linkerzijde korter zijn, is van zommighe gheloof; maar d'ondervinding streeft 'er tegen. Zy houden haar in de stallen, koornfchuiren, bossen, en an de oevers. Zy leven met muizen, hoenders, en andere Vogels, die zy terstond het hooft afbijten; met vis, kinkvorfchen, enz. In den Herfst stinken haar vellen meest; 's Winters niet zo seer. *Albertus* gedenkt een Wezel, die hy Noerza noemt, van grootte alseen Marter. De hayren hellen na 't geel. Hy verschuilt sich in de eenighste plaatsen van de bossen, en geeft een vuilen stank van zich.

XI. HOOFT-ST.

Van de Marter en Zabel.

Ambr. H.
Digit. l. 2.
c. 18.

DE Marter heeft zijn naam van zijn wreedheid ghekrege, want hy is Mars-achtig. Andere noemen hem Marta en Marterus; enige Foina, Gainus, en Scifmus. Hy heeft heel witte ongelijke scherpe tanden. De hondstanden steken in beide kaakbeenders uit. Daar ses heel kleine van verscheide hoogte tusschen beide staan,

die het ampt van snijtanden bedienen, nochtans met dit onderscheid, dat de snijtanden van 't onderkaakbeen heel klein zijn. Van de maaltanden zijn 'er acht zaagfwijs, en enige drykantig. De leste in de bovenkaak staan veel meer inwaarts als d'andere, namentlijk in 't verhemelt zelf. By *Severinus* is omtrent de innerlijke delen dit angemerkt. De zenuwachtige vezelen onder de huid passen in stand, en ghetal op al der ribben. De ribben zijn veerthien in getal. Zy hebben geen vleesig vlies. De spieren van den buik leggen tusschen de twee rokken van de penszak. De penszak schijnt zo dik en vast als het hoornvlies van een Koe-oog. In de lengte, volgens die streep, die op den navel past, was zy vleesig; maar niet breed an haar onderdeel. Het net was an de maagh, en onder an de darmen, en de milt; maar de milt was klein ter linkerzijde an de maag vast, daar hem een deel van het net anhechte. De maag was groot ten aanzien van 't kleine lijf, bestaande uit een dobbelen rok; maar de buitenste was witter, de binnenste glat, en beide dun. De darmen waren achterwaarts door een vlies an den ruggraat vast, sonder blinden darm, en alle eenvormigh. De waterblaas was langwerpigh, dunder als de maag, en lach op den rechten darm. De lever bestond uit seven quabben, van welke een swakke in dry gespleten was, alseen Hanc-voet. De middelste so drykantig, was door een kort vliesje an de holle ader ghehecht. De rechter nier lach hoger. De uitmelkende linkerader was langer als de rechter, beide van de grote hartader voortkomende, en niet van gelijken uitte holle ader. Nochtans ben ik in twijffel, en weet niet, of ik haar t'onrecht niet verborgen heb. An de holle ader staan weersijds roodachtighe oft geele kliertjes; maar de rechter en opperste is door takjes van aderen an de lever ghehecht. De holle ader zend veel takken na den ruch-graat door de tusschen-ruimte van de lenden-spieren, gelijk ook doet de grote hart-ader, onder de holle gelegen. De zaat-vaten sakken van 't midden der nieren; maar zijn an het onderdeel weersijds gheklooft, van welke de ene tak an de bal vast groeit, en buiten den buik schiet. Het teellid, van de banden van 't Koekkoeksbeen voortspruitende, is kraakbenig en hart, als oprecht been, an zijn bovendeele als een boor ghedrait, met zijn rok bekleed, die an 't begin vast angehecht, en in 't einde doorgaat, is alseen naald. De rechter-waterpees is hooger in de blaas gevoeght als de linker, en daar zakt een heel kleine zenuw, recht neder an de rechterzijde van de holle ader gehecht, en schiet voort in 't begin van de zelve. An de linkerzijde zakt ook een zenuwtje neder tot in de oppermond van de keeldarm. Het middelrif an de einden van de lever schuins

Zootom.
Demokr.
P. 317.

schuinsneer sinkende, is in de selve zijde ook an hem vast. De holle ader schiet in de rechter holte van 't hart, omtrent het rechteroor, 't welk swart, en vol bloeds, en groter als het linker is, dat wit en bloedloos is. De selve holle ader wordt verscheidentlijk in de rechter zijde van de lever verdeelt. De grote hartader is in de linker holte van 't hart gehecht, wijl hy zich drayt, en na beneden buigt. De holle ader rechtsom een weinig boven de long geschoten, drayt en verdeelt sich in zes takken, en verandert in de ongepaarde ader, de selve klimt opwaarts, weerzijds na 't onderste kaakbeen. De long bestaat ter rechter zijde uit vier kleine quabben, ter linker uit twee groter. Zy worden veel in de Noordse landen gevonden: In de bergen van Hoogduitslandt die teghen 't Zuiden an Italie leggen. Sy houden haar in de daken van de grote gebouwen, en in de bossen van de den en beukenbomen. Zeker boer heeft an *Gesnerus* verhaalt, dat hy in een grootte denneboom een Marter met vier jonghen gevonden heeft. Vrankrijk heeft de Marters van de dennebomen niet: Uit Polen worden zy somtijds gebracht, die bleek bruin zijn. Men seit, datse behalven de gemene spijs van de Wefels ook Heesters eten. Haar drek ruikt na Muskus. Zy worden lichtlijk tam. *Gesnerus* had een tamme, die den Hond daar hy by opgevoed wierdt, seer beminde, en over wech navolghende. Als hy los was, liep hy langs de huizen en quam altijd weder, en lach en speelde op zijn ruch als een Kat. Hy is nochtans niet te betrouwen daarom raden zommighe haar de hondstanden uit te breken. Zijn vet is in gebruik. Uit het vel onder de keel, worden ghesonden mutsen voor 't hooft ghemaaft. In Kanada nayen de vrouwen de kinderen in dese vellen. Daar zijn twederlei gedaanten. De een tam met hayr, uit ten swarte geel blinkende, uitghenomen dat deel van de start het welk wit, en by de Bondwerkers Faina gheenoemt is. Hy is van lijfvigheid als een Kat, met korter benen en naghels. Hy loopt over velt, dood de Hoenders en Suipt haar eyers. De andere is wild, met helderder en sachter hayr, en een gele strot. Van dese wonen sommighe in de eyke en beuke boomen, andere in de pek en denne bomen. Men seit, datter omtrent het Bregantinsse meir zijn, die's nacht lucht geven. De Zabel, word na het ghevoele van sommige by *Aristoteles* metten naam van Satherius, by *Niphus* van Cebal gheenoemt. *Alciatus* noemt hem Sarmatise en Schytise Muis. *Agrikola* maakt hem wat kleinder als de Marter geheel uitten donker geelblinkend behalven de krop die asgrauw is. Zy worden in de Noordse lan-

den en uitterste bossen van Moskovie gevonden. Maar in Littauw, wit Ruissie, en omtrent de Kronise zee: en in Lauerusa een bosch van Scandinavia. De bestevellen zijn, die de Tarters en Lappen oversenden. In een landschap van 't rijk Kongo worden zy overvloedig gevonden, gelijk de beschrijving van Guinea getuigt. Zy jagen vogeltjes, wijl zy in de donkere bossen verschuilen. Het zijn dieren uitter aart behendich en sonder rust. Daar is angemerkt dat haar vellen in 't onderste van de kist geleit, en met andere klederen beswaart, na dry daghen byna weder heel bovengerefen waren. Als zy mette hand gehandelt werden blyven sy altijd ghelijk. De kostelijkste zijn die langhe hayren na het swart hellende hebben. In de Zongehangen bedervense. Ghy zult haar van de Mot bewaren, indiengy haar schudt, en met alsem gewonden wecht lecht. Haar waardigheid is groot. *Agrikola* heeft gesien dat veertig vellen voor duisend goude kronen gekocht wierden, *Ambrosinus*, een Wintermof uitte selve ghemaakt voor vierhondert ponden Bononifs gheldt. De Inwoonders van Obdoria offeren die haren afgodt Zlata Baba. *M. P. Venetus*, ghetuigt dat de hutten van den grooten Cham van Tartarien daar mede ghedekt werden.

XII. HOOFT-ST.

Van de Genetta, en ee Zibeth Kat.

DE naam van 't dier Genetta genoemt, weetmen niet van waar sy afghenomen is. Zommighe om dat het een Spaans woord is, geloven datse van een plaats aldaar haar naam hebben. Andere noemen hem spaanse Kat, enige Genet-kat, zommighe weder de kleine Panther van *Oppianus*. Hy is kleinder als een Vos. Het gehele lijf schoon met swarte plekken verciert, want het overighe is donker oft uitten gryze donker vermengt. De ghehele huidt is met dicht hayr beset, en niet onanghe naam van reuk. Hy word in Spanje gevonden omtrent de waterighe plaatfen, daar hy de kost zoekt. Een Mof van zijn vellen wort voor vijf en twintig, oft dertig pond Bononifs geld verkocht. De Zibethkat die by de oude mogelijk onbekent geweest is, noemen de huidendaagse Grieken Zaperia. *Scaliger* Katus Zibethus, *Ludovikus Romanus* Felis Zibethi, andere noemen hem Sivette, en Katus Sylvestris, oft wilde Kat. *Gyllius* cengescacht van de Panther, om dat die alleen ruikbaar by de oude gheacht wierd. *Bellonius* noemt hem de Hyena van de ouden. Hy is met tanden en ruwe hayren ghewapent. Van het hooft tottet begin van de start

Ambr. H.
Digit. l. 2,
c. 21.

Ambr. H.
Digit. l. 2,
c. 22.
Scalig. ex-
ercit. 211.

ishy een menschen arm lang. De diepte van de benen totte voeten, is omtrent een derdendeel van een arm. Hy is byna zo groot als een Vos, van verw als een Wolf, met swarte plekken befait. Hy heeft een beurs omtrent de liefsche, daar het reukwerk, Zibeth genoemd, in vergadert wordt.

Rondelet.
Pharm.
1. 3. c. 16.

Rondeletius doeter by datse van opsparringh langwerpig als een Das is, maar niet zoo ruw van tong als een ghemene Kat. Zy worden in Pegu, Kongo, China, Kambaja, en de bossen van Ethiopie gevonden, 't welk wy by *Leo Afrikanus* lesen. Zy worden ook uit *Aegypten* overgebracht, daar sy veel jongen voortbrengen. Datse uit Spanje na *Italië* gebracht werden, heeft *Kardanus* niet qualijk geschreven. Zy eet graag rauw vlees en wilde Muizen. Te Rome wierdt zy by de Kardinaal Galeottus met vlees van jonghe Duiven gevoedt. Zy eten ook soete dinghen en rijs met eyren. In China het Soethout datse Kamaron noemen, indien het dat selve dier is, daar *Pigafettu* in zijn reisboek an gedenkt. *Scaliger* heeftze te Rome en Mantua zoo tam ghesien, datse onbeschadicht van de menschen op de schouders gedragen werden. De Consul van Florentie heeft 'er een te Alexandrie so tam gehadt, dat hy mette menschen spelende, haar sonder te beschadigen, by de neus oren en tanden vatte. Hy was van jongs af met menschenzoch gevoed. Het uitwerpsel dat uitte beurs an 't uitterste van den aars, tusschen de dybenen, met enge gaatjes versien, uitvloeit, is na 't getuigenis van *Fallopious* eerst wit, en wordt metter tijdt geelachtig, en ten lesten swart. In 't eerste is dit reukwerk swaar, want het ruikt wonderlijk sterk, maar 't saamgheronnen, en in de lucht gestelt, krijgt het een zoete angenaamheid. Enige willen dat het zaat, van dat dier is. Het wordt met een zilvere, kopere oft hoornachtighe lepel daaglijkx een vierendeelloods swaar uitgenomen. Zy gheeft meer Zibeth, indien se, eer het vergadert werd, met een stok wordt ghetertgen gram ghemaaft. Andere schrijven datse jaarlijkx van self op sekere tijdt rasent werden, en een ruikend vocht uit de teel leden schieten. Dat in een hoornig vat vergadert is, wordt beter en langer als in een ander bewaart. Daar zijn enige Edelluiden te Lissbon, die jaarlijk een inkomen van de Zibeth, over de vijftien hondert goude kronen hebben. Het heeft zijn ghebruik in de Genees-konst als elders. In de kronkeldarm-pijn wordt een greyn in de navel ghestreken, en met warm broodt beleid. Van *Krollius* wordt een zalf daar die zap in gemengt is, tegen de wervelsiekte, en de geraaktheid gepresen, om het tipje van de neus, de hooftslapen en het operhoofd daar mede te bestrijken. In de

Majol.
Colloq. 7.

opstijging wordt het an de schamelheid gestreken. Het word met ossengal, wecke styrax, en honig vervalscht. Daar worden ook Cyperse poeyers, zepen, waters, olyen, rookingen en andere dinghen uit gemaakt. Waar van gy *Ambrozius* kondt nasien.

XIII. HOOFT-ST.

Van den Haas.

DEN Haas by de Latynen *Lepus*, word by *Izidorus* *Levipipes* oft lichtvoet genoemd, om zijn geswinde loop, oft om dat hy met zijn ruighe voeten heel sachtjes voortgaat, by andere word hy van de *Æolyers* in Beotia, die met een oudt woordt dit dier *Lepori* noemden, afgetrokken, en wort so genoemd, om dat hy slijbberig voortschiet, en niet wel kan achterhaalt, oft gevat werden. Maar *Scaliger* leeft *Liporis* en *Liporris*, by andere word hy Lagoos Lagejos, en by die van Attika Lagos genoemd, gelijk ook by de Joniers zo Eustathius leeraart. Hy wordt ook Dasypus van zijn ruighe voeten, Dromalos, Prox, en Tachines, zonder twijfel van zijn snelheid, genoemd. De Kretensers noemen haar Keke-nas. *Albertus* heeft de *Lepus*, de *Trochus* van *Aristoteles* genoemd.

Op de beschrijving behoeven wy niet te staan. Hy heeft een kort rond hooft, een engen, ronden, sachten, langwerpigen hals, verheven oren: rechte en losse schoften, geen vleesige borst, een langwerpig ronde ruchgraat, een ingevallen buik: lichte benen, welkers voorste weinig van malkander staan, de achterste zijn onder de knie als de letter *Λ* gescheiden, en het gehele lijf is buigzaam. Indien ghy de innerlijke delen besiet, hy heeft een heel groot hart: maar die omtrent Brilet, Therne, en Chersonesus an de Propontus houden, en in 't land van Sicinus omtrent Bolba verkeren, hebben een dobbele lever, die oft zodanig inder daad, oft zo geklooft is, dat hy een dobbele vertoont. Het kraakbeen van de ogen is an den voorhoek breder, en achter het minderbrein, een wormvormig lichaam. Het verwulfdde lichaam is in andere niet angemerkt. Het been van 't oor is dun en doorschijnig als van een Kat. Onder de getande dieren, die maar een maag hebben, heeft hy alleen stremfel. Zy worden overal in koude en warme landen gevonden. Datter uit Lybie witte gebracht zijn verhaalt *Pausanias*. In 't eyland van Indie Mazzua genoemd, zijn zy so overvloedig, datse overal van de Inwoonders dood geslagen werden. Indien wy *Fernandus Lopez* gheloven. Op den berg Atho ook zo veel, datse by *Ovidius* tot een spreekwoord geworden zijn. Zy be-

Izidorus
Orig. 1. 12.

Beschrij-
ving.

Plin. H. N.
l. 11. c. 37.
Zootom.
Demokr.
p. 309.

Aristot. de
partib. l. 3.
c. 15.

Ovid. l. 2.
de art.
amand.

bewonen geboude, en ongeboude plaatsen, voornamentlijk die van jaghers niet veel besocht werden. Datse in Ithaka niet zijn, en daar levend gebragt zijnde sterven, verhaalt *Aristoteles*. Van't voedsel van den Haas spreekt *Bargeus* Aartig aldus,

Voedsel. *Hy eet het jeugdig gras dat op de velden groeit:
En plukt de korenayr die op zijn halmen bloeit.
De wortels onder d'aard, de schorssen van de telgen.
Hy schaamt sich niet den eyk en appel te verdelgen.
Hy spaart de geers, noch vits, noch't groene olmen lof,
Maar in de wilde muntb, gewassen uitten hof,
En't geurig watergroen, dat in de vochte dalen
Gelijk de wilde Thijm gewoon is om te dwalen,
In d'edele poley, die't harte vrolijk maakt,
Boet hy zijn meeste lust wanneer hy haar genaakt.*

Teling. Zy versamelen achterwaarts tegen mal-kander, gelijk alle dieren die achter uit pifsen. Zy worden op alle tijden geil: Maar *Xenophon*, en *Pollux* oordelen, datse voornamentlijk in de Lente versamelen. Na de eerste versameling, worden zy over vrugtbear, so dat de Rymer wel schrijft:

*Zy teelt en voed haar jong, en vleit zijn teren aart,
En pleecht haar geile lust zo lang tot datse baart.*

Het is dan geen wonder datter swangere jongen in een opgesneden Haas gevonden zijn, 't welk wy by *Alianus* lesen. En het is geen wonder dat *Astypalea* uit twe Hazen, ten tijde van Antiochus Gonata, in korten tijd, zo met Hasen vervult is, datter binnen een jaar meer als zes duisent gevangen wierden, gelijk wy by *Atheneus* lesen: en dat geheel Gero, een eyland van de Scarise zee, certijts sonder Hasen zijnde, binnen korten tijd van een swangere Haas met haar nakomelingen vervult is. Zy werpen in heymelijke plaatsen van de bossen nu twe, dan dry, en zomtjids vier jongen.

Kunne. Haar kunne zult ghy dus best kennen, als ghy anmerkt dat het wijfje langer van hooft, dikker van lijf, en langer van oren met vale hayren op den ruch, na het swart hellende, beset is, en dat sy, als de honden haar volgen, haar streek in 't lopen altijd omraamt, en dikmaal door een selve wech loopt. Maar dat het mannetje roodachtige schouders heeft, daar in 't midden langher hayren op staan, met een korter en stomper hooft, en de hayren van den baart en oogschellen ook langher heeft, met korter en breder oren. Dat hy in het vervolgen van de honden recht doorschiet, en somtijds wel thien duisent treden verloopt. Hy heeft vyandschap metten Arent, Raaf, Wesel, Vos, en Honden. Zy leven seven jaren.

Ouderdom. Haar ouderdom wordt uitte holen oft liever kloven, omtrent den aars bekend, indien men *Archelaus* en *Albertus* gheloven mag.

Stem. Sy hebben een sijne stem: de schrijver van de Nachtegaal noemt het een gesucht.

Aart. Tot haar aart behoort haar voornaam ver-

mogen van leven. Want als hy slaapt houdt hy de ogen open: Zijn ghehoor is heel scherp. Want op't minste geruis van de bladeren ontfelt hy zich en vlugt. Hy gebruikt ook zijn oren tot een anhitfing van lopen, met welke hy de selve bestiert en matigt. Als sy slapen sullen, verwarren sy met over en weder lopen haar voetstapen, op dat de plaats van haar sluimerhol niet soude ghevonden werden, en springen ten lesten met een groote sprong daar in. Daar weer legghende, voeghen sy haar dybenen onder de heupen, mette voorste voeten t'saamgekoppelt, en beide oren op de schouders neergebogen. Als sy uit haar holen komen vermaken sy haar graag in schoon weder. Zy beminnen zoo haar geboortplaats, datse geen vremde toelaten. Zy worden lichtlijk tam, en te vet geworden zijnde stervense. Maar lopen by gelegentheid weder lichtlijk voort, en keren tot haar oude wijs. In de bossen worden sy selden vet, mogelijk om datse daar altijd in vrees zijn.

Tot haar verstand behoort. Datse met het ankomen van de Winter haar legher op warme plaatsen maken: en in de Zomer tegen 't Noorden leggen. Datse heel ver om haar voetsel loopen, om door dat lang lopen, geoeffent zijnde, de snelheid van haar voeten seker te maken: Datse om de jager te bedriegen, in 't rond lopen, en alle Heesters schuwen, op dat haar daar an gewreven hayren, geen reuk an de voorbylopende honden soude toefenden. Datse wanneer zy de honden loom in 't vervolgen sien, traag voortschieten, maar als de andere prangen, gheswind voortrukken. Datse den lesten van de jaghers tussende aarde kluiten, die van de selve verw met haar zijn, anghedaan zijnde, heel looslijk haar verbergen.

De Joden is het verboden haar in spijs te gebruiken: maar by de Heidenen zijn sy altijd, na datse van Attalikus Cydonier op de tafel gebragt zijn, in achtung geweest. Zo datmen meende dat het Hasen vlees een schoon aengesicht maakte. En daarom at hem Alexander Severus alle daag, gelijk wy by *Lampridius* lesen, en hebben daar van ook een teken by *Martialis* an Gallia. Maar van wat gematigheid dit vlees is, zullen wy niet veel onderzoeken. Met een onderscheidt alleen kan het afgedaan werden. Die van twee, en dry maanden en ten hoogsten zes, zijn heel goet van zap, en licht te verteren, De jarige, en ouder zijn van grof voedsel. Daar zijn nochtans jaghers ghevonden die daaglijk hasenvlees aten, en die, zo ver ist van daar datse souden treurich zijn, altijd vrolijk waren. Maar dat Kato de Keurmester gewildt heeft, dat de Grieken metten Haas, en de kool souden ghevoed werden

Verstand.

Gebruik.

Martiall. 5.
Epigr. 30.Brujer. 1. 83
de recibar.

Galen. I. 11
de simpl.

is mogelijk van de jonge te verstaan, die op de berghen en vlakten leven, en de *Serolium Pelei*, en andere droge kruiden eten, zijn beter als die in waterige plaatsen houden. Zy worden ook meest in de vorst ghepresen. De wijs van toebereiding belie by *Ambrozius*. Hy heeft byna gheen deel dat geen gebruik in de Genees-konst geeft. Ja zijn drek is daar toe ook dienstig. Het hoofd ghebrand en met Berenvet ondera zijn gemengt, geneest het gebrek *Alopecia* zo *Galenus* seit. De herfsene helpt het voortkomen van de kindertanden, als de kevels daar dikmaal mede bestreken werden. Met wijn ghedronden beletse het willig water maken. Het hart word tegen de vierendaagse koorts angebonden. Het poeyer van 't ghedroogde wordt met eenderdendeel *Mannathuris* van *Sextus*, tegen 't vallend-evel met wijn ingegeven. De long wort op de pijnlijke ogen geleid. De lever wort tegen de gijlloop met wrange wijn ingegheven. De gal met zuiker gemengt, verdrijft de parlen en vlekken van de oogen. Het stremsel van den Haas, die noch niet als zoch geproeft heeft, en dat in de Son oft den oven gedroogt, is van groote kracht. Het word van *Dioskorides* teghen de roodeloop ingegeven. Het trekt de splinters uit de leden, alshet met poeyer van Wierook, en viskus quercinus word opgeleid. Men seit dat het een man te paard, en de vrouw in 't kinderbed helpt. *Dioskorides* seit, dat het, gedronken, de vrucht dood. *Matthiolus* gebruikt de ghekookte nieren teghen de steen. Die veroudert zijnde, en an de voeten gebonden, versachten het voetevel, indien wy *Olaus* geloven. Uit de lijfmoeder bereid *Quercetanus* een geneesmiddel om de vrugtbareheid te verwekken. De selve word ook tegen de ghebreken van de blaas gebruikt. Het vlees in oly gesnerkt, spuit *Albertus* van achter in tegen de bloedloop, en de swering van de darmen. Tegen 't selve geeft *Dioskorides* ook het ghebrande bloed in. Zommighe vermengen dat met garste meel. De melk maakt de vrouwen vruchtbaar. Het vet is goet, mette bloemen van bomen vermengt, om splinters uit te trekken. De tand angehangen verlicht de tandpijn. De koot oft het beentje van de achterste geleding van den Haas, wordt in de kronkeldarm-pijn met een draad uit hazen hayr van *Marcellus* omgehanghen. Het poeyer word gelukkig tegen de selve pijn gedronken. Van *Tragus* wordt het met Poleiwater de vrouwen om te verlossen ingegeven. In 't vallend-evel wordt het met viskus quercinus, parlen, koral, en zaat van Peonie voorgeschreven. Het zet het water sterk af. Het vel word in de self tegen 't scheursel gemengt. Het hayr is goet om 't bloeden, en voornamentlijk van den neus te beletten. De voeten levend afghe-

sneden, worden tegen de pijn van 't voetevel gebruikt, en de pis met spica nardi gelukkig de waterfugtige ingegeven. De drek van de vrouwen by haar gedraghen, belet de ontvangenis, zo wy zommige, en zo wy *Matthiolus* geloven, stoptze van onder geset de vloed van de vrouwen, en verdroogt de vogtige lijfmoer. Het poeyer van de geheel gebrande, word met lauwe wijn de gravelige ingegeven. Tot het selve gebrek bereid *Montagnana* een stikmiddel, en mengt daar onder Joodse steen, en van de spocy die in de stenen ghevonden werd.

Het onderscheid werd van de verw, hoe-grootheid, vetheid, en plaats ghenomen. Ten ansien van de verw zijn zommighe blauwachtig, andere die in swarte aarde leven donker, en die in rode houden rosch. *Ovidius* seit datter in Amerika lopen, die op den ruch als de gemene Haas, het overighe lijf wit, en op de zijde vaal geverwt zijn. Daar zijn ook, zo *Plinius* seit, witte in de Alpen gevonden, en op de hooge bergen van Ananie. *Gesnerus* heeft ook een witte gesien, met swarte hayren an 't opperste van de oren, en bevond dat hy eelder vlees als andere hadde. Wat angaat haar grootte, sy zijn zo groot als de Vossen van *Elimeus*. In Macedonie, en Vrankrijk over de bergen zijn zy groot, in Italie en Spanje kleinder. In Pannonie vetter als in Italie, zo *Manardus* anghemerkt heeft. Wat angaat haar reuk, men seit dat seker geslacht van Hasen zo na de muskus ruikt, datter de volgende Honden dul van werden. Van plaats zijn zy berg, veld en Poel-hasen, ook Italiaanse, Spaanse, Franse, en Indise. De Berg-hasen verschelen van de overige, in swart, groot, wreed, en dikheid van hayren, en witten buik. De Franse zijn meest witachtig. De Spaanse omhelsen de Konynen. Van de Indise spreekt *Nieremberg* aldus: Den Haas noemen de Indianen van nieuw Spanje Citli. Hy is van vorm en voedsel als onze, maar met ooren ten ansien van 't lijf heel lang en breed. Zijn hairen worden van de inwoonders onder het linnen gheweven, dat zy tot mantels gebruiken. De Brasilianen noemen zekere dieren *Kotias*, die so groot van vorm en smaak als een Haas zijn, van rossche verw, met kleine oren, en byna sonder start. De groter van de selve gedaante worden ook *Pakas* ghenoot, met een langwerpigh ronden muil, van angesicht als een Kat, van donkere verw, met witte plekken gesprenkelt, en haar vlees wordt niet alleen op de lekkere tafels gebracht, maar haar huid is ook in waarde. *Amatus* de Portugees seit ook datter in Indie een dier is van anghesicht en grootte als een Haas, 't welk de inwoonders zo lang met stokken slaan, tot dattet sterft. Dood zijnde trekken zy 't vel af, en 't vlees dat blauw

Onder-scheid.

Plin. H.N.
I. 18. c. 55.

Ambros. de
Digit.
Ovid. I. 2.
c. 23.

Nier. H.E
I. 9. c. 8.

van

van slagen is, wrijven en kneden zy als een deeg, 't welk zy mette huid van de zelfde dieren bewinden, en den naam van muskus geven.

XIV. HOOFT-ST.

Van 't Konijn.

Naam.

Het viervoetigh dier dat wy Konijn noemen, by de Latijnen Cuniculus genoemt, heeft zijn naam à Cuniculus, dat is van de holen, die het in d'aarde graaft. Van andere word het Lepusculus, en by *Ælianus* Parvus Lepus oft klein Haasje. By de huidendaaghse Grieken Sunax; by andere Dafypus gheenoemt, welken *Plinius* nochtans van den Haasen 't Konijn onderscheid. *Strabo* noemtse Gajorinchons Lagidas, oft Graaf-hazen, en Leberidas, moghelijk van 't woord Lebris, 't welk by de Grieken een Slangen-huid betekent. Daarom wort het jonge koning, dat noch naakt en eerst geboren is, by de Grieken Liberis, Laberis, en Laurix gheenoemt. *Hermolaus* over *Dioskorides*, heeft het den naam van Adapsgegeven, mogelijk van 't woord Adapanos, 't welk een ding betekent dat niet kan verteert werden. *Erotianus* noemt het Limopojon, om dat het schaarsheid van leeftocht verwekte.

Strabo
Georg. l. 3.Beschrij-
ving.Zootom.
Demokt.
P. 327.

Omtrent de beschrijving hoeven wy niet te blijven hanghen: want het is een heel bekent dier. In een opghesnedene is het volgende van *Severinus* angemerkt. Alle de buikspieren leggen tusschen beide rokken van de penszak, en hangen an de zelve vast. De rechter-darm is klein. Het hart ook klein. De lever groot, en ook de nieren. De milt is langwerpigh, zo groot als een swaluw. De gelijkflachtige lever is van gestalte als een schoenmakers mes, met een breed handvat, midden tusschen de quabben van de lever gelegen. De maag is in gestalte een weinig van 't Verken verscheiden; maar die van de Ratten en Muizen gelijk. An de lever hangt een kleine galblaas. De blinde darm is van grootte wat meer als een gemeene hand breed, van gestalte als een gemenen duim, met holletjes verzien, en een dun byhangsel van dry vingers lang, of meer. De uitsteekfels van de lendenwerfels zijn langachtig, daar grote binne-spieren tusschen beide lopen. *Plinius* ontkent datse in 't eiland Ebuso geteelt werden; maar elders werden zy overvloedig gevonden, namentlijk in Hoogduitsland, Vrankrijk, Italie, Mauritanie, Polen, Moskovie, enz. *Scaliger* stelt een grote menichte van Konijnen omtrent de Moskon in Moskovie. In Spanje komen zy ook veel voort. Zy hebben eertijds an de Balearise Eilanden door het verflinden van 't gemaaide geen kleine hongersnood verwekt. In Zeeland wor-

den zelf an den ingang van de zee overvloedig veel Konijnen gevonden, met welke na des Winters Zonnestand heel Brabant gevoed werd.

Zy eten gras, klaver, kool, latou, lichorei, rapen, appelschellen, en voornamentlijk bakelaar. Met menschen-bloed worden zy haast vet; maar walgen zelf van alle vette kost.

Spijs,
Karol.
Steph.
Agricult.
l. 9. c. 2.

Een half oft een heel jaar oud zijnde, beginnen zy te telen, en ontvangen in warme Landen alle maanden. *Niphus* heeft van een goetd Konijne-man verstaan: Dat de wijfjes die twee oft dry jonghen gheworpen hadden, veerthien dagen daar na weder zo veel wierpen: nochtans werpen zy 's Winters in Italie en Hoogduitsland zelden. Zy werpen vijf, en ten hoogsten negen jongen. Zommige beuzelen dat onder dit gheslacht zo wel de Rammelaar als de Voedster werpt. De Voesters laten haar jongen meer alst wintighmaal op een dach zuighen. Indien yemand de jongen handelt, worden zy gram, en verlaten, quetsen, oft dooden de zelve. De Rammelaars geil zijnde, doden ook de jongen, voornamentlijk zo de Voesters, te zeer met de jonghen bekommert zijnde, voor haar vluchten.

Teling.

Haar aart en verstand getuight her volgende: zy ontsnappen het vangen met een sprong. De plaats daar zy enig gevaar vernemen, verlaten zy; en als d'een verhuist, verhuizen al d'ander mede. Datse herkauwen, is bevonden; en zijn dikmaal door yverzucht zo hatig, datse malkander d'ooren en voeten afbijten: nochtans werden zy lichtlijk tam. *Kardanus* heeft 'er een gezien die de Honden zelf vervolghde. Met haargedurig graven maken zy veelvormighe holen; waarom *Markus Varro* nagelaten heeft, datter in Spanje een treffelijke Stad, op een zandige grond gebout, zo van de Konijnen doorgraven is, dat de inwoners moesten verhuizen. Zy komen niet als 's morgens en 's avontsuit, en loopen niet ver van de gaten. Zy stoppen de kuilen, daar in zy ook wel toefien om van de voorbygaande niet bekent te werden. Het vlees van de Konijnen is malscher als van den Haas, voornamentlijk het jong vlees.

Aart en
verstand.

Een Spanjart heeft haar alder eerst op tafel gebracht. De tamme worden in Spanje veracht, om datse na haar voeder smaken. De wilden zijn in waarde. *Durantes* belast haar eerst te koken, en dan met welruikende kruiden en Varkens-reusel te bereiden. Wat de geneeskunst angaat. Haar vet verzacht de zenuwen, en is goed tegen eenige gebreken van 't water-maken. Hy word gebrand tot het keel-geswel gebruikt van *Marcellus*, waar van gy *Ambrosinus* kond nazien.

Gebruik.

Het onderscheid van de Konijnen word

Onder-
scheid.

Nier. H.E.
l. 9. c. 8.

van de verw, grootte, ingewand, en plaats genomen. Ten aanzien van de verw zijn zy wit, swart, geel, asgrauw. met witte, swarte, oft roffe plekken gesprenkelt. Zoghy haar grootte beziet. *Valerianus* heeftze te Verona by een omlooper gezien, viermaal grooter als d'onse, en wonderlijk vet. In Betika meent *Plinius* datse dubbele ingewanden hebben. Wat angaat de plaats. Daar zijn eenige dieren in Indie *Uria* genoemd, de groote Ratten gelijk, en als de Konijnen. Of zy van de Thracise oft Macedonise verschelen, die *Scaliger* zeidt van Hazen-hayr te zijn; met korte ooren, een dik lijf, en gedrongen, een lange start, byna den Eekhoornghelijk, laat ik den Lezer oordelen. Zommige noemen haar Pharoos Muizen, andere Indise Hazen. Onder de Indise Konijnen zijn ook die, welke wy Indise Varkens genoemd hebben. Van grootte zijn zy als onze Konijnen; maar met korter benen, met ses klauwen an de voorste voeten, en vijf an de achterste. Zy hebben tanden als de Muizen, geen start, een scherpen muil, kleine ronde ooren, en zijn meer met borstels als hayr ghedekt. Haar stem helt enigzins na 't geknor van de jonge Biggen. Zy eten allerlei kruiden, vruchten, brood, en haver. Zy leven dikmaal veel maanden lang zonder water. Voor seven oft negen Voesters is een Rammelaar genoech. Sy zijn ook als de Konijnen overvruchtbaar. Zy werpen ook in de Winter voor de tseftig dagen; maar gheen blinde jongen. Twe Rammelaars sullen in de tegenwoordigheid van de Voesters vechten. Wy sullen hier noch een afbeeldsel van een ander Indisch Konijn by voegen. *Njerem-berg* maakt negen ghedaanten van Indise Konijnen. De eerste zeidt hy is de Paktli, oft de Spaanse, die, zo hy in vet land weid, niet minder aangenaam voetsel als in Spanje geeft. De tweede is de Eliztactotli, oft Witborst. De derde Kuitlatépotli, oft Kortstart. De vierde behoort tot die van Peru, en word Tokanthoetli ghenoecht, van gestalte als de Mexikaanse Mol, die zy Tuka noemen. De vijfde is de Quauhtotli. De sesste de Metochtli. De zevende de Kako-tochtli. De achtste de ander Kortstart. De negende en leste van zijn roode en roffche verw word Hapaztochtli ghenoecht. Zy verschelen alle een weinig van malkander, en worden daarom met verscheide namen ghenoecht. Haar voedsel is onanghenamer als dat van d'onze, en harder. Dit is uit 't geen met de hand gheschreven is van den gheneesmeester *Franciskus Hernandus*. Het lust ons noch een ander gevoelen ook mette hand gheschreven, van de Konijnen van Spanjola hier by te werpen. Zy waren zeidt de onghenoemde Schrijver van vorm als een Konijn, hoewel wat kleinder als die van Kastilie. Haar vlees is goed en

angenaam, Zy leven op de bergen, onder de kruiden, en niet in de aarde. Daar zijn vier gedaanten van de zelve. Sommige zijn *Quemi* genoemd, die harder en groter zijn; andere *Uria*, enige Mohlas, andere Kuties, dese zijn klein, lekkerder en ghesonder. Hier toe behoren de *Viscacha*, een geslacht van Konijnen, also ghenoecht om datse de Katten in langheid van start gelijk zijn. Zy beminnen de sneeuw, welk haar vraatsucht ook vereischt. Het hayr was eertijds aangenaam, in waarde en gebruik.

Nier. H.E.
l. 9. c. 9.

XV. HOOFT-ST.

Van den Eekhoorn.

DE eerste die den Eekhoorn *Sciurus* ghenoecht heeft, is *Oppianus*, die ten tijde van de Keizer *Antonius* geleefd heeft. De naam schijnt van *Schia*, dat een schaduw, en *Ura* dat een start betekent, om dat hy sich mette start beschaduwte, afgekomen te zijn. Hy word ook *Hippurus*, en *Kampsiurus*, mogelijk van *Kamptein*, dat is buigen genoemd, om dat hy op sijn aars sittende, zijn start boven sijn rug buigt. Eenige hebben hem *Eleion* genoemd, welke naam eighentlijk de Rat toekomt. De Latijnen noemen hem in 't gemeen *Sciurus*; andere noemen hem *Nitela*, oft *Poger*, om dat hy int klimmen op de bomen tracht en poogt, gelijker by den ouden Uitlegger staat. *Vincentius* noemt hem *Pirolus*. *Albertus* ook *Spiriolus*. *Belluacensis* noemt hem *Scurulus*, van *currendo*, dat is lopen.

Ambr. H.
Digit.
Vivipar.
l. 2. c. 26.

Hy is uit het geslacht van de Muisen. Hy heeft de ondertanden langer, en den blinden darm in grootte de maag gelijk.

Beschrij-
ving.

Zy worden byna overal gevonden; maar meest in de Noordse Landen, daar zy schoonder van verw zijn.

Plaats.

Zy eten appels, kastanje, haasnoten, beukennoten, pijnkarlen, en ook eykels, en vergaderen 's Somers haar kost in de hollen tegen de winter.

Spijs.

Zy paren in de Lente, en maken haar nesten op de hooge bomen, tusschen de takken, uit rijlen en bladren. Men seit datte jongen na den derden of den vierden dag uit 't nest lopen. Zy baren dry of vier jongen t'effens.

Teling.

Sy vertonen haar aart en verstant daar in, datse door een natuurlijk ingeven haar eerste poten voor handen ghebruiken. Datse somtijds zo tam werden, datse spottelijk als schomperen. Datse, als zy loopen, de start naslepen; maar zittende, over den rug opheffen, en in 't springen van de selve, als van een vleugel geholpen werden. Datse in de hete Son haar mette zelve dekken. Datse over de rivier varende, op een schors zitten, en de start voor een zeil ghebruiken. Datse ten lesten, het onweder voorzienende, haar gaten, daar de wind van daan komen sal, toestoppende, die van d'ander

Aart.

zijd

Bruijer, de
recibar.
l. 13. c. 29.

zij openen. Zy worden van zommige in de spijs gebruikt. By de Velleise volkeren worden zy onder de lekkernyen gerekent. Haar vet versacht, en word wonderlijk van *Galenus* tegen de pijn der ooren ghepresen. De guichelaars ghebruiken de tanden om voorseggingen te maken. Het onderscheid word van de verw en plaats ontleent. Zo ghy haar verw beziet. In Hoogduitland zijn zy in haar eerste jaren swart, daar na worden zy rood. In Polen zijnse vaal, met rosch vermengt. In Russie geheel asgrauw. In Podolia na't zeggen van *Kromerus* lopen dieren zo groot als de Eekhoorn, die in de aarde leven, en met een verscheide gevleete huid bedekt zijn. Wat angaat de plaats. Daar zijn Eekhoorns die Pontise Muizen, van de Pontus genoemd werden. Daar zijn Getulise en Indise. De Pontise Muis word by *Aristoteles*, en *Plinius* zo gheenoemt, om dat hy uitte Landen omtrent de Pontus tot gebruik, en klederen ghaalt wierd. *Mathiolus* schijnt hem Mus Laslicus te noemen. Andere noemen hem Venetse. De Polen noemen hem Popiciza. Hy is uitten witte asgrauw, nocht heeft zo brede start als de gemeenlijk-ghenoemde Eekhoorn. Hy is van de zelve aart metten Eekhoorn. In de Winter valt hy in diepen slaap. Daar zijn 'er die meer asgrauw op den ruch, andere die meer rosch zijn. De Getulise is verscheiden geverwt uitten rosch, en swart. Van de schouders lopen over de zijden en rug, witte en donkere strepen, op zekere streken beurtswijs onderscheiden na de start, heel gierlijk. Hy is een weinigh minder als de gemene Eekhoorn, en heeft hangende ooren, rond, en byna 't hooft gelijk, over 't opperste van de huid gestrekt. In de lengte is het hooft dat van de kinkvorsch gelijk. Van de Indise zijn 'er vijf oft zes gedaanten, van welke *Nieremberg* aldus spreekt: De eerste ghedaante van de Quauhtechallotl, word Tilitik, oft Tlilokotequillin genoemd, welke naam van de verw van zijn lijf en start ghenomen is, te weten zijn swartheid, en van de pijnbomen daar hy in woont. Hy eet appelen die hy van de bomen geplukt, en in zijn hollen gesleept heeft, en voor zijn Winter-kost bewaart, daar hy ook zijn jongen verslint, en alles opknaagt. Hy is listig. Hy t'zinkt als een Mus, en heeft een ruighe start daar hy zich geheel mede dekt. Hy word lichtlijk tam, en met allerlei kost ghevoed. Als hy eet staat hy op zijn achtervoeten, brengt mette voorste de kost na de mond, en dekt merendeel zijn start, oft mette zelve zijn lijf, behalven als hy loopt: want dan steekt hy die uit. Als hy grimmig is, steekt hy de hayren op. Zijn vellen worden in de klederen gevoert, om de warmte en 't gieraad, waar door de winterkoude op die wijs verdreven wert. De tweede de Quauhtechallotl,

Nier. H. E.
l. 9. c. 34.

Quapachtli oft Kortikolotequillin van zijn gelen buik gheenoemt, word byna eens zo groot, en is uitten witte swart, en donker geverwt, uitgenomen den buik, die bleek oft geelblinkend is, ghelijk wy angeroert hebben. Hy heeft een lange ruighe start, daar hy zich mede dekt. Hy leeft in de gaten en holen van de aarde besloten, daar hy ook zijn jongen opvoed. Hy eet Indiaans koorn, dat hy van de velden stelende, tegen den Winter verberghet. Hy is listig als de andere, en word nimmer tam, oft verleit sijn oude woestheid niet. De derde Tlechallotl genoemd, heeft byna een kale start, korter, en geen negen duim lang. Hy word nimmer tam, en bijt altijd streng, en knaagt al wat hem voorkomt. Hy is uitten witte en donker vermengt, geverwt, en op zijn achterbenen sittende, eet hy sijn spijs; maar voornamentlijk de Mais of Indiaans koorn, dat hy mette voorste poten anvat. Zijn ooghen zijn groot ten aanzien van zijn andere delen. Hy leeft in holen, die hy met de nagels lichtlijk uitgraaft, en met wol, katoen, oft ander zachte stof bestrooit, en t'zinkt als een musch. De vierde Thalmototli gheenoemt, is een span lang; en heeft een hooft en oogen, ten aanzien van 't lijf heel groot. Een langhe ruighe start, met witte, swarte en donkere strepen onderscheiden, daar hy zich op de zelve wijs als andere mede bedekt. De verw van 't gehele lijf is verscheiden, die somtijds na't goudgeel helt, in het overige de andere gelijk. De vijfde Quinichpatlan, oft vliegende Muis genoemd, is met donker en swart-vermengde hayren gedekt, welke omtrent de armen en benen langer zijn, op de vorm van kleine vogeltjes, door welkers behulp hy zich met zulken gheswindheid van d'een op d'ander boom werpt, dat hy gezeit werd te vliegen; maar hy is kleinder als d'andere, met een klein Muizen-hooft, grote ooren, en ghebruikt geen verscheiden voedsel van de andere. Men zeit dat zijn start gebrand, gepoeyert, en ingenomen de barenden Vrouwen helpt. Daar is noch een ander geslacht Yztaachtechalotl gheenoemt, de andere in vorm, lengte, en grootte van start, hooft, hals en billen, die boven geelblinkend zijn, gelijk. De start is beurtswijs blauwachtigh en bleek, met geelblinkende strepen onderscheiden. Het overige lijf is witachtig, waar van hy den naam heeft.

XVI. HOOFT-ST.

Van de Rat.

Dat de Rat in 't Latijn Glis genoemd is, is van zijn vetheit meent *Izidorus*: want gliscere beteekent groeyen en vet werden. Hy schuilt de geheele Winter in de gaten, daar hy vet werd. Hy word by de

Naam.
Ambroz.
de Digit.
Vivipar.
l. 2. c. 29.

de Grieken Eleios, 't welk by de oude met met een byghedane G Gelaïos is, waar van mogelijk Glis komt. Hy word alzo ghe-noemt, oft van ele, om dat hy in de bossen en open plaatsen verkeert, oft van Eileo, om dat hy in de gaten van de boomen den geheelen Winter t'saam-gherolt leid, en slaapt. Andere hebben hem Lagoneiron, oft slapende Haas genoemd. Enige noemen hem Myoxon, als of hy de opsparring van de mond, ten aanzien van andere Muizen, spitser hadde.

Beschrij-
ving.

Hy is gelijk gezeid is langwerpigh van muil, met scherpe oirtjes, geen zo ruighe start, metten middenbuik meer gebult als de Eekhoorn. Op de zijden en den rug is hy geheel afgrauw, hoewel datter gevangen werden die an den buik rosch zijn.

Plaats.

Zy houden haar niet in de bossen, maar in de Boere-huizen. Datse in Yrland niet zijn, word in 't gemeen gezeid; nocht elders in die huizen, welke uit Yrlands hout gemaakt zijn, dat my d'ondervinding gheleert heeft valsch te zijn. In de bergen omtrent het land van Gorits, en de bergen van Karniola, Karnten, en Stiermark zijn zy overvloedig.

Spijs.

Zy eten eikels, beuken, noten, appelen, en andere dingen. Zommige nochtans ontkennen datse appels eten, en zeggen datse die alleenlijk openen, en de korlen eten. Waat angaat haar aart en verstand. Zy worden 's Winters met slapen in de holle bomen vet, en storten zo diep in datse nauwelijk door 't vuur opgewekt werden; ja zy legghen als dood, en roeren eer niet voor datse in heet water geworpen werden. Zy telen in de Somer-tijd, en voeden haar jonghen in den Herfst. Die haar Ouders door den ouderdom verfwakt, met grote zorchvuldigheid voeden. Zy verlaten ook de vervallen huizen, dry maanden eer zy omvallen, op de wijs van de Muizen, om datse voelen dat haar ghebouw allengsjes begint te leuteren. Haar ouderdom eindigt met de Winter-rust, wyl zy alleenlijk ses jaar leven. Die van een bosch komen dikmaal alle t'samen, en zoder enige die met een berg oft rivier afghescheiden zijn, by komen, vechten zy teghen malkander. Datze iet vergiftigs by haar hebben, is 't vast gevoelen van de Schrijvers; en men zeidt dattet in de start hangt, en dat sijn pis op enig deel ghesproeit, dat doet Rotten tot het been toe, en een ongeneesbare wond maakt. *E-piphanius* schrijft dat sijn jonghen van de adderslang blind ghemaakt, en opgevoed, en alzo vergiftig werden.

Gebruik.

Q. Scaurus heeft aldereerst in zijn kostelijke maaltijden het Rattenvlees op de tafel doen brenghen. Zy wierden te Rome voor lekkerny gehouden. Hier van komt de bouwing van de Glirary of Ratteneters. Zy worden van October tot Januarius voor

best gehouden, om datse dan vet zijn. *Durantes* prijft de jonge tot spijs. Hy heeft ook plaats in de gheneeskunst. Door het cten van zijn vlees word de Hondshongher genezen. Haar vet word om te slapen onder de zolen van de voeten ghestreken. Den drek met enig nat gebruikt, drijft het gra-veel af. De zelve met azijn en rosmarijn geneest het gebrek Alopecie. De asch van de gebrande verklaart de oogen, zo wy *Plinius* geloven.

Daar zijn eenige geslachten. Daar is, zo *Brugerinus* zeit, by de Zavojarts, en in 't land van Tarantesium, een dier dat in de stenen en klippen woont, en een groot deel van 't jaar met slapen doorbrengt, en aangenaam in de spijs is. In een zeker gedeelte van Indie zijn zy zo groot als een speenvarken, die de huizen omwerpen, en de muiren door graven. Aldaar zijn ook andere met rood hayr, die na de muskus ruiken. In Chiapa is een dier zo groot als een Konijn, van vorm als een Rat. Hy voert zijn jonghen op den rug, als hy de kost loopt zoeken.

Onder-
scheid.

Nier, H.E.
l. 9. c. 75.

XVII. HOOFD-ST.

Van de Muizen.

I. LID.

Van de Huis-muizen.

WY hebben de Muizen in huis, veld, hazelaar, Alpise, en Watermuisen verdeelt. De Huis-muis word by de Latijnen Mus, Ratus, en Sorex genoemd. Het woord Mus komt van een Grieks woord. Ratus is de naam van de grootte van rependo, dat kruipen oft rapiendo, dat roven betekent. By de huidendaaghse Grieken word hy Riskos genoemd. De naam Sorex heeft hy van Sono, van 't gheluid dat hy in 't knabbelen maakt, oft om dat hy als een zaag een ding doorsnijt, of om dat hy veel-tijds uit een verrotte stof voortkomt: want Soron betekent by de Grieken rottigh. By de Grieken komen veel namen voor. Hy word ghemeenlijk by hare Mus ghe-noemt. In de Eolise taal van den uitlegger van *Nikander* Irax, om dat hy de snuit gelijk een Varken heeft. By *Hezychius* en *Varinus* word hy Sminthos. By de Thraciers Argilos; by andere Lamas genoemd.

De beschrijving van zijn uitterlijke delen is niet nodig. Wat angaat de innerlijke, *Aristoteles* en *Plinius* hebben geschreven dat hy een heel groot hart heeft, en somtijds zonder gal is. Elders by den zelven hebben wy, dat alleenlijk in de hoornbeesten, die maar an d'een zijde getand zijn, waar onder de ruig-voeten, de vleermuizen, en Muizen die an beide zijden getand zijn, bygevoegt werden, een lijfmoer is die Acetabula oft kopjes

Beschrij-
ving.
Arist. H.A.
l. 3. c. 1.
Plin. H.N.
l. 11. c. 37.

Zootom.
Demok.
p. 323.

en holletjes heeft, en voornamentlijk op die tijd, als sy jongen inde lijfmoer hebben, van welke de ongheboorne vrucht door tusschenkomst van de vaten afhangt. In de selve is van *M. Aurelius Severinus* dit anghemerkt. Het rechter oor van 't hart is veel grooter als het linker, en dat swart als geronne bloedt. An de boven-mondt van de maagh is een kringswijs uitsteeksel in sich self omgherolt, van ghestalte als een voghel die den hals en het hoofd in de borst verbergt. De holle ader als zy eerst van de lever oprijft, klimt met haar wijdt begin, doch daarna nauwer, en gheduurigh even ghelijk opwaarts. Hy heeft een blinden darm van ghestalte als een Varkens maagh, maar de grootte, en omkring een weinig kleinder. Hy heeft ballen niet minder als een Hoender-kuiken, dat moy groot is, ten ansien van zijn lijf. Ik gheloof, doet hy daar noch by, dat de balmutsen oft epididimida lagher zakken als de ballen self, en de rechter is aderachtigher als de linker. De rechter nier leidt dichter an de holle ader als de linker. Zijn teellidt daar het aldernaast eindicht, is kraakbenich, en met een dryvoudich spits t'saamgeset, zoo ik niet bedroghen ben, en het overighe uit twee zenuwen. Hy heeft grote klierachtige voorstanders oft prostates an den nek van de waterblaas. Het middelrif is in 't midden doorschynig, langwerpigh en rond. De t'samenstelling der selver kond ghy aldaar sien. De selve heeft ook een swanghere Muis gheopent. In die behiel de rechter hoorn van de lijfmoer vier jongen, de linker zes. Ider hadt zijn eighen geboortkoek, in 't rondt voor de navel geschikt, en bedekt. Datter in 't eylandt Parus gheen Muizen zijn, hebben sommige beschreven.

Plaats. In Schotlant omtrent de Burgt Slan sterft de grote Muis, indien hy daar in gebragt werdt, zo wy *Hector Boetius* gheloven. In Peru waren ook eertijds gheen, en zijn 'er mer de koopmanschappen uit Spanje ghebragt.

Spijs. Zy eten koorn en erweten, broodten vlees. Zy proeven ook dikmaal ajuin en look, en uit veel kafen eten sy de beste. Zy suipen ook wijn, en lekker oly. Door hongersnood woeden sy tegen haar selven.

Teling. Plin. H. N. l. 10. c. 65. Arist. H. A. l. 6. c. 37. De wijfjes worden dikmaal alleenlijk van fout te lekken swangher. Daarom seit *Plinius* dat haar Teling uit lekken bestaat, niet uit versameling. Het is nochtans seker datse versamelen en veel jonghen opeenmaal werpen. Men seit datter uit een CXX. voortghekomen zijn: By de Perfen zijn swangere, in haar swanghere moeder bevonden. Zy komen ook voort uitte vuiligheid van de huizen en schepen. Hier om lesen wy dat in Oost-Indie enige wormen, zo dik als een vingher, uit een verrotte stof

in 't riet groeyen, van welke zommighe daar na in Koppellen, andere in Muizen veranderen. In enighe steden van Ionia, is, om de overvloeying vande rivier Maander, na 't seggen van *Pausanias*, zo grooten menichte van Muizen voortgesproten, dat de inwoonders ghedwongen wierden te verhuisen. Dat die uit verrotting voortkomen niet telen, en zoo sy telen de vrugbarende kracht in de nakomelingen op houd, heeft *Kardanus* verhaalt. Haar stem heeft *Homerus* door 't woordt Exololyzein uitgedrukt.

Zy hebben een afkeer van de Elaterium, de zee-Ajuin, de Koloquintappel, de Wefel, de Havik, de Kat, enz. Afkeer.

Toeneiging mette Majolijn, tot welkers wortel sy in haar siekten toevlugt nemen, en mette Varkens. Want de Muizen lever in vygen de Varkens t'eten gegeven, volgen sy sonder knorren hem na, die haar dat toewerpt. Hier van heeft *Pierius Valerianus* te Padua een proef genomen. Toeneig.

Van haar aart komt dit weinighe voor. Nammentlijk datse scherp van gehoor zijn, datse 's nachts het licht haten dat haar 't gezicht doet schemeren. Datse in de Goud en Yfer-smids winkels de kruimelen van die harde stof inslokken, en sonder twijffel verteren. *Theophrastus* schrijft, by *Plinius*, datse, als sy in 't eylandt Gyarus de inwoonders verjaagt hadden, ook het yfer knaagden, 't welk sy ook uitte natuur an het staal in de smids winkels doen. Daarom heb ik ook bevonden dat haar in de goudtbergen de buik opghesneden en zulk altijd ghedaan werd. Haar pis op seker deel gesproeit doorknaagt dat, zo wy *Arnoldus* geloven. Alser veel t'effens in 't water vallen, houden sy malkander by de start, op dat de een te land komende d'ander ook behouden werden. *Albertus* seit, dat hy in Nederland een Muis gesien heeft, die op 't wenken van zijn meester de kaars hiel en hem luchte. Aart.

Het onderscheid verleent ons de grote, de verw, het hayr, de reuk, en plaats. Indien gy haar grootte besiet. *Aristoteles* schrijft dat de Muizen in Arabie veel groter als de Ratten zijn. *Vitriakus* seit datse in Oosten de Vossen gelijk zijn. *Amerikus* heeftse op seker eyland heel groot gevonden. Wat angaart haar verw. Zy zijn in 't ghemeeen Ezilverwig, nochtans zijn sy ook asgrauw, enige zijn swartachtigh, andere hellen uitten donker na 't rosch. *Gesnerus* heeft een heel witte gesien, die in de maand April gevangen was, met roodachtige uitpuilende ogen, met een ruigen baard, uit veel langwerpige hayren. *Scaliger* heeft ook een ander met vurige ogen, en geheel wit gesien. *Albertus* schrijft datter witte, en gheheel geile gevonden werden, in welkers drek witte steentjes zijn. So wy 't hayr besien. Onder-
scheid.
Arist. H. A.
l. 8. c. 28.

S

Eni-

Scalig. ex-
ercit. 59.

Ælia. H. A.
I. 15. c. 16.Ruell. H.
plant. I. 4.

Enige hebben facht, andere hard, als borstels. *Plinius* feit, datter in 't landſchp van Cyrene, *Ælianus* by de Egiptenaars gevonden werden, die hayren ſo ſcherp als een Egel hebben. By *Herodotus* word gelezen, dat de Echines een geſlagt van Muifen zijn. Zo wy den reuk anmerken. *Ruellius* ſchrijft, datter van zommighe een welruikende drek uitgheworpen werdt. Daar is in Italic ook een geſlacht dat Muskardyn genoemt werdt. Ten anſien van plaats, heeft *Bellonius* gheſien datter een alleenlijk met zaat van Bilzenkruid leefde, die een afgrauwen ruch, een witten buik, een langwerpigh lijf, met een lange ſtart, en ſpitſe muil hadde; by den uitlegghe van *Aristophanes* zijn zy Scalopes gheenoemt. In Kappadocia wordt zeker gheſlacht van *Varinus* Muexis gheenoemt.

II. L I D.

Van de Boſchmuizen.

Naam.
Ambrof. de
Digit. vivi-
par. I. 2.
c. 12.Ælia. H. A.
I. 6. c. 21.

Spijs.

Kardan.
Variet. de
Teling.

DE Boſchmuifen leiden een boeren leven. *Servius* ſchijnt haar Nitedulas, *Marcellus* onderaardſe Muifen te noemen, om datſe d'aard mette voeten uitgraven en holen maken. De Grieken noemen haar Arurajous zo zy in geboude landen lopen, Agrious zo ſy door de boſſen dwalen. Nergens zijn ſy overvloedigher als in Egipten omtrent Thebais, na het overvloeyen van den Nijl, als de Son de aard begint te verwarmen, wanneer zy op verſcheide plaats en uitte kloven van de aarde ontelbaar voortkomen. *Bellonius* ſchrijft, datter tuſſen Gazara en Bolba zulken menichte loopt, datſe ten waar ſy van de vogel Perpknopterus gegeten wierden, al het geſaide ſoude afeten.

Zy eten de wortels van de Hoppe, de Paſtinaka, en van alle peulvruchten, maar voornamentlijk van de artiziok. In 't jaar 1271. hebben ſy 't koorn zo afghegeten, datter een groote dierte en ſchaarſheid van leeftocht naghevolcht is. In de Noordſe landen leven zy onder de ſneeuw, met wormen, zoo *Kardanus* verhaalt.

Zy groeyen op ſommighe plaats en na een ſchielijke ſlachregen, oft overvloeying van de rivieren.

Haar voorſte deel word gevormt, en het achterſte ongevormt gheſien. Zomtijds worden ſy uit ſaat voortgeſet. Uit *Aristoteles* hebben wy, dattet gebeurt is, dat de boeren, als zy een dach te voor vaſt ſtelden om te mayen, 's anderdaags 't gehele zaat in de Muifen opgegeten vonden. Wy hebben, ſeit *Niphus*, te Kaleni gheſien, dat op eene nacht een veld, dat in zijn rype ayren ſtond, van de Aardmuifen opgegeten was. In Kantabria vinghen ſommi-

ge de Muifen om geld. De Eoliers en Trojanen mette Veldmuifen gequelt zijnde, hebben haar an Apollo Smynthius opgeoffert. Datſe uitte holen komen, en die niet diep in d'aarde maken, en die, als ſy met een ſchop geopent werden, terſtond weder toefstoppen; datſe ghewond zijnde totte Chondrilla haar toevlugt nemen, behoort tot haar natuur.

Tot deſe worden enige andere betrokken, maar voornamentlijk de Haſelaarmuis, de Spinmus, de Alpife, de Watermuis, en de Kayopollin van *Nieremberg*. Want van de Sorices oft ratten, die de ſtart an 't einde met een vlok hebben, en meer als andere kryzelen, en van 't beesje by *Olaus* Leem genoemt, 't welk door een ſchielijke ſtortvlaag van den hemel valt, en leeft tot dat het gras weder hergroeit, als ook van de Muis die mette Napellus leeft, zoo *Matthiolus* ſchrijft, zal ik niet ſpreken.

De Haſelaarmuis die by ſommige de Sorex oft Rat van *Plinius* gheenoemt werdt, en by andere Mus Corylinus, is twederlei, een groot, en klein. Die heeft *Aristoteles* enige dagen levend gevoed, en ſeit dat hy in vorm en grootte de Rat gelijk, en op den ruch en de zijden voornamentlijk op het hoofd, meer roſch is, met grote kale ooren, en een witten buik, met roodachtige voeten, een ruighe ſtart, met groote ſwarte uitpuilende ogen, en een baard ten deel wir, ten deel ſwart, en ſeit ten leſten dat van die de verw van de Huismuifen afdaalt. De kleine ſeit *Albertus*, dat hy roodachtig van verw is, en is oft de onghemene ruikende, by de Italianen Muskardinus genoemt, oft de gemeender niet ruikende. Zommige noemen hem Luciolus, om dat zijn ogen heel licht en klaar zijn. Hy is de Spinmuis ſeer gelijk: en verſcheelt mogelijk niet van de vrende Muis van *Hieronymus*. Hy neſtelt tuſſen de takken van de Haſelaar, oft het Boeltjes-kruid. De vorm van zijn neſt word van *Ambrozinus* verſeend. Hy woont zoo wel in de gaten van de bomen als in de kuilen van de aarde, daar hy ſich met Haafnoten onderhoud. Enige ſchrijven dat hy van 't einde van den Herſt tot het begin van de Lente, en dat ghedurich ſlaapt, andere die hem opgevoet hebben, ſeggen by beurten. De Spinmuis heeft van zijn gheſtalte de naam van Muis, van zijn behendigheidt (hy kan over een geſpanne koorde, oft het ſcherp van een degen onbeſceert wandelen) van de Spinnepkop bekomen, zo wy *Sypontinus*, zoo wy *Gefnerus* gheloven van zijn vergiftige hoedanigheidt, ghelijk ook ſeker viſch Acraneus oft Spinviſch genoemt werdt. By de Grieken wordt hy Mugale, oft Muogale gheenoemt. *Atius* ſeit dat hy veel groter als de Weſelis, en in verw na 't afgrauw helt, en met dunne

Onderſcheid.

Ambrof. de
Digit. vivi-
par. I. 2.
c. 32.

tan-

tanden versien is. *Albertus* en *Matthiolus* eigenen hem een korte dunne start, maar een langhen scherpen muil toe. De oogen ten ansien van 't ghehele lijf heeft hy zoo klein, dat *Plinius* gelooft heeft dat hy donker van gesicht was, en *Nikander* hem *Mugale* taphlen, *Vegetius* blinde Muis genoemd heeft. Hy is ten deel rosch, ten deel donker, met een witten buik. Hy heeft een Varkens snuit, met hayr beset: de start ten ansien van andere Muizen tweemaal korter. De tanden beschrijft *Ambr. de* *brozinus* aldus. De tanden seit hy, die wy in die Muis ghesien hebben, waren twee vooruitsstekende, tussen de maaltanden was een ledige plaats, maar alles t'saamgevoegt. De maaltand had maar een langwerpige punt. De tweede de kleinste van al hadt dry punten, zo klein datse naulijk konden gesien werden. Daar na volgden vier maaltanden: van welke de vier grootste in dry punten verdeelt wierden, maar de punt van de vierde was zo klein dat hy naulijk ghesien wierdt, nochtans met vier scherpigheidtjes versien. In het onderdeel van de mond zijn, behalven de vier genoemde, de andere sonder eenich tussenuitruim t'saam verknocht. Zo datse in alles een getal van vierentwintig uitmaaken. Datse over den Appennin niet zijn, getuigt *Plinius*: Maar volghens *Matthiolus* zijn zy in geheel Italic, en voornamentlijk in 't landt van Tarenten, en ook in Hoogduitslandt. 's Winters lopen sy in de stallen, en Somers veel in de thuienen en plaatsfen met koemis beleit. Zy eten de wortels van kruiden, maar voornamentlijk de eetbare distels, met groote schade van de bouluuden. *Gesnerus* heeft ook gehoort datse dode krenge eten. Datse in 't land van Tarentum geen vergif hebben, verhaalt *Matthiolus*: *Barbarus* datse van het gherammel der raders seer verschrikken. Hy heeft ten ansien van andere Muizen een heel fijne stem, maar wijl hy donker van gesicht valt, is hy loom. Dat zijn beet vergiftig is, kond ghy daar uit oordelen, dat hy van de Katten gevanghen, niet gegheten werdt. Het onghemak van de eene swangere maakt het onghemak van de andere swangere groter. De Alpise Muis heeft zijn naam van de plaats daar hy leeft bekomen, *Hermolaus* noemt hem *Marmota*. Enige Grieken *Arctomny*, oft Beermuis, om de gelijkheid die hy metten Beer heeft. *Albertus* betreft tot den selven de *Empetra*, maar wat dat voor een dier is, weet men ophuiden niet. Met het hooft gelijkt hy een Haas, in grootte een Konyn, en heeft zo korte oren, datse naulijk boven de hayren uitpuilen. Hy is verscheiden en lang van hayr als de Das. Hy heeft een korte start, de voeten met scherpe nagels versien, daar hy diep mede

in de aarde graaft. 's Winters wordt hy dikmaal zo vet, dat hy wanschappen opswelt. Zommige doen 'erby, dat hy Haze tanden heeft, en soo sy met een schaar opgesneden werden, in ene nacht weder uit wassen. Van de innerlijke delen is dit van *Severinus* angemerkt. Dat de klooten wat hoog liggen. Dat de blinde darm heel wijd, als de maag, binnen ruw, en netswijs is, maar in de lijfmoer van buiten binnewaarts leit. De lever is veelklovig, en in seven quabben gescheiden, van welke de grootste nae de linker zijde helt, de overige nae de rechter, en alle van malkander onderscheiden. Het klapvlies van de galblaas schiet in de twaalfvingerdarm: De milt is lang als van een grote Zwalu. De waterpelen loopen niet rechtstreeks van de nieren, maar hangen an den rug, en zijn klein. Zy worden veel in de Annanise bergen in 't land van Tridenten gevonden. Sy verkeren ook in de koude en sneeuwachtige plaatsfen van Hoogduitsland. Zy eten vrugten, voornamentlijk melk, die sy als de biggen suigen, en worden daarom veel in de Harders hutten ghevonden. Tam zijnde eten sy pap, brood, vis, en 't geen haar voorwerpen werd. Sy worden omtrent *Karfmis* slapende in de aarde gevonden, en uitgegraven, worden ook niet eer wakker voor datse door de warmte van de Zon oft vuur ontdoet werden. Zy worden lichtlijk verschrikt: vergramt zijnde, geven sy een geluid als een fluit, oft voorduiden onweder. Zy zijn zoo swaar van reuk datse Zomers naulijk konnen geleden worden. Zy zijn ook niet zonder verstand. Tegen de Winter brenghen sy hoy en ruigten in haar hollen. De een tegen d'aarde leggende word met hoy belast, d'andere trekken den gheladen mette start na het hol. Datse twee gaten in haar hollen maken is gemeen, door welkers eene zy inlopen, en omtrent het ander werpen zy haar drek uit. Met het naderen van de koude fluiten zy het gat van den ingang, maar als die dringt, maken sy het ander zoo dicht, dattet naulijk met een schop kan opgegraven werden. Omtrent het eind van September inkruipende, blijven zy in malkander gherolt, meer oft min als zeven, maar van onghelijk getal, in haar nest, tottet begin van de Lente, legghen ronken. Als de andere uitlopen, blijft er een deurbewaarder by 't hol die op een heuvel als op een baak uitsiet. Zoo hy iets merkt waarschouwt hy de ander met een heel fijne stem, die dan alle in 't hol lopen, en hy self alder leest. Zy spelen alleenlijk in helder weer. Zy murmelen, en na de anmerking van *Stumpfius* blaffen sy als Honden. Tam zijnde vanghen zy de luizen van de menschen, als de Apen. Zy komen by de Alpise volkeren in de spijse, voor-

Zootom.
Demokr.
P. 325.

namentlijk in 't begin van de Winter : Zy worden gebraden, en in een swart zap ghesoden, en ook gesouten gerookt. Sy worden ook de kraamvrouwen te eten ghegeven. Haar vet verzacht de gekrompe senuwen, en op den navel gestreken, verwekt het slaap. De maag word regen de kronkeldarm-pijn gelukkiglijk opgeleid. Van de Watermuis gewaagt *Aristoteles* in 't boek van de wonderlijke dingen. *Bellonius* eigent hem dry doorgangē toe, een voor den drek, een voor de pis, en de derde voor de vrugt. Zo wy *Kluzius* volgen, is hy zo groot als een Mol. Hy is swart van verw, behalven an den buik, die met hayren uitten witte afgrauw gheverwt is. Hy is met dikke sachte vlokken ghedekt. Het hoofd is ten an sien van 't gehele lijf klein. Het bovendeele van de snuit uitstekend. Hy heeft vier tanden, in ider kaakbeen twee, maar in 't onderkaakbeen kleinder en stomp. De ogen nauwlijk zienbaar. De zijden van de opsparring van de mond zijn met lange afgrauwe vlokken beset. De start heeft weinig hayr, en is in 't midden met een beenachtige pees in de lengte doorsneden. De achterste poten zijn langer als de voorste, en meer plat, en met een vlies als in de platvoeten bedekt. Zy zijn veel omtrent de rivier Strymon en den Nijl, en weiden meest by heldere nachten. *Gesnerus* schrijft datse in kleine riviertjes verkeren. *Aristoteles* in sekere boom van Arkadie. Zy eten waterplanten, vruchten, en visch. Zy wierden eertijds van de Magi oft wyzen, die na Zoroaster gevolgt zijn, voor quade Geesten gehouden, zo dat anders van dese Muisen en niet van de Schiltpadden moet verstaan werden. Datse in enige plaatsen van Frankrijk gegheten werden, word van zommige verhaalt. Van de Koyopillin schrijft *Nieremberg* dit. De Indianen noemen een klein dier Koyopillin, van grootte als een Muis, oft wat groter, maar in start, en oren de Tlakuatfin gelijk. Want hy gebruikt de start voor handen, en de jonge omhelst zijn moeder als hy bevreeft is. De start is dikker als van de Muis en sterker. De buik uitten witte bleekachtig. De oren zijn doorschijnig, de voeten en benen wit. Hy voed zijn jonghen op de bomen. Hy soud tot het geslacht van de Tlakuatfin kunnen betrokken werden, ten waar het iemand beter behaagde dat hy totte Muis behoort, oft van zijn gheslacht is. Hy word op de bergen van Tepoplan gevonden. Maar de Krokodil ghebruikt ook de start voor handen, want daar mede vatten sy beesten en menschen.

Ambr. l. c.
c. 35.
Bellon. A-
quat. l. 1.

Kluzius in
Ariot, exot.

Plutarch.
lijmpo. 4.
quat. ult.

Nier. H. E.
l. 9. c. 3.

XVIII. HOOFD-ST.

Van de Mol oft Talpa.

DE naam van Talpa hebben de Latynen an dit dier, dat wy nu beschrijven zullen, gegeven, oft van 't Griekse woordt tapto, ik begrave, om dat hy met zijn gheduurig wroeten sich altijd schijnt te willen begraven : oft om dat hy blind is, dat de Grieken taphlon noemen : oft dat hy sich gedurig koestert: oft van 't Chaldeese woort טלפא dat kloven beduidt, om dat hy de aarde altijd klooft. Hy wort by de Grieken Spalax genoemd, en Aspalax van Span, om dat hy de aarde geduurig mette nagelen krabbelt. By *Nikokles* word hy Scalops. By *Varinus* Siphneus, om dat hy de aarde met graven ledig maakt, genoemd. Want *Varinus* seit, dat het woord Siphnon, en Siphnye in aarde betekent. *Volaterranus* en andere jonge schrijvers, noemen hem in 't Griekx Blacta van Blaptein, dat is van beschadigen, maar qualijk. Wat angaat zijn beschrijvingh. *Scaliger* seit, dat hy de Muis niet veel gelijk is, met een breder en platter lijf, de voeten enigfins als een Beer, met korte benen, en een Padden hoofd. *Albertus* schrijft, dat hy vijf klauwen an de voorste, en vier an de achterste voeten heeft. *Gesnerus* seit, dat de vijfde zo inwaarts strekt, dat hy voordien niet naukeurige toefiender verborghen is. De vlakke van de voorste voeten is breedte gelijk een hand. Den hals staat tussē de voorste benen, en is heel kort. De hayren zijn dik, kort, en swart blinkind. Indien gy zijn innerlijke delen besiet. Hy heeft de twee t'saamgevoegde voortanden niet, maar als de Honden en de Wefel weerzijds meer uitstekende. De longhen met veel verdeelde quabben, die angeen ghemeen begin t'samenhangen. De voorbenen bestaan uit twee beenders, die in 't schouderbeen ingehecht zijn. En zo kan dit beest met meerder kracht graven. De achterste hebben een been dat, een weinig onder de knie, in andere twee verdeelt werd.

M. Aurelius Severinus heeft dit van de innerlijke delen, in een mannetjes Mol, aange merkt. De ingewanden zijn alle ghelijckin andere dieren. I. Behalven dat hy gheen kronkeldarm, de overige cenvormigh, en ook geen blinden darm heeft. II. De ballen zijn binnewaarts verborghen, als in de Dasipodes; maar swart van verw, nocht op die plaats, welke ghemeenlijk naast an de nieren is; maar ter zijden de blaas in 't onderste hol van den buik. III. De nieren dicht an de holle ader t'saamgevoegt, met een kleine tussēruimte van de uitmelkende aderen. IV. De gal isten aanzien van het lijf groot, met zichtbare galwegen. V. De deurwachter van de maag is met een dwarse

Ambr. de
Digit. vivi-
pat. l. 2.
c. 36.

se streep als ghebonden en onderscheiden. VI. De overbrengende zaatvaten (zo ik het wel onthouden heb) zijn mette waterpezen ondersteut. VII. De strot is als in de Land-schildpad, wijl het een stemloos dier is. VIII. In 't binnenoir zijn twee dingen anghemerkt, de hamer en het anbeeld zijn wonderlijk klein. Het middenbeen russen beide oirbeenders is heel sponcyachtigh. IX. De uitsteekfels van de onderkaak zijn weerzijds dry. X. Het is waarachtig 't geen *Plinius* van de Mols-ogen schrijft: want zy worden in haar plaats, en gheel swart, met een vel bedekt gevonden; maar heel klein als het zaat van vloykruid. Daar in zijn geen oogzenuwen, (zo veel ik heb kunnen merken) en ik weet ook niet wel, of zy ook zien kunnen, niet alleenlijk om datse met een huid bedekt zijn; maar om datter veel 't geen noodsaaklijk is an ontbreekt. Ik zoud menen dattet meer tekens van oogen als oprechte oogen zijn, daar de natuur in heeft willen spelen, en betonen, dat haar niet het vermoghen ontbrak, om oogen te maken wanneer zy wilde. Oft moghelijk bedenken wy dit zo waarschiynlijk te zijn. Wederom isser in een ander Mol in 't Jaar 1617. dit angemerkt. Het vlesig vlies was geheel en wonderlijk an de huid gehecht. De hersene was na evendeling groot, wel verdeelt en volmaakt. De oiren staan niet uitterlijk, maar geheel binnen verborgen, welkers dry beendertjes boven maat klein zijn.

Plaats. In Thessalia is de Mol zo gemeen in de aarde, datter een Stad zo men zeit van uitgegraven is. In 't land Orchomene, zo *Aristoteles* verhaalt, zijn zy overvloedig. Maar in Lebaika geen, en daar gebracht zijnde, graven zy niet, mogelijk om de hardigheid van 't Land.

Plin. H.N. l. 8. c. 28.

Spijs. Zy eten inzonderheidt wormen. Daarom houden zy veel van de mesthopen. Zy verslinden oock allerley gheslacht van wormen, en als die ontbreken, eten zy aarde. Men heeftse ook wortels van kruiden, en koorn zien eten, en op de padden zien vallen. Zy groeyen ghemeenlijk uit aarde van den regen bevochtigt en verrot. *Albertus* zeit datse geen uur boven de aarde leven kunnen, maar valschlijk. Zy hebben wel donker gesicht, maar treffelijk gehoor.

Gebruik. Hy heeft oock in de gheneeskunst en andere dingen sijn gebruik. De tand uitte levende gerukt, word geloofd de tandpijn te stillen. Uit hem worden pillen met honig gemaakt, die ingenomen de krop sweeren wech-nemen. Het hooft doorgesneden, en met aarde van de Mollen uitgegraven, gestampt, en in een tinne doos tot koekjes gebracht, word tegen alle halspijn ghebruikt. Het bloed doet hayr groeyen, en word tegen de Vijt gepresen. Het vet word ghe-

bruikt om 't uitwassen van 't hayr te beletten. *Marinellus* bereid hier toe een salf uit vet van de Mol, en de Vleermuis. De asch dient de Heelmeeesters in 't genezen van de sweringen. *Mizaldus* leidt onder 't hooftkussen van de sieke de Chelidonia, met het hart van de Mol, om te ondertasten of de zieke sterven zal oft niet, en gelooft dat hy helder opzingen zal, indien hy zal gezond werden; zo niet, dat hy zal wenen. Met het water daar een Mol in geweekt, en zijn hayr in afgeleit heeft, doet men de hayren weder groeyen. Datter uit de vellen mutsen gemaakt werden, verhaalt *Agrikola*.

XIX. HOOFT-ST.

Van de Land-Egel.

DE Egel is by de Latijnen *Echinus* genoemd, niet van de ruigheid van sijn pinnē, maar liever om dat hy by zijn pinnen niet kan gevat werden. *Galenus* noemt hem land-Akanthio. *Zuidas* noemt hem *Akanthochirois* oft Stekelvarken. *Hezychius*, *Akantonothos* oft Stekelrugh, om de anghels die hy op den rugh heeft. *Lykophron* heeft hem om zijn groote listigheid *Nauplius* ghenoemt, welken naam de Latijnen de Zee-Egel toe-eigenen. Zommighe noemen hem met *Plinius* *Herix*, *Hericius*, en *Herinaceus*, en dat niet qualijk: want dit dier schijnt sijn naam van Horror oft Barsheid, oft ook van *Harendo*, oft van anhanghen te hebben, om dat de vruchten an zijn anghels blijven hangen. Het is een beest, zo hen *Hermolaus* kortliik beschrijft, van grootte als een Konijn, overal met pinnen beset, behalven an de mond, de voeten, en het onderdeel dat met weinig vlokken gedekt is. In hem is anghemerkt, dat alle de spieren van 't lijfrondmakers zijn, de darmen zijn van ghelijke dikte oft liever dunte, heel lang, zonder onderscheid van blinde of andere darmen. In 't korte, die van de Muis gelijk. Haar drek is oock even de selve, en de ballen die dicht an 't teellid hanghen. Die lange oorsprong heeft op de start ghedrukt zijnde, zaat uitgegeven als eenig geel slijm. De lever heeft seven quabben. De bystanders van 't teellid zijn eenige wratachtighe trofwijsse klieren, in pinnetjes verdeelt, op de wijs van een uitgegeten klip, die gy enigzins mette quabben vande long kond vergelijken. De ballen zijn inwaarts verborgen, en an de lendenen gehecht. Enighe beenders zijn rond, andere plat, scherp en stomp. Zy worden over al gevonden, uitgenomen in Kreta, zo wy *Plinius* geloven.

Ambr. de Digit. Vivipar. l. 2. c. 37.

Severinus Zootom. Demo. p. 319.

Plin. H.N. l. 9. c. 12.

Datse een Jaar sonder spijs leven kunnen, verhaalt *Aristoteles*. Hy leeft meest met appels en druiven, die hy afwerpende an sijn pinnen hecht, en na sijn hol

Spijs.

Ælia. H. A.
l. 16, c. 69.

Arist. H. A.
l. 9, c. 6.

Gebruik.

sleept. Dat hy in de huizen melk en wijn drinkt is ook angemerkt. Hy voert vyandschap met den Beer, de Wolf, de Vos, de Adderslang, en het kruid Potamogetus. Dat hy zich in 't rond wentelt, en als dood leidt, zo haast hy het geblaf van de honden hoort, oft den reuk van wilde dieren, oft de aankomst van de Jagers verneemt. Dat hy zijn rust-plaats teghen 't Zuiden en Noorden by beurten opent; en indien hy t'huys opgevoed werd, nu na dees, dan na d'ander muur wijkt, volghens de verscheidenheid der winden, heeft ons *Aristoteles* nagelaten. Dat hy, als hy gevangen word, zijn pis, door welkers besproeying zijn pinnen van den rug afvallen, uitstort, en op de menschelijke wijs versamelt, behoort tot sijn natuur.

By sommige word de Swijn-egel in de spijs gebruikt; maar niet wel bereid zijnde, verwekt hy droppelpis. Daarom moet hy met een slag gedood, en van de waterblaas ghezuivert werden, zo sommige menen. In de maand Augustus zijn zy om de overvloed van voedsel aldervetst. *Durantes* maakter met andere ruikende kruiden een vlees-gebak van. *Gesnerus* kookt hem in wijn en azijn, en braad hem daar na met spek, en naghels doorsteken an het spit. In de gheneeskunst geeft hy veel behulp. Zijn lever is wonderlijk goed tegen de ghebreken van de nieren. Met de gal worden de wratten ghehaakt en genezen. De milt gebrand en ghepoeyert is een trefelijk gheneesmiddel voor de miltzuchtige. Het vlees word ghebruikt om de misgeboorte te beletten. 't Zelve van een Egel, die met ene slag dood geslagen is, om den hals gehangen, is goed tegen de droppelpis. Het gedrooghde word teghen de Meervlecht inghegeven. Het vet van de zelve in den Herfst gevangen, ghebruiken de Polen in de zelve voorgenoemde ziekte. 't Zelve heeft ook groot voorrecht tegende steen. Het gebruik van 't bloed teghen de steen van de blaas, en nieren, en het pijnlijk water-maken, is ook niet te verachten. De gebrande asch van de Egel met Beren-smout gemengt, maakt schoon hayr. De zelve ghebruiken sommige met oly, om de misgeboorte te beletten. Het word ook in de nierpijn, waterzucht, en andere ziekten ghebruikt. De varse drek met sandarachus, azijn, en tar, belet het uitvallen van 't hayr. De huid met de pinnen wierd certijds tot een kleebezem ghebruikt.

Onder-
scheid.

Hy word in een Swijn-egel die een Varkensmuil heeft, en een Hondse-egel die een Hondsmuil heeft, verdeelt. Uit de zelve rijst een groote stank. In Brazil, ghelyk zeker *Jesuyt* by *Majolus* schrijft, loopt een dier den Egel gelijk, welkers borstels heel lang, van bleke verw, en an 't einde swart,

en heel scherp zijn. Wonder heeft de natuur in dit dier verborghen: want wat die angel raakt, ook van 't beest uitgerukt zijnde, daar boort zy door, en voornamentlijk door 't vleesch; en daar is bevonden datse op een nacht an een dik leer geleit, dat als met een menschen-hand angedreven, doorboort hadde.

XX. HOOFD-ST.

Van 't Stekelvarken.

Tot het geslacht van den Egel betreft *Plinius*, *Ælianus* en *Oppianus* ook het Stekelvarken, oft den Histrix. Het word by de Grieken Histrix Histrichos, en Ystrix Ystrigos gheuoemt; buyten twijfel van Strix en Ys. *Plinius* ghebruikt dat woord in 't Vrouwlijk, *Oppianus* in 't Manlijk. Zommighe menen dat hy by *Plautus* onder de Afrikaanse muis betrokken wert, om dat men zeidt dat hy veel in Afrika ghevonden is. *Izidorus* leidt het woord af van Stridor, dat is een gekrijsel, 't welk de angels, in 't bewegen van 't dier, voortbrengen, en schrijft dat zonder toebazing oft aspiratie. *Klandianus* heeft hem aldus beschreven:

Zijn lang-gerekte snuit
Gelykt het morssig Swijn. Het voorhoofd puilt hem uit
Met hoornig borstelwerk. Zijn brandig oog dat gloeit.
Zijn jong is op den rug met spikkelen besproeit.

Maar zo wy *Agrikola* inzien, zo heeft het Stekelvarken een mond, den Haas gelijk; vier lange tanden, twee boven, en twee onder, de ooren als een mensch. De voorvoeten als een Das, de achterste den Beer gelijk. Op den rugh, en op de zijden staan tweeverwige pinnen, ten deel wit, en ten deel swart, die dikmaal twee oft dry handen breed lang zijn, die het dier, gelijk een Pauw zijn start, kan uitbreiden.

Solinus zeidt datse veel door Ethiopie loopen; hoewel zy door geheel Afrika, en Indie ghevonden werden. Zy zijn ook in Italie; maar weinigh in Vrankrijk. Datze in Galissie gevonden werden, verhalen de vremde wandelaars van *Kompostella*, die de angels op haar hoeden mede brenghen. Hy verberght zich in de bossen en hagen. Zy leven met appelen, rapen, peren, pastinaken, en gekruimelt brood. Zy drinken water; maar heel graagh met wijn vermengt. Dat hy zijn angels met het spannen van zijn huid op zijn vervolghers uitschiet, daar mogelijk de konst van boogschieten door geleert is. Dat hy voorsichtige scheuten doet; dat hy meer by nacht als by den dagh weid; dat hy 's Winters verschuilt, en zo lang als de Beer zijn Jonghen draaght, heeft hy uit de natuur.

Plaats.

De-

Gebruik. Dezen heeft de vraatzucht mede niet gespaart: want hy wort tot de kostelijke maaltijden gepresen en gebruikt. Bezie sijn toebereiding by *Ambrosinus* uit *Scapius*. In de geneeskunst schijnt hy totte zelve gebreken goed te zijn, gelijk den Egel. De Vrouwen gebruiken om 't hayr te schelen liever zijn pinnen als een naald. *Plinius* maakt uit de zelve tandstekers, om de tanden te versterken. Omtrent het onderscheid komt byna niets voor. Eenige verdelen hem in Zee- en Landverken, en verkopen de pinnen van de visch *Dentalis*, voor die van het Stekelverken; maar al te stoutlijk: want niemand van de Schrijvers gewaaght van een zee-Stekevarken. Hier toe kan een dier van een onbekenden aart betrokken werden, dat *Kardanus* in 't jaar 1550 te *Papia* gezien heeft. Het was zo groot als een Vos, met een Hazen-mond, uitstekende tanden als van den Eekhoorn. Met swarte Slangen-oogen, en hoofd-hayr ghelyk een Geitenbaard, dat van 't hoofd op den hals hing; mette voorste voeten den Das, de achterste den Beer ghelyk; met ooren als van een mensch, en hondert angels als een Stekevarken verzien, van welke zommige an den top krom waren; maar anders onbeweeghlyk, en die in 't bewegen van het dier gheluid maakten. De start was als van een Gans, welkers vederen allengsjes tot pinnen veraarden. De stem was doof en hees, als van een blaffenden hond; hy was de Honden zeer hatigh; en mogelijk uit een Stekevarken en een ander dier voortgeteelt.

XXI. HOOFT-ST.

Van de Tatou oft Braziliaanse Egel, oft Schildvarken.

Nier. H.E.
l. 9, c. 6.

DE Tatu zullen wy met de woorden van *Nieremberg* beschrijven. Ik bevinde, seit hy, dat dit geharnaste Indise dier verscheidentlijk genoemd werd. De Spanjarts noemen hem *Armadillo*. De Portugezen *Sneubertado*. De Italianen *Bardato*. *Thevet* noemt hem met een Braziliaanse naam *Tatau*. *Maphaus* *Tatusia*, *Gesnerus* *Tatus*. In Nieu-Spanje word hy *Chirquin* chrim; elders *Kassamin*; en by andere Indianen *Ajatochtli* genoemd, dat is *Kauwoerds-Konijn*: want hy leeft in holen als de Konijnen. Hy graaft wel een viendeel van een uur ver; waarom hy niet gebonden zijnde (want hy laat zich nergens in sluiten,) tot buiten de huizen, ja tot buiten de Stad graaft. Daar zijn verscheide gedaanten van dese dieren; maar de wonderlijkste dunkt my de *Ajatochtli*, en daar minder van gesproken is, waarom ik hem insonderheit sal beschrijven. Hy is met harde platen, die ik zelf ghezien heb, bedekt.

Hy is zo groot als een Maltesen Hond. Hy heeft kleine voeten, en de snuit lang en dun, en beide als een Varken. Hy is overal met een schors als een gewapent Krijgsman oft Oorlogspaad ghewapent, en met beweeglijke platen ghedekt, en t'saam-ghevoeght, daar hy rondom in beslooten is. Zijn ooren zijn die van de Muizen ghelyk, maar minder dun. Zijn start is langwerpigh rond, in leden verdeelt, en op de zelve wijs met platen bezet. De buik is wit, en met een zachte huid bedekt, het menschen-vel niet ongelijk; met langachtige dunne, maar weinigh hayren bekleed. Hy vangt Mieren. Hy leit op sijn rug, met sijn start an de mond, daar de Mieren recht over lopende in 't net vallen, en den bedrigger tot spijs werden. *Antonius Herrera* doet 'er by, datse met haar eighen pis een groef boven haar buik tusschen de platen vervullen, en dat also de Mieren het water schuwende, langs de start in de mond lopen. Als hy vlucht buight hy 't hoofd en de start neerwaarts, beschermt zich met sijn schild, en rolt zich tot een ronden bol. Indien hem ymand hardnekkig vervolgt, drayt hy zich na den vervolger, en dikmaal sich sterk met den rugh tegen de borst van den mensch stotende, brengt hy hem om 't leven. Hy verkeert in modderige poelen. Hy eet wormen en vissen, en de vrucht van zommige bomen, en ook appelen. Zyn vlees is heel vet, zoet, en van slijmerig voedsel, en veel uitwerpsel. De oude plachten haar schilden voor Zebratanen tot wapenen te gebruiken, die by haar ook in groot gebruik zijn. Het schild is tot veel dingen bequaam, zo wel in den Oorlog als in vrede. Men zeidt dat sijn schild ghestoten, en een viendeel loods swaar inghenomen, met sweten de Spaanse pokken genceest. Hy word in warme modderighe poelen gevonden. By de *Lukatanes* is tweederley onderscheid van dese dieren. Eenige zijn onschadelijk, en van heel aangenaam voedsel. Andere schadelijk en vergiftigh, welke met braken en 't omroeren van den buik beswijmming verwekken, en ten lesten doden. Haartegen-gif is den *Olijfolij*, ten waar het vergift sterk geworden was, en dan zijn alle middeelen vergeefs. Indien mogelijk eenighe voordeel doen, zo valt den zieken 't hayr uit, sijn verw word bleek, en zijn krachten verdwijnen. Zy worden in getal van schilden oft platen onderscheiden. De onschadelijke bestaan uit acht, de schadelijke uit ses. De onschadelijke hebben ook gheen heupbeen, en zijn met rode plekken an den buik gesprenkelt. Dit dier is de adderslangen die enig geluit maken zo groten vrind, datse in een hol zonder malkander te verongelijken verborghen werden. Het eerste gheslacht schijnt *Konzalvus Ferdinandus Oviedus* beschreven te hebben, met dese woor-

woorden: De Kataphractus, oft dat dier dat met schilden gedekt word, is een wonderlijk dier van aanzien, heel verscheiden van die in Spanje, oft andere Landen van Kristenrijk gezien werden. Het is een viervoetig dier. Het geheele lijf en de start is met een huid ghedekt, die van de Haagdis ghelyk, daar wy onder van spreken zullen, (hy verstaat de Amerikaanse Krokodil) van verw tussen wit en asgrauw; maar die meer na 't wit helt. Hy is van vorm als een ghewapent Paard, zo groot als een gemeene Hond. Het is geen schadelijk dier. Het houdt zijn woonplaats in de aarde, en die mette voeten uitgravende, maakt hy hollen als de Konijnen. Deze dieren worden met netten oft met de boog gevangen, geraakt zijnde stervenze; maar meest in de zaytijd, als de stoppelen ghebrand, oft de aarde omgegraven werd, om het voedsel voor de Koeyen en andere Beesten beter te doen voortkomen. Ik heb somtijds van dit dier ghegeten, en vond datse beter van smaak als de bokken, en een gezonde spijs waren. Voorts indien deze dieren in die Landen gesien waren, daar men gewend is de Paarden in 't harnas te sluiten; men zoude kunnen denken dat hier van het voorbeeld genomen was. Als andere Schrijvers desen *Oviedus* tegen spreken, hebben zy een ander geslacht van Schildvarken in haar gedachten: want 't geen van 't Schildvarken gezet word, moet verscheiden, na de verscheidenheid van de ghedaanten en Landen, verstaan werden. *Monardus* spreekt aldus: dat men hem noit heeft zien eten; en dat hy daarom alleenlijk onder de aarde leeft, en de aard self eet. *Gesnerus* spreekt anders, hoewel hy weinigh van hem zeit, dat hy in Vrankrijk gezien is, en zaat en vrugten at. Ik wederleg geen van beide, wijl zy van verscheiden kunnen spreken. Van de Schildvarkens hebben *Iakobus Plateau* en *Kluzius* ook twee gheslachten erkent. Een heel kort van start, dat *Kluzius* dus beschrijft: Dit dier was een voet en vier duim lang, maar den omkring van 't lijf was veertien duim, namentlijk twee minder als de lengte. Zijn schild is hard en schorachtig, roetachtig van verw, 't welk hy mogelijk door den ouderdom, en 't veel handelen gekregen hadde, byna uit vier kante stukken t'zaam-geset. Van den hals was hy als van een bolronde gestalte, en met verscheidene gheverwde schilden verdeelt. Maar op 't middenlijf was hy met dry ryen van vierkante platen, verscheidentlijk geschildert, vergiert. Het leste deel van 't schild was met even-gelyke kringen als de voorgaande onderscheiden. Het geheele hoofd was ook totte neusgaten met diergelyke platen gedekt. Hy had wijde ooren, en niet heel spits. De start was kort, niet groter als twee leden van een achterste vinger, en ook ge-

heel met ronde platen bedekt. Dat de buik met geen korst bedekt is gheweest, maar alleenlijk met vlekken bezet was, scheen het afbeeldsel te vertonen, gelijk ook achter het achterste deel van de benen, de krop en neusgaten. Dat de achterbenen met dry klauwen en een spoor verzien geweest zijn, scheen het afbeeldsel te bevestigen, en de voorste maar met twee, en een spoor, ten waar die van de Schilder verzuimt waren. Het teellid had hy lang en uitstekend. Ik weet niet of dezen de kracht ontbreekt, welken *Monardes* de Armadillo, oft gestarte Tatau toeschrijft, namentlijk dat zijn voornaamste kracht in een beentje van zijn start is, van welkers fijn poeyer een bolletje zo groot als een spelden hoofd ghemaakt, en in 't oir ghesteken, de pijn stilt. Men zeidt ook dat het zelve het tuiten van de ooren, met een kleine doofheid vermengt, gheheest. Dat het de pijn stilt is door veel ondervinding bevestight. Ik doe hier by de loosheid van de Chirquinchi, 't welk ik verstaan heb van die ghene, welken hem eerst door 't gherucht, en daar na met het gezicht ontfangen hebben. Die oog-ghetuigen verhalen dit. By regenachtigh wederleid hy op den rug; en op den buik, die onghewapent is, vergadert hy water tusschen de platen van zijn zijden, en zo volhard hy met het uitstaan van den regen byna een geheelen dagh, tot datter ten lesten een Hert onvoorziens op hem toe-loopt, 't welk om zijn dorst te lesschen zijn muil daar in steekt. Dan sluit zich dit Schildvarken toe, en vat het Hert by de lippen en neusgaten. Dees loopt dan gins en herwaarts; maar het Schildvarken verlaat zijn roof niet, tot dat hem den opgehouden adem verftikt en dood. Hy heeft ook de listigheid van den Egel. Als hy bevreesd is rolt hy zich in zijn schild oft schors, en lost zich niet als by het vuur. De Indianen gebruiken zijn schilden tot tovery, voornamentlijk om de dieven te ontdekken, en te straffen. Zy raken eerst met het schild de aarde, die den dief betreden heeft, en iet anders dat hy geraakt heeft: dan vullen zy haar mond metten drank die zy Chica noemen. Daar na slaan zy op een trom, wijl ondertusschen het schild oft de schulp van zelfs begint te danssen. Door deze tovery vertoont zich terstond een sweering in 't anghesicht van den dief, die over beide kaken loopen zoude, ten waar zy terstond van haar besweering oft tovery op-hielden.

III. OPSCHRIFT.

Van de viervoetige Huisdieren.

I. HOOFT-ST.

Van den Hond.

Ambros. de
Digit. vivi-
par. I. 3. c. I.
Naam.

M. Aurel.
Severinus
Zootom.
Demokrit.
p. 306.

DUs ver van de halfwilde. Nu volgen de tamme oft huisdieren, namentlijk de Hond en Kat. De Hond by de Latynen *Canis* genoemd, 't welk eertijds *Canes*, gelijk *Plebes* en *Trabes*, placht uitgesproken te werden. Wort nu, so wy *Varro* insien, van *Canore Latratus*, dat is van 't geluid van 't blaffen afgeleid, om dat hy met zijn stem een teken geeft. By de oude Grieken word hy *Kyon*, en anders *Kunos* genoemd; buiten twijffel van *kuo*, dat is: ik beminne, om dat hy seer geil is, oft om dat het een minzaam dier is. By de nieuwe Grieken word hy *Scilos* genoemd, mogelijk met een woort van *Scylax* afgedrayt. By andere *Hydactor* oft blaffer, van zijn stem genoemd: en by *Hezychius* en *Suidas* ook *Akanthis* van aikallein, om dat hy met de start zijn bekenden anwispelt. De beschrijving hoeven wy hier niet by te voegen, wijl het een bekend dier is. In een opghesneden hond is dit volgende angemerkt, dat ik mette woorden van *Severinus* sal verhalen. De lijfmoer, seit hy, is twe hoornig, de nek der selver in kortheid en engte een middelste vinger gelijk. De hoornen zijn so breed als met een hand kan omvat werden, in lengte wat meer als een ghemene handt breed, overal even dik, alleenlijk met een enkele bocht gedrayt, maar niet met holterjes verdeelt als die van 't Varken. De uitterste einden van de hoorns lopen met aderen t'saamgehecht, totte nieren, en de ballen leggen met een vlies op de lijfmoer gevoegt. An de eerste mond van de nek is een lichaamtje, dat in grote, gestalte, en verw een flekkenhooft gelijk, 't welk buiten zijn hoorn uitsteekt. De ysere pin hier ingesteken zijnde, vond geen ingang, voor dat sy een weinig opghesneden was. De lijfmoer geopent zijnde, zijn de jongen met vliessen gedekt bevonden. En die omwindsels waren dry in 't getal. Namentlijk het worst gelijke, oft de *Allantoides*, en het binnen, en buiten vlies. Maar de eerste delen konnen naulijk ghescheiden werden, om datse so vast t'saamgehecht, en so dun van selfstandigheit zijn. In de rechter hoorn lagen vijf jongen. In de linker vier, ider met zijn vliessen bekleedt, en ider hadt het buitenvlies over het midden. De riemen twe vingher breed laghen over dwars, an 't uitterste met swarte strepen, en met een rode in 't midden verdeelt. Ider vertoonde een verw als vloe-

yend bloed. Het net is alseen sak, dat de boven-darmen bedekt. Zijn bovendeel begint van de grond van de maag, die het rondom bevangt. Het onderste deel wort an de milt, en het klierbedde ghehecht. Welk klierbedde sich terstond na den twaalf-vingerdarm verstoont, dat an dese en an de poortader vast is. De poortader send een drydobbele tak na de naastbygelegendelen, te weten de scheel, milt, en maagtak, die het holle deel van de maag beloopt. De milttak zend ook opwaarts een spruit over het bolle deel van de maag door de middellijn, tot datse de bovenmond van de maag bereikt. De milt is an 't middelrif door een vlies meer als een vingher breedt, en an de maagh door het net vastgehecht. De milt heeft een ghestalte byna als een breedt geschoeide voet. De kronkeldarm heeft hy niet, en na den blinden volgt het einde van den rechten darm, welke blinde ontvouwen zijnde, omtrent een middelste vingher lang is. An 't einde van den regten darm is innerlijk een groot klapvlies, en een ander in 't begin van de blinde, maar kleinder. De rechte is onder seer gerimpelt. Van de grote hartader is een t'samenvlechting van slagaderen na de holte van de lever gebogen; welk ook 't klierbedde nadert. Dit getrokken zijnde, trekt het ook de lever en de bovenste ingewanden. Boven de mond van de maag zijn twe klieren, van welke de rechter groter en harder is, maar beide sapig en vogtig. Het bloed van den hond is heel swart, om zijn verbrantheit. An 't einde van de tong is een langwerpig rondespier ingehecht, die langs zijn middellijn neersakt. Het rechter hartoor is twemaal groter als 'et linker. In 't regt en linkerdeel van 't herssenbekken, welke de hooftslaapspijeren dekken, verstoont sich geen omhelsend vlies, behalven 't geen de spieren eigen is: Maar in andere delen van de herssenpan verstoont het sich openbaarljk. An de wortel van de tong is weerzijds een klein klier schuins uitgerekt. De ringe van de lochtader zijn dwars; en niet schuins als in Verken. De herssene van een Hond is veel grooter als van een Varken. In de onghekeerde herssene verstoonden sich de mamachtige uitpuilingen, en 't begin van 't lendenspier, door welkers midden een diepe opening gemaakt zijnde, tot het einde van de kleine herssene, verstoonden sich twe kleine doorgangen, de ene welke van het deel der uitpuilingen rechtstreeks na 't einde van de kleine herssene strekt, d'ander staat een weinigh vorder opwaarts schuins teghen dese over. Voorts zijn de voorste voeten van de honden in vijf, d'achterste in vier klauwen verdeelt. De buik van de Teef is met twe mammen, weerzijds een, verciert. *Albertus* heeft ook anghemerkt dat de onderste

Galen. de
usu part.
l. II, c. 9.

neufgaten van de beste honden, roodachtig, hecht, en byna stomp zijn. *Aristoteles* en *Alianus* seggen, datte hersen-pan sonder naden is. Ten lesten. *Galenus* heeft anemerkt datte hooft-slaap-spieren in de Honden, als in de Wolven en Leeuwen, heel kloek zijn, om datse in 't eten van de beenders haar kaakbenen veel oefenen.

Plaats.

Van de plaats stel ik alleenlijk dit. Datter geen in Brasil geweest zijn voor de uittocht van Vilagagnon, indien wy *Lerius*; indien wy *Textor* geloven, komen sy niet in 't eyland Sigaro van Arabie, en indien zyder inkomen, lopen sy so lang tot datse sterven.

Spijs.

Zy zijn aleters, en onthouden haar noch van visch, nocht dode lichamen, dat *Balbus* in zijn reisboek aldereerst verhaalt heeft. Van 't vlees nochtans van haar ghedaante, en dat 't welk van den blixem geslaghen is, hebben sy een afkeer. Zy eten gras maar voor de ghesondheid. Zy onthouden haar van de Eschbomevrucht, om datse daar de heuppijn van krijghen. Met wijn en brandewijn worden sy sinneloos gemaakt, en lopen so lang tot dat die damp weder uitwasemt.

Teling.

Merk van haar teling, dat haar 't versamelen altijd goed is. Nochtans schrijft *Tardivus*, dat het begin van de Lente, maar selden van den Herfst, om te telen bequaamst is. Zy versamelen en trekken tot

Arist. H. A.
l. 5, c. 14.

haar twaalf jaren: Maar zijndikmaal nae het neghende onbequaam. Zy veraarden die op haar een jaar versamelen. Maar op haar vierde brengen sy moediger jonghen voort. Zy zijn omtrent veerthien daghen ritzig, en zes maanden na haar werpen soeken de Teven weder na de Reu. Als de Teven ritzig werden, swelt haar het achterlijf en wordt vochtig. Zy versamelen ook met andere dieren als mette Wolven in 't land van Cyrene, waar van de Krokuta voortkomt. Mette Leeuwen waar

Arist. H. A.
l. 10, c. 28.

van de Leontomiges oft Leeuwonden, mette Bevers waar van Beverhonden, en mette Vossen, waar van Voshonden voortkomen. Zy versamelen van achter, en blijven t'samen hangen. Zy dragen tseftig dagen, oft enige dry dagen meer. Zy werpen twaalf, zomtijds zeshien jongen. Daar is te Bononie een Haashond gesien, die seventhien jongen geworpen heeft. Maar

Arist. H. A.
l. 5, c. 14.

Albertus verhaalt, dat hy gesien heeft, dat een Teef uittet geslagt van de Mastini de eerstemaal neghentien, de twedemaal achtthien, en de derdemaal derthien jongen wierp. Die de vrouwen voor speelhondtjes houden, krijgen ghemeenlijk een jong. Men seit uit *Plinius*, datse eerst Reun, en daar na met beurten Teven werpen, indien sy op haar bequame tijd vergadert hebben. Het eerste jong ghelijkt, zoo enige seggen, gemeenlijk de vaar, d'andere komen by gheval voort. Zy werpen

blinde jonghen, en hoe sy met overvloediger zoch gevoedt werden, hoe sy langher blind blijven, maar sy kryghen nimmer het gesicht voor den een en twintigsten dach, nocht voordien zevenden. Sommige seggen alssereen geworpen werdt, dat het op den negen dag ziet; indien twe, op den thienden dagh. En datter tot ider een dach toegedaan werd, en haar blindheid zo veel dagen langer vertraagt, dat de onderinding tot noch toe niet geleert heeft. Vijf dagen eer sy werpen, hebben sy gemeenlijk zoch, en sommige vier dagen vroeger. Het zoch is dikker als in enig ander dier, uitgenomen de Seug en den Haas.

Zy leven in 't gemeen niet boven veerthien jaren, hoewel sommige tot twee en twintig gheklommen zijn. De Lakonise seit *Plinius* leven thien, de Teven twaalf, en d'andere geslachten vijfthien jaren. De jonghe hebben witte tanden en een kleine stem. In de oude zijn zy bot en geelachtig, de stem grof. De stem hebben de schrijvers verscheidentlijk uitgedrukt, sy worden gemeenlijk geseit te blaffen, de Latynen noemen dat Latrare, de Grieken noemen de stem van de jonge Banzein, van de volwassen Ylaestein; en 't lekken, als sy drinken, noemen sy Laptein; haar klagen oft vleyen Knyzastai; haar ryen en geilheid noemensc Scuzan; haar jankken, eer sy het wild gevonden hebben, Prokunein; en als zy gryn noemen sy dat Ararizein.

Ouderdom.

Van haar afkeer sal dit weinig ghenoege zijn. Zy schrikken so voor de Hyena, datse van zijn schaduw stom werden, so wy *Plinius* en *Solinus* geloven. Ook so seer van de Krokodil, datse langs den Nijl zijn water, hoe dorstig datse zijn, maar al lopende lekken. Datse mette Wolven so grote vrintschap hebben, dat *Porta* seit, dat een Wolfsvet boven die, welke vaneen dullen hondt gebeten is, opgehangen, de waterschrikte verdryft. Datse van den Otis om zijn trage vlugt gevreesd werden. Dat enige ook van andere dingen schrikken. De hond van *Blondus* raakte geen hoendervlees an. Sommige verwerpen de benen van wilde vogelen. Eertijds liepen sy niet in de Kerk van den overwinnenden Herkules, 't zy oft om den reuk van zijn knods op den dorpel nagelaten, of om enig ander hatelijk ding onder d'aarde begraven. Sommighe huilen heel vreeslijk op het geluit van enig speeltuigt, gelijk ook op 't geluid van de trompet. In 't affschieten van gheschut lopen sy verre wech. Wat overeenkomt datter tuffen haar en de mensch is, sullen wy in 't volgende horen.

Afkeer.

Tot den aart der honden behoort, datse haast gram werden, en daarom dikmaal om een been lang met malkander vegten. Datse de huisen als wachters bewaken, datse licht uitte slaap ghewekt werden. Datse som-

Aart.

somtjids mette vrouwen vleeslijk versamen, en in 't openbaar telen, waarom sy te Sparta uitte kerk geweert wierden. Sy gevoelen ook het onderscheit der reuken ons onkekent: Sy ruiken 't geen achter haar is, om datse, wyl sy sneeg zijn, na 't seggen van *Plinius*, de hoedanigheden van de hebbelijkheid des lichaams door den reuk bekomen. Zy snuffelen met het hoofd na d'aarde gebogen, en ontfangen daarom den damp van de eerst-besmette locht. Zy zijn sneeg van gehoor. Op haar vierde maand verwisselen sy haar tanden, en verliezen haar winterhayren. Als haar de maag belast is eten sy gras. Zy verwerpen licht haar vrucht, indien de Reu, daar sy afgetrokken hebben, gedood werd.

Verstand.

Zy hebben goetd verstand en gheheugen, en datse leerzaam zijn, getuigen veel voorbeelden. Hy heeft by *Plutarchus* so veel steentjes in een olijspot geworpen, tot dat hy den oly oprysende, de selve lekken konde. Sy onthouden de wegen, hoewel sy heel lang zijn. En geen dier behalven de mensch heeft groter geheugen als sy. Een seker hond te Venetie, kende na dry jaren zijn ouden meester noch midden op de markt. De hond van *Ulysses* na twintig jaren. In 't schouburg van *Marcellus* isser een in 't ansien van *Vespasianus* ingebracht, die allerlei spronghen maken konde, en sich heel aartig konde ziek veinsen. Want na enige tekenen van overvallen pijn, viel hy neder als dood, en liet zich gins en herwaarts trekken; daar na, als uit een diepen slaap opstaande, beweegden hy sich. *Franciskus Hertog* van Mantua, door siekte stom zijnde, had een hond gheleert op zijn wenken een ider zijner hovelingen te roepen, dien hy begheerde. Een ander heeft voor den *Keyser Iustianus*, in 't ansien van 't gemeen, de ringen der toefienders van zijn meester onder malkander gemengt zijnde, zo naukeurlijk onderkent, dat hy een ider de sijne weder gaf. Gevraagd zijnde wie datter rijk oft arm, een hoer oft weduw was, wees hy dat an, met het anvatten van iders kleet. Van haar getrouheid tegen haar meesters heeft *Plinius* dit. Dat een hond tegen de moordenaars voor zijn meester ghestreden heeft, en dat hy, zijn meester gedoodt zijnde, van 't lichaam niet gheweken is, maar de voghels, en wilde dieren daar af joeg, hebben wy gehoord. Datter ook een in *Epirus* den doodslager van zijn meester bekennende, hem met scheuren en blaffen het schelmstuk heeft doen belyden. Den Koning der *Garamanten* hebben twe hondert honden, die tegen zijn wederstrevers streden, om den Oorloog van *Kolophonie*, uit zijn Ballingschap verloft. Die van *Kastabala* hebben enige benden van honden gehad: die waren altijd eerst in den strijd, en weigerden nimmermeer. Dit waren ghe-

trouwe hulp-benden die geen huurloon trokken. De honden hebben, als de *Kim-bren* gedood waren, haar hutten, die op sleden stonden verdedicht. De hond van *Iason Lycius*, die gedood was, wilde niet meer eten, en stierf van honger. De hond welke *Hirkanus* genoemd was, heeft zich, op de vuurtombe van den Koning *Lyfimachus* geklommen zijnde, in de vlam geworpen, gelijk ook die van den Koning *Hiero*. *Philistus* gedenkt ook den hond van den tyran *Gelo*. Die van *Nikomedes* Koningh van *Bithynie* word ook gedacht, die des Konings huifvrou *Confingis* verscheurde, om datse al te geil met haar man dertelde. By u heeft een hond den Edelen *Volkatius*, die het *Ciselinse* burgerrecht geleeraart heeft, met een *Havik* tegen den avond van 't velt komende, van een moordenaar bevrijt. Een ander heeft den sieken Raadsheer *Cælius*, te *Placentia* vande gewapende overvallen, beschermt; en hy is niet eer gewondt voor dat den hond gedood was. Maar boven al isst by ontfijt door de daden van 't Roomse volk bewesen. Alster ten tijde dat *Appius Iunius*, en *Publius Silius*, Borgermeesters waren, van *T. Sabinus* en zijn slaven, ten gevallen van *Nero* de Zoon van *Germanikus* straf gevordert wierd, heeft den hond van een der selver niet konnen van de ghevankenis geweert werden, en is ook niet van 't dode lichaam geweken, dat op de gemonise ladder geworpen was, maar maakte een beklaglijk gehuil, in 't ansien van een grote menigte van Roomse volkeren, en als ymant hem spijs voorwierp, heeft hy die sijn doden meester voor de mont geleit. De selve is ook in den *Tyber* gelopen, daar 't dode lichaam ingeworpen was, en trachte dat te stutten in 't gesigt van veel menschen, die de getrouheit van den hond quamen anschouwen. Hier toe behoort die, welke den doodslager van zijn meester verraden, en omgebracht heeft. Gelijk ook die van *Korfika*, die sijn meesters lichaam, door de koude gestorvê, ook van sijn alderbeste vrienden niet heeft willen laten wegvoeren, voor dat hy ook self storf. Ik sal niet seggen van die, welke met haar Heeren hebben willen gebrant en begraven zijn. Hoedanige die van *Polus*, de treurschrijver, van *Phyrrus*, en *Theodorus* was. Dat den hond van den dichter *Eupolis* na zijn doot sich uitghehongert heeft: dat die van *Iason Lycius* geen spijs wilde nemen. Dat een hond, *Darius* dien gro-

Scalig. exercit. 202.

Ælia. H. A. l. 7. c. 33.

Gebruik.

Spijs.

Plin. H. N. l. 8. c. 40.

Galen. l. 3.
de alimen.
facult. l. 2.
Gebruik in
de genees-
konik.

ven, ook die van Guinea. *Galenus* schrijft, dat enige volkeren de gelubde eten.

In de geneeskunst heeft hy groot gebruik. De herffen-pan ghepoeyert, ondoet de geswellen van de ballen. De herfsene heelt de ghebroken benen, plaasterwijs opgeleit. Met zijn grote hondstand het tandvlees ghescherft, beneemt dit de pijn. De langste tand van een swarten hond word teghen de vierdendaagse koorts om den hals gehangen. De hondstand uitten dollen hond ghetrokken en met seem om den hals gehangen, bedwingt de dulheid. Het stremfel in wijn ghesmolten stilt de kronkeldarm-pijn. Met azijn word het de waterfuchtige ingegeven. *Sextus* trekt daar mede het water door braken af. De lever van den dullen hond gebraden, is een sonderling geneesmiddel tegen de dulheid. De gal met honig vermengt, werdt teghen de innerlijke sweringen gebruikt. De milt versch uitgenomen, leit *Marcellus* weder op de milt, tegen de gebreken van de selve. Het bloed op de ghebeten wond van den dullen hond ghestreken, is een groot hulpmiddel. Na't gevoelen van *Eschulapius* versacht het vet de pijn der voeten. *Plinius* gebruikt het vet van een bonten hond tot te vlekken en lidtekens van 't anghesticht. De melk word om de pijn van de oogen te stillen gebruikt. Mette selve strijkt *Sextus* geduig de kevels van de jonge kinderen. Gedronken drijftse de dode vrucht af. De pis neemt de wratten wech, en ook het hayr. Het poeyer van den drek werdt in 't keelgeswel, de rodeloop, en verouderde sweringen gepresen, mits dat den hond dry dagen lang beenders gegeten heeft. *Marcellus* maakt uitte selve, in de Son gedroogt en gefist, met even so veel rood wasch, en een weinig oly, een geneesmiddel teghen de heuppijn. *Plinius* meent dat mette beenders in de hondendrek gevonden, en om den hals gehangen, de hete geswellen van de kinderen genesen werden. Het vel over de vingers getrokken word teghen de sinkinghen, en een riem uit het selve drymaal om den hals gebonden tegen 't keelgeswel ghebruikt. De hayren op de beet van den dullen hond gheleid, trekken 't vergif na haar. Zy worden ook gebruikt om 't bloeden te stoppen. *Mizaldus* vermengt so veel pis van den sieken, als hy in een omloop van de koorts op eenmaal uitwerpt, met meel toteen koek, die hy een hungerigen hond te eten gheeft om de vierdendaagse koorts uit de sieken in den hond te doen verhuifen. Besie het overighe by *Gesnerus*. *Wekkerus* maakt uit twee jonge honden, vier pond oly van Violen, en een pond bereide pierwormen, een geneesmiddel teghen de gheschote wonden. *Andreas Furnerius* haalt ook uitte jonge honden een water over, dat hy seer prijst om de overvloed van

Wekker. in
Antidot.

't hayr te beletten.

Het onderscheidt van de Honden is groot. Men seit datter eertijds in den Hellespont gehoornde gevonden zijn. Zo ghy haar stem besiet. In Spanjola een eylandt van de nieuwe werelt, blaffen sy niet, gelijk *Oviedius* verhaalt. In Guinea so wy *Kluzius* geloven, trachten sy wel te blaffen, maar kunnen niet. Zo gy haar gaven besiet. Sommige zijn sneege, ruikers, andere zijn loopers, wachters, jachthonden, enz. Indien ghy haar plaats besiet, zijn sy Epirotise, Schotse, Engelse, Cyrenise, Arkadise, Indise, enz. Wy sullen hier in orde handelen van de dulle, de Maltese, de Jachthond, de Haashond, de Brak, de Wachter, de Vechters, en onnutte. De dullen worden sodanig van verrotte spijs en vlees dat vol wormen is, voornamentlijk in de hondsdagen. Dan walgen sy van spijs en drank, sy schrikken van 't water, en dwalen over al henen. Sy geven een heesch geblaf, sy werpen veel schuim uitten neus en mond. Zy hebben een vreeslijk gesicht. Zy laten de start hangen, en vallen de menschen an en byten, sonder blaffen. Vele hebben veel geneesmiddelen hier tegen gebruikt. *Atius* gebruikt wit nieskruid met stofmeel om te doen braken. *Misaldus* mengt hoenderdrek onder de spijs. *Blondus* steekt nae den derden dach de geswolle aderen in de benen, oft werpt den hond in een poel daar veel bloedsuighers in swimmen, om het bloed uit te halen. Daarna smeert hy 't gehele lijf met Populiersalf, en geeft een gal-dryvend middel in, en wascht den hondt daarna met het afziedsel van *Lapathum Acutum*, en *Enula campana*.

Tot bescherming geeft *Plinius* de jonge honden vrouwen melk in die een knechtje zogen. *Kolumella* hakt haar na den veertigsten dag van haar ouderdom de start af. Oft men vat het uitterste van de start, daar de laatste geleding eindigt, dat men zoo lang mette vingers drayt tot dat het afvalt. De Maltese hond heeft den naam van 't eylandt Malta, 't welk tegen *Pachynus*, het uitstekend hooft van Sicilie overleit. Dese zijn oft kort oft lang van hayr, oft met manen. *Blondus* prijst die ten deel wit en swart zijn. Nu worden de rossche en witte meest geacht. Sy zijn so groot als een wilde Boschwesel. Zy worden om klein te blijven in korven gesloten en opgevoed. Zy eten de lekkerste spijs. So sy veel jonge teffens krijgen sterven sy. Om haar ruiger en met langer vlokken te doen voortkomen, worden de plaatsen daar sy slapen met vellen beleit, om die voor haar ogen te sien. Te Lyon in Vrankrijk worden zy 't stuk voor tien goud kronen verkogt. Te Bononie voor veertig ponden Bononis gelt. Zy worden by de vrouwen in waarde gehouden. De Jachthonden worden byna overal gevonden. De beste

Onder-
scheid.

Ambroz.
l. 3. c. 3.

Ambroz.
l. c. 4.

beste zijn, welke *Hirkanie* uit de Tevenen Tijgers, Epirus, het Landschap van de Molossen, en Chaonia voortbrengen. By de Perfen zijn de stoutste en snelste gevonden, volgens *Megasthenes*. In het Landschap Thebeth de grootste: In't Lantschap Gingui zo stout datse de Leeuwen dorven antasten. Hoe zy moeten gevoed werden, leren zy, die van den Landbouw geschreven hebben. Zy waren in achting by Alfonso Koning van Napels. By den groten Cham van Tartarie, die'er daarom vijf duizend onderhiel. Zy worden verscheidentlijk onderscheiden: want sy zijn ten ansien der wilde dieren, Haas-honden, andere kleine, die alleen den Das vervolgen. Andere zijn Vogel-honden, die de Vogels alengsjes in het net jagen; enige zijn Waterhoden, andere om groot wild te jagen. Zo ghy haar geboort-plaats beziet, zijns

d' Arkader, Thracier, de Griek, de Italiaan, De Lacedemonier, de Unger de Sarmaat, De Kelt, de Kretise, de trotse Kastliaan, De Karier, Magneesi, d' Amorg en Tegeaat.

Zo ghy haar verw beziet, zijns vaal, honigverwig, wit, en swart. De witte schrikken een weinig tijds voor 't water. De zelve met swarte plekken getekent, hebben dikke en tere benen. De vale zijn stout en sterk; maar niet snel in 't lopen. De swarte zijn kloek, maar wijl zy kort van benen zijn, volghen zy de witte niet in snelheid. Men moet een Hond uitkiezen die wreed van gezicht is, met een groote kop, die de bovenlip neerwaarts hangt, met rode ogen, open neusgaten, scherpe tanden, een dikke hals, en een brede borst, op dat hy den Leeu schijnt gelijk te zijn. De beste Haashond is, die lang en plat van kop is, met spitse kleine achterwaarts hellende ooren, en die de bovenlip niet neerwaarts over de onderste afhangt, met een langen en enigzins dikken hals, een scherpen borst, lange kloekke ribben; enge heupen, hoge benen, meer mager als vet, geen dikke start, nocht ook heel lang, en die zelf nimmer oft zelden blaft. Zommighe worden totte Jacht uitgeleid; andere lopen van zelf, en als zy een Haas gevangen hebben, komen zy weder t' huis, die by de Latijnen Vertagi ghe-noemt werden. Van de Brakken zijn 'er zo veel geslachten als van de Iachthonden. In Schotland zijn dryerlei Honden; eenige zijn heel stout en geswind ter loop. Andere zijn Brakken oft reukvolgers, die de vissen tussen de klippen kunnen opspeuren. Eenighe zijn merendeels rosch, met swarte plekken, oft swart, met rode plekken getekent, die de dieven, en de gestoole goederen met zulken sneegheid weten op te zoeken, datse ook over de rivieren swimmen. Zodanige zijn de Engelse en Schotten gewend op te voeden; en indien iemand hem, die met zodanigen brak oft reukhont

na zijn goed zoekt, zijn verborgen plaatsen niet laat doorsnuffelen, word voor een dief gehouden. Indien wy *Blondus* volgen, moet hy kort, en meer plat als krom van muil zijn, met een vierschatig hoofd, met benen achter en voor even hoogh, met een borst niet groter als den buik, een platten rug, tot de start toe uitgestrekt, met hangende ooren, en gauwe ooghen. De beste van al zijn de Kretise, de Toskaanse, Brittanise, en Spaanse. De Wachthonden zijn die, welke het Vee, en de Boerehuizen bewaken. De witte word voor de beste gehouden, om van de Wolven onderscheiden te werden. De zodanige hebben, volgens *Bellonius*, by de Turken geen eigen meester, en komen daarom ook in geen huizen. Zy slapen op matten die op de straat gespreit legghen. Daar wierden eertijds vijf hondert tot bescherming der stallen by de Romeinen onderhouden. Van de Vechthonden, en de onnutte komt byna niets voor. Die brengt Engeland voort; maar van dit jaar heeft dat land ook onder de menschen bloed-dorstige Doggen begonnen op te voeden, verdoemelijke hoofden, die tot nocht toe met haar's Konings bloed niet hebben kunnen verzaad werden. Zodanige honden hebben de Spanjarts ook tegen de Indianen gebruikt, die sy ook met menschen-vlees spijsden, om de menschen te hitziger an te tasten. *Vasques Nunnez* heeft in plaats van beuls gebruikt. Wy hadden byna de Indise vergeten, van welke *Nieremberg* aldus spreekt: daar loopt in de nieuwe wereld een geslacht van honden, behalven die gene, welke de oude ghekent hebben. In aart en verstand zijns de onze byna gelijk, en in gedaante niet veel verscheiden. Dat gheslacht, 't welk de Indianen Xeloitzeu-intli noemen, is heel groot van lijf, en dikmaal boven dry ellebogen, zonder eenigh hayr; maar met een zachte kale huid bedekt, en met goudgele en blauwe plekken getekent. Het ander noemen zy Itzccuinteporzotli; en van zijn Vaderland, daar hy voortkomt, Mechuse Hond. Hy is die van Malta gelijk, en met witte, swarte, en geel-blinkende plekken, met eenige wanschik-kelijkheid verzien. Hy is bequaam om mede te spelen, aangenaam en niet traag in het strooken, met een bult op 't hoofd, oft van de schouders uitpuilende: want hy heeft byna geen hals. Het derde geslacht word Tetichi genoemd, de onse in alles ghelijk, behalven dat hy van droevig gezicht is. Hy is by de Indianen eetbaar, als eertijds by de Thraciers, om datse mogelijk by de Grieken in gebruik waren, zo wy *Sextus Empiricus* ghelooven. Voorwaar *Diokles*, een Geneesmeester uit de school van die ten tijde van *Asklepiades* waren, heeft de zieken vlees van jonghe Honden voorgeschreven. Maar by de Indianen zijn de Honden Ko-

Bellonius
observat.
l. 3. c. 40.

Nier. H.E.
l. 9. c. 36.

Ambroz.
l. 3. c. 5.

Ambroz.
l. 3. c. 6.

zumellæ genoemd, niet alleenlijk tot voedsel, maar tot een vraatzucht. Zy voeden en mesten haar om te eten, ghelyk de Spanjarts de Konijnen, die zy om te eten lubben, en dan haast vet werden. Totte voorteling bewaren zy veel Teven. Van de Reun maar weinig, gelijk by ons de Schaapherders. De zelve, by gebrek van Kinderen, offeren ook met Honden. De Indianen noemen ook een zeker gheslacht van kleine Honden Alko, in welkers geselschap zy groot vermaak hebben; en lijden zelf half honger om die te voeden. Als zy uitgaan, dragen zy die op haar schouders, oft in de schoot met haar. Als zy sick zijn, vermaken zy haar met dat aangenaam en gheduurig gezelschap. Daar zijn ook stomme Honden by de Indianen, met een Wolfskop, die niet en blaffen. Deze voed het eyland Kozumella, en geslagen zijnde, geven zy nocht zucht, nocht gheluid. Deze stelt *Oviedus* in Spanjola in plaats van de kinkvorsch. Dese hebben ook haar aart, en hier is geen vlies uitte Hondsnageboorte, nocht Hasen-drek, nocht hayr nodig. Dit alles vereischt *Plinius* overgheloofs-wijs in de stomme Honden. De Schrijver, zonder naam van mijn met de hand gheschreven Boek, verhaalt, datter in Spanjola kleine Honden zijn, die niet blaffen, maar alleenlijk knorren, en alleenlijk bequaam om te eten zijn. In Quivita zijn heel groote Honden, die met pakken gheladen werden.

II. HOOFT-ST.

Van de Kat.

Naam.
Ambroz.
l. 3, c. 10.

Salmaz. in
Solinus,

DE Kat, by de Latijnen *Felis*, heeft haar naam van *Phelos*, dat een bedrieger betekent, om dat het een loos dier is; oft van *Ailis*, dat een Panlikker betekent, 't welk met een *Eolis* woord *Failis* uitgesproken wierd, gelijk het den grooten *Salmazius* behaagt. Hy word by de Latijnen ook *Kattus*, oft *Katus* genoemd, 't zy oft van *Capiendo*, dat is stelen, oft om dat hy *Cautus*, dat is voorzichtig en loos is. By de Grieken word hy *Ailuros*, van *Ajalein* genoemd, om dat hy dikmaal met de start wispelt en streelt. By *Zuidas* staat *Agiluros*, en elders *Kaptos*. Het woord *Spatalis* zetten sommige ook Kat over. Op de beschrijving van so een wel-bekent dier hoeven wy niet te staan; 't geen in sijn ontleding is angemerkt, sult gy in 't eind van dit Hoofstuk vinden. Zy werden byna overal gevonden. Datse eertijds niet tam gheweest zijn, is waarschijnlijk.

Plaats.

Datter in Spanje te *Tartessus* heel grote voortkomen, daar in stemmen alle Schrijvers overeen.

Spijs.

Zy eten vleesch, visch, vogels, muizen,

haagdissen, en dooden de padden. In Cyprus vangen zy Adderslangen, en het dier *Chamelcon*. Zy loeren ook op de jonghe Hazen, en sparen ook haar eigen gheslacht niet. Wy hebben, zegt *Ambrosius*, hier te Bononie volwasse Katten ghekent, die eerst mette jongen speelden, en die daar na opaten. Zy leven ses jaren, zomtijds tien, en de ghelubde langer. Wat angaat haar teling. Zy worden meest in *Januarius* en *Februarius* geil. In Indie byna altijd. De wijfjes lollen ghemeenlijk onder 't verzamelen, 't zy oft om datse van het hitzighe zaat te zeer verhit werden, oft om datse van de katers met de nagels beschadicht werden. De Kater staat boven, en de Kat leidt onder. De Katten zijn veel geiler als de Katers. Zy dragen twee maanden, oft zes-en-vijftig daghen. Die in de Maart geworpen werden, zijn de beste. In *Augustus* om de vloyen niet zo goed. Zy werpen in 't gemeen vijf oft ses jonghen. De Kat heeft haar jonghen zeer lief; maar als de Kater die vind, dood hy haar dikmaal, om dat de Kat, door begeerte van jongen anghelift, hem weder toe-laten soud.

Teling.
Plin. H.N.
l. 10. c. 63.

Arist. H.A.
l. 5. c. 2.

Zy hebben vyandschap met eenige dieren, gelijk de Muizen, Padden, Slanghen, de Vosgans, den Arend, de Rute, haar eighen gal, met zoete reuk, en de vochtigheid. Met de rute worden zy uit de Duifhuisen gehouden. Door den reuk van anghename zalven worden zy somtijds dul. Zo zy in 't water ghedoopt, en niet terstond gedrooght werden, stervenze. Daar tegen wrijven zy haar graag an de *Valeriana*, en eten graagh het *Kattekruid*. De swangere Kat verwerpt haar jongen, indien de Kater ondertusschen gedoot werd. Omtrent de natuur komen eenige zonderlinge dingen voor.

Afkeer,
Toenei-
ging.

De ogen van de Katten worden nu groter dan kleinder, na 't veranderen van de Maan; ja zy ghevoelen ook het beurtigh veranderen van de Zon, waar doorzy ook na de verscheiden loop van dat ghestarnete haar ogen veranderen: want in den dageraat schieten zy langwerpigh uit. 's Middaghs worden zy weder kringrond 't saamghetrokken; met den avond worden zy donker. *Kardanus* heeft qualijk gheoordeelt datse de ooghappels na haar wil konnen t'samentrekken en uitbreiden, wijl zy geen spieren hebben. In de middernacht geven zy lucht van haar. In een sak ver weg gebracht zijnde, komen zy niettemin wederom. De huizen daarmen uit verhuist, verlaten zy niet. Zy werden graag mette menschen-hand gestrookt. Van haar loosheid spreekt *Plinius* aldus: met wateen stilheid en zachte voetstappen bekruipen zy de Vogelen? met wat een verborgen sprong vallen zy op de Muizen? Zy schrabben haar

Aart.
Mizaldus
cent. 4.

Plin. H.N.
l. 10. c. 73.

Bruijer. de
recibar.
l. 13. c. 36.

Porta
Phytog.
l. 5. c. 26.
Galenus
simpl. l. 11.

Onder-
scheid.

Scal. exerc.
217. l. 9.

Nier. H.E.
l. 9. c. 30.

M. P. Ven.
l. 1. c. 62.

haar drek met aarde toe, welwetende dat die reuk haar verklikt. Hy word van zommige op de tafel gebracht, inzonderheit in Spanje, Holland, en Braband; men zeidt datse als Hazenvlees smaken. Datze een pestigen damp, en de tering anbrenghen, heeft *Bruijerinus* niet zonder reden naghelaten. De hersene verwekt dulheid, daar van ghy in *Weinrichus*, zo ik het wel heb, (want ik heb het boek nu niet by de hand) een voorbeeld van een meisje hebben zult. Hy heeft ook zijn ghebruik in de geneeskunst. De asch van 't hooft in een pot ghebrand, en in d'oogen geblazen, verdrijft de donkerheid van de oogen, zo wy *Porta* geloven. Dattet vlees de splinters uitte leden trekt, verhaalt *Galenus*. Het geneest ook de pijn van de speenader, en den rugh. De gebrade en gestampte lever is goed teghen de de steen. De gal trekt de doode vrucht af. Het vet word tegen 't voet-evel gebruikt. De overgehaalde pis geneest de doofheid. De drek met hars en roozalf gemengt, en van onderen geset, stopt de vloed van de Vrouwen. *Evonymus* verhaalt, dat zommige een vette Gans met geneesmiddelen, klein gesneden Katte vlees, en sout gevult, an een traagh vuur braden, en met het uitgedropen vocht de leden pijn verzachten. Zijn vet wijkt geen ander om 't Yser voor den roest te bewaren.

Wat angaat haar onderscheid. Zommighe zijn wilde, huis, en uitlandse Katten. Uit de Huiskatten zijn de Spaanse de roofachtigste, heel rad, en met een zachte huid bedekt. Van de uitlandse zijn voornamelijk de Syrische, die verscheiden gevlekt, wreed van gesicht, rond van borst, met brede voeten, en weinig spijs te vreden zijn. De wilde zijn groter als de tamme, langer en dikker van hayr, bruin van verw, en een dikke start. Zy eten vogels en andere dieren. Zy werden metten rook van de rute uitte boomen verdreven. Van die in Malabar spreekt *Scaliger* aldus: In 't Landschap Malabar verkeerden de wilde Katten in de boomen, die zo snel zijn, datter niet wonderlijkers als van de zelve verhaalt is. Zy konnen geweldig springen. Zy hebben een zonderlinge vlucht, en dat het wonderlijkste van al is, zonder vleugels. Daar is een vlies van haar voorste tot haar achterste uitgestrekt, 't welk zy, wanneer zy rusten, an den buik optrekken. En als zy vliegen willen, rekken zy mettet bewegen van haar voeten en benen dat vlies uit, tot datse gestut zijn, en worden alsoo beweeght. Daar is ook in India een gheslacht met swarte hayren onder witte vermengt bedekt. Met een langhen muil, kleine ooren, korte benen, en een start, met swart en witte strepen beurtswijs onderscheiden. Men zeidt dat haar poeyer goed voor de koorts is. Hier toe behoren ook de wanschapen, van welke de ene ron-

de, en d'anderzes voeten heeft. In 't landschap Singui is noch een dier de Kat ghe-
lijk, met Herten-hayr, veelklauwige voeten, met twe tanden in beide kaakbenen, van twee vingers groot. Hy heeft een vlee-
fige blaas omtrent den navel, en vol bloeds, dat na de muskus ruikt. Wy hebben hier noch een afbeeldsel van een dier, een Kat
gelijk, bygestelt, dat 't hooft opwaarts heel spits heeft. Wy noemen hem *Oxycephalon* oft spitshoofdige Kat. De anmerkinghen die wy by *M. Aurelius Severinus* bevinden, en boven belooft hebben, raken ten deel een geopende Kat, en ten deel de spieren. In de geopende zijn dees de voornaamste. De milt is langachtig, als dat deel van een riem, daar men het water mede slaat. De nek van de galblaas is een oft tweemaal gerompelt: na zijn grond zakken uitterlijk twee rechte aderen; twee zenuwen ter zijden de lochtader, weerszijds een, zinken na de boven-mond van de maag, die ondertussen ook eenige takjes na de genoemde zijden van de lochtader, en de long schieten. Die zenuwen worden met een gemene schuins neerdalende zenuw t'zaam-gehecht, en an de linkerzijd met veel vezelen in de maag geveest. Daar de lochtader eerst splitst, vertonen haar enige grote en kleine witte, rode, asgrauwe, en onder malkander vermengde klieren. In de lochtader zijn de halfkringen als in de mensch verdeelt; maar achter met twee rokken bekleed. d'Een en uitterlijke is vleeftigh, de ander innerlijk en zenuwachtigh, en groeit van de uitterste kanten van de kringen. In 't hart zijn oren van verscheide verw. Het rechter is meer met swart en wit onderscheiden, als het linker. Daarenboven is het rechter ook dikker en ronder, het linker dunder langwerpiger, en dat van den Hond gelijk. Beide zijnse binnen hol en vezelachtig, gelijk de groeven van 't hart. In de rechter holte is de netswijze t'samenvlechting langher en meer zichtbaar als in den Hond. De grote slagader is byna midden in 't hart; maar helt nochtans een weinig na de linkerzijd. De innerlijke rok van de maag is heel rompelig, met rimpels die na de lengte van de maag lopen, en in 't ronde omgebogen zijn als in den Ossenmaagh. De rokken van de maag zijn heel tay, die van de bovenmond der maagh afhangen. De binnerok is met dwarse rimpels onderscheiden. De lever is geverwt als van de vis *Kanacula*, oft Hond genaamt. In 't oirbeen is de gedraide bocht oft cochlea, de doolhof oft labyrinthus, het venstertje, de ring, de ronde spier, de dry gehoor-beentjes; maar het stegelreepbeen is niet doorgaans, ghelijk *Kasseri* schrijft. In de hersene zijn dry groeven; maar twee kringronde, met het hersengroefs-netje. In 't ooggh hangt het druifvlies niet an het hoornvlies vast; daarom is de verwijdering in

Zootom.
Demokrit.
P. 4. c. 309.

in dit groter geslacht minder. Op die plaats is het druifvlies ook bleek geverwt. De gezicht-zenuw is omtrent in 't midden, hoewel zy wat neerwaarts helt, en een uitterlijk dik vlies, dat het oog ten deel bedekt, als in de Hoenderen. In de Kater zijn dese anmerkinghen voorgevallen, buiten den buik neerwaarts, boven het schaambeen komen door twee gaten de zaatvaten uit, diena de ballen zakken, welke ballen met een vlies ter zijden de schacht an de huid gehecht werden; welke schacht, zo lang als een midden-vingher, onderwaarts met een langwerpige spier, die in 't midden oft wat verder van de schacht eindigt, ondersteut werd. Hy word ook met een langwerpige spier, tot het midden van de sluitspier neerdalende, ghestut, welkers ampt is den aars te sluiten. Onder de spieren van de penszak, welk in dit dier een heel dun vlies is, leidt een witte streep omtrent een derdendeel van een vinger breed, die recht langs den buik afzakt. De penszak is onder 't swaardbeen heel vet. Het net ook heel vet is an de eene rechter quabbe van de lever, de milt, de maag, en an de twaalf-vingerdarm, in gestalte van een tasch, vastghehecht. De blaas opwaarts an de penszak met de grond onderwaarts an de rechten darm gevoegt. De ballen zijn met vier vliezen gedekt. Het eerste is Scrotum, het sakje oft uitterlijke Rok genoemd. Het tweede Dartos oft vlesige rok. Het derde Erythroides oft roodrook gheenoemt, die nader de ballen als de voorgaande is. Het vierde is 'er onmiddelijk angehecht. Na de ballen dalen de zaad-bereidende vaten, welke leveraderen en hartaderen zijn. De leveraderen sakken van de holle ader, en de hartaderen van de groote hartader, en die vaten maken, wanneer zy naast an de ballen raken, een lichaam dat Epididymus oft Balmuts genoemd werd, 't welk een zelfstandigheid is onder an de ballen gehecht. Wy hebben ook de uitschietende, oft overbrengende zaadvaten gezien, also genoemd, om datse 'et zaat in de ballen bereid, an de voorstaande klieren overvoeren; welke overvoerende vaten eerst van 't onderdeel voortspuiten, en door middel van de ballen an de zaadbereidende gevoegt zijnde, worden zy om 't midden van de ballen omgebogen, tot datse an de voorstanders komen. Wy hebben mede de waterpezen ghezien, die van 't kromme oft holle deel der nieren tot den nek van de blaas, en voornamentlijk daar de nek van de blaas aflat, neerdalen. Wy hebben ook de uitmelkende aderen gezien, die na 't bultige deel van de nieren strekken, en beide uit de stam van de holle ader voortkomen; maar de linker staat omtrent een half garsten graan hoger als de rechter, en is ook byna twemaal zo lang als de rechter. De rechten darm is met een

band an 't begin van de stert gevoegt. De rechten darm heeft enige aderen en ruwe klieren als geers, die van ons ook in den Hond zijn anghemerkt. Wy hebben het darmscheel, en zijn aderen met het klierbedde ghezien, en den blinden darm die omtrent een duim breed lang is. Behalven den rechten en blinden darm, is de overige eenvormig; maar zo omgebogen, dat hy, indien ghy hem te sterk uitrekt, byna in stukken scheurt. De nieren zijn heel groot, als een grote noot, daar weinigh hollen en groeven binnen zijn, (en niet als in den Hond) daar de pis door zypelt. Wy hebben ook de poortader gezien, die twee takken maakt; een scheeltak die na 't darmscheel loopt, en na 't uitterste van den rechten darm zakt; en een milttak, die door sijn gheheele binnedeel in veel takken, rechtstreeks verdeelt is. Van die ghezeide milttak word een maagtak afgeleid, also gheenoemt, om datse de maag omvangt; deze voert het swaarmoedig bloed na de maag, om de etens-lust op te wekken. Wy hebben ook de opklimmende ader het middelrif zien doorboren, en na 't hart schieten, in welkers rechter zijd hy sich vasthecht. Wy hebben ook de ongepaarde ader gesien, zo als zy getakt en verdeelt is, die van de holle ader omtrent het hart omgebogen is, en langs den rughgraat an de rechte zijd afdalende, zijn takken van de rechter na de linker ribben afzend, om haar te voeden. De lever is in ses quabben verdeelt. Uit het midden van twee an de rechter zijde komt de gal voort; zoo dat de grond van de galblaas zich tusschen beide als een uitpuilend oogh vertoont. De gezeide galblaas heeft twee takken, een die van de lever na de twaalf-vingerdarm geleid werd, om den drek te doen afschieten; de ander die na de blaas loopt, om daar behouden te werden. In de twaalf-vingerdarm, vier vingers beneden de galwegen, is een kleine worm gevonden, zo groot als de waterpesen. Ter zijden de opklimmende holle ader daalt een senu af na de vleeskring van 't middelrif, en noch een ander an de linker zijd, die mette vliessen van de lochtader gestut is, en 't gevoelen an 't middelrif overbrenghen. Wy hebben ook de wederkerende zenuwen ghezien. Die van de seste vereniging der zenuwen voortghesproten, in 't hooft van de lochtader schieten; van welke de een ter linker zijd opwaarts na de groote hartaar omgebogen is, en d'ander omtrent de takken van de hartader die na de krop lopen. Het hart heeft twee oren, een recht en slinker; van welke het rechter grooter, en swarachtig, en het linker eenverwig met het hart is. Het hart heeft sijn rechter holte, daar de levendighe geest in voortkomt, en zijn slinker, daar het aderachtighe bloed in schiet. Het heeft ook vier groote vaten. Het

Het eerst is de opklimmende holle ader die in 't rechter hartoor schiet. Het tweede is de grote hartader, die in 't linker hartoor gevest word. Het derde is de hartaderachtige leverader, die wel een ader genoot is, wijl hy bloedt in heeft, waar van hy de bynaam vande hartaderachtige heeft, om dat hy een dob'le rok als een hartader heeft. Dese wort in de long gevoegt, om die te voeden. Het 4. is de aderachtige hartader, die in de linker holte vant hart inschiet, welkers ampt is het bloed, in die holte bereid, opwaarts na de hersene te voeren, tot voortteling van de dierlijke geest. In de rechter holte zijn enige klapvliessen, oft schotdeurtjes, gelijk ook in de linker holte, die den uitgang van 't bloed beletten. De long heeft ses quabben. Daar zijn ook binnespiere omtrent het strottenhoofd ghesien, welke ontsteken zijnde het oprechte keelgeswel, angina genoot, verwekken. An de wortels van de schacht vertoonden sich de voorstaande klieren, die een weinig groter zijn, welke ontsteken zijnde een Druipert veroorsaaken. Het hoofd van de schacht, is de tong van de Kat gelijk. Wy hebben ook een doorwech na de blaas angemerk. De hersenpan is met enige rode strepen gelijk als met aderen onderscheiden. Het binnen-oor is voornamentlijk wel uitgheholt. Want dat werktuig was hem, gelijk ook 't gesicht, niet weinig nodig, om 's nachts zijn roof te vervolgen. In dese Kat is ook angemerk, de vereniging vande grote harten holle ader: namentlijk daar hy eerst in de heuptakken verdeelt werd. Ik gheloof dattet alle dieren gemeen is, 't geen ik in 't ruggenmergh van een huiskat heb angemerkt: Want wijl dat met zijn eigen vliessen bedekt is, bekleden die, welke met het harde hersenvlies over een komen, en die het dunne hersenvlies gelijken, het einde van den ruchgraat, en ook de senuwen die

uit haar selfs voortkomen. Maar wijl haar paeren ider, gelijk in veel touwtjes voortkomen, staat hier an te tekenen, dat de ge-seide toutjes oft peesjes, een weinig voortgelopen zijnde, terstond weder als in een bondel, de knopen van de koornhalmen niet ongelijk, t'saam vergaderen. Maar wijl ider peesje met de selve vliessen ghedekt is, werden zy, daar zy an die knoop oft bondel raken, indien gy de selfstandigheid der vliessen achterwaarts trekt, geheel berooft. Daar is in een wettighe rib van een tamme, een langwerpigh ronde knoop angemerk, de Kampernoelje, die op de bomen wassen, niet ongelijk, welkers innerlijk midden volgaatjes en doorgangetjes met enighe bloeddruppelen beset, versien was. Daar wierd getwijfelt onder mijn medestander van dese ontleding, of het een t'saamghe-groeide breuk, oft een dwaling in de vorming door overtollige stof was. In 't bochtighe deel van 't voorhoofsbeen van de mensch, 't welk tussen beide leit, leggen even soo beide de winkbrauwen op de rechte wortel van de neus. Indien gy in dit deel graaft, oft het been met een boor opent, sult gy twe langwerpige kuiltjes vinden, die schuins in 't bovendeel onder de hersenpan lopen: maar die onderwaarts blind, en als met tralien versien zijn. Niemand schijnt te kunnen twijffelen, dat dit de plaats van den reuk is, daar de ingeplante geest, als in 't oor besloten werd. Ik weet niet wat de ontleders daar van geoordeelt hebben, ik geloof datse tot noch toe niet gevonden zijn. Maar ons gevoelen wordt versterkt, om dat in 'de honden, die in dese zin vry overtreffen, dese holletjes zijn; en ook breed en meer sichtbaar als in de mensch. In de ghestarte Aap hebben wy dit niet kunnen vinden, moghelijk om dat hy in die zin minder most overtreffen.

V

HET

Van de Beschrijving der natuur van de Viervoetige Dieren.

Van de Viervoetige Veelklauwige Eyer-barende Dieren.

I. OPSCHRIFT.

*Van de Veelklauwige Eyerbarende, met
een huid bedekt.*

I. HOOF T - S T U K.

Van de Kinkvorsch.

I. L I D.

Van de Waterkinkvorsch.

Ambrosin.
Digit.
Ovipare
L. I. C. I.

Ot hier toe hebben wy van de levendbarende viervoetige dieren gehandelt; nu volgen de Eyerbarende, welke oft met een huid oft met een schors gedekt werden. Met een huid zijn gedekt de Kinkvorsch, de Haagdisen, de Salamander, de Stellio, de Scinkus, de Kordylus, de Chameleon en Krokodil.

Naam.

De Kinkvorsch is of een water, of Landvorsch. Die word van *Izidorus* Rana ghe-noemt, om dat hy in de Somerdaghen een geluid van Rana voortbrengt. Andere trekken dat van 't Hebreeuse woord רנא dat luid roepen betekent. By de Grieken word hy *Batrachos*, om dat hy een ruw gheluidt maakt. By *Varinus* word hy Box, Bortachos, en zo voorts ghe-noemt. By die van Cyprus Brouchetos. By de Ioniers Batrakos. By de Phocenfers Brianchone. By die van de Pontus Babakos. By de nieuwe Grieken Bordakos; maar het woord Gyrynos word by den Ethymologus ook voor de zelve genomen.

Beschrijving.

By *Varinus* worden zy ook Brinoi en Parphusides ghe-noemt, om datse in 't roepen haar konnen opblasen. Het is een twijfelbaar dier, welkers voorste deel zonder vleesige breedte is; om dat de natuur het vleesigh deel an 't achterste, daar de benen dik zijn, wyl de voorste dun waren, ghevoecht heeft. Zy hebben vijf lange klautjes, met een vliest 'saam-gehecht, om beter te konnen swimmen. Het wijfje is groter als het mannetje.

Arist. H. A.
l. 4. c. ult.
Ovidius
Metameth.
l. 6.

*Zijn hooft, zijn groene ruck, zijn t'samen zonder nek,
Zijn buik, zijn grootste deel is wit, en zonder vlek.*

Plin. H. N.
L. I. C. 37.

Indien ghy haar innerlijke delen bezieet. *Plinius* schrijft dat haar tong voor als de

tong van de jonghe kinderen vasthangt, maar datse binnewaarts van de keelgaten los, en de milt klein is. De lever is volgens *Bellonius* in dry quabben ghescheiden, daar weerzijds een quabbe van de long onder gezien werd, welke schuimig en niet bloedig is. De darmen zijn met knopen onderschept. De ballen en overighe deelen zijn die van andere Landdieren gelijk.

In Engeland worden geen groene gevonden. In Hoogduitsland, Italie, en 't gebied van Bononie overvloedig. In de waterige plaatsen van Ægypten zo veel, datze alles, indien sy van de Oyvaars niet verflonden wierden, zouden vervullen. In het eyland Cyrene en Seriphus zeit men datze stom zijn, mogelijk om de koude van 't water. En hoewel zy in de rivieren haar vertonen, nochtans verkeerren zy liever in die waters, daar lisch, riet, en mosch voortkomt. In die waters, welke nimmer toe-vriezen, zijn zy altijd. Op dat ik niet spreke van de solpherachtige, oft bitumineuse, daar haar de Naphta met haar slijmerigheid bedekt. Zy eten de swemmende beesjes, de Byen en dode Mollen. Datse ook kruiden eten, is waarschijnlijk. In 't versamelen zit het mannetje boven, dat wy by *Aristoteles* lezen, en omvat met sijn voorste poten haar schouders, en met zyn achterste haar billen. Daar na schieten zy eyren oft kuit. *Plinius* schrijft datse enige swarte stukjes vlees werpen, welke hy, met ogen en een start verzien zijnde, Gyrynos noemt; en datse de vorm van een Kinkvorsch krijgen, als de start in twee achterpoten verdeelt werd. Het is wonder, doet hy 'er by, datze een half jaar tot een slijm, dat niemand ziet, veranderen, en met het Lente-water hergroeyen, en dat zulkx op een verborgen wijs alle jaren gheschied; maar dat is meer van de weinigtijdsdurende te verstaen: want die, van welke wy hier handelen, leven ook 's Winters in de warme waters, en de oude worden in de Lente weder gezien. De eyren worden omtrent de oevers van de poelen en sloten uitgeworpen, die als met een t'zaam-verknochte draad an malkander hangen, en de gedaante van eenig swart gesneden vleesch hebben. De

Plaats.

Spijs.
Arist. H. A.
l. 9. c. 40.
Teling.

Arist. H. A.
l. 5. c. 3.
Plin. H. N.
l. 9. c. 51.

Arist. H. A.
l. 7. c. 145.

Afkeet.

Zy haten de Oyvaars, de Swanen, en Uil, de

de Salamander, de Bonffing, de Snoek, den Aal en 't vuur. Hy word van de Oyvaars verslonden. De swan, na 't schrijven van *Glykas*, geneest sich door haar gebruik van seker siekte. Mette Salamander vechten sy dikmaal. Van de Snoek en Aal is het bekend. Als 'er 's nachts omtrent de kanten licht ontfteken werdt, maken sy geen geluidt, ja beweghen haar niet, en konnen licht mette hand gevangen werden. Haar stem is brekekex koax koax, en die stem wordt by *Aristoteles* *ololygon* genoemd, welke de mannetjes gebruiken als zy de wijfjes tot versamelen noden. Wanneer sy beledicht werden, geven sy, na 't seggen van *Albertus*, een flau geluidt, als een benaude Muis. In 't landt van Cyrene waren sy eertijds stom. Maar na datter van de binnelanden roepers inghebracht zijn, duurt dat geslacht als noch. Datze in 't eylandt Seriphus, en in een meir van Thessalie ook stom zijn, lesen wy by *Alanus*. Haar vlees is van natuur los, wit, vochtig, en verrotting onderhavigh. Daarom verliezen, die haar veel eten, haar verw, en vervallen tot koortsen. In de maand van Augustus hebben sy de lippen zoo vast gesloten, datse nauwelijck konnen geopent werden, zoo wy *Albertus* geloven. Als sy lang op de borst legghen, oordeelt *Mizaldus* datse onder het water schuilen. Zoo sy niet zomtijds haar asem halen, verstikken se. Om datse warme waters beminnen, daarom roepen sy alleenlijk in de Zomermaanden, en verberghen haar in de Winter: *Busbekius* heeft haar, alshy na Strigonium reisde, in de maand van December horen roepen, om dat het water aldaar door de swavelgronden warm wierdt. Als het regenen sal maken zy meer geschal, het zy oft om dat sy het water kouder ghevoelen, oft in het versch water vermaak hebben. Zy blijven langh onder water, om datse een kleine longh hebben. Datse in de Winter sterven, en in de Lente weder herboren worden, is van zommighe geloof. Datse onder de aarde verschuilen, is daar uit seker, om dat in de Lente niet alleenlijk de vrucht van de kinkvosschen, maar de vosschen self haar vertoonen. 's Nachts komen zy op het landt niet zoo seer uit schaamte als uit vrees. Als zy in Ægipten zien dat haar de waterflangh ontmoet, vatten zy een stuk riets dwars in de mondt, om niet doorgheslokt te werden. Datter in Vrankrijk een stad van haar uitgejaagt is, verhaalt *Plinius*. Indien gy het mannetje van 't wijfje onderkennen wilt, so prikt haar den rug met een naald. Uit het mannetje sal rood bloed, uit het wijfje geel water voortkomen.

Wat gebruik sy in de spijs hebben,

heeft *Galenus* niet angewesen. Datse licht verteert werden, goet zap gheven, maar nochtans koud, en vochtig, is het gemeen gevoelen. Zy waren eertijds by de Romeinen niet in gebruik. Nu wordt het gehele lijf, behalven het hoofd gezoden, oft gebraden opghedischt, voornamentlijk van de Maymaand tot October. De achterpoten worden voornamentlijk gheprezen. *Mundella* meent datze in de koude waters de beste zijn, en als zy niet versamelen. De Portugees *Amatus* weert haar alle van de tafel, om datse vergiftig zijn. Besie haar toebereiding by *Ambrosius*.

In 't geheel, en haar delen zijn zy dienstig tot verscheide gebreken. Op de gheslage plekken gheleidt, benemen sy de blauwheid. An de kaken gebonden de tandpijn. In azijn gekookt haar losheidt. Haar zap met azijn geneest het keelgheswel en d'onsteken Amandelen. Met het selve worden voor seker de kropsveren genesen, zoo *Porta* niet beuselt. Haar vlees wordt de teringsuchtige, met Kapoene vlees, pijnkarlen en suiker gegheven. In oly gesoden, versacht zy de pijn der senuwen. Zy worden van *Dioskorides*, *Etius*, en andere, teghen alle quaadaartige beten seer geprezen. *Galeatius de Sophia* seit dat de asch van de ghebrande zoo hevig het bloedt stopt, datter, als imand dat an den hals van een hin ghebonden hadde, en haar daar na het hoofd affloeg, geen bloedt uitte wond liep. *Habdarrhamanus Asutensis* belaft het teghen 't bloeden in de neus te blazen. De selve schrijft, dat de vorsch in een loden vat met oly van lelyen ghesikt, en met rooszalf vermengt, het verdrayde anghesicht geneest. Hoe dat zijn oly bereidt werdt, besie dat by *Ambrosius*. Zy word in de ledenpijn, uit een hete stof onstaande, seer geprezen. Zoo gy zijn delen besiet. De oogen worden in een zydoekjen teghen de lepe ooghen om den hals gehangen. Het hart vermindert de huivering van de koortsen. Andere binden het in de hete koortsen op het hart. Dat het imand teghen de lopende sveren vorderlijk geweest is, hebben wy by *Villanovanus*. De longh door den ruch uitghehaalt, in een koolsbland gewonden, en in een pot ghebrandt, en inghenomen, helpt die het vallend-evel hebben. Andere verstaan dat van de lever. Door dit middel seitmen dat de Keurvorst van de Pfalts ghenesen is. Het poeyer van de lever wordt met voordeel in 't ankoomen van de vierdendaagse koorts ghebruikt. *Plinius* seit, datse de Mieren moet voorgeworpen werden: en dat deel 't welk zy antasten een teghengif van alle vergif is. De gal geneest de bloedloop,

Gebruik in de geneeskunst.

Galen. l. 9. de compos. l. 1.

Etius l. 13. c. 55.

Habdar. de propriet. anim. c. 41.

Plin. H. N. l. 32. c. 10.

Hartm. in praxi chi. miatri,

Plin. l. 32. c. 5.

Miz. cent. 9. Memorab.

Plin. l. 11. c. 51.

Arist. H. A. l. 18. c. 28. Plin. H. N. l. 8. c. 58. Elia. l. 3. c. 37.

Mizald. cent. 8.

Arist. H. A. l. 8. c. 2.

Elia. l. 9. c. 13. Plin. l. 18. c. 35.

Plin. l. 11. c. 37.

Plin. H. N. l. 8. c. 29.

Gebruik in spijs.

loop, en dood de wormen in de vuile swe-
ringen. Het vet in de oren gedropen be-
neemt de pijn. Het saad van de kinkvorsch
is seer nut tegen de roos, en andere ontste-
kingen, stopt het bloeden van de neus, en
verdrijft het schorft en wild vuur. *Querce-
tanus* prijst het water teghen de roodheid
van 't angezicht. Besie by den selvende
wijs van toebereiding. De stok daar de
kinkvorsch mede van de slang afgedreven
is, seitmen dat de barende vrouwen doet
verlossen. Van de tong verhaalt *Plinius* dese
beuselingen. *Demokritus*, seit hy, verhaalt,
so imand de tong van een levende vorsch
uithaalt, datter niets van 't overige lijf blijft
anhangen, de selve in 't water werpt, en
daar na een slapende vrou op 't hart leid, sal
zy u op alles, wat gy vraagt, de waarheid
antwoorden.

Plin. l. c.

Onder-
scheid,

Wat angaat het onderscheid, dat is veel-
derlei. Enige komen uit eyren oft kuit, an-
dere uit slijk voort, 't welk *Diodorus* seit in
Egipten te gebeuren; zommige zijn groen,
blauachtig, en asgrau. In de berghen van
Stochorn, in Bern, zijn twe meiren, in wel-
ke kinkvorschen met groote hoofden en
lange starten gevonden werden. Het voor-
naamste onderscheid hebben wy voor ver-
haalt.

II. L I D.

Van de Landvorsschen.

I. STIP.

Van de Padde.

Ambroz.
l. 1. c. 2.
Naam.

DE Landvorsschen zijn de Padde, de
groene vorsch, en die vorsch die wei-
nig tijds leeft. Die wy hier beschrijven, en
in 't Latyn *Bufo* genoemd is, mogelijk om
dat hy, tegen die hem naderen, met groote
kracht zijn asem uitblaast, word ook *Ru-
beta* genoemd, om dat hy inter rubos, dat
is, onder de bramen verkeert. De Grie-
ken noemen hem *Phronon*, *Aristoteles*
Phrynen. De *Ethymologus* *Phryeon*,
mogelijk van *Phren* dat verstand betekent,
om dat zijn vergif het hoofd bevangt, en
wervelsiekte veroorzaakt. Ten waar ghy
het van *Phryganou* oft *Heester* wilde aflei-
den. Want *Chrysippus* seit, by *Plinius*, dat de
Phryganion, angebonden, de vierden daag-
se koorts verdrijft, maar beschrijft het dier
niet. By *Lucianus* wordth y *Physalos* ghe-
noemt, om dat hy lichtjes angeraakt zijnde
wonderlijk opswelt. Die hem *Myoxon*
noemen zijn bedrogen.

Plin. H. N.
l. 3. c. 11.Beschrij-
ving.

Op sijn beschrijving hoeven wy niet lang
te blijven staan, wijl het een gemeen dier
is. Hy heeft een dikke huid, en zo hecht,
dat hy dikmaal met een heel scherpe paal
niet kan doorboort werden. Hy is geel-

achtig van verw, en met vlekken als knob-
beltjes ruw. Met een opgeblazen dikken
buik, waarom hy dikbuik genoemd is, met
een dik hoofd, en brede ruch.

Hy heeft geen hayr. *Plinius* schrijft, dat-
tet een twijffelbaar dier is: Maar heeft dat
mogelijk van de Watervorsch verstaan.
Dat hy in donkere, bosachtige, holle, en
rotachtige plaatsen leeft, is zo seker, als on-
seker dat hy in Yrland gebragt zijnde, al-
leen met het opgestroide stof gedood wert.
Dat hy daar ook niet gevonden wert, is van
sommige verhaalt.

Plaats.

Dat hy de vochtigheit van d'aarde, krui-
den, wormen, en byen eet is bekend. Dat
hy dagelijcx so veel aarde eet, als hy in zijn
voorste poot houden kan, word veel van
't gemeen geloofd, maar met gheen onder-
vinding bevestigd. Om zijn spijs word hy
by de Grieken *Geophagus* oft aard-ter ge-
noemt. Dat hy sich onder de Saly houd, is
met een oft twe geschiedenissen bewesen.
Die daar van gegeten hadden, zijn schie-
lijk gestorven, gelijk van *Pareus* en *Mixaldus*
verhaalt werd. Of hy self gegeten werd, is
onbekent.

Spijs.

Misal. cent.
Pareus
l. 20. c. 24.

Hy groeit uit kuit en verrotte stof. Dat
hy ook uitte begraven asch van de verbran-
de voortkomt, werd verhaalt. In *Dariene*,
zo wy *Petrus Martyr* gelogen, word hy uit-
te druppelen van de rechter hand der sla-
ven, wanneer sy de vloer nat maken, voort-
gheteelt. Dat het selve uit een begraven
Endvogel gescheid, schrijft *Reusnerus*. Uit
het bloed der maandstonden *Porta*, wijl wy
lezen dat eenige vrouwen padden hebben
voortgebragt.

Teling.

Porta Mag.
natur. l. 2.

Zy hebben vyandschap met het sout,
met sware reuk, en den reuk van de bloe-
yende wijngaard; onder de dieren mette
Kat, *Mol*, en *Spinnekop*. Met sout bestroit
verdwijnt hy tot het been toe, so wy *Alber-
tus* geloven. Metten reuk van de gebran-
de rute, kors en dierghelijke word hy ver-
jaagt. Van de bloeyende wijngaard wordt
het ook bevestigd. Met de *Kat* vecht hy, en
word gedood. Van de *Mol* word hy ghe-
geten, gelijk ook dese van de *Kat*. Door de
beet van de *Spin* word hy gedood.

Afkeer.

Van zijn toeneiging valt niet sonder-
lings voor, behalven 't geen wy van de *Sa-
ly* geseit hebben. Dat de *Weselin* de mond
van de *Pad* vervalt, schrijft *Porta* van ghe-
loofwaardige luiden ghehoort te hebben.
Dat hy sich mette *Weechbre* tegen de be-
ten van de *Spinnekop* behelpt, staat ergens
by *Plinius*.

Toenei-
ging.

Van zijn aart hebt gy dit. Dat hy's *Win-
ters*, en by dach verschuilt, dat hy by nacht
over de weggen, van de menschen bewan-
delt, omdwaalt. Dat hy liever by nacht
als by den dach leeft, en een afkeer van
de stralende *Son* heeft. Dat hy traag voort-
kruipt, en somtijds springt. Dat hy dik-
maal

Aant.
Ælia, H. A.
l. 8. c. 34.

Agrikol. de
anim. sub
terra la-
tentibus. maal geslagen, eerst zijn vergif uitte billen schiet, en daar na eenige stinkende druppelen uitgeeft. Hy besmet de kruiden met zijn quijl, dat niet minder doodlijk als de Napellus is. Zy geven een geluid gru, gru. Zy voorduiden reghen als zy 's avonds uit haar holen kruipen.

Vergif.

Datse weinigh en swak vergif hebben, schrijft *Albertus*, dat moghelijk van die in koude landen zijn te verstaan is. Maar het vergif van die in hete landen leven, is van 't voornaamste. Het sout zelf daar de Padde mede gedood is, in water ghesmolten, besmet dat zodanig, dat een hembt oft linnen doek daar in ghewassen, de mensch een ongeneeslijk schorft anbrenghet. Zo gy hem het vergif wild aftrekken, zo prikkelt zijn vel, oft tergt hem met een rijs, en werpt hem de huid, geprikkelt hebbende, in 't water. Die met zijn vergif besmet is, word van swelling, bleekheid, nok, korten asem, en de zaadvloed gequelt. Soms tijds komt 'er de bloedloop, het keelgeswel, en wervelsiekte by. Daar is ymand geweest, die met een riet, daar de Padde aangeregen was geweest, zijn eigen handen zo besmet heeft, dat hy de spijs, die hy daar mede at, yder maal weder uitbraakte, en dat zulkx niet eer ophiel, voor dat hy de spijs uit een anders hand genoot. Die van 't vergif opkomen, worden gemeenlijk tandeloos. Veel dingen brengen hier haar hulp by, en onder dese voornamentlijk de Rivier-kreeften gestoten en gedronken. De asch van de Pad Rubeta, de rechter Herts-hoorn, Vrouwen-melk, nuchter Menschen-spogh, het kruid Poterion, dat ook Phrynion gheenoemt is, met wijn inghenomen, de Maltese aarde, de Smaragd, de Theriaak, en uitterlijk de oly van Scorpioenen. Daar zijn 'er die de steen van de Padde zelf verheffen. Doe hier by het Methridat, en de Quint essentie van de Theriaak.

Mizaldus
Memorab.
cent. 3.Gebruik in
de genees-
konst.

Hoewel de Pad een vergiftig en schadelijk beest is, nochtans vermacht het veel tegen het vergif, en andere dingen. *Marcellus* kookt hem met Beren-smout in een ruwe pot teghen de ledenpijn. Met den oly daar hy in gekookt is, worden de kropsweren gelukkig genezen. Midden doorghefeden, en op de nieren gheleidt, doet hy water-maken. Men zegt dat door dit gheheesmiddel eenige waterzuchtige genezen zijn. Men zegt dat hy gekookt, en plaasterwijs op het keelgeswel geleidt, voorzeker helpt. 't Selve lesen wy by *Mizaldus* van den draad daar hy mede opgehangen is. Het vet van de ontweide, mette wortel van laureola, hoenderdrek, sout, en de zalf dialthea gevult, geeft een vocht, dat onder 't braden daar van afdruipt, bequaam om de lopende sweringen te strijken; en zy worden mettet poeyer, van die zo gebraden is, bestrooit zijnde, ook genezen, zo wy *Arnoldus* geloo-

Mizald.
cent. 8.
Memorab.Arnoldus
l. 3. Brev.

ven. Hy word in de schaduw gedrooght, en meteen doek bewonden, in de hand ghehouden, om 't bloeden van de neus te stoppen. Met de asch word de vloed van de speenaders zekerlijk ghenesen. *Nikolaus* maakt uitte selve een plaaster. Andere hangen hem gedrooght, als een tegengif voor de pest, om den hals. *Krollius* stroit het poeyer op alle vergiftige beten. Imand neemt een dikke Padde, en weeght hem in een schaal, en doet 'er zo veel swaarte levende kreeften by, daar na laat hy die in een ruwe pot, wel vast toe ghestopt, behalven een kleingaetje, op een traagh vuur staan branden, en gebruikt dat poeyer gelukkighlyk in de kankerige sweeringhen. *Helmondus* maakt, na de leer van den Yrsen *Butler*, uit de dode Padde, uit aarde, en die diertjes die hy binnen dry daghen an 't vuur gehanghen zijnde, in een waschse schotel uitbraakt, met gom dragant, en uit die waschse schotel eenige koekjes, die op de linker mam gedragen, alle besmetting weren, en op de gequetste plaats ghebonden, het pestig vergif uittrekken. De versche zijn minder krachtich; maar die van te vooren gebruikt zijn gheweest, veel beter. De Pad moet in de maand Junius, en na de middag gevangen zijn. De zelve heeft in de maand Julius, met het afnemen van de maan, Padden gevangen, welkers oogen ('t zijn zijn eigen woorden) vol witte wormen, met swarte uitstekende hoofden waren; zo dat yder oogh gheheel in wormen hervormt scheen, en mogelijk wel vijftig wormen op malkander in yder oogh waren: welkers hoofden, zo haast alser een trachte uit te komen, de Pad stutte met het opleggen van zijn poot. De diertjes die hy uitbraakte, waren vliegen, met blinkende vleugels, en als met een groene verw verciert. Hy is terstond na het uitbraken ghestorven. De poten van de levende mette oude maan, en als zich die na de Raadsvergadering spoeit, afgesneden, genezen de kropsweren, indien zy om den hals gehangen werden. Van de Paddesteen sullen wy elders handelen.

Helmud.
in Tumulo
pest. p. 76.

In 't eiland Peragua, in de nieuwe werelt, heeft een Spanjart door grooten honger gekookte Padden gegeten, zo *Petrus Martyr* schrijft. *Lerius* zegt dat de Brazilianen haar gebraden en niet ontweit eten. Gebraden word hy de Valken ghegeven, om het uitvallen van haar vederen te beletten. Daar zijn 'er die hem, in een nieuwe aarde pot gesloten, in 't midden van de akkers begraven, en also het schadelijk onweder afweten. Het beentje van haar rechter zijde wort, om de geilheid te verwekken, anghebonden.

Gebruik in
spijs, en
anders.
Martyr
Dekad. 3.
l. 10.

Het onderscheid word van de plaats, de gestalte, en swaarte van 't lijf genomen. Zo ghy haar plaats beziet, daar worden eenige in de heilige plaatzen gevonden. Die van

Onder-
scheid.

Sneberg, en Mansfeld uitghevoert zijnde, swelt eerst op, en sterft daar na. Te Thoulouze is op een zandsteen een rode met witte plekken gesprengelt gevonden. Zeker Steenhouwer van Antwerpen heeft 'er een in een marmer-steen gevonden. *Agricola* schrijft datze ook in die, daar de molestenen uit gemaakt werden, gevonden zijn; en datmen in 't toebereiden van die zelve wel moet waarnemen, of 'er geen in verborghen zijn. De zelve noemt dien ook *Pyriphrynon*. Van de gestalte en swaarte van 't lijf schrijft *Ambrosinus* aldus: *Oviedus* in zijn kort begrip van Indie, enz. p. 608. tot dat, om dat hy niet roept, ten zy hy gewond wierd. *Gesnerus* ghedenkt een ghebulte Pad, wiens afbeeldzel wy vertoon.

II. STIP.

Van de groene Vorsch, en Vorsch die weinigh tijds leeft.

Ambroz.
I. 1. c. 3.

DE groene Vorsch is by *Plinius* een heel kleine, en heel groene Vorsch. Anders *Kalamites* oft *Rietvorsch*, om dat hy onder het riet verkeert. By *Izidorus* word hy *Agredula*. By zommighe *Boschvorsch* genoemd, om dat hy in de bossen verkeert, oft tot onderscheid van de groene Vorsch, die ghegeten werd. By de Grieken is hy *Kanthis* genoemd, om dat hy met zijn roepen regen voorduidt. By andere word hy *Dryspetes*, en *Dryobates* genoemd, om dat hy door de bomen kruipt. En by zommighe *Diopetes*, om dat hy als uitten Hemel schijnt te vallen. *Hermolaus* noemt hem *Dryophyten*, en wil mogelijk *Dryophyton* zeggen, dat is, die in de bomen geboren is. Zy worden ook van haar stem *Brexantes* genoemd.

Beschrijving.

Ambrosinus beschrijft hem aldus: de Vorsch is overal met een groene verw belopen, behalven de voeten, enz. Bezie *Ambrosinus* p. 622. tot, de overige verjaagt hy.

Hy is tot veel gebreken goed. Datse van den hoeft verlost werden, die hem in den mond spougen, schrijft *Plinius*. Hy bluscht den brand van de koorts, in de hant gehouden, zegt *Sylvius*. *Guainerus* voed de Hoenders met garste pap, en gekookt Vorschenvleesch, en geeft de Hoenders tegen d'uitdrogende koorts an de zieken te eten. *Timotheus* leid haar midden doorghesneden op de nieren, om 't water van de watersuchtige af te trekken. De lever in een kranelgebonden, verwekt de geilheid, zo wy *Plinius* gelooven. Het vet an de tanden ghestreken, verlicht de pijn. Het bloed op de stoppelen van de afgheschrapte hayren van de kaken ghestreken, beler haar 'thergroeyen. *Marcellus* prikkelt de groene Vorsch met een kopere naald, en strijkt

dat bloed op de plaats van de uitghetrokke hayren.

Van de Vorsch die niet lang leeft, zullen wy met de woorden van *Ambrosinus* handelen. Die spreekt 'er aldus van: uit het onderscheid by deze Vorsch gevoegt, kan ieder oordelen, dat dit dier, enz. p. 623 tot, zy kunnen niet lang leven.

Ambrosin.
de digit.
vivipar.
I. 1. c. 4.

II. HOOF T - S T U K.

Van de Haagdisfen.

I. LID.

Van de gemeene Haagdis.

DE Haagdis, in 't Latijn *Lacertus*, oft *Lacerta*, heeft haar naam van de ghe-
lijkenis van een menschen-spier, om dat hy op zijn voeten, gelijk de mensch op zijn handen en voeten, loopt, verkregen. By de oude Grieken word hy *Saurus* en *Saura*, by *Hezychius* en *Varinus* *Smylla*, by de nieuwelingen *Kolifaura*, en by andere *Saura Heliake*, voornamentlijk de gemeene, genoemd.

Naam.
Ambroz.
I. 1. c. 5.

Daar is veel onderscheid onder haar: want *Plinius* gedenkt *Haagdisfen* die na het yzergrauw hellen. *Scaliger* verdeelt haar in klein en groote; maar wy zullen haar in gemeene, groene, koperverwige, *Braziliaanse*, oft *Indise* onderscheiden.

Onder-
scheid.

De gemeene heeft vijf heel kleine klautjes, met nagheltjes an de voor en achtervoeten. Onder deze is dat klautje, dat in plaats van de voorste vinger is langst, en de duim staat onder. *Albertus* eigent hem een hayrige tong toe, uit *Plinius* en *Aristoteles* een ghespleten, volghens welken hy een drooghe long, een heel kleine ronde milt, en ballen an de wervels heeft. Het wijfje heeft een lijfmoer als de vogels, welkers nek neerwaarts gerimpelt is, en haar eyren leggen dicht an 't middelrif.

Gemeene
beschrijving.

Zy worden overvloedigh in Italie gevonden. In 't eyland *Kapraria* heel groot. In Indie, zo *Linschoten* zeidt, zo overvloedig, datze dikmaal op de bedden kruipen. In Arabie een elleboog lang. Op den berg *Nysa* in Indie van ses-en-twintich voeten, en geelblinkend, rood, oft blauwachtich van verw. Zy houden haar veel in de doodgraven, holen, doornhagen en vervallen gebouwen. Te *Genua* op 't slot van den Vorst *Doria* hebben wy veel van haar zien loopen.

Plinius
I. 11. c. 37.
Aristot. de
part. anim.
I. 2. c. 17.

Plaats.

Zy eten vleesch, kruiden, byen, en mieren.

Spijs.

Sy versamelen in 't eind van Maart, en vermengen haar somtijds zodanigh, datse twee hoofden en een lijf verbeelden. Daar na barren zy eyren als de Slangen, en graven die, zo *Aristoteles* getuigt, in d'aarde, daar de

Teling.

Arist. I. 5.
c. 35.

jon-

jongen sonder broeyen op haar gezette tijd uit voortkomen. Datse door de mond baren, oft haar jongen, uitghenomen een onbequaame, verflinden, is beuselachtig.

Afkeer. Zy hebben een afkeer van den Oyvaar, die met Haagdiffen zijn jongen voed. Zy houden vyandschap mette Padden, Scorpionen, Spinnekoppen, en Slangen. Als de Spinnekoppen de Haagdiffen in de kloven van de muren vinden, besetten sy de gaten met rach, en overvallen haar met steken. Mette Slangen vechten zy, daar van hebben sy den naam van Ophiomechon of Slangevechter bekomen.

Toeneiging. Zy eten graag flekkenvlees, het kruidt Diktamnum, waarvan sy haar toevlugt nemen, als zy van de slanghen, en den mensch, dien zy ook tegen de slangen verdedigen, gewond zijn. An de mondt ghehouden slikken sy graag het menschenquijl in. Besie de geschiedenissen by *Scaliger*, en by *Erasmus* in de verhandeling van de toeneiging en afkeer.

Aart. Datse metter tijd haar gesicht verliezen, en dat daar na, oft door de Son, in welke sy ghefeit werden zo langh te verblijven tot datse genesen zijn, oft door de natuur weder krijghen, waar van een voorbeeld by *Alianus* is; datse in de Winter maanden in de aarde schuilen, en also gelijk als een halfjarig leven leiden. Datse haar Herfst en Winterhuid verleggen; dat de vrouwelijke kunne grooter valt. Datse gepaart lopen, en als d'een gevangen is, d'andertegen den vangher sich ter weerfelt. Datse haareyren diese geleid hebben vergheten, gelijk 'er by *Plinius* staat. Datse door midden gesneden om haar lymige vogtigheid niet sterfen, ja door een natuurlijken band weder t'samen helen, 't welk ook uitte lidtekens blijkt, behoort tot haar aart en verstand. Men meent ook dat haar afgehouwestarten weder angroeyen. De uitlegger van *Theokritus* schrijft valschlijk, dat de gedroogde in een Adderslang verandert.

Wanfschapene. Daar worden ook wanfschapene gevonden. Daar isser te Parijs een gesien, die na 't seggen van *Schenkius* totte lengte van een grote visch uitwiesch. Daar zijn 'er die met twe, oft dry starten versien zijn. Daar worden ook twehoofdige gevonden. Het afbeeldsel van een twehoofdige, daar eene start ingesien wert, is hier by geworpen.

Gebruik. Wat angaat haar gebruik in de geneeskunst. De gescheurde haagdis, word op de slangebeten geleit. In spijsse word hy tegen 't vergif van de Salmander by *Plinius* ingegeven. De oly daar sy in gesmoort en ghekookt zijn, wort met koedrek op de kropsweren gestreken, en tot het verdrijven van de sproeten in 't angesicht gepresen. De asch van de gebrande, wort met Kretise honigh totte donkerheid der ogen gebruikt. Het

is krachtiger als het uitte groene ghemaakt werd. De herffene is goed tegen de blindheid. Het hooft gestampt en opgeleit, het zy alleen oft met ronde Oosterlucie, wortels van riet en een bol van de Narcissus, trekt de vastinge hechte pijlen en splinters uit. *Diosk. l. 2.* Het hart gebrant, en met droeffem van oly gemengt, maakt de leden so, doof datse het snijden der heelmeefters niet ghevoelen. Het bloedt belet de ghebarste aderen het voortgroeyen, als de kleine kinders benen daar mede bestreken werden. Het wordt ook tegen 't scheursel van de kinderen gepresen. Den drek word onder de gheneesmiddelen tegen de droppelpis der paarden gemengt. In mannepis ghesmoort, belet hy hem, die 't water gemaakt heeft, de teellust.

II. L I D.

*Van de groene en koper verwige
Haagdis.*

DE groene wort also van zijn verw genoemd. By de Grieken Saura Chlora, en by de nieuwligen Chloro Saura. Enige noemen hem grote Haagdis, om zijn grote. *Sylvius* noemt hem Slangevechter, van 't overwinnen en vechten mette Slangen. Zy beminnen hetelanden: Daarom zijn sy veel in Italie. Als sommige sien ('t zijn de woorden van *Ambrosinus*) datter haar veel t'effens ontmoeten, seggen sy datse ziekten voorduiden. In de Somer houden sy haar op de bomen, en roepen als de groene kinkvorsschen. Daar zijn 'er ook met twe starten. Over de beschrijving zijn wy niet seer bekommert. Want daar in kan ons het afbeeldsel te hulp komen. Haar gebruik in de genees-kunst is sonderling. Teghen de kropsweren wort hy van *Plinius* angebonden, en na dertig dagen vernieuwt. De gescheurtheit van de jonge kinderen, wort met zijn beet in de slapende genesen. Daar na wort dat dier met een riet doorsteken, en in den rook opgehangen. *Marcellus* geeft hem, levend in de wijn gekookt, an de teringsfuchtige nuchter te eten. Mette oly van de ghekookte worden de plekken van 't angesicht verdreven, waar van gy *Gesnerus* kond insien. Metten selven oly, tar en oud swijnesmout, bestrijkt *Hierokles* de paardshoeven, om haar hechter te maken. *Fumanellus* gebruikt dat om 't hayr swart te maken. Om 't selve te doen groeyen, heeft *Wekkerus* een ander gemaakt. De salf voor 't vallend-evel, besie by *Ambrosinus*. Mette asch worden de swerende kropgeswellen genesen. Het oog uitte levende ghetrokken word, in een geiten vel, tegen de vierdendaagse koorts angebonden. Het bloet geneest de gewreven voeten van de menschen, en lastdraghende dieren, en haalt de

*Ambroz.
Digit. vivi.
par. l. 1. c. 6.*

*Arist. H. A.
l. 5. c. 35.
l. 8. c. 17.*

*Plin. H. N.
l. 10. c. 64.
Alia. H. A.
l. 9. c. 58.*

Plin. l. c.

*Plin. H. N.
l. 19. c. 6.*

De koper-
verwige.

Ambrosin.
l. 1, c. 7.

Galenus
de simpl.
medicam.
facult. 1, 6,
c. 11.

de exterogen uit. De beenders zijn tegen 't vallend-evel goed, als de levende in een pot met zout bestrooit, de zelve, na dat het vlees verdwenen is, afgeleit heeft: de koper-verwige heeft zijn naam Chalcidica van chalkum, dat koper betekent, om datter koperverwige strepen over zijn lijf lopen. Hy word van *Hezychius* Ziglis, van *Bellonius* Zamiathon genoemd; maar qualijk, gelijk *Salmasius* leeraart. By andere word hy Seps om zijn verrotting genoemd, om dat het vleesch, dat hy gebeten heeft, blauw word, en rot. Van sommige ook Tarantula; maar qualijk. Hy is de kleine Haagdiffen gelijk, en van verw als de blinde Slang. *Kolumna* heeft hem geheel koperverwig gezien. De uitlegger van *Nikander* schrijft dat hy in Syrie, Lybie, en Cyprus groeit, en zich tussen de stenen houdt. Hy baart zijn jonghen op de wijs van de Adderslangen, behalven dat hy als andere Eyerbarende eyren in den buik draaght. *Fabius Kolumna* heeft in het Franse Leger zodanigen dier gedoot, en in de geopende buik vijfthien jongen gevonden: van welke sommige van haar vlies ontbloot, andere met een doorschijnig bekleed waren. *Galenus* leit de opgesneden op zijn eigen beet, en schrijft den gebeten zou- te spijs voor.

III. L I D.

Van de Indise Haagdiffen.

I. STIP.

Van de Senembi oft Igvana.

Markgr. H.
Brazil.
l. 6, c. 11.

DAAR zijn veel ghedaanten van Indise Haagdiffen. Onder welke de voor- naamste zijn, de Senembi, de Tejuguacu, oft Temapara, de Taraguira, Americima, Karapobeba, Ameiva, Taraguico, Aikura- ba, en Tejunhana. Wy zullen dese met de woorden van *Markgraaf* zelf beschrijven. Aldus schrijft hy van den eersten: de Senembi van de Brazilianen, wordt by ons Igvana, van de Portugezen valschlijk Kame- liaon, en noch valschliker, van de Neerland- ers Legvan genoemd. De lengte van 't ge- heele dier, 't welk ik hier beschrijf, (maar daar worden noch veel grooter gevonden) was van de mond tot het einde van de start, dry voeten en acht vingers, en de om- kring van 't lijf op sijn dikste thien vingers. De gehele huid schoon groen, met swart en witte plekken, als het kamelot, hier en daar gesprenkelt. De huid bestaat uit schobben, op den ruch, de benen, en 't begin van de start grooter als op de andere deelen. De schobben van de start zijn alle even groot, en niet zo *Karolus Kluzius* heeft angemerkt. Van de nek tot het einde van de start heeft hy een rye platte, maar als een zaag gespit-

ste graten, langs de lengte van den ruch, en groen gheverwt. Die graten zijn omtrent den nek groter, worden allengsjes kleiner, en zijn in 't einde van de start alderkleinst. Het hooft was twe vingers lang, oft weinig minder, met zonderlinge groter schobben, als de andere deelen ghedekt. De hals was anderhalve vinger lang, en vijf dik. Hy had grote heldere swartachtige ogen, twee open neusgaten neerwaarts hellende, en byna in 't einde van 't hooft. Ieder kaaksbeen had een getal van kleine swartachtige, en korte tanden. In de mond was een dikke tong. Achter 't hooft had hy weersijds een witte plek, als kuwen van een visch. Onder de kin een rop die tot de borst toe afhangt, merendeels swart van verw, die hy kan t'za- mentrekken, en als hy gram oft bevreesd is, laat neerhangen. Van de mond totten rop, namentlijk an den onderhals, had hy ook graten als op den ruch. Vier benen, en even zo veel voeten, welke ider vijf klauwen hadde. De benen en voeten met schobben bedekt, gelijk het gehele lijf. De twee voor- ste benen waren korter als de achterste, en niet zo dik. De lengte was vier vingers, oft weinig minder, met vijf klautjes, met welke de middelste korter waren, als de middelste van de achtervoeten. De binnenste en bui- tenste klauw bestonden uit twee geledin- gen, de twee daar naast an uit dry, de mid- delste uit vier. Alle de nagelen waren swart, krom en kort, ghelijk van de Vogels. De achterbenen waren langer en kloeker als de voorste, namentlijk in haar lengte tot de voeten toe, en van de zelve dikte als den hals oft start omtrent het lijf: namentlijk vijf vingers. De lengte van de achterbenen was een voet oft meer. De eerste en uitter- ste van de voorste klauwen was van gelijke grootte, met twe geledingen. De volgende met dry, de derde met vier, de vierde en alderlangste uit vijf, de vijfde en leste na de start ook met vier geledingen, van ghelijke lengte met de derde. De nagels waren als in de voorste. Daar was geen rye van Koty- ledones, oft holletjes, gelijk *Kluzius* ander- zins heeft anghemerkt. Alleenlijk de ach- terbenen (zo onder als boven) waren een menschen-kuit ghelijk; maar de voorste niet. De dikte van de start naast het lijf was vijf vingers, die allengsjes verminderden, tot datze heel klein, en in 't einde al een elsen afliet. Als ik hem geslacht, en 't vel afghetrokken hadde, beweeghden hy zich noch, en het uitghenomen hart sprong op. Hy had weersijds in den buik over de thien eyren, enige zo groot als een kars, andere kleiner; en zo veel vets als een Hoen. In de maag een hoop vruchten, inzonderheid van zoete limoenen, die hy tot spijs ghe- bruikt hadde. Zy eten ook meel van Man- dioka met water nat gemaakt. Zy kunnen lang honger verdragen. Ik heb 'er, zeld

Mark.

sonder eten en drinken leefden, en daar na noch wech liepen, so dat ik oordeel datse sonder twijffel langher sonder spijs leven konnen. Haar vlees is goet van smaak, en in de boter wel gesnerkt, als hoender oft konynne vlees. Ik heb op den 28. May 1640. een opgesneden, die so veel vets als een hoen in hadde. De innerlijke delen, gelijk het hart, de longen, de lever, de galblaas, de nieren, de waterblaas, de teelvaten als andere dieren. Een brede lever, een dubbele maag, een voor daar hy de spijs eerst in ontfangt, daar na een darm so dik als een kleine vinger, en omtrent thien lang, daar de ander angehecht is, waar in de spijs geheel gekookt werd. Hier na volgen de andere darmen totten rechten darm toe. In de eerste maag had hy veel Mandioka, en rauwe Angosse Milie oft Koorn. De achterste en grootste was vol halfverteerde spijs, daar veel levende wormtjes, als in de kaas groeyen, in hingen. In de leste darm, namentlijk de rechte, hing zijn drek. 't Gehele vel van 't beest afgehaalt, en de start afgehouden zijnde, roerde deze haar noch. Het is een leefachtig dier, en sterft niet, ten zy het vijf oft zes slagen voor de kop krijgt, oft de strot afgesteken wordt, want dan bloet het dood. Het vlees van zijn start bestaat niet als uit veselen, en senuwen. In de maand December, 1641, heb ik een steen uitte maag van de Senembi sien nemen, van gestalte en grote al een middelbaar hoender-ey, maar wat platter, uiterlijk glad en wit, innerlijk uit vliessen als een ajuin t'saamgeset, en binnen wit oft grijs van verw, en van selfstandigheid zo hard als Bezoarsteen. Zy worden met een strik gevangen, want sy zitten op de boomen. Dit weten de Brasilianen, die een strik an een lange stok vast maken. Het dier dit siende, verwondert sich daar over, maar beweegt sich niet, en laat sich alzoo verstrikken, maar het kan andersins heel geswind lopen. De jonge zijn geheel groen, de grote zijn verscheiden gesprenkelt, en asgrauw: Maar de oude zijn gemeenlijk donker oft asgrauw. *Fr. Ximenes* schrijft, datter in 't hooft van dit dier zomtijds steenen gevonden werden, die, als een heel gereed geneesmiddel, de steen van de nieren bryfelen en afdryven, als zy een viendeel loods swaar, met enig nat ingenomen, oft ook an 't lijf gebonden werden. Maar of die, welke somtijds in de maag gevonden werden, de selve kragt hebben, is my niet bekend. Men soud na mijn oordel die proef sonder gevaar konnen anvangen.

II. S T I P.

Van de Tejuguacu, Taraguira en Americima.

DE Tejuguacu en Temapara, by de ^{Markgr. H. Br. l. 6. c. 11} Tupinambi schone Haagdis ghe-noemt, is in ghestalte van lijf, hooft, ogen, mond, voeten en start de Senembi gelijk, maar hier in verscheiden. Voor eerst is de gehele verw swart, met schone witte plekken gesprenkelt, en heeft nae de start ghelijk als witte anghels. Ten tweden is de start dikker an 't begin. Ten derden heeft hy die scherpe graten over den rug niet. Ten vierden is in de achtervoeten de buitenste klauw een weinig meer van de andere verschoven en korter. Ten vijfden heeft hy een ghesplete roode glatte tong, die hy geswind als de slangen uitsteekt en intrekt. Hy slaat geen geluit. Hy is geduldig, hy eet graag eyren, die hy rauw inslurpt. Het is een dier heel lijdzaam in honger: Ik hadt hem an een touw gebonden, maar als hy zich zelf los gemaakt hadde, liet ik hem (het zijn de woorden van *Markgraaf*) door mijn kamer loopen, en gaf hem zomtijds een dronk waters uit een glaste drinken, op die wijs wandelt hy nocht als hy dorst heeft, anders sit hy den gehelen dach in zijn ghewoonlijke hoek. Hy zit graag op de warme asch: Op den twintigsten Maart hadt hem imand een stuk van de start ghetreden, die nochtans daar na noch twee vingher lang uitgroeide. Op den eerste Julius stierf hy, door honger uitgheteert, want hy hadt in zeven maanden niet ghegheten, maar alleenlijk een dronk water ghelekt. De ^{Markg. l. c.} Taraguira van de Brasilianen, verkeert veel in en omtrent de huizen en thui-
nen. Hy is omtrent een voet lang (hoe-wel zy kleinder ghevonden werden) hy heeft een langwerpig rondt lijf, geheel met drykantighe asgrauwe, oft vale schobben gedekt. Hy heeft gheen rop onder de kin. Den ruch effen en glad. Zy knikken heel snel mettet heeft, als zy iets sien, en loopen heel geswind met een quikkend lijf. Indien zy een mensch sien slaapen, daar een slang, oft ander vergiftig dier omtrent komt, wekken sy hem op, om niet bele-
digt te werden. Als het mannetje wil verzamelen, bijt hy het wijfje sachtjes in de nek, en voecht zich een weinigh daar na ter zijden, en het wijfje haar eighen start oplichtende, laat sy het mannetje ghewerden, die haar mette pooten van achter omvat. De Americima by de Brasilianen, oft klein Haagdisje ghe-noemt, is dry vinghers lang, een Swane-
X schacht

schacht dik, op zijn dikste. De benen en voeten zijn van de selve gestalte, en met so veel klautjes versien als van de Senembi. Hy heeft swarte ogen, en 't lijf schijnt byna vierfchotig. De hele rug is met vale schobben, maar de zijden met donkere bedekt. Het hoofd, de benen en de start met blauwachtige, maar blinkend, en alle in 't antaften glat. De klautjes van de voeten zijn als varkensborstels. Het is een vergiftig dier, so de Portugesen seggen, en seer graag om het bloed van de swangere vrouwen te suipen. Zy segghen dat een vrou eenmaal van dit dier geraakt, oft ook maar alleenlijk van hem an haar klederen geroert zijnde, nimmermeer ontvangt.

III. STIP.

*Van de Karopopeba, Ameiva Taraguicu
Aykuraba en Tejunhana.*

Markgr. H.
Br. 1, 6, c. 12

DE Karapopeba van de Brasilianen, is een Haagdisje van dry, vier, oft vijf vingers lang, en vergiftig. Hy is van gestalte als de andere, met vier benen en voeten, en heeft an de voorste vijf, an de achterste vier klauwen. 't Gehele lijf is leververwig, met witte plekken, op de start met witte strepen, hier en daar met geel vermengt. Hy heeft glinsterende ogen als glas. De Ameiva van de Brasilianen en Tupinambi is een ander gedaante, en de boven beschrevene Taraguira in alles gelijk, uitgenomen dat hy een gekloofde start heeft, die in twee rechte hoorns eindigt. De Taraguicu Aykuraba van de Brasilianen, is noch een ander gedaante van de Taraguira, en de bovenste ook gelijk, uitgenomen dat de start in 't begin overal kleine dryhoekighe schobben heeft. Het einde van de start is met platte schobbetjes bedekt, en daarenboven met vier donkere plekken getekent. De ruch en voornamentlijk achter an 't hoofd is ook met donkere plekken gevlamt. De Tejunhana van de Brasilianen, is een Haagdisje so dik als een kleine vinger, met een spits hoofd als de Senembi, kleine swarte oogjes en een gele kring, met vier benen als de Senembi. Zijn lengte totte achterste benen was dry vingers, de lengte van de start ses en een half: De start is langwerpig rond, en gelijk als van een vogeltje an 't einde spits. Het hoofje is met een schobbige huid gedekt. De rug, de zijden, en benen, zijn met een huid bekleed, in 't antaften so sacht als zijde. Maar de start bestaat uit kleine vierkante schobbetjes. De strot en onderbuik zijn ook met grote bedekt. De schors van 't hoofd is donkerachtig. De rug en sijden opwaarts zijn ook donker, oft liever met dry strepen licht schaduverwig verciert, en met enige diergelijke vlammen onderscheiden. De sijden zijn on-

derwaarts groen. Maar boven is haar donker verw, met een groene streep in de lengte van 't hoofd totte achterbenen belopen. Daar is noch een ander groene streep, daar het donker en groen van malkander scheidt. Maar tusschen de twee strepen is een rye van groene stippelen op het donker gesait, en onder de onderste groene streep is ook een rye van swarte stippelen op 't groen. De benen zijn ook ter zijden boven geel, oft als veroudert wasch met kleine donkere plekken onderscheiken, op de onderzijden zijn sy wit. De start is ook boven als verouderdt wasch, onder waschachtig met wit vermengt. Het onderhoofd, de strot, en onderbuik zijn wit, met rode stippen gesprenkelt. Hy heeft een gescheide tong.

III. HOOF-ST.

Van de Salamander.

VAN waar de Salamander zijn naam heeft, is onseker. Want dat hy so gelijk als Valincendra genoemt is, om dat hy contra incendium valeat, dat is de brand kan verdragen, ghelijk *Izidorus* wil: oft om dat hy alleen het vuur bemind: oft om dat hy saulamandran, dat is gherustelijk in zijn schuil-plaats blijft, oft dat hy *Salamandra* ghenoemt is, om dat hy tusschen de ledige plaatsen van de schaapskoeien, en holen verschuilt: oft ten lesten om dat hy Selamanadera, dat is de klaarheid verdrijft zooghenoemt werdt, is al te belachlijk. Dat hy van het Arabis woordt Saanbras, oft Samabras zijn naam heeft is waarschijnlijker, hoewel onseker. *Plinius* heeft hem starn-dier ghenoemt. *Aetius* vergiftighe Haagdisch.

Daar zijn twee gedaanten. Een land-, en water-Salamander. Die is de groene Haagdis gelijk, uitghenomen het hoofd, en den buik die dikker zijn. Hy heeft een korte start, een swarte verw met gele plekken, met enighe heldere glatteheid. *Gesnerus* heeft 'er een in de Alpen gevonden, gheheel donker, sonder blinkende helderheid, met een korte start, en geslaghen zijnde, gaf hy een melkachtig vogt uit. *Matthiolum* heeft in de bossen van Hooghduitlandt eenighe op den ruch heel swart, en rood van buik angemerkt. *Vitriakus* schrijft hem een langhe gedrayde start, kromme en haakachtighe naghels toe. *Nikander* heeft hem *Liporrinon* ghenoemt, om dat hy een blinkend smerighe huid heeft. Zy bewonen de koude, vogtighe, en donkere plaatsen.

In Hooghduitlandt wordt 'er zomtijds veel t'saamgherolt ghevonden. In 't landt Tridentum, en voornamentlijk in de vlak-

Ambros. de
Digit.
ovip. 1. 1.
c. 8.
Naam,

Beschrij-
ving van de
land Sal-
mander,

Plaats,

vlakke van Anania overvloedigh veel.

Spijs. Sommige menen datse van de lochtlev-
ven : andere datse de honigraten , byen
en melk zoeken , en daarom de byekor-
ven , en de konynen aanvallen. Datse niets
voorttellen schrijft *Plinius* , en datter
gheen onderscheidt van kunne is : Maar
Bellonius heeft veel uitgeworpen jonghen ,
sonder omwinsel gesien. Want hy brengt
innerlijk eyren voort , daar de jonghen
tot haar volkomen rijpheid ingevoet wer-
den.

Aart. Wat angaat zijn aart : Of hy in 't vuur
leeft , oft het selve uitbluft , sal met Gods-
hulp in onse oeffeningen ondersocht wer-
den. Dat hy geslagen zijnde , melkachtig
vocht uitschiet , is bovengeseit. Hy komt
metten reghen voor den dach , daarom
voorduiden de boeren , als zy hem sien ,
onweder. Hy word nocht Somers , nocht
's Winters gesien. Hy gaat langzaam voort.
Dat hy in Kumana als een Haan krayt ,

Kardan. de verhaalt *Kardanus*. Indien hy levend met
ret. Variet. een swaardt door midden gehouden wert ,
1. 7. c. 33. loopt het voorste deel voorwaarts en , het
achterste achterwaarts. Hy haat , door een
ingeven van de natuur , de kinkvorsch , en
schildpad , en vecht met haar heel streng.
Dat hy vergiftig is , werdt ondervonden.
Men seidt , datter ghehele huisgesinnen
ghestorven zijn , die water ghedronken
hadden , daar een Salmander ingheval-
len was. Mengeloof ook dat de vruchten
met zijn quijl besproeit doodlijk zijn.

Plin. 1. 29. *Plinius* seidt dat hy , die van een Salman-
c. 4. der gebeten is , sterft. Het selve gheden-
ken ook *Nikander* , *Atius* , en *Abensina*.
Zommighe hebben *Gesnerus* verhaalt , dat
hy eenmaal zijn tanden in enig deel gesla-
ghen hebbende , die niet weder uittrekt ,
en dat het doodtlijk is hem af te rukken.
Maar hy schrijft , dat die twe , welke hy
in zijn huis opvoede , noyt de mondt , hoe-
wel getergt , tot byten vertrokken. En
dat hy noyt ghehoort heeft dat imand in
Hoogduitlandt van een Salmander ghe-
beten is. In Vrankrijk is haar beet noch-
tans doodtlijk. En die van Rhetia hebben
een spreekwoordt , dat die van hem ghe-
beten is , zo veel geneesmeesters nodich
heeft , als het beest in sijn geheel plekken
heeft.

Gebruik. Zijn quijl gebruiken de geneesmeesters
onder de hayrmiddelen. *Kiranides* hangt
het hart in een swart vel an den arm , tegen
de vierdendaagse koorts. 't Geen van den
riem uit zijn vel en andere dinghen teghen
den brand uitgstrooit werd , wijl dat op een
ongerijmde onderstelling , namentlijk dat-
ze 't vuur uitblussen , steunt , is maar een
beuzeling.

De Water- De water-Salmander , by andere ook wa-
salmander. ter-Haagdis , by *Bellonius* Kordulus , word
by de Monniken , die Meznes uitgheleit

hebben , water-Scinkus , met een lange start
genoemt. Haar geslagt is vierderlei. Een
met een start van ronde ghestalte , welken
wy die van *Ambrozinus* , om 't onder-
scheid , noemen sullen. Hy heeft een heel
korte en breedachtige tong : De tanden
zoo klein , datse niet sichtbaar zijn. De
start in het midden dikachtig , die onder
en boven tot een ronde ghestalte ghetrok-
ken werdt. De voorvoeten in vier , de ach-
terste in vijf klauwen gespleten : Een spon-
cyachtih hart , dat op de rechter zijd leit :
welkers rechter oor het grootste deel van
het hartenvlies beslaat : Een heel swarte
lever : Eyren zoo groot als een boon ,
in haar tweehoornighe lijfmoer op orde
verdeelt , uit welke daarna levende jon-
ghen voortkomen. *Bellonius* schrijft hem
een barssen ruch vol knobbeltjes toe. *A-*
grikola een asgrauwe verw , oft uitten as-
grauw donker. Die , welken *Gesnerus* ont-
leed heeft , was seven vinghers langh ,
swart van verw , met witte stippen an den
buik : Het overighe was swart , met zo-
danighe stippen ghesprenkelt. Het ander
gheslacht is ook twederlei. Een groot op
den ruch methalve kringen witachtig on-
derscheiden : De ander klein. Het
vierde gheslacht is van *Matthiolus* , het
welk veel omtrent *Utina* gevonden werd ,
met een hoofd , ronder en korter , als in
de land-Salmander , met een Aals start ,
een swarte huid , met gele plekken ghe-
tekt. Zy levengraag in donkere hoo-
len van vetlandt , voornamentlijk in wa-
ter met witte kley ; daar hanghen sy on-
der an de klippen , en koomen selden bo-
ven. Een van *Gesnerus* , in een vat met
water geworpen zijnde , stak zijn mondt
boven. Zy gaan langzaam op het landt
voort , sluiten haar mondt dicht toe , en
openen die niet dan als ghy haar hardt
drukt. In 't zout gheworpen , weren zy
haar start , en sterven. Gheslagen zijnde
leven zy langh. Haar buik is zoo dik , dat-
se den degen weerstaat. Uit haar mondt
loopt een melkachtig vocht. Ghetergt
zijnde swellen zy , en op haar voeten op-
gerecht zijnde , schieten zy een vergiftig
sweet uit , en zien haar tergher vinnich
an. Zoo de Verkens haar eten ster-
vense.

Agrik. de
anim. subtr.

IV. HOOFT-ST.

Van de Starn-haagdis.

DE Starn-haagdis , by de Latynen Stel-
lio , word ook onder de Haagdisfen
gestelt : Hy heeft zijn naam van zijn plek-
ken , oft uitpuilinghen als starren onder-
scheiden , bekomen. Daarom noemen
hem ook sommighe *Lacertus Stellaris* ,

Ambroz.
1. 1. c. 10.

by de Grieken wort hy Askalabos, oft Askalabotes, mogelijk van Askalos Bainein, dat is van zijn stille en sachte gang, ghe-noemt: oft gelijk als Kolobates, om dat hy op zijn geleden sleunende over de muiren kruipt. Waar van hy ook Xylobates van *Kiranides* genoemd is. Hy word ook Galeotes genoemd, om dat hy gelijk de Gale, oft Wezel, overal heimelijk opklimt: En ook Kolotes. By de nieuwe Grieken wordt hy Liakon, Thamiametos, en Psamamye genoemd. Ik dorf nochtans niet sekens bevestigen.

Onder-
heid.

De geslagten van de starnhaagdissen zijn velerlei. De starnhaagdis van de Grieken, welke Kolotes, en Askalabotes genoemd werd, is met plekken gesprengelt, van scherp geluid, en eet alle ding. De starnhaagdis van de Italianen, volgt den aart van de Chameleon. Hy genut dau en spinnekoppen, en word vergiftig gehouden, gelijk de voorgaande onschadelijk. Totte starnhaagdis konnen die witte beesjes betrokken werden, die de kleine haagdisen gelijk zijn, met een helder en breukzaam lijf, gelijk een ooggetuige an *Gesnerus* dat verhaalt heeft, welke in 't land van Rome, na 't seggen van *Hermolaus* gevonden, en metten naam van Tarantula genoemd werden. Gelijk ook de kleine Haagdis die blinkend silverwit, en by de Grieken Liakos genoemd is. *Bellonius* schrijft dat hy in

Bellon. ob-
servat. n. 79

Gazara een starnhaagdis heeft angemerkt, die swart van verw, zo groot als een Wesel, met een dik hoofd, en geswollen buik was. Maar oft de starnhaagdissen in grote, en gestalte, die grote groene gelijk zijn, welke 't gemeen in Italie Ligurise noemt, sal elders geseit werden. Hier stellen wy de afbeeldsels van de starnhaagdis van *Matthioli*, en van die, welke by sommige Tarantula genoemd werd. In Hoogduitslandt, Vrankrijk, en Engeland worden sy niet gevonden. In Thracie, Sicilie, en Syrie zijn sy veel, en daar meer doodlijk als in Italie: Hier houden sy haar in de schoorstenen. *Plinius* sejt, datse haar graagh in de hoeken van de deuren en vensters houden. Die ook sejt, dat het gellagt, dat de Scorpioenen tot vyand is, in Italie niet geteelt werd. Datse daar ook vergiftig zijn, heeft *Aristoteles* nagelaten.

Plin. H. N.
l. 8. c. 31.

Arist. H. A.
l. 8. c. 29.

Aart.

Van haaraart is an te merken, datse in de Winter verschuilen, en niet eten, en in de hoeken van de deuren en vensters haar verbergen. Datse op de wijs van de slangen haar huid verleggen, en die terstondt inslokken. Datse een geneesmiddel tegen 't vallend-evel zijn. Datse de spinnen en Scorpioenen vervolgen: Datse selden byten, wijsy schuine tanden hebben, die sy in 't byten achterlaten; en ten lesten datse de mensch met haar beet loom maken en verdorven, maar selden doden.

Zy hebben ook haar gebruik inde geneeskunst. Haar vlees trekt de splinters uit het menschelijk lichaam. Hy geneest ook weder zijn eigen beet. In oly verrot zijnde, de steken van de Scorpioenen. De wijsen oft tovenaars sluiten hem in een doos, die zy den sieken teghen de vierdendaagse koorts onder 't hoofd legghen, en laten hem in 't einde van den anval weder lopen. Van de asch sejt *Plinius*. Datse in de linker hand gehouden, de geilheid verwekt, en in de rechter overgeleit, die weder belet. Dat zijn delen slaap verwekken, en de leden loom maken word geloof. De lever gestoten, en an de tanden gestroet, geneest de pijn. De gestote drek verdrijft de wratten. Haar afgeleide vel is heel goet teghen 't vallend-evel. In de wijn gesmoort, en die gedronken, verwekt hy plekken in 't aengesicht. De gal in water gesmolten, wort geseit de Wesels te vergaderen.

Gebruik.

V. HOOFT-ST.

Van de Scinkus.

Het dier dat de Latynen Schinkus noemen, wort by de Grieken Scingos, en ook Scinkos gheenoemt, 't sy oft van Tinsa een Arabis woord, met welken naam *Abensina* de Scinkus noemt, oft van elders. *Dioskorides* noemt hem land-Krokodil. *Bellonius* kleine Krokodil, 't sy oft om dat hy de Krokodil gelijk, oft de Krokus oft Saffraan vreeft. Indien gy zijn beschrijving insiet. Het is een viervoetig dier, so groot als de groene Haagdisch, oft de Salmader, gelijk *Bellonius* schrijft, niet dikker en langer als een duim, met een ronde schobachtige start. *Renodius* sejt, dat het een viervoetig dier is, met veel kleine, gele schobben, een lang hoofd, nauw en enigins gevleugelt, een ronde start op de wijs van de Haagdis, maar korter en an 't einde krom. Van het hoofd totte start loopt een streep. *Gesnerus* heeft 'er een gesien met vijf klautjes, en nageltjes versien, en een halven duim breed. Een ander heeft 'er ses van een hand breed te Konstantinopelen gesien.

Bellon. de
Aquat. l. 1.

Renod.
pharma. l. 3
c. 31.

Datse alleenlijk in Arabie voortkomen verhaalt *Abensina*. Datse omtrent Mecha zijn *Bellunensis*. Zy verkeren ook omtrent den Nijl, en worden van daar over Alexandrie na Venetie gevoert. Zy worden ook an de Rode-zee, en daar omtrent gevonden.

Plaats.

Zy leven met welruikende bloemen: daarom is het niet wonder datse sodanigen drek uitschieten. Zy baren op 't landt, en begraven haar eyren in d'aarde.

Spijs.

Het vlees van de Scinkus wort in de grote geneesmiddelen gemengt: waar van een zeker tegengif Diascinkon genoemd werd. *Rhazes* heeft het dier zelf met voordeel boven

Gebruik.

Plin. H.N.
l. 28. c. 8.

ven een klein kind gehangen, dat veel in de slaap schrikte. Gepoeyert word hy om de geilheit te verwekken een vierendeel loots swaar ingegeven. Het vlees word in Indie tegen de Elephantsiekte geëten, en maakt de lichamen vet. Het hart in de wol van een swart Schaap, dat een eerst-gheboorte is, gedragen, verdriift de vierdendaaghe koorts. De gal met honiggemengt, word tegen de blindheid zeer gepresen. De nieren vermeerderen het zaadt. Het bloed met Borax gemengt, verdriift de plekken van 't aangezigt. Het vet verdriift de pijn van de nieren. De asch van de ghebrande huid word op de leden, die men snijden zal, gestroit, om 't gevoel te verdoven. *Agineta* maakt een zalf, daar de start van de Scinkus onder gemengt werd. Uit de darmen word een roking ghemaakt, die heel goed teghen de opstijging van de lijfmoer is. Uit den drek word een teghenmiddel voor 't vallend-evel by *Serapio* ghemaakt. Dezelve priift *Plinius* zeer om de vlekken van de ogen te zuiveren; maar de beste is wit breulaam, en die lichtlijk in het water smelt. Uitte zelve maken de Hoeren ook een smering om 't anghezicht te smukken. Als zy gestampt werd, geeftse een zuirigheid, als eenig hefdeeg, van zich. Zy wierd eertijds metten drek van de Starn-Haagdiseh, met rijs gevoed, verbaftert.

Onder-
scheid.

Van 't onderscheid hebt gy dit. Dat 'de Indise, en Arabise, volgens *Plinius*, de grootste zijn. Datter in Indie een Beest voortkomt, in gedaante de Scinkus gelijk, zo groot als een Maltesen Hond, welkers huid met ruwe schobben bekleed is, en dat de Indianen Phatagenes noemen, en is mogelijk het zelve met de Caudiverbera. Datter in Cyprus een ghedaante van een Haagdis voortkomt, de Scinkus in alles gelijk, welkers afbeeldzel wy hier vertonen. Ten lesten datter in 't meir van *Vincentium* eenige ghevonden werden, die van andere veel verschelen, en liever totte Salmander moeten betrokken werden. Tot de zelve behoort ook de Scinkus van Rhazis, met een start niet rond, maar ter zijden plat.

V. HOOFT-ST.

Van de viervoetige Kordylus, oft Slingerstart, en andere Haagdisen.

Ambrosin.
l. 1. c. 12.

VAn de Kordylus heeft *Ambrosinus* dit: dese gedaante van Haagdis heeft mogelijk den naam van Kordylus, om dat hy de visch Kordylus enigzins gelijk. Anderzins word hy ook van eenige nieuwlingen Land-Krokodil genoemd, hoewel de rechte Scinkus de Land-Krokodil van de oude is. Eenige nieuwlingen noemen dit dier ook Caudiverbera, of Slingerstart, om dat hy geduurigh mette start slingert. De

Grieken noemen hem uit navolging van 't Latijns woord *Uromastiges*. *Bellonius* beschrijft de voorgenoemde ghedaante van Haagdis, en noemt hem Land-Krokodil, vermits hy in 't eerste ansien de Nijlse Krokodil gelijk. Maar hy zeit, dat hy daar na verscheelt, om dat dit dier een start heeft als een kolf, met uitpuilende knobbeltes ruw; waarom hy ook 't gheen hy raakt, streng slaan kan; en daar van heeft hy ook den naam van Slingerstart gekregen. Maar of hy kuwen heeft, gelijk *Bellonius* schrijft, en *Rondeletius* bevestigt, kan niet wel verklaart werden: want in de huid van dit beest, die in de gemene kamer noch bewaart is, worden niet als twee gaten omtrent de opening van de mond anghemerkt; welke *Bouffetus* met dese Rijmen gedenkt:

*Hier word op 't keurigst u de Kordyl afgebeeld,
Gelijk hy op het land, en in het water speelt;
En onder al 't gediert dat op vier voeten treet,
Heeft hy omtrent de mond niet als een kleine reet.*

Oft die spleten oft gaten die gene zijn, welke onder de kuwen zijn, laten wy andere overdenken, en sullen totte klaarder beschrijving van dit dier komen: want *Thomas Erasmus*, Geneesmeester en groot Wijfgeer in Switserland, beschrijft dit dier de Krokodil gelijk te zijn; maar dattet nochtans minder zijn onderste lip roert, in ghestalte van hooft en mond de Schildpad ghelijkt, met een korten hals, die onder opgeswollen is. Hy heeft vier voeten, met vijf klauwen als de Haagdisen onderscheiden. Het overige lijf is niet schobbig; maar met een hardachtige huid als een Slangewel bekleet. Hy heeft een ronde start, byna op een onzeggelijke wijs, met ringen schobswijs verdeelt. De schobben zijn heel hard, en byna als been, enigzins vierkant, en een weinig hol, om de ronde start te maken. Anderzins zijn zy als de schalyen, die de huizen dekken, op malkander ghevoecht, en yder einde van de schobben laat in een scherpe punt af. Voorts zijn die schobben doorschijnig, geelachtig, oft als hoorn bleekachtig. De buik van dit dier is meer gheswollen als van de Krokodil. De ruch breed, en enigzins plat, ghelijk in het afbeeldzel te zien is. Wie weet of dit dier de Indise Phattages van *Elanus* niet is? want deze Schrijver zeidt, datter in Indie een beest voortkomt, dat de gedaante van de Land-Krokodil heeft, welkers ruwe huid om te kloven gebruikt werd.

VII. HOOFT-ST.

Van de Chameleon.

VAn de oorspronklijkheid van de Chameleon, welk woord een kleine Leeu betekent, komt niets voor. Behalven dit, dat *Izidorus* zeer te belacchen is, die dit

Ambroz.
de digit.
Ovipar.
l. 1. c. 14.

Naam.

woord van Kameel en Leeuw afleid, en dat de nieuwe wantalige hem Gamaleo, Zamageo, Hamaleo, en Maleo noemen.

Beschrijving.
Plin. H.N.
l. 8. c. 33.

In de beschrijving verschelen zo de jon-
ghe als oude Schrijvers. Zo wy *Plinius* vol-
ghen, zoud hy van ghefalte en grootte de
Haagdis gelijk zijn, ten waar hy rechter en
hoger benen hadde. De zijden zijn an den
buik gevoecht, als in de vissen, en de ruch-
graat van gelijken. De snuit steekt hem als
een Varken uit, en is dien niet onghelijk.
De start is lang, loopt spits af, en krult zich
in veel Slang- bochten. De nagels zijn
krom. Het lijf is ruw als van de Krokodil.
De ooghen staan diep, dicht by malkan-
der. Zy zijn heel groot, en van verw als
het lijf. An het hoofd, de kaaksbenen, en
de t'zamenleding van de start, heeft hy
weinig vleesch, en anders nergens an 't ge-
heele lijf. Bloed heeft hy alleenlijk in het
hart, en omtrent de oogen. De ingewan-
den zijn zonder milt, dat ghy ook by *Ari-
stoteles* vinden zult. *Theophrastus* doet 'er by
dat het weinigh scheelt, oft de long beslaat
het geheele lijf. Maar *Aristoteles*, dat hy de
Haagdis gelijkt, en een snuit heeft als de
Swijnaap. *Ambrosius* beschrijft dit dier
aldus. Voor eerst, zeidt hy, zo wy 't hoofd
bedenken: Van 't middenhoofd, achter-
waarts, puilt een drykantigh stuk beens uit.
Het overige deel voorwaarts word tot een
ronde holte, gelijk als een goot, vergadert;
weerzijds met uitstekende ruwe beenach-
tige kanten, die een weinigh getand zijn.
De ogen in haar diepe holte zijn heel groot
en eenverwigh, welkers appel niet be-
weegt werd. Maar als het dier omziet, be-
weeght het zijn geheele oog, en heeft al-
tijd een gapende mond, met een langhe
tong, een Aardworm ghelijk, an welkers
eind een sponcyachtig, en slijmerige knoop
uitsteekt. Daarom eigent *Iohannes Langius*
(zo *Scaliger* zeit) dit dier een tong toe van
een hand breed lang, en iets als een kopje
in zijn uitterste deel, met eenigh slijm daar
hy zijn roof schielijk mede opheft. In
plaats van tanden, heeft hy een door-
gaande been dat getand is, en de bovenlip
korter. De keeldarm en lochtader in een
zelve stand als in de Haagdis, zo *Aristo-
teles* schrijft. Zijn long is ten aanzien van het
lijf heel groot. Het hart zo groot als van
een gemeene Muis. De lever heeft hy in
twee quabben verdeelt, van welke de rech-
ter groter is. De galblaas zo groot als een
garste korl, en an de linker quabbe van de
lever ghehecht. Voorts zeidt *Aristoteles*
dat alle de darmen die van de Haagdis ge-
lijk zijn. De achterbenen zijn recht, en
langher als van de Haagdis, hoewel de
buiging even ghelijk is. Ten lesten heeft
de Natuur an dit dier voorvoeten ghege-
ven, die van de achterste heel verscheiden
zijn: want na het zeggen van *Bellonius* heb-

Arist. H.A.
l. 2. c. 11.
Theoph. de
Mutantib.
colorem.

ben de voorvoeten dry klauwen binne-
waarts, twee uitwaarts. De achterste dry
uitwaarts, en twee binnewaarts. Dit dier,
volgens *Gesnerus*, is van 't opperste van de
snuit tottet begin van de start zeven oft
acht voeten lang, vijf hoog. Het midden-
deel tussen den ondersten buik, en 't opper-
ste van den ruch na de buiging van de rib-
ben heeft omtrent zeffien vingers. Voorts
is hy geheel met plekken als de Pardel ghe-
tekt. Maar van zommige schrijft *Gassendus*
een weinigh anders: want volgens de-
ze, heeft de Chameleon fray geschikte
tanden. Eenem darm niet met omswierin-
gen, maar alleenlijk met bochten uitghe-
strekt. Zijn drek heel week, behalven
daar zy naaft den aars is. Een gekloofde le-
ver, die uit haar bultig deel bloed na het
hart-oir zend, zonder opklimmende oft
nederdalende stam van een ader: want
ook de genoemde poortader loopt niet na
de darmen, maar ook eenige andere ade-
ren loopen recht-streekx na de overige de-
len. De opgeblazen long, zeidt hy, spreit
zich tot een dun vlies uit, die 't gheheele
dier in 't rond beslaat. In den onderbuik
is geen penszak, maar alleenlijk een vlies,
dat de rechter delen van de linker afscheid.
Zonder milt, zonder nieren en waterblaas;
maar daar zijn alleenlijk enige kliertjes ge-
zien, dat mogelijk de teellden waren. De
tong is byna een voet lang.

Gassend.
in vita
Pierescu.
l. 5. p. 325.

Zy worden in Azia, Afrika, Indie, Ma-
dagaskar, en elders gevonden. Te Kairo
zitten zy in de hagen van de thuinen, en
an den oever van de Nijl. *Bellonius* heeft 'er
veel in de doornhagen gezien. Zy loopen
zelden langs de aarde, om datze de Adder
en Hoornslang vreezen. De oude hebben
gheloofd datze van de locht leven. Datze
Vliegen, Springhanen, Rupzen, en Paards-
wormen inflokken, is by de jonge anghem-
merkt. Van *Peiriscius*, datze graag wor-
men eten, die in een bakkers troch groei-
jen. Zy gebruiken haar tong als een snuit,
die zy alseen pijl doen flidderen, en dat
zo gefwind, dat het byna niet ghezien
werd. Dat geschied, doet 'er *Gassendus* by,
door een beentje, dat als een vork weer-
zijds an 't uitterste van de keelgatenghe-
hecht is, en het overige deel dient om de
tong t'zaam te vouwen, en weder te ont-
vouwen, welke tong hol als een darm is, be-
halven an 't uiterste, daar een klier enigfins
lijmig is, om zijn roof te vatten.

Plaats.

Bellonius
observat.
l. 2. c. 34.

Plin. H.N.
l. 8. c. 33.

In een wijfje van die acht, welke
Peirefcius ghevoed heeft, om haar vor-
ming en baring an te merken, waren over
de hondert eyren in een vleschje besloten,
van welke zommige zo groot als een steen
van een oljif waren, in welke maar alleen-
lijk een gele doyer, en geen wit was, hoe-
wel de kleine een melkachtighe gedaante
schenen te vertonen. Sy voeren vyantschap
met-

Teling.

Gebruik in
de genees-
konst.Plin. l. 8.
c. 33.Plin. l. 28.
c. 8.Gassend.
l. c.Gebruik in
spijs.

metten Havik, de Raaf, den Elephant, en Adderslang. Men gheloof als den Havik van zijn vleesch gegeten heeft, dat hy sterft. 't Zelve gebeurt den Raaf, ten waar hy sich mette laurierblaan beschermde. Dat hy van den Elephant ingeslokt werd, onder schijn van groene bladeren, die hy ghelijk is; en zulkx met verlies van zijn eigen leven, ten waar hy zich terstond met den wilden olijboom weder genas, beuzelt *Solinus*. Door vrees van de Adders en Hoornslangen hout hy zich in de heesters. Zijn quijl dat uit zijn mond, om zijn tayheid, alseen draad op 't hooft van de slang neerdruipt, dood den zelve. *Plinius* maakt hem omtrent de wilde vijghboom woest, maar anders onschadelijk. Zo ghy zijn natuur en andere dinghen inziët, hy opent zeit *Plinius* noit zijn mond; maar ziet om met het verdraijen van zijn gehele hooft, hy zelf met een gapende mond verheven zijnde. Als hy dood is, word hy bleek. 's Winters verschuilt hy als andere Haaghdissen. De aart van zijn verw is noch wonderlijker: want hy verandert die na malkandet, nu in de oogen, dan in de start, oft het gehele lijf, en verbeeld altijd die verw, welke hem aldernaast is, behalven de roode en witte. Van de bleke bevestigt *Ambrosinus* het selfde, en dat met ondervinding gesterkt. Van de verandering van de verw doet hy 'er ook de witte by, en brengt tot bewijs de getuigenis van een treffelijk man voort, die hem in zijn neusdoek gesloten hadde, en meende dat hy doot was, om dat hy de witheid van die neusdoek zo afbeelde. Maar de Chameleons van Peirescius, trokken de verwen van de voorwerpzen niet an sich, 't zy datse groen oft asgrauw zijn, zeit *Gassendus*. Zy trekken maar een swartheid an zich, met dat deel, daar zy oft mede tegen de Zon, oft 't vuur gekeert zijn. Dit is zelden en wonderlijk, dat de ogen vande Chameleon niet beide gezamentlijk beweeght werden; maar dat het een ergens na omziende, het ander oft onbeweegt blijft, oft elders heen strekt. Zy bewegen haar an alle zijden, om haar vier schijfjes die zy hebben, zonder enige vertoning van de regenboogskring, maar alleenlijk van den appel, an welke 't hoornvlies (wyl dat gelijk het gehele lijf gesprenkelt, ghekartelt, en glinsterig is) rondom eindigt.

Dat zy de inwoonders van Kokinchina tot spijs zijn, verhaalt de beschrijver van die landen. Zy worden veel t'zamen gebonden, verkocht, en ghekocht zijnde, in 't vuur geworpen, en de band doorgebrant zijnde, worstelen zy zodanigh teghen het vuur, dat zy trachten uit te lopen; maar worden ten lesten, overwonnen zijnde, gebraden. De huid afgeschraapt zijnde, blijft 'er spierwit vlees over, 't welk in zeker vochtigheid, onze boter gelijk, gekookt werd.

Hy heeft ook zijn gebruik in de geneeskunst. Teghen 't vallend-evel kookt hem *Trallianus* in een nieuwe verglaasde pot met oly, tot dat hy versletert. Teghen 't voetevel maakt hy ook een wonderlijke zalf, die gy by hem zien kond. *Arnoldus Villanovanus* herstelt mette tong, boven den gebrekkelijken gehangen, de verloren geheugenis. Andere hanghen hem om den hals, om het ghevaarlijk kinderbaren te verhoeden. *Marcellus* verdrijft mette gal het star van de ogen. Het hart wind *Plinius* in swarte wol van de eerste sne tegen de vierendaaghe koorts. Dat het afziedzel van de Chameleon, alle die daar mede in 't bad besproeit werden, groen maakt. Dat het hooft en de strot met eyken hout gebrand, regen en donder verwekken. Dat de tong, met het kruid Chameleon, en Hondstonge bladeren, de mensch doen stil swijgen. Dat de lever de minnedranken vernietigt. Dat de darmen en den drek mette pis van een Aap gemengt, den mensch hatelijk maken, als dat an de deuren ghestreken werd. Dat de rechter schouder kracht heeft om zijn vyand t'overwinnen, zijn de beuzelingen van *Demokritus* by *Plinius*: want die heeft 'er een heel Boek van geschreven. En het blijkt, doet 'er *Plinius* by, dat die anderzins snege man, en die nut om te leven was, door altoegroote begeerte om den mensch te helpen, gedwaalt heeft.

Plin. H.N.
l. 28, c. 8.

Wat angaat haar onderscheid. *Bellonius* heeft verscheide ghedaanten anghemerkt. Bleke in Egipte. In Arabie veel kleinder als de voorgaande, en verscheiden geverwt. Sy waren ook witachtig, geelblinkend, en met rode plekken gesprenkelt. Wy geven hier de afbeeldzels van de bleke, swarte, en gesprenkelde.

Onder-
scheid.

VIII. HOOFT-ST.

Van de Krokodil.

WY handelen hier van de Krokodil, om dat hy tot het geslacht van de Haaghdissen betrokken werd, en om dat *Palladius* dit dier met het geslachtlijk woord lacertus of Haagdis noemt. By de Grieken word hy Krokodilos, en somtijds Krekodeilos genoemd, waar van de Latijnen ook den naam getrokken hebben, zonder twijfel van Krokas Phobestai, om dat hy de oever vrees, en deilos betekent in 't Grieks vreesachtig. *Hezychius* noemt hem Tylen en Demdriten. De Egyptenaars Chempfan oft Champfan, waar van hem de Turken Kimsak noemen. Het Egyptise woortboek van *Kircherus*, heeft Picharouki. By *Kircherus* *Statius* wort hy Pharos dier, by *Albertus Tenchea*. In 't gebied van Arsinoë wierd hy, na 't zeggen van *Strabo*, Suchus; en by de Indianen Kayman genoemd. Hy heeft de

Naam.

P. 172. ling.
Egypt.
restit.

Arist. H. A. 1.2. c. ult. gestalte van een Haagdis. Hy is zaffraan-verwig, uitgenomen den buik, die witachtig is. Zijn huid is onder an den buik sacht, en kan lichtlijk gewond werden. In de overige delen zo hard, dat hy voor geen kogel van een handroer wijkt. Men heeft gezien dat hy tot vijf-en-twintig, ja tot ses-en-twintig voeten uitgewassen is. Die, na het zeggen van *Plutarchus*, ten tijde van *Psam-*

metichus. Deze, zo *Ælianus* getuigt, ten tijde van *Amazis*. Omtrent de Stad Panama worden zy over de hondert voeten lang.

Hy heeft een breed hoofd, een Varkens snuit. De mond tot de oren toe gespleten, harde oogen, en die van de Varkensgelijk,

zo *Albertus* verhaalt. Het onderste oogschel zonder enige beweging. Zijn tanden zijn kamswijs geschikt, die uit grote witte en sterke bestaan. *Gesnerus* heeft 'er na *Æ-*

lianus tzeftig getelt. De meeste die de bovenkaak bezitten, steken neerwaarts uit, zo datze ook met een gesloten mond ghe-

zien werden. Het is niet wonder, wijl zijn tong niet afgescheiden is, dat *Plinius* na *Dio-*

dorus Sikulus gheschreven heeft. Dit landdier alleen heeft gheen gebruik van zijn tong. Hy alleen roert maar alleenlijk zijn

boven-kaakben. Zijn milt is klein. De bal-

len hangen innerlijk an de lendenen. De ruchgraat bestaat uit tzeftig wervels, welke even zo veel zenuwen t'famen binden. De

benen en voeten met heel scherpe nagls gewapent, hellen een weinigh ter zijden. De

start is het overige lijf in lengte even gelijk. *Gesnerus* heeft an 't achterdeel van de zelve een vin van zeven vingers lang aangemerkt.

M. Scaurus heeft aldereerst te Rome, ten tijde van zijn Kerkmeesterschap vijf, Kro-

kodillen in de spelen vertoont. Zy worden in Afrika, Azia, en Amerika ghevonden,

voornamentlijk in den Nijl, en zijn bygelegen poelen. In de Niger oft swarte Rivier, in de Ganges, omtrent Bengula, in de rivier Bambot, omtrent den Atlas, 't welk

Solinus verhaalt, en niet ver van Chalcedo, zo *Strabo* zegt, maar klein. *Akosta* zegt datse in Amerika de warme waters zoeken;

maar datze in Peru tot Pakra toe niet ghevonden werden, en van daar af weder overvloediger zijn. Zommige zeggen datse met slijk leven; maar zy eten in der daad vis,

en ook graag menschen-vlees. Op 't land loeren zy ook op de dieren. *Petrus Martyr*

schrijft in zijn Babylonis gezantschap, dat ter een gevangen was die dry jonge Kinderen in hadde. In 't gebied van Arsinoë was hy certijds heilig, en wierd met broodt,

vlees, en wijn van de Priesters gevoed. Daar zijn 'er geweest, zo *Strabo* verhaalt, die haar koecken, gebrade vleesch, en soete wijn offerden.

Teling. Wat angaat haar teling. Het mannetje leidt het wijfje op den ruch, wijl hy anders om de korthed van zijn benen niet kan ver-

zamelen. Het wijfje baard tzeftigh eyren, zo groot als die van een Gans; en dat met enige voorduiding: want zy leggen die al-tijd buiten die plaats, tot welke de Nijl dat jaar op 't hoogste zal overvloeyen. Sy baart en broeit ook even zo veel dagen; en de vrucht is na 't verloop van tzeftigh dagen volmaakt. *Gyllius* heeft aangemerkt dat de eyren in 't zand begraven werden, en de jongen zonder broeyen voortkomen. Haar eyerbaring wijst de Lente an. En geen dier groeit van kleinder beginsel tot volflager grootheid.

Hy voert onder de viervoetighe dieren vyandschap mette Ichneumon, mette Buf-

fel, en Tijger. Onder de Vogelen metten Havik. Onder de Vissen met de Water-

slang, de Verkenvisch, de Dolphijn, en andere dieren, met de Scorpioen, met de Mensch, de Tentyrites, en eenige planten.

De Ichneumon vertreet zijn eyren, en kruipt hem, als hy in de Zon slaapt, in de mond, en tracht hem 'tinghewand op te e-

ten. Van de Buffel word hy verlagen. In Amerika is ghezien dat een Tijger de Kro-

kodil, die op zijn ruch lach, den buik op-scheurde. Om den haat van de Havikken,

slaan haar de Koptitæ, oft Krokodil-vangers dikmaal an een kruis. Hy is zulken vy-

and van de Waterslang, dat hy zijn vangers, om de gal die zy by haar dragen, niet scha-

den kan. Van de Varken-visch onthoud hy zich, om dat die met een graat op 't hoofd

gewapent is, zo *Strabo* schrijft. Als de Dolphijnen in den Nijl komen, duiken zy diep

onder water, om de Krokodil den buik op te scheuren. Van dit schoufspel is Babillus,

certijds Overste van Egypten, een oogge-tuige. De Scorpioen beledight de jonghe

Krokodil, die eerst uit de eyren voortkomt. Zy schrikken voor een menschen-

stem, en vluchten voor die hem volghen. Van de Tentyritæ spreekt *Plinius* aldus: Het menschen-
 Plin. 1. 8.

geslacht is ook dit dier tegen. In de Nijl zijn de Tentyritæ van 't ey-

land dat zy bewonen alzo genoemd. Sy zijn klein van lengte; maar door stoutmoedig-

heid, en alleen door dit gebruik wonderlijk. Dit dier is de vluchtende vervaarlijk, en tegen zijn vervolgers blode. Maar dese

volkeren dorven hem alleenlijk teghen staan; ja zy swimmen ook in de rivieren, en hem als een Ruiter op 't lijf schryende,

stoten zy hem een knods in den muil, en vatten hem met de rechter en linker hand an weersijden van den muil, en brenghen hem als met een toom gevangen na 't land,

maken haar alleenlijk mette stem verschrikt, en dwingen haar de versch-inghe-

flokke lichamen weder uit te braken, om te begraven. Derhalven komen de Kroko-

dillen omtrent dat eene Eyland niet; en worden metten reuk van die menschen, gelijk de Slangen van de Pfylli verdreven. Die

Ælia. H. A. 1. 10. c. 21. Plin. H. N. 1. 8. c. 25.

Afkeer,

Plin. H. A. 1. 8. c. 25. Ælian. 1. 8. c. 25. Akost. H. Ind. occid. 1. 3. c. 25.

Seneca natural. quæst. 1. 4. Phile in jamb.

ten tijde van M. Scavus na Rome gevoert wierden, volgden de Tentyritæ als bewaarders, en dees brachten haar uit het water nae de schouplaats, en van daar weder na 't water. Uit de planten haten zy de stekelighe bozen zo *Krencentiensis* heeft anghemerkt. Het kruid Potamogeton dragen de Duikers, als een tegengif van de Krokodillen, altijd met haar. Daar teghen hebben zy vriendschap met het Varken, en de voghel Trochilus. De Varkens loopen langs den oever van de Nijl onbeschadigt.

Toene-
ging.
Plin. l. c.

Van de Trochilus schrijft *Plinius* dit. By dach leeft hy op 't land, by nacht in 't water, ten ansien van beider tijdt. Hierom sat van visch zijnde, en met zijn mondt vol spijs zich tot slapen beghevende, verfoekt hem een klein vogheltje, aldaar Trochilus, en in Italie de Koning der vogelen genoemd, tot gapen, om aldaar zijn kost te zoeken. Dit vogheltje suivert hem eerst de mond in 't ruw, daar na ook de tanden tot binnen in de keelgaten, en om de angenamenheit van dit schrabben gapen sy ook zo veel als sy kunnen. *Leo Afrika- nus* schrijft, dat die vogeltjes de wormen eten, welke tussen de tanden van al haar visch eten voortgroeyen. En dat de Krokodil, als hy voelt dat die uitgegeten zijn, de vogeltjes tracht in te flokken, maar van de scharpe angel die sy op 't hoofd hebben gesteken zijnde, opent hy de mondt, en laat haar wech vliegen.

Aart en
verstand.
Martyr le-
gat. Baby-
lon, l. 3.

Wat angaat haar natuur en verstand. Als sy uitte Nijl komen, lopen sy in haar oude voetstappen, so wy *Petrus Martyr* gelooven. Om haar korte beenen kunnen sy haar beswaarlijk omkeren. Als sy lopen, laten sy een aangename reuk na, so dat de inwoonders van de Nijl seggen, dat het wijfje metten reuk van de Arabise kruiden over een komt. Sy verschuilen vier maanden volgens *Aristoteles*, veertig dagen volgens *Zuidas*, tseftig volgens *Ælianus*, en leven so lang sonder eten. Dat *Artemidorus*, de Letterkundige, door zijn gesicht so versckrikt is, dat hy, in zijn verstand beledigt, de geheugenis van de letteren verloor, en gheloofde dat zijn linker been van 't beest afgebeten was, beschrijft *Celius Aurelianus*. Men seit datse, als sy een mensch opgegheten hebben, zijn beenders met tranen vermorselen, om 't merg in te flokken. Zy zijn den genen die den Nijl opvaren schadelijker, om dat dit deel van de Nijl door de vissers uitgevangen wert. Zy dan van visch ontbloot sijnde, worden weder teghen de menschen en beesten. Niet minder woeden sy wanneer de Nijl, na 't overvloeyen, weder na zijn eigen oorsprong fakt, om het gebrek van visch, welke door de ondiepte veroorzaakt werdt. Dan loert hy, met slijk

Arist. H. A.
l. 8. c. 15.
Ælia. H. A.
l. 10. c. 21.

bedekt, op die, welke koomen om te drinken. Zy volgen ook de opwaartsvarende schuiten, en als de stuurman op zijn stok leunt, om de schuit voort te stooten, smijten sy met een geswinde slag van haar start de stuurman mette stok ter neder. Datse niemand op dien dach, als de geboortijd van den God Apis geviert werd, beschadigen, is mogelijk een beuseling. Datse weder gekeert zijn, nadat Achmed Ben Tolon het loode beelt van een Krokodil, dat onder de grontslag van de kerk gevonden was, had doen verbreken, lesen wy by *Scaliger*. Van haar voorduiding hebben wy boven, als wy van haar eyren spraken, gehandelt. Van 't selve wordt ook een voorbeeld by *Ælianus* gheleesen: Dat als een seker Koning Ptolomeus, ik weet niet welke, een van de oudste, en voornaamste, seit hy, riep, niet verhoort wierd, en als hy de Krokodil spijs voorwierp, dees de selve weigerde, waar uit de Priesters oordeelden dat hy na by zijn dood was. Zy gheven haar verstand te kennen, om datse den aart van haar jongen uit het roven van haar aas oordelen. Getamt sijnde, verstaan sy de menschelijke stem; en mette hand ghestrookt, lijden sy met een gapende muil dat haar de tanden met een doek gesuivert werden. Het is dan geen wonder datse in de poelen van de Ombitæ, door konst gemaakt, opgevoet, en tam zijn, zo *Ælianus* verhaalt, en dat haar de hoofden van de offerdieren voor- geworpen werden. Datter in de stadt Anteum een oudt wijf met een Krokodil te bed gevonden is, verhaalt *Gyllius*. Zy be- leven de tijt van een menschen ouderdom, so wy *Aristoteles*, *Plinius* en *Diodorus Sikulus* gelooven. *Ælianus* schrijft haar tseftig jaren levens toe.

Plin. H. N.
l. 11. c. 4.

*Scalig. ex-
ercit.* 196.

Ælia. H. A.
l. 8. c. 4.

Ælia. H. A.
l. 9. c. 3.

*Diodorus
Biblioth.*
l. 9. c. 1.

Gebruik in
de spijs.

Zommighe gebruiken haar in de spijs. De Apollonopoliten waren, uit kracht van haar wet, ghehouden zijn vlees te eten; 't zy oft om dat de dochter van den Koning Psammenitus van de Krokodil verscheurt is, oft uit haat van Typhon, die men beuselt in een Krokodil verandert te zijn, ghelijk 'er by *Herodotus* staat. Datse in sommige plaatsen van Indie gebraden werden, heeft *Fernandus Lopes* gesien. Andere in Florida: Ja sy worden daar ghedroogt, en in de Winter op de tafel gebracht. Dat de eyren gegeten zijn, sult ghy by de schrijvers van de nieuwe wereldt vinden. Dat haar zommige in Ethiopie eten, hebt gy by *Leo Afri- kanus*. Van zijn gebruik in de genees-konst hebt gy dit: Dat haar affietfel de beten van de spinnekoppen geneest. Dat met haar hondstanden, vol wierook gevult, het an- vallen van de koortsen belet wert. Dat alle tanden, die de levende uitgebroken zijn, (maar men moet hem los laten) de mannen

Leo Afr.
l. 9.

an de rechter, en de vrouwen an de linker zijde ghehangen, de geilheid verwekken, ten zy *Kiranides* beufelt. Het bloedt verklaart het gezicht, en geneest de wonden der slangen. Met zijn vet worden de koortfige tegen 't beven bestreken. 't Selve helpt ook de verouderde wonden en kankerige zweringen. Zijn huid gebrand, en met olydroesslem vermengt, verdooft sodanig de leden, datze het snijden niet gevoelen. Zy wierden eertijds by sommige Indianen tot straf bewaart, en de misdadigers wierden haar met gebonde handen en voeten voor- geworpen. Zy zijn, zeit *Balbus*, in de gragten van de stad Pegu, op dat niemand door de selve inde stad lopen soude. De inwoonders die haar eeren drinken van dat water: en geloven dat de ziel van die, welke van haar gedoor is, rechtstreeks na den hemel reift. *Firmus*, Tyran van Egipten, swom onbeschadicht, met haar vet bestreken, midden onder de Krokodillen.

Bald. in
Itiner. c. 35

Onder-
scheid.

Van haar onderscheid komt weinich voor. *Plinius* verdeelt haar in groote, en kleine, welke 't geslacht van de Scinkus zijn. *Albertus* gedenkt de Tenchea, dien alles, wat wy verhaalt hebben, kan toeghepast werden. *Ælianus* stelt twederlei geslacht inder rivier Ganges. Schadelijke met een hoorn op de snuit, en onschadelijke. In 't landschap Xanagarra vloeit van de loopende Krokodillen een muskus-reuk uit.

II. OPSCHRIFT.

*Van de veelklauwige eyerbarende Dieren,
met een schors bedekt.*

I. HOOFD-ST.

Van de Schildpadden in 't algemeen.

Ambroz.
1. 2. c. 1.

DE Schildpad, in 't Latyn Testudo, heeft zijn naam a tegmine Testaceo, van zijn schorsachtig schild, zoo *Izidorus* wil. By de Grieken word hy Chelis, Chelous, en Chelone, van cheo, dat is die iet in zich bevatten kan, ghenoot: en ook Klemmys, Sphragis, Pheroikos, enz. hoewel dit onder de bywoorden kan betrokken werden.

Beschrij-
ving.

Het is een dier onangenaam van an sien. Hy is met een eyronde schors bedekt, die hol als een schild is, daar hy 't hoofd, de start en voeten onder verbergt. *Pakuvius* schrijft, dat hy daarom kort van hoofd, met een slangennek, en bars van an sien is. Zijn schors word by *Palladius* Corium oft een huid genoemd. By *Marcellus* Tegumen oft een dekfel. By *Plinius* Operimentum, dat ook een dekfel betekent, putamen oft schel. By andere, een schorsachtig dekfel. By de Grieken Chelonium, en met een alghe-

meen woord, oft raxon oft schulp: In plaats van tanden heeft hy een doorgaande been, waar van hy Een-tandt kan genoemd werden. Innerlijk heeft hy een grote bloedlose long, een bedorven lever. De ballen an de lendenen vast, en een heel kleine milt. *Aristoteles* schrijft haar alle nieren en een blaas toe, behalven de slijk-Schildpad. Zy hebben maar een opening om haar vuiligheid te losen, daarom is die altijd waterich, en week. Haar voeten zijn die van de Haagdis ghelijk, met vijf klauwen en nagelen versien. *Kardanus* heeft zomtijds een naghel als een Hanespoor op de start gesien, die moghelijk uit eenig eelt gegroeit was, Want in deze dieren wast, gelijk in de Haagdisch, de afgehoute start veel harder uit.

Plin. H.N.
1. 9. c. 10.
1. 11. c. 37.

Arist. de
partib. ani-
mal. 3. c. 8.

Kardanus
Variet. 1. 29

Plaats.

Van de plaats stellen wy alleenlijk dit. Datse op 't land, in de zee, de poelen en slijkerige plaatsen gevonden werden. In de Roode-zee worden sy overvloedig gevonden, zoo *Arrianus* verhaalt, die na de stad te koop ghebracht werden. Zy worden ook in 't eyland Dioskorides, nu Sokotora ghenoot, gevonden: en in 't eyland Mauritius, 't welk zommighe menen de Cerne van de oude te zijn.

Arrian. in
peripl. ma-
ris rubri.
Herbert. in
Itin. p. 349

Zy telen op de wijs van de Adderslangen, en het mannetje klimt op het wijfje. Dese, om datse gheen wellust in 't verzamelen gevoelen, laten hem traaglijk opkomen, en niet eer voor datse feer getert zijn. Zy legghen eyren als die van de Hoenders, maar kleinder en langwerpigher, met haar wit en doyer versien, ghelijk het af-beeldsel anwijft. Van haar aart hebt ghy dit. Datse haar schild, welk zoo hard is, dat het van een overlopendt wagen-radt niet ghebrooken werdt, nimmermeer verwerpen, gelijk andere schorsachtige dieren. Datse's Winters onder d'aarde sonder eten leven. Datse, wanneer sy uit komen, traag voortgaan, 'tzy oft om datse met haar last beswaart, oft uitte natuur traag zijn. Datse altijd mette Veldhoenders twisten. Datse voor den Arend schrikken, die haar opneemt, en op de klippen te barsten laat vallen. Datse volghens *Hippokrates* lang leven, datse een klein geluid, wat hooger als de slangen gheven. Ten lesten, dat sy haar, als sy mette adders en slangen vechten sullen, mette Saturci en Quendel versterken.

Teling.
Arist. H.A.
1. 5. c. 3.
Ælia. 1. 13.
c. 40.
Plin. H.N.
1. 9. c. 51.

Ælia. H.A.
1. 4. c. 22.
Arist. H.A.
1. 4. c. 6.
1. 9. c. 6.
Plin. H.N.
1. 8. c. 16.

Van haar gebruik in de spijs hebt ghy by *Galenus* en *Apicius* niets. Maar *Brucerius* kookt eerst haar vlees, en dat in stukken ghesneden, snerkt hy dat in de pan. Waar toe zy moeten betrokken werden, wordt ondersocht. Eenighe stellen haar onder de visch, ghelijk *Kastor Durantes*. Waarom zy ook in de Vasten voor visch gegheten werden, andere niet: want zy heb-

Gebruik in
spijs.
Brucer.
1. 22. c. 7.

hebben beenders, en halen haar afem. Op dat ik van de eyrs niet spreke. Hoe het zy, datse by sommige Indianen in Amerika voor lekkerny zijn, is seker. Zy zijn sonder twijffel de tere maghen schadelijk, en worden swaarlyk verteert, maar wel verteert zijnde voeden sy heel sterk.

Gebruik in de geneeskunst. In de Genees-konst zijn sy niet te verwerpen. Haar vlees is de water-, en teringsuchtige goet. Gekookt zijnde, benemen zy terstond de walging die uitten honig ontstaat, zoo *Plinius* uit *Pelops* verhaalt. De afch van zijn ghebrande schildt gebruikt *Porta* in de loopende sveren en het uitvallen van 't hayr: tegen de sveren van de voeten, met oly en wijn gemengt, *Marcellus*. Tot roking teghen de speenader *Galenus*. Zy self ghebrandt, en met eyerwit gemengt, genesen de kloven van de tepels by *Razes*: en worden ghelukkiglyk teghen het scheursel ghebruikt, om seker teken datse hebben, zoo wy *Krollius* gelooven. Het hooft van die welke op zijn ruch leid afgehouden, en het vergaderde bloedt zo lang in de Son gheset, tot dattet gedroocht is, geneest het wild vuur, verdrijft de wratten, de schelferen van 't hooft, en ook de sveringhen. De eyren wordenteghen den hoeft van de jonge kinderen gepresen; zy worden ook tot andere dingen gebruikt.

Cent. 7. *Mizaldus*, zomen dat gheloven mach, maakt uitte nieren eyren, bilsenkruidt, scherling, en het bloedt van de Schildpad, een treffelijk hayrmiddel. Zijn schulp voor een deksel op een pot geleit, belet het overkoken. By *Myrepsus* verwekt de wijn meteen weinigh van haar bloedt ghedronken een afkeer van wijn. *Albertus* maakt met haar vlees de paarden vet, en datter de varkens van groeyen, leert de ondervinding. *Vegetius* maakt uitte levende schildpad, op wijngaard-ranken gebraden, met rauwe aluin, hertenmerg, en wijn een ghenees-middel, om 't hayr van de beesten te doen wassen. Men meent dat het schrapsel van zijn schild, metenig nat van de vrouwen inghedronken, haar de geilheid beneemt. De grote schilden wierden certijds tot tafels, koppen, en bedsteden gebruikt. Men heeft ook stof, seit *Plinius*, in de zee willen soeken. Hier toe is de schildpad doorgheslaagt. Onlangs ten tijde van Nero is by enige wonderlijke verstanden gevonden, dat hy sich met smukken soude bederyen, en dat de schildpad in plaats van een hout veel dierder verkocht werde. Maar het doorsagen van de schilden, en mette selve kassen en bedsteden te bekleden, heeft *Karbilus Pollio* inghestelt, die van een verquistend en sneeg verstand was, om werktuigen van overdaad te vinden. Daarom seit *Seneka*, ik sie de schildpad met een naukeu-

Seneka de benef. l. 7. c. 9.

righ onderscheid uitghewracht, en dat de schors van de vuil en leuyste dieren voor veel gelds gekocht wierden. In welke de verscheidenheit self, die zo aangenaam is, met angestreken middelen, in schijn van een waarachtige verw, nagebootst werdt. Nu verweren haar de Amazonen met die schilden, die zy elders ook voor kindewiegen gebruiken.

Wat angaat haar onderscheid. By *Plinius* worden sy in landt, zee, slijk, en rivierschildpadden verdeelt. Van welke deze *Amyklæ* genoemd werden. Van alle deze zullen wy in 't volghende handelen. Daar zijn in 't eyland van *Sambolus* enighe kleine dieren, ront vanlijf, als de schildpadden, gesien, met twee strepen, dwars over 't midden getekent, welke ider an het einde een oog en oor hadden, sodat sy met vier ogen schenen te sien, en met so veel oren te horen. Sy hebben enen buik, maar veel voeten, daar sy op steunende, wederzijds met voortlopen. Haar bloedt heeft iet sonderlings in: want alle gewonde delen worden so lang sy leven daar mede genesen. *Gesnerus* noemt hem Veelvoet. Dit schijnt uit *Diodorus Sikulus* afgenomen te zijn, soo ik niet bedroghen ben, want het boek is my nu niet by de handt. In 't eyland *Mauritius*, dat onder de verbrande streek leit, zijn zy soo groot, datse de menschen voeren kunnen. De Portughesen verskeren ons van vijftien.

Onderscheid.

Plin. H. N. l. 32. c. 4.

Ambros. ex Bohem. l. 2 ovip. l. 1.

Herb. Itiner. pers. p. 349.

II. HOOFT-ST.

Van de Landschildpadden in 't bysonder.

I. L I D.

Van de Landschildpad.

WY hebben boven vier gheslagten van de schildpad uit *Plinius* gestelt. Maar dese konnen heel wel tot twee, namentlijk de Land- en Waterschildpad betrokken werden. De Landschildpadden, zijn weder berg, bosch, veldschildpad, enz. By de Grieken worden sy *Chersaia* ghe-noemt. *Nikander* noemt hem *Ureien*, *Oppianus* *Uresiphon*.

Ambros. Digit. ovip. l. 2. c. 2. Naam.

Hy is met gele en swarte stippen, als de *Salmander* gheteekent: Mette schors is hy de *Zeeschildpad* seer ghelyk. Het wijfje verscheelt daar in van het mannetje, dat sy de onderschulp plat heeft, die in 't mannetje hol, en altijd swaarder is.

Beschrijving.

De innerlijke delen beschrijft *M. Aurelius Severinus* aldus. Voor eerst, seit hy, de onderschulp afghenomen zijnde, ver-toonden sich twee beweghende voor-spijeren, gelijk armen, weerzijds een: hoe-wel ider in twee verdeelt schijnt, van welke

Zootom. Demokrit. p. 4 p. 321.

de buitenste grootst, en de binnenste kleiner is. Zy dalen neerwaarts als van de oxtels van de armen, en nemen haar begin van dat vlies dat an de schors vasthangt, en eindigen in een scherpe pees. Haar gestalte is langwerpig rond, als het vlak van een hand. Onder dese spieren worden ses andere gesien, die langwerpig, en mogelijk de buigers van den arm zijn. Noch twee andere sakken na de dybenen, die van het uitterlijk ghehoemde vlies van de schors voortkomen, een derdendeel kleiner als die van den arm, en in een pees aflaten, maar vleesiger zijn, om datse in de dybenen gehecht werden. De rughgraat is gedrongen, en na 't midden der lengte heel hecht in de schors gevoegt. Een middelste vinger breed beneden 't hooft, dalen twee spieren langs de zijden af, die het hooft inwaarts trekken, met twee andere een weinig langer, die alle vier heel langwerpig zijn. De lever is ter rechter en linker zijde in twee gelijke delen gescheiden, uitterlijk bultig, en innerlijk hol. Maar het rechterdeel is innerlijk oneffen, als een gebrokkelde klipsteen, en omhelst heel wonderlijk de onderste mond van de maag, en een gedeelte van de twaalfvingerdarm. Het linkerdeel omhelst de grootste holte van de maag, en is een uitgeholde winkbrauw gelijk. De galblaas is diep in de rechter quabbe gelegen. De maag is die van de mensch, oft van een varken byna gelijk: Maar daar zy nae de darmen strekt, heeft sy dry ruime holligheden, in welke ook soo veel kokingen schijnen te geschieden. In de eerste was enig kruit, in de tweede van gelijken, maar meer verteert, en an dese hing uitterlijk een ronde swarte milt. In de derde was een vogtige en heel witte stof als een gekauwde kastanje. Het is waarschijnlijk dat dees in plaats van een blaas is, die somtijds enige witte vogtigheid als de hoenderen uiterpt. Dese blaas is ruim, van gestalte als een kastanje, heel dun, met een ruime doorgang als een endeldarm, die hy ook ondergelijkt. Dese hangt heel vast an de penszak, en leit onmiddellijk op de selve. De rechten darm heeft an 't einde die twee uithangfels, die in alle Hanen zijn, maar nochtans gescheiden, en ter zijden lang uitgerekt, tot dicht an de nieren. Achter dese zijn weerzijds de uithangfels van de eyren. Het darmscheel is met heel groote aderen versien. Het hart rond van gestalte, maar niet naukeurig, en een erweet gelijk, witachtig van verw, binnen met een holte versien, en terstond booven de lever gelegen. De lochtader (die waardigt van alles is an te merken) is een weinig na zijn begin in twee gedeelt, welkers takken gedrayt zijn. De longen hangen met haar bovendeel an den ruggraat. Zy zijn open, doortochtig, en niet vleesig van selfstandigheid, maar eer

vlietachtig, daar de takken van de lochtader als een net doorgeweven zijn, en swart geverwt. Men moet ook de gesteltenis van 't tongbeen, en 't schildvormig kraakbeen niet onangemerkt laten. Het middelschot van 't hersenbekken van de Zee-schildpad is, 't welk opwaarts over de schildpad uitgestrekt, beide delen van de hersenen van malkander scheid, behalven de vorming van ider hersenpan.

Zy lopen veel in de woeste plaatsen van Afrika, als ook in een gedeelte van Lybie, mogelijk Mauritanie, so *Strabo* schrijft. Sy groeyen ook in de bossen van Arkadie, na 't getuighenis van *Pausanias*, uit welke tijds de lier gemaakt wierd. Maar sy worden aldergrootst op 't eyland *Dioskorides* in de Roode-zee ghevonden. Van 't eylandt *Mauritius* hebben wy boven gesproken.

Om datse in de Woestijnen ghevonden werden, hebben enige ghemeent datse alleenlijk metten dau gevoet werden. Andere seggen datse jonge kruiden, Meloenen en *Sesamum* eten. *Nikander* heeft haar *Kytisomughenocmt*, om datse de *Cytisus* graag eten. Zy eten wormen en flekken. T'huis worden sy met meel en zemelen gevoet.

Wat angaat haar teling: Het is een beufeling datse uit een vrouw *Gerano* ghehoemt, die in een kraan verandert was, en uit *Nikodamas* geboren zijn: Ja het is meer de spotterny van *Boeus* by *Athenens*. Zy versamelen gelijk boven geset is. Zy legghen eyren met hardachtige schellen, die binnen tweverwig zijn, die zy met aarde bedekken, en by beurten broeyen, en voeren haar jonghen het volghende jaar, om haar voetsel te soeken uit. Datse van de windt ontvangen, dat by *Nikander* staat, is een beufeling. Het is waarachtiger wijl, 't wijfje traag tot geilheid is, dat sy met seker kruit van 't mannetje daar toe angehitst werdt, 't welk wy by *Athenens* lesen.

Datse van de Grieken niet gegeten werden, schrijft *Bellonius*. Zommige Hongaren, die sagen dat *Klusius* van dat vlees at, meenden dat hy daar af sterven soude. In Indie komen zy veel op de tafel. Zommige prijzen haar in Augustus en September, om datse omtrent den Oegst best en vet zijn. *Scappius* schrijft, dat de wijfjes van de maand *Februarius*, tot *May* best zijn, om datse dan eyren in hebben: De mannetjes van *Iunius* tot den Herfst. Zommighe prijzen seer die uitte rivier *Allia* koomen; huidendaags ('t zijn de woorden van *Ambrosinus*) word te *Bononie* de schildpad, voornamentlijk het mannetje het hooft afgheslaghen, en al het bloedt uitgelopen zijnde, gekookt, tot dat het vlees van de schulp valt. Daar na worden de darmen niet wechgeworpen, maar van

Plaats.

Plin. H. N. l. 32. c. 4.

Pausan. in Arkad.

Spijs.

Brujer. rei cib. l. 22. c. 7.

Teling.

Athen. Dipnos. l. 5.

Ælia. H. A. l. 5. c. 32.

Gebruik in de spijs.

Scapp. l. 3. rei cib. c. 165.

van haar drek ghezuivert, en dan met het vleesch van de Schildpad, met zaffraan, ruikende drooge kruiden, pijnkarls, en rozijnen in Malvazei gestooft, en op de tafel gebracht. Bezie meer by *Scappius* en *Ambrosius*.

Gebruik in de geneeskunst.
Plin. 1. 32.
c. 4.

Van haar ghebruik in de geneeskunst schrijft *Plinius* dit: men zeidt dat het vleesch van de land-Schildpadden goed tot rokingen om de Toverij te verdrijven, en gesond tegen alle vergif is; en datze in Afrika het hooft en benen afgehouden zijnde, voor een tegengif gegeten werden. Met eenig sap gegeten, ontdoen zy de kropswellen, en harde milt. Haar bloed maakt helder gezicht, verdrijft het star van de oogen, en helpt tegen alle vergif van Slangen, Spinnekoppen, Padden en diergelijke beesten, wanneer het bewaarde bloed met meel tot pillen ghemaakt, en als de nood vereischt, met wijn ingedronken wert. Met de gal onder Attise honig gemengt, worden de donkere oogen met voordeel bestreken, en de beten van de Scorpioenen ghenesen. De asch van zijn schild met wijn en oly ghemencht, genceest de kloven en sweeringen van de voeten. De schobben van 't bovenste deel afgeschraapt en gedronken, beletten de geilheid. En dit is zo veel te meer wonderlijk, om dat de asch van de gehele schulp gezeit werd de geilheid op te wekken. De pis meen ik, dat niet anders als in de blaas van de opgesneden kan gevonden werden. Ondertussen is deesook, 't geen de wijfen of Tovenars voor wonderlijk houden, als een zonderling geneesmiddel tegen de beten van den Aspis, welk noch krachtiger is met wandluizen ghemencht zijnde. De hard-gekookte eyren worden op de kropswellen, en de sweeringen die uit koude oft brand ontstaan, gestreken. Zy worden tegen de maagpijn ingeslurpt.

Tot hier toe *Plinius*. By andere zult ghy vinden datter te Bononie een syroop van Schildpadden gemaakt wert, die de teringzuchtighe, en uitgedroochde ingegeven werd. Datter by den Portugezen *Amatus* uitte zelve een affiedzel tegen de sinkingen en den hoeft voorgeschreven werd; en by *Wekkerus* een slikking van bereid werd, om de scherpe vloed van 't zaat te stoppen. *Galenus* gebruikt de gepoeyerde lever teghen 't opstijgen van de lijfmoer.

Galenus in *Euporist*.

Onder-scheid.
Alia. H. A.
1. 16. c. 15.

In Indie worden zy zo groot als groote aarde klompen. Sy verleggen haar schulp, en worden, gelijk de wormen uitte wormachtige planten, met spaden uitgraven. Zy hebben zoeten vet vleesch. De Jubeti van de Brazilianen is een ghedaante van een land-Schildpadde, by de Portugezen *Kagado de Terra* ghenoecht. Hy is met een swarte schulp bedekt, daar veel zeskantige beeltenissen op staan. Hy heeft een snuit als de andere. Het hooft en de benen zijn

donker; maar met plekken schaduwachtich gesprenkelt. De lever van deze is heel goed van smaak, en overtreft de lever van alle andere dieren.

II. L I D.

Van de water-Schildpad.

I. STIP.

Van de slijk-Schildpad, en rivier-Schildpad.

DE water-Schildpadden verdeelen wy in rivier-Schildpadden, tot welke de slijk-Schildpadden kunnen betrokken werden, en in de zee-Schildpad. De water-Schildpad noemt *Plinius* Watermuis, en *Emyda*; welk woord andere van een a, andere van een o beginnen, en het schijnt van 't Griekse woord *Mus*, dat een Muis betekent, af te dalen.

Ambrosius de *Digitar.*
Ovip. 1. 32.
c. 3.

Nyphus heeft zeker Schildpad van geele verw *Mydas* ghenoecht. De Grieken noemen hem *Potamia Chelonia*, oft rivier-Schildpad.

Naam,

Zy verkeeren in de soete waters, in de rivieren en meiren. *Gesnerus* zeit datse in het land van *Zurich*, in een klein meir omtrent *Adelsing* gevonden werden. Datter in zeker warm bad omtrent *Konstans*, 't welk tusschen de klippen lang en breed heen vloeit, veel gevonden werden, schrijft *Leo Afrika-nus*. Zy worden van de Vrouwen van die Stad *Geesten* ghenoecht, en zy schrijven haar de oorzaak van alle ziekten toe. Zy loopen ook in de rivier *Ganges*, en de *Nijl*, zo *Alianus* schrijft. Datse ook afem halen, hebt gy by *Aristoteles*. Datze op de tijd van haar baren het water verlaten, en op 't land in een uitgegraven kuil haar eyren leggen, die daar na op den dertigsten dagh ontdekken, en haar jongen terstond na 't water leiden, hebt gy by den zelve.

Plaats,
Gesner. de *Quadrup.*

Leo Afrika
1. 5.

Arist. H. A.
1. 5. c. 33.

Van sijn gebruik in de geneeskunst heeft ons *Plinius* dit naghelaten. Uit het vierde geslacht van de Schildpadden die in de rivieren zijn, word het vet met het ghestote kruid *Aizoon*, en de zalf van lely-zaat ghemencht, waar mede de zieken, voor 't ankommen van de vierdendaaghse koorts, overal, behalven 't hooft, gestreken werden, die daar na wel toegedekt, warm water drinken, en zo men zeit genesen werden. Maar dese Schildpad moet op den vijfthienden dag van de Maan, om dat hy dan meer vets heeft, gevangen, en de sieke op den sestienden dagh gestreken werden. 't Bloed van de zelve Schildpadden op 't hooft gegoten, stilt de dikmaal-wederkeerende hoofdpijn, en ook de kropsweren. Daar zijn 'er die belasten het bloed van de Schildpad, die op den ruch legghende, met een koper mes 't hooft

Gebruik in de geneeskunst.
Plin. 1. 32.
c. 4.

't hoofd afgesneden is, in een nieuwe pot te vergaderen, en met dat bloed allerlei wild vuur te bestrijken, en de lopende sweringen van 't hoofd, en de wratten te genezen. De zelve beloven ook, dat met den drek van haar alle 't geswel Panus ontdaan werd. En zommige verhalen, hoewel het ongelooflijk is, dat de Schepen trager voort zeilen, daar de rechtervoet van een Schildpad ingevoert werd.

Ælia. H. A.
1. 16. c. 14. Omtrent het onderscheid van de water-Schildpadden komt nauwlijk yet voor, behalven dit, dat de schulp van de Indische rivier-Schildpad niet kleiner is als een middelbare boot: want zy kunnen thien Medimnen, oft hondert mudden peulvruchten inladen.

Slijk-Schildpad.
Vande slijk-Schildpad komt ook iet voor. De Grieken schijnen hem rivier-Schildpad genoemd te hebben, en door verkorting Amyda. Zijn breedte op den rug is als die van den buik; maar niet uitterlijk bultigh, oft binnen hol, en onangenaam van ansien. Hy houdt zich in slijkerige plaatsen; maar loopt in de Lente ook na de vloeyende waters. Dat hy nocht blaas nocht nieren heeft, is boven gezeyd, mogelijk om de zachtheid van zijn schors, waar door de vochtigheid lichtlik kan uitvloeyen. Omtrent Ferrarie, in Vrankrijk, Polen, Hongarie, en elders zult gy haar veel zien. Van haar ghebruik heeft onder andere *Mizaldus* by *Ambrosius* dit: Daar zijn zommige, zeidt hy, die de anstaande hagelbuyen waarnemen, en in de rechter hand een poel-Schildpad, op den rugh leggende, om de tuin oft den akker dragen, en wederkerende, hem in die ghestalte, dat het dier de swangere hagelbui aanziet, onder d'aarde begraven, en trachten alzo die hagelbuy te verdrijven.

Plin. 1. c. *Plinius* schrijft van de zelve aldus: Uit deze komen ook enige hulpmiddelen voort: want dry van haar op de ghebrande wijngaard-ranken gheworpen, worden, als de schilden ghebarsten zijn, weder uitghenomen. Daar na word haar uitghehaalde vleesch met een weinich zouts in dry pitten waters ghekookt. Dit sap, tot opeen derdendeel verzoden, word teghen de lendenpijn, en lamheid ghedroncken. De gal trekt oock het slijm en 't bedorven bloed af. Door dit zelve geneesmiddel met koud water gedronken, word oock de buikloop gestopt.

II. STIP.

Van de zee-Schildpad.

Ambroz.
1. 2. c. 4.

DE Zee-Schildpad word by *Plinius* Zee-muis gheenoemt. By de Grieken Chelidros, gelijk als Chelisen Hydros, en oock Thalassonomos, en Chelon genoemd. De Hooghduitse en Vlaamse vissers noe-

men hem Miles oft Krijghsman, om dat hy een schild draaght. Zy noemen hem oock Barchora, zo *Albertus* zeit, mogelijk met een verdorven woord van Ostrakodermus. De zelve doet 'er ook by, dat een zeker zeedier Zytyro, van de oude Miles oft Krijghsman gheenoemt is, om dat zijn hoofd met een harde rompelige huid verzien, en hy ghelijk als een schild van zijn hals heeft afhangen.

Pauzanias ghelijkt haar by de land-Schildpadden, uitgenomen de voeten, en in grootte. In plaats van tanden heeft hy een been, zo hard dat hy dikke stokken met een beet doorstaat. Hier uit blijkt dat *Oppianus*, die hem veel tanden toe-eigent, liever van de randen van zijn snuit moet verstaan werden. Zijn ooghen schieten een heldere glans uit, en zijn, zo wy *Ælianus* gelooven, met heel heldere en witte ooghappels verzien. Zijn voeten gelijken beter vleugels, die hy in 't swimmen gebruikt. Het overighe heeft *Severinus* nauwkeurlijk in zijn anmerkinghen verklaart, als hy zeidt: Vooreerst de onderschors, van de op den rug leggende, met het mes dwars doorsneden en afghenomen zijnde, quam de penszak in 't gezicht, die hem gheheel van vooren bekleede, en die van de strot tot de schamelheid uitghereckt, met eenighe vleeschachtighe vezelen an de schors, en voornamentlijk met het deel van de borst vast hing. Daar was geen net, nocht blinden darm; maar de darmen wierden van boven neerwaarts smalter, strijdich als in andere viervoetighe dieren: want van het bovenste van de keeldarm, die zo groot als twee duimen is, tot het begin van de rechten darm word, hy allengsjes minder, zoo in dikte van 't geheel, als oock van de rokken, welke dobbel zijn; de buitenste zenuwachtig, en de binnenste vleeschachtich; maar dees is oock vlokachtich, en met een vet slijm bevochticht, niet zeer onghelijk de rechten darm van een wel-gemeste Koe. An 't voorste deel van de keeldarm staan veel dwarze angheltjes, grooter als in de Koe-tong, dat voorwaar wonder, en van *Rondeletius* niet anghemerkt is. Die zijn mogelijk gemaakt om de harde spijs te breken, die men zeidt dat van dit gheslacht werd ingheslokt. De krop van de blaas past binnewaarts op den rechten darm, zo dat beider vuiligheidt door eene opening uitschiet. De milt is eyrond, en an den bovendarm vast. De nieren zijn plat en langwerpich, ghelijk als uit veel kleintjes t'zaam-gezet. Het hart is vochtigh, in het begin met doormalkander ghevlochte aderen bezet. De hart-oortjes zijn groot, hangend, swart, en met een dun vlies verzien. De longen zijn breed, en dalen veel

Beschrijving.

Oppianus Halieut.
1. 1.

Ælia. H. A.
1. 4. c. 28.

Zootom. Demokrit.
P. 4. P. 321.

veel lager als 't hart. Den hals is met veel spieren omgewonden, maar de twee langste trekken 't hoofd binnen zijn schors.

Plaats. Pauzan. in Atticis.

Arist. H. A. 1. 9. c. 35.

Plin. H. N. 1. 9. c. 10.

Plutarch. 1. de pruden.

Petrus Martyr. 1. 9. decad. 3.

Plin. 1. c. Arist. H. A. 1. 8. c. 25.

Oppianus Halieut. 1. 1. Alia, H. A. 1. 4. c. 28.

Gebruik in spijs. Bellonius observat. 1. 2. c. 68. Scapp. de recibar. 1. 5. c. 180.

Gebruik in de geneesk. konst. Plin. 1. 32. c. 4.

Hy leeft in zoute waters, en *Pauzanius* zegt dat hy omtrent Molurus verkeert. Zy leven met kleine vischjes en flekken, en op 't land gebracht, eten zy gras. Ten tijde van haar baren leggen zy, volgens *Aristoteles*, omtrent hondert eyren in een kuil, de Hoender-eyren gelijk, en broeyen die niet als by nacht. Als zy die begraven hebben, tekenen zy de plaats met haar voet, om die in 't wederkeeren te erkennen. Dat heeft *Plinius* aldus verhaalt: als zy op 't land komen, leggen zy haar eyren in 't gras, de Vogels-eyren ghelyk, en omtrent hondert in getal. De zelve buiten water begravende, dekken zy die met aarde, en die met de borst plat gedrukt zijnde, broeyen zy die by nacht. Hy doet 'er by datze haar jongen in de tijd van een jaar uitbrengen, maar dat is van de land-Schildpad te verstaan. De zee-Schildpadden worden in veertig dagen daghen voltoit en gebroken. In zeker ghedeelte van Amerika worden dry hondert, en meer t'effens in d'aarde begraven, die alleenlijk door de Zon ghebroeit, zonder opfitten van de oude, al een geheel leger van Schildpadden voor den dach komen, gelijk wy by *Petrus Martyr* lesen. Tot haar natuur behoort, datze niet lang buiten water leven kunnen, hoewel zy als de zee-Kalven zomtjids op 't land haar asem scheppen. Datze, na zy's nachts geweid, en haar zat gegeten hebben, vermoeit werden. Datze, wanneer zy in zee op haar rug slapen, een geluid geven. Ten lesten, datze, wanneer zy in zee zwemmende, van de Zonnestralen zo verdroogt werden, datse niet kunnen na de diepte schieten, sterven. Deze, als zy locht scheppen willen, steken haar hoofd op, gelijk de zee-Kalven, en zijn zo stout, dat zy dry menschen dorven antasten. Als haar 't hoofd afgehouden word, sterven zy niet terstond; maar drayen haar oogen, en zo gy haar de hand toereikt, bijten zy.

Zy zijn eertijds van den Aardsvader Alexandrinus in de spijs verboden, op straffe van den ban. *Scappius*, een Italiaans Schrijver, prijft haar in 't toebereiden van maaltijden, indien zy binnen de tijd van de Lente en Herfst gevangen werden. Hy maakt ook vlees-gebak van, dat gy by *Ambrosinus* zien kond. In Brazil zijn zomtjids zo grote gevangen, dat tachtig mannen an een genoeg te eten hadden. Zy aten het vlees met spek doorregen en ghebraden. Het smaakte als Kalfs-vlees.

Van haar gebruik in de geneeskonst zegt *Plinius* dit: Het vleesch van de zee-Schildpad, met dat van de Kinkvorssen gemengt, is een treflijk hulpmiddel tegen de Salmander. Daar is ook niets dat de Salmander

meer teghen is als de Schildpad. Met het bloed word het ghebrek Alopecia, oft de kaalheid van 't hoofd, en alle hoofd-sweringen genezen; maar het moet 'er op verdrogen, en langzaam afgewassen werden. Het word ook met Vrouwen-zoch in de pijnlijke ooren ghestort. Teghen 't vallend-evel word het met meel ghekauwt. Het bloed moet met twee pinten azijn, en omtrent een pint wijn onder garsten meel gemengt, en de grootte van een boon daar af ingeslikt werden. Dit word alle avond en morgen ingegeven, doch na eenige dagen maar alle avonden. Die niet al te swaerlijk van die siekte overvallen werden, word het bloed in de mond gegoten. Tegen de trekking der zenuwen word het met bevergeil van achter in ghespuit. Indien de tanden een jaar lang met dit bloed ghewassen werden, blijven zy bevrijt van pijn. Het be neemt ook de engborstigheid, en word daar tegen met garstenmeel gemengt. De gal verklaart de oogen, verdrijft de lidtekens, de pijn van de keel en amandelen, en andere ghebreken van de mond, inzonderheid de vuile sweringen, en die van de verhitte ballen. Onder de neus ghefstrecken, verdrijftze 't vallend-evel. De selve mette Slangenhuid onder azijn gemengt, is een eenig geneesmiddel voor de loopende ooren. Enige mengen daar Offengal, 't zap van de gekookte Schildpad, met even zo veel van de Slangenhuid by; maar koken dit lang in wijn van de Schildpad. De gal met honich gemengt, geneest ook alle ghebreken van de ogen. De gal van de zee-Schildpad, met het bloed van de rivier-Schildpad onder Vrouwenzoch gemengt, geneest ook het star. De hayren van de vrouwen worden ook mette gal bestreken. Het zap tegen de Salmander gedronken, is genoeg. By andere zult ghy vinden dat de herfsene met saffraan en *Ægyptis* zout om de lijfmoerte openen, van onder gebruikt werd. Dat de oogappels in goud beslagen, de duisterheid der ogen verdrijven. Dat het gedroochde bloed met wilde kumijn teghen de beet der Adderslangen ghebruikt werd. Dat de lever in Vrouwenzoch gestoten, en met zalf van Ireasen wijn gemengt, tot het zuiveren van de Kraamvrouwen geprezen werd. Enige gebruiken de eyren tegen het vallend-evel.

Zy hebben ook haar gebruik in andere dinghen: want eertijds wierden de deurstijlen mette zelve ingeleidt. De inwoonders van Trapobana dekten daar mede de daken van de huizen. De Schildpad-eters gebruikten haar voor schuiten, watervaten, en tot hutten. De nieuw-geboore Kinders wierden daar in gewassen. De Indianen an de rivier Gambia gebruiken haar tot schilden. De Turken maken uitte glatte schulpen handhaven an haar zabels.

Hippok. 1. de morb. mulier.

Alia, H. A. 1. 13. c. 38. Diodorus Sikul. 1. 4.

Haar

Onder-
scheid.
Scaliger
exercit. 196
Bellonius
observat.
l. 3, c. 68.
Ælia. l. 13.
c. 37.

Plin. H.N.
l. 9, c. 10.

Kardad. de
rer. variet.
l. 7, c. 37.

Markgr.
l. 6, c. 413.

Haar onderscheid wort van haar grootte en gestalte genomen. In Trapobane weegt een, hondert en dry ponden. De schilden van die van de rode Zee, zijn zo groot als een geheele deur. By *Ælianus* houden zy in Indie thien mudden peulvruchten. Indien gy haar gestalte beziet, zommige zijn langwerpig, dat zee-Schildpadden, andere zijn ronder, dat strand-Schildpadden zijn. De Troglodyten ('t zijn de woorden van *Plinius*) hebben gehoornde, met brede beweeglijke hoorns, als in een lier, daar zy haar in 't swimmen als met riemen mede behelpen. Dat geslacht word *Costium* genoemd, is van ongemeene grootte, en zelden: want haar scherpe pinnen verschrikken de Schildpad-eters; maar de Troglodyten, daar zy te land komen, cren haar als geheiligt. *Hermolaus Barbarus* wil datse *Chelæta*, dat is Ruiters genoemd werden, om datse haar hoorns, als die haar sporen ghebruiken. *Kardanus* gedenkt een gheslacht dat gelijk als met bereid leer gedekt is, en dat behalven 't hooft, en de voeten een Cythar gelijkt. De rug bestaat als uit zes t'saamgevoegde platen, en een start, zo *Ambrosinus* zeit, dat deel van de Cythar gelijkt, daar de sleutel in gedraayt werdt. *Markgraaf* beschrijft 'er twee, van welke de een Jurukua van de Brazilianen, en d'ander Jujura gheenoemt is. De Jurukua, zeit hy, heeft, in plaats van voeten, vleugels, ider van de voorste omtrent anderhalve voet lang, maar de achterste korter; een spitze start kegelswijs, groote swarte ogen, een tandeloofse mond, als een vogels bek. Ik heb 'er gehad, welkers schulp dry voet lang, en meer als twee breed was. Haar schulpen hangen an de ribben, an yder zijd acht: de voorste korter, de middelste langer, en de achterste weer korter. Haar eyren worden gegeten, gelijk ook haar vlees. Zy leggen haar eyren an de stranden van de zee, en maken een kuil in het sand, die zy daar na met sand toedekken. Ik heb dikmaal haar voetstappen die uit zee quamen, en weder van 't land af liepen, anghemerkt. Zy worden van verscheiden grootte gevonden. Ik heb 'er gehad die vier voeten lang, en dry breed waren; en zo swaar datze nauwlijk van vier sterke mannen konden gedragen werden. De schilden zijn met verscheide landmeetkundighe beeltenissen verciert. Zommighe hebben een swart-blinkend schild, met gele strepen en beeldtenissen getekent, andere weder anders ghevormt. De Juruta, oft Kadago d'agao van de Portugezen, is kleiner als al d'andere Schildpadden. De bovenschulp is thien vingers lang, en negen breed, daar haar bultigheid onder begrepen werd. De onderste schulp is negen vingers lang, vier en een half breed, en plat; maar de bovenste heeft een langwerpig ronde gestalte. Hy kan zich onder

de schulp verbergen, en sijn hals weder dry vingers lang uitsteken. Het hooft is dry vingers dik, en een weinig langwerpiger. De neus is verheven en spits. De mont wijd. De ogen zijn swart, met een swarten appel. An de voeten zijn vier lange nagels, en swart. De start is kort en spits. De huid is rimpe-lich, als met schobben bedekt. De bovenschulp is donker, de onderste geelachtich. Hy leid rondachtige eyren, de helft kleiner als de Hinnen, met een witte schel als de Hoender-eyren. Zy zijn goet van smaak, als zy in de pan gesnerkt werden. Ik heb haar zomtijds gegeten. Dus ver *Markgraaf*.

BY - W E R P.

Van enige uitlandse viervoetige, en twijfelachtighe dieren.

I. H O O F T - S T.

Van de Tlakaxolotl: de Kabim, en het dier Maripet.

DE beschrijving van alle viervoetighe dieren, voor zo veel zy bekend zijn, door Gods ghenade voltrokken zijnde: heeft ons goed gedacht hier een Bywerp van de Uitlandse en twijfelbare by te voegen. Ik zeg twijfelbare: want tot wat geslacht zy moeten betrokken werden, overweeg ik als-noch by mijn zelf. Onder dese komt ons eerst voor de Tlakaxolotl, namelijk een dier van een rondachtig angezicht, grooter als een stier, met een groot hooft, een lange snuit, en brede ooren, wrede tanden, en byna met een menschen angezicht, waar van hy zijn naam heeft; een dikken hals, en handen en voeten, met Ossen klauwen, maar grooter; met brede billen, een lange dikke start, en een dikke huid, met bars geelblinkend hayr. Het is een ongemeen dier, dat in de klippen en wildernissen woont van Atzacam Tepotzonzotla, en Haquelagan, niet ver van 't landschap, 't welk om zijn laagte de Honduras genoemd is. Hy eet de berg-Kakaotli, de Quapachtli, en groene Haoli. Hy verwoest alle akkers en geboude landen, en als daar niet veel van over is, eet hy bladeren van kruiden en bomen. Sijn vleesch is eetbaar. Hy schrikt niet voor 't gezicht van menschen, nocht wijkt voorgeen pijlscheuten: want sijn huid is ondoorboorlijk, waarom hy in een kuil, met rijzen en aarde toe-ghe-dekt, gevangen werd; niet anders als by de Oost-Indianen de Elefanten.

Het dier Kabim word by *Mapheus Sionisdier*, en van *Antonius à S. Romano Thabal* genoemd. Het word in Java voortgebracht. Van dit dier is my eene, maar wonderlijke deugt bekend. Zoo imand 't uitterste van

Nier. H. E.
l. 9, c. 3.

van zijn bekje by hem draagt, sal hy, hoe-
wel met duifend wonden doorboort, niet
een druppel bloedts uitlaten. Het is met
veel ondervindingen bewezen: Maar dit is
gemeen en bekend, dat als Naodabeguea
de Malak op de Portugeesen vergramt
was, en heftig tegen haar vocht, hy ten le-
sten met veel wonden gegriest neder viel,
sonder een druppel bloeds uit zijn won-
den te laten. Daar na onder 't berooven
een goude arm-ring van zijn handt ghe-
rukt zijnde, is hem (wonderlijk!) het
bloedt als uit een ghebarsten vat schielijk
mette ziel uitgestort. Door welke faak de
Portugeesen verftelt zijnde, hebben zy,
door onderfoek an andere gevangens, ver-
ftaandatter in die arm-ring een been van
dat dier befloten was, welkers kracht zoo
groot was om bloed te stoppen.

Nier, H. E.
1. 9. c. 49.

Wat angaat het dier Maripet. *Aloyzius Almeida* fchrijft, 't welk vele ook bevesti-
gen, datter by de Iaponefen in 't rijk Goto
een bosch is, in 't welk alleenlijk een dier
foo groot als een hond ghevonden werdt,
met korter benen, en bequaam om te eten,
met een fachtayrighe huid, en goudgeel
geverwt. Dat dit dier, als het oudt werd,
de aard verlatende in zee loopt, en daar
allengsjes in een vifch verandert, en bin-
nen feker tijdt, van lid tot lid zijn vorm en
aart vaneen viervoetig dier aflegghende,
in een vifch verkeert. En de fchrijver be-
vestigt dat fo waarachtig te zijn, dat hy
feidt te zijn fomtijds ghebeurt, dat zoo-
danige vifch gevangen zijnde, bevonden
is in alle delen noch niet hervormt te zijn,
wyl de tijd daar toe nodig noch niet verlo-
pen was. Want het een deel was noch van
een viervoetig dier, en 't ander met fchob-
ben en vinnen verſien. Hy doet 'er by,
dat dit gheen beufeling, maar heel be-
kent is, en dat de toefstemming van
alle de Inwoonders de waarheid ver-
sterkt.

II. HOOFT-ST.

Van de Dantes en Kappa.

Nier, H. E.
1. 9. c. 65.

DE Dantes is een dier van een sonder-
ling geflagt, (fommige Indianen noe-
men hem Kappa, andere Tapirouffu, en
enige foo *Lerius* fchrijft Doucanare) maar
het is de Muilezel gelijk. Hy heeft Muil-
ezels oren en Kalverlippen. De booven-
kaak hangt een handbreed over de opſpar-
ring van de mondt: en alſhy gram wordt
heft hy dat om hoog: De overige leden
zijn byna ider een verſcheiden dier ghe-
lijk, maar meeft het Kalf ghelijklvormig.
Hy heeft gheen hoorn. Zijn klauw ver-
licht de pijn van 't hart. De huidt ver-
frekt voor een borſt wapen, en is ondoor-
boorlijk. Hy heeft twee maghen, de een

ontvangt de ſpijs, de ander word tot noch,
door een onbekende verborghentheid vol
verrot hout en takken gevonden: Alleen
de opperwaardigheit van de ſpaarfame na-
tuur ontfchuldigt hier de overvloed. Het
gebruik van deſe maag is onbekent. De ja-
ger moet hem wonden eer hy in 't water
loopt, want daar verdedicht hy ſich met
byten, en dood de honden. Dat de geleer-
de uit dit dier het Aderlaten geleert hebben
word verhaalt. Want als hy overladen is,
wont hy ſich binnen de benen met een riet,
en met die ſelve ſneegheit als het rivier-
Paard.

Lerius ſpreekt van dit dier aldus. Zy
noemen hem Tapirouffu, hy is roſchach-
tig en langh van hayr, een Koe in groote
en vorm ſeer ghelijk. Maar wyl hy gheen
hoorns heeft, korter van hals met langher
hangende oren, magere dorre benen, en
in klauw den Ezel gelijk is, kan imand
met recht ſeggen dat hy van den Ezel en
de Koe iet deelachtigs heeft. Nochtans
verſcheelt hy van beide ſeer veel, om dat
hy een heel korte ſtart heeft, (en hier
moet de leſer in 't voorbygaan vermaant
zijn, datter veel dieren in Amerika voort-
komen, die ſonder ſtart zijn) en veel
ſcherper tanden, daar nochtans de men-
ſchen geen ongheval van overkomt, wyl
hy ſich meer mette vlucht als met zijn
krachten behelpt. De Indianen dooden
hem gelijk andere dieren met haar py-
len, oft vangen hem in een kuil, oft toe-
ghemaakte val. Dit dier is by de Indianen
in groote waarde om zijn huidt, welken
zy, foo haalt hy gevilt is, rond afſnijden,
in de Son drogen, en tot een ſchild als
een boodem van een middelbaar vat ma-
ken, met welke zy haar vyanden ontvan-
gen en verdryven. Want dees ghedroog-
de huidt wordt zoo hardt, datſe van de
ſcherpſte en heftigſt - voortghedreven pijl
niet lichtlijk kan doorboort werden. Ik
bracht ſodanighe twee ſchilden met voor-
dacht na Vrankrijk. Maar den honger was
in 't wederkeren ſo groot, dat alle leeftocht
opgegeten zijnde, ſonder enige Meerkat-
ten, Papegayen en ſodanighe dieren meer,
die wy uit die landen met ons voerden, te
ſparen, ook die twee ſchilden op de kolen
gebraden, en om den hongher te verdry-
ven gegeten wierden: Daar de overige vel-
len, die, gelijk ik op zijn plaats ſeggen ſal,
mede byghevoecht wierden. Maar het
vlees van de Tapirouffu komt na by het
Oſſenvlees. Ik doe hier by, 't geen *Fran-
ciſkus Hernandus* van de Dante ſchrijft.
Zy zijn zoo groot als een middelbare
Muil-ezelin, met gheel-blinkend hayr
ghedekt, en een ondoorboorlijke huidt.
Sy worden met honden gevangen: Maar
men moet heel naaſtigh toezien, dat-
ſe niet eerſt in de rivieren raaken,
Z daar

daar sy haar heftig tegen de honden verdedigen: Haar vlees, infonderheid van de voeten, wel gekookt zijnde, is goed van smaak en voetsel. Zy worden op veel plaatsen van 't vaste land gevonden.

Nieremb.
1.9. c. 71.

De Kappa is een dier groter als een Esel swart, vlokkig van hayr, wreed en de honden hatelijk. Hy rooft al wat hem ontmoet, gelijk de Wolf het vee. De vorm van zijn voeten is ongemeen. Zijn klau is als een Franse schoe, voor breed, rond en niet gheklooft, en achter spits. Hy schrikt voor de mensch. Dit is moghelijk het dier sonder naam van *Franciscus Hernandus*, en uit het geslacht van de Danten, daar wy van gesproken hebben.

III. HOOFT-ST.

*Van de Ejulator oft Huillebalk,
de Su en Peva.*

Nier. H. E.
1.4. c. 72.

VAn de Huillebalk schrijft de selve *Nieremberg* aldus. Schadelijker is, de listigheid van een ander dier, dat het ghehuil van de jonge kinderen nabootst, met een geluid dat hy in de voornacht omtrent de dorpen en steden maakt. En die hem uit erbarming ontmoeten, om gelijk als na dat schreyende kind te zoeken, brengt hy om 't leven. Maar de inwoonders door dit meermaal voorgevallen gevaar voorzichtig geworden, komen nu met brand houten uit. Zijn vorm en swaarljvigheid is byna als een Haashond.

Idem 1.9.
c. 74.

De Su, 't welk water betekent, alsofghenoemt, om dat hy veel omtrent de rivieren verkeert, word by de Patagones gevonden. Andere noemen hem Sukkarath. Hy is wreed, en in 't eerste an den leeu oft een mensch gelijk, want hy is van de oren afgebaard, met een brede lange start ghelyk den Eekhoorn. De Reusen van dat land, wyl sy niet al te heten locht bewonen, dekken haar metre vellen van dit dier. Als hy om zijn vel gejaagt werdt, set hy zijn jongen op den rug, dekt haar met zijn start en vlugt. Hy word met zijn jonghen in een kuil met ryfen toegedekt gevangen. Opgesloten zijnde, dood hy zijn jongen, of uit dulheid oft uit groothartigheid, en verschrikt zijn jagers met zijn vreeslijk gehuil, tot dat hy met pylen gedood werd. Ik heb gelezen (hoewel de schryver sulx niet gezien heeft) dat hy zijn jongen uit liefde na

de velden draagt, daar hy haar met bloemen en kroontjes verciert en oppronkt, en dat de jongen weder heel dankbaar an de oude zijn, die sy daar na ook draghen en voeden.

De Peva is so groot als een kleine hondt. Als dese een Tyger siet, volgt hy zijn voetstappen, en blaft gedurig, op dat de andere dieren en menschen, dat horende, haar souden verbergen. Hierom sietmen dikmaal dat de Tygers van honger en gebrek op de wegen versmachtten.

Nier. H. E.
1.9. c. 76.

IV. HOOFT-ST.

Van de Stinkert, de Graffa en Kaach.

BY de Chiribicensers is een dier van wonderlijk gebaar, en so *Petrus Martyr* seit, heel mager, dat in plaats van drek, slangen van een elleboog lang uitwerpt. Dat ser een opgevoed, en dat by ondervinding waar bevonden hebben, bevestigen de Dominikanen. Gevraagd zijnde waar die uitgeloste slangen bleven, seide sy, dat se na de naastgelegen bosschen kropen, daar sy haar onderhouden en niet lang leven. Het dier stinkt veel meer als een dode kreng op een mesthoop geworpen. Daarom hebben hem de Dominikanen, van zijn reuk walgende, laten doden. In muil is hy de Vos, in hayr de Wolf gelijk. Wyl datter in de buik van de kinderen ook wormen groeyen, daar ook de oude menschen niet vry van zijn, en metten drek uitgeworpen werden, waarom sout ik dit ook niet geloven, seit *Nieremberg*? Infonderheit dat sulke mannen bevestigen.

Nier. H. E.
1.9. c. 8.

De Graffa wort voornamentlijk in 't eyland Zansibar ghevonden. Hy is klein van hooft, en heel lang van hals. De voorbenen zijn veel groter als de achterste, hy is verscheiden geverwt, rood en met rode plekken ghesprenkelt. Het is een wonderlijk beest.

Idem 1.6.
c. 82.

De Koach is een dier drymaal neghen-duim lang, met swart hayr onder wit ghemengt, en een geelblinkende buik. By nacht maakt hy een geluid als een mensch. Hy eet groene mays oft Indiaans koorn, eer het noch rijp is, als een Varken.

Dit zy genoeg van de viervoetige dieren. Indien 'er ondertussen iets voorvalt, dat ons tot noch toe onbekent is, sal dat, met Godts hulp, in Paralipomen: byghevoegt werden.

U 2 Lof en Dank Heere Iesu.

ONDER-

ONDERZOEK,

VAN

PETRUS KASTELLUS

ROMEYN.

Van de welruikende, en Zibeth-telende Hyena,
gemeenlijk Ziveth-kat genoemd.

I. HOOFT-ST.

D

Atter, in 't doorsnuffelen van gewichtige saken, een naukeurige en forgvuldighe bedenking, en langhe overdenking nodig is, en dat imand, hoe hy beter met oordeel en reden begaafd is, lichtlijker het verborghen kan openbaar maken, het toegesegelde openen, en tot het ontoegankelijkke afdalen, is een ider genoeg bekend.

Onderzoek

Waarom, wijl ondersocht werdt of de Hyenen van de oude ons bekend zijn, en integhendeel of het Zibeth-telende dier, de oude is bekend geweest, dat vele geheel beswaarlijk schijnt. Zal het ons nootfaaklijk zijn een naartighe doorsnuffeling te gebruiken, en meer op ons oordeel en de reden als op de uitterlijke sinnen te steunen. Om hier in onse wensch te verkrygen. Waarom wy van de verklaring van den naam (die veelerlei is) ons begin sullen nemen, ende Civetta, oft Sivetkat, by *Ruellius* Sivetta (een dier nu also ghe-noemt) daar de sivet uit vergadert werd, en welken *Matthiolus*, *Scaliger*, *Renodeus*, en andere Catus Sibethicus noemen, maar die de schrijver in de beschrijving van 't eyland Virginia oordeelt een Wefel te zijn, en welke *Renodeus* schrijft, dat van de nieuwe Grieken Zapetion genoemd is, en ook van sommige den naam van Kadoleptus heeft, de welruikende Hyena noemen.

Verhaal
van namen

Wat de ziveth
vet zy.

Voorts sal ons geoorloft zijn te antwoorden dat de oorsprongkelijkheid van 't ondersoeken deser woordnoemingen, een Arabis woort is. Want dusdanig woord word by de Arabers, hoewel in verscheide betekening gelesen. Namentlijk by *Serapio*, in 't 121. hoofst. van de Sedervam met dese woorden: *De Sebet is ook de Algalia, die een goede reuk heeft, en in de geneesmiddelen ghemengt werd, om het bloed te stoppen, en het uitvallen van 't hayr te beletten.* En hy doet 'er by, dat hy in de Persise taal Sadervam genoemd is. *Het is 'een swart ding daar het linnen in Haaman mede geverwt werd, en het is een kruid oft swart zap dat onder de welruikende ge-*

neesmiddelen ghemengt werdt. Maar *Abenmesuai* daaght *Bedigoras*, en *Razes*, en geen Grieken, en *Razes* zelf handelt van 't selve ding in 't 3. boek an *Almanzor*, onder den naam van *Scedra*, en *Scedegura*. En de Jood by *Ianuesis* van de eennamige, noemt hem *Severa*. Waar uit blijkt dat de Zebeth van *Serapion* iet anders als onse ziveth is, en ik kan my niet inbeelden wat het zy dat *Serapio* heeft voorgestelt, alleenlijk schiet my in de sin, dat zebeth by de Arabers een ruikend ding betekent, ghelyk *Galia*, en *Algalia*, wijl *Serapio* hier seir, dat de zebeth de *Algalia* is, waar van niet weinig mengelinghen den naam van *Gallia* hebben, ghelyk de *Gallia Moschata*, *Gallia Alephangina*, *Gallia Sebellina*, enz. so sal dan *Gallia* en *Algalia* een reukwerk zijn: waar van onse zivet, die heel sterk ruikt, ten tijde onzer voorouderen moet geschat werden, zijn naam bekoomen te hebben. Alsoo heeft het *Simon Ianuensis* ghenomen dat de Zebeth de *Galia*, oft *Algalia* van *Avicenna* is. (waar van *Avicenna* schijnt gesproken te hebben in 't 2. boek, het 326. hoofst.) Maar de Zebeth en *Algalia* van *Avicenna* sal een verscheiden ding zijn, van de Zebeth en *Galia* van *Serapio*, dat een zap van een kruut, en van de Zebeth schijnt eerst om het dier self den naam van *Zivette* oft *Zibetta* gegeven te zijn, van welk bedorven woord de benaming van *Sivetta*, oft *Civetta* zijn oorsprong afleid. Indien men de pandecten oft albevattende boeken enigh geloof geven mach, sal de Zebeth mogelijk, wijl hy zebet albahar, zeeschuim uitleit, schuim beteken, en niet onbequaemelijk onse Zivet, door leenspreuk toegepast werden: want wijl het vergadert werd, wanneer het dier gram is, vertoont het sich als schuimig.

Zebeth
van Avicenna.

Die dit dier Katus oft Wefel ghe-noemt hebben, meen ik dat het onder de wilde Katten gestelt hebben, Maar hoewel 'er enig gelijkheid van hooft is, nochtans verschelen sy veel in 't overige. Wy hebben hem liever de welruikende Hyene willen noemen, en sullen dat in 't volgende betonen bewijslijk te zijn.

Z 2

II. HOOFT-

II. HOOFD-ST.

Of de Zivetkat de Pardel van de oude is.

Waarom
de dieren
ruiken.

Aristoteles vraagt in zijn 13. sne, van 't 4. voorstel, waarom gheen van alle dieren wel ruikt, behalven de Pardel oft Panther: Want dees lokt om zijn zoete reuk de wilde dieren tot sich: dat *Theophrastus* zijn leerling in 't 6. b. van de oorsaken der planten in 't 5. c. wijdlopig met dese woorden heeft verklaart. Daar is onder de onredelijke dieren geen of ten minsten selden een, 't welk den reuk om zijn anghenaamheid navolgt, als alleenlijk door toeval, wanneer zijn voedsel sodanig is. Want de begeerte na spijs, is daar van oorsaak. Indien 'er nochtans iet diergelijks sy, is dat de menschen niet bekent. Want sommighe bevestigen dat ook de Pardel an de andere dieren lieflijk ruikt, en in zijn ouderdom de dieren vangt, om dat hy haar door de angenaamheid van zijn reuk tot sich lokt. Maar hy brengt ons gheen angenaamheid van reuk by. Ten waar gy dit ook seide, 't geen ook seker is, dat de mensch, onder alle dieren, den quaatsten reuk heeft. Derhalven konnen veel van haar reuken en lieflijkheden, oft ook beswaarde reuken voor den mensch verborghen zijn. En in 't 26. hoofst. seit hy, geen dier is innerlijk ruikbaar, ten waar imand seide dat de Pardel an de onredelijke dieren wel ruikt. Dat verhaalt ook *Plinius* in 't 8. b. 16. hoofst. seggende: Men seit dat alle viervoetige dieren wonderlijk door haar reuken anghelokt, maar door de barsheid van haar anghesicht verschrikt werden, waarom sy haar hoofd verbergende, de andere, door haar lieflijkheit bewogen zijnde, angrypen. Want *Aristoteles* had gheseyt in 't 9. boek van de beschrijvingh der dieren, het 7. hoofst. Men seit dat de Panther sich verbergende jaagt, om dat hy weet dat de dieren door zijn reuk vermaakt werden, want daarom naderen sy hem, en hy vangt haar. Maar sodanigen lieflijken reuk gevoelen niet alleenlijk de andere beesten, maar de Pardalis self gevoelt ook de kragt van zijn sweet. *Alianus* heeft ook nagelaten in 't 5. b. van de beschrijving der dieren, in 't 40. hoofst.: De Pardel heeft een wonderlijkke en ons onbekende lieflijkheit van reuk, en gelijk hy dese treflijkheid van wel-ruikken, door een godlijke gift gheschonken, voor sich geheel eigen heeft, also gevoelen ook opentlijk de andere dieren de kragt van dien. Maar dese neemt aldus zijn vangst in achtting: Als hy iet tot voedsel van noode heeft, verschuilt hy sich in plaatsen met Heesters oft bladeren heel dicht bewassen, daar hy swaarijck kan ondeckt werden, en

Panthers
zijn ruik-
baar.

Jacht van
de Pardel.

schiet alleenlijk zijn asem uit. Dan worden de jonge Herten, de Steenbokken, de wilde bosch-Geiten, en andere diergelijke dieren door 't lokaafsch van zijn aangename reuk, angetrokken om hem te naderen. Maar hy springt dan schielijk uit zijn schuilhoek, en valt op zijn roof. Zo is dan de Pardel ruikbaar. *Plinius* doeter by: De Panther en Tiger zijn byna alleen met verscheide plekken getekent, andere hebben maar een oft sonderlinge verw, volgens haar geslagt. Maar de Panthers hebben op haar witte vel met veellerlei plekken. Dese twe dingen, namentlijk de reuk en plekken, hebben *Petrus Gillius* en andere (zo *Gesnerus* seit) bewogen om te geloven, dat onse Zivetkat de Pardel van de oude is. Welk gevoelen ligtelijk wederleit werdt. Want de oprechte Panther van de oude, is by onse tijdt alle man bekent, en verscheelt veel van de Zivetkat, ja *Septalius*, in de voorstelling van *Iohannis Faber*, en andere, ontkennen dat de Panther een lieflijken reuk heeft. Maar segghen dat de onredelijke dieren dien reuk volgen onder de gedaante van voedsel, en dat se de menschen gheensins anghenaam voortkomt. Maar op dat ik de waarheid segge, de uitwerpselen van veel dieren schijnen an de menschen wel te ruiken, welke *Aristoteles*, en *Theophrastus* onbekent geweest zijn. Want *Plinius* in zijn 28. boek van het dier Kordylus, de Krokodil gelijk, sprekende, seit, daar is een ander hem ghelijk, maar veel kleinder, dat alleenlijk op 't land met de welruikentste bloemen leeft. Daarom worden zijn darmen naarstig doorsogt, die met een anghename reuk vervult zijn, welke Krokodilea genoemd zijn; namentlijk zijn drek oft uitwerpsel. De drek van de Boschmuiscn, die geel geverft en onse kinderen angenaam zijn, en muskus-ratten genoemd werden, is met een reuk als muskus begaaf: zodanige is die van zommige slangen. En *Renodeus* van de geneesstof het 3. b. het 15. hoofst. seit: Daar is een geslagt van een grote Wesel, die, om dat hy Marfachtig en strijdtbaar is, (want hy doot hoenders en grote vogels) by sommighe Marter Martorelle, en in 't gemeen Fovine gheenoemt is, welkers drek ook na de muskus ruikt, gelijk ik dikmaal anghemerkt heb. *Scaliger* doeter by in zijn 211. Oeffening het 2. deel: Dat de Meerkat niet onangenamer als enige muskus ruikt, doch matelijk, en sonder walging.

Dat ook de muskus het uitwerppel van de Gafella is, blijkt openbaarlijk. Ik sal 'er by doen, dat ik enighe kleine schegehe-vleugelde gekerfde diertjes, van my in 't boek van de gekerfde dieren afgemaalt, heb angemerkt, die in 't handelen een seer lieflijke reuk uitgaven, hoedanig in de bloemen van de Dipfacon, of Griekse muskus genoemd, geroken werd. Derhalven zijn 'er be-

Dwaling
van P. Gill.

Drek van
dieren wel-
ruikende.

Welruikende
ghekerfde,
dieren.

behalven de Panther veel welruikende geslachten van dieren, en de menschen ange-naam, onder welke de Zivetkat is: waarom ik 't verschil tusschen *Kardanus* en *Scaliger* vanden reuk der dieren, en van de trachting der natuur, in de teling van dien voorbyga.

Chaus.

Eenige hebben gemeent dat het Zivetdier (gelijk *Dalechamp* verhaalt) de Chaus van *Plinius* is, waar van hy dit verhaalt in 't 8. B. het 19. Hoofstuk. De spelen van den Groten Pompejus hebben aldereerst de Chaus vertoont, welken de Gallen oft Franzen *Raphius* noemden, van gestalte de wol, in vlekken de Pardel gelijk: want deze tekenen zijn in de Civetkat. Hier is geen gewagh van reuk; maar de Franse naam die hy heeft, heeft hy mogelijk van Vrankrijk, zijn Vaderlandt, bekoomen. De Civetkat heeft ook gheen Wolfs-kop, hoewel datter de grootte, de barsheid van hayren en verw by is. Daarenboven is ook sijn huid met plekken gesprengelt. Maar *Dalechamp* heeft angetekent, dat men mogelijk voor Chaus Thoes moet in plaats stellen, die in 't gemeen *Lupus Cervarius* genoemd is: en die menen dat het onse Genetta is, schijnen waarschijnliker te spreken; maar van de Thoes hebben wy de Griekse Rijmen van *Philes*, die in de Neerduitse taal aldus luiden:

*De Thoes in de wet der zeden opgevoed,
Die liefst en viert den mensch. O wonderlijk verbond!
Want als hem enig beest wraakgierig tegen woed,
Stelt hy sijn leven schrap, en spaart de mensch gesond.*

Herodotus in sijn vierde boek heeft nagelaten, dat de Thoes uitte Hyena en Wolf geteelt werd.

III. HOOFT-ST.

*Of ook de Hyena van de oude noch
gevmonde werd.*

DAt de Civetkat by de oude heel wel bekend, en Hyena genoemd is, tracht *Petrus Bellonius* (*observat. l. 2. c. 20.*) door haar cygen geloofwaardigheid te bewijzen, hoewel sy niet angemerkt hebben dat den drek welruikend was. De reden is om dat de Civetkat een woest dier is, hoedanig ook de Hyena beschreven werd, en de gegeven beeltenis is ook niet verscheiden: want de Hyena is uit *Aristoteles* van verw als de Wolf; maar ruigher en met een vlok oft maan over den gehelen ruch verzien. Hy heeft ook de grootte en verw van de Wolf, en is op de zelve wijs ruig; maar 't lijf is met swarte plekken besproeit: want onder de ogen staan twee plekken, de voeten zijn met swarte hayren gedekt, de benen gevlekt, de start is langwerpig, opwaarts swart, en onder met witte plekken bezaait. Daarenboven heeft de Civetkat op den nek en over

den ruggraat swarte hayren, die hy opsteekt als hy vergramt is, even als 't Varken, waar van de visch *Glanis* ook Hyena genoemd werd. En zodanig is ook mogelijk de maan oflok, hem van *Aristoteles* toegeëigent. Hier komt noch by dat al de oude de Hyena een woest dier genoemd hebben, zo dat de Panthers haar zeer vresen: want daar is van *Plinius* geschreven: Men zegt dat de Panthers voornamelijk voor haar schrikken, zo datse hem ook niet dorven teghenstaan, en den genen, die van de huid van de Hyena iet by hem heeft, niet antasten. Het is wonderlijk dat de vellen, overmalkander hangende, dat van de Panther zijn hayr verliest. Dat de Hyena met de Pardel vyandschap houdt, heeft *Ælianus* ook verhaalt. Maar *Kardanus* oordeelt de Civetkat ook zo woest, dat hy door geen lengte van tijd tam werd.

Plin. l. 28, c. 8.

Ælian. l. 6, c. 22, Kard. l. 10, subtilit.

*Het dier Hyena laat zich eerst als vroulijk dekken,
En weet flux weer den aart van 't manlijk an te trekken.*

En *Plinius* zeidt dat de Hyena beider natuur deelachtig, en het een jaar manlijk, en het ander jaar vroulijk is. Het gemeen geloof ook dat de Hyena zonder mannetje vruchtbaar is; 't welk hoewel het inder daat vals, en *Aristoteles* dat stantvastelik ontken: nochtans zo imand hem niet naukeurlik besiet, en iet dat de mont vā een lijfmoer gelijk anmerkt, zal hy vroulijk schijnen. Welke schijn mogelijk de oude bedrogen heeft: waarom zy gheoordeeldt hebben, dat hy beider kunne deelachtig was. *Aristoteles* schrijft datter zottelijk, en met een groote dwaling gezeit werd, dat de Hyena een dobbel teellid van beider kunne heeft, en *l. 6. H. A. c. 32.* dat het verdicht is. Maar dat de Hyena een manlijk lid even als de Wolf oft Hont heeft, doch dat het geen dat vroulijk schijnt, onder de start gelegen is, en wel een vroulijk teellid gelijk; maar zonder doorgang is, waar onder de doorgang van den drek staat. Ook heeft het wijfje dat zelve mede gelijk het mannetje, behalven haar eigentlijke vroulijk teellid, en ook onder de start zonder doorgang, daar mede de doorgang van den drek onder staat, onder welk het rechte vroulijk teellid ghelegen is. Ook heeft het wijfje haar lijfmoer ghelijk alle andere dieren. Vorder schrijft hy dat de Hyena zo wel 't mannetje als 't wijfje een kloof, het vroulik teellid gelijk, heeft, welk teken, hoewel het beide gemeen is, nochtans meer in de mannetjes gezien werd, om dat zy meer als de wijfjes gevangen werden; en die haar niet naukeurlik bezieet, zeit *Aristoteles*, vervalt tot het gezeide valsche gevoelen.

Arist. l. 3, de generat. c. 6.

Aristot. l. c.

Wy die de teelden van de Civetkat wel hebben anghemerkt, bevonden in de zelve naukeurlik al wat *Aristoteles* de Hyena toeschrijft. Eerstelijk schijnt de Civetkat, niet naukeurlik bezien zijnde, een

Tekenen van Aristoteles anghemerkt.

dobbel teellid te hebben; maar die hem neerftiglijk anmerkt, zal dat geenzins dobeloordelen; maar dat het enkel is dat van 't mannetje alleenlijk an 't mannetje (hoedanig het was in een dode van ons opghesneden,) en dat van een Wolf oft Hond gelijk: namentlijk beenachtig, en hier in van den Hond, Wolf en Vos verscheiden, om dat het teellid van deze in 't midden geheel beenachtig is; maar de knoop alleen vleefig en zonder been. Daar tegen is het beentje van de Civetkat an de knoop heel kort, en het overige deel is zenuwachtig en zonder been.

Teellid is
beenach-
tig.

Kloof van
't teellid.

Arist, de
generat.
i. c.

't Gevoel
van Bello-
nius.

Scaliger
exercit.
117. p. 7.

De Hyena
is de Ci-
betkat
niet.

Wy hebben ook een Indisch Konijn, te Rome Porcelletto d'India genoemt, gesien, dat ook een beentje, in 't opperste teellid dun, an de grond vierkant, maar plat, hadde. Maar 't geen in hem vroulijk schijnt, is onder de start en het teellid gelegen, ja tusschen het teellid en de ballen; in gestalte de lijfmoer van 't wijfje gelijk; maar is in het mannetje dikker van lippen als in 't wijfje, doch zonder enige ingang; maar daar worden alleenlijk twee holligheden gezien, in welke het uitwerpsel, Zibeth genoemt, vergadert werdt. Dit deel heeft *Aristoteles* een lijn oft kloof ghenoeemt, het vroulijk teellid gelijk: want in 't eerste an sien is die opening als een kloof, maar heeft geen doorgaande ingang. In 't wijfje van de Civetkat zijn die zelve delen op de zelve wijs geschikt, en waar in 't mannetje het manlijk teellid is, daar is ook in 't wijfje het vroulijk. Alleenlijk zijn in 't wijfje de Cibet-hollen kleinder, en de ballen binnewaarts verborgen. Wyl 'er dan zo grote overeenkomst is tusschen de teelliden van de Civetkat en Hyena, schijnt men met *Bellonius* te moeten bevestigen dat het een zelve dier, hoewel de oude het uitwerpsel van de Zibet niet hebben angemerkt.

And'ander zijde belacht *Scaliger* die, welke menen dat de Zibetkat de Hyena is; welk ghevoelen *Gesnerus*, *Busbekius* in zijn Turkse reis *Epist.* 1. *Kluzius* in zijn byvoeging tot *Bellonius*, *Ioannes Faber* van Bamberg mijn medemakker in 't Roomse hooghe school, verwerpen. Want daar is veel by *Aristoteles*, *Plinius*, *Solinus* en *Alianus* van de Hyena verhaalt, dat onze Cibetkat niet kan toegevoegt werden.

Eerstlijk is verhaalt dat de Hyena een lok oft maan over den gehelen ruch heeft, en dat hy zich niet kan omdraayen als met het gehele lijf, dat in onze Zibetkat valsch is, en yder kan in het geraamte uit de vorm der beenderen oordeelen dat hy den hals lichtlijk kan omdraayen.

Daarenboven bevestigt ook *Solinus*, dat hy in de mondt gheen verdeelde tanden, maar alleenlijk een doorgaande been heeft; welk, om nimmer stompt te werden, als een doos in malkander sluit; maar

in ons been-gheraamte zijn veel tanden.

Ten lesten zeidt men dat de Hyena de menschelijke spraak nabootst, dat hy de namen der Harders leert, om haar door die list te vangen. Dat hy ook het braken van de menschen navolgt, om de Honden tot hem te lokken en te vangen. Maargeen van deze zijn in de Zibetkat, hoe zeer ook getamt, anghemerkt. Maar dit alles zoud *Bellonius* lichtlijk wederleggen: want ghelijk *Aristoteles* den Wolf en Leeuw valschlijk een stijven hals toe-eigent, zo kan hy ook de Hyena ghedaan hebben. En *Solinus* ^{Wat de Krokuta zy.} spreekt niet van de Hyena, maar van de Krokuta die uit een Hyena en Leeuw ingeteelt is. 't Gheen vorder word gezeidt, is meer verwonderlijk als gelooflijk, zoo om dat *Plinius*, die zulkx verhaalt, dat voor een wonderlijk ding houd; en *Alianus* eigent ^{Alian. 1. 7. c. 22.} dat de Krokuta toe, en twijfelt of het niet verdicht is, 't welk ook schijnt bevestigt te werden, om dat *Aristoteles* dat als onwaarachtigh versweghen heeft, en *Busbekius* dat ook niet en ghedenkt.

Scaliger doet 'er by dat het so ver daar van ^{Scaliger exercit. 211. p. 2.} is, dat de Cibetkat ontambaar is, dat *Nikolaus*, de Bastaart van de Markgraaf van Mantua, een Cibetkat op zijn schouder ^{Civetkat is tam.} droegh. Ja *Bellonius* bekent, dat iemandt te Alexandrie, die daar voor Consul van Florentie lagh, zo tamen Civetkat hadde, dat hy met de menschen speelde, en haar zonder schade oft beet by de neus, ooren, en lippen vatte. Maar dit is noch al niet veel: want wy weten dat de Civetkat uiter aart een woest Beest is, en dat wel het wijfje ghetamt is; maar niet het mannetje.

Meer krachts tot bewijs heeft de lok oft maan, welke de Hyena, volgens *Aristoteles*, heeft ghelijk de Paarden, maar harder en langer van hayr, en over de geheele ruch uitgestrekt. En hoewel de vergramde Civetkat haar borstels als een wild Swijn opsteekt, zo zijn zy doch niet langher als de manen van een Paard. ^{Arist. H. A. 1. 8. c. 5.}

Maar *Bellonius* zoud bewijslijk kunnen antwoorden: dat men geenzins moet verstaan dat de Hyena langer manen als een Paard heeft; maar langer als de andere hayren van sijn overige lijf, om dat veel Paarden manen hebben meer als dry hant breed lang, en indien de Hyena die noch langer, harder, en over de geheele rug uitgestrekt hadde, wyl het, na het ghevoelen van een ieder, maar een dier zo groot als een Wolf, en derhalven niet boven twee hand breed hoog is, zo souden zonder twijffel die manen langs de aarde slepen; waarom het gevoeghlijk schijnt dat *Aristoteles* wil dat de manen van de Hyena over den geheelen rug, en niet alleenlijk over den hals zijn uitgestrekt, en datze uit harder en langer hayr

hayr bestaan, als het ander van 't overige, gelijk wy in de Varkensen onze Civetkat zien.

Maar ghy zult zeggen, indien dat zo is, waarom heeft *Aristoteles* dan de manen van de Hyena niet liever met die van 't wilde Swijn, als van 't Paard vergeleken? Ik antwoord: *Aristoteles* heeft mogelijk het dier Hyena uit een Indiaans Schrijver beschreven, die wel een Paard met manen, maar geen tam oft wild Swijn gezien had: want het blijkt niet datter in Indie Swijnen, de onze gelijk, voortkomen; waarom *Aristoteles* de gegeven gelijkheid van de manen niet verandert heeft.

Stand der
teeldden.

Daarenboven dat de stand der teeldden van de Hyena en Civetkat verscheiden is, oordelen uitte woorden van *Aristoteles*, *Scaliger*, *Metamorph. Ovidius*, en *Ioannes Faber* op deze plaats: want *Aristoteles* schijnt zo in 't mannetje als vroukje een ondoorgankelijk teellid terstond onder de start te plaatsē, maar onder den aars, en onder dees het rechte teellid: waar uit *Scaliger* oordeelt, zo uit de stand, als om dat de ingang niet doorgaat, dat het geen eigentlijke lijfmoer is: want het zoud wanschikkelijk zijn, dat de lijfmoer boven de rechten darm onder den rugh haar plaats hebben zoud: en volgens *Aristoteles* is de uitgang van den drek tussen die kloof en de schacht. Maar *Faber* bevind dat *Scaliger* zich zelve tegensprekt, *exercit. 217. p. 7.* zeggende dat *Aristoteles* geschreven heeft dat die kloof, die onder den uitgang van den drek staat, inwaarts ondoorgankelijk is, en hy zoude, zeidt *Faber*, moeten zeggen, welke boven den uitgang van den drek is, indien hy den sin van *Aristoteles* wilde verklaren, en zich zelve niet tegenspreken. Maar de waarheid zelf heeft *Scaliger* gedronghen oprechtelijk te spreken: want de woorden van *Aristoteles* op die wijs verstaan, schijnen een onmogelijk ding te verdichten, wijl alle gestarte dieren den drek wech onmiddelijk onder de start hebben, waarom *Aristoteles*, oft door qualijk anbrengen is bedrogen, oft men moet verstaan datter een ghebrek in den inhoud is, om dat hy zeidt datter onder de start wel een valsche lijfmoer is, maar niet onmiddelijk; of dat den drek wegh onder de start is, en het waarlijk teellid an d'over-zijd, en het ander in 't midden, en dit is mette reden en stand gevoeglijk, die wy zien dat van de natuur in de Civetkat is onderhouden; maar die ander stant hebben wy in geen ander dier, ja in geen wanschepzels tot noch gezien. Maar deze zouden spitsvinniger getwist-redent hebben, zo zy ghezeidt hadden dat de Hyena een kloof zonder enige ingang hadde, maar dat de Civetkat twee gangen en holten heeft, daar de Civet in vergadert werd; maar de woorden van *Aristoteles* moeten

niet zo eng genomen werden, maar na dat zy mette reden en ondervinding overeen komen. *Busbekius* die zeit dat hy de oprechte Hyena van de oude gezien heeft, soude wel gedaan hebben, indien hy de vorm en stant van die kloof verklaart hadde. Ondertussen zegghen wy dat de Hyena zijn valsche lijfmoer niet hebben kan, als in die stand, welke in de Civetkat gezien werd, die in zijn natuurlijke grootte byna zodanigh in het achter-overleggend dier is.

Verzuim
van Busbe-
kius.

Maar *Busbekius* verwerpt meest van al het gevoelen van *Bellonius*, als hy zeit, dat hy te Konstantinopolen twee Hyenen ghezien heeft, welken wy gheloof geven: want hy beschrijft hem wat lager als een Wolf te zijn, maar niet korter, dat hy een Wolfs huid heeft, maar barster, en grover van hayr, en met swarte plekken ghesprenkelt. Dat het hooft, 't welk heel groot is, an den rugh graat, sonder wervels, verknocht is, dat hy noodzakelijk in 't omkijken 't gehele lijf moet omdraeyen. Datter veel in Galatia zijn, datze dikmaal de doodgraven opkrabben, en de beenderen voor haar holen vergaderen, zoo van menschen als andere beesten; en dat de Hyena daarom lichtlijk ghevonden werd, namentlijk uit het ghezicht van den hoop beenders voor haar hol. Vorder zeit *Ioannes Leo* in zijn beschrijving van Afrika, dat hy de vorm van een Wolf heeft, de handen die van de mensch ghelyk. Dat hy graag dode lichamen, en voornamentlijk van menschen eet, die hy uit de graven opkrabt. Dat het geen loos dier, en in zang en tromgeluid zeer vermaakt is, en dat hem, wijl hy van de zang verlost, en opgetogen is, de Jagers een touw an de benen werpen, en also uit zijn hol rukken en dooden.

Beschrij-
ving van
de Hyena
door Bus-
bekius.

Ioan Leo.

Maar noch mocht men twijffelen, of dit de oprechte Hyena is, om datter nocht van manen, nocht teeldden, nocht wijs van de oude de Hyena toegeschreven, gewaagt werd; ja wijl de oude schrijven dat hy listig is, en *Leo* hem zeidt dom te zijn, word de twijffeling vermeerderd, om dat ook van onze Hyena niet blijkt, 't gheen *Plinius* verhaalt. In Afrika, zeit hy, komen veel Hyenen en Wout-ezels voort. Een mannetje van dat gheslacht heerst over een gehele kudde van wijfjes. Zy vrezen voor die welke yverzuchtig over haar geilheid zijn, en beweren daarom de swangere, en bijten de jonge geworpene, die van manlijk geslagt zijn, de ballen af. Waarom weder de swangere wijfjes schuilplaatsen zoeken om heimlijk te werpen, en hebben haar vermaak in overvloed van geilheid.

Twijffel.

Plin. H. N.
1. 8. c. 30.

Nochtans wijl de Hyena geil, en ook man en vroulijk genoemd werd, zal zy van d'onse, die mede om de Civet niet alleen seer tot geilheid genegen is, en ook andere menschen van beider kunne, die daar mede

mede bestreken zijn, geil maakt, niet verschelen.

Hier toe kunnen ook de Rijmen van de eygenschap der dieren, by de Griekse *Phyloes* ingestelt, betrokken werden; met welke eenige eygenschapen van dit dier worden angetekent, die onze Civetkat niet voegen, gelijk in 't 43. Hooft-stuk van de land- en zee-Hyena blijkt, en welke aldus in Neerduits vertaalt zijn:

Zee-Hyena,

*Men zach d'Hyena eerst gelijk als manlijk telen;
Nu ziet gy weder hem gelijk als vrouwlijk spelen.
Hy heeft een vrouwelijk en manlijk gevoel.
Hy word beswangert, en beswangert weer sijn boel.
En vind hy by geval een dier in slaap gedoken,
Dat komt hy listig met een zachte tred bestoken,
En voecht hem an den neus sijn eerste rechter poot;
Die heeft een sluimer kracht, en maakt de mensch als doot.*

*Dan weet hy naderhand de aarde uit te halen,
Daar laat hy 't achterhoofd van 't dier in neder dalen,
Met een ontblote strot, die hy zo vinnig knelt,
Dat hy den slaper stikt, en houd in sijn gewelt.*

*Ook kan de vis-Hyen' veel wondre dromen maken,
Wanneer sijn rechter vin een slaper komt te raken;
Strak tzedert hem het lijf, hy dwarrelt als de wind,
Hy revelt en hy schrikt gelijk een stuipig kind.*

*Maar d'ander weet met lust de Honden te verlokken,
En stopt sijn honger-buik met haar verscheurde brokken:*

*Want als de heldre Maan de donkre nacht verlicht,
Verblind hy met sijn schau de Honden het gezicht;
Ia even als een kol, met duizend tovernukken,
Een onbedachte ziel weet tot haar gunst te rukken;
Zo maakt hy haar verstomt, bedwellemt en verwart,
En slokt haar tot een roof in sijn vraatgierig hart.*

Ælia. H. A. Daar is veel van de Hyena verhaalt, dat
l. 15. c. 14. beuzelachtig schijnt: want *Ælianus* schijnt de Hyena ook met hoorns te vergieren, als hy zeit: Daarna is de Hyena, dat men zeit een dier kleinder als de Geiten te zijn, maar stoutmoediger als de Herten, en trots op zijn hoornen. Over welke plaats van *Ælianus P. Cillus* in twijffel staat, wyl hy hem in zijn overzetting heeft uitgelaten; en *Gesnerus* oordeelt die plaats ook voor wanschiklijk, wyl de Hyena, een viervoetig dier, de Wolf gelijkslachtig is, en niets met de Geiten oft Herten gemeen heeft. Maar hoe het zy, wy weten datter veel tekenen van de Hyena in de Civetkat zijn, en ook niet weinig ontbreken.

IV. HOOFT-ST.

Onder wat geslacht van dieren de Civetkat te stellen zy.

Vraag.

Wijl het klaarlijk blijkt dat onze Civetkat, nocht de Panther van de oude, nocht de Chaus van *Plinius*, nocht de oprechte Hyena is, word met recht gevraagd tot wat geslacht van dieren hy moet betrokken werden. Veele hebben goed

ghedacht hem onder de Katten te betrekken, waar van hy ook Katus oft Kat ghe-noemt is. Alzo maakt hem *Alexander, Benedictus, Ruellius, Matthiolus, Scaliger*, en meer andere de wilde Kat ghelijk. Ook is het angezicht de Kat niet ongelijk: want den baard heeft hayren als een Kat, en op de zelve wijs dry lange andere hayren an de kaken. Maar boven dit heeft hy mette Kat niet gemeens. De huid niet, die in de Kat effen, in de Civetkat ruw, en met langhe hayren gedekt is; de nagels niet, die in de Kat krom, in de Civet stomp zijn. De teel-leden zijn ook verscheiden. Ja *Faber Kolumna* an *Ioan. Faber* schrijvende, zeidt: de gestalte helt meer na den Hond, of liever na de Vos als de Kat, om dat de Civetkat een ronde stompe kop heeft, als de gemene Kat; maar langwerpig als d'andere heeft. *Renodeus* zeidt het is een wreed beest, met vreeslijke tanden, de Kat zo niet gelijk, als zommige schrijven: want het is groot, en dikmaal grooter als een Vos, en heeft een hoofd, den hals, de voeten, en andere delen de Kat zeer ongelijk. De muil is langwerpig als van den Das, het lijf lang. De kaak-beenders onder wit, gelijk ook den baard. De voeten zijn swart. De zijden van den buik witachtig, den rug uitten donker afgrau, met swarte plekken getekent. Daarenboven met tanden meer den Hont als de Kat gelijk.

Ik betrek hem tot de Hyena, en deze tot ^{Algemeen} het algemeen geslacht, 't welk de Wolven, ^{geslacht.} Honden, en Vossen, en diergelijke dieren bevat. Het geslacht van de Hyena is velerlei, wyl *Herodotus* zeidt in zijn 4. Boek, dat uit de Hyena en de Wolf de Thoes voortkomt. Waarom, zo zy onder de Wolven gevoegt werden, zalder onder haar eenige overeenkoming van natuur zijn.

Ik zeg dat de Hyena oft welruikend, oft ^{Verdeling.} niet-welruikend is. De welruikende Hyena is oft de Oosterse en Arabise, oft Westerse en Amerikaanse. De niet-welruikende was de Hyena van de oude, die mogelijk twederlei is: want gelijk ik gezet heb, in de Hyena van *Busbekius* ontbraken veel tekenen van de oude, en kan tot de Arabise Bosch-wolf betrokken werden.

De welruikende en Civetdragende Hyena is ook twederlei, de Arabise en Amerikaanse. Zy komen beide in de Zivet-reling overeen; maar zijn in vorm een weinich verscheiden, ten waar de Schilder ons in de Amerikaanse bedrogen hadde: want het Amerikaanse Civetdier, dat *Nardus Antonius Recchius* geschildert vertoont, heeft deze vorm.

Faber die hem beschrijft, seithy heeft geen dik hoofd, maar dun en smal, dat beter een hondsmuil als een Kat gelijk is, en rode lippen heeft. De hollen van de ogen, die minder bars en niet heel groot zijn, vallen witachtig.

Ameri-
kaanse
Hyena.

achtig. Voorts is het hoofd afgrauachtig, byna sonder hairen in de baart. Den hals is langer als in de Tyger of Parderkat, welke met swartachtighe plekken, beurtswijs, op een gierlijke orde, als met so veel halskringhen getekent is. Van 't hoofd totten rug lopen over den bovenhals strepen, van dierghelijke verw. De middenrug van den hals totte start, is met een seer hayrige swarte streep onderscheiden. Over 't gehele lijf is hy op sijn donker afchgrauwe verw met kring- en eyronde plekken, beurtswijsen rechtstreeks na de start gestrekt, verciert. Van welke de bovenste naast den ruch groter, een weinig lager middelbaar zijn, en die van den onderbuik allengsjes verminderen. Hy heeft een start, gelijk in den hals geseit is, met sodanighe swartachtige, met afchgrau onderscheidene streken gevlekt, en heellang. Onder de start vertonen sich dry uitpuilende gaten, namentlijk den aars, de zivet-beurs, en de lijfmoer, maar 't middelste groter als de andere.

Maar de welruikende Afrikaanse Hyena welke onse Zivetkat is, ghelijkt meer de Wolf als de Kat: Want hy is langwerpig van hoofd, en heeft een smalle en geen stompe muil gelijk de katten, de tanden ghelvormt als van de honden. Het dier dat van my opgesneden is, was twe handbreed hoog, so veel was ook de lengte van de schoften totte start. De start self so lang als 't gehele lijf. Den hals was ook meer als een halve handbreed. (*Kolumna* heeft ghesien dat het hoofd sonder hals twemaal in lengte de hoogte overwon, maar hy heeft het dier traag en kruipende voortgaande gesien, ik heb ook het geraamte gemeten.) De hals was eens so lang als breed. In den baart en kaken had hy harde witte lange hayren, op de wijs van de Katten. De muil was kaal, de neus swartachtig. Onder de ogen stonden swarte plekken. De ogen waren blinkent en roodachtig, volgens *Bellonius*. Maar *Kolumna* heeft haar swarter gesien, uitten kastanjebruin en geel vermengt, niet vrolik maar droevig, en meer ingesfonken als uitpuilend. Maar uit beide ogen van ons dier heb ik twe parlen van vorm als een gedroogde boon, in de grote rond, hoekigh, en 't kristal gelijk, uitgetrokken, welk ik alsnoch bewaar, waarom ik ook bevestig dat hy Hyena genoemd is. Want *Plinius* schrijft, en van gelijken *Albertus de Lapidibus*, uit *Enax* en *Awaron*, datter sodanighe parlen in de ogen van de Hyena gevonden werden, die, so wy dat geloven willen, onder de tong van de mensch geleit, hem toekomende dingen doen voorsegghen. Maar ik seg niet dattet oprechte parlen zijn. Want hoewel dese uitgetoge parlen twe of dry dagen als kristal blonken, vermits sy hart en doorschijnig waren, nochtans worden sy metter tijd donker, en splijten in dry of vier schobben, de schellen van de flekken gelijk.

Parlen van
de Hyena.Plin. H. N.
l. 37. c. 10Alexa. l. 1.
problem.

Alexander heeft voorgestelt, waarom de Kat, de Hyena en Vleermuisen 's nagts scherp

sien. Daarenboven zijn de oren van de Zivetkat kleyn en rond als van den Das, met diergelijk hayr tussen sacht en bars. Hy heeft een witachtig en afgrau lijf gelijk de Wolf, met swarte plekken ghesprenkelt. De benen en voeten eer klein als groot, kort dan lang, met swart hayr bekleet. De klauwen van de voeten zijn vier, even gelijk, en een kleine duim daar binnewaarts angehegt, en niet ver afscheiden als in de kat. De nagels zijn als van de honden, swart, kort, dik, stomp, en niet krom. Omtrent de teellden seggen wy dat de drekweg onmiddelijk onder de start leit, dat daar de ballen naast an, en daar na de zivetbeurs haar plaats heeft, en onder die de vrou of mannelijke teellden. In een achteroverlegend dier hebben wy het mannelid uitwaarts uitstekent afgebeeld. Hoewel het in een levent dier inwaarts verborgen is, om dat het in 't midden van 't hoofje een been-tje heeft. Hier onder leit de valse lijfmoer, onder dees de ballen, onder welk den drekwegh onmiddelijk an de start staat, gelijk boven geseit is.

Stand van
de Zivet-
beurs.

Maar wy hebben die byna alle volgens 'er natuurlijke grote afgebeeld. En de zivetbeurs staat tussen 't teellid en de ballen, die hy groot heeft, welke ik ook doorgesneden en sonder reuk bevonden heb, en de saafvaten die heel dik waren, strekten totte wortel van 't teellid an de zijden vande valsche lijfmoer, daar een kleine blaas onder was. Maar den aart van dit kleine deel sal hier na ange-merkt werden. Het teellid is geheel in 't lijf verborgen, op de wijs van de Katten, als het dier rust, en daar verthoont sig niet als 't hoofje; maar in de dode was, om de verslapping, gelijker afgebeeld is, het lid uitwaarts geweken, gelijk het van ons uitgetrokken was, en weder inwaarts geschoven zijnde, bleef het niet op sijn plaats. De hairen van 't gehele lijf zijn lang, ruw en scherp, als in de wilde Swijnen, en op den nek en den ruchgraat de hairen heel lang en harder, die hy vergramt sijnde gelijk een verkē opsteekt. De start is langachtig en hairig, met verscheide plekken getekent, en tot de aard toe uitgestrekt. De afbeeldsels van *Matthiolus*, *Bellonius*, *Klufius*, en *Kolumna* voorgestelt, verschelen van malkander: ons behaagt meer dat 't welk in *Matthiolus*, van de Valgrisen gedrukt, is afgemaalt.

Dit vast gestelt zijnde, besluiten wy dat dese dry dieren met recht totte Hyena betrokken werden, namentlijk om de grote eigenschap, die dese dry dieren met andere niet gemeen hebben: te weten de vorm van de valsche lijfmoer, en datter van sommige geloof is datse beider kunne deelachtig sijn. Welke eigenschap, gelijk sy dese dieren van andre onderscheid, also veerenigt sy die met malkander, door een gheslachtelijke eenheid. Onse Hyena dan, en de Hyena van de oude, hebben gemeenschap met malkander in de valsche zivetbeurs, het beenachtig teellid, en de parlen van de ogen. Maar

om dat den naam van 't geflagt dat defe dry dieren bevat ons verborgen is, heeft het ons goet gedagt de benaming van de oudste gedaante te ontleen; mogelijk dat onder 'telve ongenoemde geflagt de Fiber oft Bever begrepen is, want de bevergeil zijn blafen in de liefschē, die een honigagtigen dau geven, en niet de ballen gelijk wy seggen fullen.

V. HOOFT-ST.

Waar de Hyena voortkomt.

Herod. l. 4.

Herodotus, Plinius, en Solinus schrijft, datter veel Hyenen in Afrika voortkomē. Maar onse welruikende Hyena is van *Franciscus* de Syrische Kat genoemd: en *Matthiolus* heeft 'er te Venetië gezien, die uit Syrië overgebracht waren. *Kardanus* schrijft, dat Spanje haar voortbrengt, waar over hy van *Scaliger* berispt wert. *Amatus Amatus* schrijft klaarder, welke seit, dat haar de Portugesen uit Indie brengen. Maar my is niet vergeten dat enige jaren geleden van een Littauie kruitmenger een sivetbeurs, en een Elandsklau an *Henricus Konvius* tot Rome overgesonden is, die ook schrijft, dattet een vrucht van zijn landschap is. Waarom ik meen dat in die koude landen ook Zivetkatten gevonden werden.

Io. Faber uit *B. Gregorius Boliver* van de Amerikaanse Sivetkat seit: Dit dier wort in veel delen van Oost en West-Indie geboren, gelijk als in Oosten zijn Bengala, Seilan, Sumatra, groot en klein Java, Malipur, en meer andere.

In nieu Spanje zijn de lantschappen Quatemala Kampege, Nikaragua, de Vera Kruce, Florida, en dat grote eylant S. Domingo of Spanjola, Kuba, Matalino, Guadalupa, en andere.

In 't rijk van Peru wort dit dier overvloedig gevonden, in Paraguay, Tukamam Chiraguanas, Sancta Kruce de la Sierra. Yungas, Andes, Chia chiapojas. Quifos, Timana, Noro Regno, en in alle landtschappen omtrent de Maragnon gelegen, welke langs de selve rivier, byna twe mylen ver, zijn uitgestrekt. Noch veel meer groeyen dese dieren in Brasil, daar veel sivet verhandelt wert. Zy zijn ook overvloedig in Guinea, namentlijk in de lantschappen Loango, Kongo, Manikongo, omtrent de rivieren van Angola, tot de Kafres en het einde van de goede hoop, voornamentlijk in de grote uitgestrekte bergen, die de Fragose punten genoemd werden, en ook ten deel in de bergē van de Kafres Torea of de Luna, daar overvloed van de Algalia is.

VI. HOOFT-ST.

Van de Sivet-beurs.

Het Zivet dat van dit dier voortkomt, wort niet uit het gehele lijf maar uit seker deel vergadert, en welk, hoe groot, en waar dit deel gelegen is, fullen wy nu onderzoeken. Maar *Io. Riolanus* heeft lelijk gemist

in 't elfde hoofst. van zijn Patholog. seggende: Den drek van het Damhert ruikt wel, en de Gasella kakt de zivet.

Ruellius l. 1. de natur. stirp. c. 27. seit dat het zivet uit de teelledē vergadert wert, en voegt 'er by, uit welkers aart de vuilicheit voortkomt, enz. welke *Matthiolus* en *Franciscus Alexandri* schijnen toe te stemmen. *Dessenius* heeft het een uitwerpsel van de teellden genoemd. Maar *Renodens* heeft geseit, dattet omtrent de ballen en teellden groeide. Derhalven schijnen dese te menen, dat de ballen de beurs van de zivet zijn; maar het is belacchelijk 't geen *Everhardus* van Mepfchen an *Dessenius* van de Sivetkat van de Kardinaal *Alexander Farnesius* verhaalt, dat de zivet uit de opghesneden ballen als een sweet van de vermoeide en getergde Sivetkat vergadert wert. Want hy gelooft dat de natuurlijke opening, die wy sien, door de konst en het uittemen van de ballen gemaakt is. Doch *Kolumna Epist.* 1. an *Faber*, noemt ballen oft blaasjes, die in 't middē tussē den aars en de teellden uitstēkē, so wel in 't mannetje als wijfje; maar sy zijn in 't mannetje twemaal groter. Dese blaasjes hebben innerlijk, daar de korte hayren staan, een grote holligheit, daar sig een kleine kraakbenige ingang vertoont: daar na doet hy der by, onder die gheseide blaasjes of ballen (want anders vertonen haar geen ballen) is het teellid van 't mannetje gelegen. Welke woorden *Faber* hebben doen twifelen, wat *Kolumna* daar mede segghen wilde, dat de sivet uitte ballen oft blaasjes vergadert wierdt, en oft de wijfjes ook uitstēkende ballen hadden.

Klaarder spreekt *Alexander Benediktus*, de curandis Morbis, uit de wijfjes word de sivet tussē den aars en de teellden vergadert, en in de mannetjes tussē het teellid en de ballen. En *Kolumna* in zijn andere brief, op de twiffeling van *Faber* antwoordende, seit, na dat hy de genoemde dieren naukeuriger ondersocht hadde: de ballē, mette hand ter zijde geschoven zijnde, vertonen haar so groot als sy van de blaasjes konnen bevat werden; en hy doeter by, an dese blaasjes ter zijde an de gaten (daarmen met het werktuig om de sivet uit te nemen insteekt) hangē de ballen. In de wijfjes worden die ballen niet gevonden, ook zijn de blaasjes sachter, en men vint die klonterige en langwerpige hardigheit niet by als in de mannetjes. Daaren boven seit *B. Gregorius Boliver* by de selve *Faber*, dat de mannetjes alleen de ballen uitterlijk en sichtbaar, en de wijfjes haar verborghen hebben. En bevestigt dat sy alle bedroghen zijn, die haar inbeelden dat beide die uittuilingen, welke in de wijfjes tussē den aars en de lijfmoer gelegen, de ballen zijn. Ja dat de knobbelen alleenlijk die blaasjes zijn van de natuur aldaar gestelt, in welke de sivet allengsjes vergadert en uitgenomen wert. En wijl datter twe zijn, konnen sy d'onwetende lichtlijk bedriegen, en haar bewegen om te

geloven dattet ballen zijn. En om dat de selve blaasjes op de selve plaats staan daar de ballen hangen, en de selve bekleeden en dekken, daarom kan het ligtlijk geloofd werden dattet ballen zijn. Indiendit alles by ervaarene en ooggetuigen gelezen werden, wat isferdan te hopen van die, welke het dier nooit gezien hebben. *Kolumna* schijnt te bevestigen, dat de ballen in de blaasjes hangen, en dat uitterlijk ter zijden an de gaten, t welk *Bolivar* met recht ontkent.

Maar wy alle andere voorbygaande, seggendat de ballen in het dode dier onder de blaasjes niet alleenlijk gevoelt, maar met ogen gezien werden, gelijk het afbeeldsel verthoont. Doch als het dier overënt staat, puilen sy so niet uit, wijl sy inwaarts ghedrukt werden: en in het levende en gefonde dier zijn sy altyds ingetrokken, gelijk *Galenus* seit, l. 1. de *semine*, datse in een jong en sterk man zijn, maar anders in de oude mans, ten waar sy door siekte opgetrokken waren. Daarom heeft haar *Kolumna* in het ongerufte, woeste, en overënt staande dier niet wel kunnen voelen, so dat hy gemeent heeft dat de ballen in de blaasjes selfs bevat waren. Maar de ballen van de Zivetkat zijn gehelijk van de blaasjes verscheiden, en hebben haar saatvoerende vatē dik, en na de wech van't teelid gestrekt, gelijk ons de opening leerraart, en wy hebben noch by ons een verdroogt sakje van dat dier daar de ballen in zijn.

De Zivetbeurs schijnt in 't eerste an sien een lijfmoer te zijn. Want sy heeft een lange kloof en dikke lippē, en mette hant gevoelt zijnde, schijnt sy so groot als een klein ey, en gelijk een kraakbenig en hardtachtig lighaam, in welke als sy mette vingers een weinig geopent wert, sich twe langwerpige gatē vertonen, de neusgaten gelijk, onder welke enige hollen zijn, en de plaats van de zivet. Indien dese vaten meer mette vingers ghedrukt zijnde, en de gaten wat meer geopent werden, vertonen sy de gehele hollen, die haar sichtbaarlijk opdoen, welke holte zoo groot is, datse een amandel soude kunnen vatten. In dese hollen verthoont sich gheen doorgang. Maar opgesnedē zijnde, een hartachtig lichaam, so groot als een ey, dat in't anraffen kraakbenig is. Ik heb gezien dat het in twe blaasjes onderscheiden was, so groot als een Spaanse olijf, en gheen sijn kraakbenig, maar vleesig, en met kleine witte klieren als korlen vervult, maar veel harder van selfstandigheit als de ballen. Dese blaasjes waren wel van malkander ghescheiden, en nochtans met vliessen vermengt, en het binnenste was an beide blaasjes gemeen. Ik bewaar noch die verdroogde blaasjes by my, die wonderlijk na de zivet ruiken, en de opregte gedroogde ballen met haar sakje ruikē niet. Maar dat wonder is, het dier was van de waterfucht gestorven, en al zijn ingewanden verrot en so stinkent, datm' er in't openen van walgede, en ruikt nu nochtans wel, ghelijk ook de zivetbeurs.

Wyl de beschrijving van de Bever veel vermag om't geslagt en de eigenschap vande welruikende Hyena te verklare, daarom sullen wy seggen dat de Bever een dier is, waar van een mannetje en wijfje gevonden werd, die beide enige holtē in de lieffen hebben, uit welke een honigachtig vocht vloeit, welke de Bever gemeenlijk aftrekt. Maar de mannetjes hebben ook haar ballen innerlijk onder de huid zo besloten, datse gelijk in de Varkens, zo *Dioskorides* zeit, niet kunnen gevoelt werden. *Rondeletius* zeit datter diergelijke knobbelen ook in de Hazen zijn, waar uit gebeurt is dat haar't gemeen man en wijfje t samen te zijn geoordeelt heeft, hy meent ook dat het muskus-dier mede zodanighe heeft: want dat geven de muskus-blaasjes te kennen; maar de woordē van *Rondeletius* zijn waardig te verhalen. In sijn boek vande twijfelbare dieren zeit hy: de Bevers hebben in de lieffen twe knobbelen, weersijds een met haar vlies besloten, zo groot als een Ganzen ey, tussē dese staat het teelid in't mannetje, en in de wijfjes de lijfmoer. Dese knobbelen zijn geen ballen, maar blasen, met een vlies besloten, in welkers midden inder een opening is, daar een vette en wafachtige vochtigheid uit sweet, welke de Bever dikmaal aflekt, en bestrijkt daar mede alle sijn deelen daar hy by reiken kan. Dat dese knobbelen geen ballen sijn, kan hier uit geoordeelt werden, om dat van daar geen opening na't teelid is, noch doorweg voor enige vochtigheid om uit te schieten, en daarenboven datte ballen binnen gevonden werden. De vogtigheit daar wy van spreken, is, vars zijnde, als oly, maar ouder zijnde, van verw en dikte als weken honig. 't Sal niet onnut zijn, 't zelve met het voorbeeld vanden Haas te verklaren. Die hebben in beide lieffen een knobbel als een uitpuilende klier, innerlijk een kronkelige opening als een wijngard-krul, daar de vogtigheid uitvloeit. Ik meen ook dat het muskusdier ook dezelve knobbelen heeft, daar dat welruikend etter uitloopt, en men moet die geen gehoor geven, welke menen dat 't etterachtig bloedt van de knobbels, oft de ontfteken navel is. Dat de knobbel een klier of bal met sijn vlees besloten is, weten die welke de muskus verbafterē, want sy maken die totte vorm van een bal, en noemen die ook een muskusbal. Wyl 't geē vande knobbels in de lieffen van de Bever, en de daar uit vloeyende vochtigheit geseit, zodanig door ondervinding blijkt, en *Rondeletius* *fulcx* te voor geseit heeft, so konnē de ballē die klein opgekrompen zijn, en an de ruggaat vasthangen, sonder 't leven van 't dier niet afgerukt werden. Dat heeft al eerst *Dioskorides* geschreven. Van gelijken *Plinius* uit de geneesmeester *Sextus*, waar uit geoordeelt wert, dat de blaasjes van de vogtigheit geen ballen zijn, om dat de ballen niet van vorm zijn als de vochtigheid in de blaasjes. Zo moet men dan

Plin. H. N.
l. 32. c. 3.

seggen datter veel dieren zijn gelijk de Hyena, de Zivetkat, de Bever, het Muskusdier, den Haas en andere die blaasen in de liefchen hebben, daarenig eigenlijk welruikend vocht uit voortkomt, gelijk onder de vissen, de Sepia en Loligo, een welruikend vogt in haar blaasjes hebben.

Maar 't geen men van 't Muskusdier seft, is niet waarachtig. Wy staan wel toe dattet een uitlants dier in Indie en het rijk Pegu is, en voornamentlijk veel in 't landt van de Tombasciers, de Geit niet seer ongelijk, en groot van lijf, dat Muskus-geit en Indise Gasella genoemd is, uit welkers onderkaakbeen weerszijds tanden als inde Verkens uitsteken.

Maar wijlmen verhaalt dat dit dier ritfig zijnde, door dolheit de navel swelt, en aldaar door een dik geronnē bloet eē bobbel krijgt, en dat het woeste dier dan alle drank en eten schuwt, en sich langs de aarde wentelt, en die bobbel tegen de stēne oft de stammē van de bomen doorwrijft, waar uit een etterig bloed loopt dat de oprechte muskus is, en datmen ook seft, dat die etter op de bomen oft stenen gelaten, door de warmte van de Son en de logt gekookt en bearbeit wert, en zijn quaadaartighen reuk daar door uitwasemt, en dat dit de oprechte muskus is. Dat ook andersins de jagers, als dit dier gevangen is, het deel mette huid gelijk afsniden, het uitvloeyende bloedt uitparffen, vergaderen, drogen, en in de blaasjes of de huidt van dit dier bewaren, welkers gedroogde bloet met een weinig van 't geseide vocht vermengt, van de bedriegers vervalscht en verkocht wert, enz. Zo moeten wy weten, indien wy dit alles wel overdenken, dat den aart van 't Muskusdier en van de Zivetkat een is. Want is in beide de beur van de vogtigheid niet onder den navel gheplaatst? Wy niet beide door de veelheit van dat vocht ritfig? wryven sy haar ook niet beide tegende stenen en heesters? word van beide niet het uitwerpsel, dat van 't dier uitgheschoten werd, voor beter gekeurt, als 't gheen mette hand van de mensch werd uitgehaalt? Soo moet dan haar beider aart ghelijk zijn, en daarom wijl wy uit *Aristoteles* van 't bekende tot het minder bekende moeten voortgaan, so sullen wy uitten bekenden aart van de Zivetkat tot kennis van het minder bekende Muskusdier komen en seggen, dat ghelijk de zivet niet uit eē geswel of swering vloeit, also ook niet de Muskus. Waarom het Muskusdier ook een bepaalt deel sal hebben om natuurlijk de Muskus te versamelen.

VIII. HOOFT-ST.

Wat de Zivet zy.

Uit dit dier word een reukwerk vergadert, by *Scaliger* Sibet genoemd, van *Hermolaus*, en *Ruellius* Zibettus, en *Sapetion*: van sommige *Algalia*, van andere *Civetta*

genoemt. Wat de stof van de Zivet in 't dier self sy, is by alle niet even seker.

Kardanus heeft het saet van de Zivet-kat genoemd, waar over hy van *Scaliger* berispt werd, en dat met recht. Want dat het gheen oprecht saad is blijkt klaarlijk, want de ballen die daar onder hangen ontledighen daar haar saadvaten niet, maar door de schacht gelijk de honden, dat uitte ontledingh van die delen openbaarlijk ghesien werd. Wy kunnen ook niet segghen dat het dier vier ballen heeft, twe om te telen, en twe openlijke om het overvloedig saet uit te werpen, want die blaasjes die ik bewaar, ruiken na de zivet maar de ballen niet, waar uit blijkt datter een ander stof in de ballen, en een ander in die blaasjes behouden werd, en dat het oprechte zaad gheen reuk van Zivet heeft.

De meeste hebbē geoordeelt dat het sweet van dit dier is gelijk *Scaliger*. *Matthiolus*, *Isaenensis*, *Renodeus*, en *Leo* in zijn beschrijvingh van Afrika, *B. Gregorius Boliver* welke *Faber* ook toestemt, bevestigē dat mede om dat als het dier vermoeit en getergt en sweterig is, veel daar van vergadert werd, ja ook onder de heupen, armen, den halsen start, volgens *B. Gregorius*, die ik niet kan toestemmen, want wijl het sweet over 't gehele lijf uitgedreven werd, niet alleenlijk in de menschen maar ook in de beesten, (want wy sien in de paarden datze op den ruch, an den hals, de heupen, en 't hooft besweet zijn) Hoewel datter meer sweets uit de geseide delen vloeit: en daarom soud het gehele lijf met die reuk moeten begaafte zijn. Maar wijl alleenlijk de blaasjes, en de vochtigheit daar in vergadert ruiken, en niet de huid, het vlees, de oxels, en 't gehele lijf, moet het geensins sweet genoemd werden. Ten sy wy, mogelijk van de wijs op welke het in de blaasjes vergadert werd, die naam willen nemen. Want het schijnt van een klier en sponcyachtig lighaam door enige sweetgaatjes in de holten van de blaasjes uit te sweten, waarom het niet enkelijk sweet, maar sweet van het lid van de Zivetkat moet genoemd werden.

Andere die noemen het algemeender een uitwerpsel, also heeft het *Ruellius* welruikende vuilgheit vande teellden genoemd. *Desf-senius* noemt het een uitwerpelijke vochtigheit van de teellden. *Scaliger* en *Renodeus* zeggen smeer dat omtrent de ballen 't zaamgeronnen is. Maar deze komen niet tot de zonderlinge natuur van dit uitwerpsel, waarom, wijl wy de t'zamenstemming van alle schrijvers annemen, namelijk dattet een uitwerpsel is, zo moeten wy onderzoeken wat het voor een uitwerpsel zy.

Wy kunnen de uitwerpselen onderscheiden, datze nut is ghelijk het zaat en de melk, sijn ander onnut als etter en sweet, enz. Wy hebben geseit dat het noch sweet, noch zaat, noch etter is, om datter geen swering by is, noch enige bedorven stof, oft diergelijk daar et.

Oft het saet is.

Oft sweet is.

Oft het een uitwerpsel is.

Onder-scheid der uitwerpsels

etter uit voortkomt. Ik oordeel dat het een eigenlijk uitwerpsel van een klierachtighe zelfstandigheid van de genoemde blaasjes is, welke zulx door een eigen ingeboren kracht, en vermogen, gelijk de maag de gijl, de lever het bloet, de borsten zich, de ballen zaad, de ooren haar smeer, de meirspin haar swarten inkt, en de Adderslang het vergif in zijn tanden voortbrengen, en dat het iet het honigachtig uitwerpsel van de Bever, muskus Geiten dierghelijke beesten is. Maar ik durf niet bepalen of het een uitwerpsel is, dat het deel self, oft het dierghelijk zaad en melk nut is, oft onnut is, gelijk het oirsmeer. Want wijl het geteelde uitwerpsel an't dier beswaarlijk is: want het word 'er van geprikkelt, en het is gedrongen zich daar af t'ontlasten, en het wijfje dat getamt is, schijnt haar vermaak te hebben als de Civet met een oirlepel uitgehaalt werd, waar uit men kan gissen dat dit uitwerpsel het dier onnut en schadelijk is. Daar teghen betekent de anghename reuk ook enige koking oft toebereiding, en geen verrotting, gelijk in de uitwerpsels tegen natuur geschiet, maar een volmaakte koking en heersching van de natuur. Waarom die stof door de heersende natuur, en een gedaantmakende kragt van dat lid gekookt, natuurlijk kan genoemd werden; hoewel zy overvloedig angroeyende, dat eigen deel anprikkelt, om die vrucht gelijk als te baren: want dat gheschied ook wanneer het zaad en het zich in zijn vaten overvloeit. Zo is het dan een nut uitwerpsel, of anders zoud de natuur te vergeefs zo groten kracht an die blaasjes gegeven hebben, waar door zy zulken welruikende en angenamen stof, die veel welruikende dingen overtreft, zouden voortbrengen. Tot wat einde? het zaad is dienstig totte teling van de dieren, de melk tot haar voedsel. Maar waar toe zal dit uitwerpsel goed zijn? ik zoud my kunnen inbeelden dat het was oft om het dier tot verzameling an te porren, oft op dat het den mensch daar toe zoude tot een middel strekken, an welkers wil alle dieren geschapen zijn. Daar toe gebruiken wy ook de vettigheid van de Bever, oft ten lesten op dat die anghename reuk het dier zoude dienen om te jagen, en andere dieren tot zich te lokken, gelijk wy vanden reuk vande Panther gezeit hebben, zoo ymand jet beters toebrenge, wy zullen zijn verstand daar in prijsen.

IX. HOOFD-ST.

Van de versameling en verkiezing van de Civet.

ALs de blaasjes met de zelfstandigheid van de Civet vervult zijn, is het dier onrustig, en tracht zich te ontlasten. Daarom schijnt het dat men zeggē moet dat het door de scherpe hoedanigheid tochtig en geprikkelt wert, om dat uit te schieten: want *Faber* schrijft uit de angeroerde *B. Gregorius* dat het

dier vermaak heeft, als de blaasjes met een oirlepel ontledigt werden. In de bergē daar dese dieren haar ophouden, doorsoeken de Swarten of Moren de oude verdroogde stammen van de bomen; en waar zy enige grote olyachtige plekken vinden, daar geven zy haar na toe, en halen daar een rondachtighe stof uit, die an de zelve stammen hanght, zo groot als een noot oft kastanje, daar zy dat geen, 't welk vetachtig is, in laten opzieden, en dat olyachtig is, wech gieten, het overige gieten zy in schoone vaten, en bewaren dat tot gebruik. En dit is de beste en zuiverste *Algalia*: want ik geloof dat als de blaasjes vol zijn, die dieren door de scherpigheit geprikkelt en gedrongen werden haar te zuiveren: en daarom wrijven zy haar ook an de stammen van de bomen, waar door die stof an de bomen blijft hangen.

Maar die dieren die t'huis in grote koyen bewaart werden, oft getamt zijn, lopen heel snel gins en weder door de koy, als haar de overvloeyende stof in de blaasjes moeylijk valt; ja zy blijven niet stil staan voor dat haar dat zap word afgetrokken. Het dier suivert zich self van de Civet met het wrijven tegen de kanten van de koy, oft de muiren van de huizen. *F. Kolumna* heeft de wijs beschreven, op welke de knechts van de *H. Barnardus de Korduba* deze welruikende vochtigheid van een mannetje aftrokken. Een van de knechts trok hem met een tou oft keten daar hy mede gebonden was; een ander hiel de achtervoeten; de derde opende de blaasjes, die in 't midden tussen den aars en de teelleden uitpuilen, zo wel in 't mannetje als het wijfje. In deze holte neemt de Civet gheheel van zelfstandigheid als honig haar begin, en wort met een werktuig als een grote oirlepel uitgehaalt, welke lepel dikmaal in de holligheid wort omgedraait. Als hy dit in 't een en het ander blaasje gedaan hadde, veegden hy de korte hayren van beide blaasjes met boomwol af, en als hy met die lepel beide blaasjes sesmaal gesuivert hadde, versamelde hy omtrent zo veel als een haasnoot houden kan. De zelfde *Hr. van Korduba* doet 'er by dat de vochtigheid's Somers weker was als's Winters; zo datter in de warmte ider twe dagen een half onse uitgeschraapt wierd; maar datter's Winters dat sap nauwlijk eenmaal ter week, en niet zo veel uitgehaalt wierd. Daar na haalden hy uit het wijfje minder Civet, dat tam, zijnde, daar geen sins tegen streefde.

De zelfstandigheid van de zivet is smerig en vet, want in 't water kokende drijft het boven, en word van zijn vuiligheid ghesuivert, en dan is het als honig, oft boter. Zomers oft varsch uitgetrokken is het weker, en word metter tijd dikker. Ik heb uit de blaasjes van een dode meer als een halflood getrokken, dat wit en dun als vloeyende honig was. *Scaliger*, en met hem *Renodens* seit, dat het een vet dik reukwerk is als swarte seep, maar hy heeft het verouderde, en bo-

Wijs van
t versame-
len.

ven opgesien. Maar *Amatus* zegt dat het vars van een onangename en afkeerigen reuk is; maar daar na lieflijk ruikt. *Quadradius* schrijft dat het tegendeel in de Zivet gebeurt, als in den amber en muskus: want hoe dese varser zijn, hoe zy beter zijn. Maar de oude Civet is best. *F. Donatus ab Eremita l. 1. Antidotar. c. 16.* zeidt dat de beste bleekachtig, en van verw als een Leeuwshuid, vet en matelijk week is, en metter tijd dik werd, en dat op papier geleidt en gewreven smelt: waar door het van 't vervalschte onderscheiden werd. Het zelve heeft *Broeder Euangelista Quadradius l. de Theriaca c. 11.* ook geschreven. De Zivet van 't mannetje is wit, van 't wijfje alseen Leeuws huid geverwt, na een week dat het uit het dierghenomen is, word het donkerder, hoewel het in 't eerst wit is; maar heel haast geel werd. Een onfs van 't wijfje is zo goed als vier van 't mannetje, also word ook een onfs van 't wijfje tot zes onsen van het mannetje vermengt, en also verbeterd, wijl het manlijke Zivet zonder het vroulijk weinig kracht heeft.

Verbastert. Het wort op verscheide wijzen verbastert, en met boter, het merg van lange rosijnen, en andere dingen gemengt. *Broeder Euangelista Quadradius* zegt, *l. de Theriak. c. 11.* dat het garstig vet, of boter, of kaas verbastert wert; maar indien een weinig van sodanig met een zilverlepel op 't vuur geset werd, geeft het een reuk van boter, kaas, oft garstig vet, en het oprechte een angename reuk. Maar *Faber* schrijft uit *B. Gregorius*, dat het verbasterde gekent werd, om dat het in een vat, daar ziedend water in is ghegoten, al watter by gemengt is, zinkt; en de suivere Zivet boven op drijft. Wy zeggen dat het met boter oft ander vet ghemengt, op de gezeide wijs niet kan gescheiden werden. Maar wy hebben ook zomtijds den reuk van sterke boter vernomen: want de boter oud werdende, bederft, en openbaart haar door haar garstigen reuk. De beste Zivet krijgt ook gemeenlijk een donkere verw; maar is in de grond wit. Maar dat verbastert is, heeft ook de selve verw in de grond als boven op. Het word in een glas bewaart, en nergens anders in.

X. HOOFT-ST.

*Van 't gebruik en 't vermogen
van de Zivet.*

DE Zivet heeft twederlei ghebruik, ten ansien van zijn angename reuk, en zijn kracht. Op den reuk sien alleen de kruidmengers. De Genees-meesters ook op de krachten.

De kruidmengers segghen, dat het voorlichtiglijk inde mengelingen moet gebruikt werden, want het overtreft met zijn krachtigen reuk alle andere, waar de welruikende salven uit veel dingen t'saamgeset alleenlijk na de zivet ruiken. Een enkel Zivetpoeyer

word by *Alexis* uit witte stok-zuiker, en zivetghemaakt, dat in een geslote flesch bewaart werdt. *Rosellus* neemt de ghewasse en ghedroogde eyerschellen, en stoot die tot fijn poeyer, en doet tot ider onfs dry karakken zivet, en ider karak is vier azen, oft hy neemt twee onsen bereide eyerschellen, die weekt hy thien oft twaalf daghen in water van Moskaatrofen, die droocht hy dan weder, stampt haar, en zift haar tot fijn poeyer, en doeter een onfs fijne zuiker by, dan maakt hy een kopere vyzel tuschen gloeyende kolen so heet, als zijn handen verdragen kunnen; daar na de vyzel uitgeveegt zijnde, werpt hy het poeyer van de eyerschellen daar in, wrijft dat met een stamper, en doeter vier karakken zivet by, en wrijft dat soo t' samen mette een bestreken stamper, en bewaart het in een beslooten glase vat, met welk poeyer hemden, borstrokken, en andere klederen kunnen bestroit werden.

Van de selve schrijvers wort ook een seep Zeepe. gemaak, sy nemen van de beste ghemene seep, die snijden zy klein, en drogen die 10. dagen in de schaduw oft in de Zon, dan stampen siften sy die heel fijn, en doen 'er het zivetpoeyer by, en mengen dat met rooswater tot een behoorlijke vorm.

Men maakt ook uitte zivet olyen, salven, rokinge, die ik niet sal beschrijven.

Wat angaat de geneeskrachten. *B. Gregorius* Het vel. *de Bolivar* an *Faber* schrijvende, seint: Het vel vande buik is in alle koude ghebreken gesond. Het versterkt voornamentlijk de maag, so daar een stuk van opgeleid en gedragen werd. De swarten van Guinea, en de Brasilsche Indianen, eten ook zijn vlees, hoewel het van heel quaden reuk, en hard om verteren is, 't geen nochtans zeidt dat om de geilheid te verwekken veel vermag. Maar de huid van de Hyena is goed tegen de beet der Honden, uit *Scribonius Largus c. 171.* My is voorgekomen, zeit hy, datter in 't eyland Kreta een Barbaar door schipbreuk aldaar angeworpen, en oud is, en aldaar in 't openbaar om loon dient, die ook, als iemand van een dollen Hond gebeten zijnde, voor 't water schrikt, en blaft oft mette kramp gequelt is, een geneesmiddel an de linker arm bind, waar door de gebeten drinkt, en van zijn gebrek geneest wert. Als ik dit vraagde an mijn gast *Zopyrus*, geneesmeester van Gordie, van daar als Gezant gezonden was, wat dat zijn mocht: zeide hy my dat het een stuk van de huid van een Hyena was, in laken ghebonden; dat ik tot noch toe niet ondervonden heb, hoewel ik met groote neerstigheid een Hyena gevonden, en een huid bereidt heb, om datter niemant toe verval, 't welk ik ook niet wense; maar wijl dat niet in onse macht is, zo behoort men, indien zulx voorvalt, het geneesmiddel tot ondervinding van zo grooten zaak by de hand te hebben. En *Marcellus Emperikus capit. 36.* zeidt: De schoe-

schoenen uit de huid van een Zee-kalf, oft dat beter van een Hyena dagelijk gedragen, geneest heel krachtig het voet-evel; zo zeit ook *Aëtius* *serm. 2. cap. 162.* Zommige bewaren een huid van de Hyena, om die geen, die by gelegentheid van een dullen Hond gebeten is, om te hangen: want hy belet door een zeker eigenschap dat de ghebeten voor 't water niet schrikt, en geneest ook die daar toe al vervallen zijn. Maar boven geloof is het dat *Nonnius* verhaalt *cap. 259.* daar hy van den blixem schrijft, zeggende: dat die ghenoomde vellen de menschen voor den blixem bewaren, en beschermen met deze woorden: De huid van de Zee-hond, oft de Hyena, welkers vellen ook de Schepen van de Keizers met haar voeren.

Ik zoud ook wel bevestigen dat de vochtigheid van de Civetkaten *Avicenna* is bekend geweest, en dat hy daar van gehandelt heeft onder den naam van Galia en Algalia, op welke plaats hy de Gallia Moschata niet verstaan kan, om dat hy van enkele, en niet van t'zaam-gesette spreekt: want de Algalia is een ander ding, en de Sedervam van *Serapio*, dat een koud zap van een kruid, en t'zamentrekkend is gelijk de Akacia, dat *Luzitanus* over *Dioskorides* ook heeft anghemerkt. Maar *Simon Iamensis* oordeelt dat de Zebeth de Galia van *Avicenna*, en het sweet van een Arabis dier is. Doe hier by dat de krachten van *Avicenna*, an de Algalia toegheëigent, geen ding beter als onze Zivet passen. Want *Avicenna* schrijft, de Galia verzacht de harde geswellen. Zy word ghesmolten in oly van Ben oft Keiri, en in de pijnlijke ooren gegoten, en sijn reuk is tegen 't vallend-evel goet, en wekt den zieken op, zy versacht de koude zinking, en maakt met wijn ingenomen dronken. De reuk versterkt het hart. De Algalia van onder gezet, geneest de koude gebreken van de lijfmoer, en de koude slijmerige gheswellen, en verwekt de maandstonen; zy doet de opstijgende lijfmoer neerzakken, en zuivert die als zy uitghezonden is, en bereid haar tot ontfangen. Alle 't welk de Zivet ook heel wel doet. De Galia verscheelt niet van de Algalia, om dat Alleen geleding by de Arabiers betekent.

Gematig-
heid.

Zivet heet
en droog.

Matthiolus oordeelt datze warm en vochtig is. *Kardanus* zeit dat de welruikende uitwerpzels warm en droog zijn. *Renodeus* en de Portugees *Amatus* zeiden dat de reuk van de Zivet de muskus gelijk is, en so mede in hoedanigheid. Maar de muskus is by *Avicenna* warm en droog in den tweden trap. Indien het sweet van het dier is, wijl het van een heel heet dier is, en in de heetste tijt overvloeit, ja zelf al het dier noch vergramt, en door beweging verhit is, schijnt het dat het een galachtige hete drooge zelfstandigheid is, met ontdoende kracht begaaf; maar van niemand, dat ik weet, gheproeft is, daarom kan men daar niet sekens af zeggen. *Galenus* *cap. 10. de simpl. van 't sweet*

handelende, zeit dat daar zomtijds enige gal by vermengt werd, zo dat het somtijts zout, somtijds bitter is. Maar wijl de Zivetkat sweterig en galachtig zijnde, meer Zivet uitgeeft, menen wy datter by dit sweet eenige gal vermengt werd: waarom het een sap zijn sal van heet en droge kracht, en mogelijk ook bitter en scherp. En wijl *Galenus* gevonden heeft dat de vuiligheid van 't sweet een ontdoende kracht heeft, is het in ontfeking van de borsten een krachtigh geneesmiddel. Daarenboven heeft hy dat op de geswellen vande liefschen geleid, waar door die haastig verdwenen. Daarom zeit *Avicenna* dat de Algalia de harde geswellen geneest; maar het schijnt een eigengeneesmiddel van de teellden, en die toegeëigent te zijn. Daar *Kastor Durantes* aldus van gesong heeft.

Maar *Ruellius* schrijft, indien het in de navel gestreken werd, zeiden men dat de omgekeerde oft verschoven lijfmoer weder in haar plaats springht: en zo zy opwaarts geklommen is, datse weder neerzakt. Desen reuk is zo aangenaam an de lijfmoer, datse daar, waar het gestreken is, na toe kruipt. 't Zelve verhaalt *Matthiolus*, *Renodeus* en *Amatus*, die daar ook steekpillé van maakt. Dit gebruikt men ook teghen de opstijging, gelijk by *L. Merkatus*, *M. Paschalius*, *G. Bruelius*, *Schenkinius*, *Hollenus*, *Altmarus*, en *Kapivaccius* te sien is. Tegen de quadaartige opstijging prijst het *Io. Kolle*. 't Zelve gebruiken ook *Razis*, en *Valeskus*, en noemen dat Algalia. *Rod. à Castro* *l. 2. de morb. mulier. c. 1.* bestrijkt tegen de opstijging de mond van de lijfmoer met eenig welruikende oly, daar hy een of twee azen Zivet ondermengt; hy gebruikt het ook om te roken: en *l. 3. c. 1.* rookt hy de lijfmoer met Zivet tegen de onvruchtbaarheid, en in 't *2. cap.* strijkt hy de lijfmoer met Zivet. Dese kracht is ook door ondervinding bevestigt, sijn tekening schijnt dat ook an te wijzen, om dat het in een gedeelte van 't dier voorkomt, dat de vorm van een lijfmoer heeft, en de natuur schijnt daar door te willen betekenen, dat sodanigen zap aldaar geteelt, grote eigenschap mette lijfmoer der dieren heeft.

En om dat de overvloedighe Zivet in de blaasjes van dit dier hem tot uitwerpen van 't zelve prikkelt, schijnt ons de natuur hier door sijn kracht, om de geilheid te verwekken, te willen betekenen; daarom zeit *Matthiolus*, het is geen wonder dat het teellid van de Man, met het zelve bestreken zijnde, de Vrouwen in 't byslapen groot vermaak geeft. Zo zeit ook de Portugees *Amatus* dat de teellden daar mede bestreken zijnde, de wellust verwekt werd. Maar *Cesalpinus* *l. 8. de morb. c. 2.* prijst het om het ontfangen te vorderen. Op dat, zeit hy, de lijfmoer het zaad te gragerintrekt, seimen dat de Zivet an het mannen teellid gestreken, de Vrouwen in 't byslapen meer vermaak toebrengt, waarom zy te vrolijker het zaad ontfanghen. *Gattinara* schrijft dat het Zivet teghen de opstijging kracht

kracht heeft, 't welk met een vinger van de Vroetmoeder in de lijfmoer gestreken wert: en hy doet 'er by, ik heb het eenmaal in een Vrouw, die de opstijging had, gebruikt, in welke het zo groten minlust verwekte, datse geduurig onder de man wilde, waarom zy versocht dat ik haar die lust weder soude doen verslauwen: Ik zeide dat het sijn zelve in weinigh dagen wel verbieden zoude. En merk, indien de man, als hy de vrouw wil gebruiken, het opperste van sijn teellid daar mede bestrijkt, en haar terstond omhelst, dat hy haar 't grootste vermaak zal andoen. *Kapivaccius* schrijft ook datter de vrouw door vervrolijkt werdt. Ook *Fumanellus de comp. medicament. c. 54.* en andere.

Ronderik. Fonsaka ghebruikt het ook tegen de onmagt des mans, *consult. 10.* Hy bestrijkt het lid met Zivet, in oly van Ben gesmolten. *Fallopins* en *Bellekatus*, by *Trinkavel. l. 4. consult. 78.* En *Kapivaccius* gebruikt 't tegen het vallend-evel van de vrouwen. *Solomon Albertus* by *Io. Philipp. Brendelius consilio 19.* laat een plaaster uit Takamahaka, met een weinig Zivet in 't midden op het heilig been leggen, en noch een daar omtrent, en op de lendenen, en weder een onder den navel. De selve plaaster gebruikt hy ook tegen de opstijging van de lijfmoer *consil. 99.* en *consilio 98.* Hy laat ook den oly van lelyen met Zivet van onder strijken. Daarenboven gebied *Felix Platenus* by den zelve *consil. 102.* laat tot het vorderen van de ontfangenis, als de vrouw 's avontste bed gaat, de plaats van 't schaambeene met een smering, daar een scrupel Zivet onder gemengt is, bestrijken; en voeght 'er by: dit heeft grote kracht in de gebreken van de lijfmoer, so datter zijn die geloven dat dit alleenlik de onvrugtbaarheid wegneemt. *Daniël Myndus l. 1. Antidot. Midico chym. in Fin.* zeidt: de Zivet drijft de vuiligheid van de kronkeldarm-pijn af. Maar *Hollerius* ghebruikt tot de kronkeldarm-pijn uit een koude oorzaak 4 oft 6 azen Zivet, onder oly van wijnrute gesmolten, en op den buik gestreken. *Gregorius Horst. l. 4. observat. 12.* gebruikt in de kronkeldarm-pijn een smering op den navel uit Thiriaak, met Zivet op den navel. *Solenander sect. 3. consil. 28.* zeit: Teghen de kronkeldarm-pijn word de Zivet met voordeel op de navel gestreken: want zijn doordringende verwarmende kracht schiet lichtlik na binnen, en doet alle vochtighe slijm verdrogen, en verwarmt also, matelijk ghebruikt zijnde. 't Welk uit hem *Kamerarius* weder verhaalt, *l. de mirabil. cent. 4. num. 46.* *Erot. de Passionib. mul. c. 4.* zeit: tegen de opstijging is voor al goed de smering van de Zivet: want zy verwekt de maandstonden. En *Merkur. de morb. mul. l. 4. c. 10.* *Paraus de Hom. generat. c. 48.* *Vidius de curat. membr. l. 11. c. 21.* *Kapivaccius* strijkt tegen de opstijging van de vrouwen met zivet haar schamelheid oft het teellid van de man.

Van de gal, het vet en den oly daar de Zivetkat in gekookt is, lezen wy by de nieuwe Schrijvers niets; maar by de oude komt iets van haar Hyena voort, ghelijc uit *Galen. de compos. medicam. Loc. c. 7.* blijkt. *Asklepiades* heeft in zeker oogwater van *Bazilius* de gal van de Hyena, noch in een ander van *Ant. Musa*, en een ander van *Philoxenus*. Maar *Aelian. H. A. l. 6. c. 46.* zeit: den Ibis word mette gal van de Hyena gedood. En *Galen. de comp. med. Loc. l. 1. cap. 1.* prijft het vet van de Hyena tegen het gebrek Alopecia, om dat het van dunne delen is, en lichtlik diep door de huid kan indringen, en tot de wortels van de hayren komen. Ten lesten *Etius serm. 2. c. 164.* zeit: de Hyena geheel in den oly gekookt, doet het zelve 't geen de Vos vermacht, en hy verhaalt veel van de Vossen-oly, dat den oly van de Hyena ook toekomt. Ten alderlesten zeit hy, *cap. 194.* De levende Hyena in oly gekookt, is, gelijk van de Vos gezeidt is, ontdoende van kracht, en heel nut tegen de ledenpijn.

XI. HOOFT-ST.

Van de beenders van de Zivetkat.

DAar is noch over voor 't leste om van 't geraamte van dit dier, by my opge maakt, iet voor te stellen, dat heel nut zijn zal voor die gene die zijn aart naarstig willen doorsnuffelē: want hier in sal mē de schikking der beenders leeren kennen, die hy ook met het geraamte van een Hont, Vos, Wolf, Kat, en andere kan vergelijken, om de gelijk en ongelijkheid met andere dieren te verstaan.

Het getal van de wervels van den ruggraat is in alle dieren niet het zelfde: in onze welruikende Hyena word 'er 49 getelt; maar in 't Varken en den Egel zijn 'er maar 4, in het Paard 8, in de Kameel 15: want den hals bestaat uit zes wervels, als in de Honden. Daarna bestaat de borst uit 12 na de gemene wijs, en in den rug 7 andere, als in den Hont, maar indē Egel 8, in 't Konijn 10: dan bestaat voort de start uit 24 beentjes. In den Hond heb ik maar 15 ghetelt. In de kaakbeenders zijn weerzijds ses kleine snytanden, als in de Karpardel en Honden. Hier an volgen de hontstanden van grootte, en vorm als in de Honden. De maaltanden zijn weerzijds zes, van welke de eerste naast de Hontstanden kleiner als de overige is, gelijk de laatste op een na groter als de andere is.

Sijn ghestalte kan beter metten Hond, oft diergelijk beest, als met eenig ander geslacht vergeleken werden. En dit zy kortlik ghe noech van zijn ontleding. Maar de lezer wil in 't goede nemen, dat wy in 't openen niets omtrent het innerlijke hebben anghemerkt, om dat de stank van de verrotte ingewanden so groot was, dat de walging van de omstaanders, voornamelijk in de geneesmeester *Dominicus Pamarolo*, die 't werk dede, naulijk toeliet dese haastige ontleding te voltrekken.